2 «ΙΣΤΟΡΙΚΟ-ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΝΤΟΚΟΥΜΕΝΤΑ»
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ: Καθηγητής ΠΑΥΛΟΣ ΠΕΤΡΙΔΗΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Μ. ΜΕΛΑ

Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Αναμνήσεις του πρώην Γραμματέως του

Εισαγωγή-Επιμέλεια
ΠΑΥΛΟΣ ΠΕΤΡΙΔΗΣ

UNIVERSITY STUDIO PRESS

Μετά από παρότρυνση του Ομ. Καθηγητή της Ιστορίας του Νεοελληνικού Δικαίου Νικόλαου Πανταζόπουλου, προχώρησα στην υλοποίηση της Σειράς "Ιστορικο-πολιτικά Ντοκουμέντα", όπου θα φιλοξενηθούν ανέκδοτες αρχειακές συλλογές, σπάνιες ιστορικές εκδόσεις και μεταφράσεις αποκαλυπτικών μαρτυριών, υπό την προσωπική μου επιστημονική επιμέλεια. Στόχος της Σειράς αυτής είναι να εμπλουτίσει την ελληνική ιδίως Ιστοριογραφία με σπάνιο πρωτογενές και δευτερογενές υλικό, φωτίζοντας, παράλληλα, εθνικά κρίσιμες καμπές και συγκυρίες της Νεοελληνικής Πολιτικής Ιστορίας.

«ΙΣΤΟΡΙΚΟ-ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΝΤΟΚΟΥΜΕΝΤΑ»

Διεύθυνση:

ΠΑΥΛΟΣ ΠΕΤΡΙΔΗΣ

1. *Το έργο της κυβερνήσεως Βενιζέλου κατά την τετραετία 1928-1932*
   Θεσσαλονίκη, 2000
2. *Γεωργίου Μ. Μελά*
   Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
   Θεσσαλονίκη, 2000

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Μ. ΜΕΛΑ

Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Αναμνήσεις του πρώην Γραμματέως του

UNIVERSITY STUDIO PRESS

2 «ΙΣΤΟΡΙΚΟ-ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΝΤΟΚΟΥΜΕΝΤΑ» 2
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ: Καθηγητής ΠΑΥΛΟΣ ΠΕΤΡΙΔΗΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Μ. ΜΕΛΑ

Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Αναμνήσεις του πρώην Γραμματέως του

Εισαγωγή-Επιμέλεια
ΠΑΥΛΟΣ ΠΕΤΡΙΔΗΣ

UNIVERSITY STUDIO PRESS
Εκδόσεις Επιστημονικών Βιβλίων και Περιοδικών

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2000

UNIVERSITY STUDIO PRESS
Εκδόσεις Επιστημονικών Βιβλίων & Περιοδικών

Πρώτη έκδοση: Θεσσαλονίκη 2000 **ISBN 960-12-0828-3**

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΝΟΜΙΚΗΣ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Αρμενοπούλου 32, 546 35 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
Τηλ. 208731, 209637, 209837 Fax 216647 – e-mail: univstud@spark.net.gr
ΣΤΟΑ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ – Πεσμαζόγλου 5, 105 64 ΑΘΗΝΑ – Τηλ. & Fax 01/3211097

Για την παραχώρηση οπτικού υλικού ευχαριστούμε το Εθνικό Ιστορικό Μουσείο και το Ε.Λ.Ι.Α.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι ολέθριες για την Ελλάδα και τον Ελληνισμό επιπτώσεις από τη βασιλική θητεία του Γερμανόφιλου Κωνσταντίνου Γλύξμπουργκ (μεταξύ 1913-1917 και 1920-1922) σφράγισαν καθοριστικά τις εσωτερικές και διεθνείς εξελίξεις στις αρχές του 20ού αιώνα. Αρνούμενος πεισματικά, μετά το ξέσπασμα του Α΄ παγκοσμίου πολέμου, στον λαοπρόβλητο πρωθυπουργό Ελευθέριο Βενιζέλο τον πρώτο λόγο στη χάραξη της εθνικής πολιτικής, οδήγησε μοιραία τη χώρα στον μεγάλο εθνικό Διχασμό. Πολιτευόμενος, στη συνέχεια, ως κομματάρχης αποπειράθηκε, μέσα από τη νομιμοποίηση φιλοβασιλικών κυβερνήσεων, να υπονομεύσει τον παραδοσιακό εξωτερικό προσανατολισμό της Ελλάδας με επακόλουθο την κατάτμησή της σε δύο «κράτη» μετά την εκδήλωση του κινήματος της Εθνικής Άμυνας.

Εκθρονισθείς τον Ιούνιο του 1917, έπειτα από δυναμική παρέμβαση της Αντάντ, εξακολούθησε (αυτοεξόριστος) από την Ελβετία την υπονόμευση της εθνικής πολιτικής του Βενιζέλου. Συνεργαζόμενος με τα πλέον ακραία φιλοβασιλικά στοιχεία και Γερμανούς πράκτορες στο εξωτερικό, αρνήθηκε να σεβαστεί τα μεγαλειώδη εθνικά επιτεύγματα του Έλληνα πρωθυπουργού στη Συνδιάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων (1918-19), υποκινώντας, μάλιστα, απόπειρες εξόντωσής του (1920). Χωρίς αναστολή και παρά τη διεθνή αποστροφή επέστρεφε και πάλι στην Ελλάδα μετά την ατυχή για τους Φιλελευθέρους έκβαση των εκλογών του Νοεμβρίου 1920.

Όμως και στη φάση αυτή (1920-22) η παρουσία και οι επιλογές του επέπρωτο να έχουν, για μια ακόμη φορά, αρνητικές επιπτώσεις στην πορεία του έθνους. Απομονω-

μένη διεθνώς η Ελλάδα, με δεδομένους τους ανεπιτυχείς χειρισμούς της φιλοβασιλικής πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας, οδηγήθηκε τελικά στη δίνη της Μικρασιατικής καταστροφής. Χάρη στο επαναστατικό κίνημα Πλαστήρα - Γονατά απηλλάγη, επιτέλους, η χώρα από την επώδυνη βασιλεία του το Φθινόπωρο του 1922. Ωστόσο ήταν πλέον αργά: η Ελλάδα έβγαινε, και πάλι, τραυματισμένη και διχασμένη από τις αέναες αντιπαραθέσεις, ενώ η πολιτική της Μεγάλης Ιδέας ετάφη οριστικά.

Αρμόδιο πρόσωπο να ψυχογραφήσει, εν προκειμένω, τον Κωνσταντίνο ΙΒ', στο μέτρο που τον έζησε εκ του σύνεγγυς ως γραμματέας του, υπήρξε αδιαμφισβήτητα ο Γεώργιος Μ. Μελάς. Γόνος επιφανέστατης οικογένειας και αδελφός του ηρωϊκού Παύλου Μελά γεννήθηκε στη Μασσαλία το 1866. Περνώντας στην υπηρεσία του βασιλέως δεν δίστασε να τον εγκαταλείψει, στη συνέχεια, διαφωνώντας με τις επιλογές του στα διεθνή και εσωτερικά ζητήματα το 1915. Αμέσως μετά την απομάκρυνσή του από το βασιλικό περιβάλλον ο Γ. Μελάς, συνειδητοποιώντας τις ευθύνες του απέναντι στην ιστορική μνήμη, συνέγραψε το αναδημοσιευόμενο σήμερα έργο του. Η πρώτη έκδοση του βιβλίου (γραμμένου στα γαλλικά) τυπώθηκε στο Λονδίνο το 1920 και μεταφράστηκε από τον Λέοντα Μακκά.

Όπως ο ίδιος ο συγγραφέας σημείωνε στον πρόλογο της αρχικής έκδοσης: «Επιθυμώ να τονίσω ότι δεν αφηγούμαι την ιστορίαν των συμβάντων κατά την βασιλείαν του Κωνσταντίνου. Περιορίζομαι να μνημονεύσω ωρισμένα γεγονότα, μερικά έγγραφα, αναμνήσεις και ανέκδοτα, των οποίων υπήρξα αυτήκοος και αυτόπτης μάρτυς ..Θέλω να επαναλάβω και να τονίσω ότι δεν έχω καμμίαν αξίωσιν ιστοριογράφου, την ιστορίαν προσπαθώ μόνον να την καταστήσω καταληπτοτέραν και να παραστήσω δια

μέσου των σελίδων αυτών ..τον πραγματικόν ρόλον των διαφόρων πρωταγωνιστών του κωνσταντινείου δράματος». Παρά τη σεμνότητα που διακρίνει τον Μελά, αναμφισβήτητα το βιβλίο του αποτελεί αποκαλυπτικό και αξιόπιστο ντοκουμέντο για την ιστοριογραφία του εθνικού Διχασμού και τους ουσιαστικούς αυτουργούς του.

Ο συγγραφέας με γλαφυρότητα και αντικειμενικότητα σκιαγραφεί καταλεπτώς το βασιλικό περιβάλλον των Γλύξμπουργκ, τις ραδιουργίες της Αυλής και τον αμφιλεγόμενο ρόλο της βασίλισσας Σοφίας (Χοεντζόλερν). Προπάντων όμως τη συγκεχυμένη προσωπικότητα του βασιλέως Κωνσταντίνου, με τον οποίο γνωριζόταν ήδη από την παιδική ηλικία του. Στο τέλος του βιβλίου παρατίθεται παράρτημα με απόρρητα, εν πολλοίς, έγγραφα και στοιχεία που φωτίζουν την επίμαχη δραματική περίοδο 1914-1918. Αξιοσημείωτο, επιπλέον, (για την αξιοπιστία των παρατιθέμενων μαρτυριών) παραμένει το γεγονός ότι η οικογένεια Μελά διακατεχόταν από φιλοβασιλικό προσανατολισμό.

Τις αποκαλυπτικές μαρτυρίες του Γ. Μελά επιχείρησε να αντικρούσει - με τη συνήθη μέθοδο λασπολογίας των Γλύξμπουργκ - ο αδελφός του σκιαγραφούμενου βασιλέως Κωνσταντίνου πρίγκιψ Νικόλαος μέσα από το αυτοβιογραφικό βιβλίο του «Τα πενήντα χρόνια της ζωής μου», που εκδόθηκε το 1926. Στη σελίδα 347 του ανωτέρω βιβλίου του ο Νικόλαος (αυτοτιτλοφορούμενος και πρίγκιψ της Δανίας) κατέγραφε τα εξής: «..Ωμίλησα περί βιβλίων και λιβέλλων, των οποίων η συγγραφή παρηγγέλλετο υπό νέου καθεστώτος της Ελλάδος ..Φαντασθήτε, εν καιρώ ειρήνης, άνθρωπον υπογραφόμενον ως «πρώην γραμματέα του Βασιλέως», χωρούντα εις την συγγραφήν των συκοφαντικοτέρων άρθρων περί του αυθεντου και Ηγεμόνος του

και το έτι μάλλον απίστευτον, επιτυγχάνοντα την δημοσίευσιν αυτών υπό μεγάλης εφημερίδος του Λονδίνου».

«Λαμβανομένων υπόψη της κυκλοφορίας του φύλλου και του γεγονότος, ότι η επιστολή διαμαρτυρίας, η γραφείσα υπό του υπασπιστού του Βασιλέως Κωνσταντίνου εξ Ελβετίας, ουδέποτε εδημοσιεύθη, θα ήτο ίσως ενδιαφέρον να γνωστοποιηθεί πώς αυτό το άτομον εισήλθεν εις την υπηρεσίαν του Βασιλέως. Το σφάλμα είναι ιδικόν μας και διεπράχθη ως εξής: Μετά τους Βαλκανικούς πολέμους, ήμουν μια μέρα εις τον κήπον μου και εκλάδευα ένα δένδρον, όταν ο κ. Γεώργιος Μελάς, αργόσχολος κύριος και συγγραφεύς των προαναφερθέντων άρθρων, ήλθε να με επισκεφθή. Εφαίνετο εις το έπακρον στενοχωρημένος και μου εξωμολογήθη ότι είχε μεγάλας οικονομικάς δυσχερείας».

«Με παρεκάλεσε να λάβω την καλωσύνην να κάμω χρήσιν της επιρροής μου παρά τω Βασιλεί, τον οποίον ανέκαθεν εφιλοδόξει να υπηρετήση, δια να επιτύχω δι' αυτόν κάποιαν θέσιν εις την Αυλήν. Καταληφθείς υπό οίκτου υπεσχέθην ότι θα έκανα ό,τι ηδυνάμην και όταν είδα τον αδελφόν μου τον ηρώτησα κατά πόσον θα ήτο δυνατόν να εξευρεθή εργασία, ήτις θα εβοήθει αυτόν τον ατυχή να διέλθη μίαν δυσχερή περίοδον. Ο Βασιλεύς μου υπεσχέθη ότι θα εξήταζε το ζήτημα και, παρά την ισχυράν αντίδρασιν πολλών μελών του οίκου του, απεφάσιε να δώση εις τον κ. Μελάν μίαν δευτερεύουσαν θέσιν, ήτις παρέστη ανάγκη να δημιουργηθή από τον καιρόν του πολέμου ..Ο αδελφός μου εφέρετο πάντοτε προς αυτόν, όπως εφέρετο προς τα λοιπά μέλη του οίκου του, με την μεγαλυτέραν ευγένειαν και εκτίμησιν».

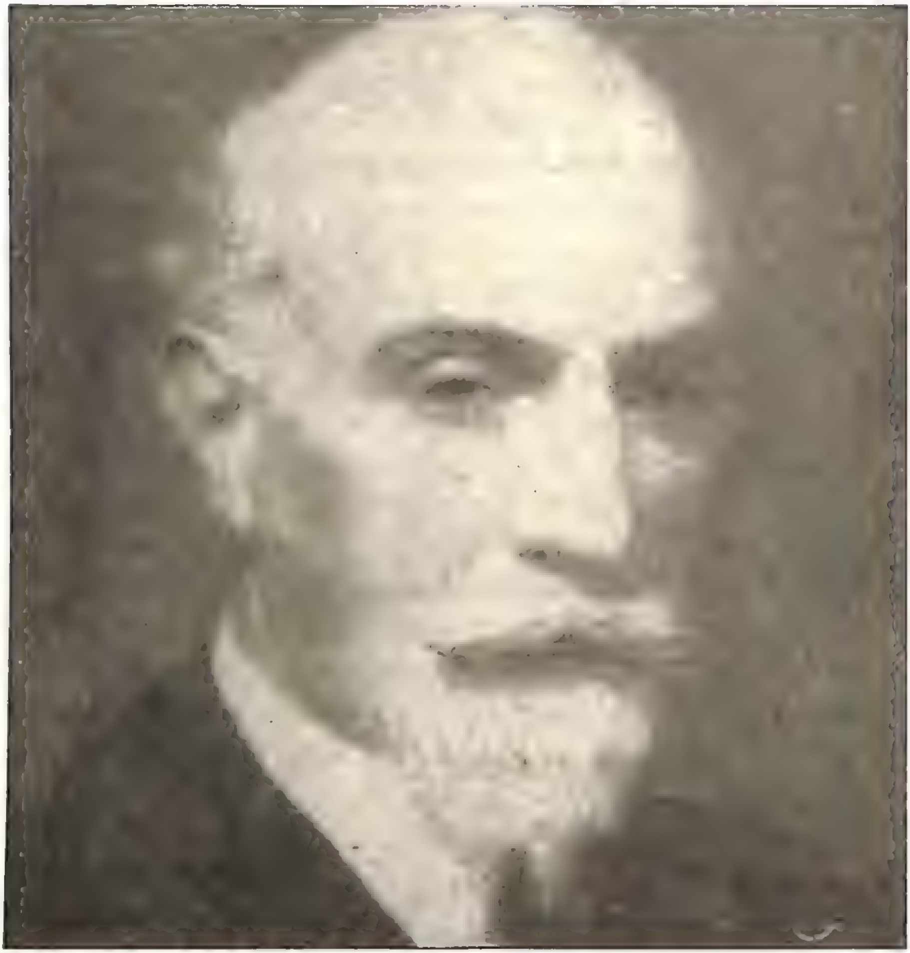
«..Και όμως ο συγγραφεύς ..αρνείται ότι ο γενναιόκαρδος κύριός του είχεν ένα έστω προτέρημα ή υψηλόν συ-

ναίσθημα. Απορεί κανείς πράγματι, διατί επεθύμει τόσον να εισέλθει εις την υπηρεσίαν ενός τόσον προδοτικού, ανηθίκου, εγωϊστού ανθρώπου και τόσον αναξίου Βασιλέως! Όσον αφορά εμέ, όλο το ευχαριστώ, του οποίου έτυχον εκ μέρους του προστατευομένου μου, ήτο ότι απεκλήθην το «κακόν πνεύμα» του Βασιλέως Κωνταντίνου. Τοιούτον υπήρξε βεβαίως την ημέραν που παρεκάλεσα τον αδελφόν μου να προσλάβη αυτόν τον άνθρωπον εις την υπηρεσίαν του».

Ο αναδημοσιευόμενος σήμερα «Κωνσταντίνος» του Γεωργίου Μελά αποτελεί τον δεύτερο τόμο της σειράς «Ιστορικο-πολιτικά ντοκουμέντα», μετά τη δημοσιοποίηση του «Έργου της κυβερνήσεως Ελευθερίου Βενιζέλου κατά την τετραετία 1928-1932, Τι υπεσχέθη προεκλογικώς και τι επραγματοποίησε». Και ο τόμος αυτός αποτελεί μια πολύτιμη πηγή που μυεί τον αναγνώστη στο πολιτικό κλίμα και στα παρασκήνια της παρένθεσης του εθνικού Διχασμού, κομίζοντας, παράλληλα, πρωτότυπες μαρτυρίες γύρω από τη διαταραγμένη προσωπικότητα του Κωνσταντίνου ΙΒ′ και το γερμανόφιλο αυλικό περιβάλλον που υπονόμευε απροκάλυπτα την κοινοβουλευτική νομιμότητα και τους συνταγματικούς θεσμούς.

ΠΑΥΛΟΣ ΠΕΤΡΙΔΗΣ
Καθηγητής Πανεπιστημίου

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Μ. ΜΕΛΑΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Μ. ΜΕΛΑΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Μ. ΜΕΛΑ

Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΠΡΩΗΝ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΟΥ

1920

ΕΚ ΤΩΝ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΩΝ ΤΗΣ «ΕΣΠΕΡΙΑΣ»,
101, Dean Street, London, W. 1.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΝΗΜΗΝ

ΤΟΥ ΑΔΕΛΦΟΥ ΜΟΥ ΠΑΥΛΟΥ,

ΚΑΙ ΤΩΝ ΗΡΩ·Ι·ΚΩΣ ΠΕΣΟΝΤΩΝ ΠΡΟΣ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΙΝ

ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΙΜΗΣ,

ΑΦΙΕΡΩΝΩ ΑΥΤΑΣ ΤΑΣ ΣΕΛΙΔΑΣ.

Γ. ΜΕΛΑΣ.

'Η Α. Β. Υ. 'Ο Διάδοχος
S. A. R. le Prince Héritier

BA67

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Προτοῦ ἀναχωρήσω διὰ τὸ μέτωπον εἶχα ζητήσει ἀπὸ τὸν υἱόν μου τὴν ὑπόσχεσιν νὰ μὴ δημοσιεύσῃ τὸ παραμικρὸν ἀπὸ τὰ χειρόγραφά μου πρὶν ἢ περάσουν εἰκοσιπέντε ἔτη ἀπὸ τὸν θάνατόν μου, ἐὰν ἔπιπτα εἰς τὸ πεδίον τῆς τιμῆς. Ὑποκύπτων ὅμως εἰς τὴν πίεσιν πολλῶν φίλων μου οἱ ὁποῖοι μοῦ ἐζήτουν νὰ δημοσιεύσω τὰ ἀπομνημονεύματά μου, καὶ ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τῆς τελευταίας εἰδεχθοῦς συνωμοσίας τῆς μηχανευθείσης ἐναντίον τοῦ κ. Βενιζέλου καὶ τοῦ Ἔθνους καὶ τῆς ὁποίας ὁ σκοπὸς ἦτο προφανής, ἀπεφάσισα ὄχι νὰ δημοσιεύσω τὸ ἡμερολόγιόν μου, ἀλλὰ τοὐλάχιστον μερικὰς ἀληθείας καὶ μερικὰς ἀναμνήσεις.

Φρονῶ ὅτι ὅταν κανεὶς κατέλαβε ἐμπιστευτικὴν θέσιν ἡ ὁποία τοῦ ἐπέτρεψε νὰ μυηθῇ εἰς μερικὰ πράγματα, δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα, ἐγκαταλείπων τὴν θέσιν αὐτήν, νἀποκαλύψῃ ὅ,τι εἶδε ἢ ἤκουσε. Προτιμότερον ἄλλως τε ἴσως νὰ εἶνε νἀφήσῃ κανεὶς ὀλίγας ἀπατηλὰς καὶ εὐνοϊκὰς ἰδέας εἰς ὅσους ζοῦν μακρὰν τῶν αὐλῶν καὶ ἀγνοοῦν τὰ διπλωματικὰ καὶ πολιτικὰ παρασκήνια. Ὑπάρχουν οὐχ ἧττον μερικαὶ ἀλήθειαι τὰς ὁποίας, χωρὶς κίνδυνον νὰ κατηγορηθῇ ἐπὶ ἀδιακρισίᾳ, ἠμπορεῖ κανεὶς ἢ καὶ συχνὰ ἔχει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ εἴπῃ. Ἐνίοτε τὸ ὁμιλεῖν εἶνε καθῆκον, παρὰ τὸ ἀρχαῖον περὶ σιωπῆς ἀπόφθεγμα. Τὰ γεγονότα τοῦ τελευταίου Νοεμβρίου μοῦ ἐπιβάλλουν σχεδὸν τὴν ὑποχρέωσιν νὰ λύσω τὴν σιωπὴν ποῦ μέχρι τοῦδε ἐτήρησα.

Ἐπιθυμῶ νὰ τονίσω ὅτι δὲν ἀφηγοῦμαι τὴν ἱστορίαν τῶν συμβάντων κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Κωνσταντίνου. Περιορίζομαι νὰ μνημονεύσω ὡρισμένα γεγονότα, μερικὰ ἔγγραφα, ἀναμνήσεις καὶ ἀνέκδοτα, τῶν ὁποίων ὑπῆρξα αὐτήκοος καὶ αὐτόπτης μάρτυς. Εἶχα τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἴδω τὸν Πρόεδρον κ. Βενιζέλον ἐν Λονδίνῳ,

καὶ θὰ ἠδυνάμην νὰ τοῦ ζητήσω λεπτομερείας καὶ τὸ ἀκριβὲς ἱστορικὸν τῶν ἀπασχολούντων ἡμᾶς γεγονότων. Δὲν ἠθέλησα νὰ τὸ κάμω. Θὰ ἐμείωνα τὴν καθαρῶς ἀνεκδοτικὴν ἀξίαν τοῦ βιβλίου, ἂν δὲν περιέγραφα παρὰ πολιτικὰ γεγονότα, ἀναφέρων ξηρὰ τὰς χρονολογίας των. Θέλω νὰ ἐπαναλάβω καὶ νὰ τονίσω ὅτι δὲν ἔχω καμμίαν ἀξίωσιν ἱστοριογράφου· τὴν ἱστορίαν προσπαθῶ μόνον νὰ τὴν καταστήσω καταληπτοτέραν, καὶ νὰ παραστήσω διὰ μέσου τῶν σελίδων αὐτῶν τῶν ὁποίων, βέβαια, τὸ ἀσύρραπτον οἱ κριτικοὶ θὰ μοῦ ἐπικρίνουν, τὸν πραγματικὸν ρόλον τῶν διαφόρων πρωταγωνιστῶν τοῦ κωνσταντινείου δράματος.

Ποιοῦμαι ἔκκλησιν εἰς τὴν ἀμέριστον ἐπιείκειαν τῶν ἀναγνωστῶν μου. Δὲν εἶμαι συγγραφεύς. Θὰ αἰσθανθῶ ὅμως τὸν ἑαυτόν μου εὐτυχῆ, ἐὰν κατορθώσω ἁπλῶς καὶ μόνον νὰ προκαλέσω τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῶν.

Γ. Μ.

Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Δὲν θὰ προσπαθήσω νὰ σκιαγραφήσω τὸν πρώην βασιλέα, ὅπως καὶ δὲν γράφω τὴν ἱστορίαν του. Τὴν ἱστορίαν του, ἄλλως τε, τὴν ἔγραψε δυστυχῶς ὁ ἴδιος· οὕτως ἐξηγεῖται διατί εἶνε τόσο κακὰ γραμμένη, καὶ διατί θὰ γραφῇ ἴσως ἀκόμη χειρότερα ἀπὸ τοὺς μεταγενεστέρους. Θὰ φωτογραφήσω μόνον τὰς γενικὰς γραμμὰς καὶ τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικὰ τῆς φυσιογνωμίας του, καὶ θὰ βοηθήσω ἁπλῶς τὸν ἀναγνώστην ὅπως κατορθώσῃ μόνος του νὰ ἀναπαραστήσῃ τὴν εἰκόνα τοῦ πρώην βασιλέως, τοῦ ὁποίου, ἐμοῦ μνημονεύοντος τὰ γεγονότα, θὰ ἀντιληφθῇ τὸν ἀλλοπρόσαλλον χαρακτῆρα. Θὰ συμπληρώσω οὕτω τὴν περὶ αὐτοῦ κρίσιν ὅσων, — καὶ εἶνε πολλοί, — πιστεύουν ὅτι τὸν γνωρίζουν.

Τὸ πλῆθος γνωρίζει ἆρά γε ποτὲ τοὺς Βασιλεῖς ; Συχνὰ αὐτοὶ οὗτοι οἱ ἱστορικοί των τοὺς γνωρίζουν τόσον ὀλίγον !

Παρῃτήθην τῆς ὑπηρεσίας τοῦ πρώην Βασιλέως, περὶ τὰ τέλη Δεκεμβρίου τοῦ 1915, ἀφοῦ, πλέον τοῦ ἑνὸς ἔτους, ἠγωνίσθην καθημερινῶς σχεδὸν καὶ μὲ ὅλας μου τὰς δυνάμεις, ἐμφορούμενος ἀπὸ τὴν συχνὰ διαβλεπομένην ἐλπίδα νὰ τοῦ ἀποσπάσω τὴν ἀπόφασιν νὰ ἐξέλθῃ τῆς οὐδετερότητος παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Συνεννοήσεως.

Ἀπὸ τῆς παιδικῆς μου ἡλικίας, ἀπὸ τεσσαράκοντα δηλαδὴ ἐτῶν καὶ πλέον, οὐδέποτε εἶχα παύσει νὰ εὑρίσκωμαι εἰς σχέσεις μετ' αὐτοῦ. Μοῦ ἐπεδαψίλευσε πάντοτε πολλὴν φιλίαν, ἐμπιστοσύνην καὶ ἐκτίμησιν. Καὶ ὅταν ἀκόμη εὑρισκόμην εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του, ἂν καὶ ἐγνώριζε ὅτι εἶμαι τελείως ἀφωσιωμένος εἰς τὴν πολιτικὴν Ἐκείνου τὸν ὁποῖον, ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς,

ἐθεώρησα ὡς τὸν ἐνσαρκώνοντα τὴν ἐθνικὴν ψυχήν, — εἰς τὴν πολιτικὴν τοῦ κ. Βενιζέλου, ὑπάρχει μήπως ἀνάγκη νὰ τὸν ὀνομάσω ; — καὶ τότε ἀκόμη μὲ ἐκράτει πλησίον του, παρὰ τὰς τόσας ραδιουργίας τῶν συναδέλφων μου οἱ ὁποῖοι μὲ ἐφθόνουν διὰ τὴν εὔνοιαν μὲ τὴν ὁποίαν ὁ Βασιλεὺς μὲ ἐτίμα. Κἄτι πλέον μάλιστα : ἀκόμη καὶ ὅταν, ἀνίσχυρος πλέον νὰ ἐξακολουθῶ παριστάμενος, ὡς ἀπαθὴς μάρτυς, εἰς τὴν προδοσίαν τῶν συμφερόντων ἢ μᾶλλον εἰς τὴν προδοσίαν αὐτῆς ταύτης τῆς πατρίδος μου ὑπὲρ τῆς Γερμανίας καὶ τῶν χειρίστων μας ἐχθρῶν, τοῦ ὑπέβαλλα τὴν παραίτησίν μου, καὶ τότε ἀκόμη μοῦ ἐμήνυσε, διὰ μέσου τοῦ συνταγματάρχου Σκουμπουρδῆ, τοῦ πρώτου ὑπασπιστοῦ του, ὅτι δὲν τὴν ἀπεδέχετο καὶ ὅτι ἐπεθύμει νὰ παραμείνω εἰς τὴν θέσιν μου, «ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ μὴν εἴπω εἰς κανένα ὅτι εἶχα θελήσει νὰ παραιτηθῶ». Συνήνεσα. Παρὰ τὴν πραγματικότητα καὶ τὴν θέλησίν μου, ἴσως νὰ ἤλπιζα ἀκόμη. Ἀλλ' εἶχα κυρίως τὴν ἰδέαν ὅτι ἤμουν ὁ μόνος πραγματικός του φίλος καὶ ὅτι, ἐγκαταλείπων αὐτόν, τὸν ἄφηνα ἀνυπεράσπιστον εἰς τὴν διάκρισιν τῶν κακῶν του συμβούλων, ἁπλοῦν ὄργανον τῶν κολακειῶν των καὶ τῶν κακεντρεχῶν καὶ συμφεροντολογικῶν συμβουλῶν των. Ἀλλ' ὁ Βασιλεύς, ὁ ὁποῖος οὐδέποτε κατώρθωσε νὰ κρατήσῃ τίποτε μυστικόν, ὡμίλησε περὶ τῆς παραιτήσεώς μου εἰς τὸν Στρέϊτ καὶ πιθανῶς καὶ εἰς τὸν Δούσμανην ἀκόμη καὶ εἰς τὸν Γούναρην. Τοὺς ἀνέφερε τὴν ἄρνησίν του νὰ τὴν ἀποδεχθῇ καὶ τὸν τεθέντα ὅρον «νὰ μὴ γίνῃ περὶ αὐτῆς λόγος». Οἱ δὲ Κύριοι αὐτοί, διαβλέποντες ἐν ἐμοὶ ἕνα ἀντίπαλον πάντοτε ἕτοιμον νὰ καταπολεμήσῃ τὴν ἐπιρροήν των, εὗρον τὴν εὐκαιρίαν μοναδικὴν διὰ νὰ ἐπιτύχουν πραγματικῶς τὴν ἀπὸ τῆς Αὐλῆς ἀπομάκρυνσίν μου. Οὕτως ἐξηγεῖται διατί, ὅταν δύο ἡμέρας μετὰ ἐπῆγα εἰς Εὔβοιαν νὰ περάσω τὰς ἑορτὰς πλησίον τῆς ἀδελφῆς μου Κυρίας Ἄνν. Παπαδοπούλου, ἡ «Νέα Ἡμέρα», τὸ ὄργανον τοῦ Στρέϊτ, ἀνήγγειλε πομπωδῶς τὴν παραίτησίν μου.

Οἱ Κύριοι αὐτοὶ ἔσπευσαν φυσικὰ νὰ δώσουν εἰς τὸν Βασιλέα νὰ πιστεύσῃ ὅτι δὲν εἰσήκουσα καθόλου τὴν σύστασιν καὶ τὴν

ἐπιθυμίαν ποῦ μοῦ εἶχεν ἐκφράσει. Καὶ τὸν ὤθησαν νὰ ὑπογράψῃ Βασιλικὸν Διάταγμα ἀνακαλοῦν με, τοῦθ' ὅπερ αἱ ὑπηρετοῦσαι αὐτοὺς ἐφημερίδες ἔσπευσαν ἐκ νέου νὰ δημοσιεύσουν· ἡ δημοσίευσις αὐτὴ ὅμως ἐπροκάλεσε μίαν ἀπερίφραστον διάψευσιν ἐκ μέρους τοῦ ἀδελφοῦ μου Κωνσταντίνου, βουλευτοῦ καὶ πρώην ἀξιωματικοῦ τοῦ Ναυτικοῦ, ὁ ὁποῖος ἦτον ἐνήμερος τῆς ἀληθείας.

Αὐτὴ ἡ περίστασις ὑπῆρξεν ἡ μόνη καθ' ἣν ὁ Βασιλεὺς εἰσήκουσε τοὺς ἐναντίον μου ραδιουργοῦντας. Χαμηλὴ ἐκδίκησις, ἀναξία Βασιλέως ! Δὲν εἶχε παρὰ νὰ περιορισθῇ ἁπλούστατα εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῆς παραιτήσεώς μου. Ὁ Βασιλεὺς δὲν ἠρκέσθη εἰς τοῦτο. Ὀλίγον ἔπειτα, ὅταν ἀνέλαβα ὑπηρεσίαν εἰς τὸν στρατόν, ἐξεδιώχθην ἐξ Ἀθηνῶν καὶ ἀπεστάλην εἰς τὸ Μακεδονικὸν μέτωπον, καὶ ὁ Λιβιεράτος, ὁ τότε Εἰσαγγελεὺς καὶ συγχρόνως ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἐπιστράτων, ἐνήργησε κατ' οἶκον ἔρευναν παρ' ἐμοὶ εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις κατοικίαν μου, κατὰ διαταγὴν τῆς Ἀθηναϊκῆς Κυβερνήσεως, καὶ μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ εὕρῃ τίποτε ἔγγραφά μου ἐνοχοποιοῦντα τὸν πρώην Βασιλέα.

Παραιτούμενος ἐν τούτοις τῆς ὑπηρεσίας μου εἶχα γράψει εἰς τὴν Α. Μ. ὅτι ἠμπορεῖ νὰ εἶνε βεβαία περὶ τῆς ἐχεμυθείας μου. Καὶ πράγματι, πρὶν φύγω ἐξ Ἀθηνῶν, εἶχα τακτοποιήσει ὅλα μου τὰ ἔγγραφα καὶ καταστρέψει ὅσα ἐξ αὐτῶν ἦσαν πλέον περιττὰ καὶ ἐσχετίζοντο μὲ τὴν αὐλικὴν ὑπηρεσίαν μου. Φυσικὸν ἐπομένως εἶνε ὅτι ὁ πρωτάκουστος αὐτὸς Εἰσαγγελεὺς καὶ οἱ μυστικοί του ἀστυνόμοι δὲν εὗρον τίποτε ἀπὸ ἐκεῖνα ποῦ ἐζητοῦσαν· ἀλλ' ἀπεζημιώθησαν διαρρηγνύοντες ὅλα μου τὰ ἔπιπλα καὶ ἀφαιροῦντες πολυάριθμα ἀντικείμενα οὐδεμίαν ἔχοντα σχέσιν μὲ τὰ καταζητούμενα ἔγγραφα. Εἰς τὸν Βασιλέα περιωρίσθησαν νὰ στείλουν τὴν ἀλληλογραφίαν μου καὶ μερικὰ προσωπικὰ ἀναμνηστικὰ ἀντικείμενα, καθὼς καὶ πλείστας ἐνυπογράφους φωτογραφίας αἵτινες μοῦ εἶχαν δοθῇ ἀπὸ διάφορα μέλη τῆς Β. Οἰκογενείας. Ἔμαθα κατόπιν ἀπὸ τὸν παλαιόν μου συνάδελφον Ν. Ροΐδην ὅτι ἡ Α. Μ. ἔρριψε ἡ ἰδία εἰς τὴν φωτιὰ τὰς φωτογραφίας

καὶ ὅτι ἔδωκε τὴν διαταγὴν νὰ ἐξελεγχθοῦν τὰ ἔγγραφα τὰ περιεχόμενα εἰς τὴν εἰς τὰ Ἀνάκτορα σταλεῖσαν βαλίζαν.

Εἶπα προηγουμένως ὅτι ὁ Βασιλεὺς ἦτον ἀνίκανος νὰ τηρῇ μυστικά. Εἶνε ἀληθέστατον. Καὶ τοῦτο, ὄχι ἐκ τῆς ἀνάγκης νὰ ὁμιλῇ ὑπερβολικὰ καὶ νὰ ἐκμυστηρεύεται, ἀνάγκης τὴν ὁποίαν αἰσθάνονται οἱ φλύαροι, διότι ὁ Βασιλεὺς οὔτε φλύαρος οὔτε αἰσθηματίας ἦτο. Ἐκεῖνο ποῦ τὸν ἔκαμνε νὰ ὁμιλῇ τόσον, ἦτον μᾶλλον ἡ ὑπερβολική του, ἡ συχνότατα ἀδικαιολόγητη, ἐμπιστοσύνη, καὶ ἡ τάσις του νὰ ἀνοίγεται μὲ παιδικὴν εὐκολίαν εἰς τὸν πρῶτον τυχόντα. Ὁ Κωνσταντῖνος οὐδέποτε κατώρθωσε νὰ διακρίνῃ τοὺς ἀνταξίους τῆς ἐμπιστοσύνης του, τοὺς ἀνταξίους τῆς ἐμπιστοσύνης ἑνὸς Βασιλέως. Διὰ τοῦτο καὶ ἐμπιστεύετο εἰς ὅλους ὅσους ἐδέχετο, καὶ ὡμιλοῦσε πρὸς οἱονδήποτε χωρὶς ἐπιφύλαξιν, συχνότατα δὲ χωρὶς νὰ πολυσκέπτεται καὶ ὅ,τι ἔλεγε.

Διὰ τοῦτο ἐπίσης καὶ διάφορα πρόσωπα, καὶ μεταξὺ τῶν ξένων οἱ ὁποῖοι δὲν ἐγνώριζαν τὴν συνήθειαν αὐτὴν τοῦ Βασιλέως καὶ οἱ ὁποῖοι τὸν ἐπλησίαζαν διὰ πρώτην φοράν, ᾐσθάνοντο συγκίνησιν καὶ ἐκολακεύοντο ἀκούοντα μὲ τόσην ἐλευθερίαν ἐκφραζομένας πρὸ αὐτῶν τὰς βασιλικὰς σκέψεις. Καὶ ἐπίστευον — καὶ δικαίως, — ὅτι εἶχαν γίνῃ οἱ θεματοφύλακες τῶν σκέψεων τοῦ Κωνσταντίνου καὶ συχνὰ καὶ τῶν μυστικῶν τοῦ Κράτους ἀκόμη.

Γνωρίζω ὄχι ἕνα μόνον ἀλλὰ περισσοτέρους Γάλλους πολιτικούς, τοὺς ὁποίους, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐξηπάτησεν ὁ Βασιλεύς, καὶ οἱ ὁποῖοι ἐπίστευσαν ὅτι τοὺς ἐδίδετο ἀφορμὴ νὰ παίζουν ρόλον μεσάζοντος, προκαλέσαντες ἔπειτα λυπηρὰ ἀποτελέσματα. Παραστικά, θὰ ἀναφέρω ἕνα ἐξ αὐτῶν τὸν Γάλλον βουλευτὴν κ. Μπ. ὁ ὁποῖος, — καθ' ἃ τοὐλάχιστον μοῦ διηγήθησαν, διότι εἶχα ἤδη τότε πρὸ πολλοῦ ἐγκαταλείψῃ τὴν Αὐλήν, — ἐξῆλθε ἀπὸ τὴν βασιλικὴν ἀκρόασιν βασιλόφρων μᾶλλον ἢ δημοκρατικός. Καὶ τείνω νὰ τὸ πιστεύσω, διότι ὅταν ἔπειτα, εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὁ στρατηγὸς Σαρράϊγ μὲ παρουσίασε εἰς τὸν κ. Μπ. ἀναφέρων

τὸν πρώην τίτλον μου Γραμματέως τοῦ Βασιλέως, ὁ κύριος αὐτὸς μοῦ ἐπέδειξε μίαν ἐντελῶς ἀσυνήθη καὶ ἰδιαιτέραν εὐπροσηγορίαν.

Ἀφίνω πολλοὺς ἄλλους, οἱ ὁποῖοι μόνον καὶ μόνον διότι συνωμίλησαν μὲ τὸν Βασιλέα, κατήντησαν βασιλικώτεροι καὶ ἀπ' αὐτὸν τὸν ἴδιον. Δύο μόνον ἐξέχουσαι ξέναι προσωπικότητες ἀπὸ τοὺς ἐξ Ἀθηνῶν διαβάντας, ἀντέστησαν εἰς τὴν γοητείαν αὐτὴν τοῦ Στέμματος καὶ δὲν ἐξηπατήθησαν ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνον : ὁ στρατηγὸς Σαρράϊγ καὶ ὁ τότε Γάλλος ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν στρατηγὸς Ρόκ.

Ἀφοῦ ὁ λόγος περὶ Γάλλων στρατηγῶν, μοῦ ἔρχεται εἰς τὴν μνήμην ὁ στρατηγὸς Πῶ τὸν ὁποῖον ἐδέχθη ὁ Βασιλεὺς τὴν 3ην Φεβρουαρίου 1915, διερχόμενον ἐξ Ἀθηνῶν κατὰ τὴν ἀνὰ τὰ Βαλκάνια ἀποστολήν του. Ὁ Βασιλεὺς ἐδείχθη πρὸς αὐτὸν ὅλως ἐξαιρετικῶς φιλόφρων καὶ ἐνθουσιασμένος νὰ τὸν ἰδῇ. Ὁ στρατηγός, ὁμιλῶν περὶ τοῦ Γερμανικοῦ στρατοῦ, τοῦ εἶπεν, ὡς ἀληθὴς στρατιώτης, ἀνίκανος νὰ ὑποτιμήσῃ τὴν ἀξίαν τοῦ ἐχθροῦ του : —«Πολεμοῦμεν ἐναντίον θαυμασίων στρατευμάτων.» Τόσον ἐνθουσιάσθη ὁ Βασιλεὺς ἀπὸ τὴν φράσιν αὐτήν, ὥστε πλειστάκις μοῦ τὴν ἐπανέλαβε, ἐγκωμιάζων τὸν στρατηγὸν Πῶ : «Ἰδοὺ ἕνας πραγματικὸς στρατιώτης, μοῦ ἔλεγε ἡ Α. Μ. Εἶμαι εὐτυχὴς ποῦ τὸν εἶδα !»

Κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτῆς τῆς συνεντεύξεώς του μὲ τὸν στρατηγὸν Πῶ ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος τοῦ εἶπε μεταξὺ ἄλλων ὅτι ἡ ὁδὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν διέρχεται ἀπὸ τὰ Δαρδανέλλια ἀλλ' ἀπὸ τὴν Σόφιαν. Ἐπρόκειτο περὶ πραγματικοῦ ἀξιώματος. Ἤξιζε τὸν κόπον νὰ τὸ ἐμβαθύνουν. Ἦτο ἡ γνώμη τοῦ Γ. Ἐπιτελείου μας, τὸ ὁποῖον ἦτο ἁρμοδιώτερον ἀπὸ κάθε ἄλλον νὰ τὸ γνωρίζῃ. Ἦτο ἄλλως τε καὶ ἡ ἀλήθεια. Τὰ γεγονότα τὸ ἀπέδειξαν. Δυστυχῶς τὸ Ἀγγλικὸν Ναυαρχεῖον δὲν ἠθέλησε νὰ ἐπωφεληθῇ τῆς πολυτίμου αὐτῆς συμβουλῆς ποῦ τοῦ ἐδίδετο.

Ὁμιλῶν περὶ τῶν βασιλικῶν ἀκροάσεων, ὀφείλω ἐπίσης νὰ μνημονεύσω τὴν παρασχεθεῖσαν τὴν 20ὴν Νοεμβρίου 1915 εἰς τὸν στρατηγὸν Κίτσενερ.

Ὅπως μετὰ κάθε ὑποδοχὴν ἐξεχούσης προσωπικότητος, ἤμουν καὶ τότε ἕτοιμος νὰ εἰσέλθω, ἀμέσως μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Λόρδου Κίτσενερ, εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ Βασιλέως, διὰ νὰ ἔχω ἀκόμη νωπὰς τὰς ἐντυπώσεις τοῦ τελευταίου ἀπὸ τὴν συνδιάλεξιν, ἀλλ' ἠμποδίσθην ἀπὸ τὴν Βασίλισσαν, ἡ ὁποία, καὶ αὐτή, χωρὶς νὰ τὴν ἔχω ἰδῆ, ἐκαραδόκει τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Λόρδου ἀπὸ τὴν ἀπέναντι τοῦ βασιλικοῦ γραφείου αἴθουσαν τοῦ σφαιριστηρίου ὅπου συνωμίλει μὲ τὸν ἀπαραίτητον Συνταγματάρχην Μεταξᾶν. Ἦτο καὶ αὐτὴ περίεργος νὰ μάθῃ τί εἶχεν εἰπῆ ὁ Ἄγγλος στρατηγὸς καὶ τί τοῦ εἶχεν ἀπαντήσει ὁ γυναικάδελφος τοῦ Κάϊζερ, καὶ ἐπεθύμει ἰδίως νὰ καταστρέψῃ ἐγκαίρως καὶ καθ' ὁλοκληρίαν τὰ καλὰ καὶ εὐνοϊκὰ διὰ τὴν Συνεννόησιν ἀποτελέσματα τὰ ὁποῖα εἶχε ἐνδεχομένως προκαλέσει ἡ συνδιάλεξις αὐτή.

Ἀλλά, καθὼς μοῦ εἶπε ὁ Βασιλεὺς ὁ ἴδιος ὑστερώτερα, ὅταν μετὰ τὴν Βασίλισσαν ἦλθε ἡ σειρά μου νὰ μὲ δεχθῇ, ὁ Κίτσενερ δὲν εἶχε προξενήσει τὴν παραμικρὰν ζημίαν εἰς τὴν Γερμανίαν. Συνομιλῶν μὲ τὴν Α. Μ. δὲν εἶχε κάμει τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ ἐπιδοκιμάζῃ τὴν γνώμην τοῦ Βασιλέως, εἰς ὅ,τι τοὐλάχιστον ἀφεώρα τὴν στάσιν τῆς Ἑλλάδος. Ἑπόμενον ἄρα ἦτο νὰ ἀκούσω ἀπὸ τὸν Βασιλέα ἐγκώμια ὑπὲρ τοῦ στρατηγοῦ, διὰ τὸν ὁποῖον μοῦ εἶπε ὅτι ἦτον ἕνας «πολὺ λογικὸς καὶ εὐθὺς ἄνθρωπος». Ἦτο φυσικώτατον, ἀφοῦ ὁ Λόρδος Κίτσενερ εἶχε ἐπιδοκιμάσει τὴν οὐδετερότητα τοῦ Βασιλέως καὶ καταδικάσει τὴν ἐκστρατείαν τῆς Θεσσαλονίκης, κρίνων αὐτὴν ὡς ἀνωφελῆ ἢ τοὐλάχιστον ὡς πολὺ ἀργὰ ἐπιχειρηθεῖσαν. Ὁμιλῶν περὶ τῶν ἐχθροπραξιῶν τοῦ δυτικοῦ μετώπου, ὁ Κίτσενερ τοῦ εἶχε εἴπῃ ὅτι τὰς μέχρι τοῦδε ἐπιχειρήσεις τοῦ Ἀγγλικοῦ στρατοῦ τὰς ἐθεώρει ἁπλῶς ὡς μεγάλα γυμνάσια, διότι ὁ στρατὸς αὐτὸς εὑρίσκετο ἀκόμη εἰς τὸ στάδιον τῆς ὀργανώσεως, ἡ ὁποία, κατ' αὐτόν, θ' ἀπήτει ἀκόμη τρία ἔτη διὰ νὰ συντελεσθῇ καὶ νὰ θέσῃ τὸν στρατὸν εἰς τὸ ὕψος

τοῦ ἀντιπάλου του. Καὶ γελῶν ὁ Λόρδος Κίτσενερ ἠρώτησε τὸν Βασιλέα ἐὰν ἦσαν πολλὰ τὰ ἀπαιτούμενα τρία αὐτὰ ἔτη, ἀφοῦ εἶχαν χρειασθῆ 40 καὶ πλέον εἰς τὴν Γερμανίαν διὰ νὰ προετοιμάση αὐτὸν τὸν πόλεμον !

Ὁ Λόρδος Κίτσενερ ἀπεδείχθη καλύτερος προφήτης ὡς πρὸς αὐτὸ τὸ ζήτημα παρὰ σχετικῶς μὲ τὰ ὅσα εἶπε περὶ τοῦ Μακεδονικοῦ μετώπου. Ὁ Ἀγγλικὸς στρατὸς ἔκαμε θαύματα, ἰδίως ὅταν λάβῃ κανεὶς ὑπ' ὄψιν ὅτι εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ πολέμου ἀπηρτίζετο, νομίζω, ἀπὸ 11 μεραρχίας ἐν ὅλῳ, καὶ ὅτι εἰς τὸ μικρὸν ἐνδιάμεσον χρονικὸν διάστημα ἡ Ἀγγλία κατώρθωσε νὰ παρατάξῃ ἑκατομμύρια ὁλόκληρα ἀνδρῶν. Καὶ ὅπως τὸ προεῖπε τόσον ὡραῖα ὁ κύριος δημιουργὸς τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, ὁ Ἀγγλικὸς στρατὸς ὑψώθη πραγματικῶς εἰς τὴν περιωπὴν τῆς ἀποστολῆς του, ἀφοῦ τόσον θαυμάσια κατενίκησε τοὺς Γερμανούς.

Διὰ νὰ ἐπανέλθω εἰς τὴν κακὴν συνήθειαν τοῦ πρώην βασιλέως τοῦ νὰ μὴν ἠμπορῆ νὰ κρατῆ τὸ παραμικρὸν μυστικόν, θὰ ἀναφέρω ἕν γεγονὸς ἐντελῶς ἄσχετον μὲ τὸν παγκόσμιον πόλεμον ἀλλ' εὐγλώττως ἀποδεικνῦον τὴν ἀλήθειαν τοῦ πράγματος.

Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ 1912 ἐναντίον τῆς Τουρκίας, ἐν τῇ ἰδιότητί μου ὡς διαγγελέως εἶχα σταλῆ ἀπὸ τὸν στρατηγὸν Σαπουντζάκην, κατὰ τὴν πολιορκίαν τῶν Ἰωαννίνων εἰς τὸ στρατηγεῖον τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου, τότε Διαδόχου καὶ ἀρχιστρατήγου, διὰ νὰ λάβω γνῶσιν τῶν τελευταίων ὁδηγιῶν τοῦ Ἐπιτελείου ἐν σχέσει μὲ τὴν ἔφοδον τῆς ἑπομένης ἡ ὁποία ἐπρόκειτο νὰ καταλήξῃ εἰς τὴν ἅλωσιν τῆς πόλεως. Ἐκεῖ εὗρον ὅλους τοὺς συναδέλφους μου τοῦ Ἐπιτελείου εἰς μίαν ψυχικὴν κατάστασιν ἀνεκδιηγήτου ἐρεθισμοῦ. Πηγαινοήρχοντο ὅλοι ἀκατάπαυστα, ἐψιθύριζον διαρκῶς, ὡμίλουν περὶ φυλακίσεων, ἐν μιᾷ λέξει ἦτο φανερὸν ὅτι κἄτι τι τὸ σοβαρώτατον καὶ ἀσύνηθες ἐλάμβανε χώραν. Κατώρθωσα ἐν τούτοις νὰ εὕρω ἕνα συνάδελφον ἠρεμώτερον ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ὁ ὁποῖος μοῦ εἶπε μυστηριωδῶς ὅτι μᾶς εἶχαν προδώσει !, ὅτι ὑπῆρχε ἀσφαλῶς εἰς τὸ Ἐπιτελεῖον

κἄποιος προδότης ἀφοῦ τὸ σχέδιον τῆς ἐφόδου δὲν εἶχε κρατηθῇ μυστικὸν καὶ ἀφοῦ ὅλοι οἱ ξένοι στρατιωτικοὶ ἀκόλουθοι ἦσαν ἐνήμεροι τῶν σχεδιαζομένων ἐπιχειρήσεων, ὅτι ἐπὶ τέλους ἡ ἐπίθεσις εἶχεν ἀναβληθῇ ἐπ' ἀόριστον, ἀφοῦ δὲν ἠδυνάμεθα πλέον νὰ ἐπωφεληθῶμεν ἑνὸς ἀπὸ τοὺς κυριωτέρους πολεμικοὺς παράγοντας : τοῦ αἰφνιδιασμοῦ ! . . . Ἔμεινα ἀπολιθωμένος !

Ἂς μοῦ ἐπιτραπῇ νἀνοίξω ἐδῶ μίαν παρένθεσιν διὰ νὰ εἴπω ὅτι ὑπὸ τὴν ἰδιότητά μου ὡς διαγγελέως τοῦ Στρατηγοῦ τοῦ διοικοῦντος τὸν στρατὸν τῆς Ἠπείρου, πρὸ τῆς εἰς τὸ μέτωπόν μας ἀφίξεως τοῦ Διαδόχου, ἐπέτρεπα πάντοτε νὰ μὲ ἀκολουθοῦν μέχρι τῶν προχωρημένων γραμμῶν οἱ στρατιωτικοὶ ἀκόλουθοι τῆς Γαλλίας, Ἀγγλίας καὶ Ρωσσίας, δηλ. ὁ λοχαγὸς Denvigne, ὁ ταγματάρχης Cunliffe Owen καὶ ὁ συνταγματάρχης Goudime Lefkowitch, ἐνῷ ἀπ' ἐναντίας ἐπροκάλουν παντοειδεῖς πρὸς τοῦτο δυσκολίας εἰς τοὺς συναδέλφους των τῆς Γερμανίας, Αὐστρίας καὶ Ἰταλίας. Δὲν θὰ μὲ κατηγορήσῃ κανεὶς ἐπὶ ἐλλείψει προαισθήσεως. Τὸ βέβαιον εἶνε, ὅτι δύο ἀπὸ τοὺς κυρίους αὐτοὺς ἐπέστρεψαν μένεα πνέοντες εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀφοῦ ἔκαμαν παράπονα ἐναντίον μου εἰς τὸν στρατηγόν.

Τὸ ἀπόγευμα τῆς ἰδίας ἡμέρας ἀπεχαιρέτισα τὸν Διάδοχον Κωνσταντῖνον, ὁ ὁποῖος ἐδείκνυε τὴν αὐτὴν μὲ τοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ Ἐπιτελείου ἔκπληξιν διὰ τὴν ἀκριτομυθίαν, καὶ προτοῦ ἐπιστρέψω εἰς τὸ μέτωπον, ἐπῆγα νὰ ἐπισκεφθῶ καὶ νὰ πάρω τσάϊ εἰς τῆς Δνίδος Ψ., τῆς συμπαθεστάτης «τιμητικῆς» ἀνταποκριτρίας ξένης ἐφημερίδος, τὴν ὁποίαν ὁ Διάδοχος ἐτίμα μὲ τὴν φιλίαν του καὶ μὲ τὰς ἐπισκέψεις του. Ἡ δνὶς Ψ. μοῦ ὡμίλησε καὶ αὐτὴ περὶ τῆς σχεδιασθείσης ἐπιθέσεως, ἐπὶ παρουσίᾳ μάλιστα καὶ ἄλλων προσώπων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν καὶ οἱ ξένοι ἀκόλουθοι, καὶ μὲ πολλὰς μάλιστα λεπτομερείας. Ἔμεινα κυριολεκτικῶς ἄναυδος, ἀλλὰ χωρὶς νὰ τὴν ἀφήσω νὰ ἀντιληφθῇ τὴν κατάπληξίν μου, τὴν ἠρώτησα πῶς ἠμποροῦσε νὰ ὁμιλῇ μὲ τόσην βεβαιότητα διὰ πράγματα μὴ ἀποφασισμένα ἀκόμη. Ἔκαμα δέ, ἔπειτα, τὰ δυνατὰ ἀδύνατα διὰ νἀλλάξω τὸ θέμα τῆς ὁμιλίας.

'Αλλ' ἐκείνη ἐπανήρχετο διαρκῶς καὶ πεισμόνως, καί, πιστεύουσα ὅτι ἤμουν ὀλιγώτερον πληροφορημένος ἢ αὐτή, ἔφθασε μέχρι τοῦ νὰ μοῦ εἰπῇ, μὲ τὸ ἀθωότερον ὕφος :

— Μά, ἀγαπητὲ φίλε, εἶμαι ἐν πάσῃ περιπτώσει καλύτερα πληροφορημένη ἀπὸ σᾶς, ἀφοῦ αὐτὸς ὁ Διάδοχος μοῦ ἔδωκε χθὲς αὐτὰς τὰς πληροφορίας !

'Επωφελήθην τῆς πρώτης εὐκαιρίας διὰ νὰ ἐξέλθω καὶ νὰ τρέξω εἰς τὰ γραφεῖα τοῦ 'Επιτελείου, ὅπου καὶ ἐκεῖ τὸ πρᾶγμα εἶχε ἐν τῷ μεταξὺ γνωσθῇ. Καὶ ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης, διαταγῇ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ 'Επιτελείου, ὅλοι οἱ ἀξιωματικοὶ ἐκράτουν ἐμπρὸς εἰς τὸν ἀρχιστράτηγον τὴν πλέον εὐλαβῆ σιωπὴν ὅσον ἀφορᾷ τὰς μελετωμένας ἐπιχειρήσεις. Τὸ σχέδιον μετεβλήθη ριζικῶς καὶ ἡ ἐπίθεσις ἀνεβλήθη. Εἶνε γνωστὸν ὅτι ἀργότερα ἐπέτυχε θαυμάσια καί, ὅπως συνήθως, ὅλη ἡ τιμὴ καὶ ἡ δόξα ἀπεδόθησαν εἰς τὸν 'Αρχιστράτηγον καὶ ἤδη Βασιλέα. Τοῦτο δὲ λέγω δι' ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἔχουν τὴν ἀδυναμίαν νὰ πιστεύουν ὅτι ἐπειδὴ εἶνε πορφυρογέννητος ἕνας ἡγεμὼν γεννᾶται χωρὶς ἄλλο καὶ στρατηλάτης !

"Ενα ἄλλο χαρακτηριστικὸν τοῦ Βασιλέως, — καὶ τὸ λέγω μὲ πολλήν μου λύπην, — εἶνε ἡ μνησικακία. Οὐδέποτε ὁ Βασιλεὺς λησμονεῖ τὰ ὅσα εἶπαν ἢ ἔκαμαν ἐναντίον του. Συχνὰ ἡ καλή του καρδιὰ τὸν κάμνει νὰ συγχωρῇ, ἀλλ' οὐδέποτε λησμονεῖ τελείως. Γνωρίζω ὅτι γράφων αὐτὸ τὸ βιβλίον καὶ λέγων τὴν ἀλήθειαν, τὸν καθιστῶ ἐχθρόν μου ἀδιάλλακτον, 'Ο Κωνσταντῖνος εἶνε ἄλλως τε ἐξ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι καὶ ἂν ἀκόμη συγχωροῦν τὸ κάθε τι, δὲν συγχωροῦν ὅμως ποτὲ ὅσους τοῦ ἀφαιροῦν τὸ προσωπεῖον. 'Ο Κωνσταντῖνος οὐδέποτε ἐγνώρισε ὅ,τι ὁ Πλάτων εἶπε περὶ τῶν Βασιλέων : ὅτι δηλ. τὰ Κράτη δὲν θὰ ἠμποροῦν νὰ εὐτυχήσουν παρὰ ἐὰν ἔχουν ὡς βασιλεῖς φιλοσόφους ἢ ἂν οἱ βασιλεῖς εἶνε φιλόσοφοι.

Τίποτε ἄλλως τε δὲν ἠμπορεῖ ἐμφανέστερα καὶ εὐγλωττότερα νἀποδείξῃ τὴν μνησικακίαν τοῦ Βασιλέως, παρὰ τὸ ὅτι ἀφῆκε

τὸ ὄνομά του νὰ χρησιμοποιηθῇ ὡς ἐκλογικὸν σύμβολον εἰς τὰς διαδηλώσεις κατὰ τὴν περίοδον τὴν πρὸ τῶν δημοτικῶν ἐκλογῶν, κατὰ Φεβρουάριον 1914. Ὁ λόγος ; Διὰ νὰ ἐκδικηθῇ τὸν ἕνα ἀπὸ τοὺς δύο ὑποψηφίους, τὸν κ. Ἐμμ. Μπενάκην, ὁ ὁποῖος μερικὰ χρόνια προτήτερα ὅταν ἦτον Ὑπουργὸς εἶχε τὸ ἀτύχημα νὰ ὑποπέσῃ εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ τότε Διαδόχου, ἀρνούμενος νὰ κάμῃ ἀδίκως ἕνα ρουσφέτι ὑπὲρ ἑνὸς εὐνοουμένου του. Παρ' ὅλην τὴν ἀγαθοεργίαν καὶ γενναιοδωρίαν ποῦ ὁ κ. Μπενάκης δὲν ἔπαυσε ἐπιδεικνύων ἀφ' ὅτου ἐγκατεστάθη εἰς τὰς Ἀθήνας, ὁ λόγος αὐτὸς εἶχεν ἀρκέσει διὰ νὰ προσδώσῃ τὴν βασιλικὴν εὔνοιαν εἰς τὸν ἄλλον ὑποψήφιον, τὸν μέλλοντα ἀρχηγὸν τῶν Ἐπιστράτων Μερκούρην ! Μὲ τὴν ἄδειαν τῆς Α. Μ. καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐν γνώσει του, ἀφοῦ εἶχα ἤδη ἀναφέρει τὸ γεγονὸς εἰς τὸν Βασιλέα, οἱ ἐκλογεῖς τοῦ Μερκούρη διέτρεχον τοὺς δρόμους τῆς πρωτευούσης κραυγάζοντες : «Τῶπε ὁ Βασιλεύς ! Ὁ Βασιλεὺς τὸ θέλει ! Ὁ Μερκούρης Δήμαρχος !» Εἶχα γίνει ἔξω φρενῶν, ἀκούων αὐτὰς τὰς κραυγάς. Παρέστησα εἰς τὸν Βασιλέα τοὺς μεγάλους κινδύνους τοῦ νἀφίνῃ τὸν ὄχλον νὰ χρησιμοποιῇ τὸ ὄνομα καὶ νὰ μεταχειρίζεται οὕτω πως τὸ πρόσωπον τοῦ Πρώτου Ἄρχοντος, εἰς κομματικὰς διενέξεις καὶ εἰς ἐκλογικὰς μάλιστα διαπάλας. Ὡς συνταγματικὸς βασιλεὺς δὲν εἶχε ποσῶς νἀναμιγνύεται εἰς τὰ ἐκλογικὰ ἑνὸς Κράτους προικισμένου μὲ τὸ δικαίωμα τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας. Ἐζήτησα μάλιστα ἀπὸ τὴν Α. Μ. τὴν ἄδειαν νὰ δημοσιεύσω εἰς τὸν τύπον ἐπίσημον διάψευσιν, διὰ νὰ πιστοποιηθῇ ὅτι δὲν εἶχε καμμίαν προσωπικὴν προτίμησιν. Ὁ Βασιλεὺς διὰ νἀποφύγῃ τοῦτο μοῦ ἀπήντησε ὅτι κατ' ἀρχὴν δὲν ἔδιδε ποτὲ τὴν παραμικρὰν διάψευσιν καὶ ἄφινε νὰ λέγεται ὅ,τι δήποτε. Δὲν γνωρίζω ἐὰν τοῦτο εἶνε πολιτικὸν δι' ἕνα Βασιλέα καὶ ἔλαβα τὸ θάρρος νὰ ἐπιμείνω παρατηρῶν εἰς αὐτὸν ὅτι ἦτο ἀδεξιώτατον καὶ ἀντιπολιτικώτατον νὰ φθείρῃ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ γόητρόν του καὶ τὴν δημοτικότητά του εἰς μίαν ἁπλῆν δημαρχικὴν ἐκλογὴν καὶ νὰ δανείζῃ τὸ ὄνομά του εἰς ἕνα ἀγῶνα κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὁποίου προῆγε τὴν ἀναξιοπρέπειαν μέχρι

τοῦ νὰ ξεσχίζῃ μόνος του, μὲ τὸ μπαροῦνι του, τὰς ἐκλογικὰς ρεκλάμας μὲ τὴν φωτογραφίαν τοῦ Βενιζελικοῦ ὑποψηφίου.

Ὅταν ἐν τούτοις ὁ κ. Μπενάκης ἐξελέγη Δήμαρχος, καὶ δὴ μὲ ἰσχυροτάτην πλειοψηφίαν παρὰ τὴν ἀντιπολίτευσιν τοῦ Στέμματος, κατώρθωσα, ἐπί τινα τοὐλάχιστον καιρόν, νὰ συνδιαλλάξω τὸν Βασιλέα μὲ τὸν νέον Δήμαρχον, καὶ ἐπέτυχα μάλιστα ὁ Βασιλεὺς ναὐτοπροσκληθῇ εἰς γεῦμα, εἰς τῆς Κας Μπενάκη, εἰς Κηφισσιάν, μετὰ μίαν ἀγαθοεργὸν ἀγορὰν ὀργανωθεῖσαν ἀπὸ τὴν Α. Ὑ. τὴν μεγάλην δούκισσαν Ἑλένην.

Ἐκεῖνο ποῦ ἴσως νὰ ἐξηγῇ κάπως τὴν μνησικακίαν τοῦ Βασιλέως εἶνε ἡ θαυμασία του μνήμη. Ἀρκεῖ νὰ ἔχῃ διαβάσῃ ἅπαξ ἕνα βιβλίον, διὰ νὰ τὸ ἐνθυμῆται σχεδὸν ὁλόκληρον ἀπὸ στήθους. Μετὰ μίαν ἀκρόασιν ἠμπορεῖ νὰ ἐπαναλάβῃ αὐτολεξεὶ τὴν συνομιλίαν. Ἐν σχέσει πρὸς αὐτὸ θὰ διηγηθῶ τὸ ἑξῆς γεγονός.

Κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ παγκοσμίου πολέμου, καθ' ἣν ἐποχὴν ἠγωνιζόμην καθημερινῶς διὰ νὰ τὸν πείσω νὰ ἐξέλθῃ τῆς οὐδετερότητος, δὲν ἐδίστασα νὰ ζητήσω βοήθειαν καὶ ἀπὸ τὸν Μακιαβέλην. Ἕνα πρωῒ εἰσῆλθα εἰς τὸ γραφεῖόν του, φέρων μαζῆ μου τὸ περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν ἡγεμόνων βιβλίον τοῦ Μακιαβέλη. Ἤθελα νὰ ἀναγνώσω εἰς τὸν βασιλέα τὸ 19ον καὶ ἰδίως τὸ 21ον κεφάλαιον, ὅπου ὁ Ἰταλὸς φιλόσοφος, μὲ ἰσχυρὰ ἐπιχειρήματα, ἀποδεικνύει τὴν ἀπόλυτον ἀνάγκην δι' ἕνα Κράτος νὰ λαμβάνῃ πάντοτε τὸ μέρος ἑνὸς ἐκ τῶν ἐμπολέμων ὅταν δύο γείτονες μάχονται παρὰ τὰ σύνορά του, ὅπως ἄλλως τε συνέβαινε μὲ ἡμᾶς κατὰ τὰς σερβο-βουλγαρικὰς ἐχθροπραξίας.

— Γνωρίζω τὸν Μακιαβέλην ἀπ' ἔξω, μοῦ ἀπήντησε ὁ Βασιλεύς, καὶ δὲν ἔχω ἀνάγκην τοῦ βιβλίου σου· γνωρίζω λαμπρὰ τί θέλεις νὰ μοῦ εἰπῇς.

Καὶ πράγματι συνεφωνήσαμεν σχετικῶς μὲ τὸ ἐν λόγῳ κεφάλαιον. Ὥστε καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ Μακιαβέλης, ὁ τόσον Γερμανὸς εἰς τὰ δόγματά του, δὲν ἠμποροῦσε καθόλου νὰ μὲ βοηθήσῃ. Μολαταῦτα, πρὶν ἐξέλθω, ἀφῆκα τὸ βιβλίον ἐπάνω εἰς μίαν

τράπεζαν, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ τὸ ἤνοιγε εἰς τὴν σελίδα ποῦ εἶχα σημειώσει καὶ ὅτι θὰ ἐνεθυμεῖτο καλύτερα τὰς συμβουλὰς τοῦ Ἰταλοῦ.

Ἐκεῖνο ποῦ μοῦ ἔκαμε ἐντύπωσιν μὲ τὴν σκέψιν μου νἀποταθῶ πρὸς βοήθειαν εἰς τὸν Μακιαβέλην, εἶνε ὅτι, ὅταν ὁ κ. Denys Cochin, ἐπεσκέφθη μερικοὺς μῆνας κατόπιν τὰς Ἀθήνας καὶ ἐγένετο δεκτὸς εἰς ἀκρόασιν ἀπὸ τὸν βασιλέα, τὸν Νοέμβριον τοῦ 1915, ὡμίλησε καὶ αὐτὸς εἰς τὸν Κωνσταντῖνον περὶ Μακιαβέλη καὶ περὶ τοῦ ἰδίου κεφαλαίου τοῦ βιβλίου του· ὁ βασιλεὺς ὁ ἴδιος μοῦ τὸ εἶπε. Καὶ ἐνθυμοῦμαι ὅτι ᾐσθάνθην τότε πολὺ κολακευμένος διότι εἶχα τὴν αὐτὴν σκέψιν μὲ τὸν διαπρεπῆ Γάλλον φιλέλληνα.

Γενικὴ ὑπῆρχε πάντοτε πεποίθησις ὅτι τὸ πεῖσμα τοῦ Κωνσταντίνου ἦτον ἐξαιρετικόν, ὅτι ὅταν εἶχε βάλῃ κἄτι τι μιὰ φορὰ εἰς τὸ κεφάλι του, τίποτε πλέον δὲν ἠμποροῦσε νὰ τοῦ ἀλλάξῃ γνώμην. Παρὰ τὴν γενικῶς ἐπικρατοῦσαν αὐτὴν ἰδέαν, πιστεύω ὅτι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα οἱ περισσότεροι δὲν ἤξευραν πῶς νὰ τοῦ ὁμιλήσουν. Συχνὰ κατώρθωσα νὰ τὸν πείσω νὰ ἀνακαλέσῃ ληφθείσας ἀποφάσεις· συχνὰ παρεδέχετο τὸ ὀρθὸν τῶν ἐπιχειρημάτων μου καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει πάντοτε μὲ ἄφηνε νὰ συζητῶ μαζῆ του, χωρὶς νὰ θυμώνῃ ἐναντίον μου.

Ἡ περὶ τοῦ πείσματός του ἰδέα ἦτον ἐν τούτοις τόσον βαθειὰ ριζωμένη εἰς τὴν πεποίθησιν ὅλων τῶν κοινωνικῶν τάξεων εἰς τὴν Ἑλλάδα, μέχρι μάλιστα τοῦ σημείου ὥστε τὸν εἶχαν, μὲ ἐξαιρετικὴν ἀνευλάβειαν, ἐπονομάσει «ντουβὰρ - πασσᾶ», ὡς ἔχοντα τὸ πεῖσμα τοῦ «ντουβαριοῦ». Ἀγνοῶ ἄν, ὅπως διατείνονται, ὁ στρατηγὸς Δούσμανης εἶνε ἐκεῖνος ὅστις τὸν πρωτοωνόμασε οὕτω πως, ἠμπορῶ ὅμως νὰ διαβεβαιώσω ὅτι συχνὰ ἤκουσα αὐτὸ τὸ «παρατσοῦκλι» εἰς βάρος του.

Καὶ πράγματι ἡ ἐπίμονός του ἄρνησις νὰ ἐξυπηρετήσῃ κατὰ τὸν παγκόσμιον πόλεμον τὰ μεγάλα συμφέροντα τοῦ Ἑλληνισμοῦ θὰ ἠμποροῦσε ἴσως νὰ ἐξηγηθῇ μᾶλλον ἀπὸ ἔλλειψιν χαρακτῆρος παρὰ ἀπὸ πεῖσμα. Κατήντησε τὸ παίγνιον τῶν κακῶν του συμ-

βούλων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν τόσον πολυάριθμοι ὥστε νὰ θριαμβεύσουν, εἰς τὰ 'Ανάκτορα, ἐναντίον τοῦ μόνου καλοῦ συμβούλου τὸν ὁποῖον θὰ ἔπρεπε νἀκολουθήσῃ, τοῦ κ. Βενιζέλου.

'Ιδοὺ ἀκόμη ἕνα περιστατικὸν ἀρκετὰ χαρακτηριστικὸν τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει πόσον γενικὴ ἦτο καὶ παρὰ τῷ λαῷ ἡ περὶ τοῦ βασιλικοῦ πείσματος πεποίθησις. Εὑρισκόμην, κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1916, εἰς τὴν 88ην ἀγγλικὴν ταξιαρχίαν, τὴν διοικουμένην ἀπὸ τὸν στρατηγὸν Brooke, ὅπου μοῦ ἐπέδειξαν ἕναν ἡμίονον ἔχοντα τὸ ἴδιο ὄνομα μὲ τὸν Βασιλέα : Κωνσταντῖνος. 'Η ταξιαρχία αὐτὴ περιεῖχε καὶ μερικὰ 'Ελληνικὰ τάγματα ὑπείκοντα προηγουμένως ὑπὸ τὴν Γαλλικὴν διοίκησιν ἥτις εἶχε διατάξῃ τὴν ἀπαρίθμησιν καὶ τὴν ὀνομασίαν τῶν διαφόρων κτηνῶν. Φαίνεται δὲ ὅτι μόλις ἔφθασαν πρὸ ἑνὸς ἡμιόνου ἐξαιρετικῶς πείσμονος, ὅλοι οἱ ἄνδρες τοῦ λόχου ἀπεφάνθησαν μαζῆ γελῶντες : «Αὐτὸ τὸ μουλάρι διαρκῶς πεισμώνει. Οὔτε 'μπρὸς οὔτε 'πίσω πηγαίνει . . . Ἄς τὸ ὀνομάσωμε «Κωνσταντῖνο !». Οἱ στρατιῶται ἐσκέφθησαν προφανῶς τὴν ἐμμονὴν τοῦ Βασιλέως, ὁ ὁποῖος δὲν ἀπεφάσιζε νὰ ἐξέλθῃ τῆς οὐδετερότητος. 'Ο δὲ Ἄγγλος ἀξιωματικὸς ὁ ὁποῖος μοῦ διηγεῖτο τὸ ἀνέκδοτον, ἠναγκάσθη, καίτοι ἐξαιρετικῶς ἐντροπιασμένος, νὰ μεταφράσῃ ἐπισήμως καὶ νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὴν ἐμφανῆ αὐτὴν ἀνευλάβειαν τῶν στρατιωτῶν πρὸς τὸν πρώην Βασιλέα !

'Ο Βασιλεὺς ἐδείκνυε συχνὰ μίαν σχεδὸν παιδικὴν εὐπιστίαν. 'Επίστευε ὅ,τι δήποτε τοῦ ἔλεγαν. Ὅταν ἐπὶ παραδείγματι μίαν ἡμέραν, κατὰ 'Ιανουάριον τοῦ 1915, ἀφοῦ εἶχα λεπτομερῶς ἐξακριβώσει τὰς πληροφορίας ποῦ εἶχα λάβει, τοῦ εἶπα, περιπατῶν μαζῆ του εἰς τὸν Βασιλ. Κῆπον, ὅτι ὁ Σένκ, ὁ κατ' οὐσίαν πρεσβευτὴς τῆς Γερμανίας ἐν 'Αθήναις, — ἰδίως μετὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ προκληθεῖσαν ἀνάκλησιν τοῦ κόμητος de Quadt-Wnkradt-Isny, ὅστις καίτοι συγγενὴς τοῦ Κάϊζερ ἀντικατεστάθη ἀπὸ τὸν κόμητα von Mirbach Harff, τὸν ὕστερον δολοφονηθέντα ἐν Μόσχᾳ καὶ ἐν τῷ μεταξὺ τελείως ὑποχείριον τοῦ βαρώνου Σὲνκ

von Schweinburg, — ὅταν, λέγω, διηγήθην εἰς τὸν Βασιλέα ὅτι ὁ βαρῶνος ἐδείκνυε τὴν διάθεσιν νὰ ἐξαγοράσῃ τὸν Ἑλληνικὸν τύπον καὶ ὅτι εἶχε ἤδη προκαταβάλει 15.000 δρχ. εἰς ἕνα βρωμόφυλλον τῶν Πατρῶν, εἰς ἀμοιβὴν τῆς δημοσιογραφικῆς του ὑπὲρ τῆς Γερμανίας καὶ ἰδίως ἐναντίον τοῦ κ. Βενιζέλου ἐκστρατείας, καὶ ὅταν δὲν ἀπέκρυψα εἰς τὴν Μεγαλειότητά του τοὺς φόβους μου ὅτι πρόκειται περὶ συμπτώματος καὶ πρώτης ἀποπείρας δυναμένης νὰ ἐπιφέρῃ ἐπικίνδυνα ἀποτελέσματα ἐὰν ἐξετείνετο εἰς ἐξαγορὰν τοῦ μεγάλου ἀθηναϊκοῦ τύπου, τοῦθ' ὅπερ θὰ ἐπέδρα ἐπὶ τῆς κοινῆς γνώμης ἀντιθέτως πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Ἑλλάδος, ὅταν τοῦ ἐξέθεσα αὐτὰς τὰς γνώμας μου, ὁ Βασιλεὺς πρῶτα-πρῶτα ἠρνήθη τὸ γεγονός, καὶ μάλιστα ἐθύμωσε. Ὅταν δὲ τοῦ παρετήρησα εὐσεβάστως ὅτι δὲν λέγω ποτὲ τίποτε περὶ οὗ δὲν εἶμαι ἀπολύτως βέβαιος καὶ ὅτι ἐξ ἄλλου ἡ ἄρνησις αὐτοῦ τοῦ ἰδίου ἀπετέλει νέαν ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας τῶν λεγομένων μου, μοῦ ἀπήντησε μὲ ζωηρότητα :

— Δὲν πρόκειται καθόλου περὶ ἐξαγορᾶς τοῦ τύπου καθὼς τὸ φαντάζεσαι ! Δὲν εἶνε τίποτε ἄλλο παρὰ μία εὐκολία, ἓν δάνειον τὸ ὁποῖον ὁ βαρῶνος Σὲνκ εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ κάμῃ εἰς ἕνα δυστυχῆ δημοσιογραφίσκον !

Ἐπροσποιήθην ὅτι ἐπίστευσα, ὅπως καὶ ὁ ἴδιος ἴσως τὸ εἶχε πιστεύσει, καὶ δὲν ἐπέμεινα νὰ μάθω πῶς εἶχε κατορθώσει ὁ Σὲνκ νἀνακαλύψῃ τὸν ἄγνωστον αὐτὸν Πατρινὸν δημοσιογραφίσκον, ὁ ὁποῖος κατὰ τύχην ἦτο φίλος τοῦ Γούναρη. Τὸ ἴδιο βράδυ ἐγευμάτιζα εἰς τὴν Ἀγγλικὴν Πρεσβείαν καὶ ἀνεκοίνωσα τὸ πρᾶγμα εἰς τὸν Sir Francis Elliot, ὅπως τὸ εἶχα κάμει καὶ τὸ ἀπόγευμα εἰς τὸν Πρέσβυν τῆς Γαλλίας ποῦ εἶχα κατὰ τύχην συναντήσει. Δυστυχῶς ἀμφότεροι δὲν ἠθέλησαν νὰ ἐννοήσουν τὸν κίνδυνον καὶ τὴν δύναμιν ποῦ ἡ γερμανικὴ προπαγάνδα θὰ ἀπέκτα ἐν Ἑλλάδι ἐξαγοράζουσα μέρος τοῦ Τύπου. Ὁ Sir Francis ἰδίως, μὲ τὴν ἀγγλικωτάτην ἐντιμότητά του, προσεβλήθη καιρίως ὅταν τοῦ ἔδωκα τὴν συμβουλὴν νὰ χρησιμοποιηθοῦν τὰ ἴδια ὅπλα πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Σένκ. Ὅταν, πολλοὺς μῆνας

ἔπειτα, οἱ Κύριοι αὐτοὶ ἐπείσθησαν ὅτι εἶχα δίκαιον, ἦτο πλέον πολὺ ἀργά. Τὸ κακὸν εἶχε συντελεσθῆ, καὶ αἱ πλειστηριακαὶ ἀπαιτήσεις τῶν αἰσχρῶν ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων εἶχαν φθάσει εἰς τιμὰς κριθείσας ὡς ἀπροσπελάστους ἀπὸ τοὺς Πρέσβεις τῆς Συνεννοήσεως.

Θέλω ἐν τούτοις νὰ ἐπωφεληθῶ τῆς εὐκαιρίας ποῦ μοῦ δίδεται διὰ νὰ ἐκφράσω τὸν θαυμασμόν μου πρὸς τὴν ὑγιᾶ μερίδα τοῦ Ἑλληνικοῦ Τύπου, ἡ ὁποία παρέμεινε πιστὴ εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Συνεννοήσεως, ἀπαγορεύσασα εἰς τοὺς πράκτορας τοῦ βαρώνου Σὲνκ νὰ πλησιάσουν κἂν τὰ γραφεῖά της, παρ' ὅλας τὰς ἐναντίον της καταδιώξεις τῆς κωνσταντινικῆς φατρίας.

Ὅ,τι εἶπα προηγουμένως περὶ τῆς Ἀγγλικῆς ἐντιμότητος μοῦ ὑπενθυμίζει μίαν ἀπάντησιν σχεδὸν ταυτόσημον ἥτις μοῦ ἐδόθη ὅτι οἱ Γερμανοὶ ἐπρωτοχρησιμοποίησαν τὰς ἀσφυξιογόνους ὀβίδας, αἱ ὁποῖαι μᾶς εἶχαν προκαλέσει τόσην φρίκην. Ἐξέφρασα τότε τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν εὐχὴν ὅπως συντόμως καὶ οἱ Σύμμαχοι μεταχειρισθοῦν τὰ αὐτὰ ὅπλα. «Οὐδέποτε οἱ Ἄγγλοι θὰ κάμουν χρῆσιν τόσον βαρβάρων μέσων», μοῦ ἀπηντήθη μὲ ἀγανάκτησιν. Ἐν τούτοις ἡ ἀνάγκη ὑπηγόρευσε, καὶ μάλιστα συντόμως, εἰς τοὺς Ἄγγλους, νὰ ἀπαντήσουν ὁμοίως εἰς τὴν γερμανικὴν εὐπροσηγορίαν καὶ γνωστὸν εἶνε πόσον εὔγλωττος καὶ ἐπιτυχὴς ὑπῆρξε ἡ ἀπάντησις αὕτη. Μὲ δολοφόνους, τὸ ξίφος δὲν ἔχει μεγάλην ἀξίαν : τὰ ἐγχειρίδιον ἀπαιτεῖ ἐγχειρίδιον !

Συχνὰ ὁ Βασιλεύς, καθὼς ἄλλως τε καὶ οἱ ἀδελφοί του, ἐπαιδιάριζε κατὰ τρόπον δυνάμενον κἄποτε νὰ προκαλῇ λυπηρὰς συνεπείας. Ἕνα πρωῒ τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1914, εἰσῆλθα, ὅπως συνήθως, εἰς τὸ γραφεῖόν του καὶ ηὗρα τὸν Βασιλέα περιπατοῦντα κατὰ μῆκος καὶ πλάτος εἰς τὴν εὐρεῖάν του αἴθουσαν καὶ σταματοῦντα συχνὰ εἰς τὸ μέσον, μεθ' ὃ ἐπανελάμβανε τὸν περίπατόν του ἀπὸ τῆς μιᾶς θύρας εἰς τὴν ἄλλην. Μολονότι δὲν ἦτο πλέον μόνος καὶ παρὰ τὴν ἔκπληξίν μου ὁ Βασιλεὺς ἐξηκολούθησε αὐτὸ τὸ πήγαινε-ἔλα μειδιῶν μὲ μιὰν κἄποιαν πονηρίαν καὶ σταματῶν πάντοτε εἰς τὸ

μέσον τοῦ δωματίου διὰ νὰ προσηλώνῃ τακτικὰ τὸ βλέμμα του ἐπὶ ὡρισμένου σημείου τοῦ τοίχου παρὰ τὸ παράθυρον. Ἡ ἀντηλιὰ μὲ ἠμπόδιζε νὰ διακρίνω τί ἐκύτταζε, ἀλλ' ἀντελήφθην ὅτι τὸ βλέμμα του ἐστρέφετο διαρκῶς πρὸς μίαν εἰκόνα ἀνηρτημένην ἐπὶ τοῦ τοίχου. Ἀφοῦ ἐξηκολούθησε νὰ γελᾷ διὰ τὴν ἀπορίαν μου ἐπί τινα δευτερόλεπτα, μοῦ εἶπε ξεκαρδιζόμενος :

— Ἔλα νὰ ἴδῃς, ἂν ἀπὸ ἐδῶ ἡ ἐντύπωσις εἶνε καλή, ἐὰν τ ο ὺ ς βλέπει κανεὶς καλά !

Ἐπροχώρησα πρὸς αὐτὸν καὶ ἔρριψα τὸ βλέμμα μου πρὸς τὸ μέρος ποῦ μοῦ ὑπεδείκνυε, παρὰ τὴν ἔξοδον τοῦ γραφείου. Καὶ διέκρινα εἰς τὸν τοῖχον μίαν ὑδατογραφίαν τοῦ Γεωργίου Σκὸττ παριστάνουσαν βουλγάρους αἰχμαλώτους συλληφθέντας κατὰ τὸν τελευταῖον βαλκανικὸν πόλεμον. Ἡ εἰκὼν αὐτὴ εἶχε μείνει ἕως τότε κατὰ γῆς, χωρὶς νὰ ὁρισθῇ ποῦ θὰ ἀνηρτᾶτο. Βλέπων ποῦ τῆς εἶχε ὁρίσει τὴν θέσιν ὁ Βασιλεὺς καὶ δὴ τὸ πρωῒ ἀκριβῶς ὅπου ἐπρόκειτο, διὰ πρώτην φοράν, μετὰ τὸν πόλεμον, νὰ δεχθῇ τὸν νέον πρέσβυν τῆς Βουλγαρίας κ. Πασσάρωφ ὁ ὁποῖος θὰ τοῦ ἐπέδιδε τὰ διαπιστευτήριά του, δὲν ἀντέσχον καί, διαμαρτυρόμενος, παρετήρησα μὲ σεβασμὸν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον ὅτι ἡ ἡμέρα καὶ ἰδίως ἡ ὁρισθεῖσα θέσις δὲν εἶχεν ἐκλεγῇ καλά, διότι ἐξερχόμενος μετὰ τὴν ἀκρόασιν ὁ Βούλγαρος διπλωμάτης θὰ ἔβλεπε ἀσφαλῶς τὴν εἰκόνα, τοῦθ' ὅπερ δὲν θὰ τοῦ ἔκαμνε καλὴν ἐντύπωσιν. Ἐζήτησα ὅθεν τὴν ἄδειαν νὰ καταβιβάσω τὴν εἰκόνα, ἀλλ' ὁ Βασιλεὺς ἐξεκαρδίσθη καὶ πάλιν καὶ ἐνθουσιασμένος προφανῶς διότι ὡς ἀντελήφθη ἀπὸ τὰς παρατηρήσεις μου, ἡ φάρσα του εἶχε ἐξασφαλισμένην τὴν ἐπιτυχίαν, μοῦ εἶπε :

— Καθόλου ! Μά, δὲν καταλαβαίνεις ; Αὐτὸ ἀκριβῶς θέλω. Δι' αὐτὸ τὴν ἐτοποθέτησα ὁ ἴδιος αὐτοῦ. Ὁ Πασσάρωφ θὰ ἰδῇ ἔτσι τοὺς αἰχμαλώτους συμπατριώτας του. Εἰπέ μου μόνον ἂν πράγματι τοὺς βλέπει κανεὶς καλὰ ἀπ' ἐδῶ, διότι ἀπ' ἐδῶ θὰ περάσῃ !

Καὶ ὁ Βασιλεὺς ἐπανέλαβε, χαρούμενος, τὸν ἀνὰ τὸ δωμάτιον περίπατόν του διὰ νὰ βεβαιωθῇ περὶ τοῦ ὅτι ὁ ἀτυχὴς Πασσάρωφ

θἀντίκρυζε ὅσον οὔπω τὴν εἰκόνα. Τὸ κατὰ τῶν Βουλγάρων μῖσός του δὲν ἐσταμάτησε ἄλλως τε ἐκεῖ. Μετὰ τὴν ἐπίδοσιν τῶν διαπιστευτηρίων μοῦ ἐτηλεφώνησαν ἀπὸ τὸ 'Υπουργεῖον τῶν 'Εξωτερικῶν διὰ νὰ μοῦ ζητήσουν τὴν γραπτὴν ἀπάντησιν τὴν ὁποίαν ὁ Βασιλεὺς εἶχε ἀναγνώσει εἰς τὸν Βούλγαρον Πρέσβυν. Οὔτε ὁ Αὐλάρχης οὔτε κανεὶς εἰς τὰ 'Ανάκτορα κατώρθωσε νὰ εὕρῃ τὸ ἔγγραφον. 'Απεφάσισα λοιπὸν νὰ τὸ ζητήσω προσωπικῶς ἀπὸ τὸν Βασιλέα. Μοῦ ἔδειξε τότε ὁ Μεγαλειότατος τὸν κάλαθον τῶν ἀχρήστων καὶ μοῦ εἶπε μὲ ἀπέχθειαν :

— Νά ! Εὑρίσκεται ἐδῶ μέσα στὸ καλάθι ! Πρὸς τί νὰ κρατήσω αὐτὸ τὸ παληόχαρτο !

Μοῦ ἐχρειάσθη μισὴ ὥρα καὶ πλέον διὰ νὰ συναρμολογήσω τὰ πολυάριθμα μικρὰ κομμάτια εἰς τὰ ὁποῖα εἶχε ξεσχίσει τὸ ἔγγραφον καὶ νὰ ἠμπορέσω νὰ στείλω ἓν ἀντίγραφον εἰς τὸ 'Υπουργεῖον.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ Κωνσταντῖνος ἦτον ἀκόμη ἀντιβούλγαρος. Καὶ μάλιστα μέχρι τοιούτου σημείου, ὥστε ἠσθάνετο χαρὰν ὅταν τὸν ἀπεκάλουν «βουλγαροκτόνον». Ὅταν δὲ τοῦ ἔλεγα ὅτι τὸ ἐπίθετον αὐτὸ ἦτον ἀηδὲς καὶ ἀντιπολιτικόν, ἐθύμωνε καὶ μοῦ ἀπηγόρευε νὰ ὑποδείξω κἂν εἰς τὸν Τύπον ὅτι προτιμότερον θὰ ἦτο, ἀφοῦ ἤθελε τόσον νἀναπολοῦν τὰς ἐναντίον τῶν Βουλγάρων νίκας του, νὰ τὸν ὀνομάζουν «βουλγαρομάχον» ἀντὶ «βουλγαροκτόνον».

'Αντιβούλγαρος ἦτο ἀκόμη τὴν ἡμέραν ποῦ τὸν ἱκέτευσα νὰ φέρεται κάπως πλέον εὐπροσήγορος ἢ συνήθως πρὸς τὸν ἀτυχῆ Πασσάρωφ, ὁ ὁποῖος ἔκαμνε ὅ,τι ἠμποροῦσε, διὰ νὰ κερδίσῃ τὴν εὔνοιάν του, καὶ ὁ ὁποῖος, ὅπως ἐγνώριζα, θὰ παρευρίσκετο τὸ ἴδιο βράδυ εἰς τὴν ὑποδοχὴν ποῦ ἔδιδεν ἡ Ρωσσικὴ Πρεσβεία μετὰ τὸ πρὸς τιμὴν τῶν Βασιλέων γεῦμα.

'Απὸ μερικῶν ἡμερῶν εἶχα ἀρχίσει ἡμιεπισήμους διαπραγματεύσεις μὲ τὸν Πρέσβυν τῆς Βουλγαρίας ὑπὲρ τῶν δυστυχῶν συμπατριωτῶν μας οἱ ὁποῖοι εὑρίσκοντο ἀκόμη ὑπὸ τὸν ἀπεχθῆ βουλγαρικὸν ζυγὸν καὶ μὲ σκοπὸν νὰ ἐπιτύχω τὴν ἐπιστροφὴν μερικῶν

Ἐκκλησιῶν μας εἰς τὰς Ἑλληνικὰς ἐν Βουλγαρίᾳ κοινότητας. Εἶχα πείσῃ τὸν Πασσάρωφ ὅτι ἡ ἐπιτυχία αὐτῶν τῶν διαπραγματεύσεων θὰ ἐχαροποίει ὑπερβολικὰ τὸν Βασιλέα καὶ ἀντελαμβανόμην λαμπρὰ ὅτι καὶ ὁ Βούλγαρος διπλωμάτης, ἀφ' ἑτέρου, ἤθελε παντὶ σθένει νὰ φανῇ εὐχάριστος εἰς τὴν Α. Μ. καὶ νὰ κατακτήσῃ τὴν εὐμένειάν της. Παρεκάλεσα λοιπὸν τὸν Βασιλέα νὰ τοῦ ὁμιλήσῃ κἄπως περισσότερον ἐκεῖνο τὸ βράδυ διὰ νὰ κατορθώσω νὰ ἐπιτύχουν τὰ σχέδιά μου. Ὁ Βασιλεὺς μοῦ ἀπήντησε χαριτολογῶν :

— Ὁ Πασσάρωφ σου μὲ ἀηδιάζει ! Δὲν θὰ τοῦ δώσω κἂν τὸ χέρι !

Ἐν τούτοις εἶδα μὲ χαρὰν ὅτι ὁ Μεγαλειότατος εἰσήκουσε, εἰς τὴν ἑσπερίδα τοῦ Δεμίδωφ, τὰς παρακλήσεις μου.

Ἀλλά, φεῦ ! Τὰ αἰσθήματα αὐτὰ τὰ δημοσίᾳ ἐπιδειχθέντα καὶ μάλιστα ἐπισήμως διασαλπισθέντα εἰς ὅλον τὸν πολιτισμένον κόσμον, κατὰ τὰς θηριωδίας τὰς διαπραχθείσας ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1913 εἰς τὸ Δοξᾶτο καὶ ἀλλαχοῦ, — τὰ αἰσθήματα τοῦ Βασιλέως κατ' ἐκείνων τοὺς ὁποίους εἰς ἕν του τηλεγράφημα πρὸς τὰς Δυνάμεις εἶχε ἀποκαλέσει τότε «ἀνθρωπόμορφα κτήνη», — προώριστο συντόμως νὰ μεταβληθοῦν ἐκ διαμέτρου ὑπὸ τὴν πίεσιν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ του γυναικαδέλφου.

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1915, κατὰ τὴν ἀνάρρωσιν τοῦ Βασιλέως ὁ ὁποῖος πρὸ ὀλίγου εἶχε μεταφερθῇ εἰς Τατόϊ, ἡ Βασίλισσα μοῦ ἐτηλεφώνει ἕνα πρωῒ κατεπειγόντως διὰ τοῦ Αὐλάρχου της Ἰωάννου Θεοτόκη, διὰ νὰ μὲρωτήσῃ ἐὰν ἐνεθυμούμην μήπως τὸ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἀναρρώσεως τοῦ Βασιλέως ληφθὲν συγχαρητήριον τηλεγράφημα τὸ ὁποῖον εἶχα ἐπιδώσει πρό τινων ἡμερῶν εἰς τὴν Αὐτῆς Μεγαλειότητα προήρχετο ἀπὸ τὸν Βασιλέα τῆς Ρουμανίας ἢ ἀπὸ τὸν τῆς Βουλγαρίας. Ἡ Βασίλισσα εἶχε χάσει τὸ τηλεγράφημα χωρὶς νἀπαντήσῃ, καὶ μεγάλως ἀπεγοητεύθη ὅταν ἔμαθε ὅτι τὰ συγχαρητήρια προήρχοντο ἀπὸ τὴν Α. Μ. τὸν Φερδινάνδον τῆς Ρουμανίας. Τί κρῖμα!

Τί κρῖμα νὰ μὴν ὑπάρχῃ τοὐλάχιστον μία πρόφασις δικαιολογοῦσα τὴν ἀποστολὴν μερικῶν φιλοφρόνων λέξεων εἰς τὸν ἄλλον ἀγαπητὸν Φερδινάνδον, τὸν ἀξιέραστον βασιλέα τῶν Βουλγάρων ! Τί λαμπρὰ εὐκαιρία θὰ ἦτον διὰ τὴν δημιουργίαν φιλικῶν δεσμῶν μετ' αὐτοῦ !

Τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι ἡ Βασίλισσα Σοφία τὸ καλοκαῖρι τοῦ 1915 ἀπεζημίωσε τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ Βουλγάρου Φερδινάνδου (1), κρατοῦσα αὐτὸν συχνὰ εἰς τὸ Τατόϊ ὡς συνδαιτυμόνα, ἐν στενῷ οἰκογενειακῷ τίτλῳ, μαζῆ μὲ τὸν Γερμανόν του συνάδελφον.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν Βασιλέα Κωνσταντῖνον αἱ σχέσεις του μὲ τὸν εὐτυχῆ Πασσάρωφ κατέστησαν τόσον στεναί, ὥστε νὰ τοῦ κάμῃ καὶ μερικὰς ἐκμυστηρεύσεις περὶ τῶν ὁποίων, ἀπὸ ἀηδίαν, προτιμῶ νὰ μὴν ὁμιλήσω ἐδῶ. (2). Μερικοὺς μῆνας ἔπειτα, ἐπρόκειτο νὰ κατηγορηθῶ ἐπὶ ἀνευλαβείᾳ πρὸς τὸν Βασιλέα, σχεδὸν ἐπὶ ἐξυβρίσει του, διότι εἶχα τολμήσει νὰ ὁμιλήσω κάπως βιαίως πρὸς τὸν Πρέσβυν τῆς Βουλγαρίας ! Τὰ ἀνωτέρω ἐπιβεβαιώνουν ὅ,τι διατείνομαι ἐν σχέσει πρὸς τὰ κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ πολέμου συναισθήματα τοῦ Βασιλέως.

Τὸ ἀκόλουθον ἀνέκδοτον θὰ ἀποδείξῃ ἐπίσης ὅτι καὶ τῶν Πριγκήπων ὅλων καὶ τῶν Πριγκηπισσῶν αἱ διαθέσεις ἦσαν κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν εὐνοϊκαὶ πρὸς τοὺς Συμμάχους, καίτοι, καὶ αὐταί, ἐκ διαμέτρου μετεβλήθησαν ἀργότερα.

---

(1) Ἰδὲ εἰς τὰ Διάφορα Ἔγγραφα ἐκθέσεις τινὰς πρὸς τὸν Βασιλέα σχετικὰς μὲ τὰς συνομιλίας μου μετὰ τοῦ Πασσάρωφ.

(2) Ἔκθεσις τοῦ Πασσάρωφ εἰς τὴν Κυβέρνησίν του, 24 Σεπτεμβρίου 1915. Ὁ Βασιλεὺς τοῦ εἶπε : «Σᾶς παρακαλῶ νὰ δηλώσετε εἰς τὸν Βασιλέα σας ὅτι δὲν θὰ ἐναντιωθῶ εἰς τὴν κατὰ τῆς Σερβίας ἐπίθεσίν σας. Δὲν θὰ χύσωμεν τὸ αἷμά μας πολεμοῦντες ἐναντίον σας καὶ ἐναντίον τῆς Γερμανίας διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς Σερβίας.»

Πασσάρωφ : — «Ὁ Βασιλεὺς μοῦ ἐζήτησε τέλος νὰ τὸν βοηθήσω εἰς τὸν κατὰ τοῦ Βενιζέλου ἀγῶνά του διὰ νὰ «τὸν θέσωμεν ἐκποδών.» Ἡ Α. Μ. μὲ παρεκάλεσε νὰ τηρήσω ἐπὶ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ τὴν πλέον ἀπόλυτον ἐχεμύθειαν.»

Ὁ γυναικάδελφός μου Ἕκτωρ Ρωμᾶνος, αὐλάρχης τῆς Α. Υ. τοῦ Πρίγκηπος Νικολάου, προσέφερε εἰς τὴν κατοικίαν του, κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1914, τσάϊ εἰς τιμὴν τῶν Ὑψηλοτήτων. Ὅλοι οἱ πρίγκηπες καὶ αἱ πριγκήπισσαι καθὼς καὶ μερικοὶ Αὐλικοὶ παρίσταντο. Καὶ ἀκριβῶς τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἶχε φθάσει ἐκ Βιέννης ἡ Κυρία Ὑψηλάντη. Συνομιλῶν μετ' αὐτῆς, παρετήρησα εἰς τὸ χέρι της ἕνα κοινότατον δαχτυλίδι τὸ ὁποῖον εἵλκυσε τὴν προσοχήν μου. Τὴν παρεκάλεσα νὰ μὲ ἀφήσῃ νὰ τὸ κυττάξω. Τὸ δαχτυλίδι ἦτο σιδηροῦν καὶ δὲν εἶχε τὸ παραμικρὸν κόσμημα, ἐκτὸς δύο λέξεων χαραγμένων λατινιστί : Ὑ π ὲ ρ Π α τ ρ ί δ ο ς . Ἡ δὲ Κυρία Ὑψηλάντη μοῦ ἐξήγησε ὅτι ἐπρόκειτο περὶ διακρίσεως παρεχομένης ἐν Αὐστρίᾳ εἰς τὰς κυρίας αἱ ὁποῖαι εἶχαν προσφέρει τὰ διαμαντικά των πρὸς ἀνακούφισιν τῶν πολεμικῶν ἀναγκῶν.

Ἡ Πριγκήπισσα Ὑψηλάντη εἶνε Οὑγγαρὶς τὴν καταγωγὴν ἀλλ' Ἑλληνὶς ἀπὸ τὸν γάμον της μὲ τὸν Θεόδωρον Ὑψηλάντην, τὸν σταυλάρχην τοῦ τέως Βασιλέως. Καίτοι ἡ Αὐστρία, — παρὰ τὰ ὅσα πιστεύει ὁ Γ. Στρέϊτ, — δὲν μᾶς ἔδειξεν ἀπὸ ἑκατὸν καὶ πλέον ἐτῶν, παρὰ κακοβουλίαν καὶ ἀνθελληνισμόν, δὲν 'μπόρεσα ἢ νὰ ἐκφράσω μεγαλοφώνως τὸν θαυμασμόν μου διὰ τὴν τόσον ὡραίαν καὶ πατριωτικὴν αὐτὴν ἰδέαν. Ἡ Μεγάλη Δούκισσα Ἑλένη, ἡ σύζυγος τοῦ Πρίγκηπος Νικολάου, βλέπουσά με νὰ κρατῶ τὸ δαχτυλῖδι μὲ ἠρώτησε τί ἦτο. Τῆς τὸ ἔτεινα ἐξηγῶν εἰς αὐτὴν τὸ πρᾶγμα μὲ ὀλίγας λέξεις. Δὲν εἶχα ἀκόμη τελειώσει τὰς ἐξηγήσεις μου, ὅταν αἴφνης ἡ Α. Ὑ. μοῦ ἐπιστρέφει τὸ δαχτυλῖδι μὲ μίαν χειρονομίαν ἀπότομον ἀλλὰ καὶ ὑπέροχον, καὶ μοῦ ἐγύρισε σχεδὸν τὴν πλάτη διὰ νὰ μοῦ δείξῃ καλύτερα τὴν ἀγανάκτησίν της ὅτι εἶχα τολμήσει, παρουσίᾳ της, νὰ θαυμάσω κἄτι τι τὸ γερμανικόν !

Δὲν ἠμπόρεσα νὰ περιστείλω τὴν σιωπηρὰν ἀλλ' εὔγλωττον ἔκπληξίν μου διὰ τὴν προσβολὴν αὐτὴν ἡ ὁποία ἀπηυθύνετο ἰδίως εἰς τὴν Κυρίαν Ὑψηλάντη. Ἡ Πριγκήπισσα Ἀλίκη, ὁ Πρίγκηψ Ἀνδρέας, ὁ Διάδοχος, καὶ οἱ Πρίγκηπες Νικόλαος καὶ Χριστό-

φορος άντελήφθησαν τὸ ἐπεισόδιον καὶ ἔσπευσαν νὰ μὲ ρωτήσουν τί εἶχε συμβῆ. Τοὺς ἐξήγησα συντόμως τὸ πρᾶγμα,, ἐνῷ ἡ Πριγκήπισσα 'Αλίκη, κρατοῦσα τὸ δακτυλίδι τὸ ἐκύτταζε μὲ περιέργειαν. Ὅταν καὶ αὐτὴ ἀντελήφθη τί ἐσήμαινε, ἔκαμε καὶ αὐτὴ τὴν ἰδίαν περίπου χειρονομίαν ἐκδηλοῦσα μὲ ὀλιγωτέραν ὅμως βιαιότητα τὴν αὐτὴν ἀγανάκτησιν καὶ ἀηδίαν, καὶ μοῦ ἐπέστρεψε τὸ δακτυλίδι. Οἱ δὲ Πρίγκηπες, καίτοι δὲν εἶπαν τίποτε ἀπὸ εὐγένειαν διὰ τὴν Κυρίαν 'Υψηλάντη, ἐφάνησαν ἐν τούτοις συμμεριζόμενοι τὰ αἰσθήματα τῶν δύο Πριγκηπισσῶν.

'Εστράφην τότε πρὸς τὴν ἀτυχῆ Κυρίαν 'Υψηλάντη διὰ νὰ τῆς ζητήσω συγγνώμην διὰ τὰ δυσάρεστα αὐτὰ ἐπεισόδια τῶν ὁποίων εἶχα γίνει ἀκουσίως ἡ αἰτία καὶ διὰ νὰ προσπαθήσω νὰ μετριάσω κάπως τὴν ἐντύπωσιν τὴν προκληθεῖσαν ἀπὸ τὴν ἀδικαιολογήτως τόσον σωβινιστικὴν στάσιν ὁλοκλήρου τῆς Βασιλικῆς οἰκογενείας. Ἡ καϋμένη ἦτον, ὅπως εὔκολα κανεὶς τὸ φαντάζεται, ἔξω φρενῶν καὶ τελείως ἀπαρηγόρητη μὲ τὰ συμβάντα, φοβουμένη μάλιστα μήπως τυχὸν ὁ σύζυγός της ἔχανε ἐξ αἰτίας τοῦ δακτυλιδιοῦ τὴν παρὰ τῷ Βασιλεῖ θέσιν του. Τῆς ὑπεσχέθην νὰ ἀναφέρω ὁ ἴδιος τὸ πρᾶγμα εἰς τὸν Μεγαλειότατον, καὶ πράγματι ὅταν τὴν ἐπαύριον διηγήθην εἰς τὸν Βασιλέα τὸ ἐπεισόδιον δὲν τοῦ ἀπέδωκε τὴν παραμικρὰν σημασίαν.

Πολὺς καιρὸς δὲν ἐπέρασε καί, ὡς Αὐστριακή, ἡ Κυρία 'Υψηλάντη εἶχε γίνει ἀπαραίτητος εἰς τὴν 'Ελληνικὴν Αὐλήν, χρησιμεύουσα ὡς ἀγγελιαφόρος μεταξὺ 'Αθηνῶν καὶ τῶν Γερμανικῶν Αὐλῶν. 'Εταξείδευσε συχνάκις μεταξὺ 'Αθηνῶν καὶ Γερμανίας. Καὶ κατὰ τὰ ἀτυχῆ γεγονότα τοῦ Νοεμβρίου 1916 ἡ 'Αθηναϊκή της κατοικία εἶχε μεταβληθῆ εἰς ἀποθήκην ὅπλων καὶ εἰς στρατηγεῖον τῶν «ἐπιστρατικῶν» ὀρδῶν· ἀπ' ἐκεῖ ἐπυροβόλησαν ἀνάνδρως ἐναντίον τῶν Βενιζελικῶν καὶ ἐναντίον τῆς ἀπέναντι ἀκριβῶς εὑρισκομένης οἰκίας τοῦ κ. Μπενάκη, τοῦ πρώην Δημάρχου 'Αθηναίων.

Χάρις εἰς τὴν γερμανικωτάτην ἐπιμονήν της ἡ Βασίλισσα Σοφία, εἶχε κατορθώσει νὰ προσελκύσῃ εἰς τὰ νερά της τὴν

Ρωσσίδα Μ. Δούκισσαν καὶ τὴν Ἀγγλίδα πριγκήπισσαν αἱ ὁποῖαι, εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ πολέμου, ἀπεκάλουν μὲ περιφρόνησιν τὴν Βασίλισσαν : «Γερμανίδα» !

Ἀλλὰ τὸ κυριώτερον χαρακτηριστικὸν τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου, τὸ ὁποῖον ἐν τούτοις δὲν ἀπεκαλύφθη παρὰ ἐσχάτως, κατὰ τὸ τέλος τῆς βασιλείας του, καὶ τὸ ὁποῖον παρ' ὀλίγον νὰ κοστίσῃ τὴν τελειωτικὴν ἀπώλειαν τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἦτον ὁ ἀπολυταρχικὸς δεσποτισμός του. Τὰς ἀπολυταρχικάς του αὐτὰς τάσεις τὰς ὀφείλει εἰς τοὺς προγόνους του τοὺς Τσάρους πασῶν τῶν Ρωσσιῶν, πρὸ τῶν ὁποίων, πρὸ ἑνὸς ἀκόμη αἰῶνος, τὸ πᾶν ἔπρεπε νὰ κλίνῃ γόνυ καὶ νὰ ἐκμηδενίζεται. Τὰ αἰσθήματα αὐτά, τὰ ὁποῖα εχαν μείνῃ ἕως τότε λαθραῖα, ὁ Κάϊζερ ἐπρόκειτο ἀργότερα νὰ τὰ ἀφυπνίσῃ διὰ τὴν δυστυχίαν τῆς οἰκουμένης.

Κατὰ τὴν παιδικήν του ἡλικίαν συχνὰ ὁ Κωνσταντῖνος παρεξετρέπετο ἀπέναντι τοῦ ἀδελφοῦ του τοῦ Πρίγκηπος Γεωργίου καὶ ἤθελε, ὡς διάδοχος, νὰ τοῦ ἐπιβάλῃ εἰς τὰ παιγνίδια τὴν θέλησίν του, ἀλλ' οἱ παιδικοὶ αὐτοὶ διαπληκτισμοὶ δὲν εἶχαν καμμίαν σοβαρότητα καὶ οἱ δύο ἀδελφοὶ ἀμέσως ἐσυνθηκολογοῦσαν. Τίποτε, ἀπολύτως τίποτε δὲν ἄφινε τότε νὰ πιστευθῇ πόσην ἔκτασιν θὰ ἐλάμβανον ἀργότερα αἱ τάσεις του αὐταί. Ἐν τούτοις, ὁ πατήρ του, ὁ ἀείμνηστος Βασιλεὺς Γεώργιος ὁ Α'., εἶχε διακρίνει μὲ τὴν ὀξυδέρκειάν του τὸν ἀληθῆ χαρακτῆρα τοῦ διαδόχου του. Συχνὰ δὲ εἶχε ἐκφράσει εἰς τοὺς στενούς του φίλους τοὺς φόβους του διὰ τὸ μέλλον. Συχνὰ εἶχε προΐδει τὸν κίνδυνον μήπως, γενόμενος βασιλεύς, ὁ Κωνσταντῖνος προκαλέσῃ ἐσωτερικοὺς σπαραγμοὺς ἕνεκα τοῦ βαναύσου καὶ θυμώδους χαρακτῆρός του. Καὶ προφανῶς αὐτοὶ οἱ φόβοι ὑπηγόρευσαν εἰς τὸν Βασιλέα Γεώργιον τὴν θαυμασίαν πολιτικὴν διαθήκην τὴν ὁποίαν ἀφῆκε εἰς τὸν υἱόν του. Εἰς τὴν διαθήκην αὐτὴν τοῦ καθώριζε τὴν γραμμὴν τὴν ὁποίαν θὰ ἔπρεπε ν' ἀκολουθήσῃ, μὲ λόγια ἐκτάκτως ἐμπνευσμένα καὶ τοῦ ἔδιδε πολυτίμους συμβουλὰς διὰ τὴν μέλλουσαν διαγωγήν

του ὡς Βασιλέως. Δυστυχῶς ὁ νέος Βασιλεὺς δὲν εἰσήκουσε καθόλου τὰς πατρικὰς καὶ πλήρεις τόσης πολιτικῆς λεπτότητος συστάσεις, αἱ ὁποῖαι, ἂν μή τι ἄλλο, ἤρκεσαν διὰ νἀποδείξουν πόσον λαμπρὰ ὁ ἀείμνηστος Βασιλεὺς εἶχεν ἐμβαθύνει εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ψυχήν. Εἶχα, μίαν φοράν, τὰ θάρρος, νὰ εἴπω εἰς τὸν Βασιλέα Κωνσταντῖνον, δὲν ἐνθυμοῦμαι ἐπὶ ποίᾳ εὐκαιρίᾳ, ὅτι τὰς ὡραίας αὐτὰς σκέψεις τοῦ πατρός του ὤφειλε νὰ τὰς χαράξῃ μὲ χρυσᾶ γράμματα ὑπεράνω τῆς κλίνης του, διὰ νὰ τὰς ἀναγινώσκῃ καθ' ἡμέραν ἐγειρόμενος. Ἂν μὲ εἶχε ἀκούσει, θὰ εὑρίσκετο ἀκόμη τώρα εἰς τὸν θρόνον. Ἂν εἶχε ὑπακούσει εἰς τὰς συμβουλὰς τοῦ πατρός του, ἤθελε ἀσφαλῶς ἀποβάλει τὰς αὐταρχικὰς τάσεις του, τὰς ὁποίας ἀφύπνισαν ἐν αὐτῷ αἱ μεσαιωνικαὶ ὅσον καὶ κακόβουλοι παραινέσεις τοῦ γυναικαδέλφου του αὐτοκράτορος καὶ αἱ ὀλέθριαι συμβουλαὶ τῶν κακῶν του συμβούλων.

Ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος δὲν ἦτον ὁ μόνος προβλέψας τὸ μέλλον τοῦ υἱοῦ του καὶ ὁ φοβηθεὶς διὰ τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδος. Ὁ ἄλλος γυναικάδελφος τοῦ Κάϊζερ, ὁ Πρίγκηψ τοῦ Σὰξ Μάϊνιγγεν ἠσθάνετο πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον βαθυτάτην ἀντιπάθειαν. Ὁ Ὑψηλότατος συνήντησε κάποτε εἰς τὴν Μεσημβρινὴν Γαλλίαν ἕνα Ἕλληνα, τὸν κ. Π. Δ., πολὺ πρὶν ἢ ὁ ἔκπτωτος ἀνέλθῃ εἰς τὸν θρόνον. Ὁ Πρίγκηψ, ὁ ὁποῖος ἔτρεφε βαθεῖαν ἀγάπην πρὸς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ὅλως ἰδιαιτέραν συμπάθειαν πρὸς ὅ,τι δήποτε τὸ Ἑλληνικὸν καὶ τὸ σχετιζόμενον μὲ τὴν ἀρχαίαν τέχνην, εὐηρεστήθη νὰ ὁμιλήσῃ διὰ μακρῶν μὲ τὸν κ. Δ. πρὸς τὸν ὁποῖον εἶπε πόσον θὰ ἐπεθύμει νὰ μεταβαίνῃ συχνότερα εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' ὅτι τὸν ἠμπόδιζε εἰς τοῦτο ἡ πραγματικὴ ἀντιπάθεια τὴν ὁποίαν, ὅπως ἔλεγε, ἠσθάνετο πρὸς τὸν βασιλέα Κωνσταντῖνον, καὶ ἡ ὁποία εἶχε τὸ βάθος ἀληθοῦς ἀπεχθείας. Καὶ ἐν τέλει ἐπρόσθεσε :

— Εὔχομαι, διὰ τὴν εὐτυχίαν τῆς Ἑλλάδος, ὁ Κωνσταντῖνος νἀνέλθῃ ὅσον τὸ δυνατὸν ἀργότερα εἰς τὸν θρόνον, διότι μὲ τὸν χαρακτῆρά του ἡ βασιλεία του θἀποβῇ διὰ τὸ κακὸν τοῦ τόπου.

Καὶ ὁ κ. Βενιζέλος ἐπίσης ὅταν, τῷ 1909, εἶχα τὴν τιμὴν νὰ τοῦ παρουσιασθῶ εἰς Κηφισσιὰν καὶ τοῦ ὡμίλησα περὶ τῆς Β. Οἰκογενείας, εἰς τὴν ὁποίαν ἤμην πάντοτε ἀφωσιωμένος, μοῦ εἶπε περὶ τοῦ τέως Βασιλέως, τότε ἀκόμη Διαδόχου :

— Μὲ τὸ πεῖσμά του, θὰ γίνῃ μίαν ἡμέραν πρόξενος μεγάλου καλοῦ ἢ μεγάλου κακοῦ εἰς τὸν τόπον.

Καὶ πράγματι, ἂν εἶχε προτιμήσει τὸν καλὸν δρόμον, θὰ ἐδημιούργει τὴν δόξαν καὶ τὴν εὐτυχίαν τῆς Ἑλλάδος.

Ὅσον μὲ ἀφορᾷ, ὁμολογῶ ταπεινῶς ὅτι εἶχα τελείως ἀπατηθῆ ὡς πρὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦ Βασιλέως, σχετικῶς μὲ τὸν τόσον αἰφνηδίως ἀποκαλυφθέντα αὐταρχισμόν του. Ἐγνώριζα ἀπὸ καιροῦ τοὺς φόβους τοῦ Βασιλέως Γεωργίου, ἀλλὰ ἀδυνατῶν νὰ τοὺς ἐξηγήσω, τοὺς ἐθεώρουν ἀβασίμους. Ὁ Κωνσταντῖνος μοῦ εἶχε πάντοτε φανῆ κάθε ἄλλο παρὰ ἀπολυταρχικός. Πῶς ἠδυνάμην ἄλλως τε νὰ πιστεύσω τὸ ἐναντίον ; Ὅταν ἔγινε βασιλεύς, τὸν παρεκάλεσα κάποτε νὰ ὁμιλήσῃ εἰς ἕνα τῶν Ὑπουργῶν του, ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ εἰσαχθῇ μιὰ κάποια μεταβολὴ εἰς ἓν νομοσχέδιον, τὸ ὁποῖον οὕτω μεταβαλλόμενον μοῦ ἐφαίνετο προωρισμένον νἀποβῇ χρησιμώτερον. Ὁ Μεγαλειότατος διεμαρτυρήθη καὶ σχεδὸν φοβισμένος μοῦ ἀπήντησε ὅτι ἐφαινόμην λησμονῶν ὅτι ἦτο συνταγματικὸς βασιλεύς,—τοῦτο συνέβαινε εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 1914,—καὶ ὅτι οὐδέποτε θὰ ἐλάμβανε τὸ θάρρος νὰ δώσῃ τὴν παραμικρὰν συμβουλὴν εἰς τοὺς ὑπουργούς του ! Ἐπέμεινα καὶ κατώρθωσα νὰ τὸν πείσω νὰ μοῦ ἐπιτρέψῃ ὅπως τοὐλάχιστον ἐγὼ ἀναλάβω τὴν πρωτοβουλίαν νὰ εἴπω προφορικῶς εἰς τὸν Ὑπουργὸν ὅτι ὁ Βασιλεὺς θὰ ἠρέσκετο βλέπων τὸ νομοσχέδιον μεταρρυθμιζόμενον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον. Καὶ ἐπρόσθεσα ἀμέσως ὅτι ἤμην ἕτοιμος, ἐὰν τυχὸν ὁ ὑπουργὸς ἔπερνε ἄσχημα τὴν παρατήρησιν, νὰ δεχθῶ ὅπως ὁ Βασιλεὺς μὲ ἀποκηρύξῃ. Ὄχι μόνον δὲν τὸ ἐπῆρε ἄσχημα ὁ Ὑπουργός, ὅπως ὁ Βασιλεὺς τὸ ἐφοβεῖτο, ἀλλ' ἐστάθη ἐνθουσιασμένος καὶ μὲ ἱκέτευσε, ἐκδηλῶν διθυραμβικῶς τὴν πρὸς τὸν Ἄνακτα ἀφοσίωσίν του, νὰ τοῦ ἐκφράσω τὸν θαυμασμόν του καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην του διὰ τὸ βαθὺ ἐνδιαφέρον μὲ τὸ ὁποῖον ἡ

Α. Μ. ἠσχολεῖτο εἰς τὸ κάθε τι !... Φυσικά, ὅπως συνήθως, ὅλη ἡ τιμὴ τοῦ διαβήματός μου ἀπεδόθη εἰς τὸν Βασιλέα.

Πόσον μακρὰν ἤμεθα ἀκόμη τότε τῆς ἐποχῆς ὅπου ὁ Γούναρης καὶ μερικοί του συνάδελφοι ἔτρεχαν κάθε τόσο εἰς τὰ 'Ανάκτορα διὰ νὰ ζητήσουν τὰς συμβουλὰς καὶ τὰς γνώμας τοῦ Βασιλέως ἐπὶ τῆς παραμικρᾶς ἐπικειμένης ἀποφάσεώς των !

Ναί ! ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἀπεκαλύφθη αὐταρχικὸς παρὰ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ παγκοσμίου πολέμου, καὶ μάλιστα ἀποτόμως, ἀπὸ τῆς μιᾶς ἡμέρας εἰς τὴν ἄλλην, ἀμέσως μετὰ τὴν πρώτην παραίτησιν τοῦ κ. Βενιζέλου, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1915. 'Απόδειξις τοῦ ὅτι μόνος ὁ κ. Βενιζέλος ἐγνώριζε νὰ ἐπιβάλλεται ἐπ' αὐτοῦ κατ' ἀντίθεσιν ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν κατόπιν ὑπὸ τοῦ νέου «αὐτοκράτορος» διορισθέντων ὑπουργῶν, οἱ ὁποῖοι δὲν διέβλεπαν εἰς τὰς τάσεις αὐτὰς τοῦ ἄρχοντός των παρὰ ἓν ἀσφαλὲς μέσον διὰ νὰ προκαλέσουν τὴν τελειωτικὴν διάστασίν του μὲ τὸν ἀρχηγὸν τοῦ Φιλελευθέρου κόμματος. Πράγματι οἱ διάδοχοι τοῦ κ. Βενιζέλου κατώρθωσαν νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὰ βασιλικὰ αὐτὰ αἰσθήματα, βοηθούμενοι εἰς τοῦτο παρὰ τῆς Βασιλίσσης Σοφίας, ἡ ὁποία ἠγνόει τελείως τὴν ἐπιρροὴν τὴν ὁποίαν εἶχε ἐπὶ τοῦ συζύγου της, μέχρι τῆς ἡμέρας ὅπου ἡ ἀδυναμία τοῦ χαρακτῆρός του, τὸ ὁλονὲν αὐξάνον κατὰ τοῦ κ. Βενιζέλου μῖσός του, καὶ ἰδίως ἡ συμμαχικὴ πολιτικὴ τῆς ἐπέτρεψαν νὰ ἐννοήσῃ ὅτι τὸ ἔδαφος ἦτο πρόσφορον διὰ τὰς ἐνεργείας της. Καὶ τότε, ὡς τελεία Γερμανίς, ἐπωφελήθη τῆς νέας καταστάσεως, καὶ γνωρίζομεν φεῦ ! μὲ πόσην ἐπιτυχίαν, — διὰ τοὺς Γερμανούς, φυσικά, διὰ τοὺς Βουλγάρους καὶ διὰ τοὺς Τούρκους μόνον !

Καὶ ἐν τούτοις, παρ' ὅλον τὸν αὐταρχισμόν του, ὁ Βασιλεὺς ἦτον συχνὰ ἀπέναντι τῶν περὶ αὐτὸν ἀνεκτικὸς μέχρι τοῦ σημείου νὰ τοῖς ἐπιτρέπῃ μίαν συχνότατα ἀσχημοτάτην αὐθάδειαν. 'Αφ' ἑτέρου, ὁσάκις τὸ ἤθελε, ἤξευρε τὸν τρόπον νὰ κρατῇ τοὺς περὶ αὐτὸν εἰς τὴν ἀπόστασιν ἐκείνην ἡ ὁποία οὐδέποτε ἔπρεπε νὰ παύσῃ χωρίζουσα αὐτούς. 'Εν πάσῃ περιπτώσει ἐξετίμα ὅσους

ἐπεδείκνυον ἀπαύστως πρὸς αὐτὸν τὴν ἀναγκαίαν εὐπρέπειαν καὶ τὸν ἀναγκαῖον σεβασμόν.

Εἶχε ἐπὶ παραδείγματι κάποτε ὁρίσει ἀκρόασιν εἰς ἕνα τῶν Ὑπουργῶν του, ὁ ὁποῖος ἀνέμενε ἀπὸ ἀρκετῆς ἤδη ὥρας εἰς τὸ Αὐλαρχεῖον, — τὸν εἶχα ἴδη εἰσερχόμενον προτοῦ εἰσέλθω ὁ ἴδιος εἰς τὸ Γραφεῖον τοῦ Μεγαλειοτάτου. Ἐξηρχόμην τοῦ Γραφείου, ἀφοῦ εἶχα διεκπεραιώση τὰς διαφόρους τρεχούσας ὑποθέσεις ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον διὰ νὰ ἠμπορέσῃ ὁ Βασιλεὺς νὰ δεχθῇ μιὰν ὥραν ἀρχήτερα τὸν Ὑπουργόν, ὅταν ἡ Α. Μ. μὲ παρακαλεῖ νὰ περιμείνω ἀκόμη μίαν στιγμήν. Ἐθεώρησα καθῆκόν μου νὰ τοῦ εἴπω τότε ὅτι ὁ Ὑπουργὸς ἀνέμενε ἤδη εἰς τὸ Αὐλαρχεῖον ἀπό τινος ὥρας, ἀλλ' ὁ Βασιλεὺς ἐπέμεινε μολαταῦτα, λέγων :

— Δὲν πειράζει. Μεῖνε ἀκόμη μιὰ στιγμή, ὥς που νὰ τελειώσω τὸ σιγαρέττο μου !

Καὶ ὅταν τοῦ ἐξέφρασα τὴν ἔκπληξίν μου ὅτι δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἄφηνε τὸν ὑπουργὸν νὰ περιμένῃ, μοῦ ἀπήντησε ἐπεξηγηματικῶς :

— Φοβοῦμαι νὰ τοῦ δείξω ὑπερβολικὴν οἰκειότητα, καπνίζων ἐμπρός του ... Δὲν ἁρμόζει ...

Ὁμολογῶ ὅτι μοῦ ἐφάνη σκέψις βασιλέως ζῶντος πρὶν ἀπὸ τὰ 1789 ! Τὸ σιγαρέττον τοῦ Βασιλέως μοῦ ἐνθυμίζει ἐξ ἄλλου ὅτι τῷ 1913, ὅταν αἱ Ἀθῆναι ὑπεδέχθησαν τὴν Β'. μεραρχίαν ἐπιστρέφουσαν ἀπὸ τὴν ἔνδοξον ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Βουλγαρίας, ἡ Βασίλισσα Σοφία ἐπερίμενε ἐφ' ἁμάξης παρὰ τὴν λεωφόρον Κηφισσιᾶς διὰ νὰ ἰδῇ τὴν παρέλασιν τῶν στρατευμάτων ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὁποίων ὁ Βασιλεὺς εἶχε θελήσει νὰ τεθῇ. Εἰς τὸ αὐτὸ μέρος, εἰς μικρὰν ἀπ' αὐτῆς ἀπόστασιν, εὑρίσκετο ὁ στρατηγὸς de Villaret, ἀρχηγὸς τῆς γαλλικῆς στρατιωτικῆς ἀποστολῆς ἐν Ἑλλάδι, περιστοιχιζόμενος ἀπὸ τὸ ἐπιτελεῖόν του. Περιμένων τὴν ἐμφάνισιν τῶν στρατευμάτων, ὁ στρατηγὸς ἐκάπνιζε. Ἂν καὶ ἡ ἀπόστασις μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς βασιλικῆς ἁμάξης ἦτον ἀρκετὰ σεβαστή, ἡ Βασίλισσα προσεβλήθη καί, προσκαλοῦσα ἕνα τῶν ὑπασπιστῶν τοῦ Βασιλέως τὸν διέταξε νὰ

εἰπῇ ἀμέσως εἰς τὸν Γάλλον στρατηγὸν νὰ παύσῃ καπνίζων ! Ὁ δυστυχὴς ὑπασπιστὴς ἀνελάμβανε διὰ πρώτην φορὰν τόσον δύσκολον ἀποστολήν. Προσεποιήθη ὅτι ὑπακούει, ἐπλησίασε τὸν στρατηγόν, ἀλλὰ φυσικὰ δὲν τοῦ ἀνεκοίνωσε τὸ μήνυμα. Ἂν ἤμουν εἰς τὴν θέσιν του, θὰ ἔκαμνα τὸ ἴδιο !

Ἀλλ' ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον. Θὰ προσθέσω ὅτι κοντὰ εἰς αὐτήν του τὴν ἀξιοπρέπειαν, εἶχε συχνὰ κἄτι μικρότητας ἀναξίους ὄχι μόνον Βασιλέως, ἀλλὰ καὶ ἁπλοῦ Κυρίου σεβομένου ἑαυτόν. Μίαν ἡμέραν ἐδέχθην εἰς τὰ ἀνάκτορα τὴν ἐπίσκεψιν ἑνὸς προμηθευτοῦ τῆς Αὐλῆς, μεγάλου ἐμπόρου ἐν Ἀθήναις, ὁ ὁποῖος ἤρχετο νὰ παραπονεθῇ διότι τὴν προτεραίαν ἡ Δνὶς Κοντοσταύλου, πρώτη Κυρία τῶν Τιμῶν τῆς Βασιλίσσης, εἶχε ἔλθει εἰς τὸ κατάστημά του νὰ τοῦ ἀναγγείλῃ ὅτι ὁ Βασιλεὺς εἶχε ἀπαγορεύσει οιανδήποτε περαιτέρω παρ' αὐτῷ ἀγορὰν διὰ τὰ Ἀνάκτορα, ἕνεκα τῶν Βενιζελικῶν του φρονημάτων. Καίτοι πεπεισμένος περὶ τῆς ἀκριβείας τοῦ πράγματος, ἐβεβαίωσα τὸν ἀγαθὸν ἔμπορον ὅτι ἀσφαλῶς θὰ ἠπατᾶτο καὶ ὅτι ἦτο προσβλητικὸν διὰ τὸν Βασιλέα νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἡ Α. Μ. ἠμποροῦσε νὰ ἀνακατώνεται εἰς τὸ ποῦ ἀγοράζονται ἡ κατσαρόλαις τοῦ Παλατιοῦ. Μολαταῦτα ἀνέφερα τὸ πρᾶγμα εἰς τὸν Βασιλέα, ὅστις ὡμολόγησε ὅτι πραγματικῶς εἶχε δώσει αὐτὴν τὴν διαταγήν, διὰ νὰ τιμωρήσῃ «τὸν ἀναίσχυντον αὐτὸν Βενιζελικόν» !

— Μεγαλειότατε, τοῦ εἶπα, — ὡς ἂν νὰ μὴν εἶχα ἀκούσει τὴν ἀπάντησίν του, — διεβεβαίωσα τὸν προμηθευτὴν ὅτι δὲν εἴχατε δώσει παρομοίαν διαταγήν. Ἡ Ὑ. Μ. δὲν ἠμπορεῖ νὰ δίδῃ παρομοίας διαταγάς. Πρόκειται περὶ ἐμπνεύσεως τῆς Δνίδος Κοντοσταύλου !

Καταστενοχωρημένος, ὁ Βασιλεὺς δὲν ἐπρόσθεσε τίποτε, καὶ ἤλλαξε ὁμιλίαν.

Δὲν θὰ συνεχίσω τὴν σκιαγραφίαν αὐτὴν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Ἐκπτώτου, χωρὶς νὰ τοῦ ἀναγνωρίσω μίαν τοὐλάχιστον ἀρετήν.

'Ο Βασιλεὺς εἶχε χρυσῆ καρδιά. Εὔκολα συνεκινεῖτο· ἦτον εὐαίσθητος διὰ τὰς δυστυχίας τῶν ἄλλων· οὐδέποτε ἠρνήθη τὰς συντάξεις ἢ ἄλλα βοηθήματα τὰ ὁποῖα οἱ δυστυχοῦντες ἐζήτουν παρ' αὐτοῦ διὰ μέσου μου. 'Επλειοδότει μάλιστα σχεδὸν πάντοτε, ὁσάκις τοῦ ὑπέβαλλα παρομοίας αἰτήσεις, μέχρι συχνὰ τοῦ σημείου ποῦ ὁ Βασιλικὸς ταμίας διεμαρτύρετο, ἰσχυριζόμενος ὅτι τοιουτοτρόπως ὁλόκληρος ἡ βασιλικὴ ἐπιχορήγησις δὲν θὰ ἤρκει συντόμως μὲ ὅλας αὐτὰς τὰς ἐλευθεριότητας.

Θὰ προσθέσω ἀκόμη, ὅτι πρὸ τοῦ ὁ ἴδιος προδώση τὸν ὅρκον του, ὁ τέως βασιλεὺς εἶχε βαθὺν σεβασμὸν ἂν μὴ πραγματικὴν λατρείαν διὰ τὴν εὐορκίαν.

Δὲν νομίζω ὅτι ὑπερβάλλω τὴν ἀλήθειαν, λέγων ὅτι ἐκεῖνο ποῦ ἐπροκάλεσε τὴν πτῶσιν τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ὀλίγου δεῖν τὴν καταστροφὴν τοῦ τόπου μας, ἦτο ἡ σχεδὸν παντελὴς ἔλλειψις τῆς παραμικρᾶς ἠθικῆς ἀγωγῆς του. Τὸ ἠθικὸν μέρος τῆς ἀνατροφῆς του παρημελήθη τελείως. 'Ο Βασιλεὺς εἶχε κάμει, κατὰ τὴν νεότητά του, ἀρκετὰ σοβαρὰς σπουδάς, — ὑπὸ ἔποψιν καθαρῶς ἐπιστημονικήν, — ἀλλ' οὐδεὶς ποτὲ εἶχε σκεφθῆ νὰ καλλιεργήση ἐν αὐτῷ τὰ καλά του ἔνστικτα καὶ νὰ καταπολεμήση τὰ κακά, ἐν μιᾷ λέξει νὰ τὸν ἀναθρέψη ὑπὸ ἠθικὴν ἔποψιν. Καὶ δὲν θὰ ἦτο δύσκολον. 'Ο Κωνσταντῖνος εἶνε ἔξυπνος, καί, κατὰ βάθος, ὅπως τὸ εἶπα προηγουμένως, ἦτο ἀγαθός. 'Αλλὰ φαίνεται ὅτι εἶνε δύσκολον εἰς τοὺς καθηγητὰς καὶ τοὺς παιδαγωγοὺς τῶν Πριγκήπων νὰ τοὺς λέγουν τὴν ἀλήθειαν. ῎Ισως ὁ αὐτὸς λόγος τοὺς ὠθεῖ εἰς τὸ νἀποφεύγουν ἐπίσης νὰ τοὺς διδάσκουν τὴν 'Ιστορίαν καὶ τὰ τραγικὰ μαθήματα ποῦ ἠμπορεῖ κανεὶς νἀντλήση ἐξ αὐτῆς διὰ τοὺς ἡγεμόνας. Συχνὰ παρετήρησα εἰς τοὺς ἰδικούς μας πρίγκηπας πραγματικὴν ἄγνοιαν τῆς ἱστορίας τῆς Μεγάλης Γαλλικῆς 'Επαναστάσεως τοῦ 1789, ἡ ὁποία θὰ ἔπρεπε νὰ εἶνε ἡ βάσις τῆς ἐκπαιδεύσεως ὅλων τῶν Βασιλέων.

Κλίνω νὰ πιστύεσω ὅτι ἀρκεῖ νὰ πλησιάση τις μίαν Αὐλήν, διὰ νἀναπνεύση ἀτμοσφαῖραν ἡ ὁποία ὡς κακόηθες δηλητήριον καθι-

στά τινα κόλακα, δουλόφρονα, ἀφαιρεῖ κάθε προσωπικότητα, χωρὶς νὰ προσθέσω καὶ τὸν σπουδαῖον ρόλον τὸν ὁποῖον συχνὰ παίζει τὸ συμφέρον. Σπανιώταται εἶνε αἱ ἐξαιρέσεις. Πρέπει νὰ εἶναι τις ἢ πολὺ ταπεινὸς ἢ πολὺ θαρραλέος διὰ νὰ παραμείνῃ εἰς μίαν Αὐλήν, διότι αἰσθάνεται περὶ ἑαυτὸν κρυπτομένους ὡς ἑρπετά, εἰς τὸ σκότος, πολυαρίθμους ἀντιπάλους ἑτοίμους νὰ ὁρμήσουν ἐναντίον του καὶ νὰ ἐπωφεληθοῦν τῆς παραμικρᾶς δυσμενείας εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ἔχῃ τις ὑποπέσῃ ἀπὸ ὑπερβολικὴν ἐντιμότητα ἤ, — ἀκόμη χειρότερον, — ἀπὸ παράκαιρον εἰλικρίνειαν, ἔστω καὶ ἂν αὕτη ὑπαγορεύεται ἀπὸ εὐσυνειδησίαν καὶ ἀπὸ ἀφοσίωσιν παραγνωριζομένην κατὰ τὸ πλεῖστον.

Ἐδιάβασα κάποτε, δὲν ἐνθυμοῦμαι εἰς ποῖον ἔργον, μίαν σελίδα εὔγλωττον καὶ τὴν ὁποίαν εὗρον τόσον συμφωνοῦσαν μὲ τὰς ἰδέας μου, σχετικῶς πρὸς τὰς Αὐλάς, ὥστε ἀντέγραψα τὴν ἀκόλουθον περικοπήν. Αἱ γραμμαὶ αὗται ἐγράφησαν ὑφ' ἑνὸς Γραμματέως τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος. Τὸ μόνον ποῦ λυποῦμαι εἶνε ὅτι ἀγνοῶ τὸ ὄνομα τοῦ παλαιοῦ μου αὐτοῦ πρώην συναδέλφου.

«Τὸ κάτω-κάτω, γράφει, μία Αὐλὴ εἶνε ἕνα περίεργον πρᾶγμα. Εὑρίσκει κανεὶς ἐν αὐτῇ ἕνα πνεῦμα μονοπωλήσεως ἕνεκα τοῦ ὁποίου αἱ καλαὶ συμβουλαὶ ἀποκλείονται ὅταν δὲν προέρχονται ἐξ ἐκείνων οἵτινες συνήθως δίδουν μόνον κακὰς τοιαύτας. Προθυμοποιηθῆτε νὰ ἀνοίξετε τὰ μάτια τῶν τυφλωθέντων : εἶσθε ραδιοῦργος, ἐπιζητεῖτε ρεκλάμαν μὲ ἐφευρέσεις τῆς φαντασίας σας, προσπαθεῖτε νὰ δώσετε εἰς τὸν ἑαυτόν σας σημασίαν· θέλετε νὰ ἐνσπείρετε φόβους ἐνῷ πρέπει νὰ τρέφετε τοὺς πρίγκηπας μὲ τὴν τροφὴν ψευδοῦς ἀσφαλείας· τέλος σᾶς ἀποδιώκουν. Πρόκειται περὶ ἐμφύτου καὶ θεωρουμένης ὡς χαριτωμένης συνηθείας τὴν ὁποίαν ἔχουν οἱ τιτλοφόροι καὶ οἱ εὐνοούμενοι, τοῦ νὰ ὑψώνουν τοὺς ὤμους ὅταν κανεὶς θέλει νὰ τοὺς μάθῃ κἄτι τι τὸ ὁποῖον ἀγνοοῦν. Μὰ αὐτοὶ οἱ Κύριοι δὲν τὰ ξέρουν μήπως ὅλα ; Ἀφήσατε αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον, σᾶς λέγουν, εἶνε ἕνας συμβουλοδότης, ἕνας ἐπαναστάτης, ἕνας δυσηρεστημένος, ἕνας ἐνοχλητικὸς ἀπαιτητής. Μὴν τὸν ἀκοῦτε !»

Δὲν γνωρίζω ἂν ὁ ἴδιος συγγραφεὺς εἶνε ὁ γράψας τὰς ἀκολούθους ἀληθείας, τὰς ὁποίας εὑρίσκω ἐπίσης μεταξὺ τῶν σημειώσεών μου :

«Οἱ βασιλεῖς τριγυρίζονται πανταχοῦ ἀπὸ δούλους οἱ ὁποῖοι τοὺς μεταμφιέζουν τὴν ἀλήθειαν, διότι οἱ εὐνοούμενοι αὐτοὶ θὰ εἶχαν νὰ χάσουν σχεδὸν τὸ πᾶν ἀποκαλύπτοντες αὐτήν. Τὸ ὅτι οἱ βασιλεῖς δὲν ἀγαποῦν τὴν ἀλήθειαν ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι σχεδὸν πάντοτε εὑρέθησαν, ἐξ αἰτίας τοῦ ἑαυτοῦ των, εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ τὴν φοβοῦνται. Διὰ νὰ μὴ φοβῆται κανεὶς τὴν ἀλήθειαν, πρέπει νὰ εἶνε ἐνάρετος, νὰ βαδίζῃ ἀπροκαλύπτως, καὶ νὰ ἔχῃ τὴν συνείδησίν του καθαράν».

Καὶ ἀφοῦ ἐπαναλαμβάνω ἐδῶ τὰ ὑπὸ ἄλλων γραφέντα, ἂς μοῦ ἐπιτραπῆ, ἐν σχέσει πρὸς τοὺς βασιλεῖς, νὰ μνημονεύσω τοὺς κατὰ πολὺ ἀρχαιοτέρους λόγους ἑνὸς περιφήμου Ἕλληνος φιλοσόφου, τοῦ Αἰσώπου, ὁ ὁποῖος εἶπε μίαν ἡμέραν εἰς ἕνα ἄλλον διάσημον πρόγονόν μας, τὸν σύγχρονόν του νομοθέτην Σόλωνα : — Φίλε, ἢ πρέπει κανεὶς νὰ μὴ προσεγγίζῃ ποτὲ τὸ πρόσωπον τῶν βασιλέων ἢ νὰ μὴ τοὺς λέγῃ κανεὶς παρὰ λόγους κολακείας.» Καὶ ὁ Σόλων ἀπήντησε : «Θὰ ἔπρεπε μᾶλλον νὰ εἴπῃς : ἢ νὰ μὴ τοὺς προσεγγίζῃ κανεὶς καθόλου ἢ νὰ μὴ τοὺς λέγῃ παρὰ πράγματα ὠφέλιμα.»

Ἐὰν οἱ Βασιλεῖς ἠμποροῦσαν ἁπλῶς νὰ διαβάσουν καὶ νὰ ἐμβαθύνουν εἰς τὰς ὀλίγας περὶ αὐτῶν γραμμὰς αὐτάς, πόσα ἀγαθὰ θὰ ἐπεσώρευαν καὶ ἐφ' ἑαυτῶν καὶ ἐπὶ τῶν λαῶν των !

Ἐνθυμοῦμαι ἐν τούτοις ὅτι, ὅταν πρὸ τριάκοντα καὶ πλέον ἐτῶν, ἐπρόκειτο νὰ διορισθῶ γραμματεὺς τοῦ Βασιλέως, τότε Διαδόχου, ὁ φίλος μου Ρ., ὑπάλληλος εἰς τὰ Ἀνάκτορα, μοῦ ἐσύστησε νὰ προσέχω νὰ μὴν λέγω ποτὲ «Ὄχι» εἰς ἀπάντησιν τῶν πριγκήπων καὶ ἰδίως νὰ μὴν ἐκδηλῶ ποτὲ τὴν σκέψιν μου, ἂν ἤθελα νὰ ἐπιτύχω εἰς τὴν Αὐλήν. Ὁ τρόπος αὐτὸς τοῦ σκέπτεσθαι καὶ αἱ συμβουλαὶ αὐταὶ μοῦ εἶχαν προξενήσει ὀδυνηρὰν ἐντύπωσιν ἂν καὶ ὁ φίλος μου ὡμίλει εἰλικρινῶς καὶ πρὸς τὸ

συμφέρον μου. Τὸ ἴδιο βράδυ παίζων «μπρὶδζ» μὲ τὴν Α. Β. Ὑ. εὑρῆκα τὴν εὐκαιρίαν νὰ τοῦ ἐπαναλάβω αὐτοὺς τοὺς λόγους, χωρὶς φυσικὰ νὰ προδώσω τὸν φίλον μου, καὶ ἐπρόσθεσα ὅτι ὑπ' αὐτοὺς τοὺς ὅρους προτιμότερον ἐθεώρουν νὰ κρατήσω τὸν ἁπλοῦν τίτλον τοῦ φίλου τὸν ὁποῖον ὁ Πρίγκηψ μοῦ ἔδιδε, κρατῶν συγχρόνως καὶ τὸ δικαίωμα νὰ τοῦ λέγω πάντοτε τὴν ἀλήθειαν, ἀντὶ νὰ εἰσέλθω εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του διὰ νὰ τοῦ τὴν ἀποκρύπτω. Ὀφείλω νὰ προσθέσω, πρὸς τιμὴν τοῦ πρίγκηπος Κωνσταντίνου, ὅτι ἔγινε τότε ἔξω φρενῶν ἐναντίον ἐκείνου ποῦ μοῦ εἶχε δώση αὐτὰς τὰς κακὰς συμβουλάς, μετεχειρίσθη δὲ ἐναντίον του λέξεις ἀποτόμους καὶ ἐπέμεινε νὰ μάθῃ τὸ ὄνομά του διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν παῦσίν του. Φυσικὰ δὲν ἱκανοποίησα τὴν περιέργειάν του. Ἀλλὰ τὸ γεγονὸς αὐτὸ δὲν ἀποδεικνύει τὰς καλὰς διαθέσεις τοῦ νεαροῦ τότε ἡγεμόνος ; Καὶ διὰ νὰ εἶμαι φιλαλήθης ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω, ὅτι, παρ' ὅσα μερικοὶ πιστεύουν, ὁ Κωνσταντῖνος, γενόμενος βασιλεύς, ἂν καὶ αἱ εἰς αὐτὸν συχνὰ ὠμαὶ λεγόμεναι ἀλήθειαι ἐπροκάλουν τοὺς μορφασμούς του, ἐν τούτοις ἐξετίμα πάντοτε κατὰ βάθος ἐκείνους ποῦ εἶχαν τὴν τόλμην νὰ τοῦ τὰς εἴπουν εἰλικρινῶς.

Ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος θὰ ἠδύνατο νἀποβῇ καλὸς βασιλεύς. Καί, θὰ τὸ ἐπαναλάβω πάλιν, θὰ ἀπέβαινε καὶ μέγας βασιλεὺς ἀκόμη, ἐὰν εἶχε ἀκολουθήσει τὰς συμβουλὰς τοῦ Μεγάλου του πρωθυπουργοῦ.

Καίτοι Βασιλεύς, ὁ Κωνσταντῖνος ἔμεινε ἕνα μεγάλο παιδί. Κατὰ τὴν νεότητά του περιεστοιχίζετο πάντοτε ἀπὸ ἀνθρώπους μηδαμινοὺς ἂν μὴ ὀλεθρίους. Ὅταν ἤμεθα νέοι καὶ συνηθροιζόμεθα καθημερινῶς εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Βασιλέως Γεωργίου, οὐδέποτε ἤκουσα τοὺς Πρίγκηπας καὶ τοὺς περὶ αὐτοὺς συχνάζοντας νὰ ὁμιλοῦν καὶ νὰ συζητοῦν σοβαρὰ καὶ ἐνδιαφέροντα πράγματα. Κατετρίβοντο εἰς ποταπὰ κοσμικὰ «κανκάνια», τὰ ὁποῖα οἱ διάφοροι κόλακές των ἡμιλλῶντο ποιὸς νὰ πρωτοσυλλέξῃ καὶ ποιὸς νὰ πρωτοτρέξῃ εἰς τὰ Ἀνάκτορα νὰ τὰ διηγηθῇ ἀκόμη φρέσκα εἰς τοὺς Ὑψηλοτάτους. Τὸ πρᾶγμα ἦτον συχνὰ πράγματι

ἀποκαρδιωτικόν. Καὶ ἐξηγεῖται ἡ στάσις τῆς πριγκηπίσσης Σοφίας, ἡ ὁποία ὅταν πρωτοῆλθε εἰς τὰς Ἀθήνας ὡς σύζυγος τοῦ Διαδόχου ἔβαλε, τὸ λέγω πρὸς τιμήν της, τέρμα εἰς αὐτὴν τὴν κατάστασιν, κλείουσα ἑρμητικῶς τὴν θύραν της εἰς ὅλους τοὺς ἀχρήστους αὐτοὺς συντρόφους. Διὰ νὰ ἐξακολουθῇ νὰ τοὺς βλέπῃ ὁ σεπτός της σύζυγος ἠναγκάζετο νὰ πηγαίνῃ πρὸς συνάντησίν των εἰς τὴν κατοικίαν τῶν ἄλλων πριγκήπων, εἰς τὰ παλαιὰ Ἀνάκτορα.

Συχνὰ αἱ γαλλικαὶ ἰδίως ἐφημερίδες διϊσχυρίσθησαν ὅτι ὁ Ἔκπτωτος εἶχε λάβει καθαρῶς γερμανικὴν ἀνατροφήν. Τοῦτο εἶνε ἐντελῶς ἀνακριβές. Μετὰ τὴν Σχολὴν τῶν Εὐελπίδων εἰς τὰς Ἀθήνας, ὁ διάδοχος Κωνσταντῖνος μετέβη πράγματι εἰς Βερολῖνον νὰ περατώσῃ τὰς σπουδάς του εἰς τὴν Πολεμικὴν Ἀκαδημίαν. Οὐδεὶς ἄλλως τε ἠμπορεῖ νἀρνηθῇ τὴν ὑπεροχὴν τῆς γερμανικῆς στρατιωτικῆς ἐπιστήμης. Ἀλλ' εἶνε ἀναληθὲς τὸ ὅτι αἱ γερμανικαὶ ἰδέαι τὸν ἐπηρέασαν κατὰ τὴν νεότητά του. Αἱ μὲ τὴν Γερμανίαν σχέσεις του περιωρίσθησαν εἰς τὴν φοίτησίν του εἰς τὴν Βερολίνειον Ἀκαδημίαν. Καὶ ἠμπορῶ νὰ εἴπω ὅτι ὁ Βασιλεὺς ἠγάπα τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν. Εἶνε ὅμως ἐπίσης ἀληθὲς ὅτι δὲν ἔκαμε ἔπειτα τὸ παραμικρὸν διὰ νἀποδείξῃ τὰ αἰσθήματά του αὐτά. Ἡ γερμανικὴ ἐπίδρασις ἢ μᾶλλον ἡ προσωπικὴ ἐπ' αὐτοῦ ἐπιρροὴ τοῦ Κάϊζερ δὲν ἔγινε αἰσθητὴ παρὰ πολὺ ἀργότερα, μετὰ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους, ὅταν ὁ Γουλιέλμος τοῦ προσέφερε τὴν ἀτυχῆ ἐκείνην στραταρχικὴν ράβδον.

Ἐν σχέσει πρὸς τὴν ράβδον αὐτὴν δὲν ἠμπορῶ νὰ μὴ ἀναφέρω ἐδῶ ἓν γεγονὸς τὸ ὁποῖον σχεδὸν κανεὶς δὲν γνωρίζει : Ὅτι ὁ ἔκπτωτος Βασιλεὺς οὐδέποτε ἐξεφώνησε τὸν περίφημον ἐκεῖνον λόγον τὸν ὁποῖον τοῦ προσῆψαν κατὰ τὴν εἰς Πότσδαμ ἄφιξίν του, μετὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους, καὶ ὁ ὁποῖος δυσηρέστησε τόσον, καὶ δικαίως, τὴν Γαλλίαν ὁλόκληρον. Πρόκειται, ὅπως καθεὶς ἐνθυμεῖται, περὶ τοῦ λόγου ἐκείνου, ὁ ὁποῖος ἦτον ὁ πανηγυρικὸς

τῶν γερμανικῶν μεθόδων, εἰς ἃς δῆθεν ὠφείλοντο ἀποκλειστικῶς αἱ νίκαι μας, ἐνῷ ἡ παρασκευὴ τοῦ στρατοῦ μας ὠφείλετο τοὐναντίον ἰδίως εἰς τοὺς ἐξόχους Γάλλους ἀξιωματικούς, οἱ ὁποῖοι ἀπήρτιζαν τὴν ἐν Ἑλλάδι στρατιωτικὴν ἀποστολήν.

Ὁ Μεγαλειότατος, ὁ ὁποῖος, ἄλλως τε, οὐδέποτε ὑπῆρξε ρήτωρ, δεχόμενος τὴν στρατάρχικὴν ράβδον ἀπὸ τὰς αὐτοκρατορικὰς χεῖρας εἶχε περιορισθῆ εἰς μερικὰς εὐχαριστηρίους λέξεις καὶ συνεπέρανε λέγων ὅτι δὲν θὰ τοῦ ἦτο δυνατὸν νὰ λησμονήσῃ ὅτι εἶχε περατώσει ἐν Γερμανίᾳ τὰς στρατιωτικάς του σπουδάς. Καὶ οἱ λόγοι αὐτοὶ τοῦ Κωνσταντίνου δὲν ἦσαν παρὰ ἁπλοῦν φιλοφρόνημα πρὸς τὴν Γερμανίαν, χωρὶς νὰ περιέχουν τίποτε τὸ προσβλητικὸν διὰ τὴν Γαλλίαν. Ἦτο ἄλλως τε καὶ ἡ ἀλήθεια. Ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ὥραν ὁ Βασιλεὺς ἐνεδύετο διὰ νὰ μεταβῆ εἰς τὸ γεῦμα τοῦ Κάϊζερ, εἷς ἀξιωματικὸς τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Αὐτοκράτορος ἦλθε πρὸς αὐτὸν καὶ τοῦ ὑπέβαλε δακτυλογραφημένον ἐπὶ φύλλου χάρτου μακρὸν λόγον συνταχθέντα μὲ ἐχθρικὴν πρὸς τὴν Γαλλίαν ὑστεροβουλίαν, κατὰ τὰς ἀκραιφνεῖς πρωσσικὰς μεθόδους. Ὁ Βασιλεὺς διέτρεξε τὸ κείμενον, ἐνῷ ὁ διαγγελεὺς τοῦ ἐζήτει μὲ τόνον εὐλαβῆ ἀλλ' ἐπιτακτικόν, — ἀφοῦ ὁ Αὐτοκράτωρ ἦτο ὁ πράγματι θέτων τὴν ἐρώτησιν, — «ἐὰν δὲν ἦσαν τῷ ὄντι τὰ ὑπὸ τῆς Α. Μ. λεχθέντα ;»

Ὅταν κάποτε περιεπάτουν μὲ τὸν Βασιλέα εἰς τὸν Β. Κῆπον καὶ τοῦ παρεπονέθην διὰ τοὺς τόσον ἀπερισκέπτους καὶ τόσον ἀντιπολιτικοὺς αὐτοὺς λόγους, ἠρνήθη ὅτι τοὺς ἐπρόφερε ποτὲ καὶ μοῦ διηγήθη τὸ ἀνωτέρω, προσθέτων :

— Τὸ χαρτὶ ποῦ μοῦ ὑπέβαλαν δὲν περιεῖχε καθόλου ὅ,τι εἶχα εἰπῆ, ἀλλ' ἀφοῦ μοῦ τὸ ἔστελνε ὁ Κάϊζερ ὁ ὁποῖος μέφιλοξενοῦσε καὶ μοῦ εἶχε παράσχη μόλις πρὸ ὀλίγου τόσον μεγάλην τιμήν, ἠμποροῦσα νὰ φανῶ ἀγενὴς ἀπαρνούμενος τὰ ὅσα ἔβαζε στὸ στόμα μου ;

Τὸ «κόλπο» εἶχε ἐπιτύχει. Ἡ κοινὴ γνώμη συνεκινήθη ζωηρῶς ἐν Γαλλίᾳ· ὅλαι αἱ γαλλικαὶ ἐφημερίδες ἐπετέθησαν σφοδρῶς ἐναντίον τοῦ Βασιλέως, ὁ ὁποῖος δὲν ἦτο πλέον δι' αὐτὰς παρὰ

ὁ γυναικάδελφος τοῦ μισητοῦ Κάϊζερ· μὲ μίαν λέξιν ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέβαινε ἐχθρὸς τῆς Γαλλίας, τῆς Γαλλίας αὐτῆς, ἡ ὁποία, ὅπως τὸ ἔμαθα ἀργότερα, τοῦ προετοίμαζε ἀκριβῶς τότε εἰς Παρισίους θριαμβευτικὴν ὑποδοχήν, ἀποτόμως ἀνασταλεῖσαν μετὰ τὸν δῆθεν λόγον τοῦ Πότσδαμ. Ὁ ἐν Παρισίοις Πρεσβευτής μας κ. Ρωμάνος ἔσπευσε νὰ τὸν θέσῃ ἐνήμερον τῶν ἐχθρικῶν αἰσθημάτων τῆς κοινῆς γνώμης καὶ ἀντὶ τῆς ἐν μέσῃ ἡμέρᾳ λαμπρᾶς εἰσόδου του, ἔφθασε εἰς Παρισίους ὑπὸ αὐστηρὸν ἰ ν κ ό γ ν ι τ ο, ἐξῆλθε τοῦ σταθμοῦ ἀπὸ παραπλεύρου θύρας καὶ εἰσήχθη εἰς τὸ ξενοδοχεῖόν του ἀπὸ κρυμμένην εἴσοδον.

Γράφων τἀνωτέρω δὲν θέλω ποσῶς νὰ δικαιολογήσω τὸν Ἔκπτωτον. Ἠθέλησα μόνον νὰ ἀποκαταστήσω τὴν ἀλήθειαν. Ὁ Βασιλεὺς δὲν ἤργησε νὰ ἐνεργήσῃ κάθε ἄλλο παρὰ ὡς βασιλεύς, καὶ δὴ ὡς Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων. Ἐθυσίασε τὴν πατρίδα του εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἐναντίον τῆς Γαλλίας ἔχθρας του, τοῦ ἐναντίον τοῦ φίλου τῆς Γαλλίας Βενιζέλου μίσους του. Θὰ προσθέσω μάλιστα ὅτι τὸ μῖσός του αὐτὸ ἦτο ἀκόμη βαθύτερον παρὰ ἡ πρὸς τὸν Κάϊζερ ἀφοσίωσις καὶ ὁ πρὸς τὴν Γερμανίαν θαυμασμός του.

Τὸ τόσῳ λυπηρὸν αὐτὸ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἐπεισόδιον μὲ ὑποχρεοῖ νὰ εἴπω ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἐξετίμα ποτὲ τὴν σημασίαν τῶν λόγων ἑνὸς βασιλέως. Ὁσάκις, — καὶ τοῦτο μοῦ συνέβαινε δυστυχῶς συχνά, — ἐλάμβανα τὸ θάρρος νὰ ὑποδείξω ὡρισμένους λόγους τοὺς ὁποίους δὲν ἔπρεπε νὰ προφέρῃ, μοῦ ἀπήντα πάντοτε ἀφελῶς :

— Μὰ εἶσαι λοιπὸν ἀνώτερός μου, ἀφοῦ ἐσὺ ἔχεις τὸ δικαίωμα νὰ λὲς ὅ,τι θέλεις, καὶ αὐτὸ τὸ δικαίωμα τὸ ἀρνεῖσαι εἰς ἐμένα ;

Ὅταν τοῦ παρεπονέθην διότι χωρὶς κἂν νὰ τὸ συζητήσῃ ἐπέστρεψε εἰς τὸν Κάϊζερ τὸ κείμενον τοῦ δῆθεν ὑπ' αὐτοῦ εἰς Πότσδαμ ἐκφωνηθέντος λόγου, μοῦ ἀπήντησε :

— Ἠμποροῦσα νὰ φαντασθῶ ὅτι αὐτὰ θὰ ἐτηλεγραφοῦντο εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην ;

Ὅταν ἐγκατέλειψα τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Βασιλέως, πολλοὶ γνωστοί μου μοῦ ἀπηύθυναν ἐρωτήσεις σχετικῶς μὲ αὐτόν, νομίζοντες ὅτι δὲν ἤμουν πλέον δεσμευμένος ἀπὸ κανὲν μυστικόν. Ἀπαντῶ ἐν μέρει γράφων αὐτὸ τὸ βιβλίον.

Οὕτω, εἷς ἀπὸ τοὺς μύθους τοὺς διασπαρέντας οὐχὶ μόνον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἦτο ὅτι δῆθεν ἡ Βασίλισσα Σοφία, διαρκούσης μιᾶς θυελλώδους συζητήσεως μὲ τὸν Βασιλέα ἐν σχέσει πρὸς τὸν Κάϊζερ, ἐπλήγωσε τὸν σύζυγόν της δι' ἐγχειριδίου κατάστηθα, ἐξ οὗ δῆθεν προῆλθε καὶ ἡ τρομερὰ του ἀσθένεια. Πρόκειται περὶ τελείου μυθιστορήματος, συλληφθέντος εἰς τὴν φαντασίαν τίς οἶδε τίνος. Τοὐναντίον ἡ Βασίλισσα ἐπεριποιήθη κατὰ τὴν ἀσθένειάν του τὸν Βασιλέα μὲ θαυμασίαν ἀφοσίωσιν.

Μοῦ ἔκαμαν ἐπίσης λόγον περὶ τοῦ ὅτι ὁ Βασιλεὺς ἦτον δῆθεν μέθυσος· πλεῖστα ἀξιόπιστα πρόσωπα μὲ ἐβεβαίωσαν ὅτι τὸν εἶδαν συχνὰ εἰς κατάστασιν ἀναξίαν ὄχι μόνον Βασιλέως, ἀλλὰ καὶ οἵου δήποτε εὐπατρίδου. Ὀφείλω ἐν ὀνόματι τῆς ἀληθείας νὰ πιστοποιήσω ὅτι ἀπὸ 40 καὶ πλέον ἐτῶν ὅπου εὑρισκόμην εἰς διαρκῆ μετ' αὐτοῦ συνάφειαν, οὐδέποτε τὸν εἶδα μεθυσμένον. Τὸ πῶς τὸν κατέστησαν, μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς Αὐλῆς ἀναχώρησίν μου, οἱ περιστοιχίζοντες αὐτὸν — τῶν ὁποίων εἶχε γίνει τὸ πειθήνιον ὄργανον, — αὐτὸ τὸ ἀγνοῶ τελείως.

Ἕνα ἄλλο ζήτημα τὸ ὁποῖον δι' ἀρκετὸν καιρὸν ἦτο ἀντικείμενον τῆς περιεργείας τῆς κοινῆς γνώμης, εἶνε τὸ τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ, τὴν 5 Μαρτίου 1913, δολοφονίας τοῦ Βασιλέως Γεωργίου. Εὑρισκόμενος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὸ μέτωπον τῆς Ἠπείρου, κατὰ τὰς ἐναντίον τῆς Τουρκίας ἐχθροπραξίας, οὐδὲν κατώρθωσα νὰ μάθω τὸ θετικὸν ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ζητήματος καὶ οὐδεὶς ἄλλως τε ἔμαθε τὸ παραμικρόν, ἀφοῦ, ἀντιθέτως ἀφ' ὅ,τι ὅλος ὁ κόσμος ἐπερίμενε, δὲν ἐνηργήθη οὔτε κἂν σοβαρὰ ἀνάκρισις διὰ τὴν δολοφονίαν, ὁ δὲ δολοφόνος ἢ μᾶλλον ὁ ἐγκάθετος τῶν ἀληθῶν δολοφόνων, ηὐτοκτόνησε, κατὰ τὰ λεχθέντα, ριφθεὶς ἀπὸ τὸ παράθυρον τοῦ 4ου πατώματος, πρὸ

τοῦ κἂν τερματισθῇ ἡ προανάκρισίς του. Τὸ μόνον ποῦ ἠμπορῶ σχετικῶς νὰ εἴπω εἶνε ὅτι ὅταν κάποτε ὑπέδειξα ἀργότερα τὴν ἀνάγκην νὰ ριφθῇ ἄπλετον φῶς ἐπὶ τῆς μυστηριώδους αὐτῆς δολοφονίας, — τῆς διὰ πολλοὺς λόγους τόσον μοιραίας καὶ διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ διὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ παγκοσμίου πολέμου, — ᾐσθάνθην ὅτι ἡ ἐπέμβασίς μου ἐφάνη εἰς μερικοὺς κύκλους ὡς ἐντελῶς ἀνάρμοστος. Ὡμίλησα περὶ αὐτοῦ εἰς τὸν μακαρίτην συνάδελφόν μου, τὸν Συνταγματάρχην Φραγκούδην, τότε ὑπασπιστὴν τοῦ Βασιλέως Γεωργίου καὶ ἔπειτα καὶ τοῦ Κωνσταντίνου, ὁ ὁποῖος ἦτον ἄλλως τε καὶ ὁ μόνος μάρτυς τοῦ δράματος, ἀφοῦ συνώδευε τὸν Βασιλέα κατὰ τὴν ὥραν τοῦ ἐγκλήματος καὶ τὸν ἐδέχθη εἰς τὴν ἀγκάλην του μόλις ἐκτυπήθη. Τοῦ ὑπέδειξα νὰ συντάξῃ σχετικὴν λεπτομερῆ ἔκθεσιν, ἀλλὰ μοῦ ἀπήντησε ὅτι θὰ ἦτο ἀνωφελές, δεδομένου ὅτι ὅταν παρουσιάσθη αὐτόκλητος μετὰ τὴν δολοφονίαν εἰς τὰς δικαστικὰς ἀρχὰς Θεσσαλονίκης, τιθέμενος εἰς τὴν διάθεσιν τῆς Εἰσαγγελίας διὰ τὴν ἀνάκρισιν, τοῦ ἀπήντησαν, πρὸς μεγάλην του ἔκπληξιν, ὅτι δὲν εἶχαν καθόλου τὴν ἀνάγκην του, καὶ μάλιστα τὴν ἐπομένην, πρὸς ἀκόμη μεγαλυτέραν ἔκπληξίν του, ἔλαβε τὴν διαταγὴν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ νὰ μεταβῇ εἰς Ἀθήνας. Καὶ ὅταν, ἓν ἔτος ἔπειτα, ἐγὼ ἐζήτησα ἔκθεσιν περὶ τῆς δολοφονίας, ἂν μή τι ἄλλο, ὅπως εἶπα, πρὸς διαφωτισμὸν τῆς Ἱστορίας, ὁ συνταγματάρχης Φραγκούδης, καίτοι ὑπασπιστὴς τοῦ Βασιλέως, ἐστάλη παρὰ τοῦ στρατηγοῦ Δούσμανη εἰς ἀποστολήν, ἐν Ἀμερικῇ, ὅπου μετ' οὐ πολὺ ἀπέθανε. Τοιουτοτρόπως ὁ κόσμος δὲν κατώρθωσε τίποτε ἀπολύτως νὰ μάθῃ τὸ θετικὸν περὶ τῆς δολοφονίας τοῦ ἀειμνήστου Βασιλέως.

Συχνὰ βλέπων τὴν στάσιν τοῦ Βασιλέως καὶ πᾶν ὅ,τι συνέβαινε περὶ ἐμέ, ἀφ' ὅτου ἐξερράγη ὁ παγκόσμιος πόλεμος, ὁμολογῶ ὅτι διηρωτώμην ἐὰν ὁ ἔκπτωτος ἠγάπησε ποτὲ πραγματικῶς τὴν Ἑλλάδα, καὶ δυστυχῶς ἠναγκαζόμην νὰ ἀπαντῶ εἰς τὸν ἑαυτόν μου ἀρνητικῶς.

Ὅσον διὰ τὴν Ἑλλάδα, ὄχι μόνον ἠγάπησε τὸν Βασιλέα, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐλάτρευσε. Μιᾷ φωνῇ θὰ ὁμολογήσουν πάντες ὅσοι τὸν ἐγνώρισαν ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε ἐξωτερικὸν συμπαθὲς καὶ συχνὰ μάλιστα, βοηθείᾳ καὶ τοῦ βασιλικοῦ του γοήτρου, ἐγοήτευε. Καὶ ἐν τούτοις ποτὲ δὲν προσεπάθησε οὔτε νὰ κάμῃ, οὔτε νὰ εἴπῃ τὸ παραμικρὸν διὰ νὰ ἑλκύσῃ τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ του : οὐδέποτε, μὲ ἄλλας λέξεις, εἶχε μίαν ἀπὸ τὰς χειρονομίας ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι προσελκύουν τὸν θαυμασμὸν καὶ προκαλοῦν τὴν ἀφοσίωσιν τοῦ πλήθους. Ἡ πλειονότης ἢ μᾶλλον ἡ ὁλότης σχεδὸν τοῦ λαοῦ τὸν ἠγάπα ὡς γεννηθέντα ἐν Ἑλλάδι, ὡς φέροντα τὸ δοξασμένο καὶ μοιραῖον ὄνομα τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου, ὅστις ἔπεσεν ἐπὶ τῆς τελευταίας ἐπάλξεώς του πολεμῶν τοὺς Τούρκους. Ἐκτὸς τούτου ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς εἶνε κατ' ἐξοχὴν ἀριστοκράτης. Καὶ λέγων ἀριστοκράτης, λαμβάνω τὴν λέξιν ὑπὸ τὴν καθαρῶς ἑλληνικήν της ἔννοιαν καὶ ὄχι μὲ τὴν σημασίαν ποῦ τῆς ἀπέδωκε ὁ ξένος «σνομπισμός». Εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα καὶ αὐτὴ ἡ Δημοκρατία ἦτον ἀριστοκρατική, θέτουσα ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Κυβερνήσεως πᾶν ὅ,τι ἡ χώρα εἶχε «ἄριστον», δηλ. ὑπέρτερον καὶ ὑπεροχώτερον. Ἡ Ἑλλὰς τέλος ἐλάτρευε τὸν Βασιλέα διότι ἦτο Βασιλεὺς καὶ διότι ὁ λαὸς πιστεύει ὅτι διὰ νὰ εἶνε κανεὶς βασιλεὺς πρέπει νὰ εἶνε καὶ τέλειος. Πόσον φεῦ ! εἶνε τοῦτο ἀπατηλόν ! Ὅταν ὁ Βασλεὺς Κωνσταντῖνος ἐλησμόνησε τὸ καθῆκόν του, μὲ τὸ ἔνστικτον αὐτὸ τὸ ὁποῖον ἔχουν τόσον συχνὰ τὰ πλήθη, ὁ λαὸς ἀπέσυρε ἀπ' αὐτοῦ τὴν ἀγάπην του.

Ἄλλως τε τὴν ἀγάπην αὐτὴν οἱ Βασιλεῖς δὲν τὴν ὀφείλουν ἆρά γε ὀλίγον κατὰ βάθος εἰς τοὺς ἀφωσιωμένους των θεράποντας οἱ ὁποῖοι ἐργάζονται ὑπὲρ αὐτῶν; Ποσάκις οἱ Βασιλεῖς περιορίζονται νὰ καρποῦνται τοὺς ὑπὸ ἄλλων προπαρασκευασθέντας καρπούς ; Μὲ κίνδυνον, ἐπὶ παραδείγματι, νὰ περιαυτολογήσω, θὰ εἴπω μὲ τὴν βεβαιότητα ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Βασιλεὺς δὲν θὰ μὲ διαψεύσῃ ὅτι οὐδέποτε παρημέλησα τὸ παραμικρὸν διὰ ναὐξήσω τὴν δημοτικότητά του. Ἔσπευδα πάντοτε νὰ δώσω ἱκανοποίησιν εἰς ὅλας τὰς ἀπευθυνομένας εἰς τὴν Α. Μ. αἰτήσεις. Καθ' ὅλην

τὴν διάρκειαν τῆς ἐν τῇ Αὐλῇ ὑπηρεσίας μου εἶχα κατορθώσει νὰ ἐμφανίσω τὸν Βασιλέα ὡς πραγματικὴν Θείαν Πρόνοιαν. Ὅταν ὑπέβαλα εἰς αὐτὸν τὴν ἰδέαν νὰ γίνεται ὁ κουμπάρος κάθε ὀγδόου τέκνου Ἑλληνικῆς οἰκογενείας, ὁ Βασιλεὺς μοῦ εἶπε γελῶν :

— Μὰ ἔβαλες λοιπὸν στὸ κεφάλι σου νὰ μοῦ κάμῃς ἀληθινὴ ρεκλάμα ;

Καὶ ἡ ἀπάντησίς μου ἦτον πάντοτε ἡ ἰδία :

— Πιστεύσατέ με, Μεγαλειότατε, πιθανὸν συντόμως νὰ ἔχετε μεγάλην ἀνάγκην δημοτικότητος !

Καὶ τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι τοῦ ἐπρομήθευσα οὕτω αἰσθήματα ἀφοσιώσεως ἀνεκρίζωτα. Συνάμα δὲ ἡ γονιμότης ἐν Ἑλλάδι ἐνισχύετο οὕτω πως κατὰ σπουδαῖον τρόπον. Ναί ! Ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω εἰς τὰς συμπατριώτιδάς μου ὅτι ἐκερδοσκόπουν οὕτω ἐπὶ τῆς ἀγάπης ἣν ἡ Βασιλεία ἐνέπνεε εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ νὰ προκαλέσω τὴν αὔξησιν τῶν μελλόντων ὑπερασπιστῶν τῆς πατρίδος.

Μολαταῦτα, μετὰ τρία ἔτη, ὁ Βασιλεὺς ἐξεθρονίζετο, καὶ οὐδεὶς ἐκ τῶν κουμπάρων του δὲν ὑπερημύνθη αὐτοῦ, παρὰ τοὺς μύδρους, μὲ τοὺς ὁποίους ὁ τότε πρωθυπουργὸς κ. Ζαίμης ἠπείλησε τὸν κ. Ζοννὰρ κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1917.

Ἡ λατρεία αὐτὴ δὲν ἠμπόδιζε μερικοὺς κύκλους νὰ μισοῦν κυριολεκτικῶς τὸν Βασιλέα.

Ἤνοιξα μίαν ἡμέραν ἕνα κεραυνοβόλον γράμμα ἑνὸς φοιτητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου μας, ὁ ὁποῖος ἀπηυθύνετο κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὸν Βασιλέα ἐξ ὀνόματος ἀριθμοῦ τινος φοιτητῶν μὲ λέξεις ἀπειλητικὰς καὶ ἀποτόμους, κατηγορῶν αὐτὸν ἐπὶ προδοσίᾳ τοῦ Ἔθνους. Ὁ νέος αὐτὸς ὑπέγραφε θαρραλέως τὴν ἐπιστολήν του καὶ ἔδιδε καὶ τὴν διεύθυνσίν του ἀκόμη. Ἐὰν τὸ γράμμα του εἶχε ἀνοιχθῇ ἀπὸ τὸν Βασιλέα, ὁ ὁποῖος συχνὰ διεσκέδαζε πρωτοανοίγων τὸ ταχυδρομεῖον ὅταν τοῦτο ἔφθανε εἰς τὰ Ἀνάκτορα καθ' ἃς ὥρας ἤμην τυχὸν ἀπών, ἡ τύχη τοῦ ἀτυχοῦς φοιτητοῦ θὰ ἦτο ἐκ τῶν προτέρων βεβαία. Ὁ τολμηρὸς αὐτὸς νέος ἔγραφε ἄλλως τε ὅτι ἐγνώριζε πᾶν ὅ,τι τὸν ἀνέμενε, ἀλλ' ὅτι ἡ συνείδησίς

του τοῦ ὑπηγόρευε νὰ γνωστοποιήσῃ εἰς τὸν Βασιλέα τὰ αἰσθήματα τῆς πλειονότητος τῶν φοιτητῶν οἱ ὁποῖοι ἀπήτουν ἀπὸ τὴν Α. Μ. τὴν ἔξοδον τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς οὐδετερότητος ὑπὲρ τῶν Συμμάχων.

Τὴν ἐπομένην, ἐνωρὶς τὸ πρωΐ, ἔστειλα ἕνα χωροφύλακα τῶν Ἀνακτόρων νὰ εὕρῃ τὸν ἐν λόγῳ φοιτητήν, χωρὶς φυσικὰ νὰ τοῦ δώσω ἐξηγήσεις διατί ἤθελα νὰ τὸν ἴδω. Μοῦ τὸν ἔφερε ὠχρὸν καὶ τρέμοντα· ἐπίστευε προφανῶς ὅτι δὲν θὰ ἐξήρχετο τῶν ἀνακτόρων παρὰ διὰ νὰ κλεισθῇ εἰς τὴν φυλακήν. Ἦτο νεώτατος. Τοῦ ἔδειξα τὴν ἐπιστολήν, ἐρωτῶν αὐτὸν ἂν ἦτο πραγματικῶς ὁ γράψας αὐτήν. Τὸ ὡμολόγησε. Σφοδρὰ τότε ἐπιθυμία μὲ κατέλαβε νὰ τοῦ σφίξω τὸ χέρι καὶ νὰ τὸν συγχαρῶ διὰ τὴν πατριωτικὴν ὁρμὴν ἡ ὁποία τοῦ εἶχε ὑπαγορεύσει τὸ τρελλὸν αὐτὸ διάβημα. Περιωρίσθην νὰ τοῦ ὁμιλήσω πατρικῶς, προσπαθῶν νὰ δικαιολογήσω ὁπωσδήποτε τὸν Βασιλέα. Ἔκαμα, μὲ μίαν λέξιν, ὅ,τι ἡ συνείδησις μοῦ ἔλεγε νὰ κάμω διὰ νὰ κατευνάσω, χωρὶς καὶ νὰ σβύσω, τὴν φλόγα τῶν θαρραλέων αὐτῶν νέων. Τοῦ εἶπα μεταξὺ ἄλλων ὅτι εὐτυχῶς ποῦ ἐγὼ ἤμην ὁ ἀνοίξας τὴν ἐπιστολήν του, ὅτι ὁ Βασιλεὺς ἠγνόει τὸ κάθε τι. Καὶ τοῦ ἀπέδωκα τὴν ἐπιστολήν. Ὅταν δὲ τοῦ εἶπα ὅτι δὲν εἶχα πλέον τι ἄλλο νὰ τοῦ μεταδώσω καὶ ὅτι ἦτο ἐλεύθερος νὰ φύγῃ, ἡ συγκίνησίς του μοῦ ἔδειξε τὴν βαθεῖάν του εὐγνωμοσύνην.

Ἐκείνην τὴν ἡμέραν, εἶχα τὸ αἴσθημα ὅτι εἶχα προσφέρει ἀληθινὴν ὑπηρεσίαν εἰς τὸν Βασιλέα. Εἶμαι βέβαιος ὅτι ἂν ὁ ἀνοίξας τὴν ἐπιστολὴν ἦτον αὐτὸς ἢ οἱοσδήποτε τῶν συναδέλφων μου, ὁ δυστυχὴς ἐπιστολογράφος θὰ εἶχε ἴσως ἀκόμη τώρα λησμονηθῇ εἰς τὰ κάτεργα, ἐπὶ ἐξυβρίσει τοῦ βασιλέως καὶ συνωμοσίᾳ, καὶ ἀσφαλῶς οἱ συμφοιτηταί του θὰ εἶχαν ἤδη παντὶ τρόπῳ προσπαθήσει νὰ τὸν ἐκδικήσουν.

Ἡ Βασίλισσα Σοφία ἐπίσης δὲν ἠγάπησε ποτὲ τὴν Ἑλλάδα, τὴν δευτέραν της πατρίδα. Οὐδέποτε ἔχανε τὴν εὐκαιρίαν νὰ προφέρῃ προσβλητικὰ ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων λόγια, καὶ ἐμπρὸς

εἰς τὰ τέκνα της ἀκόμη. Τὰς λέξεις : «Ἐσεῖς οἱ Ἕλληνες. . .», τὰς ἔλεγε πάντοτε μὲ ἐξωφρενικὴν περιφρόνησιν, καὶ ἔπρεπε νὰ εἶνε κανεὶς πολὺ δουλικοῦ χαρακτῆρος διὰ νὰ μὴν τῆς ἀπαντήσῃ ὅταν τὰς ἤκουε. Καὶ ὅταν σκέπτεται κανεὶς ὅτι ἐξήρχοντο ἀπὸ τὰ χείλη ποιᾶς ; τῆς Βασιλίσσης τῶν Ἑλλήνων ! Τὰ τελευταῖα ἔτη, κατὰ τὸν πόλεμον, εἶχε τὴν συνήθειαν νὰ διορίζῃ, εἰς τὰς φιλανθρωπικὰς ὀργανώσεις, Κυρίας, Γερμανίδας νυμφευθείσας μὲ Ἕλληνας καὶ εἰς αὐτὰς τὰς Κυρίας ἀπηυθύνετο πάντοτε, καὶ σχεδὸν τακτικά, γερμανιστί, παρακαλοῦσα αὐτὰς ἔπειτα νὰ μεταφράζουν γαλλιστὶ ὅ,τι εἶχεν εἴπῃ, διὰ τὰς μὴ γνωριζούσας τὴν γερμανικὴν Κυρίας. Καὶ ἐν τούτοις ἡ Μεγαλειότης της ἐγνώριζε ἐπίσης καλὰ καὶ τὰ ἑλληνικὰ καὶ τὰ γαλλικά !

Ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἡ Βασίλισσα Σοφία οὔτε εἶχε κἂν ποτὲ ἀναμιχθῇ εἰς τὴν πολιτικήν. Πρὸς ἐπίρρωσιν τῶν ὅσων λέγω, ἂς μοὶ ἐπιτραπῇ νἀφηγηθῶ γεγονὸς ἀποδεικνῦον πόσον ὀλίγον, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ πολέμου, ἡ ἔκπτωτος ἐπρόβλεπε ὅτι θὰ ἔπαιζε τὸν συγχρόνως τόσον ὀλέθριον καὶ τόσον προεξάρχοντα ρόλον τὸν ὁποῖον ἀκολούθως ἔπαιξε εἰς βάρος τῶν τυχῶν τῆς Ἑλλάδος.

Εἶχε μόλις ἐπιστρέψει εἰς Ἀθήνας κατὰ τὰς ἀρχὰς Αὐγούστου 1914 ἐπανερχομένη ἐκ Γερμανίας, ὅπου τὴν εἶχε καταλάβει ἡ ἔκρηξις τοῦ πολέμου. Οἱ συμπατριῶταί της μάλιστα τὴν ἐκακομεταχειρίσθησαν οὐκ ὀλίγον, μὴ ἀναγνωρίσαντες αὐτήν, κατὰ τὸ μέχρι Κιέλου ταξεῖδι της ὅπου ἐπήγαινε πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ ἀδελφοῦ της, Πρίγκηπος Ἑρρίκου τῆς Πρωσσίας. Τὴν εἶχαν ἐκλάβει μὲ τὴν ἀκολουθίαν της διὰ μίαν οἰκογένειαν ρώσσων τραπεζιτῶν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀντιληφθῇ ἡ ἀστυνομία ὡς θέλουσαν νὰ προφθάσῃ γλήγορα τὰ σύνορα συμπαραλαμβάνουσα τὰ ἄφθονά της ἑκατομμύρια.

Αἱ ἅμαξαι τῆς Βασιλίσσης ἠναγκάσθησαν πολλάκις νὰ σταματήσουν, ἡ Βασίλισσα καὶ ἡ ἐπὶ τῶν τιμῶν Κυρία της ἠπειλήθησαν διὰ ρεβόλβερ καὶ ἀπειλητικαὶ ξιφολόγχαι παρ' ὀλίγον ἐθώπευαν τὰ πρόσωπά των. Ἡ δυστυχὴς Δνὶς Κοντοσταύλου κατηγορήθη

ἀνευλαβέστατα καὶ συκοφαντικώτατα ὅτι φορεῖ περροῦκαν καὶ ὅτι ἦτο ἀνὴρ μετημφιεσμένος. Τὸ μαινόμενον πλῆθος ὡδήγησε διὰ τῆς βίας τοὺς ταξειδιώτας μέχρι τοῦ 'Αστυνομικοῦ Τμήματος, παρὰ τὴν αὐτοκρατορικὴν στολὴν τῶν ὑπηρετῶν καὶ τὰς διαμαρτυρίας τῆς ἀδελφῆς τοῦ Κάϊζερ, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ ὄχλος δὲν ἤθελε νάποδώσῃ πίστιν. Δὶς ἐπανελήφθησαν αἱ αὐταὶ σκηναὶ εἰς δύο διαφόρους πόλεις καὶ φυσικά, ἑκάστοτε, ἡ ταυτότης τῶν ταξειδιωτῶν ἀνεγνωρίζετο ἐγκαίρως, ὥστε ἡ Βασίλισσα καὶ ἡ ἀκολουθία της νάποφύγουν χειρότερα παθήματα.

'Οφείλω νὰ ἀναγνωρίσω ἐδῶ τὸν πρὸς τὴν Ἔκπτωτον Βασίλισσαν θαυμασμόν μου διότι, κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ αὐλάρχου της, ἐπέδειξε κατὰ τὰ ἐπεισόδια αὐτὰ θαυμαστὴν ψυχραιμίαν.

Συνεχίζω τὴν ἀφήγησίν μου. 'Αγνοῶ ἂν ἐκεῖνο τὸ βράδυ εἰς τὸ Τατόϊ ἡ Βασίλισσα Σοφία ἦτον ἀκόμη ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τῆς ἀγρίας αὐτῆς προσβολῆς, ἡ ὁποία ἴσως νὰ ἄφησε εἰς τὸ βάθος τῆς καρδίας της μίαν κάποιαν ἐχθρότητα, δικαιολογημένην ἐξ ἄλλου, ἐναντίον τῶν βαναύσων συμπατριωτῶν της, ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι, κατὰ τὸ δεῖπνον, ἡ στάσις της ὑπῆρξε χαρακτηριστική. Οἱ ὑπασπισταὶ τοῦ Βασιλέως συνεζήτουν περὶ τῶν πρώτων συμμαχικῶν ἐπιτυχιῶν, χωρὶς νάποκρύπτουν τὴν χαράν των, ὅταν αἴφνης ἀντελήφθησαν ὅτι αὐτὸ τὸ θέμα ὁμιλίας δὲν ἠμποροῦσε παρὰ νὰ δυσαρεστῇ καὶ νὰ λυπῇ μίαν Χοεντζόλλερν. Τότε εἷς ἐξ αὐτῶν, ἐτράβηξε μιὰ κλωτσιά, κάτω ἀπὸ τὸ τραπέζι, εἰς τὸν συνάδελφόν του, καλῶν οὕτω αὐτὸν νὰ ἀλλάξῃ ὁμιλίαν. Ἡ Βασίλισσα θὰ εἶδε βέβαια τὸ ἀπότομον αὐτὸ κίνημα, καὶ θὰ ἐμάντευσε εὔκολα τὸν λόγον του, διότι παρετήρησε μὲ τὴν σιγανήν της ἐκείνην μονότονον καὶ παρελκυστικὴν φωνήν της :

— Μὴ ἐνοχλεῖσθε, Κύριοι, σᾶς παρακαλῶ. Δὲν λησμονῶ ὅτι εἶμαι πρῶτα βασίλισσα τῶν Ἑλλήνων καὶ ἔπειτα Γερμανὶς πριγκήπισσα !

Ὁ ὑπασπιστής, ὁ ἀκολουθῶν τὴν ἐπαύριον τὸ πρωῒ εἰς τὰς 'Αθήνας τὸν Βασιλέα, μοῦ ἐπανέλαβε αὐτολεξεὶ τοὺς λόγους αὐτούς, διηγούμενος εἰς ἐμὲ τὴν σκηνὴν καὶ προσθέτων πόσον στενο-

χωρημένοι ἦσαν ὅλοι, παρὰ τὴν ὡραίαν αὐτὴν χειρονομίαν τῆς Βασιλίσσης. Εἰσερχόμενος παρὰ τῷ Βασιλεῖ τὸν παρεκάλεσα νὰ μοῦ ἐπιβεβαιώσῃ ὅ,τι εἶχεν εἰπῆ ἡ Βασίλισσα, καὶ μοῦ ἀπήντησε :

— Εἶνε ἀκριβές, ἀλλὰ πρὸς τί αὐτὴ ἡ ἐρώτησις ;

Ἐπωφελήθην τῆς εὐκαιρίας διὰ νὰ εἴπω εἰς τὴν Α. Μ. πόσον ὅλοι ἀντελαμβανόμεθα τὴν λεπτοτάτην καὶ συχνὰ τόσον δύσκολον θέσιν τῆς Βασιλίσσης ἐν μέσῳ ἀτμοσφαίρας τόσον ἀπροκαλύπτως ἐχθρικῆς κατὰ τῆς Γερμανίας καὶ εἰς ἕνα τόπον τελείως ἀφωσιωμένον εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν. Διὰ τοῦτο καὶ ἤθελα νὰ δώσω δημοσιότητα εἰς τὰ ὑπὸ τῆς Βασιλίσσης λεχθέντα, τρανὴν ἀπόδειξιν τοῦ ὅτι ἦτο τότε διατεθειμένη νὰ θυσιάσῃ τὰ αἰσθήματά της εἰς τὰ βασιλικά της καθήκοντα.

Ἀλλὰ πόσον τὰ πράγματα ἤλλαξαν ἔκτοτε ! Ἡ Βασίλισσα Σοφία ἐλησμόνησε τελείως ὅτι ἦτον Βασίλισσα τῶν Ἑλλήνων· δὲν ἐνθυμεῖτο πλέον παρὰ ὅτι ἦτο Γερμανίς, καὶ δὴ ἀδελφὴ τοῦ Κάϊζερ. Ἔκαμε τὸ καθῆκόν της ὡς Γερμανίδος πριγκηπίσσης θυσιάζουσα τὸ καθῆκόν της ὡς βασιλίσσης ! Καὶ ἐν τούτοις ἴσως νὰ ἔμενε πιστὴ εἰς τὸ Ἑλληνικόν της καθῆκον ἐὰν ἔβλεπε τοὺς περιστοιχίζοντας αὐτὴν νὰ ἐκτελοῦν ἐπίσης τὸ ἰδικόν των ! Ναί : τὸ κάθε τι ἤλλαξε. Ἀρκετοὶ γνωστοὶ τῶν Βασιλέων καὶ ἡ Αὐλὴ ὁλόκληρος, — ἐκτὸς ἐμοῦ, — εἶχαν καταντήσει ἐμφανεῖς ἐχθροὶ τῶν Συμμάχων μέχρι τοῦ νὰ εὔχωνται τὴν γερμανικὴν νίκην !

Καὶ μολαταῦτα τὰ ὑπὸ τῆς Βασιλίσσης ἐκείνην τὴν ἡμέραν λεχθέντα μὲ πείθουν ἀκόμη μίαν φορὰν ὅτι, ὅταν ἐξερράγη ὁ πόλεμος, κανείς, ἐπιμένω λέγων : κανείς, ἐν Ἑλλάδι, ἐκτὸς σπανιωτάτων τινων ἐξαιρέσεων, δὲν ἦτο γερμανόφιλος, καὶ ὅτι αὐτὴ ἡ ἀδελφὴ τοῦ Γερμανοῦ αὐτοκράτορος οὔτε ἐτόλμα, οὔτε ἠδύνατο ἀκόμη νὰ πιστεύσῃ ὅτι προσεχῶς τὰ γεγονότα θὰ τῆς ἐπέτρεπαν νὰ καταντήσῃ εἷς ἀπὸ τοὺς κυριωτέρους παράγοντας τῆς μετέπειτα ἀλλαγῆς.

Ἀδύνατον ἐν τούτοις νἀρνηθῇ κανεὶς τὰς μεγάλας ἀρετὰς τῆς Βασιλίσσης Σοφίας. Εἶχε σιδηρᾶν θέλησιν φθάνουσαν μέχρι

τῆς ἐπιμονῆς. Εἰς αὐτὴν ὀφείλομεν τὸ ὅτι ἐξεκαθαρίσθησαν τὰ πέριξ τοῦ Σταδίου καὶ τὸ ὅτι ἐπετεύχθη ἡ κατακρήμνισις τοῦ ἀπαισίου καὶ ὀγκώδους ἐκείνου Πανοράματος τὸ ὁποῖον ἐκτίσθη ἐκεῖ τῷ 1896 διὰ τὴν διάρκειαν τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων τοῦ ἔτους ἐκείνου καὶ τὸ ὁποῖον καμμία Κυβέρνησις δὲν εἶχε κατορθώσει νὰ κατεδαφίσῃ ἔκτοτε ἕνεκα τῶν ἰσχυρῶν προστατῶν τῶν ἐνδιαφερομένων. Εἰς αὐτὴν ἀκόμη ὀφείλομεν τὴν μεταφορὰν τοῦ ἀγγλικανικοῦ νεκροταφείου, τὸ ὁποῖον ἐπὶ 50 καὶ πλέον ἔτη κατελάμβανε μίαν ἀπὸ τὰς ὡραιοτέρας τοποθεσίας τοῦ Ζαππείου παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἰλισσοῦ.

Ἡ Μεγαλειότης της εἶχε τὴν λατρείαν τῆς τάξεως· τὰ Ἀνάκτορά της ἐτηροῦντο κατὰ τρόπον τέλειον. Ἀληθὴς οἰκοδέσποινα ἢ μᾶλλον «νοικοκυρά», ἠσχολεῖτο μόνη της μὲ τὴν παραμικρὰν λεπτομέρειαν καὶ τὸ μάτι της ἔβλεπε τὸ κάθε τι. Καὶ ἡ αὐτὴ τάξις, τὸ αὐτὸ πρακτικὸν πνεῦμα ὀργανώσεως καὶ πειθαρχίας τὸ ἐφήρμοζε εἰς τὰ φιλανθρωπικὰ ἔργα τῶν ὁποίων προΐστατο.

Εἰς τὴν πρώην Βασίλισσαν ὀφείλομεν ἐπίσης τὴν ἀναδάσωσιν πλείστων μερῶν τῆς Ἀττικῆς. Εἶχε τὴν λατρείαν τοῦ δένδρου. Καὶ ἠθέλησε μάλιστα νὰ δενδροφυτεύσῃ καὶ τὴν Ἀκρόπολιν ἀκόμη, ἀλλὰ πολλοὶ ἔκριναν τὴν ἰδέαν αὐτὴν βέβηλον.

Ὡμίλησα περὶ τῆς θρησκείας ἣν εἶχε ἡ Βασίλισσα διὰ τὴν τάξιν καὶ ἀναπολῶ τὴν ἄλλην θρησκείαν, — τὴν πραγματικήν, — τὴν ὁποίαν μετέβαλε, μόλις ἐλθοῦσα εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὁπότε ἠσπάσθη τὴν Ὀρθοδοξίαν. Κανεὶς δὲν τῆς τὸ εἶχε οὔτε ζητήσῃ οὔτε κἂν ὑποδείξῃ. Ἡ ἀπόφασίς της ἦτον ἔργον ἀποκλειστικὸν τῆς βασιλομήτορος Ὄλγας, Ρωσσίδος μεγάλης δουκίσσης. Ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ἐβασίλευσε ἐπὶ 50 ἔτη εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἔμεινε πάντοτε ἀγνὸς διαμαρτυρόμενος, ἔχων τὸ ἰδικόν του παρεκκλήσιον εἰς τὰ Ἀνάκτορα, χωρὶς κανεὶς ἀπὸ τοὺς ὑπηκόους του νὰ τὸν ἐπικρίνῃ. Τὸ Σύνταγμά μας ἐπιτρέπει τὴν ἐλευθέραν ἐξάσκησιν ὅλων τῶν θρησκευμάτων.

Ἡ βάπτισις τῆς συζύγου τοῦ Διαδόχου ἐπροκάλεσε τὴν κατ' αὐτῆς μῆνιν τοῦ ἀδελφοῦ της, τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ Οἴκου τῶν Χοεντζόλλερν, τοῦ ὁποίου δὲν εἶχαν σκεφθῆ νὰ ζητήσουν οὔτε τὴν συμβουλήν, οὔτε τὴν ἐπιδοκιμασίαν. Τοῦτο ἐπροκάλεσε μακροχρόνιον διάστασιν μεταξὺ τῶν δύο ἀδελφῶν. Ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἡ Σοφία δὲν ἐπῆγε εἰς τὸ Βερολῖνον, καίτοι μετέβαινε εἰς τὴν Ἀγγλίαν, εἰς τὸ Ἥστμπουργ, διὰ νὰ παραθερίσῃ, καὶ περαστικὴ μόνον ἐπήγαινε πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς Αὐτοκρατείρας Φρειδερίκου εἰς τὸ Χόμβουργ.

Ἡ ἔχθρα αὐτὴ μεταξὺ τοῦ Κάϊζερ καὶ τῆς ἀδελφῆς του ἐκόστισε ἀκριβὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα, κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1897. Θὰ ὁμιλήσω περὶ αὐτοῦ ὑστερώτερα. Σημειόνω μόνον ἐδῶ ὅτι ἡ ὀργὴ τῆς πρώην Βασιλίσσης κατὰ τοῦ Κάϊζερ καὶ τῆς Γερμανίας ἐν γένει ἦτο τόση κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὥστε κάποτε ἐπέπληξε τὴν Κυρίαν τῆς Τιμῆς, ἥτις διὰ νὰ τῆς εἶνε ἀρεστή, ἐμάνθανε τὰ Γερμανικά, καὶ τῆς εἶπε «νὰ μὴ χάνῃ τὸν καιρό της μανθάνουσα αὐτὴν τὴν παληόγλωσσα !»

Ἀφοῦ ἐπί τινα καιρὸν ἔπαυσε ἀγαπῶσα τὴν μητρικήν της γλῶσσαν, ἡ Βασίλισσα ἤρχισε ἀποτόμως ἔπειτα μισοῦσα καὶ τὴν Γαλλικήν, ἀμέσως μετὰ τὴν συνδιαλλαγήν της μὲ τὸν Αὐτοκράτορα. Καὶ διετείνετο ὅτι δὲν ὑπάρχει οὔτε ἓν Γαλλικὸν βιβλίον ἄξιον ἀναγνώσεως.

Σχετικῶς πρὸς τὸν ἀντιγαλλισμὸν αὐτόν, ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἐδέχθην μίαν ἡμέραν εἰς τὰ Ἀνάκτορα τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ κοινοῦ καὶ ἀγαπητοῦ εἰς πάντας ἡμᾶς καθηγητοῦ τῆς Γαλλικῆς κ. Εὐγενίου Μπρισσώ, ὁ ὁποῖος μοῦ διηγήθη ὅλας τὰς στενοχωρίας ποῦ τοῦ ἐπροκάλει ἡ Βασίλισσα, ἥτις σχεδὸν συστηματικῶς ἀπηγόρευε εἰς τὰ τέκνα της νὰ μανθάνουν τὴν Γαλλικήν, περιορίζουσα διαρκῶς περισσότερον τὰ μαθήματά των, μέχρι τοῦ σημείου νὰ τοῖς ἀπαγορεύῃ τὴν προετοιμασίαν τῶν μαθητικῶν των καθηκόντων, πρὸς μεγάλην φυσικὰ χαρὰν τῶν νεαρῶν Πριγκήπων. Οὕτω ἐξηγεῖται διατί αἱ Ὑψηλότητές των δὲν ἔκαμαν σπουδαίας

προόδους εἰς τὰ Γαλλικά. Ὅταν ὡμίλησα περὶ αὐτοῦ μίαν ἡμέραν εἰς τὸν Βασιλέα, μοῦ ἀπήντησε γελῶν :

— Μὴν ἀνησυχῇς, καὶ ἐνθυμήσου μόνον πῶς μὲ ἐπερίπαιζες ὅτε εἴμεθα νέοι διὰ τὰ γαλλικά μου ! Μάθε λοιπὸν ὅτι δὲν ἄρχισα μανθάνων πραγματικῶς τὰ Γαλλικὰ παρὰ εἰς ἡλικίαν 37 ἐτῶν, καὶ μοῦ ἤρκεσε πρὸς τοῦτο διαμονὴ ὀλίγων ἑβδομάδων στὸ Παρίσι. Ἔτσι θὰ κάνουν καὶ τὰ παιδιά μου !

Καὶ τῷ ὄντι ὁ Βασιλεὺς γνωρίζει τώρα τὴν Γαλλικὴν κατὰ βάθος. Τὸ ὀφείλει νομίζω ὀλίγον καὶ εἰς μερικὰς χαριτωμένας Γαλλίδας τῶν Παρισίων !

Ἡ Βασίλισσα ἦτον αὐστηροτάτη πρὸς τοὺς Πρίγκηπας καὶ ἀνεμιγνύετο εἰς τὸ κάθε τι, ἀκόμη καὶ ὅταν ἡ ἡλικία των τοὺς ἐπέτρεπε νὰ μὴν εἶνε πλέον ὑπὸ κηδεμονίαν. Οὐδὲν δ' ἐκ τῶν τέκνων της ἔτρεφε πρὸς αὐτὴν ἀληθῆ ἀγάπην. Συχνὰ ἡ μήτηρ των ἐδείκνυε πρὸς αὐτὰ βαθεῖαν ξηρότητα αἰσθημάτων. Ὅπως τὸ εἶπα ἤδη, ἡ πρακτικὴ ἄποψις προεξῆρχε πάντοτε εἰς τὸ πνεῦμά της διὰ κάθε ζήτημα.

Τὴν σήμερον, ἡ Βασίλισσα ἐξακολουθεῖ, καθ' ἃ μοῦ λέγουν, νὰ ἀποκαλῇ τὸν Βασιλέα Ἀλέξανδρον : Πρίγκηπα, ὁσάκις ὁμιλεῖ περὶ αὐτοῦ. Καὶ τοῦτο διὰ νὰ ἀποδεικνύῃ ἐμφαντικῶς ὅτι δὲν τὸν ἀναγνωρίζει ὡς νόμιμον διάδοχον τοῦ συζύγου της.

Ἡ Βασίλισσα Σοφία ἦτο ψυχρὰ μέχρι σημείου ἀπελπιστικοῦ. Ἐπρόκειτο ἆρά γε περὶ δειλίας ἢ περὶ ὑπεροψίας ; Δὲν ἠμπορῶ νὰ ἀπαντήσω κατηγορηματικῶς, ἀλλὰ κλίνω μᾶλλον νὰ πιστεύσω ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ πρώτου αἰσθήματος, τὸ ὁποῖον ἄλλως τε δὲν ἀποκλείει καὶ τὸ ὑπερφίαλον τοῦ χαρακτῆρος : μήπως ἂν τῆς ἔλειπε ἡ ὑπεροψία θὰ ἦτον γνησία Χοεντζόλλερν ; Γενομένη Βασίλισσα, κατέστη ἀκόμη ἐπιφυλακτικωτέρα εἰς τὰς κοσμικάς της σχέσεις καὶ σπανίως ἀπηύθυνε εἰς οἱονδήποτε τὸν λόγον. Ἀπ' ἐναντίας εἶχε ἐνίοτε μακροτάτας συνομιλίας μὲ πολιτικοὺς καὶ ἰδίως μὲ οἰκονομολόγους. Μεταξὺ ἄλλων περιστατικῶν, τὴν ἐνθυμοῦμαι ἕνα βράδυ εἰς τὸ μέγαρον τῶν Δεμίδωφ, ὅπου συνω-

μίλησε διὰ μακρῶν μετὰ τοῦ 'Ιωάννου Βαλαωρίτη, τοῦ ἀειμνήστου διοικητοῦ τῆς 'Εθνικῆς Τραπέζης. Μετὰ τὴν ἀναχώρησίν της ὁ Βαλαωρίτης ἐξεφράσθη μετὰ θαυμασμοῦ διὰ τὴν Α. Μ. καὶ μοῦ εἶπε ὅτι εἶχε μείνει κυριολεκτικῶς ἔκπληκτος πρὸ τῶν εὐρειῶν γνώσεων τὰς ὁποίας οὐδέποτε ὑπώπτευε ὅτι θὰ εἶχε ἐπὶ τοιούτων οἰκονομολογικῶν ζητημάτων.

Μοῦ εἶνε ἀδύνατον νὰ περατώσω τὰς περὶ Βασιλίσσης Σοφίας σελίδας αὐτάς, χωρὶς νὰ τῆς ἐκφράσω τὴν βαθεῖαν προσωπικὴν εὐγνωμοσύνην τὴν ὁποίαν, μεθ' ὅλα τὰ μεσολαβήσαντα γεγονότα, διατηρῶ πάντοτε πρὸς αὐτὴν διὰ τὴν καλωσύνην καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ποῦ ἐπέδειξε πρὸς τὴν οἰκογένειάν μας, τῷ 1904, κατὰ τὴν ἀσθένειαν καὶ τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ μας Λέοντος. Δὲν περιωρίσθη μόνον νὰ τοῦ στείλῃ διὰ νὰ τὸν νοσηλεύῃ τὴν κυριωτέραν νοσοκόμον τοῦ ὑπ' αὐτῆς προεδρευομένου Παιδικοῦ Νοσοκομείου, ἀλλὰ ἡ Μεγαλειοτάτη καὶ τότε Πριγκήπισσα ἀκόμη, ἔστελλε τακτικὰ δὶς τῆς ἡμέρας διὰ νὰ λαμβάνῃ νέα τοῦ δυστυχοῦς ἀδελφοῦ μας. 'Αξιοσημείωτος δὲ λεπτομέρεια ἐνδεικτικὴ τοῦ πρακτικοῦ της πνεύματος : ὁ ἀπεσταλμένος της ἔφερε πάντοτε μετ' αὐτοῦ ἐντὸς φακέλλου δελτίον λευκοῦ χάρτου καὶ μολυβδοκόνδυλον, ἵνα ἡ νοσοκόμος, εἰς ἣν ἐπεδίδετο ὁ φάκελλος, ἠμπορῇ χωρὶς ἀπώλειαν χρόνου νὰ γράφῃ ἐπ' αὐτοῦ τὰ τῆς καταστάσεως τοῦ ἀσθενοῦς. Οὐδέποτε ἐλησμόνησα τὴν λεπτότητα αὐτὴν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Α. 'Υ. καὶ ἐπὶ πολὺ ἔτρεφα πρὸς αὐτὴν ἀληθινὴν λατρείαν. 'Ως Βασίλισσα θὰ εἶχε ἀσφαλῶς ἐν ἐμοὶ τὸν πλέον ἀφωσιωμένον της θεράποντα, ἐὰν εἶχε μείνει Βασίλισσα τῶν 'Ελλήνων, ἀντὶ νὰ γίνῃ ἐκ νέου Γερμανὶς Πριγκήπισσα.

Μετὰ τὴν ἀποχώρησίν μου ἀπὸ τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Βασιλέως, οὐδέποτε ἔπαυσα καὶ ἀπὸ μακρὰν ἀκόμη νὰ καταβάλλω πᾶσαν προσπάθειαν ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ τὸν πείσω νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πεπλανημένην ὁδόν. Οὐδεμίαν εὐκαιρίαν παρέλειπα διὰ νὰ τοῦ μεταδώσω σωτηρίους προειδοποιήσεις.

Οὕτω, εὑρισκόμενος κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1916 ἐν Κηφισσιᾷ, ἐπὶ στρατιωτικῇ ἀδείᾳ, εἶχα γνωρίσει τὸν Ναύαρχον Πάλμερ, τὸν νέον ἀρχηγὸν τῆς Ἀγγλικῆς ναυτικῆς ἀποστολῆς ἐν Ἑλλάδι. Κατοικοῦντες ἀμφότεροι εἰς τὸ αὐτὸ ξενοδοχεῖον, ἐγίναμεν στενοὶ φίλοι, καί, καθὼς ἦτο μόνος καὶ δὲν ἐγνώριζε κανένα, τοῦ εἶχα προτείνει νὰ γευματίζωμεν εἰς τὴν αὐτὴν τράπεζαν, αὐτός, ὁ υἱός μου καὶ ἐγώ. Συνεγευματίζαμεν οὕτω μίαν ἑσπέραν τοῦ μηνὸς Αὐγούστου, ὁπότε, ἐπανελθὼν μόλις ἀπὸ τὸ Τατόϊ ὅπου ὁ Βασιλεὺς τὸν εἶχε δεχθῇ εἰς ἀκρόασιν, μοῦ διηγήθη ὁ ναύαρχος ὅτι ὁ Μεγαλειότατος τοῦ εἶχε ἀκριβῶς ὁμιλήσει περὶ ἐμοῦ, μαθὼν ὅτι ἐπέρναμεν μαζῇ τὰ γεύματά μας. Καὶ εἶχε ἐκφρασθῇ περὶ ἐμοῦ κολακευτικώτατα, προσθέσας ὅμως ὅτι «δυστυχῶς ἤμην ἐξ ἐκείνων τῶν ὁποίων ἡ κρίσις εἶχεν ἀμβλυνθῇ ἀπὸ τὰ ἄκρα πατριωτικὰ αἰσθήματα». Μοῦ προσῆπτε ἐπίσης ὅτι «ἀδίκως» τὸν κατηγόρουν ὡς γερμανόφιλον. Ὁ Ἔκπτωτος γνωρίζει ἐν τούτοις ὅτι πάντοτε τὸν κατηγόρησα πολὺ περισσότερον ἐπὶ ἀντιβενιζελισμῷ, παρὰ ἐπὶ γερμανοφιλίᾳ.

Ἐνθυμοῦμαι ἐπίσης πόσον ὀδυνηρὰν ἐντύπωσιν εἶχε προξενήσει εἰς τὸν Ναύαρχον ἡ ἀντίληψις, καθ' ἃ μοῦ διηγήθη ὁ ἴδιος, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὁ Βασιλεὺς περὶ στρατιωτικῆς πειθαρχίας, καὶ τὴν ὁποίαν τοῦ εἶχε ἐκδηλώσει ὁμιλῶν εἰς αὐτὸν μετὰ θαυμασμοῦ περὶ τῆς κωμικῆς ἀποθεώσεως, ἥτις εἶχε δοθῇ εἰς τὴν «πειθαρχικὴν διαδήλωσιν φρονημάτων» εἰς ἣν προέβησαν οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς 11ης μεραρχίας, ἐπανελθόντες κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ἐκ Θεσσαλονίκης διὰ νὰ κλίνουν γόνυ πρὸ τοῦ Βασιλέως, ἀντὶ νὰ τεθοῦν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ στρατηγοῦ Σαρράϊγ διὰ νὰ πολεμήσουν κατὰ τῶν Βουλγάρων. Μερικοὶ ἐξ αὐτῶν ἔπραξαν ἀργότερα τὸ πολεμικόν των καθῆκον, καὶ δὴ ἐπιτυχῶς, ἐπανέκτησαν δὲ οὕτω καὶ τὴν τιμήν των καὶ τὴν ὑπόληψίν των. Μολαταῦτα ἡ θεατρικὴ ὑποδοχή, ἥτις τοὺς ἔγινε ἀπὸ τὸν Βασιλέα καὶ τὴν Κυβέρνησιν τοῦ Ἐκπτώτου, ἠδίκησε, εἰς τὰ ὄμματα τῆς κοινῆς γνώμης, καὶ τοὺς μὲν καὶ τοὺς δὲ ἐξ ἴσου.

Λόγου γενομένου περὶ τῆς πειθαρχίας ἐν τῷ στρατῷ, ὁ βασιλεύς,

διὰ νὰ θαμβώσῃ τὸν Ναύαρχον καὶ διὰ νὰ τοῦ φανῇ ἀντάξιος μαθητὴς τοῦ Κάϊζερ, τοῦ διηγήθη τὸ ἀκόλουθον ἀνέκδοτον :

'Εν Βαυαρίᾳ, δὲν ἐνθυμοῦμαι πλέον κατὰ τὴν βασιλείαν τίνος ἐκ τῶν τρελλῶν βασιλέων της, — ἄλλος ὀλίγο, ἄλλος πολὺ ὅλοι ἦσαν τρελλοί, — ὁ στρατός, — διηγήθη πομπωδῶς ὁ Κωνσταντῖνος, — ἐδείχθη μέχρι τοιούτου σημείου «νομιμόφρων» πρὸς τὸν βασιλέα του «καίτοι τρελλόν», ὥστε δὲν ἐδίστασε νὰ καταδιώξῃ μὲ ἐφ' ὅπλου λόγχην τὰ μέλη μιᾶς κοινοβουλευτικῆς 'Επιτροπῆς τὰ ὁποῖα μετέβησαν, διὰ τὸν τύπον, νὰ ἀναγγείλουν εἰς τὸν ῎Ανακτα τὴν ἐγκατάστασιν ἀντιβασιλείας, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς «διανοητικῆς του ἀσθενείας». Οἱ βουλευταὶ ἠναγκάσθησαν νὰ τραποῦν εἰς φυγήν, ἀπὸ τὰ ὑπόγεια, διὰ νἀποφύγουν τὴν μανίαν τῶν στρατιωτῶν αὐτῶν, οἵτινες παρέμεναν πιστοὶ εἰς ἕνα τρελλόν !

— 'Ιδού, συνεπέρανε ὁ Κωνσταντῖνος, τί ὀνομάζω στρατιωτικὴν πειθαρχίαν καὶ στρατὸν πιστὸν εἰς τὸν βασιλέα του ! 'Ιδοὺ πῶς θέλω τὸν στρατόν μου !

'Αναμφιβόλως οἱ λόγοι αὐτοὶ διερμηνεύουν τελείως τὴν πνευματικὴν ἰδιοσυγκρασίαν τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ τοῦ Κάϊζερ !

'Αντὶ νὰ μείνῃ ἔκθαμβος πρὸ τῆς ὑποστηρίξεως παρομοίας περὶ πειθαρχίας θεωρίας, διὰ τὴν ὁποίαν, ὡς Βρεταννὸς ναύτης θὰ ἔχῃ βέβαια ἐντελῶς διαφορετικὴν ἀντίληψιν, ὁ Ναύαρχος Πάλμερ ἀπήντησε ψυχρῶς εἰς τὸν Βασιλέα :

— Εἰλικρινῶς, Μεγαλειότατε, θὰ ἠθέλατε νὰ εἶσθε Βασιλεὺς ὑπ' αὐτοὺς τοὺς ὅρους ;

Εἶμαι βέβαιος ὅτι ὁ προκάτοχος τοῦ Ναυάρχου Πάλμερ, Ναύαρχος Κὲρρ δὲν θὰ τοῦ ἔδιδε τὴν αὐτὴν ἀπάντησιν.

Τρελλὸς ἀλλὰ κατορθῶν νὰ ὑπακούεται, διότι βασιλεύς ! 'Ιδού, ἐν μέσῳ 20ῷ αἰῶνι, αἱ γερμανικαὶ ἰδέαι ! 'Ιδοὺ αἱ ἰδέαι τοῦ 'Εκπτώτου καὶ τῆς φατρίας, τὴν ὁποίαν ἤθελε νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τὴν 'Ελλάδα !

'Ολίγας ἡμέρας κατόπιν, καθὼς ὁ Ναύαρχος εἶχε ἐκ νέου προσκληθῇ εἰς Τατοῒ ἀπὸ τὸν Βασιλέα καὶ καθὼς ἐγνώριζα ὅτι

ὁ Κωνσταντῖνος διεπνέετο ὑπὸ ἀγαθῶν πρὸς ἐμὲ διαθέσεων, ἐπωφελήθην διὰ νὰ τοῦ μεταβιβάσω μίαν ὑστάτην προειδοποίησιν, ὑπὸ τύπον γράμματος πρὸς τὸν Ναύαρχον. Τὸ ἴδιο βράδυ ἔμαθα ὅτι ὁ Βασιλεὺς εἶχε ἀναγνώσει ὁλόκληρον τὴν ἐπιστολήν μου καὶ ὅτι εἶχεν ἐκφρασθῇ ὑπὲρ ἐμοῦ, παρ' ὅλας τὰς ἐνίοτε ὠμοτάτας ἀληθείας τὰς ὁποίας περιεῖχε τὸ ἄλλως τε μὴ δῶσαν κανὲν πρακτικὸν ἀποτέλεσμα γράμμα μου.

'Ολίγας ἡμέρας προτήτερα ὁ βασιλεὺς εἶχε λάβει προειδοποίησιν ἀνάλογον, ἀλλὰ πολὺ σοβαρωτέραν καὶ πολὺ πλέον βαρύνουσαν, ἐπὶ πλέον δὲ δημοσίαν, ἀπὸ τὸν κ. Βενιζέλον. Θὰ ὁμιλήσω περὶ αὐτῆς ἀλλαχοῦ.

Δυστυχῶς ὁ Βασιλεὺς δὲν ἔλαβε τίποτε ἀπὸ ὅλα αὐτὰ ὑπὸ σημείωσιν. Τρεῖς ἑβδομάδας ἔπειτα, ὁ κ. Βενιζέλος ἐκήρυσσε τὴν 'Επανάστασιν καὶ ἐφεύγαμεν μετ' αὐτοῦ εἰς Κρήτην ὅπου κατήρτιζε τὴν Προσωρινὴν Κυβέρνησιν μετὰ τοῦ Ναυάρχου Κουντουριώτη καὶ τοῦ Στρατηγοῦ Δαγκλῆ. Τὸ 'Εθνικὸν αὐτὸ κίνημα ἔσωσε τὸν 'Ελληνισμὸν καὶ μᾶς ἐπέτρεψε νἀναστηλώσωμεν τὴν τιμήν μας.

'Αξιόπιστον πρόσωπον μοῦ ἀφηγήθη ὅτι, κατὰ τὸ θέρος 1918, μετὰ τὰ λαμπρὰ κατορθώματα τοῦ 'Ελληνικοῦ στρατοῦ κατὰ τὴν ἐπίθεσιν τοῦ Σκρᾶ ντὶ Λέγκεν, τῆς τρομερὰ αὐτῆς ὠχυρωμένης θέσεως τῆς κατακτηθείσης μὲ ὁρμὴν ἀποσπάσασαν τὸν θαυμασμὸν τῶν βοηθούντων ἡμᾶς Γάλλων, εἷς τῶν ἀφωσιωμένων φίλων τοῦ 'Εκπτώτου τοῦ ἔγραψε ἐξ 'Αθηνῶν εἰς τὴν 'Ελβετίαν, παρέχων εἰς αὐτὸν φρονιμωτάτην συμβουλήν. Τοῦ συνίστα νἀπευθύνῃ εἰς τὸν υἱόν του, τὸν Βασιλέα 'Αλέξανδρον, μερικὰς συγχαρητηρίους λέξεις διὰ τὴν γενναιότητα τοῦ 'Ελληνικοῦ στρατοῦ, καὶ μὲ τὸν σκοπόν, — ὅπως ἐξήγει ὁ γράψας τὴν ἐπιστολήν, — νὰ ἐπανακτήσῃ ὁ Κωνσταντῖνος τὴν ἀγάπην τῶν στρατιωτῶν, νὰ προσελκύσῃ τὴν συμπάθειαν τοῦ λαοῦ, νὰ ἀναζωογονήσῃ μὲ μίαν λέξιν τὰ ὑπὲρ αὐτοῦ αἰσθήματα διὰ τοῦ δείγματος αὐτοῦ αὐτοθυσίας.

αὐτοταπεινώσεως μᾶλλον, ὅπερ θὰ τὸν ἀνύψωνε ἀναμφιβόλως εἰς τὰ ὄμματα ὅλου τοῦ κόσμου.

Εἶπα ἤδη προηγουμένως ὅτι ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ἦτον ἀνίκανος νὰ κάμῃ τὴν παραμικρὰν «ὡραίαν χειρονομίαν». Ἡ εἰς τὸν ἀφωσιωμένον του φίλον, ὅστις ἦτο καὶ βουλευτής, δοθεῖσα ἀπάντησις ὑπῆρξε ξηρὰ καὶ κατηγορηματική : ὁ Βασιλεὺς περιωρίζετο λέγων ὅτι αἱ γερμανικαὶ ὑποθέσεις ἔβαιναν λαμπρά. Περὶ τοῦ ἄλλοτε στρατοῦ του, περὶ τῶν στρατιωτῶν του, τῶν ὁποίων ὑπῆρξε τὸ ἐφήμερον εἴδωλον, τίποτε, οὔτε ἡ παραμικρὰ λέξις, οὔτε ἡ παραμικρὰ σκέψις ! Ἐξηκολούθει μάλιστα νὰ εἶνε ἠγανακτημένος κατ' αὐτῶν, διότι εἶχαν προτιμήσει νὰ ἀκολουθήσουν τὴν σημαίαν των καὶ τὸ καθῆκόν των ἀντὶ νὰ μείνουν πιστοὶ εἰς αὐτόν !

Καὶ τὸ γεγονὸς αὐτὸ συνέβη ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς περιλάμπρου συμμαχικῆς ἐπιθέσεως εἰς τὸ δυτικὸν μέτωπον. Τὸ περὶ τοῦ ἀκατανικήτου τῆς Γερμανίας δόγμα, συνδυαζόμενον μὲ τὸ ἐναντίον τοῦ Βενιζέλου μῖσος, τὸν καθίστα τυφλὸν «τόν τε νοῦν, τά τ' ὦτα, τά τ' ὄμματα !»

Ἀφοῦ ὁ λόγος περὶ ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Βασιλέα, ἂς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ μνημονεύσω μίαν παρ' ἐμοῦ πρὸς αὐτὸν τῷ 1909 γραφεῖσαν ἐπιστολήν, ἥτις τὸν αὐτὸν περίπου ἐπεδίωκε σκοπόν. Εὑρίσκετο τότε ὁ Κωνσταντῖνος ἐν Παρισίοις, ἐξωσθεὶς σχεδὸν ἀπὸ τὸν στρατὸν συνεπείᾳ τῆς στρατιωτικῆς ἐξεγέρσεως τοῦ Αὐγούστου. Τοῦ ὑπεδείκνυα τὸν τρόπον διὰ τοῦ ὁποίου ἠδύνατο νὰ ἐπανακτήσῃ τὰς συμπαθείας τοῦ μέλλοντος λαοῦ του. Ἡ ἐξέγερσις τοῦ στρατοῦ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νὰ τοῦ ἀφαιρεθῇ κάθε στρατιωτικὴ διοίκησις καὶ νὰ διαγραφοῦν οἱ ἄλλοι πρίγκηπες καὶ ἀδελφοί του ἀπὸ τὰ στελέχη. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Κωνσταντῖνος ἐγλεντοῦσε εἰς Παρισίους καὶ διεβεβαίωνε τὰς γνωρίμους του ὡραίας Παριζιάνας, αἱ ὁποῖαι συμμετεῖχον εἰς τὰ γλέντια του, ὅτι «δὲν τὸν ἔμελλε καθόλου ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ μὴν βασιλεύσῃ ποτὲ εἰς αὐτὸν τὸν τόπο», τὴν Ἑλλάδα !

Μία ἀπὸ τὰς πρώτας πράξεις τοῦ εἰς τὴν ἀρχὴν ὑστερώτερα

ἀνελθόντος κ. Βενιζέλου ὑπῆρξε ἡ ἄμεσος ἐπαναφορὰ τοῦ μέλλοντος Βασιλέως καὶ τῶν Πριγκήπων εἰς τὸν στρατόν, μὲ τὴν αὐτὴν θέσιν, τὸν αὐτὸν βαθμόν, καὶ τὰ αὐτὰ δικαιώματα ὡς καὶ πρίν, καὶ προσθέτως μὲ τὴν παροχὴν τοῦ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἀπομακρύνσεώς των ἀπὸ τὰ στελέχη μισθοῦ των.

Κατὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους, ὁ Βασιλεύς, μεθυσθεὶς ἀπὸ τὰς νίκας μας καὶ ἀπὸ τὴν μεγάλην δημοτικότητα καὶ δόξαν, ἥτις, ἀναξίως κατὰ μέγα μέρος, τοῦ ἀπεδόθη, εἶχεν ἤδη λησμονήσει εἰς ποῖον τὸ ὤφειλε. Ἐνώπιον πολλοῦ κόσμου μοῦ εἶπε μιὰν ἡμέραν, μιὰν ἀστειολογίαν ἐνθυμηθεὶς τί εἶχα τολμήσει νὰ τοῦ ὑποδείξω ὅταν εὑρίσκετο εἰς Παρισίους. Ὁ Ἔκπτωτος ἤθελε οὕτω νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ δημοτικότης του καὶ τὸ γόητρόν του εἶχαν διατηρηθῆ ἄθικτα, καὶ ὅτι ἐγὼ εἶχα τὴν ἀφέλειαν νὰ ἀμφιβάλλω περὶ αὐτοῦ καὶ νὰ τοῦ δίδω συμβουλὰς ἀνωφελεῖς. Ἐν τούτοις αἱ ἀμφιβολίαι μου αὐταὶ οὐδέποτε μ' ἐγκατέλειψαν !

Ὁσάκις κατὰ τύχην σκέπτομαι τὸν πρώην βασιλέα καὶ τὰς ὀλεθρίας του πλάνας, ἀκουσίως ἐνθυμοῦμαι τὰς τελευταίας λέξεις ἑνὸς ἄρθρου τοῦ κ. Gaston Deschamps, δημοσιευθέντος εἰς ἓν φύλλον τοῦ Παρισινοῦ «Χρόνου», τὸ ὁποῖον, τίς οἶδε κατὰ ποίαν τύχην, ἔπεσε εἰς τὰ χέρια μου, ὅταν εὑρισκόμην εἰς τὸ μέτωπον κατὰ Φεβρουάριον ἢ Μάρτιον τοῦ 1916. Εἰς τὸ ἄρθρον αὐτὸ τὸ ὁποῖον ἐπεγράφετο «Οἱ Θεοὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος», ὁ ἔγκριτος συγγραφεύς, ὁμιλῶν περὶ βασιλέων, κατέληγε διὰ τῶν ἀκολούθων γραμμῶν, τόσων ἀληθινῶν, ὥστε ἀπετυπώθησαν εἰς τὴν μνήμην μου. «Ὅλοι οἱ Βασιλεῖς δικαιοῦνται νὰ ὁμιλοῦν περὶ τῶν λαῶν των καὶ τῶν στρατευμάτων των· ἀλλὰ δὲν ἔχουν ὅλοι τὸ δικαίωμα νὰ ὁμιλοῦν καὶ περὶ τῆς πατρίδος των !»

Ὅταν κατὰ τὴν Διάσκεψιν τῆς Εἰρήνης συνήντησα ἐν Παρισίοις τὸν Deschamps τοῦ ὑπέμνησα τὸ ἄρθρον του καὶ τὸν ἠρώτησα ἂν γράφων αὐτὰς τὰς γραμμὰς δὲν ἐσκέπτετο τὸν Κωνσταντῖνον. Ἕνα καταφατικὸν μειδίαμά του μοῦ ἀπέδειξε ὅτι δὲν ἠπατώμην.

Καὶ ἐν τούτοις αἱ καλαὶ συμβουλαὶ δὲν ἔλειψαν βέβαια εἰς τὸν Βασιλέα Κωνσταντῖνον. Κακὰ περιστοιχισμένος, τριγυριζόμενος ἀπὸ κόλακας, τοὺς γερμανοφίλους καὶ τοὺς ἀντιβενιζελικούς, δέσμιος μάλιστα τῆς βασιλίσσης. — ὅλα αὐτὰ εἶνε ἐλαφρυντικὰ ὑπὲρ αὐτοῦ, τὸ παραδέχομαι. 'Αλλ' ἂν δὲν ἦτο ὁ ἴδιος εἰς θέσιν νὰ ἐκλέξῃ τὸν καλὸν δρόμον, αὐτὸ ἀποδεικνύει ὅτι ἦτον ἀνάξιος νὰ βασιλεύῃ, ὅτι δὲν εἶχε πατρίδα, ὅτι, ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἡ 'Ελλὰς δὲν ἦτο ἡ ἰδική του πατρίς. Οὐδεὶς ἴσως Βασιλεὺς ἐκράτησε εἰς χεῖρας ποτὲ τόσας εὐνοϊκὰς συνθήκας, ὅσας αὐτός. 'Αλλὰ δὲν ἠθέλησε νὰ τὰς χρησιμοποιήσῃ !

Ο κ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ

Δὲν ἔχω τὴν ἀξίωσιν νὰ δώσω μίαν εἰκόνα τοῦ κ. Βενιζέλου. Θὰ ἐχρειάζετο ἄλλος κάλαμος· τὰ γεγονότα, ἄλλως τε, εἶνε ἀκόμη πολὺ νωπά. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι ἡ Ἱστορία θὰ ἐπικυρώσῃ τὴν κρίσιν τῶν συγχρόνων οἵτινες τὸν θεωροῦν, ἂν μὴ τὴν μεγαλυτέραν, ὡς μίαν ἀσφαλῶς τῶν μεγαλυτέρων φυσιογνωμιῶν τοῦ αἰῶνος. Ἐν τούτοις, ἂν μοῦ ἔλεγαν νὰ τὸν καθορίσω μὲ δύο λέξεις, θὰ ἔλεγα : Πατριωτισμὸς καὶ Εὐθύτης. Εἰς τὴν τιμιότητα αὐτὴν προσθέσατε διάνοιαν εὐρεῖαν, καὶ θὰ ἔχετε ἄνδρα ὅστις, — καὶ τὸ εἶδος αὐτὸ εἶνε σπάνιον ! — μὴ ἔχων τίποτε νὰ κρύψῃ, δὲν ἔχει καὶ τίποτε νὰ φοβηθῇ.

Εἶδα μίαν φωτογραφίαν του ὑπογεγραμμένην παρ᾽ αὐτοῦ, καὶ ἐφ᾽ ἧς ἐχάραξε ἰδιοχείρως τὸ ἀκόλουθον λόγιον : «Ὁ Πολιτικὸς ἀνὴρ ὀφείλει νὰ λέγῃ πάντοτε τὴν ἀλήθειαν καὶ πρὸς τὰ ἄνω καὶ πρὸς τὰ κάτω». Τὸ ἀπόφθεγμα αὐτὸ εἶνε ἡ εἰς ὀλίγας λέξεις περίληψις τῆς πολιτικῆς ζωῆς τοῦ κ. Βενιζέλου καὶ οὐδέποτε τὸ διέψευσε.

Ἓν ἐκ τῶν ὀλιγώτερον γνωστῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ κ. Βενιζέλου εἶνε ἀναμφιβόλως ἡ μεγάλη του ταπεινοφροσύνη. Αὐτὸς ἔκαμνε ὅλην τὴν ἐργασίαν· ἀνεπαύετο σπανίως· ἄφηνε ἐν τούτοις ὅλην τὴν δόξαν εἰς τὸν Βασιλέα, ἐπιφυλάσσων εἰς ἑαυτὸν τὴν ἠθικὴν μόνον ἱκανοποίησιν καὶ τὰς βαρείας εὐθύνας αἱ ὁποῖαι ὅλαι ἐπ᾽ αὐτοῦ συνεσωρεύοντο καὶ πρὸ τῶν ὁποίων, ἄφοβος ὅπως εἶνε, οὐδέποτε ὑπεχώρει. Καὶ τῷ ὄντι ἐφάνη γενναῖος εἰς ὅλα τὰ στάδια ἐνεργείας. Εἰς μίαν ἀπὸ τὰς πλέον μεγαλοπρεπεῖς ἀγορεύσεις του εἰς τὴν Βουλήν, εἶπε τοὺς ἑξῆς ὡραίους λόγους : ὅτι δὲν ἀποσοβεῖ κανεὶς τὸν κίνδυνον φεύγων πρὸ αὐτοῦ, ἀλλὰ τοὐναντίον βλέπων αὐτὸν κατάμματα ! Αὐτὸ καὶ ἔκαμε εἰς πᾶσαν περίστασιν.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἀκριβῶς ἐκείνην ὡμίλησε διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὸν Ἀθηναϊκὸν λαόν. Χωρὶς κόμμα, χωρὶς δυνάμεις, ἄγνωστος σχεδὸν εἰς τὸ πλῆθος ἔπαιζε ἐκείνην τὴν ἡμέραν ὁλόκληρον τὸ πολιτικόν του μέλλον. Ἡ αὐτοπεποίθησίς του, ἡ εὐστάθειά του, τὸ ἐξαιρετικὸν θάρρος τῆς γνώμης του ὑπενθύμιζαν τὸν ἀρχαῖόν του πρόγονον Περικλέα. Εἰς τὰς ἐπανειλημμένας κραυγὰς τοῦ ἀπειροπληθοῦς κόσμου, ὅστις ἐζήτει Συντακτικὴν Ἐθνοσυνέλευσιν, τρὶς ὁ Βενιζέλος ἀπήντησε ψυχραίμως διὰ κατηγορηματικῆς ἀρνήσεως, λέγων ὅτι δὲν ἤθελε παρὰ τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ Συντάγματος.

Τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὁ κ. Βενιζέλος ἔσωσε διὰ πρώτην φορὰν τὴν βασιλείαν ἐν Ἑλλάδι. Ὁ τότε παντοδύναμος λαὸς εἶχε ὑποκύψη εἰς τὴν θέλησίν του. Ὁ λαός, ὡς ἐξ ἐνστίκτου, ἠσθάνετο ἤδη ἐν αὐτῷ τὸν ὑπέροχον ἄνδρα, εἰς ὃν ἡ Ἑλλὰς ἠδύνατο νὰ ἐμπιστευθῇ τὰς τύχας της. Ὁ Ἴψεν εἶπεν ὅτι ἡ πλειοψηφία ἔχει τὴν δύναμιν, ἀλλ' ὄχι καὶ τὴν λογικήν. Ἐν τούτοις τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἀπέδειξε ὅτι εἶχε καὶ τὰ δύο.

Τὸ ἀκόλουθον γεγονὸς θὰ δώσῃ μίαν ἰδέαν περὶ τῆς ταπεινοφροσύνης τοῦ κ. Βενιζέλου. Ὅταν κατ' Αὔγουστον τοῦ 1913 ἐπανήρχετο ἐκ Βουκουρεστίου ὅπου εἶχε μόλις ὑπογράψει τὴν ἔνδοξον ἐκείνην συνθήκην, ἥτις, προσωρινῶς τοὐλάχιστον, ἔθετε τέρμα εἰς τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους, αἱ ἐφημερίδες τῆς Θεσσαλονίκης εἶχαν ἀναγγείλει ὅτι ὁ κ. Βενιζέλος θὰ ἔφευγε τὴν αὐτὴν ἑσπέραν δι' Ἀθήνας. Ἐπειδὴ ἐγνώριζα ὅτι ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ἐπρόκειτο καὶ αὐτὸς νὰ ἀναχωρήσῃ τὴν ἐπομένην καὶ ὅτι τοῦ προητοίμαζαν ἐν Ἀθήναις θριαμβευτικὴν ὑποδοχήν, διότι διὰ πρώτην ἤδη φορὰν ἐπανήρχετο μετὰ τοὺς νικηφόρους πολέμους, ἐξεπλάγην, ὁμολογῶ, βλέπων ὅτι ὁ Πρόεδρος δὲν τὸν ἐπερίμενε διὰ νὰ φθάσουν καὶ οἱ δύο συγχρόνως εἰς Ἀθήνας.

Εὑρισκόμην τότε εἰς τὸ νοσοκομεῖον, ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἀναγκασθεὶς νὰ ὑποστῶ ἐγχείρησιν μετὰ τὴν βουλγαρικὴν ἐκστρατείαν. Τὴν πρωΐαν ἐκείνην ἐδέχθην τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Πρίγκηπος

Νικολάου. Δὲν εὕρισκε δὲ οὗτος ἀρκετὰς ἐκφράσεις διὰ νὰ χαρακτηρίσῃ τὴν «ἀναξιοπρεπῆ» διαγωγὴν τοῦ κ. Βενιζέλου, ὅστις ἔσπευδε νὰ μεταβῇ εἰς Ἀθήνας, 24 ὥρας πρὸ τοῦ Βασιλέως, ὑπὸ τὸ πρόσχημα ὅτι ἠπείγετο νἀποστείλῃ εἰς Βουκουρέστιον μερικὰ ἔγγραφα ἀπαραίτητα διὰ τὴν ὁριστικὴν κύρωσιν τῆς συνθήκης, ἀλλά, πράγματι, ἐννοεῖται, διὰ νὰ ἀποδοθοῦν εἰς αὐτὸν πρῶτον αἱ θριαμβευτικαὶ τιμαί. Ἡ Α. Β. Ὑ. ἐχειρίσθη ὅλο τὸ κομβολόγι τῶν ἡγεμονικῶν ὕβρεων. Καὶ δεδομένου ὅτι ἡ ἀγγελία τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Προέδρου ἐπεβεβαιοῦτο, δὲν ἠμποροῦσε κανεὶς τίποτε νἀπαντήσῃ, ἂν καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἐλατήρια τῆς ἐσπευσμένης ἐπανόδου τοῦ κ. Βενιζέλου, ὑπερημύνθην αὐτοῦ μὲ ὅλην τὴν πίστιν τὴν ὁποίαν ἔτρεφα ἤδη πρὸς αὐτόν.

Τὸ ἴδιο ἀπόγευμα ἐδέχθην τὴν ἐπίσκεψιν τῆς Α. Β. Ὑ. τοῦ Πρίγκηπος Ἀλεξάνδρου, τοῦ νῦν Βασιλέως μας. Συνωδεύετο ἀπὸ τὴν ὡραίαν ὅσον καὶ μυστηριώδη γερμανίδα κόμησσαν ***, ἥτις αὐτεκαλεῖτο ἐξαδέλφη τῆς Βασιλίσσης. Ὁ Πρίγκηψ μοῦ ὡμίλησε καὶ αὐτὸς περὶ τοῦ Προέδρου, ἀναγγέλλων ἁπλῶς τὴν εἰς Ἀθήνας ἀναχώρησίν του, τοῦθ' ὅπερ μοῦ ἀπέδειξε ἀκόμη μίαν φορὰν ὅτι τὸ νέον αὐτὸ ἦτο τὸ ἀντικείμενον τῆς διαρκοῦς συνομιλίας εἰς τὸν βασιλικὸν κύκλον.

Ἀφοῦ ὁ λόγος ἦλθε περὶ τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως Ἀλεξάνδρου, θεωρῶ καθῆκόν μου νὰ βεβαιώσω ὅτι ὑπῆρξε ὁ μόνος, ἐξ ὅλων τῶν Πριγκήπων τῆς Β. μας Οἰκογενείας, ὅστις οὐδέποτε, ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας, ὡμίλησε ἀνευλαβῶς περὶ τοῦ κ. Βενιζέλου. Ὁ Βασιλεὺς Ἀλέξανδρος φέρεται μάλιστα εἰπὼν τὰ ἑξῆς καθ' ἣν ἡμέραν ἀνεκηρύχθη Βασιλεὺς καὶ τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς ἀληθὲς πρόγραμμα συνταγματικοῦ ἡγεμόνος:

«Ὁ πάππος μου ἐβασίλευσεν ἐπὶ 50 ἔτη μὴ ἀναμιχθεὶς ποτὲ εἰς τὰ πολιτικά. Ὁ πατήρ μου ἔκαμε τὸ ἀντίθετον καὶ δὲν ἔμεινε Βασιλεὺς οὔτε πέντε χρόνια. Ἐγὼ θ' ἀκολουθήσω τὸ παράδειγμα τοῦ Βασιλέως Γεωργίου».

Ἐν τῷ μεταξύ, τί ἔκαμνε ὁ κ. Πρωθυπουργός, ὁ τόσον ἀνυπόμονος νὰ τρέξῃ ὅπως δρέψῃ πρὶν ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνον τὰς δάφνας

τῆς Ἑλληνικῆς δόξης ; Ἀντὶ ν' ἀποβιβασθῇ εἰς Πειραιᾶ, καὶ ἀκριβῶς διὰ νἀποφύγῃ τὰς ἐνθουσιώδεις ὑποδοχάς, ἐσταμάτησε εἰς τὴν Χαλκίδα, ὅπου εἰδικὴ ἁμαξοστοιχία ἐπρόκειτο νὰ τὸν παραλάβῃ. Καὶ ὅμως οὔτε κἂν διὰ τοῦ μέσου αὐτοῦ ἐσκόπευε νὰ φθάσῃ μέχρι τῆς πρωτευούσης, διὰ τὸν αὐτὸν πάντοτε σκοπόν, κατῆλθε τοὐναντίον εἰς μικρὰν στάσιν παρὰ τὸ Μπογιάτι, εἰς 30 περίπου χιλιομέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, ὁπόθεν ἓν αὐτοκίνητον τὸν μετέφερε μὲ ἄκραν μυστικότητα εἰς τὴν οἰκίαν του. Καὶ ἐν μέσῃ νυκτὶ ἐκάλεσε παρ' αὐτῷ τοὺς τμηματάρχας τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν, καὶ χωρὶς οὐδεὶς ἄλλος νὰ μάθῃ τὴν ἐν Ἀθήναις ἄφιξίν του, ἔμεινε κλεισμένος κατ' οἶκον μέχρι τοῦ ἀπογεύματος τῆς ἐπαύριον, κατὰ τὰς 2 μ. μ., μέχρι τῆς ὥρας κατὰ τὴν ὁποίαν ἔφθανε ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος. Ὁ Πρόεδρος κατῆλθε τότε μέχρι Φαλήρου ὅπως παραστῇ εἰς τὴν ἄφιξιν τοῦ Ἄνακτος καὶ τοῦ εὐχηθῇ ἐπισήμως, ὡς Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως, τὸ «ὡς εὖ παρέστη». Καὶ ἐπανῆλθε εὐθὺς ἔπειτα οἴκαδε, ἀφήνων τὸν Βασιλέα Κωνσταντῖνον νἀπολαύσῃ μόνος του τὸν θρίαμβόν του.

Ἀκολούθως ἔμαθα ὅτι καθ' ὅλον τὸν ἀπὸ Θεσσαλονίκης μέχρι Φαλήρου πλοῦν, δὲν ἠκούετο τίποτε ἄλλο, ἐπὶ τῆς βασιλικῆς θαλαμηγοῦ, παρὰ συναυλία ὅλη ὕβρεων, ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ τε Βασιλέως, τῶν Πριγκήπων, καὶ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ Ἐπιτελείου καὶ τοῦ πλοίου, κατ' αὐτοῦ τοῦ «προδότου» Βενιζέλου, τὸν ὁποῖον ὅλοι ἐπίστευαν γενόμενον ἤδη τὴν προτεραίαν θριαμβευτικῶς δεκτὸν ἐν Ἀθήναις.

Ἂν ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν ὑψηλόφρονα αἰσθήματα, τοῦ ἐδίδετο τότε ἡ εὐκαιρία νὰ κάμῃ μίαν «ὡραίαν χειρονομίαν». Δηλ. νὰ ὑπάγῃ ὁ ἴδιος εἰς τοῦ κ. Βενιζέλου, νὰ ὁμολογήσῃ τὸ λάθος του, καὶ νὰ τοῦ ζητήσῃ τιμίως συγγνώμην διὰ τὰς ποταπὰς ὅσον καὶ ἀδίκους κατηγορίας του. Ἀλλὰ τὴν χειρονομίαν αὐτὴν δὲν τὴν ἔκαμεν. Ὅλως τοὐναντίον : γνωρίζω ὅτι ἡ ταπεινοφροσύνη αὐτὴ τοῦ κ. Βενιζέλου, ἡ τόσον περίλαμπρος αὐτὴ ἀπόδειξις τῆς ὑπεροχῆς του, ἐξῆψε ἔτι μᾶλλον τὸ μῖσος καὶ τὸν φθόνον. Ὁ Βασιλεὺς ἠγνόει προφανῶς τὰ ὑπὸ τοῦ Νίτσε λεχθέντα : «Μία ψυχὴ

εὐγενικὴ τιμᾷ ἑαυτὴν ἀποδίδουσα φόρον θαυμασμοῦ εἰς ὅ,τι εἶνε ἀξιοθαύμαστον».

Ἂν ὁ κ. Βενιζέλος εἶνε ταπεινόφρων, ὁ Κωνσταντῖνος τοὐναντίον δὲν εἶνε καθόλου. Ἐλάτρευε τὰς ζητωκραυγάς. Τὴν 25 Μαρτίου, ἐπὶ παραδείγματι, ὀλίγον μετὰ τὴν πρώτην ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἀπομάκρυνσιν τοῦ κ. Βενιζέλου, μετὰ τὰ Συμβούλια τοῦ Στέμματος, ὁ Βασιλεὺς ἐπρόκειτο νὰ μεταβῇ πομπωδῶς εἰς τὴν Μητρόπολιν διὰ τὸν ἑορτασμὸν τῆς Ἐθνικῆς μας ἑορτῆς. Ἐφοβοῦντο, ἐκείνην τὴν ἡμέραν, δημοσίας διαδηλώσεις ὑπὲρ τοῦ Προέδρου. Ἐφοβοῦντο μάλιστα μήπως αἱ διαδηλώσεις αὗται προσλάβουν ἐχθρικὸν κατὰ τοῦ Βασιλέως χαρακτῆρα. Ὁ κ. Βενιζέλος τὸ εἶχε μάθει καὶ εἶχε τὴν λεπτότητα νὰ μὴ μεταβῇ εἰς τὴν Μητρόπολιν. Παρὰ ταῦτα ὁ πρωθυπουργὸς κ. Γούναρης εἶχε λάβει δρακόντεια στρατιωτικὰ μέτρα, — τελείως κωμικά, — διὰ νὰ συγκρατηθῇ τὸ πλῆθος εἰς ἀρκετὴν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς βασιλικῆς πομπῆς. Οὕτω πως ὅλαι αἱ ὁδοὶ δι' ὧν οἱ Βασιλεῖς θὰ διήρχοντο εἶχαν μείνει ἔρημοι, ἐν ἡμέρᾳ ἐθνικῆς ἀγαλλιάσεως! Τοιοῦτό τι πρώτην ἤδη φορὰν συνέβαινε ἐν Ἀθήναις, νέα καὶ αὕτη ἀπόδειξις τοῦ τρόμου ὅν ἐνέσπειρε εἰς τὸν κ. Γούναρην ἡ δημοτικότης τοῦ προκατόχου του. Ἡ ὁδὸς ἐν ᾗ κατῴκει ὁ κ. Βενιζέλος περιεζώσθη καὶ αὐτὴ στενῶς ὑπὸ τοῦ στρατοῦ, ἐνῷ ὁ ἐνσπείρων ἀκουσίως ὅλον αὐτὸν τὸν πανικὸν εἶχε ἀπὸ τὸ πρωῒ μεταβῇ εἰς τὴν ἐξοχήν, ὡς ἡσυχώτατος πολίτης, διὰ νὰ προγευθῇ. Καὶ κἄτι πλέον : καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς πομπῆς ὁ Γούναρης εἶχε τοποθετήσει ἐγκαθέτους ἐπιφορτισμένους νὰ ζητωκραυγάσουν τὸν Βασιλέα. Καίτοι, ἢ ἀκριβῶς διότι κατὰ παραγγελίαν ἐξεστομίσθησαν, αἱ ζητωκραυγαὶ ὑπῆρξαν ἀραιόταται. Προφανῶς, ὁ παραμικρὸς ἐνθουσιασμὸς δὲν ἐπεκράτει. Μολαταῦτα, ἐπιστρέφων εἰς τὰ Ἀνάκτορα, ὁ Βασιλεὺς μοῦ εἶπε ἀκτινοβολῶν :

— Εἶδες πῶς μὲ ἐχειροκρότησαν καὶ μ' ἐζητωκραύγασαν ; Οἱ φόβοι σου ἦσαν ἀβάσιμοι . . .

Τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐσημείωσα εἰς τὸ σημειωματάριόν μου

τὰς ὀλίγας αὐτὰς λέξεις : «Ἀλλοίμονον εἰς τοὺς Βασιλεῖς οἱ ὁποῖοι ἐπιζητοῦν τὰ χειροκροτήματα τῶν λαῶν !» Καὶ χωρὶς νὰ τὸ θέλω, ὁ λογισμός μου ἀνέτρεξε εἰς τὴν ἐποχὴν κάποιων Ρωμαίων αὐτοκρατόρων . . .

Ἰδοὺ καὶ ἓν ἄλλο περιστατικὸν εἰς τὸ ἐνεργητικὸν τῆς ταπεινοφροσύνης τοῦ κ. Βενιζέλου καὶ τὸ ὁποῖον θὰ δείξῃ συγχρόνως τὴν γνώμην αὐτοῦ τούτου τοῦ Κάϊζερ περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ ἐξόχου ἀνδρὸς ὑποστηριζομένης πολιτικῆς.

Πρὶν ἢ μεταβῇ εἰς Βερολῖνον, ὅπου εἶχε ἐπιφορτισθῇ νὰ ἀναγγείλῃ ἐπισήμως εἰς τὸν Κάϊζερ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Κωνσταντίνου, ὁ κ. Γ. Θεοτόκης, πρώην πρωθυπουργὸς καὶ ἀνὴρ ἀξιολόγου εὐφυΐας, ἀλλὰ γνωστὸς γερμανόφιλος, εἶχε ζητήσει ἀπὸ τὸν Βασιλέα, ἐὰν ἔκρινε ὀρθὸν νὰ κάμῃ, πρὸ τῆς Αὐτοκρατορικῆς Κυβερνήσεως, μερικὰ βήματα πρὸς γερμανο-ἑλληνικὴν προσέγγισιν. Ὁ τέως Βασιλεύς, συνταγματικὸς ἄρχων ἀκόμη τότε, τοῦ ἀπήντησε ὅτι θὰ συνεβουλεύετο πρὸς τοῦτο τὸν κ. Βενιζέλον, προτοῦ τοῦ δώσῃ τὴν ὁριστικὴν ἀπάντησιν. Ὁ Πρωθυπουργὸς ἠρνήθη διαρρήδην καὶ παρεκάλεσε μάλιστα τὸν Βασιλέα νἀπαγορεύσῃ ρητῶς εἰς τὸν κ. Θεοτόκην οἱονδήποτε σχετικὸν διάβημα.

Ὁ κ. Θεοτόκης δὲν ὑπήκουσε, καὶ εἰς ἓν ἐπίσημον παρὰ τῷ Κάϊζερ γεῦμα, λησμονῶν τελείως τὰς ὑπὸ τοῦ Βασιλέως καὶ τοῦ κ. Βενιζέλου διατυπωθείσας συστάσεις, ἤρχισε μὲ τὸν Αὐτοκράτορα μακρὰν συνομιλίαν περὶ τῶν μέσων στενοτάτης μὲ τὴν Ἑλλάδα προσεγγίσεως. Συγχρόνως δὲ ὁ Στρατηγὸς Σοῦτζος, ὁ δεύτερος Ἕλλην ἀπεσταλμένος καὶ ἔγκριτος κυνηγός, προσεκάλει τὸν Κάϊζερ νὰ ἔλθῃ νὰ κυνηγήσῃ ἐν Ἠπείρῳ. Ἔκπληκτος ὁ Αὐτοκράτωρ πρὸ τῶν ἀπροσδοκήτων αὐτῶν συνομιλιῶν, ἐτηλεγράφησε τὸ ἴδιο βράδυ εἰς τὸν ἐν Ἀθήναις πρέσβυν του καὶ συγχρόνως ἐξάδελφόν του, τὸν κόμητα de Quadt-Wykradt-Isny, διὰ νὰ τοῦ ζητήσῃ πληροφορίας καὶ νὰ τὸν ἐπιπλήξῃ εἰς ὕφος, φαίνεται, ἀρκετὰ πικρόν, — καθὼς ὁ ἴδιος ὁ Quadt μοῦ τὸ εἶπε,

—ὅτι δὲν τὸν ἐκράτησε καθόλου ἐνήμερον περὶ τῶν διαθέσεων αὐτῶν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως.

Ἔξω φρενῶν, μόλις ἔλαβε αὐτὸ τὸ τηλεγράφημα, ὁ κόμης de Quadt ἔσπευσε τρέχων παρὰ τῷ κ. Βενιζέλῳ, διὰ νὰ λάβῃ καὶ αὐτὸς ἐξηγήσεις. Ὁ δὲ Πρόεδρος, ἀκόμη πλέον κατάπληκτος καὶ ἀπὸ τὸν Γερμανὸν διπλωμάτην, τοῦ διηγήθη ἀμέσως πᾶν ὅ,τι εἶχε συμβῆ, διαβεβαιῶν αὐτὸν ὅτι ἡ ἀποστολὴ τοῦ κ. Θεοτόκη περιωρίζετο αὐστηρῶς εἰς τὴν ἐπίσημον ἀγγελίαν τῆς ἀναρρήσεως εἰς τὸν θρόνον τοῦ νέου βασιλέως, καὶ ὅτι πέραν αὐτοῦ τίποτε δὲν εἶχεν ἀνατεθῆ εἰς τὸν ἀπεσταλμένον, τοῦ ὁποίου ἀπεδοκίμασε προσωπικῶς τὸ διάβημα. Μόλις δὲ εἶχε φύγει ὁ πρεσβευτὴς τῆς Γερμανίας, ὁ Πρωθυπουργός, — μὴ δυνάμενος νὰ παραδεχθῆ ὅτι ὁ γνωστὸς διὰ τὴν λεπτότητά του κ. Θεοτόκης εἶχε κάμει παρομοίαν πολιτικὴν ἀνοησίαν, καὶ πιστεύων δικαίως ὅτι ὁ Βασιλεύς, παρὰ τὴν γνώμην του καὶ ἐν ἀγνοίᾳ του, εἶχε δώσει εἰς αὐτὸν εἰδικὰς ὁδηγίας, — ἔσπευσε νὰ ὑποβάλῃ εἰς τὴν Α. Μ. τὴν παραίτησίν του, δεδομένου ὅτι ἀπεδοκίμαζε ρητῶς τὴν νέαν αὐτὴν πολιτικήν. Ὁ Βασιλεὺς ἠρνήθη διαρρήδην ὅτι εἶχε ἐπιφορτίσει τὸν κ. Θεοτόκην μὲ οἱανδήποτε ἀποστολὴν καὶ τὸν ἀπεκήρυξεν ὡσαύτως. Οὕτως ὁ κ. Βενιζέλος διετήρησε τὴν ἀρχήν. Ὁ δὲ κόμης de Quadt ἔσπευσε φυσικὰ νὰ ἀνακοινώσῃ εἰς Βερολῖνον τὰς εἰς αὐτὸν παρασχεθείσας ἐπὶ τοῦ ἐπεισοδίου ἐξηγήσεις καὶ ἔλαβε ἐκ μέρους τοῦ Κάϊζερ τηλεγράφημα, εἰς τὸ ὁποῖον ἐζήτει συγγνώμην διὰ τὴν ἄδικον ἐπίπληξιν.

Εἰς τὸ τηλεγράφημα αὐτὸ ὁ Αὐτοκράτωρ ἔλεγε, μεταξὺ ἄλλων, ὅτι ἡ μόνη δυνατὴ Ἑλληνικὴ πολιτικὴ εἶνε ἡ ἀκολουθουμένη ὑπὸ τοῦ κ. Βενιζέλου, παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Ἀγγλίας. Ὁ πρεσβευτὴς τῆς Γερμανίας εἶχε τὴν φιλόφρονα σκέψιν νὰ ἀνακοινώσῃ αὐτοπροσώπως εἰς τὸν Πρόεδρον τὴν τόσον κολακευτικὴν γνώμην τοῦ Σεπτοῦ του Ἄρχοντος καὶ Κυριάρχου, — τοῦτο πρὸ τοῦ πολέμου, — ἀλλ' ὁ κ. Βενιζέλος μὲ τὴν συνήθη του ταπεινοφροσύνην οὔτε κἂν ἐσκέφθη νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν Γερμανὸν διπλωμάτην ἀντίγραφον τοῦ τηλεγραφήματος αὐτοῦ. Ἀντ' αὐτοῦ κἄ-

ποιος ἄλλος ἔσχε εὐτυχῶς τὴν ἰδέαν αὐτήν : ὁ μετέπειτα Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν κ. Πολίτης.

Ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἐπεισόδιον αὐτό, κατὰ μίαν μου μετὰ τοῦ Βασιλέως συνομιλίαν ἔλαβα, κατὰ τὸν πόλεμον, τὸ θάρρος νὰ τοῦ εἴπω ὅτι καὶ ὁ Κάϊζερ αὐτὸς τοῦ εἶχεν ἄλλοτε ὑποδείξει τὸ καθῆκόν του καὶ τὴν ἀκολουθητέαν πολιτικήν. Καὶ ἐπειδή, κατάπληκτος, ὁ Βασιλεὺς μοῦ ἐζήτησε ἐξηγήσεις, τῷ διηγήθην τὸ ἐπεισόδιον τὸ προκληθὲν ἀπὸ τὴν «γκάφφαν» τοῦ κ. Θεοτόκη, καὶ τὰ τοῦ τηλεγραφήματος τοῦ Αὐτοκράτορος εἰς τὸν πρεσβευτήν του. Ὁ Βασιλεὺς δὲν ἐγνώριζε τίποτε, τοῦ κ. Βενιζέλου κρίναντος περιττὸν νὰ τοῦ ὁμιλήσῃ περὶ αὐτοῦ.

Τὸ κύριον χαρακτηριστικόν, ἐπαναλαμβάνω, τοῦ κ. Βενιζέλου, εἶνε ἡ κάποτε μάλιστα ὑπερβολικῶς εὔθικτος πολιτική του τιμιότης. Καὶ τῆς τιμιότητος αὐτῆς ἀδιάκοπα καὶ πολλαπλᾶ ἔδωκε δείγματα, εἰς πᾶσαν περίστασιν, ἀλλ' ἰδίως ἀπέναντι τῶν Σέρβων.

Ἐλέχθη κατὰ κόρον τὸ κάθε τι περὶ τῆς μετὰ τῆς Σερβίας συμμαχίας μας, εἶνε ἄρα περιττὸν νὰ ἐπανέλθω ἐπὶ τοῦ θέματος. Οὔτε θὰ συζητήσω οὔτε θὰ ὑπομνήσω κἂν ὑπὸ ποίας περιστάσεις ὑπεγράφη ἡ συνθήκη αὕτη. Τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι ἡ συνθήκη ὑπῆρχε : ὤφειλε ἑπομένως νὰ ἐφαρμοσθῇ. Τὸ συμφέρον ἄλλως τε τῆς Ἑλλάδος ἀπαιτεῖ τὴν στενήν της συνεργασίαν μετὰ τῆς Σερβίας. Ἦτο δέ, ἔτι μᾶλλον, συμφέρον αὐτῇ, — ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἦτο καὶ καθῆκόν της, — νὰ σεβασθῇ τὴν ὑπογραφήν της. Ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος εἶχεν ἄλλως τε ὁ ἴδιος ἀναγνωρίσει ὅτι ἡ συνθήκη δὲν ἦτο ἀποκλειστικῶς βαλκανικὴ καὶ μάλιστα μοῦ εἶπε κάποτε, μὲ κυνικὴν ἐλαφρότητα, — ἥτις, τὸ ὁμολογῶ, μὲ ἄφησε ἄναυδον, — ὅτι ὑπογράφων τὴν συνθήκην, τὸ ἔκαμε μὲ τὴν «διανοητικὴν ἐπιφύλαξιν» νὰ μὴ πολεμήσῃ ποτὲ κατὰ τῆς Αὐστρίας, τοῦθ' ὅπερ καὶ εἶπε, φαίνεται, μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ κ. Μπόσκοβιτς, ἀντιπροσώπου τῆς Σερβίας. Εἶμαι πεπεισμένος ὅτι ἀπὸ δονκιχωτισμὸν καὶ ἀπὸ πνεῦμα ἁμίλλης πρὸς τὸν ἀγαπητόν του γυναικάδελφον, ὁ Κωνσταντῖνος ἤθελε νὰ δείξῃ, — καὶ ὑπερηφανεύθη

δι' αὐτό, — ὅτι καὶ αὐτὸς θὰ ἐθεώρει ἐν ἀνάγκῃ μίαν συνθήκην ὡς ἔχουσαν τὴν ἀξίαν ἑνὸς ἁπλοῦ «παλησχάρτου».

Καὶ ἐδῶ μοῦ δίδεται ἡ εὐκαιρία νὰ ὑπενθυμίσω τὴν θαυμασίαν ἀπάντησιν ἣν ἔδωκε ὁ κ. Βενιζέλος εἰς τὸν συμβουλεύοντα αὐτὸν νὰ πολεμήσῃ κατὰ τῆς Σερβίας. «Ἡ Ἑλλάς, εἶπε, εἶνε πάρα πολὺ μικρὸν Κράτος διὰ νὰ διαπράξῃ μίαν τόσο μεγάλην ἀτιμίαν!» Ἐφαίνετο παραδεχόμενος οὕτω τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου, ἀλλὰ χωρὶς καὶ νὰ ἀναγνωρίζῃ πάντοτε τὴν παρὰ τῷ ἰσχυροτέρῳ ὕπαρξιν Δικαιοσύνης καὶ Τιμιότητος.

Δι' ὅσους ἰδεοποίησαν τὸν Ἔκπτωτον, θἀφηγηθῶ ἐνταῦθα τὰ ἀκόλουθα γεγονότα, διὰ νἀποδείξω ἅπαξ διὰ παντὸς ὅτι οὐδέποτε ἐσκέφθη κἂν ὁ κ. Βενιζέλος νὰ τὸν ἐκθρονίσῃ, πρᾶγμα ἐν τούτοις εὐκολώτατον δι' αὐτόν, τόσον ἐξ αἰτίας τῆς μεγάλης του δημοτικότητος, ὅσον συνεπείᾳ τῶν ἐγκληματικῶν σφαλμάτων ἑνὸς ἡγεμόνος τυφλωθέντος ἀπὸ τὸ πάθος. Παρ' ὅλα ταῦτα ὁ κ. Βενιζέλος διετήρησε τὴν ἣν εἶχε πάντοτε νομιμοφροσύνην πρὸς τὴν Βασιλείαν. Δὲν ἐζήτει παρὰ νὰ τὴν ἰσχυροποιήσῃ ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ τὴν ἤθελε μεγάλην, εὐγενῆ καὶ ὑψηλόφρονα. Ἀπήτει ὅπως ὁ Βασιλεὺς εἶνε πρὸ παντὸς Βασιλεὺς καὶ πατριώτης. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος οὐδέποτε ἠθέλησε νὰ ἐννοήσῃ τὸν κ. Βενιζέλον. Ἐπροτίμα νὰ πιστεύῃ τοὺς πανούργους ὑπαινιγμοὺς τῶν ποταπῶν στοιχείων τὰ ὁποῖα τὸν περιεστοίχιζον καὶ τὰ ὁποῖα τοῦ παρίστανον πάντοτε τὸν Βενιζέλον ὡς τὸν χειρότερόν του ἐχθρὸν καὶ ὡς ἐπικίνδυνον ἀντίπαλον.

Ἀποβλέπων ἀκριβῶς εἰς τὰς κακοηθείας αὐτάς, ὁ κ. Βενιζέλος εἰς μίαν ἀπὸ τὰς τελευταίας του συνομιλίας μὲ τὸν Ἔκπτωτον, τὸν εἶχεν ἱκετεύσει νὰ μὴ πιστεύῃ τὰς συκοφαντίας τὰς ὁποίας σκοπίμως διέδιδαν οἱ πολιτικοί του ἀντίπαλοι καὶ οἱ προσωπικοί του ἐχθροί, οἱ ἰσχυριζόμενοι ὅτι ἤθελε δῆθεν νὰ ἐγκαταστήσῃ τὴν δημοκρατίαν ἐν Ἑλλάδι. Μὲ τὴν συνήθη του εἰλικρίνειαν, ὁ κ. Βενιζέλος δὲν τοῦ ἀπέκρυψε τὴν πεποίθησίν του ὅτι, μὲ τὴν

πάροδον τοῦ χρόνου, ὁ τόπος θὰ ἐγίνετο ἀσφαλῶς ἀντάξιος δημοκρατίας, ἀλλ' ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἦτον ἀκόμη μακρὰν τῆς ἡμέρας αὐτῆς, μὴ οὖσα εἰσέτι ὥριμος διὰ παρόμοιον πολίτευμα, μὴ ἐφαρμόσιμον, — τοῦ προσέθετε, — πρὸ 100 ἐτῶν.

— Ἀλλά, — εἶχε τὸ θάρρος συγχρόνως νὰ τοῦ εἴπῃ, — διὰ τῶν ἐνεργειῶν σας, Μεγαλειότατε, ἐπισπεύδετε τὸ διάστημα αὐτὸ κατὰ τὰ ¾ τοὐλάχιστον.

Διὰ τῆς λέξεως «ἐνεργειῶν» ὑπενόει, ὑποθέτω, ὁ Πρόεδρος τὰς ἐναντίον του ραδιουργίας τοῦ Βασιλέως καὶ τὰς αὐτοκρατορικὰς τάσεις του, αἵτινες εἶχον ἤδη ἀρχίσει ἐκδηλούμεναι διὰ τῶν παραλόγων ἐκείνων θεωριῶν περὶ θείου δικαίου τῶν μοναρχῶν ἐν μέσῳ 20ῷ αἰῶνι, καὶ διὰ τῆς συμπερασματικῆς ἰδέας τῆς Α. Μ. ὅτι ἐγνώριζε περισσότερα καὶ ἐνήργει ὀρθότερα ἀπὸ τοὺς ἄλλους, χάρις εἰς τὴν θείαν της ἔμπνευσιν.

Οὕτω τοὐλάχιστον νομίζω ὅτι ἐξηγοῦνται οἱ λόγοι αὐτοὶ τοῦ κ. Βενιζέλου, τοὺς ὁποίους ὁ Βασιλεὺς μοῦ ἐπανέλαβε, διότι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν οἱ ἐπίστρατοι δὲν εἶχον ἀκόμη τρομοκρατήσει τὰς Ἀθήνας, καὶ οὔτε τὸ Ροῦπελ, οὔτε ἡ Καβάλλα, οὔτε τὸ 4ον σῶμα δὲν εἶχον ἀκόμη παραδοθῇ προδοτικῶς εἰς τὴν Βουλγαρίαν, οὔτε ἡ Ἤπειρος εἰς τὴν Ἰταλίαν!

Ποσάκις, ἐπὶ τῆς «Ἑσπερίας», ἐφ' ἧς ἐκάμαμεν κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1916 τὸν γῦρον τῶν νήσων Κρήτης, Σάμου, Χίου καὶ Λέσβου, διὰ νὰ καταλήξωμεν εἰς Θεσσαλονίκην, ποσάκις ἤκουσα τος φίλους τοῦ κ. Βενιζέλου συζητοῦντας μετ' αὐτοῦ τὸ μέλλον πολίτευμα τοῦ τόπου μας καὶ ἐπιμένοντας ὑπὲρ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς Δημοκρατίας. Ἀλλ' ὁ Πρόεδρος ἀνήρει ἑκάστοτε τὰ ἐπιχειρήματά των, ἐν μέσῳ πραγματικῶς γοητευτικῶν συζητήσεων, ὡς ἐκ τῆς βαθείας σοφίας τοῦ κ. Γ. Φιλαρέτου, ὑπεραμυνόμενος τῆς φιλοβασιλικῆς θεωρίας καὶ παρίστανε τὸν βασιλικὸν θεσμὸν ὡς ἐπὶ μακρὸν ἀκόμη χρόνον ἀπαραίτητον ἐν Ἑλλάδι.

Ποῦ εἶνε ἄλλως τε δυνατὸν νὰ εὕρῃ κανεὶς τρανοτέραν ἀπό-

δειξιν τοῦ ὅτι ὁ κ. Βενιζέλος δὲν ἤθελε ποσῶς νὰ ἐκθρονίσῃ τὸν Κωνσταντῖνον, παρὰ εἰς τὸν πρῶτον παρ' αὐτοῦ ἐκφωνηθέντα ἐν Χανίοις λόγον τὴν 13 Σεπτεμβρίου 1916 ὅταν ἀνήγγειλε τὴν σύστασιν τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως ; Ἐν τῷ λόγῳ του αὐτῷ, ἄφηνε μίαν τελευταίαν εὐκαιρίαν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον ὅπως ἐπανέλθῃ εἰς τὰ λογικά του καὶ τεθῇ, ἔστω καὶ κατὰ τὴν 11ην ὥραν, ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἐθνικοῦ κινήματος. Καὶ ὁ κ. Βενιζέλος εἶχε τὸ θάρρος νὰ ὁμιλήσῃ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐν μέσῳ φρενητιωδῶν κραυγῶν : «Κάτω ὁ Βασιλεύς !», τὰς ὁποίας ἐξεστόμιζε ἤδη παρρησίᾳ τὸ πλῆθος καὶ αἱ ὁποῖαι προώριστο νὰ καθίστανται διαρκῶς πλέον βίαιαι, κατὰ τοὺς διαδοχικοὺς σταθμούς μας μέχρι Θεσσαλονίκης. Καὶ ὅμως οὔτε καὶ αἱ κραυγαὶ αὐταὶ ἴσχυσαν νὰ διασαλεύσουν τὰς δυναστικὰς πεποιθήσεις τοῦ μεγάλου μας πατριώτου . . .

Διὰ νὰ ἐξαλείψω ἀκόμη καὶ τὴν ὑστάτην τυχὸν ἀμφιβολίαν περὶ τῶν ἁγνοτάτων καὶ τιμιωτάτων προθέσεων τοῦ ἀνδρός, ὅστις ἐξεπροσώπει πρὸ ὅλων ἡμῶν τὰς ἐθνικὰς διεκδικήσεις, θὰ μνημονεύσω ἁπλούστατα τὰ ἀκόλουθα γεγονότα καὶ ἔγγραφα.

Διὰ τηλ/τος τῆς 30 Σεπτεμβρίου 1916 ἐμάνθανε ὁ κ. Βενιζέλος ἐν Χανίοις, — τῇ μεσολαβήσει μιᾶς τῶν Συμμαχικῶν ἐν Ἀθήναις Πρεσβειῶν, — ὅτι ὁ Γερμανὸς στρατιωτικὸς ἀκόλουθος εἶχε ἀναγγείλει τὴν ἐπικειμένην ἄφιξιν ἐν Μακεδονίᾳ 16 Αὐστρογερμανικῶν μεραρχιῶν πρὸς ἀπώθησιν μέχρι τῆς θαλάσσης τοῦ στρατοῦ τοῦ Σαρράϊγ. Ἐμάνθανε ἐπίσης ὅτι συνταγματάρχης τις, Παπαβασιλείου, περιῆγε δήλωσιν μέλλουσαν νὰ ὑπογραφῇ παρ' ὅλων τῶν ἀξιωματικῶν, ὑπὸ τύπον ἀνανεώσεως τοῦ ὅρκου των ὑπακοῆς εἰς τὸν Βασιλέα. Παρὰ τὰς ἀπειλὰς αὐτὰς καὶ τὰς πρὸς προσοικείωσιν τοῦ στρατοῦ ἐνεργείας, ὁ κ. Διαμαντίδης, πρώην ὑπουργὸς καὶ ἀντιπρόσωπος τοῦ κ. Βενιζέλου ἐν Ἀθήναις, εἰδοποίει αὐτὸν ὅτι τοῦ εἶχεν ἀναγγελθῇ ἡ ἐπίσημος ἐπίσκεψις ὑπασπιστοῦ τινος τοῦ Βασιλέως.

Ἰδοὺ τὸ τηλεγράφημα αὐτό.

«Ἀθῆναι, 2 Ὀκτωβρίου 1916.

Διαμαντίδης πρὸς Πρόεδρον Βενιζέλον, Χανία.

«Πρὸ ὀλίγου ἔμαθον ἐξ ἀσφαλοῦς πηγῆς πιθανὰς διαπραγματεύσεις, καὶ ὅτι ὁ κ. Ρωμᾶνος, ὅστις συναινέσει τῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ Βασιλέως εἶχε, κατὰ τὰς δύο τελευταίας ἡμέρας, συνομιλίας μετὰ τοῦ κ. Μπριάν, θὰ κάμῃ αὔριον εἰς τὴν Γαλλικὴν Κυβέρνησιν τὴν ἀκόλουθον δήλωσιν, ἐὰν ἡ Α. Μ. ἐπιδοκιμάσῃ ὁριστικῶς ἀπόψε τὸ κείμενόν της :

«1ον, ἡ Ἑλλὰς κηρύσσει ἀμέσως κατὰ τῆς Βουλγαρίας τὸν πόλεμον καὶ ἐπιστρατεύει παρευθύς.

«2ον, ὁ πόλεμος θὰ κηρυχθῇ ὑπὸ νέας Κυβερνήσεως ἀπολαυούσης τῆς ἐμπιστοσύνης τῆς Συνεννοήσεως.

«Ἔμαθον ἐπίσης πρὸ ὀλίγου ἀπὸ τὴν αὐτὴν πηγὴν ὅτι ὑπασπιστής τις τοῦ Βασιλέως θέλει μετ' ὀλίγον ἔλθῃ νὰ μὲ ἴδῃ, διὰ νὰ σᾶς ἀνακοινώσω ἐκ μέρους τῆς Α. Μ. ἡμιεπισήμους προτάσεις ἐπὶ τῷ σκοπῷ τὸ ἡμέτερον κόμμα νὰ ἀντιπροσωπευθῇ ὑφ' ἑνὸς ἢ τριῶν μελῶν εἰς τὴν νέαν Κυβέρνησιν.

«Ἐὰν μοῦ γίνουν αἱ προτάσεις αὗται, ἀρνοῦμαι κάθε συζήτησιν ἢ διαπραγματεύσεις, καὶ δὲν θἀναλάβω καμμίαν ὑποχρέωσιν οἵας δήποτε φύσεως, περιοριζόμενος ἀποκλειστικῶς νὰ ἀπαντήσω ὅτι δὲν θὰ κάμω τίποτε ἄλλο παρὰ ἁπλῶς καὶ μόνον νὰ σᾶς μεταβιβάσω τὰς προτάσεις ταύτας.

«Εἶνε πιθανὸν ὅτι ὁ Βασιλεὺς θὰ δώσῃ ἀπόψε τὴν συναίνεσίν του εἰς τὰς δηλώσεις ἃς θὰ ἐπιφορτισθῇ ὁ κ. Ρωμάνος νὰ κάμῃ αὔριον εἰς τὸν κ. Μπριὰν ἐν ὀνόματί του. Ἐὰν εἰδοποιηθῶ περὶ τούτου ἀπόψε θὰ σᾶς τηλεγραφήσω ἀμέσως τὴν ληφθεῖσαν ἀπόφασιν. Εἶνε ἤδη συμφωνημένον μεταξὺ τοῦ κ. Ρωμάνου καὶ τοῦ κ. Μπριὰν ὅτι εἰς ἀπάντησιν τῆς αἰτήσεως ἣν ὁ ἐν Παρισίοις πρεσβευτής μας θὰ ἐπιφορτισθῇ νὰ κάμῃ, ὁ κ. Μπριὰν θὰ τοῦ γνωστοποιήσῃ ἀμέσως ὅτι ἡ Συνεννόησις ἀποδέχεται τὰς προτάσεις τῆς Α. Μ. καὶ ὅτι θὰ δώσῃ ὅλην τὴν οἰκονομικὴν καὶ στρα-

τιωτικὴν ὑποστήριξιν. Παρακαλῶ τὸν κ. Πρέσβυν τῆς..... νὰ σᾶς μεταβιβάσῃ τὸ παρὸν τηλεγράφημα ὅπερ ἀνακοινῶ ἐπίσης εἰς τὸν κ. Πρέσβυν τῆς.....».

('Υπογ.) «Διαμαντίδης».

Τὸ τηλεγράφημα αὐτὸ προδίδει ἀρκετὰ τὸν τρόμον τοῦ ἐν 'Αθήναις Βασιλέως καὶ τῶν μυστικοσυμβούλων του φοβουμένων μήπως τὸ κίνημά μας προσλάβῃ τοιαύτην σημασίαν, ὥστε ἡ Συνεννόησις νὰ κρίνῃ χρήσιμον νὰ τοῦ παράσχῃ τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ ὑποστήριξίν της. Οὕτως ἐξηγεῖται ἡ ἀπότομος αὐτὴ μεταστροφὴ καὶ ἡ πολιτικὴ αὐτὴ ἀλλαγή, συνεπείᾳ τῆς ὁποίας οἱ ἐν 'Αθήναις ἦσαν ἕτοιμοι νὰ κηρύξουν ἀπὸ μιᾶς ἡμέρας εἰς τὴν ἄλλην τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Βουλγαρίας παρὰ τὰς 16 Αὐστρο-γερμανικὰς μεραρχίας. Πόσον εὔκολα διακρίνει κανεὶς τὸ εὔστροφον καὶ δικολαβικὸν ὕφος τῶν ἀναθεματισμένων ἐκείνων δικηγορίσκων Γούναρη καὶ Στρέϊτ, οἱ ὁποῖοι διηύθυναν κατ' ἀρέσκειαν τὰς τύχας τῆς 'Ελλάδος ! Ἦσαν ἕτοιμοι εἰς ὅλα, ὑπὸ τὸν ὅρον ἡ πρωτοβουλία νὰ μὴν ἀφεθῇ εἰς τὸν «προδότην» Βενιζέλον ! Καὶ ὁ Βασιλεὺς προσυπέγραφε τὸ κάθε τι μὲ τὸν αὐτὸν σκοπόν, μὴ διστάζων καὶ νὰ ἐγκαταλείψῃ ἀκόμη ἐν ἀνάγκῃ τὸν ἀγαπητόν του γυναικάδελφον καὶ νὰ κηρύξῃ ἀμέσως τὸν πόλεμον εἰς τοὺς συμμάχους του !

Τὴν ἐπαύριον, ὁ κ. Βενιζέλος ἐλάμβανε τὸ ἀκόλουθον δεύτερον τηλ/μα :

«3 'Οκτωβρ. 1916, ὥρ. 6 καὶ 15.

«Διαμαντίδης πρὸς Πρόεδρον Βενιζέλον, Χανία.

«'Ο Βασιλεὺς δὲν ἔλαβε μέχρι τοῦδε τὴν παραμικρὰν ἀπόφασιν ὡς πρὸς δήλωσιν γενησομένην Γαλλικῇ Κυβερνήσει ἐπὶ τῶν δύο σημείων τῶν ἀνακοινωθέντων εἰς τὸ χθεσινὸν τηλεγράφημά μου.

«'Αφ' ἑτέρου ὁ Συνταγματάρχης Σκουμπουρδῆς ἦλθε σήμερον τὴν πρωΐαν πρὸς ἐπίσκεψίν μου, ἀλλ' ἐδήλωσε ὅτι ὡμίλει ὑπὸ τὴν ἀτομικήν του ἰδιότητα, καίτοι εἶχα ἐκ τῶν προτέρων μάθει ἐκ

πηγῆς ἀσφαλοῦς ὅτι εἶχε σταλῆ ἀπὸ τὸν Βασιλέα. Μοῦ εἶπε ὅτι, ἔχων τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ Ἑλλὰς ὤφειλε νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Βουλγαρίας, εἶχε σκοπὸν νὰ ἐπιμείνῃ πρὸς τοῦτο παρὰ τῷ Βασιλεῖ. Ἀλλὰ προηγουμένως, ἐπεθύμει νὰ γνωρίζῃ ἐάν, ἐν ᾗ περιπτώσει ἡ Ἑλλὰς ἐκήρυσσε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Βουλγαρίας, καὶ συνιστᾶτο νέα Κυβέρνησις.

«1ον) θὰ ἀπητεῖτε ἡ Κυβέρνησις αὕτη νὰ προεδρεύηται ὑφ' ὑμῶν·

«2ον) ἐὰν θὰ συνῃνεῖτε νἀντιπροσωπεύεσθε ὑπό τινος τῶν φίλων σας εἰς Οἰκουμενικὸν Ὑπουργεῖον, ἢ ἐὰν τοὐναντίον θὰ προετιμᾶτε νὰ μὴ ἀντιπροσωπεύεσθε καθόλου εἰς τὸ Ὑπουργεῖον, παρέχων ὅμως συγχρόνως εἰς αὐτὸ τὴν ὑποστήριξίν σας.

«Ἀφοῦ ἐζήτησα τὴν γνώμην τοῦ Πρέσβεως τῆς *** καὶ τοῦ Πρέσβεως τῆς ***, φρονῶ ἐκ συμφώνου μετ' αὐτῶν, καὶ δεδομένων τῶν ἀμφιβολιῶν τὰς ὁποίας δυνάμεθα ἀκόμη νὰ ἔχωμεν περὶ τῆς εἰλικρινείας τῶν εἰς τὸν Βασιλέα ἀποδιδομένων αὐτῶν προθέσεων, ὅτι θὰ ἔπρεπε ἴσως νὰ μὴ δοθῇ κατηγορηματικὴ ἀπάντησις καὶ νὰ διατυπωθοῦν αἱ ἐπιφυλάξεις ἃς θὰ κρίνετε σκοπίμους, χωρὶς νἀπορριφθοῦν κατ' ἀρχὴν αἱ προτάσεις αὗται, αἱ ὁποῖαι δυνατὸν καὶ νὰ καταλήξουν εἰς τὸ ποθητὸν ἀποτέλεσμα.

«Παρακαλῶν με νὰ σᾶς ἀνακοινώσω τὰς σκέψεις του, ὁ συνταγματάρχης Σκουμπουρδῆς ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ λάβῃ τὴν ἀπάντησίν σας ἐντὸς δύο ἢ τριῶν ἡμερῶν».

(Ὑπογρ.) «Διαμαντίδης».

Εἰς ὅσους γνωρίζουν τὸν φίλον μου Συνταγματάρχην καὶ νῦν Στρατηγὸν Σκουμπουρδῆν, ὅστις ἄλλως τε ἦτο ὁ μόνος ἔντιμος ἄνθρωπος ὁ παραμείνας τότε εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Βασιλέως, εἶνε εὔληπτον ὅτι ἦτο ὁ τελευταῖος ἄνθρωπος ὃν ἔπρεπε νὰ ἐκλέξουν διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποστολῆς ταύτης, ἐὰν ἤθελαν νὰ μὴ ὑποψιασθῶμεν ὅτι, παρὰ τὰς ἀντιθέτους του καὶ τόσον ἀδεξίως ἐπαναληφθείσας διαβεβαιώσεις, ἤρχετο ἐκ μέρους τοῦ Βασιλέως. Ἡ διπλωματική του ἱκανότης εἶνε τόσον μετρία ! Ἐξ ἄλλου αὐτὴ

αὕτη μόνη ἡ τελευταία παράγραφος τοῦ τηλεγραφήματος θὰ ἤρκει εἰς οἱονδήποτε διὰ νὰ μαντεύσῃ, συνεπείᾳ τῆς προθεσμίας τῆς χορηγουμένης διὰ τὴν αἰτουμένην ἀπάντησιν, ὅτι ὁ συνταγματάρχης ἦτο ἐντεταλμένος ἀπὸ τὸν Βασιλέα, ἀνυπομονοῦντα νὰ μάθῃ τί θὰ ἀπεκρίνετο ὁ κ. Βενιζέλος.

Ὁ Πρόεδρος δὲν ἐπερίμενε οὔτε δύο οὔτε τρεῖς ἡμέρας διὰ νὰ δώσῃ αὐτὴν τὴν ἀπάντησιν. Καθὼς ἐξεπλήρουν ὅλως προσωρινῶς τότε παρ' αὐτῷ τὰ χρέη Γραμματέως διὰ τὰς Ἐξωτερικὰς ὑποθέσεις, μὲ ἐπεφόρτισε τὴν ἰδίαν ἡμέραν νὰ τηλεγραφήσω τὴν πρὸς τὸν κ. Διαμαντίδην ἀπάντησίν του, ἥν διεβίβασα ἀμέσως διὰ τοῦ μέσου δι' οὗ τὰ ἄνω τηλεγραφήματα μᾶς εἶχαν ἀποσταλῆ, δηλ. διὰ τοῦ Προξενείου φιλικοῦ κράτους. Ὅπως πάντοτε, ὁ κ. Βενιζέλος εἶχε εὐκρινῶς ψυχολογήσῃ τὴν κατάστασιν.

Ἰδοὺ ἡ ἀπάντησίς του :

«Χανία, 4 Ὀκτωβρ. 1916.

«Πρόεδρος Βενιζέλος πρὸς κ. Διαμαντίδην, Ἀθήνας.

«Εὐαρεστηθῆτε νἀπαντήσετε συνταγματάρχῃ Σκουμπουρδῇ ὅτι ἐν ᾗ περιπτώσει Ἑλλὰς ἐκήρυσσε πόλεμον Βουλγαρίᾳ καὶ ἐπεστράτευε ἀμέσως, οὐ μόνον δὲν θἀπήτουν ὅπως τὸ νέον Ὑπουργεῖον καταρτισθῇ ὑπὸ τὴν προεδρίαν μου, ἀλλ' οὔτε κἂν θὰ ἐξήτουν νἀντιπροσωπευθῶ ἐν αὐτῷ, καίτοι θὰ τοῦ παρεῖχον ὅλην μου τὴν ὑποστήριξιν.

«Θὰ εὐαρεστηθῆτε ὅμως νὰ εἴπητε εἰς τοὺς Πρέσβεις τῆς *** καὶ *** ὅτι ἡ νέα Κυβέρνησις δέον νὰ καταρτισθῇ μὲ τὴν ἐπιδοκιμασίαν των..... Πρέπει ἐπίσης τὰ Ὑπουργεῖα τῶν Στρατιωτικῶν καὶ Ναυτικῶν νὰ παραχωρηθοῦν εἰς πρόσωπα παρέχοντα τὰς ἀναγκαίας ἐγγυήσεις ὅτι δὲν θὰ θελήσουν νὰ ἐκδικηθοῦν κατὰ τῶν προσχωρησάντων εἰς τὸ κίνημα ἀξιωματικῶν. Ὅσον ἀφορᾷ ἄλλως τε τὰς ἐγγυήσεις αὐτάς, δυνάμεθα ὑστερώτερα νὰ συνεννοηθῶμεν μετὰ τῶν κ. κ. Πρέσβεων. Ἀλλ' ἡ ἰδέα παραχωρηθησομένης τυχὸν εἰς ἡμᾶς ἀμνηστείας δέον ν' ἀποκλεισθῇ ὡς ὑπεράγαν ὑβριστικὴ δι' ἡμᾶς.

«Θεωρῶ ἄλλως τε καθῆκόν μου νὰ σᾶς δηλώσω ὅτι ἀπατᾶσθε ἂν τυχὸν φρονεῖτε ὅτι ὁ Βασιλεὺς μετέβαλε ἤδη γνώμην καὶ ὅτι εἶνε δῆθεν ἕτοιμος νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν Ἐθνικὴν πολιτικήν. Αἱ νέαι διαπραγματεύσεις δὲν ἔχουν ἄλλον σκοπὸν παρὰ νὰ κερδηθῇ καιρός.»

(Ὑπογρ.) «Βενιζέλος».

Τί μορφασμὸν θὰ ἔκαμαν ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἀθηνῶν καὶ οἱ Γούναρης, Δούσμανης, Στρέϊτ καὶ Σία, ἀναγινώσκοντες τὴν ὑπερήφανον αὐτὴν ἀπάντησιν ! Πόσον πικρῶς θὰ ἐλυπήθησαν βέβαια διὰ τὴν σπουδήν των νὰ προδώσουν τὸν Κάϊζερ ἀπὸ φθόνον κατὰ τοῦ Βενιζέλου ! Καὶ πράγματι, πᾶσα ἰδέα κηρύξεως πολέμου εἰς τὴν Βουλγαρίαν ἐτέθη ἀμέσως κατὰ μέρος, οἱ δὲ κουμπάροι αὐτοὶ δὲν ἐσκέφθησαν πλέον παρὰ ἓν καὶ μόνον πρᾶγμα, πῶς νὰ ἐμποδίσουν τὴν Προσωρινὴν Κυβέρνησιν Βενιζέλου νὰ κηρύξῃ αὐτὴ τὸν πόλεμον, παρεμβάλλοντες εἰς αὐτὴν ὅλας τὰς δυνατὰς δυσκολίας καὶ ραδιουργοῦντες παρὰ τοῖς Πρεσβευταῖς Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας, διὰ νὰ τοὺς ἀποκοιμίσουν μὲ τὴν ἐλπίδα συμμετοχῆς εἰς τὸν πόλεμον τῆς Ἀθηναϊκῆς Κυβερνήσεως, καὶ μὲ τὴν ὑστεροβουλίαν νὰ κερδίσουν καιρόν.

Ἠμπορεῖ κανεὶς μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν τριῶν αὐτῶν τηλεγραφημάτων νὰ ἀμφιβάλλῃ ἀκόμη περὶ τῶν ἁγνοτάτων προθέσεων τοῦ τιμίου αὐτοῦ καὶ εὐόρκου πατριώτου, τοῦ ὁποίου ὁ μόνος σκοπὸς ἦτον νὰ ὑπηρετήσῃ καὶ νὰ σώσῃ τὴν πατρίδα του, παρέχων μίαν ὑστάτην εὐκαιρίαν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον νὰ κάμῃ τὸ καθῆκόν του, καὶ ἀφίνων εἰς αὐτὸν γενναιοφρόνως ὅλην τὴν δόξαν καὶ τὴν πρωτοβουλίαν ;

Ἐπανέρχομαι ἤδη εἰς τὴν θαλασσίαν μας περιοδείαν ἀνὰ τὸ Αἰγαῖον. Τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἐφύγαμεν ἀπὸ τὴν Σούδαν, ἐν μέσῳ ἀπαισίου, θλιβεροῦ καὶ σκοτεινοῦ καιροῦ, ὁ φιλόφρων κυβερνήτης Docteur τοῦ «Jurien de la Gravière» μᾶς ἀνήγγειλε ὅτι δύο γερμανικὰ ὑποβρύχια, ἡσύχως ἠγκυροβολημένα παρὰ τὴν

προκυμαίαν τὴν ἔμπροσθεν τοῦ κτήματος τοῦ ἐν τῷ ὑπουργείῳ Γούναρη ὑπουργοῦ κ. Μιχελιδάκη, μᾶς ἐκαραδόκουν. Παρὰ τὰς προτροπάς μας. ὁ κ. Βενιζέλος δὲν ἠθέλησε κατ' οὐδένα τρόπον νὰ ὑποκύψη εἰς τὰς παρακλήσεις μας καὶ νὰ ἐπιβιβασθῇ, διὰ μείζονα ἀσφάλειαν, ἐπὶ τοῦ συνοδεύοντος ἡμᾶς γαλλικοῦ ἀντιτορπιλλικοῦ «Lansquenet». Μᾶς εἶπε ὅτι ἡ τύχη του ἦτο ἀλληλέγγυος τῆς ἰδικῆς μας, χωρὶς νὰ ἀντιλαμβάνεται, μὲ τὴν συνήθη του ταπεινοφροσύνην, ὅτι αὐτὸς ἦτο τὸ πᾶν διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ ὅτι ἂν ἡ «Ἑσπερία» ἐτορπιλλίζετο, ὁ θάνατός του, κατ' ἐκείνην ἰδίως τὴν στιγμήν, θὰ ἐσήμαινε τὸν καταποντισμὸν τῆς Ἑλλάδος ἐξ ὁλοκλήρου παραδιδομένης εἰς τὴν Κωνσταντινικὴν φατρίαν. Ὑπὸ τοὺς ὅρους αὐτούς, σύμφωνα μὲ τὰς συμβουλὰς τῶν φίλων μας Ἄγγλων καὶ Γάλλων ἀξιωματικῶν τῶν ὁρμούντων ἐν Σούδᾳ σκαφῶν, μετεβάλαμεν τὴν διεύθυνσίν μας καὶ διηυθύνθημεν πρὸς Β., πρὸς τὴν Μῆλον, ἀποφεύγοντες οὕτω τὰς γερμανικὰς τορπίλλας τῶν ὁποίων διὰ τοῦ ἀσυρμάτου ἐρρύθμιζαν αἱ Ἀθῆναι, διὰ Σόφιας καὶ Βερολίνου, τὴν κατεύθυνσιν !

Τὸ ἴδιο βράδυ, καθ' ἣν στιγμὴν ἀπεπλέαμεν, ὁ κ. Βενιζέλος μὲ παρεκάλεσε νὰ ἀναγνώσω ὑψηλοφώνως τὴν ἀκόλουθον ὡραίαν ἐπιστολὴν τοῦ κ. Γκυγιεμέν, πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ μᾶς ἐπεδόθη ἀκριβῶς κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἀναχωρήσεως, ἐγκάρδιος χαιρετισμός, εἰλικρινὴς ἐνθάρρυνσίς μας εἰς τὸν ἀγῶνα ὃν θὰ ἀντεμετωπίζομεν. Ἰδοὺ τὸ γράμμα, ἐλπίζω δὲ ὅτι ὁ ἔγκριτος τῆς Ἑλλάδος φίλος θὰ μὲ συγχωρήσῃ διὰ τὴν ἀδιακρισίαν τοῦ νὰ τὸ δημοσιεύσω :

«Ἀθῆναι, 15/28 Σεπτεμβρίου, 1916.

«Ἀγαπητέ μου Πρόεδρε καὶ φίλε,

«Δὲν θέλω νἀφήσω νὰ φύγῃ τὸ τορπιλλικὸν τὸ ὁποῖον θὰ μεταφέρῃ παρ' ὑμῖν τὸν Στρατηγὸν Δαγκλῆν, χωρὶς νὰ τοῦ ἐμπιστευθῶ δι' ὑμᾶς μερικοὺς λόγους φιλικοὺς καὶ τὰ πλέον ἐγκάρδια συγχαρητήριά μου.

«Καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος, ἀγαπητέ μοι καὶ μεγάλε φίλε, ἠγνόουν μέχρι

ποίου σημείου ἤμην συνδεδεμένος μεθ' ὑμῶν, προτοῦ αἰσθανθῶ τὸ μέγα κενὸν ὅπερ ἄφησε ἐν τῇ καρδίᾳ μου ἡ ἀναχώρησίς σας καὶ τὴν βαθυτάτην ἀγωνίαν ἥτις μὲ περιέσφιξε μέχρις οὗ ἔμαθα τὴν θαυμασίαν ἐπιτυχίαν σας. Πιστεύσατε ὅτι ἡ σκέψις μου εἶνε διαρκῶς πλησίον σας, πλησίον τοῦ ναυάρχου Κουντουριώτη καὶ τῶν ἄλλων ὑμῶν συντρόφων, Μελᾶ, Νεγρεπόντη, 'Αβέρωφ, Καραπάνου, πλησίον ὅλων ὅσους γνωρίζω καὶ ὅσους δὲν γνωρίζω ἀκόμη. Προσεθέσατε μίαν ἔνδοξον σελίδα εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ εὐγενοῦς σας ἔθνους καὶ ὀλίγον κάλλος ἀντανακλᾷ οὕτω ἐπὶ τῆς ἀνθρωπότητος ὁλοκλήρου ἡ ὁποία ὀφείλει ἤδη τόσα εἰς τὴν 'Ελλάδα.

«'Ιδοὺ τί ἐτηλεγράφησα εἰς Παρισίους :

> «'Η θαυμασία προκήρυξις τοῦ κ. Βενιζέλου ἀπεκάλυψε πλέον τὸ κάθε τι καὶ ρίπτει φῶς ἄπλετον ἐπὶ τοῦ μέλλοντος. Οἱ θαυμάσιοι αὐτοὶ λόγοι ἐξύπνησαν τὴν 'Ελλάδα ἀπὸ τὸν λήθαργόν της. 'Ο κ. Βενιζέλος ἐπετέλεσε ἓν θαῦμα· ἀνέστησε τὴν 'Ελληνικὴν ψυχὴν ἀπὸ τὸν μακρὸν ὕπνον εἰς ὃν τὴν εἶχε βυθίσει τὸ γερμανικὸν δηλητήριον. Πρὸ τοῦ κάλλους τῆς χειρονομίας του, τῆς εὐγενείας τοῦ λόγου του, τοῦ μεγαλείου τῆς σκέψεώς του, ὁλόκληρος ἡ χώρα ἠσθάνθη ρῖγος ἐνθουσιασμοῦ . . . »

«Καὶ συνεπέρανα ζητῶν ἐπιμόνως ὅπως ἡ δημοκρατικὴ Γαλλία σᾶς ὑποστηρίξῃ, ὅπως μὴ παραλύσῃ τὴν προσπάθειάν σας πίπτουσα εἰς τὴν χονδροειδῆ ἐνέδραν τὴν ὁποίαν τῆς τείνει ὁ Βασιλεύς. Θέλει οὗτος ὅπως ἡ ἐκ τῆς οὐδετερότητος ἔξοδός του τοῦ ζητηθῇ παρὰ τῶν Δυνάμεων ἵνα φαίνεται ἐνδίδων εἰς τὴν ἡμετέραν πίεσιν καὶ ὄχι εἰς τὴν εὐχὴν τοῦ λαοῦ του τοῦ ἐξεγερθέντος παρὰ τοῦ Βενιζέλου ! . . . . 'Ο Βασιλεὺς ὀφείλει νὰ ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις μεθ' ὑμῶν. Εἶνε καθῆκόν του· ἄλλως τε δὲν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν τίποτε τὸ κοινὸν μὲ τὴν ἐπίσημον 'Ελλάδα τὴν διοικουμένην ὑπὸ τοῦ Βασιλέως ἢ ὑπὸ τοῦ στρατοῦ του, ποῦ τὸν διευθύνει ὁ Δούσμανης. 'Εκεῖνο ποῦ μᾶς χρειάζεται εἶνε ἐθελον-

ταί, ὅσον περισσοτέρους ἠμπορέσετε νὰ μᾶς στείλετε εἰς Θεσσαλονίκην.

«Συγγνώμην διὰ τὰς ἐν σπουδῇ γραφομένας αὐτὰς γραμμάς· δὲν εἶχα παρὰ ὀλίγας στιγμὰς διὰ νὰ σᾶς γράψω, καὶ ἀναμένουν τὴν ἀπάντησίν μου διὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ πλοίου.

«Ὁ Καστιγιὸν (σύμβουλος τῆς Πρεσβείας) σᾶς ἀπευθύνει τοὺς πλήρεις σεβασμοῦ χαιρετισμούς του. Εἶμαι περισσότερον παρὰ ποτὲ καὶ ἐγκαρδίως μεθ' ὑμῶν, πλήρης χαρᾶς διὰ τὸν θαυμάσιόν σας θρίαμβον.

(Ὑπογρ.) «Ἰωάννης Γκυγιεμέν».

Πλεῖστοι, καὶ μεταξὺ ἀκόμη τῶν στενωτέρων καὶ πλέον ἐνθέρμων ὀπαδῶν του, ἐπλανήθησαν ὡς πρὸς τὰς ἰδέας καὶ προθέσεις τοῦ κ. Βενιζέλου. Ἐπειδὴ ἐπολέμησε ἐπὶ ἔτη ὁλόκληρα κατὰ τοῦ κατακτητοῦ, κατὰ τοῦ Τούρκου, καὶ ἐπειδὴ προήσπισε τὴν ἐλευθερίαν τῆς χώρας του, μὲ τὸ ὅπλον ἀνὰ χεῖρας, πολλοὶ τὸν ἐθεώρησαν, ἀδίκως, ὡς ἕνα ἐπαναστάτην. Ἡ Αὐλὴ ἰδίως τὸν μετεχειρίζετο ὡς τοιοῦτον καὶ τὸν ἐπίστευεν ἐπίσης ἐχθρὸν τῆς Βασιλείας, ἕνεκα τῶν διαφωνιῶν αἵτινες εἶχον προκληθῇ μεταξὺ τοῦ Πρίγκηπος Γεωργίου, Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ τῶν Δυνάμεων ἐν Κρήτῃ καὶ τοῦ ὑπουργοῦ του Βενιζέλου, καὶ αἵτινες δυστυχῶς εἶχαν καταντήσει τὸν Ὑψηλότατον νὰ μισήσῃ αὐτὸν ἐπίσης ἀδιάλλακτα καὶ ἐπίσης ἀδικαιολόγητα ὅσον καὶ ὁ ἀδελφός του, ὁ Ἔκπτωτος, τὸν ἐμίσησε.

Ὑπῆρξε ἐν τούτοις ἐποχὴ καθ' ἣν ὁ Πρίγκηψ Γεώργιος ἔτρεφε πρὸς τὸν κ. Βενιζέλον ἀπεριόριστον ἐμπιστοσύνην καὶ θαυμασμὸν ἀμέτρητον. Δὲν θέλω ἄλλην περὶ τούτου ἀπόδειξιν ἀπὸ τὸ ἀκόλουθον γεγονός : Ἡ Α. Ὑ. μοῦ εἶχε κάμει, τῷ 1898, τὴν τιμὴν νὰ μὲ προσκαλέσῃ εἰς τὴν Κρήτην.

Ἕνα πρωῒ εἶχα ἐπιχειρήσει ἕνα μακρυνὸν περίπατον ὁ ὁποῖος μοῦ εἶχε προκαλέσει ὄρεξιν ἀγρίαν. Ἔσπευσα λοιπὸν νὰ εἶμαι πλέον ἢ ἀκριβὴς εἰς τὴν ὥραν τοῦ προγεύματος. Τὴν ἡμέραν

ἐκείνην ὁ Πρίγκηψ μὲ κατεδίκασε εἰς τέλειον ἐκ πείνης θάνατον! Εἶχε μίαν ἀτελείωτον συνέντευξιν μὲ ἕνα ἐκ τῶν Ὑπουργῶν του. Μετὰ μίαν ὥραν καὶ πλέον ἀναμονῆς, ἡ θύρα ἤνοιξε ἐπὶ τέλους καὶ μοῦ ἐνεφάνισε ἕνα Κύριον μὲ μελανὰ γένεια, φέροντα, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, ὀμματοϋάλια, καὶ τὸν ὁποῖον μὲ πολὺν σεβασμόν, ὁ Πρίγκηψ ἐσυντρόφευσε μέχρι τῆς ἐξωθύρας τοῦ ἀνακτόρου του τῆς Χαλέπας. Ἐπιστρέψας ἔπειτα εἰς τὴν αἴθουσαν ὅπου ἐπερίμενα μὲ τοὺς ὑπασπιστάς, καὶ τότε μόνον ἀποκρινόμενος εἰς τὸ βωβὸν νεῦμά μου ἀπελπισίας καὶ ἀνυπομονησίας τὸ ὁποῖον τοῦ εἶχα κάμει ὅταν εἶχε περάσει ἐμπρός μας μὲ τὸν σύμβουλόν του, ὁ Πρίγκηψ μοῦ εἶπε :

— Ναί, ἀγαπητέ μου, ἀλλ' ἀπεζημιώθηκες περιμείνας τόσο πολύ· εἶδες τὸν Βενιζέλο !

Ὁμολογῶ ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν τὸ ὄνομα αὐτὸ δὲν μοῦ ἔλεγε τίποτε ἄλλο παρὰ τὸ ὄνομα ἑνὸς γενναίου. Καὶ ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἐπειγόμην περισσότερον νὰ καθήσω εἰς τὸ τραπέζι παρὰ νὰ ἀκούω νὰ μοῦ ὁμιλοῦν περὶ Βενιζέλου.

Ὀφείλω ὅμως νὰ εἴπω, πρὸς τιμὴν τοῦ Πρίγκηπος Γεωργίου, ὅτι ἂν ὁ κ. Βενιζέλος μοῦ ἦτο τότε ἄγνωστος, ἦτον ὅμως γνωστότατος εἰς τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα Γεώργιον εἰς ὃν ὁ ὁμώνυμος υἱός του εἶχε συχνὰ ἐκφράσει τὸν θαυμασμόν του διὰ τὸν μέγαν ἄνδρα τοῦ ὁποίου ἔκτοτε ἤδη ἡ προσωπικότης ἐπεβάλλετο.

Τὸ ἀσήμαντον αὐτὸ γεγονὸς συνέβη ὀλίγον πρὶν ἢ αἱ πολιτικαὶ ραδιουργίαι τῶν ἀντιπάλων τοῦ κ. Βενιζέλου ἐν Κρήτῃ καὶ αἱ κακαὶ συμβουλαὶ τῶν περιστοιχιζόντων τὴν Α. Ὑ. προκαλέσουν τὴν μεταξὺ τῶν δύο τόσον λυπηρὰν ἔριδα. (1)

(1) Ὅπως καὶ ἐγὼ παρὰ τῷ Ἐκπτώτῳ ὡς γραμματεύς, οὕτω καὶ ὁ ἀδελφός μου Κωνσταντῖνος, ἀξιωματικὸς τοῦ Ναυτικοῦ καὶ τότε ὑπασπιστὴς τῆς Α. Υ. εἰς μάτην ἠγωνίσθη ὑπὲρ τοῦ κ. Βενιζέλου. Ὁ ἀδελφός μου ὅστις καὶ αὐτὸς ἠκολούθησε τὸν κ. Βενιζέλον ἐπὶ τῆς «Ἑσπερίας», μᾶς ἔλεγε, παρατηρῶν περίεργον σύμπτωσιν, ὅτι ἐφθάναμεν εἰς Σούδαν τὴν ἐπέτειον ἀκριβῶς τῆς ἡμέρας καθ' ἣν νύκτωρ εἶχε φύγει ἀπὸ τὴν Κρήτην μὲ τὸν Πρίγκηπα Γεώργιον,

Ὅταν μετὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ Στρατιωτικοῦ συνδέσμου, κατ' Αὔγουστον τοῦ 1909, ὁ κ. Βενιζέλος ἔφθασεν εἰς τὰς Ἀθήνας κληθεὶς ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ κινήματος, ἡ κοινὴ γνώμη τὸν ἐνεδείκνυεν ἤδη ὡς τὸν μέλλοντα ἀρχηγὸν τοῦ Λαοῦ. Ἡ Βασιλεία τὸν ἐφοβεῖτο κατ' ἀναλογίαν τῆς δημοτικότητός του. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι μίαν ἢ δύο ἡμέρας πρὸ τῆς ἀφίξεώς του, εὑρισκόμενος μέσῳ φιλικοῦ κύκλου εἰς τὸ Ξενοδοχεῖον τῆς Κηφισσιᾶς, ἤκουσα τὸν συνταγματάρχην Μεσσαλᾶν, ὑπασπιστὴν τοῦ Βασιλέως Γεωργίου, λέγοντα ὅτι τὴν ἡμέραν ὅπου «αὐτὸς ὁ Βενιζέλος» θἀπεβιβάζετο εἰς τὸν Πειραιᾶ, ἡ Β. Οἰκογένεια θὰ ἐπεβιβάζετο ἐπὶ πλοίου εἰς τὸν παρὰ τὸ Τατόϊ ὁρμίσκον τοῦ Ὠρωποῦ, διότι ὁ Βασιλεὺς δὲν θὰ εἶχε πλέον τί νὰ κάμῃ ἐν Ἑλλάδι κοντὰ εἰς τὸν Βενιζέλον. Παρετήρησα τότε εἰς τὸν αὐλοκόλακα ὅτι δὲν ἐξυπηρέτει καθόλου τὸν Βασιλέα μας ὁμιλῶν μὲ τόσην ἐλαφρότητα, διότι οἱ λόγοι του ἠδύναντο νὰ ἐκληφθοῦν ὡς ἠχὼ βασιλικῶν λόγων. Κἄτι περισσότερον μάλιστα : Παραδέχομαι ὅτι ἴσως ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος νὰ ἐξέφρασε πράγματι τὸν φόβον μήπως τὸν ἐκθρονίσῃ ὁ κ. Βενιζέλος, ὃν ἡ Β. Οἰκογένεια ἐθεώρει ὡς τὸν αἴτιον τῆς ἐκδιώξεως τοῦ Πρίγκηπος Γεωργίου ἐκ Κρήτης. Καὶ ἂν τοῦτο ἦτο πραγματικόν, καὶ τότε ἀκόμη ὁ Ὑπασπιστὴς εἶχε καθῆκον νὰ μὴν ἐπαναλάβῃ δημοσίᾳ καὶ ἐν ἡμέραις τοιούτου ἐρεθισμοῦ ὅ,τι ἴσως ἦτον ἡ κρυφὴ σκέψις τοῦ Ἄνακτος. Ἄλλως τε, ὄχι μόνον ὁ Βασιλεὺς δὲν ἔφυγε, ἀλλὰ μὲ τὴν διπλωματικότητά του καὶ τὴν λεπτήν του ἀντίληψιν ταχέως κατενόησε τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πρωθυπουργοῦ του καὶ παρὰ τὴν πατρικὴν ἔχθραν ἣν ἴσως κατὰ βάθος διετήρει κατ' αὐτοῦ, ἐν τούτοις τοῦ παρέσχε ὅλην του τὴν ἐμπιστοσύνην. Μετὰ δὲ τὰς λαμπρὰς νίκας τοῦ Βαλκανικοῦ πολέμου, συνεβούλευε ἐνθέρμως τὸν υἱόν του νὰ «κολληθῇ» τοῦ

τῷ 1906, ὅταν αἱ Μ. Δυνάμεις ἔκριναν σύμφωνον μὲ τὸ γενικὸν συμφέρον τὴν ἐκεῖθεν ἀπομάκρυνσιν τῆς Α. Υ. διὰ νὰ τεθῇ τέρμα εἰς τὰς ἐν τῇ νήσῳ ταραχάς.

Βενιζέλου, διὰ τὴν εὐτυχίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ διὰ τὴν ἰδικήν του.

Ὅταν βλέπῃ κανεὶς σήμερον ἀκόμη μερικοὺς φανατικοὺς οἱ ὁποῖοι σοφίζονται παντοῖα σοφίσματα κατὰ τοῦ κ. Βενιζέλου, παρὰ τὰ ἀνέλπιστα καὶ τόσον πασιφανῆ ἀποτελέσματα τὰ ἐπιτευχθέντα κυρίως, ἂν μὴ ἀποκλειστικῶς, χάρις εἰς τὴν πρωτοβουλίαν του καὶ τὴν προσωπικήν του ἀξίαν· ὅταν βλέπῃ κανεὶς τοὺς κωφοὺς αὐτοὺς οἵτινες δὲν θέλουν νἀκούσουν καὶ τοὺς τυφλοὺς αὐτοὺς οἵτινες δὲν θέλουν νὰ ἴδουν, τείνει κανεὶς νἀπελπισθῇ καὶ νἀμφισβητήσῃ τελείως τὴν εὐφυΐαν μερικῶν ἐκ τῶν συμπατριωτῶν μας. Ποσάκις ἤκουσα φράσεις κενὰς καὶ γελοίας ὅπως : —Δὲν θέλομε τοὺς ξένους ! ἢ — Δὲν εἴμεθα οὔτε κατὰ τῶν Συμμάχων οὔτε ὑπὲρ τῆς Γερμανίας, ἀλλὰ θέλομε νὰ μείνωμε οὐδέτεροι, διότι εἴμεθα Ἕλληνες καὶ θέλομε πολιτικὴν ἰδικήν μας, — καὶ ἄλλας ἀναλόγους ἀνοησίας δι' ὧν οἱ φανατικοὶ αὐτοὶ προσεπάθουν νὰ καλύψουν τὴν μετριότητά των, τὸ μῖσός των καὶ τὴν δειλίαν των ! Ἐπροσποιοῦντο ὅτι ἐπόθουν διὰ τὴν Ἑλλάδα «περίλαμπρον ἀπομόνωσιν», ἐνῷ καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ ἰσχυρὰ καὶ ὑπερήφανος Ἀλβιών, ἥτις εἶχε καθορίσῃ δι' αὐτῶν τῶν δύο λέξεων τὴν πολιτικήν της, ἠναγκάσθη νὰ τὴν μεταβάλῃ, τείνουσα τὴν χεῖρά της εἰς τοὺς νῦν Συμμάχους της ἐναντίον τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ.

Τὸ νὰ μὴ θέλῃ κανεὶς νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν πραγματικότητα ὑπερβαίνει κάθε ἀντίληψιν. Νομίζω ἐν τούτοις ὅτι εὗρον, πρό τινων ἡμερῶν, μίαν ἐξήγησιν τῆς διανοητικῆς αὐτῆς ἀσθενείας. εἰς τὸν ἄνεμον αὐτὸν ὁ ὁποῖος διοχετεύει τόσα παραληρήματα καὶ πνέει ἐνίοτε ἐπὶ τοῦ πλήθους, ὠθῶν αὐτὸ νὰ ἀκολουθῇ τυφλῶς τὸν πρῶτον τυχόντα, ἰσοπεδώνων τὰς διαφόρους διανοίας.

Ἐγευμάτιζα τελευταῖον εἴς τι ξενοδοχεῖον τοῦ Λονδίνου ὑπὸ τοὺς ἤχους λαμπρᾶς ὀρχήστρας. Μετὰ ἕνα ἀριστούργημα τοῦ Μασσενέ, ἡ αὐτὴ ὀρχήστρα ἤρχισε παίζουσα ἕνα ἀπαίσιον μουσικὸν τερατούργημα, μὲ φρικώδη τσιρίγματα, κρότους πλήρεις παραφω-

νιῶν που σᾶς ἔδιναν ρίγη φρίκης, μὲ μίαν λέξιν, ἓν ἄγριον πανδαιμόνιον βαρβάρων ἤχων. Μοῦ ἦλθε ὄρεξις νὰ ἐξέλθω ἀπὸ τὸ ἑστιατόριον διὰ νὰ φύγω ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀηδίαν. Ἔ λοιπόν ! Αὐτὸς ὁ δῆθεν μουσικὸς πάταγος κατεχειροκροτήθη φρενητιωδῶς καὶ μάλιστα ἐζητήθη ἡ ἐπανάληψίς του. Ἐνόμισα ὅτι ὅλοι οἱ πέριξ μου εἶχαν τρελλαθῇ, ἢ ὅτι ἐγὼ ἤμην τρελλός, ἀφοῦ ἤμην ὁ μόνος ἴσως μὴ χειροκροτῶν. Μοῦ ἐδόθη ὅμως ἐπὶ τέλους ἡ ἐξήγησις : ἐπρόκειτο φαίνεται ἁπλούστατα περὶ τοῦ νέου χοροῦ : «Ζὰζζ μπάνδ». Ἀγνοῶ τί σημαίνει καὶ ἀπὸ ποῦ προέρχεται, καὶ δὲν ἔχω ἄλλως τε καμμίαν ἐπιθυμίαν νὰ τὸ μάθω. Κατ' ἐμὲ πρόκειται περὶ βλακείας ἐξηγούσης ἄλλην βλακείαν. Καὶ ἓν μόνον πρᾶγμα ἐνόησα : ὅτι, καθὼς ἐνίοτε ἡ ἀνθρωπίνη εὐφυΐα μένει ἑκουσίως τυφλὴ ἀπέναντι τῆς πραγματικότητος, οὕτω καὶ ἡ ἀκουστικὴ αἴσθησις παθαίνει κάποτε ἑκουσίαν ἀτροφίαν, πρὸ τῆς φρικωδεστέρας κακοφωνίας, μέχρι τοῦ σημείου ὥστε ἡ κακοφωνία αὐτὴ καὶ νὰ χειροκροτῆται. Ἀνάλογος ἀναισθησία πιστεύω ἐξηγεῖ τὸ ὅτι Ἕλληνες εὔχονται τὴν ἐπάνοδον τοῦ παλαιοῦ καθεστῶτος. Ὑπάρχει τὸ «Ζὰζζ» τὸ ἐπιστρατικόν, τὸ «Ζὰζζ» τὸ Γουναρικόν, τὸ «Ζὰζζ» τὸ Κωνσταντινικόν, ὅπως ὑπάρχει καὶ τὸ «Ζὰζζ» τὸ ἀντιμουσικόν, καὶ δυστυχῶς θὰ ὑπάρχουν πάντοτε τοιαῦτα «Ζὰζζ» καὶ ἄνθρωποι χειροκροτοῦντες !

Τελευταῖον, ἤκουσα μίαν Κυρίαν λέγουσαν μὲ τὴν βαθυτέραν καλοπιστίαν : «Ἐγὼ δὲν εἶμαι οὔτε ὑπὲρ τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου, οὔτε ὑπὲρ τοῦ κ. Βενιζέλου· θὰ περιμείνω ἕως νὰ ἴδω ποῖος θὰ κάμη τὸ περισσότερον καλὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ θἀποφανθῶ». Κατὰ λέξιν ! Ἡ ἀγαθὴ αὐτὴ Κυρία περιμένει ἀκόμη, δὲν ἐξέλεξε ἀκόμη ! Διστάζει ἀκόμη μεταξὺ Κωνσταντίνου καὶ Βενιζέλου ! Καὶ βλέπομεν ἐν Λονδίνῳ παταγώδη ὑπὲρ τοῦ Ἐκπτώτου προπαγάνδαν. Γνωρίζομεν ἀνθρώπους ἐκμεταλλευθέντας ὑλικῶς τὸν πόλεμον καὶ νεοπλούτους οἵτινες δίδουν ἁδρὰς ἐπιχορηγήσεις εἰς τὴν προπαγάνδαν αὐτήν, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὁποίας εὑρίσκονται πρώην πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ὑπάλληλοι καὶ ἄλλοι ἄνθρωποι μὴ ἔχοντες οὔτε ἱερὸν οὔτε ὅσιον, οἱ ὁποῖοι

βοηθοῦν πάσῃ δυνάμει τὸν Ἔκπτωτον ἵνα ἐπανακτήσῃ διὰ τοῦ ἐγκλήματος τὸν θρόνον τὸν ὁποῖον ἔχασε διὰ τῆς ἀτιμίας.

Πῶς ἠμπορεῖ κανεὶς ὑπ' αὐτοὺς τοὺς ὅρους νὰ συζητήσῃ μὲ τρελλούς ; Θὰ ἐκινδύνευε νὰ καταντήσῃ τρελλὸς καὶ ὁ ἴδιος ἢ νὰ φανῇ τοιοῦτος !

Ἐν σχέσει πρὸς αὐτά, δὲν ἐνθυμοῦμαι ἀκριβῶς ποῖος ἐκ τῶν δύο, ὁ Δραγούμης ἢ ὁ Σκουλούδης, — ἀμφότεροι πρώην πρωθυπουργοί, — ἔδωκε τὴν ἀκόλουθον ἀπάντησιν εἰς κάποιον ποῦ τὸν ἠρώτα ἂν εἶχε ἀναγνώσει τὸν περίφημον λόγον τοῦ κ. Βενιζέλου εἰς τὴν Βουλὴν κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1915, τὸ κύκνειον αὐτὸ ἆσμα διὰ τοῦ ὁποίου ὁ Πρόεδρος ἤλπιζε νὰ μεταδώσῃ εἰς ὅλους τὸν ἐνθουσιασμόν του, ἵνα ἡ Ἑλλὰς τρέξῃ εἰς βοήθειαν τῆς Σερβίας. «Ὄχι, ἀπήντησεν ὁ γηραιὸς ἀντίπαλός του, δὲν τὸν ἐδιάβασα καὶ οὔτε θὰ τὸν διαβάσω, ἐκ φόβου μήπως πεισθῶ !» Αὐτὸ λέγεται : νὰ ἔχῃ κανεὶς τὸ θάρρος τῆς βλακείας του !

Πρέπει κανεὶς νὰ ἔχῃ ἰδῇ τὴν κολοσσαίαν ἐργασίαν τὴν ἐπιτελεσθεῖσαν κατὰ τὴν Διάσκεψιν τῆς Εἰρήνης ὑπὸ τοῦ κ. Βενιζέλου, βοηθουμένου παρὰ τοῦ διακεκριμένου καὶ ἀκουράστου συνεργάτου του κ. Πολίτη, ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν, διὰ νἀντιληφθῇ ὅλον τὸν διανυθέντα δρόμον καὶ τὰς πολλαπλᾶς ἐπιτευχθείσας νίκας εἰς τὸ στάδιον τῆς ἐκπληρώσεως τῶν ἐθνικῶν ἰδεωδῶν, ὑπὲρ τῶν ὁποίων ἐργάζεται ὁ Πρωθυπουργός μας ἀκόμη μὲ ἀκαταγώνιστον θέρμην.

Καὶ ὅταν σκέπτεται κανεὶς ὅτι αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει παρὰ ἓν ἰδανικόν, ἕνα σκοπὸν εἰς τὴν ζωήν του : τὴν Πατρίδα, ἐξανίσταται ἀληθῶς βλέπων μερικὰ πολιτικὰ ἢ ἄλλα παράσιτα προσπαθοῦντα νὰ δυσχεραίνουν ἔτι μᾶλλον τὸ γιγαντιαῖόν του ἔργον, ζητοῦντα ἀπ' αὐτὸν «ρουσφέτια», διότι δῆθεν ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι ἀκολουθήσαντες καὶ βοηθήσαντες αὐτὸν εἰς τὸ κίνημα, ἢ διότι τὸν ὑποστηρίζουν εἰς τὴν Βουλήν. Εἶνε πράγματι ἀποκαρδιωτικὸν νὰ βλέπῃ κανεὶς ὅτι ὅλος ὁ κόσμος δὲν ἀντιλαμβά-

νεται: πῶς διὰ τὸν Ἕλληνα τὸ νὰ εἶνε τὴν σήμερον βενιζελικός, σημαίνει ὑπηρετεῖν τὴν πατρίδα του, σημαίνει παρέχειν ἐκδούλευσιν εἰς ἑαυτὸν καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁλόκληρον συγχρόνως.

Ὁ κ. Βενιζέλος κατέβαλε πάντοτε πᾶσαν προσπάθειαν διὰ νὰ στενοχωρήσῃ ὅσον τὸ δυνατὸν ὀλιγώτερον τοὺς Συμμάχους. Ἔκαμε τὸ πᾶν διὰ νὰ τοὺς βοηθήσῃ ἐξυπηρετῶν συνάμα τὰ ἑλληνικὰ συμφέροντα. Ποία καλυτέρα ἀπόδειξις τῶν διαθέσεών του αὐτῶν ἀπὸ τὴν ἀναδημοσίευσιν τῶν δηλώσεων ἃς κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1917 ἔκαμε πρὸς ἀνταποκριτὴν τοῦ Πρακτορείου Χαβὰς ἐν Θεσσαλονίκῃ ; : «Δὲν θέλω νὰ παραπονεθῶ, εἶπε, ἐναντίον οὐδενός : γνωρίζω τὰς δυσκολίας τὰς ὁποίας συναντοῦν αἱ Σύμμαχοι Δυνάμεις καὶ δὲν θέλω νὰ τὰς ἐπιδεινώσω. Ὅλως τοὐναντίον, διότι ὀφείλω νὰ σᾶς ὁμολογήσω ὅτι πρὶν ἢ ἐπιχειρήσω τὸ κίνημα εἰς οὐδεμίαν ἐξ αὐτῶν ἀπηυθύνθην διὰ νὰ ζητήσω συνδρομήν. Ἔκαμα τὸ κίνημα αὐτοβούλως καὶ ἐπὶ ἰδίᾳ εὐθύνῃ. Καμμία ἐνθάρρυνσις δὲν μοῦ ἐδόθη οὐδαμόθεν, δὲν ἔχω ἑπομένως νὰ διατυπώσω τὴν παραμικρὰν ἀπαίτησιν, ἢ νὰ ζητήσω τὸ παραμικρὸν ἀντιστάθμισμα ἢ τὴν παραμικρὰν ἀμοιβὴν οἵας δήποτε φύσεως. Ἦλθα μόνος μου, διὰ νὰ ἐκπληρωθοῦν αἱ πρὸς τὴν Σερβίαν ὑποχρεώσεις μας διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν ἀσθενῶν ἡμῶν δυνάμεων εἰς τὴν κοινὴν νίκην. Προσπαθῶ κατὰ τὸ δυνατόν, σᾶς ἐπαναλαμβάνω, ὅπως οὐδεμίαν δυσχέρειαν δημιουργήσω εἰς τοὺς φίλους μας. Μοῦ ζητοῦν νὰ ἐκκενώσω τὴν Αἰκατερίνην ; Ἐκκενῶ τὴν Αἰκατερίνην. Μοῦ λέγουν νὰ ἐγκαταλείψω τὰ Κύθηρα ; Ἐγκαταλείπω τὰ Κύθηρα. Μοῦ ἐπιβάλλουν οὐδετέραν ζώνην ; Σέβομαι τὴν οὐδετέραν ζώνην. Μοῦ ζητοῦν νὰ σταματήσω τὸ κίνημα ; Σταματῶ τὸ κίνημα !»

Ὁποία αὐτοθυσία ! Ὁποία ταπεινοφροσύνη, ὁποία τιμιότης εἰς τὰς ὀλίγας αὐτὰς γραμμάς. Καὶ ἐνῷ οἱ Σύμμαχοι τοῦ ἐπέβαλλαν ὅλα αὐτά, πόσα δὲν ἔκαμναν ὑπὲρ τοῦ ἐν Ἀθήναις Βασιλέως !

Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΚΑΙ Ο ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ.

Τὴν 6 Μαρτίου 1915 ἤμην κεκλημένος εἰς γεῦμα παρὰ τοῦ

παλαιοῦ μου φίλου Μποσδάρη, τοῦ τότε ἐν Ἀθήναις Πρέσβεως τῆς Ἰταλίας. Ἡ ἡμέρα ἐκείνη θὰ μείνῃ πάντοτε εἰς τὴν μνήμην μου ἡ ἡμέρα τῆς μεγαλυτέρας ἀπογοητεύσεως τῆς ποτὲ ἐπιδληθείσης εἰς τὰ πατριωτικά μου ὄνειρα.

Ἦτο ἡ ἐπομένη τοῦ τελευταίου Συμβουλίου τοῦ Στέμματος, οὗτινος ὁ κ. Βενιζέλος εἶχε ζητήσει ἀπὸ τὸν Βασιλέα τὴν σύγκλησιν, καὶ κατὰ τὸ ὁποῖον ὅλοι οἱ πρώην πρωθυπουργοί, οἱ ἀρχηγοὶ κομμάτων καὶ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Ἐπιτελείου εἶχαν ἐπιδοκιμάσει τὴν γνώμην του ὑπὲρ τῆς ἐξόδου μας ἀπὸ τὴν οὐδετερότητα ἣν ὁ Βασιλεὺς ὑπεστήριζε, γνωρίζομεν φεῦ ! μὲ ποίαν ὑστεροβουλίαν !

Κατὰ τὸ Συμβούλιον αὐτὸ ὁ Βασιλεὺς εἶχε ζητήσει προθεσμίαν 24 ὡρῶν διὰ νὰ σκεφθῇ δῆθεν, ἀλλὰ πραγματικῶς ἵνα, κατὰ τὴν νύκτα, τοῦ δοθῇ καιρὸς νὰ συνεννοηθῇ μὲ τὸ Βερολῖνον. Θεωρῶν ὅμως αὐτόν, ὅπως πάντοτε μέχρι τοῦδε Συνταγματικὸν Βασιλέα, — καὶ δὲν εἶχα διστάσει νὰ τοῦ τὸ εἴπω πλειστάκις ἐκεῖνο τὸ πρωΐ, — εἶχα κάθε λόγον νὰ πιστεύσω ὅτι ἡ αἴτησις αὐτῆς τῆς προθεσμίας ἦτο ἁπλῶς τυπικὴ καὶ ὅτι οὐδέποτε οὔτε κἂν θὰ ἐσκέπτετο νὰ ἀντιτεθῇ εἰς τὴν τόσον καθαρὰ διατυπωθεῖσαν ὑφ' ὅλων γνώμην. Καὶ αὐτὸς ὁ κ. Γ. Θεοτόκης, ὁ γνωστὸς γερμανόφιλος, ὁ τοιοῦτος ἰδίᾳ ἕνεκα τῶν περιποιήσεων τὰς ὁποίας τοῦ εἶχε κάμῃ ὁ Κάϊζερ ἐν Κερκύρᾳ προσκαλῶν αὐτὸν εἰς γεῦμα. καὶ αὐτὸς ἀκόμη εἶχε τιμίως δηλώσει εἰς τὸν Βασιλέα ὅτι ὤφειλε νἀκολουθήσῃ τὴν γνώμην τοῦ κ. Βενιζέλου. Γνωρίζων δὲ τὰ οὐδέποτε ἀποκρυφθέντα εὐνοϊκὰ ὑπὲρ τῆς Συνεννοήσεως αἰσθήματά μου, ὁ κ. Θεοτόκης μοῦ εἶχεν εἴπει ἐξερχόμενος τοῦ Συμβουλίου.

— Ἔ λοιπόν, Μελᾶ ! Θὰ εἶσαι βέβαια εὐτυχής ! Ὁ Βενιζέλος ἐνίκησε, καὶ εἰλικρινῶς πιστεύω ὅτι αὐτὴ εἶνε καὶ ἡ καλυτέρα διὰ τὴν Ἑλλάδα λύσις !

Αὐτὴ ἦτο γλῶσσα ἀνθρώπου ὑπερόχου, ἀναγνωρίζοντος συνάμα τὴν ὑπεροχὴν τοῦ κ. Βενιζέλου.

Τὸ πρωῒ λοιπὸν ἐκεῖνο εἰσῆλθα παρὰ τῷ Βασιλεῖ ἀκτινοβολῶν, γεμᾶτος ἐλπίδας καὶ ἐνθουσιασμόν. Ἔβλεπα ἤδη τὰ ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὄνειρά μου λαμβάνοντα σάρκα καὶ ὀστᾶ καὶ σχεδὸν

πραγματοποιούμενα. Ὁ Βασιλεύς, ὅστις ἀπό τινων ἡμερῶν μὲ ἔβλεπε νευρικὸν καὶ ἀνήσυχον, ἀντελήφθη ἀμέσως τὴν ψυχικήν μου ἀλλαγὴν καὶ μὲ ἠρώτησε διατί ἐφαινόμην τόσον χαρούμενος.

— Ἀ ! Μεγαλειότατε, τοῦ ἀπήντησα· διότι ἀπὸ χθὲς βράδυ, ἀφ' ὅτου ἡ ἀπόφασις ἐλήφθη, αἰσθάνομαι τὸν ἑαυτόν μου τόσον εὐτυχῆ ! . . .

— Καὶ τί γνωρίζεις, μοῦ ἀπεκρίθη ὁ Βασιλεύς, περὶ τῶν προθέσεών μου ; Ἠξεύρεις κάλλιστα ὅτι ἐζήτησα 24ωρον προθεσμίαν διὰ νὰ σκεφθῶ . . . Ἔ, λοιπόν, ἐσκέφθηκα !

Ἐνόησα αὐτοστιγμεὶ ὅτι ἐμελέτα κανὲν πραξικόπημα καὶ τοῦ ἐξεδήλωσα τοὺς φόβους μου.

— Ναί, μοῦ εἶπε . . . Ἐπῆρα τὴν περὶ αὐτοῦ ἀπόφασίν μου, διότι προτιμῶ τοῦτο παρὰ νὰ ἐξέλθω τῆς οὐδετερότητος. Μὴν εἰπῇς ἀκόμη τίποτε εἰς κανένα. Πρέπει νὰ εἰδοποιηθῇ ὁ κ. Βενιζέλος διὰ τὰς 2 ¼. Εἶμαι τελείως ἀποφασισμένος νὰ μὴν πολεμήσω ἀκόμη . . .

Ἤμουν κεραυνόπληκτος ! Ὅλα τὰ ὄνειρά μου δόξης Ἑλληνικῆς καὶ μεγαλείου κατεστρέφοντο ἐντὸς δευτερολέπτου, διότι ἔτσι τὸ ἤθελε ἕνας ἄνθρωπος, τοῦ ὁποίου μάλιστα ἡ Ἑλλὰς δὲν ἦτο ἡ πατρίς. Διὰ τῆς ἀποφάσεώς του αὐτῆς ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος καθώριζε οὕτω, ἐπιπολαίως, τὴν τύχην καὶ κατεδίκαζε 2.000.000 Ἑλληνικῶν θυμάτων ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ ἐν Θράκῃ.

Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης, — 6 Μαρτίου 1915, — μέχρι τῆς τελευταίας ὥρας τῆς τόσον βραχείας βασιλείας του, ὁ Κωνσταντῖνος ἐστάθη ἔξω τοῦ Συντάγματος, ὅπερ δὲν ἔπαυσε ἔκτοτε νὰ παραβιάζῃ διὰ πασῶν ἀνεξαιρέτως τῶν πράξεών του. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης δὲν ἔπαυσε ἐπιορκῶν. Δὲν ἐθεώρει πλέον τὸν ἑαυτόν του ὑπεύθυνον παρὰ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ! Ἡ θέλησις τοῦ Ἔθνους δὲν τὸν ἔμελλε πλέον καθόλου καὶ ἐλαφρᾷ τῇ καρδίᾳ τὴν ἐποδοπάτει ! Ἀπὸ τοῦ πρώτου αὐτοῦ συνταγματικοῦ ἐκτροχιασμοῦ δὲν ἔκαμε πλέον ἄλλο τι παρὰ νὰ ἐπισωρεύῃ δυστυχίας ἐπὶ

δυστυχιῶν ! Δὲν εἶχεν ἔκτοτε παρὰ δύο πράγματα ὑπ' ὄψιν του. Νὰ καταστρέψῃ ἐκεῖνον τὸν ὁποῖον ἐθεώρει ὡς ἀντίπαλόν του. Καὶ νὰ κερδίσῃ καιρόν, ἀναμένων καὶ εὐχόμενος τὴν Γερμανικὴν νίκην. Ἡ τόσον προφανὴς διπροσωπία του εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ προκαλέσῃ τὴν γενικὴν ἀποσύνθεσιν ἐν Ἑλλάδι.

Ἡ ἀπόφασις αὐτὴ τοῦ Βασιλέως καὶ τὸ ἀσθενὲς τῶν ἐπιχειρημάτων του μὲ ἀνεστάτωσαν τόσον ὥστε ἔλαβα τὸ θάρρος νὰ τοῦ ἐκφράσω ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ τὰς σκέψεις μου. Τοῦ προσῆψα ὅτι ἐπρόκειτο περὶ κωμῳδίας ὅταν συνεκάλεσε τὰ δύο Συμβούλια τοῦ Στέμματος, ἀφοῦ ἦτο ἐκ τῶν προτέρων ἀποφασισμένος νὰ ἐπιβάλῃ τὴν ἰδικήν του θέλησιν, ἀντίθετον πρὸς τὴν γνώμην ὅλων τῶν ἄλλων. Ἐτόλμησα μάλιστα νὰ τοῦ παρατηρήσω ὅτι, ὡς Συνταγματικὸς Βασιλεύς, δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα ν' ἀντιταχθῇ εἰς τὴν ὁμοφώνως ἐκφρασθεῖσαν τὴν παραμονὴν γνώμην. Καὶ ἐγὼ δὲν ἠξεύρω τί ἀκόμη δὲν τοῦ εἶπα, ἀλλ' ἐκεῖνο περὶ οὗ εἶμαι βέβαιος εἶνε ὅτι, ἔκτοτε, συχνότατα ὁ Κωνσταντῖνος θὰ ἐνεθυμήθη ἀσφαλῶς τοὺς σκληροτάτους λόγους μου, οὓς ὡς φίλος καὶ θεράπων ἀφωσιωμένος, εἶχα τὸ θάρρος νὰ τοῦ εἴπω κατ' ἐκεῖνο τὸ πρωῒ τῆς 6 Μαρτίου 1915 !

Τὸ ὑπόλοιπον τῆς πρωΐας τὸ ἐπέρασα μεταφράζων ἓν ἀτελείωτον κρυπτογραφικὸν τηλεγράφημα ἀπευθυνόμενον εἰς τὴν Α. Μ. παρὰ τοῦ Ἰωάννου Δραγούμη (1), τοῦ ἐν Πετρουπόλει πρεσβευτοῦ του, ἐν τῷ ὁποίῳ οὗτος τὸν ἱκέτευε νἀκολουθήσῃ τὴν πολιτικὴν τοῦ κ. Βενιζέλου καὶ νὰ ἐξέλθῃ τῆς οὐδετερότητος παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Συνεννοήσεως. Ἔκτοτε ὁ μικροπολιτικὸς αὐτὸς ἤλλαξε «παντιέρα», τόσον διὰ νὰ κολακεύσῃ τὸν Ἔκπτωτον, ὅσον καὶ ἀπὸ

(1) Πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ, ὅστις ἀργότερα, καίτοι Μακεδὼν τὴν καταγωγήν, κατήντησε εἷς τῶν θερμοτέρων ὑποστηρικτῶν τῆς προδοτικῆς παραδόσεως τῆς Μακεδονίας εἰς τοὺς Βουλγάρους, καὶ ὅστις ὑπέγραψε τὴν περίφημον πρὸς τὸν λαὸν ἔκκλησιν πρὸς ἐπανάστασιν, καθ' ἣν ὥραν ὁ κ. Βενιζέλος συμμετεῖχε τῆς ἐν Σὰν Ρέμο διασκέψεως !

φθόνον διὰ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ κ. Βενιζέλου. Εὗρηκα ὡς πρόσχημα τὸ τηλεγράφημα αὐτὸ καὶ μόλις τὸ εἶχα μεταφράσει, ἐπέστρεψα παρὰ τῷ Βασιλεῖ διὰ νὰ τοῦ τὸ ἀναγνώσω καὶ συγχρόνως διὰ νὰ προσπαθήσω, ὑστάτην ἤδη φοράν, νὰ μετατρέψω τὴν ἀπόφασίν του, προτοῦ σημάνῃ ἡ τελικὴ καὶ μοιραία ὥρα. Μόλις τοῦ τὸ εἶχα διαβάσει, ὁ Βασιλεὺς ἐπῆρε τὸ τηλεγράφημα ἀνὰ χεῖρας, τὸ ἐξέσχισε εἰς χίλια κομμάτια καὶ τὸ ἔρριψε μὲ θυμὸν εἰς τὸν κάλαθον, ἀποκαλῶν «ξέστρωτο γαϊδοῦρι» τὸν ἐν Πετρουπόλει πρεσβευτήν του ! Ἐν τῇ σπουδῇ μου νὰ τὸ ἀνακοινώσω εἰς τὸν Βασιλέα, δὲν εἶχα προφθάσει νὰ κρατήσω ἀντίγραφον τοῦ τηλεγραφήματος αὐτοῦ τοῦ ὁποίου τὸ πρωτότυπον εἶχα, ὡς συνήθως, καταστρέψῃ. Καὶ λυποῦμαι, διότι θὰ ἤθελα νὰ ἐπιβάλω σήμερον εἰς τὸν Ἰω. Δραγούμην νὰ τὸ ξαναδιαβάσῃ

Μὲ τὰς ψυχικὰς αὐτὰς ἐντυπώσεις καὶ μὲ τὸ πένθος εἰς τὴν καρδιά, ἐπῆγα νὰ προγευματίσω εἰς τῆς κομήσσης Μποσδάρη. Μεταξὺ τῶν συνδαιτυμόνων εὑρίσκετο ἐκεῖ, ὡς κατὰ τύχην, ὁ Πρέσβυς τῆς Βουλγαρίας Πασσάρωφ, ἐπίδοξος σύμμαχος τῆς Ἰταλίας εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ κοινοῦ κατὰ τοῦ κ. Βενιζέλου μίσους. Οἱ δύο πρεσβευταὶ ἤλπιζαν ἀσφαλῶς νὰ μάθουν ἀπὸ ἐμὲ λεπτομερεῖς πληροφορίας περὶ τοῦ ἐν τοῖς Ἀνακτόροις Συμβουλίου τῆς προτεραίας. Ἡ ἀκατανόητος ἀπόφασις τοῦ Ἐκπτώτου ἦτον ἀκόμη ἄγνωστος. Τοὐναντίον, ὅλη ἡ Εὐρωπαϊκὴ διπλωματία εἶχεν ἤδη εἰδοποιηθῇ ἀπὸ τοὺς ἐν Ἀθήναις πρέσβεις ὅτι, συνεπείᾳ τοῦ Συμβουλίου τοῦ Στέμματος, ἡ ἔξοδός μας ἀπὸ τὴν οὐδετερότητα ἦτο σχεδὸν τετελεσμένον γεγονός.

Κατὰ τὸ πρόγευμα αὐτό, ὑπέστην πραγματικὸν μαρτύριον, διότι οἱ δύο πρεσβευταὶ δὲν ἔπαυσαν οὐδ' ἐπὶ μίαν στιγμὴν νὰ ἐκφράζουν πενθίμως, ἐκ τῶν προτέρων τὴν θλῖψιν των διὰ τὰς φεῦ ! τόσον ποθητὰς δι' ἡμᾶς συνεπείας τῆς πολεμικῆς ἀποφάσεως τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ὡς ἐξεπίτηδες, ἀμφότεροι δὲν ἐσταμάτουν οὔτε δευτερόλεπτον ἐξαίροντες τὰ κολοσσαῖα ὠφέλη ἅτινα θὰ προσεκόμιζε εἰς τὴν Συνεννόησιν ἡ ἁπλῆ καὶ μόνον ἀπόφασίς μας νὰ ὑποστη-

ρίξωμεν τοὺς Σέρβους. Τοῦτο θὰ ὑπεχρέου τὴν Ἰταλίαν νὰ ἐπέμβῃ καὶ ἐκείνη ὑπὲρ «αὐτῶν τῶν Συμμάχων», ὅπως ἔλεγε ὁ Μποσδάρη.

— Καὶ τὴν Βουλγαρίαν ἐπίσης, ἐκλαυθμήριζε ὁ Πασσάρωφ.

— Καὶ τὴν Ρουμανίαν ἀκόμη, ἐπανελάμβαναν καὶ οἱ δύο ἐν χορῷ. «Αὐτὸς ὁ Βενιζέλος ἐξεμάνη. Διατί δὲν μένει ἥσυχος ; Τί θέλει ἡ Ἑλλὰς νὰ ἀναμιχθῇ εἰς αὐτὸν τὸν πόλεμον, διὰ νὰ μᾶς ὑποχρεώσῃ ὅλους νὰ ἐπεμβῶμεν !»

Ἐν μιᾷ λέξει πᾶν ὅ,τι ἔλεγαν οἱ πρεσβευταὶ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Βουλγαρίας διηρμήνευε τὰς θερμοτέρας μου εὐχάς. Αὐτὸ ἀκριβῶς ἐποθοῦμεν : καίτοι ἀσθενεῖς νὰ προσφέρωμεν ὀγκώδη βοήθειαν εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν, προκαλοῦντες τὴν ὑπὲρ αὐτῶν ἐξέγερσιν καὶ ἄλλων παραγόντων. Οἱ τόσον ἐλευθέρως ἐκδηλωθέντες φόβοι τοῦ Μποσδάρη καὶ τοῦ Πασσάρωφ ἔδιδαν τὸν πραγματικὸν τόνον τοῦ τρόμου ὃν ἡ ἁπλῆ ἐπέμβασις τῆς μικρᾶς Ἑλλάδος ἐνέπνεε ἤδη εἰς τοὺς ἄλλους μεγάλους μαχητάς.

Τὰς ἱερεμιάδας αὐτὰς τὰς ἤκουα σιωπῶν σιωπὴν πλήρη ἀγωνίας. Ἀκούων αὐτὰς δὲν εἶχα ἄλλην σκέψιν, παρὰ νὰ τρέξω νὰ ἐπανίδω τὸν Βασιλέα πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ κ. Βενιζέλου εἰς τὰ Ἀνάκτορα, νὰ ἐπιχειρήσω τελευταίαν κατ' αὐτοῦ ἔφοδον, νὰ κάμω μίαν ὑστάτην ἀπόπειραν νὰ τὸν πείσω. Καὶ πράγματι, ὑπὸ τὸ πρόσχημα ὅτι μὲ περίμενε ἓν ἐπεῖγον τηλεγράφημα, ἔφυγα κατεσπευσμένως ἀπὸ τὴν Ἰταλικὴν Πρεσβείαν, εἰς ὀλίγων βημάτων ἀπόστασιν ἀπὸ τὰ Ἀνάκτορα κειμένην, καὶ ἔσπευσα νὰ ἴδω τὸν Βασιλέα, ὅστις ἐπρογευμάτιζεν ἀκόμη. Τὸν ἀνέμεινα εἰς τὸ Γραφεῖόν του.

Διερχόμενος ἐκ τῆς αἰθούσης, εἶχα συναντήσει τὸν Πρόεδρον, ὅστις, εὑρισκόμενος ἤδη ἐκεῖ, ἐπερίμενε τὸν Βασιλέα.

Ὡσὰν ὁ Βασιλεὺς νὰ μὲ εἶχε μαντεύσει καὶ μάλιστα πλήρης φόβου διὰ τὸν λόγον τῆς ἐπισκέψεώς μου, μοῦ εἶπε, μόλις εἰσερχόμενος, ἀφοῦ ἐκύτταξε τὸ παρὰ τὴν χεῖρα ὡρολόγιόν του, διὰ νὰ μοῦ δείξῃ ὅτι ἔπρεπε νὰ κάμω γρήγορα.

— Τί τρέχει ; Εἶμαι βέβαιος ὅτι ὁ Πρόεδρος ἔφθασε κι' ὅλας !

Ἐννοεῖται ὅτι δὲν τοῦ τὸ ἐπεβεβαίωσα, καὶ ἐπειγόμενος, μὲ

μερικὰς βραχείας λέξεις. τὸν ἔθεσα ἐνήμερον τοῦ ὅ,τι εἶχα ἀκούσει εἰς τοῦ Μποσδάρη. Τοῦ εἶπα τοὺς οὐδόλως ἀποκρυφθέντας φόβους τῶν δύο Πρεσβευτῶν οἱ ὁποῖοι φυσικὰ ἦσαν τὸ ἀπαύγασμα τῶν σκέψεων τῶν Κυβερνήσεών των. Τοῦ παρέστησα ὅτι ἐκράτει κατ᾽ αὐτὴν τὴν στιγμὴν τὸ κλειδὶ τῶν Βαλκανίων εἰς τὰς χεῖράς του, ὅτι ἦτο ὁ κύριος τῆς καταστάσεως, ὅτι τὸ πᾶν ἐξηρτᾶτο ἀπ᾽ αὐτόν, ἀπὸ τοὺς λόγους τοὺς ὁποίους θὰ ἀπηύθυνε μετ᾽ ὀλίγον εἰς τὸν κ. Βενιζέλον, ὅτι ἡ τύχη τοῦ παγκοσμίου πολέμου ἴσως, καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ διάρκειά του, ἐξηρτᾶτο ἀπ᾽ αὐτόν. Τοῦ ὑπέδειξα τὰς τρομερὰς διὰ τὴν Ἑλλάδα συνεπείας, ἐὰν ἡ Γερμανία κατώρθωνε νὰ προσεταιρισθῇ τὴν Βουλγαρίαν καὶ ἐὰν ἐπετύγχανε τὴν ἄμεσον ἐδαφικήν της συνάφειαν μετὰ τῆς ἤδη, ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τοῦ πολέμου, συμμάχου της Τουρκίας. Ἀλλὰ φεῦ ! Αὐτὸ ἀκριβῶς ἤθελεν ὁ Κάϊζερ καὶ αὐτὸ ἦτο τὸ μέγα ἔγκλημα τοῦ Κωνσταντίνου : νὰ συγκρατήσῃ τὴν Ἑλλάδα, νὰ τὴν ἐμποδίσῃ νὰ δράσῃ, διὰ νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν Γουλιέλμον νὰ κάμῃ εἰς βάρος μας πᾶν ὅ,τι ἤθελε εἰς τὸν Αἷμον ! Ὅλα ἐπῆγαν τοῦ κάκου ! Ὁ Βασιλεὺς μὲ ἄφησε νὰ ὁμιλῶ, κυττάζων διαρκῶς τὸ ὡρολόγιόν του.

Ἤλλαξα τότε τακτικήν, καὶ ἐπελήφθην τῆς μεθόδου τοῦ ἐκφοβισμοῦ. Τοῦ ὡμίλησα περὶ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ κ. Βενιζέλου ἐν τῇ χώρᾳ. Δὲν ἠσθάνθην τὴν παραμικρὰν στενοχωρίαν νὰ τοῦ εἴπω ὅτι μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Προέδρου, ὁ τελευταῖος ἦτον ἀσφαλῶς ὁ ἰσχυρότερος· ὅτι εἰς ἓν νεῦμά του ὅλη ἡ Ἑλλὰς θὰ ἐξηγείρετο, καὶ ὅτι ἐκεῖνος ἔπαιζε τὸν θρόνον του. Τοῦ ἐπρόσθεσα ὅτι τὸ πρωῒ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν ὅταν ὡμίλησα περὶ τῶν βασιλικῶν προθέσεων εἰς τὸν κ. Πολίτην, ἠρνήθη οὗτος νὰ μὲ πιστεύσῃ, λέγων : «Ἐὰν ὁ Βασιλεὺς πεισματώσῃ νὰ κάμῃ ὅ,τι μοῦ λέτε, ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ ἀφορμὴ σπουδαίων γεγονότων τὰ ὁποῖα θὰ τοῦ κοστίσουν ἀκριβά».

Αὐτὴν τὴν φορὰν ἡ ἔφοδος ἐπέτυχε. Ὁ Βασιλεὺς εἶχε παύσει κυττάζων τὴν ὥραν καὶ δὲν ἀνυπομόνει πλέον νὰ δεχθῇ τὸν κ.

Βενιζέλον. Ἤρχισε νὰ συζητῇ μὲ φανερὰν ἀνησυχίαν ἐπὶ τῶν πιθανῶν συνεπειῶν τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ Προέδρου τὴν ὁποίαν ἐμηχανᾶτο. Εἶχα κατορθώσει νὰ τὸν ἐκφοβίσω. Ἀλλὰ δυστυχῶς τὸ ἐνόησα παρὰ πολὺ ἀργά. Δὲν κατώρθωσα νὰ ἐκμεταλλευθῶ τὴν νίκην μου. Καὶ δὲν τὸ ἐκατάλαβα, παρὰ ὅταν, ἐπιστρέφων εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ Βασιλέως μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ ἤδη ὑπὸ παραίτησιν κ. Βενιζέλου, ἡ Α. Μ. μοῦ εἶπε περιχαρής, — ὡς ἄλλος μαθητὴς ἀποφυγὼν τὴν τιμωρίαν τοῦ διδασκάλου του :

— Ὁ Πρόεδρος δὲν ἦτο καθόλου θυμωμένος, ὅπως ἔλεγες πρίν. Δὲν ἐφαίνετο οὔτε κἂν δυσηρεστημένος ἐναντίον μου. Ἐχωρισθήκαμε πολὺ καλοὶ φίλοι.

Τότε μόνον ἐνόησα ὅτι ὅσα τοῦ εἶχα εἴπῃ τοῦ εἶχαν κάμει ἐντύπωσιν. Οὐδέποτε δὲ θὰ παύσω μετανοῶν ὅτι δὲν εἰδοποίησα τὸν Πρόεδρον περὶ τῆς ψυχικῆς καταστάσεως εἰς ἥν εἶχα ἀφήσει τὸν Βασιλέα. Ἀσφαλῶς ὁ κ. Βενιζέλος θὰ ἐπωφελεῖτο διὰ νὰ τοῦ ἐπιβάλῃ τὴν πολιτικήν του, ἀντὶ νὰ παραχωρήσῃ τὴν θέσιν του εἰς Κυβέρνησιν ἐγκάθετον καὶ ἀντιλαϊκήν.

Τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι ἐκείνην τὴν ἡμέραν ὁ Βασιλεὺς ἐφήρμοσε ἐπιτυχῶς τὸ μάθημα καὶ τὴν συμβουλὴν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ γυναικαδέλφου του. Ὁ Κάϊζερ τοῦ εἶχε κάποτε προσάψῃ ὅτι εἶνε ἀνίκανος νὰ θέσῃ ἐκποδὼν τὸν Βενιζέλον, ἐνῷ αὐτὸς εἶχε διώξει τὸν Βίσμαρκ.

Παρ' ὅλα ταῦτα ἐν τούτοις, ὁ Βασιλεὺς ᾐσθάνετο ἑαυτὸν σφάλλοντα. Ἡ νευρικότης του, ἐκείνην τὴν ἡμέραν, ἦτο προφανής. Τοῦ ἦτον ἀδύνατον νὰ σταθῇ ἥσυχος. Ἐφοβεῖτο νὰ μείνῃ μόνος, διὰ νὰ μὴν ἀκούσῃ βέβαια τὰς τύψεις τῆς συνειδήσεώς του. Δίς, ἐκεῖνο τὸ πρωΐ, εἶχεν ἔλθει πρὸς ἐμὲ εἰς τὸ γραφεῖόν μου, χωρὶς κανένα λόγον, καὶ ἦτο εὔκολον νἀντιληφθῇ τις ὅτι εὑρίσκετο ὑπὸ τὸ κράτος τῶν ὑστάτων δισταγμῶν του. Ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν, ἀσφαλῶς, τὴν ἡμέραν ἐκείνην, τὸ προαίσθημα ὅτι διεκύβευε τὸ πᾶν. Καὶ δὲν ἠπατᾶτο !

Τὸ ἴδιο βράδυ ὁ βαρῶνος Σένκ (1), τοῦ ὁποίου ἡ αἰσχρὰ ἀνάμνησις θὰ μᾶς μείνῃ δυστυχῶς ἀνεξάλειπτος, εἰσερχόμενος εἰς τὸ Ξενοδοχεῖον τῆς Μ. Βρετανίας, εἶχε θριαμβευτικῶς δηλώσει ὅτι εἶχε «ἐπιτύχει τὴν πτῶσιν τῆς Κυβερνήσεως» καὶ οἱ Γερμανοὶ γραμματεῖς ἤπιαν καμπανίτην εἰς τὴν Λέσχην διὰ νὰ ἑορτάσουν τὴν νίκην. Ἀλλὰ καὶ δύο ἡμέρας προτήτερα, μετὰ τὸ πρῶτον Συμβούλιον τοῦ Στέμματος, μήπως ὁ Σένκ δὲν ἔλεγε, διὰ νὰ δώσῃ θάρρος εἰς τοὺς Γερμανοφίλους οἵτινες ἐφοβοῦντο ὅτι ἡ γερμανικὴ ἐπιρροὴ θὰ ἐξωλοθρεύετο, ὅτι τοὐναντίον «τίποτε δὲν εἶχε ἀπολεσθῆ» ; Ἦτον αἰσιόδοξος ὁ βαρῶνος καὶ ἤξευρε τί ἔλεγε, ἀφοῦ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν δύο Συμβουλίων τοῦ Στέμματος, ἐπερίμενε τὸ ἀποτέλεσμα εἰς τὰ δωμάτια τῆς Βασιλίσσης !

Ἓν γεγονός, τὸ ὁποῖον ἀσφαλῶς θὰ ἐπροκάλει ποικίλα σχόλια ἂν εἶχε γνωσθῇ τότε, εἶνε τὸ ἑξῆς : Ὀλίγα λεπτὰ πρὸ τοῦ πρώτου συμβουλίου τοῦ Στέμματος ὁ Βασιλεὺς ἔσχε μακρὰν συνέντευξιν μὲ τὸν Τοῦρκον Πρέσβυν Γκαλὴπ μπέην, δηλ. τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ Κράτους ἐναντίον τοῦ ὁποίου, κατὰ πᾶσαν σχεδὸν βεβαιότητα, ἡ Ἑλλὰς ἔμελλε μετ' ὀλίγας ὥρας νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον.

Εἰς ὅσους ἀμφιβάλλουν ἀκόμη ὅτι αἱ ἀποφάσεις τῶν Ἀθηνῶν ὑπηγορεύοντο ἀπὸ τὸ Βερολῖνον, θὰ ὑπομνήσω ἓν τηλεγράφημα τοῦ ἐν Βερολίνῳ τότε πρεσβευτοῦ Νικολάου Θεοτόκη.

Ἀνήμερα τοῦ δευτέρου συμβουλίου τοῦ Στέμματος, τὴν 5 Μαρτίου, ἐτηλεγράφει τὰ ἀκόλουθα :

«Ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν μοὶ ἀνεκοίνωσε χθὲς βράδυ τηλεγράφημα Προξένου Γερμανίας ἐν Χανίοις, ἀγγέλλον ὅτι ἐπίστρατοί

---

(1) Ὅστις εἶχεν ἔλθει εἰς Ἀθήνας ὡς δῆθεν ἀντιπρόσωπος τοῦ οἴκου Κρούπ· ἔπειτα διωρίσθη ἐμπορικὸς ἀκόλουθος εἰς τὴν Γερμανικὴν πρεσβείαν διὰ νὰ δικαιολογηθοῦν καὶ νὰ νομιμοποιηθοῦν οὕτως εἰπεῖν τὰ προπαγανδιστικά του ὄργια.

τινες Κρῆτες, ὁδηγούμενοι παρὰ ἐφέδρου τινὸς ἀξιωματικοῦ καὶ παρά τινος ἱερέως διέτρεξαν τὴν πόλιν, ἀπειλοῦντες τοὺς Μουσουλμάνους. Ἀνακοινῶν μοι τοῦτο, ὁ κ. von Jagow προσέθεσε ὅτι ἐλυπεῖτο διὰ τὴν διαδραμάτισιν τοιούτων σκηνῶν. Ὅτι ἂν ἐγίνοντο αὗται γνωσταὶ ἐν Τουρκίᾳ, — ὁ πρεσβευτὴς τῆς Γερμανίας ἐν Κωνσταντινουπόλει. Βάγκενχάϊμ εἶχε ἤδη σπεύσει νὰ τὰς ἀναγγείλῃ, — ἠδύναντο νὰ δώσουν ἀφορμὴν εἰς ἀντίποινα ὑπὸ τύπον διωγμῶν, — μὰ οἱ διωγμοὶ μήπως ἔπαυσαν ποτέ ; — ἐναντίον τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου. Ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν μοὶ ἀνεκοίνωσεν ὡσαύτως ὅτι ἐτηλεγράφησεν ἀμέσως Γερμανῷ πρεσβευτῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἵνα ἐξασκήσῃ τὴν ἐπιρροήν του ἐπὶ ἰθυνόντων Τουρκίας ἐπὶ σκοπῷ ὁ αὐτόθι τύπος νὰ μὴ ἐκμεταλλευθῇ τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο. Ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν ἐξέφρασε τέλος παράκλησιν ὅπως ληφθοῦν μέτρα πρὸς μὴ ἐπανάληψιν τοιούτων σκηνῶν».

Τὸ τηλεγράφημα, ἐπαναλαμβάνω, τοῦτο ἔφθασεν ἐν Ἀθήναις καθ' ἣν ἀκριβῶς ἡμέραν ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος παρέδιδε, διὰ τῆς ἀποφάσεώς του, εἰς τοὺς Τούρκους δύο ἑκατομμύρια ἀθῷα θύματα, καὶ τοῦτο κατόπιν τῆς ἀκροάσεως τοῦ Γκαλὴπ μπέη. Πῶς ὁ Θεοτόκης δὲν ἐσκέφθη ἄρά γε νἀπαντήσῃ εἰς τὸν Γιάγκωβ ὅτι οἱ ἀπειλοῦντες ἀντίποινα Γερμανοί, δὲν εἶχαν ἀνάγκην προσχημάτων διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν διὰ τῶν Τούρκων καὶ ἐμπνεύσει τοῦ Λίμαν φὸν Σάνδερς καταστροφὴν πληθυσμῶν καὶ πόλεων ὁλοκλήρων ἐν Μ. Ἀσίᾳ ! ;

Πάντως τὸ τηλεγράφημα αὐτὸ δίδει μίαν ἰδέαν περὶ τοῦ τί θὰ μᾶς ἐπερίμενε ἂν ἐνίκων οἱ Γερμανοί. Ἡ σκλαβιά, ἡ ὑποδούλωσις τῆς Ἑλλάδος εἰς τος Τούρκους καὶ τοὺς Βουλγάρους, τοὺς προστατευομένους τῆς Γερμανίας !

Τὴν ἐπομένην τοῦ βασιλικοῦ πραξικοπήματος, παρετήρουν εἰς τὸν Βασιλέα ὅτι οἱοσδήποτε ἄλλος εἰς τὴν θέσιν τοῦ κ. Βενιζέλου, καὶ ἔχων ὅπως αὐτὸς τὴν πλειοψηφίαν ἐν τῇ Βουλῇ καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην τῆς χώρας ὅλης, θὰ ἐπροκάλει στάσιν ἐν Ἀθήναις,

ἐνῷ αὐτός, ἐξερχόμενος τῶν Ἀνακτόρων, εἶχε σπεύσει νὰ δώση ὁδηγίας διὰ τὴν τήρησιν τῆς τάξεως καὶ διὰ τὴν ἀπαγόρευσιν κάθε διαδηλώσεως. Τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι τὸ κυριαρχοῦν ἐκείνην τὴν ἡμέραν παρὰ τῷ λαῷ αἴσθημα ἦτο ἡ κεραυνοβόλος κατάπληξις, ἡ ἀγανάκτησις, ἡ ἐπίμονος ἄρνησις νὰ πιστεύση ὅ,τι ὁ Βασιλεὺς εἶχε τολμήσει . . . ! Καὶ τὰ αἰσθήματα αὐτὰ δὲν ἐκδηλοῦνται διὰ κοινῶν κραυγῶν εἰς τοὺς δρόμους. Αὐτὰ τὰ αἰσθήματα συμπυκνοῦνται διὰ νὰ ἐκσπάσουν ἀργότερα, ὅπως καὶ συνέβη.

Ὅταν ὡμίλησα εἰς τὸν Βασιλέα περὶ τῆς στάσεως αὐτῆς τοῦ κ. Βενιζέλου, μοῦ ἀπήντησε συγκεκινημένος :

— Ἔχεις δίκηο ! Ὁ Βενιζέλος ὑπῆρξε ἄμεμπτος !

Ἀλλ' οἱ κακοήθεις σύμβουλοί του ἔσπευσαν νὰ μεταστρέψουν τὰ αἰσθήματα τοῦ «αὐθέντου» των, διότι, ὅταν, δύο ἡμέρας ἔπειτα, ὡμίλησα εἰς τὴν Α. Μ. ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος καὶ τὸν ἐπέπληττα, χωρὶς ὑπεκφυγάς, διὰ τὴν ὀλεθρίαν του ἀπόφασιν ἥτις ἤρχιζεν ἤδη νὰ τοῦ ἀφαιρῇ συμπαθείας καὶ τὴν ὁποίαν ἀναφανδὸν ὁ κόσμος εἶχεν ἀρχίσει ἐπικρίνων, μοῦ ἀπήντησε μὲ εντελῶς διαφορετικὸν τόνον :

— Καρφὶ δὲν μοῦ καίγεται τί λέει ὁ κόσμος· δὲν εἶμαι ἀπὸ ἐκείνους τοὺς ὁποίους τραβοῦν ἀπὸ τὴ μύτη !

Ναί ! Ὁ Κωνσταντῖνος διϊσχυρίσθη ὅτι δὲν ἀφήνει «νὰ τὸν τραβοῦν ἀπὸ τὴ μύτη», αὐτὸς μὲ τὸν ὁποῖον ἔκαναν οἱ περὶ αὐτὸν ὅ,τι ἤθελαν ! Ἐκτὸς σπανίων ἐξαιρέσεων ὅταν ἐπείσμωνε, — καὶ πάλιν προσκαίρως μόνον, — ἐνόμιζε ὅτι ἐκυβέρνα, ἐνῷ οἱ ἄλλοι τὸν ἐκυβέρνων τῷ ὄντι.

Εἰς τὸ περὶ Βασιλέως κεφάλαιον εἶπα ὅτι οἱ ἐντεταλμένοι νὰ τὸν ἀναθρέψουν εἶχαν ἐντελῶς λησμονήσει νὰ καλλιεργήσουν τὰ καλά του ἔνστικτα.

Τὸ ἀκόλουθον γεγονὸς θἀποδείξῃ ὅτι ἡ Α. Μ. εἶχε ἐνίοτε ἀγαθὰς προθέσεις, ἀλλὰ δὲν εἶχε τὴν δύναμιν τοῦ χαρακτῆρος νἀκολουθήσῃ τὴν ὁρμήν του, καὶ εὑρίσκετο πάντοτε ἕνας Δού-

σμανης, ἕνας Γούναρης, ἢ ἰδίως ἕνας Στρέϊτ, διὰ νὰ τὸν σταματήση εἰς τὸν καλὸν δρόμον.

Τὴν 25ην Μαρτίου 1915, τῇ συμβουλῇ τοῦ Στρέϊτ, τὸ ὑπουργεῖον Γούναρη ἐδημοσίευσε ἐπίσημον ἀνακοινωθὲν περιέχον ψευδῆ συνάμα καὶ συκοφαντικὴν διάψευσιν δηλώσεώς τινος τοῦ κ. Βενιζέλου. Οὗτος, περιφρονῶν καὶ τὸν Γούναρην καὶ τὸ 'Υπουργεῖον, ἀπηύθυνε κατ' εὐθεῖαν εἰς τὸν Βασιλέα ἐπιστολὴν ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐζήτει μὲ ἐκφράσεις ὑπερηφάνους καὶ ἀξιοπρεπεῖς, ἐπανόρθωσιν τῆς δριμείας αὐτῆς προσβολῆς. 'Αναγινώσκων τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν ὁ Βασιλεύς, ᾐσθάνθη ζωηρὰν συγκίνησιν καὶ ἠθέλησε νἀπαντήση πάραυτα καὶ προσωπικῶς. 'Αλλὰ οἱ Γούναρης καὶ Στρέϊτ τὸ ἔμαθαν, ἔσπευσαν νὰ τὸν ἐμποδίσουν καὶ ὁ Βασιλεὺς τοὺς ὑπήκουσε.

Μίαν ἄλλην φοράν, καὶ πάλιν κατὰ Μάρτιον τοῦ 1915, μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ κ. Βενιζέλου, ἔλαβα τὸ θάρρος νὰ εἴπω εἰς τὴν Α. Μ. ὅτι ἦτο ἐνδεδειγμένον νὰ κάμη φιλόφρον τι ἢ εὐπροσήγορον διάβημα πρὸς τὸν τέως Πρωθυπουργόν του, εἴτε προσκαλῶν αὐτὸν εἰς γεῦμα εἰς τὰ 'Ανάκτορα, εἴτε προσφέρων εἰς αὐτὸν τὴν φωτογραφίαν του ἐνυπόγραφον, εἴτε δίδων εἰς αὐτὸν οἱονδήποτε ὁ ἴδιος θἀπεφάσιζε δεῖγμα ἐκτιμήσεως καὶ συμπαθείας.

Χωρὶς νὰ μοῦ ἀπαντήση τι ὁ Βασιλεὺς διηυθύνθη πρὸς ἕν ἔπιπλον καὶ λαμβάνων μίαν φωτογραφίαν του ἐντὸς πλαισίου, μοῦ τὴν ἔτεινε καὶ ἀνέγνωσα τὴν ἀκόλουθον ἀφιέρωσιν γραμμένην ἀπὸ τὸν ἴδιον : «Εἰς ἀνάμνησιν μακρᾶς καὶ πολυτίμου συνεργασίας. Κωνσταντῖνος Β.»

— Βλέπεις λοιπόν, μοῦ εἶπε μὲ ὑπερηφάνειαν καὶ μὲ ἁπλοϊκὴν ὑπεροψίαν, ὅτι δὲν ἐπερίμενα τὴν συμβουλήν σου γιὰ νὰ κάμω αὐτὸ ποῦ μοῦ λές ! . . .

Καὶ ὅμως ! 'Η φωτογραφία αὐτὴ ἔμεινε ἐκεῖ εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ Βασιλέως, εἰς τὴν ἰδίαν ἀκριβῶς θέσιν ὅπου ἡ Α. Μ. τὴν εἶχεν ἀφήσει, ἐπὶ τοῦ μικροῦ δερματίνου καναπέ, ἐπὶ 6 μῆνας ἀκριβῶς. Καὶ πάλιν ὁ ἴδιος ὁ Στρέϊτ δὲν εἶχε ἐπιτρέψει εἰς τὸν Βασιλέα νὰ τὴν δώση. Καὶ ἔπειτα ὁ Βασιλεὺς αὐτὸς διετείνετο

ὅτι δὲν εἶνε ἀπὸ ἐκείνους «τοὺς ὁποίους τραβοῦν ἀπὸ τὴ μύτη !» Φυσικά, δὲν ἠμποροῦσαν ὅλοι νὰ τὸν «τραβοῦν» κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ἀλλὰ οἱ κουτοὶ τὸ κατώρθωναν πάντοτε, — αὐτὸ εἶνε βεβαιότατον.

Οἱ Γούναρης καὶ Στρέϊτ δὲν ἤθελαν κατ' οὐδένα λόγον νὰ ἐπιτρέψουν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον νὰ κάμῃ τὸ παραμικρὸν κίνημα, τὴν παραμικρὰν φιλοφροσύνην, ἥτις νὰ ἠδύνατο, ἔστω καὶ εἰς ἀπώτερον μέλλον, νὰ ἐπιφέρῃ προσέγγισιν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ μεγάλου του ὑπουργοῦ. Ἡ ἰδέα αὐτὴ καὶ μόνη τοὺς ἐνέπνεε πανικόν· τῷ ὄντι ἡ μεταξὺ τοῦ κ. Βενιζέλου καὶ αὐτῶν διαφορὰ ἦτο τόσον μεγάλη, ὥστε τὸ κάτω-κάτω δὲν εἶχαν ἄδικον φοβούμενοι τόσον τὴν σύγκρισιν. Οἱ δύο αὐτοὶ σύμβουλοι εἶχαν ἀμφότεροι τὸν αὐτὸν σκοπόν, νὰ ὀρύξουν κάθε ἡμέραν καὶ βαθυτέραν τὴν χωρίζουσαν τὸν Κωνσταντῖνον καὶ τὸν Βενιζέλον ἄβυσσον. Καὶ κάθε φορὰν ποῦ προσεπάθουν νὰ μετατρέψω τὴν ἀπόφασιν τοῦ Βασιλέως, — καὶ ἡ εὐκαιρία μοῦ παρείχετο εὔκολα, ἀφοῦ ἡ φωτογραφία δὲν ἤλλαζε ποτὲ θέσιν, εὑρισκομένη πάντοτε ἐπὶ τοῦ ἔναντι τοῦ Βασιλέως καναπέ, ὡς διὰ νὰ τοῦ ἐνθυμίζῃ ἀδιάκοπα τὴν «πολύτιμον συνεργασίαν» των, — ὁ Βασιλεὺς μοῦ ἀπήντα μὲ τὰ αὐτὰ κλασσικὰ καὶ κωμικῶς κομπορρήμονα λόγια :

— Δὲν θὰ ἦτο, βλέπεις, καθόλου πολιτικόν !

Ἐπρόκειτο περὶ τῆς ἀπαντήσεως ἣν τοῦ ὑπηγόρευαν οἱ σύμβουλοί του.

Τὴν φωτογραφίαν αὐτήν, ὁ Βασιλεὺς τὴν ἔστειλε ἐν τούτοις εἰς τὸν κ. Βενιζέλον, ἀλλὰ 6 μῆνας ἔπειτα, κατὰ τὰ τέλη Σεπτεμβρίου τοῦ 1915, μετὰ τὴν δευτέραν τούτου παραίτησιν, μετὰ τὸ δεύτερον κατὰ τοῦ λαοῦ πραξικόπημα. Κατὰ τὴν ἐποχὴν πλέον ἐκείνην, οἱ Γούναρης καὶ Στρέϊτ ἐθεώρουν τὸν κ. Βενιζέλον ὡς ὁριστικῶς ἡττημένον, ὡς τεθέντα ἀμετακλήτως ἐκτὸς μάχης. Δὲν ᾐσθάνοντο πλέον δι' αὐτὸν παρὰ οἶκτον καὶ ἔλεος· καὶ ἐφ' ὅσον δὲν τὸν ἐφοβοῦντο πλέον, εἶχαν τὴν μεγαλοφροσύνην νὰ ἐπιτρέψουν εἰς τὸν Βασιλέα νὰ δώσῃ εἰς τὸν κ. Βενιζέλον τὴν ὑψηλὴν αὐτὴν

ἱκανοποίησιν, ἀναστενάζοντες μαζῇ μὲ τὸν Γάλλον ποιητὴν Racine :

Ὦ δάκρυα καὶ στεναγμοί ! Γλυκὸ εἶνε νὰ λυπᾶσαι
Τὴ μαύρη τύχη ἑνὸς ἐχθροῦ, σὰν πειὰ δὲν τὸν φοβᾶσαι !

Κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1915, εἰς μίαν μου ἀπὸ τὰς περὶ κ. Βενιζέλου συνομιλίας μου μὲ τὸν Βασιλέα, — καὶ αἱ συνομιλίαι αὐταὶ ἦσαν συχνόταται, — ἡ Α. Μ. μοῦ παρεπονέθη ὅτι αἱ βενιζελικαὶ ἐφημερίδες καὶ αὐτὸς ὁ Πρόεδρος εἰς τὰς ἰδιαιτέρας του ὁμιλίας, ἠπείλουν δῆθεν νὰ τὸν ταπεινώσουν, ὅταν οἱ Φιλελεύθεροι θὰ ἐπανήρχοντο εἰς τὴν ἐξουσίαν. Εἰς τὰ παράπονα αὐτὰ καὶ τὰς κατηγορίας τῆς Α. Μ., ἀπήντησα ὅτι ἂν πράγματι διετυπώνοντο ἀπειλαί, αὗται ἀπηυθύνοντο ἰδίως, καὶ δικαίως, εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Γούναρη. Ὁ Βασιλεὺς δὲν παρεδέχθη τὴν ἄποψιν αὐτὴν καὶ μοῦ εἶπε αὐτὴν τὴν κἄπως γενναίαν φράσιν : «Ἡ Κυβέρνησις καὶ ἐγὼ εἴμεθα ἓν καὶ τὸ αὐτό». Καλύτερα θὰ ἔκαμνε λέγων : «Τὸ Ὑπουργεῖον εἶμαι ἐγώ». Θὰ ἦτο ἀκριβέστερον. Εἶχε τοὐλάχιστον τὸ θάρρος τῆς γνώμης του, ἐνῷ οἱ κακομοιριασμένοι σύμβουλοί του τὸν ἔβαζαν ἀκατάπαυστα ἐμπρὸς διὰ νὰ τοὺς καλύπτῃ.

Ἀφοῦ ὁ λόγος περὶ αὐτῶν τῶν δῆθεν ἀπειλῶν τοῦ κ. Βενιζέλου, τοῦ ἐπανέλαβα τὴν ἀπάντησιν τὴν ὁποίαν μοῦ εἶχε ἀκριβῶς τὴν προτεραίαν δώσει ὁ ἀδελφός μου πρὸς ὃν εἶχα προσωπικῶς παραπονεθῇ διὰ μερικὰ ἀρκετὰ σφοδρὰ ἀντιβασιλικὰ ἄρθρα τοῦ βενιζελικοῦ τύπου.

— Εἰπῆτε εἰς τὸν ἀδελφόν σας νὰ εἴπῃ τοῦ Βασιλέως ὅτι ἄν ποτὲ ἐκαλούμην ἐκ νέου εἰς τὴν ἐξουσίαν, ἔχω πράγματι σκοπὸν νὰ τοῦ ζητήσω μίαν ἐπανόρθωσιν. Θὰ εἶνε ἡ Α. Μ. νὰ μοῦ τείνῃ τὴν χεῖρα, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ μοῦ δώσῃ μαζῇ καὶ τὴν καρδιά της. Τίποτε ἄλλο δὲν σκοπεύω νὰ ζητήσω.

Ὁλόκληρος ὁ Βενιζέλος συνοψίζεται εἰς τὴν φράσιν αὐτήν. Δὲν ἐζήτει ἀπὸ τὸν Βασιλέα παρὰ νὰ εἶνε τίμιος ἀπέναντί του, ὅπως καὶ αὐτὸς εἶνε τίμιος πρὸς ὅλους. Ἀλλὰ διὰ τὴν κακοδαι-

μονίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν ἰδικήν του, αὐτὸ ἀκριβῶς ἦτο ποῦ ὁ Βασιλεὺς δὲν ἠθέλησε νὰ κάμῃ. Καὶ ἐν τούτοις τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὸ μήνυμα τοῦ Προέδρου τοῦ ἐπροξένησε βαθεῖαν ἐντύπωσιν, καί, ὡσὰν νὰ εἶχεν ἤδη ἐπιστῇ ἡ στιγμή, μοῦ ἀπέτεινε μίαν ἐρώτησιν παιδικῆς ἀληθῶς ἀφελείας :

— Μὰ πῶς θὰ τὸ ξέρῃ ἂν βάζω ἢ ὄχι τὴν καρδιὰ στὸ χέρι μου ;

Καὶ φυσικὰ ἡ ἀπάντησίς μου ἦτον ὅτι μερικὰ πράγματα δὲν εἶνε μὲν ἴσως ὁρατά, ἀλλὰ ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ τὰ αἰσθάνεται καὶ νὰ τὰ ἐννοῇ.

Μετὰ τὴν συνομιλίαν αὐτὴν ὁ Βασιλεὺς μοῦ ἐφάνη ἐντελῶς ἀλλαγμένος. Μοῦ ἐπέδειξε ἐμπιστοσύνην καὶ συμπάθειαν πολὺ μείζονα ἢ συνήθως. Μοῦ ἐφέρθη οὕτως εἰπεῖν τόσον πολὺ ὡς πρὸς ἔμπιστον, μέχρι τοῦ σημείου ὥστε νὰ ἔχω τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἦρα πραγματικὴν νίκην. Διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἤδη ἐκείνην αὐτὸ τοῦτο τὸ νὰ τολμᾷς νὰ προφέρῃς πρὸ τοῦ Μεγαλειοτάτου τὸ ὄνομα Βενιζέλος χωρὶς νὰ προκαλῇς τὴν μανίαν του ἦτο μία νίκη, καὶ χωρὶς νὰ ὑπερηφανεύωμαι δι' αὐτό, νομίζω ὅτι ὀλίγοι εἶχαν αὐτὴν τὴν τόλμην.

Ἡ ἐρώτησις τοῦ Βασιλέως σχετικῶς πρὸς τὴν μὲ τὸν κ. Βενιζέλον χειραψίαν, καὶ ὁ γενικὸς τόνος τῆς συνομιλίας μας μοῦ ἐπέτρεπε νἀποβλέπω εἰς τὴν ἐλπίδα προσεχοῦς συνεργασίας του μὲ τὸν Πρόεδρον. Διότι μέχρι τῆς προτεραίας ἀκόμη, ἡ Κυβέρνησις, τὸ Ἐπιτελεῖον καὶ ὅλη ἡ Αὐλὴ ὡμίλουν περὶ τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς ὡς περὶ ἐντελῶς ἀπραγματοποιήτου πράγματος, ἔστω καὶ εἰς ἀπομακρυσμένον μέλλον ἀκόμη. Καὶ ἡ ἀνέλπιστος αὐτὴ ἐπιτυχία μοῦ ἔδωκε τόσην πεποίθησιν καὶ τόσον θάρρος, ὥστε ἐπεξέτεινα τὰς ἐπιχειρήσεις μου καί, μετ' οὐ πολύ, εἰς μίαν ὑποδοχὴν τῆς Κας Στράτου, τῆς συζύγου τοῦ ὑπουργοῦ, ἐπροκάλεσα σοβαρὰν συνομιλίαν μετὰ τοῦ τότε ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν κ. Ζωγράφου.

Ὁ Γεώργιος Ζωγράφος ἦτο τὸ μόνον ἀγνὸν μέλος τοῦ Ὑπουρ-

γείου Γούναρη. Ὁ μόνος μὴ φανατικὸς καὶ ὁ μόνος κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἀντιπολιτευόμενος φίλος τῆς Συνεννοήσεως. Ἦτο τότε δημοτικώτατος ἐν Ἑλλάδι. Τεθεὶς προηγουμένως ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ Ἠπειρωτικοῦ κινήματος καὶ ἐγκαταστήσας ἐν Ἠπείρῳ Προσωρινὴν Κυβέρνησιν διὰ νὰ σώσῃ τὴν κατ' ἐξοχὴν Ἑλληνικὴν αὐτὴν ἐπαρχίαν ἀπὸ τοὺς ὀδόντας τῆς αὐστρο-ἰταλικῆς πολιτικῆς ἥτις ἤθελε τὴν παραχώρησιν τῆς Ἠπείρου εἰς τὴν Ἀλβανίαν πρὸς ὄφελος τοῦ κωμικομελοδραματικοῦ βασιλείου τοῦ πρίγκηπος Βήδ, ἀλλὰ κατὰ βάθος διὰ νὰ ἠμπορέσῃ εὐκολώτερα, ἐν εὐθέτῳ στιγμῇ νὰ τὴν διεκδικήσῃ καὶ καταλάβῃ, — προασπίσας κατὰ τοῦ κινδύνου αὐτοῦ τὴν Ἤπειρον, ὁ Ζωγράφος εἶχε τότε νὰ κατανικήσῃ συχνὰ σημαντικωτάτας δυσκολίας, διότι ἡ Κυβέρνησις τῆς ἐπισήμου Ἑλλάδος δὲν τὸν εἶχε ἀναγνωρίσει. Συνεπείᾳ τῶν δυσκολιῶν αὐτῶν καὶ τῶν προστριβῶν αἵτινες εἶχαν ἐπακολουθήσει μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, εἶχε πράγματι διατηρήσει μίαν κάποιαν ἐχθρότητα κατὰ τοῦ κ. Βενιζέλου, ἀλλ' αὐτό του τὸ αἴσθημα δὲν εἶχε τίποτε ἀπὸ τὸν φανατισμὸν ἐκεῖνον ὅστις ἀπετέλει τὴν θρησκείαν καὶ τὸ ἀπαραίτητον πτυχίον παντὸς συμμετέχοντος εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Γούναρη. Ὁ Ζωγράφος τὸ ἀπέδειξε, ἄλλως τε, ἀρκετὰ διὰ τῶν ὅσων θὰ διηγηθῶ. Ἀλλὰ προτοῦ ἀφηγηθῶ τοῦτο, ἂς μοῦ ἐπιτραπῇ νἀνοίξω μίαν παρένθεσιν.

Ὡμίλησα περὶ τῆς ἀντιθέτου πολιτικῆς τοῦ κ. Βενιζέλου εἰς τὸ Ἠπειρωτικὸν ζήτημα. Αὐτὸ δὲν ἠμπορεῖ παρὰ νὰ ἐκπλήξῃ τοὺς γνωρίζοντας τὰ αἰσθήματα τοῦ μεγάλου αὐτοῦ πατριώτου. Καὶ ἐγὼ ἀκόμη, ὡς Ἠπειρώτης, εἶχα κάπως ψυχρανθῇ πρὸς αὐτόν, καὶ ὁμολογῶ ὅτι συχνότατα, χρώμενος καὶ μάλιστα καταχρώμενος τῆς θέσεώς μου, ἔκαμα πᾶν ὅ,τι ἠδυνάμην ὑπὲρ τῶν ἐν Ἠπείρῳ πολεμιστῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν καὶ οἱ δύο ἀδελφοί μου. Ἐν τούτοις ὁ κ. Βενιζέλος εἶχε σοβαροὺς λόγους δικαιολογοῦντας τὴν πολιτικήν του. Αἱ Μ. Δυνάμεις ἤθελαν τότε νἀποφύγουν πάσῃ θυσίᾳ ἐπέμβασίν των εἰς τὰς πονηρὰς ἐνεργείας

τῆς Ἰταλίας, τῆς τότε συμμάχου τῆς Γερμανίας. Αἰτοῦσα ἢ προκαλοῦσα τὴν ἐπέμβασιν τῶν Δυνάμεων τῆς Συνεννοήσεως, ἡ Ἑλλὰς ἐκινδύνευε νὰ ἀναφλέξῃ τὴν πυρίτιδα, καὶ ὁ Πρόεδρος δὲν ἤθελε ἡ χώρα μας νάποβῇ ἡ ἀφορμὴ καὶ τὸ θέατρον Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου. Ὁ κ. Βενιζέλος εἶχεν ἄλλως τε εὑρεθῇ, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, εἰς θέσιν ἀνάλογον καὶ ἔτι μᾶλλον ὀδυνηράν, — τρομακτικῶς ὀδυνηράν, — δι' ἑαυτόν, ὑπὸ τὴν διπλῆν του ἰδιότητα ὡς Ἕλληνος πρωθυπουργοῦ καὶ ὡς Κρητός, ὅταν, τῷ 1912, εὑρέθη ὑποχρεωμένος νάρνηθῇ τὴν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Βουλῇ εἴσοδον τῶν Κρητῶν βουλευτῶν, διὰ νἀποφύγῃ περιπλοκὰς μὲ τὴν Τουρκίαν ἡ ὁποία μᾶς ἠπείλει διὰ πολέμου.

Ἂς ἐπανέλθω τώρα εἰς τὴν μετὰ τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν συνομιλίαν μου.

Ὡμιλήσαμεν φυσικὰ περὶ τῆς γενικῆς καταστάσεως, ἥτις ἦτο σοβαρωτέρα παρὰ ποτὲ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, καὶ τὴν ὁποίαν εἶχε δημιουργήσει ἡ μηδαμινὴ καὶ τελείως παράλογος πολιτικὴ τοῦ Ὑπουργείου Γούναρη. Ὁ Ζωγράφος οὐδόλως μοῦ ἀπέκρυψε τὴν ταπεινοτάτην ἰδέαν ἣν εἶχε περὶ τοῦ ἀρχηγοῦ του, καὶ ἀνεγνώρισε ὅτι ὁ μόνος ἱκανὸς νὰ ἀνασηκώσῃ τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τοῦ χάους ἦτο ὁ κ. Βενιζέλος. Ἔκαμα τότε ἔκκλησιν πρὸς τὸν πατριωτισμόν του καὶ τὴν τιμιότητά του καὶ τοῦ ἀπέσπασα τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι θὰ ὡμίλει ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα εἰς τὸν Βασιλέα, ὑποδεικνύων εἰς αὐτὸν τὴν ἄμεσον μετάκλησιν τοῦ κ. Βενιζέλου.

Ἐνῷ συνωμιλοῦμεν, καθήμενοι εἰς τὴν εἴσοδον, εἶχα διακρίνει τὸν Βασιλέα ἐμφανιζόμενον μέχρι τῆς θύρας τῆς παραπλεύρου αἰθούσης καὶ προσβλέποντα ἡμᾶς μὲ τὸ διαπεραστικόν του βλέμμα. Καθήμενος ὅπως ἐκάθητο, ὁ ὑπουργὸς δὲν τὸν εἶδε, καὶ ἐγὼ προσεποιήθην ὅτι δὲν εἶχα τίποτε ἀντιληφθῇ διὰ νὰ τερματίσω ὅ,τι ἤθελα νὰ εἴπω. Οὕτως ὥστε ὅταν, μετὰ δύο λεπτά, εἶδα τὸν ξενίζοντα ἡμᾶς κ. Στράτον ἐρχόμενον πρὸς ἡμᾶς μὲ ἐμφανῆ σπουδήν, διὰ νὰ μᾶς προτείνῃ νὰ περάσωμεν εἰς τὴν τραπεζαρίαν διὰ τὰ ἀναψυκτικά, καθ' ἣν στιγμὴν ὑπῆρχον κοντά μας τόσαι

ὡραῖαι Κυρίαι μὲ τὰς ὁποίας θὰ ἦτο λογικώτερον νἀσχοληθῇ, ἐνόησα ὅτι ἤρχετο κατὰ διαταγὴν τοῦ Βασιλέως διὰ νὰ διακόψῃ μίαν συνομιλίαν τῆς ὁποίας ἡ Α. Μ. θὰ εἶχε μαντεύσει τὸ ἀπαρέσκον εἰς αὐτὴν θέμα.

Ὁ Ζωγράφος ἐτήρησε πιστῶς τὴν ὑπόσχεσίν του καὶ τὴν ἐπομένην ἀμέσως ἐζήτησε ἀκρόασιν παρὰ τῷ Βασιλεῖ. Μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του, ὁ Μεγαλειότατος μὲ ἐκάλεσε, μοῦ ἐπανέλαβε πᾶν ὅ,τι τοῦ εἶχεν εἰπῇ ὁ Ὑπουργός, καὶ κυττάζων με κατάματτα, μοῦ εἶπε γελαστὸς συγχρόνως καὶ θυμωμένος :

— Ὁμολόγησε ὅτι ἐσὺ τὸν κατήχισες χθὲς τὸ βράδυ τὸν Ζωγράφον !

Διὰ πρώτην φορὰν ἐψεύσθην διαρρήδην εἰς τὸν Βασιλέα καὶ μὲ τὸ ἀθῳότερον ὕφος μου τοῦ ἀπήντησα ὅτι ὁ Ζωγράφος ἦτον ὁ ἀρχίσας τὴν συζήτησιν καὶ ὅτι ἰδική του, καθὼς καὶ οἱουδήποτε καλοῦ πατριώτου, ἦτον ἡ πεποίθησις ὅτι ἡ παροῦσα κατάστασις δὲν ἠμποροῦσε πλέον νὰ παραταθῇ. Ἐπωφελήθην δὲ διὰ νὰ τοῦ παραστήσω δι' ὑπαινιγμῶν ὅτι ὅλοι οἱ ὑπουργοὶ τοῦ Γούναρη εἶχαν μεταβάλει τὰ ὑπουργεῖά των εἰς ἐκλογικὰ κέντρα, μὴ ἔχοντες ἄλλον σκοπὸν ἢ νὰ προετοιμάσουν τὰς ἐκλογὰς πρὸς ἵδρυσιν Γουναρικοῦ κόμματος, χωρὶς καθόλου νὰ ἀσχολοῦνται μὲ τὰ συμφέροντα τοῦ Ἔθνους.

Ἀπὸ τὴν μὲ τὸν Βασιλέα συζήτησίν μου προέκυψε ἐν τούτοις μία ὁμολογία του, ἡ ὁποία μοῦ ἔδωκε μίαν κἄποιαν ἐλπίδα. Ὁ Μεγαλειότατος μοῦ ἐδήλωσε ἀποτόμως ὅτι ποτέ, οὐδέποτε θὰ μετεκάλει τὸν κ. Βενιζέλον, ἐκτὸς ἂν ὁ λαὸς τοῦ τὸν ἐπέβαλλε διὰ τῶν ἐκλογῶν. Δὲν τοῦ ἀπέκρυψα τότε τοὺς φόβους μου ὅτι μὲ τὴν κακεντρεχῆ καὶ δαιμονισμένην ἐνέργειαν τῶν ὑπουργῶν του, — γνωστὰ εἶνε τὰ ἀπαίσια ἐκλογικὰ ὄργια τῶν Γούναρη, Βαλτατζῆ, Γούδα καὶ ἄλλων τοιούτων ἐν Μακεδονίᾳ, ὅπου πρὸ οὐδενὸς ὑπεχώρησαν διὰ νὰ καταπολεμήσουν τοὺς βενιζελικοὺς ὑποψηφίους, — ἡ ἐπιτυχία τοῦ κ. Βενιζέλου ἀπέβαινε πλέον ἢ προβληματική. Καὶ ὁ Βασιλεὺς μοῦ ἀπήντησε :

— Μὴν ἀνησυχῇς ! Ὁ Βενιζέλος θὰ ἐπιτύχῃ εἰς τὰς ἐκλογάς. Ἐγὼ σοῦ τὸ λέγω !

Καὶ πράγματι ὁ Κωνσταντῖνος ἐφάνη καλὸς προφήτης. Ἀλλὰ τὴν ἐπομένην ἑσπέραν εἰς τῆς Κομήσσης Μποσδάρη μοῦ ἐκράτησε ἀνελπίστως τὸ βαρύ. Συνεπέραινα ὅτι ἡ Βασίλισσα καὶ οἱ σύμβουλοί του θὰ τὸν ἐπέπληξαν διότι μοῦ εἶχε ἐπιτρέψει νὰ τοῦ ὁμιλήσω ὅπως τὸ εἶχα κάμει τὴν προτεραίαν.

Ὁ Βασιλεὺς οὐδέποτε ἐλησμόνει νὰ ἐπαναλαμβάνῃ εἰς τὴν Βασίλισσαν καὶ εἰς τοὺς ὑπουργούς του πᾶν ὅ,τι τοῦ ἔλεγα. Ὁσάκις τοῦ ὡμίλουν περὶ τοῦ κ. Βενιζέλου, ἀποχαιρετῶν αὐτὸν τὸν ἱκέτευα νὰ μοῦ ὑποσχεθῇ ὅτι δὲν θὰ ἔλεγε τίποτε εἰς τὴν Βασίλισσαν καὶ γελῶν μοῦ ἔδιδε τὸν λόγον του : «Καλά, καλά !», — ἀλλὰ τὸ ἴδιο βράδυ ἔσπευσε νὰ διηγηθῇ εἰς τὴν Βασίλισσαν ὅ,τι τοῦ εἶχα εἴπῃ. Οὕτως ὥστε τὴν ἐπομένην τὸ πρωΐ, ἀπὸ τῆς πρώτης ὥρας τὸ τηλέφωνον καὶ οἱ ὑπάλληλοι τῶν Ἀνακτόρων ἐπεστρατεύοντο καὶ ἡ κλίκα τῶν Γερμανῶν καὶ τῶν γερμανοφίλων ἔφθανε τροχάδην, κατόπιν προσκλήσεως, διὰ νὰ καταστρέψῃ τὰ παρὰ τῷ Βασιλεῖ ἐπιτευχθέντα τὴν προτεραίαν ἀποτελέσματα. Τὰς βασιλικὰς αὐτὰς ἐνεργείας ἐπληροφορούμην παρά τινων θεραπόντων πλέον ἀφωσιωμένων εἰς τὴν πατρίδα των παρὰ εἰς τὸν Βασιλέα.

Τὴν 5 Ὀκτωβρίου 1915 εἰς τὰ Ἀνάκτορα ὠργανώθη ἡ αὐτὴ σκηνοθεσία τῆς περασμένης 6ης Μαρτίου. Τὴν παραμονήν, εἰς τὴν Βουλὴν διὰ φλογερᾶς πατριωτικῆς ἀγορεύσεως ὁ Βενιζέλος εἶχε κυριολεκτικῶς κατατροπώσῃ τοὺς ἀντιπάλους του, τὸν Ράλλην, τὸν Γούναρην, τὸν Θεοτόκην, τὸν Δραγούμην, κ.λ.π., ὑποδεικνύων εἰς αὐτοὺς μὲ θαυμασίαν ἀξιοπρέπειαν καὶ δι' ὑστάτην φορὰν τὴν ὁδὸν τὴν ὁποίαν ἔπρεπε ἡ Ἑλλὰς νὰ ἀκολουθήσῃ διὰ νὰ σώσῃ τὴν τιμήν της, καὶ τὸ καθῆκον τὸ ὁποῖον εἶχε νὰ τρέξῃ εἰς βοήθειαν τῆς ἀπειλουμένης Σερβίας. Ἀλλ' ὁ κ. Βενιζέλος, ἀπαντῶν εἰς μίαν ἐπερώτησιν περὶ τοῦ τί θὰ ἐπράττομεν πρὸ

τῶν γερμανικῶν λογχῶν, εἶχε τολμήσει νὰ δηλώσῃ ὅτι καὶ εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν, ἦτο πεπεισμένος ὅτι οἱ Ἕλληνες στρατιῶται θὰ ἔκαμναν τὸ καθῆκόν των. Καὶ ἡ εὐκαιρία τοῖς ἐδόθη νὰ τὸ πράξουν, διότι ὄχι μόνον ἐπολέμησαν ἀλλὰ καὶ ἠχμαλώτισαν Γερμανούς. Ἀλλ' ὁμιλῶν οὕτω ὁ κ. Βενιζέλος εἶχε φανῆ σκανδαλωδῶς ἀνευλαβὴς πρὸς τὸν Κάϊζερ! Νὰ τολμᾷ νὰ ὁμιλῇ περὶ τοῦ Γερμανικοῦ στρατοῦ, μὲ τόσον ὀλίγον σεβασμόν! Ἔγκλημα καθοσιώσεως, ἐπιβάλλον νὰ τιμωρηθῇ διὰ δευτέρας παύσεως, ἣν τοῦ ἀπηύθυνε τὴν ἑπομένην ὁ Βασιλεύς, ὅστις κατ' οὐδένα λόγον ἤθελε νὰκολουθήσῃ τὸν Πρωθυπουργόν του εἰς τὸ ἀντιγερμανικόν του πρόγραμμα.

Τὴν ἑπομένην, ὁ Βασιλεὺς κατέβη ἀπὸ τὸ Τατόϊ εἰς Ἀθήνας περὶ τὰς 4 μ. μ., ἀφοῦ εἶχε, ἀπὸ τῆς πρωίας, προσκαλέσῃ διὰ τὴν ὥραν αὐτὴν τὸν κ. Βενιζέλον. Τοῦ ἐκοινοποίησε ὅτι τοῦ ἦτο ἀδύνατον νὰνεχθῇ δηλώσεις ἐπισήμους κατὰ τῆς Γερμανίας.

Προτοῦ δεχθῇ τὸν Πρόεδρον ὁ Βασιλεὺς εἶχε μακρὰν συνομιλίαν μὲ τὸν ἐξ ἀπορρήτου σύμβουλόν του Στρέϊτ. Ὅταν ἔφθασα εἰς τὰ Ἀνάκτορα, εὗρον τὸν Μεγαλειότατον εἰς τὸ Αὐλαρχεῖον ζωηρῶς συζητοῦντα μὲ τὸν συνταγματάρχην Μεταξᾶν, ἐνῷ εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον τῆς αἰθούσης συνωμίλουν οἱ δύο ὑπασπισταὶ τῆς ὑπηρεσίας καὶ ὁ Αὐλάρχης. Πάντοτε τὸ αὐτὸ γερμανόφιλον καὶ ἀντιβενιζελικὸν περιβάλλον! Ὅταν εἰσῆλθα ὅλος ὁ κόσμος ἐσίγησεν ἀποτόμως, καὶ ὁ Μεταξᾶς μάλιστα ἐξῆλθε. Εἶχα πρὸ πολλοῦ συνειθίσει εἰς αὐτὰς τὰς χαρακτηριστικὰς σιωπὰς ποῦ ἐπροκάλει ἡ ἐμφάνισίς μου. Δὲν μοῦ ἔκαμναν πλέον καμμίαν ἐντύπωσιν. Ἐγνώριζα τὸ θέμα τῶν ἐνδιαφερουσῶν αὐτῶν συνομιλιῶν, τῶν ἀποκλειστικῶς στρεφομένων περὶ τῶν «προδότην» Βενιζέλον. Πάντοτε αἱ αὐταὶ ταπειναὶ ραδιουργίαι τῶν παρασκηνίων, ἡ αὐτὴ ἀνήσυχος νευρικότης τοῦ Βασιλέως, ὅστις, καθὼς καὶ τὴν 6ην Μαρτίου, ἤρχετο εἰς τὰ γραφεῖά μας, φοβούμενος νὰ μείνῃ μόνος καὶ καραδοκῶν τὰς ἐντυπώσεις ποῦ ἐπροκάλουν τὰ πραξικοπήματά του.

Καὶ πάλιν, — ἡ πικρὰ ἐκείνη Πανάκεια : ὁ κ. Ζαΐμης, ὑπῆρ-

ξεν ὁ ἐντεταλμένος νὰ σχηματίσῃ ἕν «οἰκουμενικὸν» ὑπουργεῖον, μὲ ὅλους τοὺς πρώην πρωθυπουργούς, — συμπεριλαμβανομένου φυσικὰ καὶ τοῦ περιφήμου Γούναρη, — τοῦ καταστάντος ἀπαραιτήτου εἰς τὸ Στέμμα χάρις εἰς τὰ πειθήνια χαρίσματά του. Οὕτως ὥστε εἰς τὴν κρισιμωτέραν ἴσως στιγμὴν τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μία τρομακτικὴ διαφωνία ἐξερράγη πάλιν μεταξὺ τοῦ Βασιλέως καὶ τοῦ Ἔθνους, καὶ ὅλαι αἱ μετέπειτα προσπάθειαί μας νὰ πείσωμεν τὴν Συνεννόησιν περὶ τῆς βουλγαρικῆς κακοπιστίας δὲν ἔμελλον νὰ χρησιμεύσουν εἰς ἄλλο τι παρὰ εἰς τὸ νὰ προκαλοῦν ἀμφιβολίας περὶ τῆς ἰδικῆς μας καλῆς πίστεως.

Ὅταν, μετὰ τὰς ἐκλογὰς τοῦ Μαΐου 1915 καὶ τὴν ἀντισυνταγματικώτατα ἐπιβραδυνθεῖσαν σύγκλησιν τῆς Βουλῆς, ὁ Βασιλεὺς εἶχεν ἀναγκασθῆ νὰ μετακαλέσῃ τὸν κ. Βενιζέλον διὰ νὰ τὸν ἐπιφορτίσῃ μὲ τὸν σχηματισμὸν νέου ὑπουργείου, ὁ ὑπασπιστὴς τῆς Α. Μ. Λεβίδης ἔλεγε δεξιὰ καὶ ἀριστερά, καὶ εἰς ἐμὲ μεταξὺ τῶν ἄλλων, ὅτι ὁ Βασιλεὺς εἶχε δηλώσει : «Ἀφοῦ ὁ κ. Βενιζέλος ἐπιμένει νὰ δεχθῇ καὶ δεύτερη κλωτσιά, θὰ τοῦ τὴν δώσω !» Ἰδοὺ πῶς οἱ κακοὶ ὑπηρέται ἐκθέτουν τοὺς αὐθέντας των. Ὅπως εἴδαμεν, ὁ Βασιλεὺς ἐτήρησε τὴν ὑπόσχεσίν του, κατὰ τὴν πρώτην ἄμεσον κατὰ τῆς Γερμανίας ἀπειλήν, χωρὶς νὰ ὑπολογίσωμεν τὰ ἀναρίθμητα μικρὰ «τερτίπια» καὶ τὰς ραδιουργίας αἱ ὁποῖαι καθίστων τὴν ζωὴν τοῦ ὑπουργείου Βενιζέλου ἀδύνατον, παρ' ὅλην τὴν ὑπομονὴν καὶ τὴν μεγαλοψυχίαν τοῦ ἀρχηγοῦ του.

Πῶς ἄλλως τε ὁ κ. Βενιζέλος θὰ ἠδύνατο νὰ συνεργασθῇ μὲ τὸν Βασιλέα ; Τὴν 4 Αὐγούστου 1915 συνήντησα τὸν Βασιλέα ὅστις εἶχε ἔλθῃ νὰ κάμῃ ἕνα γῦρο μὲ τὸ αὐτοκίνητόν του μέχρι Κηφισσιᾶς, μετὰ τῆς Βασιλίσσης. Ἡ ὄψις του ἦτο πράσινη, — τόσον ἦτο ὠχρά, — καὶ ἔμεινα κατάπληκτος. Ἐφαίνετο ἀκόμη ἀσθενής. Τὸν εἶδα τὴν μεθεπομένην εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τοῦ

ἐξέφρασα τοὺς φόβους ποῦ μοῦ εἶχε προκαλέσει τὴν προπαραμονήν :

— Ἦτο φυσικώτατον, μοῦ ἀπήντησε σχεδὸν θυμωμένος, γνωρίζεις ποῖον εἶχα δεχθῆ τὸ πρωΐ...

Τῷ ὄντι, ἐκείνην τὴν ἡμέραν εἶχε προσκαλέσῃ εἰς Τατόϊ τὸν κ. Βενιζέλον, διὰ νὰ τὸν ἐπιφορτίσῃ μὲ τὸν σχηματισμὸν τοῦ ὑπουργείου.

Ἀναλαμβάνων τότε, τὸν Αὔγουστον τοῦ 1915, τὸν σχηματισμὸν τῆς Κυβερνήσεως, ὁ κ. Βενιζέλος εἶχεν ἐκθέσει διαυγέστατα εἰς τὸν Βασιλέα τὴν πολιτικήν του. Αὕτη δὲν συνεπῆγε πλέον, ὡς ἐκ τῆς τροπῆς τῶν πραγμάτων, τὴν ἐπέμβασιν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν ἐκστρατείαν τῶν Δαρδανελλίων· εἴχαμεν ἤδη χάσει τὴν εὐκαιρίαν ἣν ἤθελε, κατὰ Μάρτιον, μὲ τόσην ἑτοιμότητα νὰ χρησιμοποιήσῃ ὁ κ. Βενιζέλος· ἦτο πλέον πολὺ ἀργά· ἡ ἐπιχείρησις εἶχε καταλήξει εἰς δεινὴν ἀποτυχίαν, διὰ τὴν ἐπανόρθωσιν τῆς ὁποίας, — καὶ τοῦτο χωρὶς ἀντίστοιχα ἀποτελέσματα, — θὰ ἐχρειάζοντο παρὰ πολὺ μεγάλαι θυσίαι. Ἀλλ' ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ὁ κ. Βενιζέλος ἐδήλωσε ὅτι ἐσκόπει νὰ τηρήσῃ οὐδετερότητα εἰλικρινῶς εὐμενῆ ἀπέναντι τῆς Σερβίας καὶ τῶν Συμμάχων· καὶ ἐπὶ πλέον νὰ προσβάλῃ τὴν Βουλγαρίαν καὶ ὑποστηρίξῃ τοὺς Συμμάχους, ἐὰν οἱ Βούλγαροι προσέβαλλον τοὺς Σέρβους. Μὲ ἄλλους λόγους : νὰ μείνῃ πιστὸς εἰς τὰς ὑποχρεώσεις μας, ὑπεραμυνόμενος τῶν ἰδίων μας συμφερόντων, καὶ χωρὶς νὰ ἀπειλήσῃ ἀμέσως τὴν Γερμανίαν.

Ἀλλ' ἡ συμφωνία αὐτὴ Βενιζέλου—Βασιλέως ἦτο καθαρῶς φαινομενική, τοὐλάχιστον ἐκ μέρους τοῦ τελευταίου, διότι ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας ὁ Μεγαλειότατος εἶχε λησμονήσει, καθὼς τὸ εἶπα ἀνωτέρω καὶ καθὼς τοῦ τὸ εἶχε ζητήσει μὲ τόσην ταπεινοφροσύνην ὁ κ. Βενιζέλος, «νὰ βάλῃ τὴν καρδιά του στὸ χέρι» τὸ ὁποῖον θὰ ἔτεινε εἰς τὸν Πρόεδρον ! Ὅλως τοὐναντίον, ἀντὶ τῆς καρδιᾶς του τὸ τεινόμενον αὐτὸ χέρι περιεῖχε ὅλον του τὸ μῖσος καὶ ὅλην του τὴν κακὴν πίστιν.

Εἰς τὴν πρώτην αὐτὴν συνδιάλεξιν, ἀπὸ λεπτότητα καὶ ἕνεκα τῆς μεγάλης ἀκόμη ἀδυναμίας τοῦ Βασιλέως, ὁ κ. Βενιζέλος δὲν τοῦ εἶπε οὔτε λέξιν περὶ τῶν ἀτιμιῶν τὰς ὁποίας ἡ Α. Μ. εἶχε ἀφήσει καὶ μάλιστα ἐνθαρρύνει τὸν Γούναρην νὰ διαπράξῃ κατ' αὐτοῦ. Καὶ ὁ Βασιλεὺς ἀφ' ἑτέρου ἐφρόντισε νὰ μὴ κάμῃ σχετικῶς μὲ αὐτὰς τὰς ἐνεργείας τὸν παραμικρὸν ὑπαινιγμόν. Νομίζω ὅτι ἐκείνην τὴν ἡμέραν ὁ κ. Βενιζέλος δὲν τοῦ ἀπηύθυνε παρὰ μίαν παρατήρησιν, σχετικῶς μὲ τὴν ὑπὸ τοῦ Γούναρη δοθεῖσαν ἀπάντησιν εἰς τὴν διακοίνωσιν τῶν Συμμάχων Δυνάμεων τῆς 3 Αὐγούστου 1915, τὴν ἀφορῶσαν τὴν ὑπὸ τοῦ Λόρδου Γκρέϋ ὑποστηριζομένην παραχώρησιν τῆς Καβάλλας εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Ἡ ἀπάντησις αὐτὴ τοῦ Γούναρη, γραφεῖσα ἐν σπουδῇ καὶ εἰς ὕφος σχεδὸν ἀπειλητικόν, ἔθετε τὸ νέον ὑπουργεῖον εἰς πολὺ στενόχωρον θέσιν. Ἐπρόκειτο περὶ πραγματικοῦ Παρθίου βέλους, ἀνταξίου τοῦ δικολαβικοῦ πνεύματος τοῦ Γούναρη, καὶ ἐκτοξευθέντος καθ' ἣν ἀκριβῶς στιγμὴν ἐγκατέλειπε οὗτος τὴν ἐξουσίαν.

Ὑπ' αὐτοὺς τοὺς ὅρους, ὁ Κωνσταντῖνος δὲν εἶχε προβῇ εἰς καμμίαν τιμίαν καὶ εἰλικρινῆ ἐξήγησιν. Ἡ διαφωνία ὑφίστατο χειροτέρα παρὰ ποτέ, καὶ ἦτο ἀναπόφευκτον νὰ ἐκραγῇ εἰς πρώτην εὐκαιρίαν ὡς ὁριστικὴ πλέον διάστασις. Ὅλος ὁ κόσμος ἠπατήθη ὅσον ἀφορᾷ αὐτὴν τὴν δῆθεν τελείαν συνεννόησιν μεταξὺ Στέμματος καὶ Κυβερνήσεως, ὅταν, εἰς ἀπάντησιν τῆς βουλγαρικῆς ἐπιστρατεύσεως τὴν 23 Σεπτεμβρίου 1915, διετάχθη ἀμέσως καὶ ἡ Ἑλληνική. Τὴν ἐπιστράτευσιν αὐτὴν τὴν ἤθελε ὁ κ. Βενιζέλος διὰ νὰ συγκρατήσῃ τὴν Βουλγαρίαν, ἀναμένων συγχρόνως κάθε ἐνδεχόμενον καὶ τὸν πόλεμον ἀκόμη εἰς ὃν τὸ Ἔθνος ὁλόκληρον εἶχε δείξει ὅτι εἶνε ἕτοιμον, ψηφίζον κατὰ τὰς τελευταίας ἐκλογὰς ὑπὲρ τοῦ βενιζελικοῦ κόμματος τοῦ ἔχοντος πρόγραμμα τὸν πόλεμον. Εὑρεθεὶς πρὸ γεγονότος ἀπροσδοκήτου, ὅταν τοῦ ἀνεκοινώθη ἡ βουλγαρικὴ ἀπόφασις, καὶ ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τῶν ἀκαταμαχήτων ἐπιχειρημάτων τοῦ Προέδρου, ὁ Βασιλεὺς ἠναγκάσθη, καίτοι κατὰ βάθος ἐναντίος, νὰ ὑπογράψῃ τὸ ἴδιο βράδυ τὸ διάταγμα τῆς ἐπιστρατεύσεως. Καὶ παρὰ τὴν ἀνέκκλητον ἀπόφασίν

του, — ἥτις ἦτο συγχρόνως ἡ ἀπόφασις τοῦ Ἐπιτελείου, — ὅπως τὴν ἐπιστράτευσιν αὐτὴν μὴ τὴν χρησιμοποιήσῃ ὑπὲρ τῆς ἐκτελέσεως τῶν φιλοπολέμων σχεδίων τοῦ κ. Βενιζέλου, ἐν τούτοις τὴν ἐκράτησαν οἱ Κωνσταντινικοὶ καὶ μάλιστα τὴν ἐπέσπευσαν μὲ μίαν μακιαβελικὴν ὑστεροβουλίαν. Νὰ διατηρηθῇ δηλ. εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Βασιλέως μία δύναμις τὴν ὁποίαν νὰ δυνηθῇ οὗτος νὰ χρησιμοποιήσῃ κατὰ τοῦ κ. Βενιζέλου, πλαστογραφῶν τὸ φρόνημα τῶν ἐκλογέων, κατὰ τὰς ἀποφασισθείσας νέας ἐκλογάς, καὶ ἀφαιρῶν ἀπὸ τὸν λαὸν τὸ μέσον νὰ ἐκδηλώσῃ ἐλευθέρως καὶ ἀκινδύνως τὴν γνώμην του. Φρικῶδες καὶ ἐγκληματικον τερατούργημα !

Ὁ Κωνσταντῖνος ἔκαμεν ἄλλως τε καὶ χειρότερα.

Τὸ μέγα του κατὰ τοῦ Ἔθνους ἔγκλημα, ἡ μεγαλυτέρα του κατὰ τοῦ κ. Βενιζέλου ἀνοσιουργία, εἶνε ἡ προδοσία τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Σερβίας πρὸς ὄφελος τῆς Βουλγαρίας ! Εἶνε ἡ δοθεῖσα εἰς τὸν Γούναρην ἐξουσιοδότησις νὰ τηλεγραφήσῃ μυστικῶς εἰς Σόφιαν καὶ αὐτὰ τὴν παραμονὴν τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ὁ κ. Βενιζέλος ἐπρόκειτο νὰ κληθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Κυβερνήσεως, ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν θὰ ἐβοήθει ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει τὴν Σερβίαν καὶ ὅτι ἐπομένως οἱ Βούλγαροι θὰ ἠδύναντο μὲ ὅλην τὴν ποθητὴν εὐκολίαν νὰ συντρίψουν τοὺς δυστυχεῖς Σέρβους καθ' ὧν εἶχαν ἤδη ἐπιτεθῆ οἱ Αὐστρο-Γερμανοί. Καὶ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐπιβαρύνει ἀκόμη τὴν ἐγκληματικὴν εὐθύνην τοῦ Βασιλέως εἶνε αἱ προαναφερθεῖσαι δηλώσεις του πρὸς τὸν Πασσάρωφ καὶ δι' αὐτοῦ εἰς τὴν Βουλγαρικὴν Κυβέρνησιν, κατὰ τὰ τέλη Σεπτεμβρίου.

Ὑπ' αὐτοὺς τοὺς ὅρους ποία συνεργασία ἦτο ἀνθρωπίνως δυνατὴ μεταξὺ Βασιλέως καὶ Βενιζέλου, παρὰ τὴν ἀμέριστον καλὴν θέλησιν τούτου ; Ἐξ ἄλλου ὁ Βασιλεὺς εἶχε ἤδη τότε πεισμώσει τελείως εἰς τὴν ἀπόφασίν του νὰ μὴ ἐπέμβῃ ὑπὲρ τῶν Συμμάχων. Ὁ Ρῶσσος πρεσβευτὴς μοῦ εἶχεν εἰπῆ ὅτι ὁ Βασιλεὺς τοῦ τὸ εἶχε δηλώσει κατηγορηματικῶς. Εἰς ἕνα ἄλλον Πρέσβυν, ὁ ὁποῖος μὲ εἶχε παρακαλέσει νὰ μὴ τὸν ὀνομάσω, εἶχε ἐκμυστη-

ρευθῇ ὅτι εἶχε ἀναλάβει τὴν ρητὴν ὑποχρέωσιν ἀπέναντι τῆς Βασιλίσσης νὰ μὴ πολεμήσῃ κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ της καὶ τῶν συμμάχων του. Ἠδύνατο ὑπ' αὐτοὺς τοὺς ὅρους ὁ κ. Βενιζέλος νὰ μείνῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν ;

Καὶ ὁ κ. Βενιζέλος ἠγνόει ὅλα αὐτά. Ἐκεῖ ἐφάνη ὅλη ἡ ἀπαισία διπροσωπία τοῦ Βασιλέως. Ὁ Πρόεδρος ἠγνόει, ὅταν ἐσχημάτισε τῷ 1915 τὴν Κυβέρνησίν του, ὅλας τὰς πρὸς τὴν Βουλγαρίαν γενομένας δηλώσεις. Ἠγνόει ἐπίσης, καί, ἀφοῦ ἀκόμη ἐσχημάτισε τὸ ὑπουργεῖόν του, τὴν προσωπικὴν προδοσίαν τοῦ Βασιλέως. Καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ γνωρίζοντες κατὰ βάθος τὸν Κωνσταντῖνον οὐδέποτε θὰ ἠδύναντο νὰ τὸν θεωρήσουν ἱκανὸν νὰ διαπράξῃ τοιαῦτα ἐγκλήματα. Καὶ δυστυχῶς ὑπάρχουν ἄνθρωποι οἱ ὁποῖοι καὶ σήμερον ἀκόμη δὲν θέλουν νὰ τὸ πιστεύσουν.

Ἡ ἄγνοια αὐτὴ εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκετο ὁ κ. Βενιζέλος περὶ τῶν βασιλικῶν αὐτῶν ἐνεργειῶν ἐξηγεῖ τὸ ὅτι εἰς τὴν πρὸς τὸν Βασιλέα ἐπιστολήν του τῆς 12 Σεπτεμβρίου 1915 τοῦ ἔγραφε : «Ἡ διαβεβαίωσις τοῦ κ. Ραδοσλαύωφ περὶ τῆς ἑλληνικῆς οὐδετερότητος εἶνε ἀνακριβής». Ὁ κ. Ραδοσλαύωφ ἔλεγε φεῦ ! τὴν ἀλήθειαν !

Κατόπιν ὅλων αὐτῶν, τί τὸ ἐκπληκτικὸν ἂν εἷς ἀξιωματικὸς ἀνάξιος νὰ φέρῃ τὸ ὄνομα τοῦ ἀξιωματικοῦ (1), ἀλλ' ἀφωσιωμένος εἰς τὸν Κωνσταντῖνον, συνώδευσεν εἰς Θεσσαλονίκην ἕνα βούλγαρον κατάσκοπον μεταβαίνοντα ὅπως κατασκοπεύσῃ τοὺς

---

(1) Εἰδικὸν Δικαστήριον. Συνεδρία τῆς 4 Μαρτίου 1920, κατάθεσις τοῦ ἀξιωματικοῦ τῆς Χωροφυλακῆς Λ. Π. κατὰ τοῦ ἀξιωματικοῦ Ζαχ... ὅστις εἶχε συνοδεύσει εἰς Θεσσαλονίκην τὸν Βούλγαρον ἀξιωματικὸν Τάκεφ. Αἱ καταθέσεις εἰς τὸ δικαστήριον αὐτὸ ἀποδεικνύουν ἀκαταμαχήτως τὴν συμμετοχὴν τῆς Κυβερνήσεως, τοῦ Ἐπιτελείου καὶ τῆς Αὐλῆς εἰς τὰς δοθείσας διαταγὰς περὶ ἐλευθέρας διόδου τῶν Γερμανῶν ἀγγελιαφόρων διὰ μέσου τῆς οὐδετέρας ζώνης καὶ περὶ ἐλευθέρας ἐξόδου πρὸς τοὺς Βουλγάρους τῆς Θεσσαλικῆς εἰσοδείας.

Συμμάχους καὶ αὐτὸν ἀκόμη τὸν στρατὸν τῆς Ἐθνικῆς Ἀμύνης, ὁ ὁποῖος εὑρίσκετο ἤδη ἀπὸ καιροῦ εἰς τὸ μέτωπον παρὰ τοὺς συμμαχικοὺς στρατούς ;

Ἡ ἐκδικητικὴ αὐτὴ μανία κατὰ τῆς πολιτικῆς τοῦ κ. Βενιζέλου ἐξεδηλώθη ἀκόμη ἐμφαντικώτερον ὅτε, τὴν 20 Ὀκτωβρίου 1915, ὁ Sir Francis Elliot ἦλθεν εἰς τὰ Ἀνάκτορα διὰ νὰ ἀναγγείλῃ ἐπισήμως εἰς τὸν Βασιλέα, ἐν ὀνόματι τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα παραχώρησιν τῆς Κύπρου, ὡς προκαταβολικῆς ἀμοιβῆς διὰ τὴν πολεμικήν μας συμμετοχήν. Ὁ Ἄγγλος πρεσβευτὴς μοῦ τὸ εἶχε προαγγείλει ἐμπιστευτικῶς τὴν παραμονήν, ἐκφράζων μοι καὶ τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ δωρεὰ αὐτὴ θὰ ἀπέκλειε ὡρισμένως τοὺς ὑστάτους δισταγμοὺς τοῦ Βασιλέως περὶ ἐπεμβάσεως τῆς Ἑλλάδος παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Συμμάχων». Εἶχα ἀπαντήσει εἰς τὸν Ἔλλιοτ ὅτι ὁ Βασιλεὺς δὲν θὰ ἀπεδέχετο, ὅτι θὰ ἠρνεῖτο ὄχι μόνον τὴν Κύπρον ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐὰν αὕτη ὠφείλετο εἰς τὴν πολιτικὴν τοῦ κ. Βενιζέλου. Καὶ δὲν ἠπατήθην !

Τὸ μῖσος αὐτὸ διεδηλώθη καὶ εἰς μίαν ἄλλην, γελοίαν ὅμως περίστασιν, συνεπείᾳ ἀποφάσεως ληφθείσης μεταξὺ Βασιλέως καὶ Στρέϊτ. Ἐπὶ τῇ προβλέψει νέας διαλύσεως τῆς Βουλῆς, — εἶχαν πάρει ἤδη τὴν συνήθειαν ! — ἥτις ἦτο παρὰ πολὺ βενιζελικὴ διὰ νὰ ἀρέσῃ εἰς τὸν Βασιλέα καὶ τὸν Γούναρην, ὁ Μεγαλειότατος μοῦ εἶχε δηλώσει, σοβαρώτατα, ὅτι καὶ ἂν ἀκόμη κατὰ τύχην αἱ ἐκλογαὶ ἐπέβαλλον ἐκ νέου τὸν κ. Βενιζέλον, δὲν θὰ ἠδύνατο, παρὰ τὰς ἀρίστας προθέσεις του, νὰ τὸν ἐπιφορτίσῃ μὲ τὸν σχηματισμὸν ὑπουργείου, διότι, μετὰ τὸν ὑπὸ τοῦ Προέδρου ἐκφωνηθέντα λόγον εἰς ἓν γεῦμα παρατεθὲν πρὸς τιμήν του παρὰ τοῦ κ. Γκυγιεμὲν εἰς τὸ Ξενοδοχεῖον τῆς Μ. Βρεττανίας, ἡ πρόσκλησίς του εἰς τὴν Κυβέρνησιν θὰ «ἰσοδυνάμει μὲ κήρυξιν πολέμου κατὰ τῆς Γερμανίας». Ἡ τελευταία αὐτὴ φράσις ἐμύριζε Στρέϊτ, ἀπὸ μακρυά !... Καὶ πράγματι εἰς τὸ γεῦμα αὐτὸ ποῦ τοῦ εἶχε προσφέρει ὁ πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας, ὁ κ. Βενιζέλος εἶχε τὴν

ἔλλειψιν λεπτότητος νὰ πίῃ ὑπὲρ τῆς τελειωτικῆς νίκης τῆς Γαλλίας !

Ὁ Κωνσταντῖνος ἀγνοεῖ ὅτι ὁσάκις μὲ ἐπεφόρτιζε νὰ ἀπαντῶ ἐκ μέρους του εἰς Γάλλους στρατηγοὺς καὶ ἄλλας προσωπικότητας, ὑπέγραφα «κατὰ διαταγὴν» ὑπὸ τὴν ἰδιότητά μου ὡς γραμματέως, καὶ ἐτελείωνα τακτικὰ τὰς ἐπιστολὰς αὐτὰς μὲ εὐχὰς ὑπὲρ τῆς πραγματοποιήσεως τῶν Γαλλικῶν πόθων. Ἦτο ἴσως διπλωματικώτερον, ἀλλὰ τί θὰ ἔλεγεν ἆρά γε ὁ Κάϊζερ ἐὰν ἐμάνθανε τὰς εὐχὰς αὐτὰς ὑπὲρ τῆς Γαλλίας τὰς διατυπουμένας «κατὰ διαταγὴν» τοῦ γυναικαδέλφου του ; !

Ἀφοῦ ὁ λόγος περὶ Κάϊζερ, ἐνθυμοῦμαι ὅτι μίαν ἡμέραν ὁ Βασιλεὺς μοῦ εἶπε ὅτι ὁ κ. Βενιζέλος εἶχε ἄδικον νὰ ἐπισπεύδῃ τόσον τὸν κατὰ τῆς Βουλγαρίας πόλεμον, διότι ὁ Αὐτοκράτωρ τοῦ εἶχε ὑποσχεθῆ, μετὰ τὴν εἰρήνην, νὰ μᾶς ἀφήσῃ ἐλευθέρους νὰ συνεννοηθῶμεν μὲ τοὺς Σέρβους καὶ τοὺς Ρουμάνους διὰ νὰ ἐπιτεθῶμεν κατὰ τῆς Βουλγαρίας καὶ νὰ τῆς ἀφαιρέσωμεν τὰ ἐδάφη τὰ ὁποῖα αἱ τρεῖς αὐταὶ χῶραι θὰ ἦσαν ὑποχρεωμέναι νὰ τῆς παραχωρήσουν διαρκοῦντος τοῦ πολέμου ! Οὔτε ἕνα παιδὶ δὲν θὰ ἐδείκνυε τόσην εὐπιστίαν καὶ δὲν θὰ ἐσκέπτετο κατὰ τοιοῦτον παράλογον τρόπον ! Ἀλλ' ὁ Κάϊζερ, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχεν ἐμφυσηθῆ ἡ θεία χάρις, ἠδύνατο μήπως νὰ πλανᾶται καὶ νὰ λέγῃ ἄλλα παρὰ ἱερὰ καὶ ὅσια ; Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐπρόκειτο περὶ γερμανικωτάτης σκέψεως !

Ὅτε, κατὰ τὰ τέλη Ὀκτωβρίου τοῦ 1915, ἔπεσε τὸ ὑπουργεῖον Ζαΐμη καὶ ἀντικατεστάθη ἀπὸ τὸ ἀκόμη μηδαμινώτερον καὶ μάλιστα ἐγκληματικὸν ὑπουργεῖον Σκουλούδη, — τὸ προωρισμένον νὰ διενεργήσῃ τὰς ἐκλογάς, — ἔλαβα τὸ θάρρος νὰ παραστήσω εἰς τὸν Βασιλέα τὸν κίνδυνον τῆς διεξαγωγῆς ἐκλογῶν εἰς παρομοίας στιγμάς, ἐν μέσῳ ἐπιστρατεύσεως καὶ εἰς ἐποχὴν τόσον παραπλησίαν τῆς τῶν παρελθουσῶν ἐκλογῶν, — καὶ τοῦτο χωρὶς

κανένα ἀποχρῶντα λόγον, ἐκτὸς τοῦ ἐμφανοῦς σκοποῦ καὶ τῆς ἐλπίδος νὰ δοθῇ νέον κτύπημα εἰς τὸν βενιζελισμόν.

— Τὸ ξέρω, μοῦ εἶπεν ὁ Βασιλεύς, ἀλλὰ τὸ λάθος εἶνε τοῦ Βενιζέλου. Ἐξ αἰτίας του εἶμαι «ὑποχρεωμένος» νὰ διαλύσω τὴν Βουλήν. Καλύτερα θὰ ἔκαμνε νὰ τὸ ἐσκέπτετο ἐνωρίτερα.

Πράγματι ἦτο ἐνοχλητικώτατον διὰ τὸν Μεγαλειότατον νὰ ἔχῃ Βουλὴν ἐν ᾗ νὰ ὑπάρχῃ τόσον σημαντικὴ βενιζελικὴ πλειοψηφία ! Τί τὸν ἔπιανε τὸν Βενιζέλον νὰ ἔχῃ τὴν πλειοψηφίαν ! Καλύτερα, τῷ ὄντι, θὰ ἔκαμνε νὰ τὸ ἐσκέπτετο προτήτερα !

Αὐτὰ τὰ παραληρήματα ἐξέφευγον διαρκῶς ἀπὸ τὸ στόμα τῶν βασιλικῶν καὶ ἀπὸ τὸ στόμα αὐτοῦ τούτου τοῦ Βασιλέως, τὸν ὁποῖον ἐτύφλωνε τὸ μῖσος. Καὶ ἡ τακτικὴ ἐπῳδὸς ὅλης τῆς Αὐλῆς ἦτο νὰ ἐπιρρίπτῃ ὅλα τὰ ἄδικα εἰς τὸν κ. Βενιζέλον. Παρὰ τοὺς ἐξωφρενισμοὺς αὐτοὺς εἶπα εἰς τὸν Βασιλέα ὅτι τὴν παραμονὴν ἀκριβῶς, εἰς ἓν γεῦμα, — εἶχα τὴν τόλμην νὰ συχνάζω εἰς σπήτια τὰ ὁποῖα ἐπεσκέπτετο ὁ «προδότης»,—εἶχα συνομιλήσει μετὰ τοῦ κ. Βενιζέλου, ὅστις μοῦ εἶχε εἰπῆ ὅτι ἦτο ἕτοιμος, ἂν τοῦ ἐζητεῖτο, καὶ ἐπὶ σκοπῷ νὰ ἀποσοβήσῃ τὴν ἀναστάτωσιν νέων ἐκλογῶν, ὅπως προσφέρῃ εἰς τὸ νέον ὑπουργεῖον τὴν ὑποστήριξιν τῆς παρούσης Βουλῆς, διὰ τῆς ἀποχῆς ἀπὸ τῶν συνεδριάσεων τοῦ κόμματός του : θὰ καθίστατο οὕτω δυνατὴ ἡ ψήφισις ἐπειγόντων τινῶν νόμων.

— Αὐταῖς εἶνε ἀνοησίες τοῦ Βενιζέλου . . . Δὲν μοῦ εἶπαν τίποτε τὸ σχετικόν, μοῦ ἀπήντησε ὁ Βασιλεύς.

Ἐξερχόμενος τῶν Ἀνακτόρων, μετέβην παρὰ τῷ ἀδελφῷ μου μὲ τὴν παράκλησιν νὰ ἐπαναλάβῃ εἰς τὸν κ. Βενιζέλον τοὺς βασιλικοὺς λόγους, οἱ ὁποῖοι μοῦ ἄφηναν τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ ἐφθάνομεν ἴσως εἰς ἕνα συμβιβασμὸν καὶ ὅτι θὰ ἀπεφεύγαμεν νέας ἐκλογάς. Καὶ πράγματι, τὸ ἴδιο ἀπόγευμα ἐπετύγχανα παρὰ τοῦ Βασιλέως μίαν ἀκρόασιν διὰ τὸν κ. Α. Γρίβαν, βενιζελικὸν βουλευτήν, ὅστις ἤρχετο νὰ ἀνακοινώσῃ ἐπισήμως εἰς τὸν Βασιλέα, ἐκ μέρους τοῦ κ. Βενιζέλου, πᾶν ὅ,τι ἡ Α. Μ. εἶχεν ἤδη μάθει ἀπὸ τὸ στόμα μου. Ἀλλ' εἴτε διότι ὁ Βασιλεὺς δὲν τὸ ἠθέλησε,

—καὶ αὐτὸ εἶνε τὸ πιθανώτερον, — εἴτε διότι ἦτο πλέον πάρα πολὺ ἀργά — ὁ παμπόνηρος Γούναρης τοῦ εἶχε ἤδη, δι' αἰφνηδιασμοῦ, ἀποσπάσει, ἀπὸ τῆς προτεραίας, τὸ Β. Δ. τῆς διαλύσεως, — ἡ τόσον πατριωτικὴ αὐτὴ πρότασις τοῦ κ. Βενιζέλου δὲν ἔγινε ἀποδεκτή.

Λόγου γενομένου ἀνωτέρω περὶ Σκουλούδη, δὲν ἀνθίσταμαι εἰς τὸν πειρασμὸν νὰ ἐπαναλάβω τὸν περὶ αὐτοῦ χαρακτηρισμὸν τοῦ κ. Γκυγιεμέν, ὅστις τὸν ἀπεκάλει : «ὁ πρῶτος ἀόριστος», διότι ὁ πονηρὸς ὅσον καὶ πλήρης μίσους ἐγκάθετος αὐτὸς πρωθυπουργός, ὁ καὶ ὑπὲρ πᾶσαν προσδοκίαν ἀνίκανος ἄλλως τε διὰ τὸ ἀξίωμα τοῦτο, δὲν ἐτόλμα ποτὲ νὰ λέγῃ τίποτε τὸ καθωρισμένον καὶ ῥητόν, ἐκ φόβου μήπως ἐκτεθῇ ἢ δεσμευθῇ. Ὡμίλει διαρκῶς εἰς τὸν ἀόριστον, ἀφήνων τὰ πάντα ἀκαθόριστα, ἵνα δύναται εὐκολώτερα νὰ μεταστρέψῃ τὴν ἐκφρασθεῖσαν γνώμην του.

Τί τὸ ἐκπληκτικὸν μετὰ τὴν ἐπίσημον δήλωσιν τοῦ Βασιλέως, ὅτι κατ' οὐδένα λόγον ἐσκόπει νὰ προσκαλέσῃ τὸν κ. Βενιζέλον, τί τὸ ἐκπληκτικὸν ἐὰν τὸ βενιζελικὸν κόμμα ἀπέφυγε νὰ παρουσιάσῃ ὑποψηφίους κατὰ τὰς νέας ἐκλογάς ; Φυσικὰ τὴν στάσιν αὐτὴν τὴν προσῆψαν ὡς ἔγκλημα εἰς τὸν Πρόεδρον καὶ τοὺς ὀπαδούς του. Ἡ κωνσταντινικὴ φατρία ἦτον προσβεβλημένη διότι οἱ ἀντίπαλοί της δὲν ἐνεφανίζοντο πρὸ αὐτῆς μὲ σταυρωμένας τὰς χεῖρας διὰ νὰ δεχθοῦν τὰ πλήγματά της !

Ὁ ἐλάχιστος ἀριθμὸς τῶν συμμετασχόντων εἰς τὰς ἐκλογὰς ἐκλογέων ἀπετέλει νέαν νίκην ἀρνητικὴν μέν, ἀλλ' οὐχ ἧττον εὔγλωττον ὑπὲρ τοῦ κ. Βενιζέλου.

Διὰ νὰ δώσω ἄλλως τε μίαν ἰδέαν περὶ τῶν ἀντιπάλων του, θὰ ἀναφέρω ὅτι ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῶν ἐκλογῶν, καθ' ἣν ὥραν ἀκόμη ἠγνοεῖτο ἡ ληφθεῖσα παρὰ τοῦ βενιζελικοῦ κόμματος ἀπόφασις, ὁ συνταγματάρχης Λεβίδης ὁ εὐνοούμενος ὑπασπιστὴς τοῦ Βασιλέως καὶ ὁ Ροΐδης ὡμίλουν ἐνώπιόν μου περὶ τοῦ βασιλικοῦ δικαιώματος τοῦ διαλύειν τὴν Βουλὴν καὶ ἐτόλμων νὰ ἰσχυρί-

ζωνται ὅτι ὁ Βασιλεὺς εἶχε τὸ ἀπεριόριστον δικαίωμα νὰ τὴν διαλύῃ ὁσάκις ἐπεθύμει, μέχρις ὅτου νὰ ἔχῃ ἐπὶ τέλους τὴν Βουλὴν ποῦ ἤθελε, δηλ. ἕνα συνονθύλευμα πειθηνίων βλακῶν. Χωρὶς νὰ συμμετάσχω τῆς ἀνοήτου αὐτῆς συνομιλίας, τοὺς εἶπα ἁπλῶς : «Ὥς ποῦ νὰ σπάσῃ τὸ σχοινὶ ἀπ' τὸ πολὺ τὸ τέντωμα !» Ὁ Βασιλεὺς ἔμαθε αὐθημερὸν τοὺς λόγους μου. Καὶ ὅταν σκέπτεται κανεὶς ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἤθελε νὰ περνᾷ ὡς συνταγματικὸν κράτος ! Καὶ οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι ἐκατηγόρουν ὡς ἐγκληματίαν τὸν κ. Βενιζέλον διότι δὲν ἐνεφανίζετο εἰς τὰς ἐκλογάς, καίτοι γνωρίζων τὴν τύχην ἥτις τὸν ἀνέμενε ἐν περιπτώσει ἐπιτυχίας ! Ἐκεῖνο ποῦ τοὺς ἐνεθάρρυνε ἰδίως ἦτον ἡ βεβαιότης ὅτι τίποτε ποτὲ δὲν θὰ ἐξώθει τὸν κ. Βενιζέλον μέχρι προκλήσεως ἐμφυλίου πολέμου.

Τὴν 10 Δεκεμβρίου 1915 εἶχα μακρυνὴν συνομιλίαν μὲ τὸν πρώην πρωθυπουργὸν κ. Δ. Ράλλην, κατόπιν μιᾶς ἀκροάσεως ἣν ἔσχε παρὰ τῷ Βασιλεῖ. Ὁ Ράλλης ἦτο τραχὺς καὶ θυμώδης, ἀλλὰ τίμιος, ἔξυπνος καὶ πατριώτης μέχρις ἑνὸς σημείου. Κάποιος εἶχεν εἰπῆ εὐφυολογῶν περὶ αὐτοῦ : «Ὅταν ὁ Ράλλης εἶνε εἰς τὸν κόσμον ἢ εἰς τὴν ἐξουσίαν εἶνε τέλειος gentleman, ἀλλὰ ὅταν ἀντιπολιτεύεται, γίνεται μοσχομάγγας !»

Ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἦτον πάρα πολὺ καταβεβλημένος καὶ μοῦ εἶπε μὲ θλῖψιν ὅτι ποτὲ δὲν εἴχομεν εὑρεθῆ εἰς παρόμοια χάλια, ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν. Ὅτι τὴν παραμονὴν εἰς τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον εἶχεν ἐναντιωθῆ μὲ ὅλας του τὰς δυνάμεις κατὰ τῆς ἐξουσιοδοτήσεως τὴν ὁποίαν ἐζήτουν οἱ Γερμανοὶ παρὰ τῆς Ἑλλάδος νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς Βουλγάρους νὰ εἰσβάλουν εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἀλλ' ὅτι ἡ ἐναντία γνώμη εἶχε θριαμβεύσῃ. Ὡμολόγησε ὅτι αὐτὴ μόνη ἡ ἄρνησις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως θὰ ἤρκει καὶ ὅτι ποτὲ οἱ Βούλγαροι δὲν θὰ ἐτόλμων νὰ ἐπιμείνουν. Ἀλλὰ αὐτὸ δὲν ἤρεσε εἰς τὸν Βασιλέα, ὁ ὁποῖος ἤθελε νὰ φανῆ ἀρεστὸς εἰς τὸν Κάϊζερ ! Ἔπρεπε νὰ ὑπακούσωμεν εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Κάϊζερ. Ἡ πρώτη αὐτὴ προδοσία τῆς Μακεδονίας ἐπέπρωτο μερικοὺς μῆνας ἀργότερα νὰ μᾶς ὁδηγήσῃ εἰς τὰς ἄλλας προδο-

σίας τοῦ Ροῦπελ, τῶν Σερρῶν, τῆς Καβάλλας. Καὶ μοῦ εἶπεν ἀκόμη ὁ κ. Ράλλης ὅτι ὁ Βασιλεὺς ἤρχιζε ἀντιλαμβανόμενος τὸν κίνδυνον, καὶ ὅτι εἶχεν ἀποφασίσει νὰ δηλώσῃ εἰς τὸν ἀγαπητόν του γυναικάδελφον ὅτι τὸ ποτήριον ἐξεχείλιζε συνεπείᾳ τῆς θελήσεώς του νὰ μᾶς ἐπιβάλῃ τοὺς Βουλγάρους. Ἀλλ' ὁ Στρέϊτ τὸ ἔμαθε, καὶ φυσικὰ ἐφρόντισε νὰ τὸν ἐμποδίσῃ νὰ διαπράξῃ παρόμοιον σφάλμα ! Ὁ κ. Ράλλης μοῦ εἶπεν ὡσαύτως ὅτι ὁ Βασιλεὺς τοῦ εἶχεν ὁμολογήσει ἐμπιστευτικῶς ὅτι κατελάμβανε πλέον τὴν τελείαν μηδαμινότητα τοῦ Γούναρη καὶ ὅτι ἀνεγνώριζε τὴν περὶ αὐτοῦ πλάνην του.

Ἐμνημόνευσα τόσον συχνὰ τὸν Γ. Στρέϊτ γράφων τὰς σελίδας αὐτάς, ὥστε ὀφείλω βέβαια νὰ τοῦ ἀφιερώσω μερικὰς ἰδιαιτέρας γραμμάς, μὴ κρίνων αὐτὸν ἄξιον ἰδίου ὁλοκλήρου κεφαλαίου. Ἡ θέσις του ἄλλως τε ἐνδείκνυται ἐδῶ, συνεπείᾳ τοῦ ὀλεθρίου ρόλου τὸν ὁποῖον ἔπαιξε ὁ κακὸς αὐτὸς δαίμων μεταξὺ Βασιλέως καὶ κ. Βενιζέλου, διὰ νὰ παρεμποδίζῃ διαρκῶς πᾶσαν μεταξὺ αὐτῶν προσέγγισιν. Καὶ ἠμπορεῖ ναὐτοκολακεύεται διότι ἐπέτυχε πολὺ πλέον τοῦ ὅ,τι ἤλπιζε. Διὰ τῶν ποταπῶν καὶ ταπεινῶν ἐνεργειῶν του, δὲν ἔκαμε κακὸν παρὰ εἰς τὸν Βασιλέα, ἀλλ' ὀλίγου δεῖν νὰ ἐπισωρεύσῃ ἐπίσης κακὰ ἀνεπανόρθωτα ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος. Τὸ ὄνομά του δὲν θὰ προκαλῇ αἰωνίως παρὰ τὸ ἀνάθεμα τῶν ἀληθῶν Ἑλλήνων.

Δὲν θἀποκαλύψω τίποτε νέον λέγων ὅτι ὁ Στρέϊτ εἶνε πολὺ πλέον Γερμανὸς παρὰ Ἕλλην. Καὶ ὡς τοιοῦτος ἦτο τόσῳ γνωστὸς πολὺ πρὸ τοῦ πολέμου, ὥστε ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος, θέλων νὰ στείλῃ, λησμονῶ ἐπὶ ποίᾳ εὐκαιρίᾳ, μίαν διπλωματικὴν ἀποστολὴν εἰς Δανίαν, ἠρνήθη νὰ τὴν ἐμπιστευθῇ εἰς τὸν Στρέϊτ τὸν ὁποῖον τοῦ εἶχε προτείνει, νομίζω, ὁ κ. Καλλέργης, ὑπουργὸς τότε τῶν Ἐξωτερικῶν, μὲ τὴν δικαιολογίαν ὅτι τὸν ἐθεώρει ὑπὲρ τὸ δέον Γερμανὸν διὰ τοιαύτην ἀποστολήν.

Ἐλέχθη καὶ δικαίως, ὅτι ὁ Στρέϊτ ἦτο τὸ δεξὶ χέρι τοῦ Ἐκ-

πτώτου. Ἦτον ἰδίως ἕνας δεύτερος πρεσβευτὴς τοῦ Κάϊζερ ἐν Ἀθήναις καὶ ἐκράτει τὸ Βερολῖνον ἐνήμερον παντὸς ὅ,τι ἐλέγετο ἢ ἐπράττετο ἐν Ἑλλάδι, χωρὶς καθόλου νάνησυχῇ διὰ τὸ κακὸν ὅπερ αἱ ἐκθέσεις του αὐταὶ θὰ προσεπόριζαν εἰς τὸ Ἔθνος. Ὁ Βασιλεὺς δὲν εἶχε ἰδιαιτέραν πρὸς αὐτὸν συμπάθειαν· ὁ λόγος δι' ὃν τὸν ἐξετίμα ἐξαιρετικῶς ἦτο τὸ κοινόν των κατὰ τοῦ κ. Βενιζέλου μῖσος, μῖσος τὸ ὁποῖον ὁ Στρέϊτ δὲν ἀπέλειπε καμμίαν εὐκαιρίαν διὰ νὰ διατηρῇ καὶ ἀναζωογονῇ. Τὸ μῖσος αὐτὸ χρονολογεῖται, παρὰ τῷ Στρέϊτ, ἀφ' ὅτου, καὶ μετ' ἀποχρῶντος λόγου, ὁ Πρόεδρος τὸν ἐξεδίωξε κακὴν κακῶς τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ὅτε τὸν εἶδε ἀναμιγνυόμενον πρὸς ἐφαρμογὴν ἰδικῆς του προσωπικῆς πολιτικῆς πρὸς ὄφελος τῶν Κεντρικῶν Δυνάμεων. Ὁ πρὸς τὴν Γερμανίαν ἔρως του εἶχε ἔτι μᾶλλον αὐξηθῇ ἀφ' οὗ ὁ Κάϊζερ τὸν εἶχε περιποιηθῇ ἐν Κερκύρᾳ, κατὰ τὸ τελευταῖόν του αὐτόθι ταξείδιον, κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1914. Καὶ ἡ πρὸς τὴν Αὐστρίαν ἀφοσίωσίς του ἐνισχύθη ἀφ' οὗ, ὅταν ἦτο πρεσβευτὴς ἐν Βιέννῃ, ὁ Φραγκῖσκος Ἰωσὴφ τὸν εἶχε παρασημοφορήσει μὲ ἕνα οἱονδήποτε παράσημον !

Θὰ ἠδυνάμην νὰ εἴπω περίπου τὰ ἴδια περὶ τοῦ Ν. Θεοτόκη, τοῦ ἐν Βερολίνῳ πρεσβευτοῦ μας. Ἀνήκει εἰς τὴν χορείαν ἐκείνων τῶν ὁποίων ἡ φιλία καὶ ὁ πατριωτισμὸς μετρῶνται μὲ τὸ πλάτος καὶ τὸ χρῶμα τῶν ταινιῶν τὰς ὁποίας λαμβάνουν !

Ὁ αὐτόκλητος αὐτὸς μυστικοσύμβουλος ἐνήργει, κατὰ τὰς ἐγκληματικάς του ἐπεμβάσεις, μὲ αὐθάδειαν τοσούτῳ μείζονα καθ' ὅσον οὐδεμίαν πρὸς οὐδένα ὑπεῖχε εὐθύνην, — οὔτε πρὸς τὸν Βασιλέα, οὔτε πρὸς τὴν Ἑλλάδα, οὔτε πρὸς τὴν ἰδίαν του συνείδησιν.

Ὁ Στρέϊτ ἀγνοεῖ τί σημαίνει εἰλικρίνεια καὶ ἀλήθεια. Ὁ Στρέϊτ εἶνε δειλός. Δὲν ἐτόλμησε νάπαντήσῃ εἰς τὴν πρόκλησίν μου ὅταν, ἔξω φρενῶν διὰ τὴν προδοτικὴν παράδοσιν τῆς Μακεδονίας καὶ τοῦ 4ου στρατιωτικοῦ σώματος, — εἰς τοὺς Βουλγάρους, — προδοσίαν δι' ἥν μετὰ τοῦ Ἐπιτελείου καὶ τοῦ Ὑπουρ-

γείου Σκουλούδη εὐθύνεται κυριώτατα, — τὸν εἶχα δημοσίᾳ προκαλέση εἰς μονομαχίαν. Ἠρκέσθη ταπεινότατα νὰ καταθέση ἐναντίον μου μήνυσιν ἐπὶ συκοφαντίᾳ, διότι τὸν εἶχα κατηγορήσει ὡς γερμανόφιλον !

Κατ' ἐκείνην ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴν μᾶς ἔφθαναν ἐκ Βερολίνου τὰ περίφημα τηλεγραφήματα τοῦ Θεοτόκη, δι' οὗ ὁ κ. von Jagow ἠπείλει τὴν Ἑλλάδα, ἀγγέλλων εἰς τὸν Βασιλέα ὅτι 800.000 Αὐστρογερμανοὶ θὰ ἔφθαναν καλπάζοντες διὰ τῶν Βαλκανίων ἐναντίον τοῦ Σαρράϊγ ! Περιττὸν νὰ προσθέσω ὅτι ὁ Στρέϊτ ἦτο ἐκ τῶν ὀχετῶν τῶν διαδιδόντων καὶ ἐξογκούντων ἀκόμη τὰς τρομακτικὰς αὐτὰς πληροφορίας. Ἠρώτησα κάποτε τὸν Βασιλέα, ὅστις μοῦ ἐπεβεβαίωνε μὲ στόμφον τὰς εἰδήσεις αὐτὰς τοῦ ἐπιπολαίου ἐν Βερολίνῳ ἀντιπροσώπου του, — δὲν ἐπρόκειτο πλέον παρὰ περὶ 600.000, περὶ τῶν 3/4 δηλ. τῶν ἐν τῷ πρώτῳ τηλεγραφήματι, — τὸν ἠρώτησα, λέγω, ἂν δὲν ἐνόμιζε, ὅτι, μὲ μίαν μόνην γραμμὴν σιδηροδρομικὴν καὶ μὲ τὴν κακὴν κατάστασιν καὶ τὸ ὀλιγάριθμον τῶν ἄλλων ὁδῶν τῆς Μακεδονίας καὶ Σερβίας, θὰ ἦτο πλέον ἢ δύσκολος ὁ ἐπισιτισμὸς τοσούτου στρατοῦ, ἐκτὸς τοῦ ὅτι πάρα πολὺς καιρὸς θὰ ἀπῃτεῖτο διὰ τὴν μέχρι τῶν συνόρων μεταφοράν του. Ὁ Βασιλεὺς δὲν μοῦ ἐφάνη καθόλου εὐχαριστημένος ἀπὸ τὴν ἐρώτησίν μου καὶ ἀπέφυγε νὰ ἀπαντήση. Ἀλλὰ μετὰ δύο ἑβδομάδας, ὁ Θεοτόκης ἀνήγγελλε εἰς τὸν Βασιλέα, ὅτι, «διὰ στρατιωτικοὺς λόγους», δὲν θὰ ἀπεστέλλοντο πλέον κατὰ τοῦ Σαρράϊγ παρὰ 300.000 ἀνδρῶν ! Γνωστὸν εἶνε ὅτι ἐπὶ τέλους ὀλίγισται μόνον Γερμανικαὶ μεραρχίαι ἦλθον εἰς τὸ Μακεδονικὸν μέτωπον καὶ ἐπίσης γνωστὸν εἶνε πῶς ἐγένοντο δεκταί, τόσον ἀπὸ τὰ συμμαχικὰ στρατεύματα τοῦ στρατοῦ τῆς Ἀνατολῆς ὅσον καὶ ἀπὸ τοὺς Σέρβους καὶ ἀπὸ ἡμᾶς.

Ἂν ὁ Στρέϊτ δὲν ἦτο ψυχῇ καὶ σώματι ἀφωσιωμένος εἰς τὴν τριπλῆν Συμμαχίαν, θὰ εἶχε, κατὰ Μάϊον τοῦ 1914, μίαν μοναδικὴν εὐκαιρίαν νὰ μεγαλουργήση, σπείρων τὴν διαφωνίαν μεταξὺ

τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ἰταλίας, ὅπως τοῦ τὸ εἶχα ὑποδείξει. Ἀλλ' ἀμφότερα αὐτὰ τὰ Κράτη ἦσαν σύμμαχοι τῆς Γερμανίας, καὶ ὁ Στρέϊτ καὶ νὰ πτερνισθῇ θ' ἀπέφευγε ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ ἀντικρούσῃ οὕτω τὰ συμφέροντα τῶν Κεντρικῶν Αὐτοκρατοριῶν.

Γράφων τὴν 12 Σεπτεμβρίου τοῦ 1917 τὴν γνωστήν του ἐπιστολὴν εἰς τὸ «Σέκολο» τοῦ Μιλάνου, διὰ τὸ «Γκαῖμπεν» καὶ τὸ «Μπρεσλάου» καὶ τὴν ἐν καιρῷ πολέμου ἀνθράκευσίν των ἐν Σύρῳ, ὁ Στρέϊτ προσποιεῖται ὅτι ἐλησμόνησε ἢ ἠγνόησε τὰς ἐνεργείας τοῦ θείου του εἰς τὸν ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου. Προτιμῶ νὰ μὴ ἐπεκταθῶ.

Ὁμιλῶν περὶ τοῦ κ. Βενιζέλου, ὁ Στρέϊτ μοῦ εἶπε κάποτε ὅτι τὸν ἐθεώρει τόσον μηδαμινόν, ὥστε οὔτε διὰ γραμματέα του δὲν θὰ τὸν προσελάμβανε ! Εἶμαι βέβαιος ὅτι ὁ Πρόεδρος δὲν θὰ ἔλεγε τὸ ἴδιο περὶ Στρέϊτ.

Ἤρχοντο ἐν τούτοις ἡμέραι καθ' ἃς ὁ Ἔκπτωτος ἀντελαμβάνετο λαμπρὰ ὅτι εὑρίσκετο καὶ ἐξηκολούθει παρασυρόμενος εἰς τὸν κακὸν δρόμον. Καὶ τότε ἦτο προφανῶς στενοχωρημένος. Οὕτω, κατὰ τρεῖς διαφόρους περιστάσεις, καὶ πολὺ μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ κ. Βενιζέλου ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν, μὲ ἠρώτησε, κυττάζων μὲ ἀφηρημένον βλέμμα τὸ ὡρολόγιόν του :

— Μήπως ὁ κ. Βενιζέλος ἔφθασε κι' ὅλας ;

Ὁ Βασιλεὺς ἤθελε νὰ ἐρωτήσῃ, ἄλλοτε διὰ τὸν Ζαΐμην, ἄλλοτε διὰ τὸν Σκουλούδην, ἀλλ' ἀκουσίως ἡ σκέψις του διηυθύνετο πρὸς κάποιον ἄλλον.

Εἶχα ἤδη ἀπό τινων ἑβδομάδων παύσει τελείως νὰ ὁμιλῶ εἰς τὸν Βασιλέα περὶ τῆς προσκλήσεως τοῦ κ. Βενιζέλου. Ἔβλεπα ὅτι τοῦ λοιποῦ αἱ ὁμιλίαι μου αὐταὶ ἀπέβαιναν ἐντελῶς περιτταί. Τὸ κακὸν εἶχε ἤδη βαθυτάτας ρίζας. Ἠρκούμην νὰ ἐξαίρω καὶ νὰ ἐφιστῶ τὴν προσοχὴν τοῦ Βασιλέως ἐπὶ τῶν χονδροειδῶν σφαλμάτων τῶν νέων του ὑπουργῶν, καὶ εἰς αὐτὸ περιωρίζοντο αἱ πρὸς τὴν Α. Μ. ὑποδείξεις μου. Ἤμην ἀπηλπισμένος διὰ τὴν Ἑλλάδα.

Ἠσθανόμην ἐμαυτὸν δυστυχῆ, διότι ἔβλεπα τὴν ἀδυναμίαν μου νὰ κάμω τὸ παραμικρὸν διὰ τὸν τόπον μου. Ἡ ὑπηρεσία μου δὲν μὲ ἐνδιέφερε πλέον καθόλου.

Ἐν τούτοις, τὴν 13 Δεκεμβρίου 1915, ἀφοῦ καθ' ὅλας τὰς προηγουμένας ἑβδομάδας εἶχα λάβει ἀναριθμήτους ἐπιστολὰς πρὸς τὸν Βασιλέα, (τὰς ὁποίας ὡς ἐκ τῆς ὑπηρεσίας μου ἤνοιγα, καὶ αἵτινες ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐσχετίζοντο μὲ τὴν καταστρεπτικὴν κατάστασιν τοῦ τόπου), ἔλαβα τὴν ἀπόφασιν νὰ ὑποβάλω μίαν ὑστάτην ἔκθεσιν εἰς τὸν Μεγαλειότατον ἐπὶ τῆς καταστάσεως αὐτῆς. Μεταξὺ τῶν ἐπιστολῶν αὐτῶν, ὑπῆρχον τινὲς καταγγέλλουσαι τὴν διαταγὴ τοῦ Ἐπιτελείου διεξαγομένην ἐν τῷ Στρατῷ προπαγάνδαν, πρὸς ἐξευτελισμὸν τοῦ ἠθικοῦ τῶν στρατιωτῶν, πρὸς ἐξόντωσιν τῆς μαχητικότητός των, καὶ ἰδίως πρὸς ἐξέγερσιν τῶν αἰσθημάτων των κατὰ τοῦ κ. Βενιζέλου, ἐν μιᾷ λέξει προπαγάνδαν οὐδὲν ἔχουσαν τὸ κοινὸν μὲ τὴν στρατιωτικὴν τέχνην. Ὑπῆρχον ἐπίσης πολλαὶ λεπτομερεῖς ἐκθέσεις περιγράφουσαι μὲ τὰ ζοφερώτερα χρώματα τὸ χάος ἐν τῷ ὁποίῳ εὑρίσκοντο ὅλοι οἱ διοικητικοὶ κλάδοι τῆς Ἑλλάδος. Εἶχα ἐπὶ τέλους ἀρυσθῆ λεπτομερείας καὶ ἐμπεριστατωμένα γεγονότα μαρτυροῦντα τὴν τελείαν ἀνεπάρκειαν τῆς τότε Κυβερνήσεως, καθὼς καὶ τὴν ἀληθῆ καὶ ἀνήκουστον ἠθικὴν ἐξαχρείωσιν ἐν ᾗ τὸ Ἐπιτελεῖον εἶχε κατορθώσει νὰ καταντήσῃ τὸ στράτευμα. Εἶχα λοιπὸν θεωρήσει καθῆκόν μου νὰ μὴ ἀναβάλω ἐπὶ πλέον τὴν περὶ ὅλων αὐτῶν τῶν γεγονότων εἰς τὸν Βασιλέα ἀναφοράν μου. Ἐπῆρα μερικὰς σημειώσεις εἰς τὸ σημειωματάριόν μου, διὰ νὰ ὑποβοηθήσω τὴν μνήμην μου, καὶ ἀνῆλθον παρὰ τῷ Βασιλεῖ ὁ ὁποῖος εἶχε πάθει κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ἐλαφρὰν ὑποτροπὴν τῆς ἀσθενείας του, καὶ εὑρίσκετο περιωρισμένος εἰς τὰ ἰδιαίτερα διαμερίσματά του.

Τὸν εὗρον τόσον ὠχρόν, τόσον κουρασμένον ὥστε ἔκρινα πρὸς τὸ παρὸν παράκαιρον νὰ τῷ ἀναφέρω τόσον σπουδαῖα ζητήματα. Περιωρίσθην λοιπὸν νὰ ζητήσω νέα περὶ τῆς ὑγείας του. Ἀλλ' ὁ Βασιλεὺς εἰς τὸν ὁποῖον τίποτε δὲν διέφευγε, μὲ εἶχεν ἰδῇ εἰσερχόμενον μὲ τὸ σημειωματάριον ἀνὰ χεῖρας, καὶ παρατηρήσας ὅτι

ἐν τῷ μεταξὺ εἶχα θελήσει νὰ τὸ κρύψω εἰς τὸ θυλάκιόν μου, μὲ ἠρώτησε τί ἐκράτουν εἰς τὸ χέρι. Τοῦ ἀπήντησα ὅτι δὲν ἦτο τίποτε τὸ ἐπεῖγον καὶ ὅτι δὲν ἤθελα νὰ τὸν ἀνησυχήσω καθ' ἣν στιγμὴν μοῦ ἐφαίνετο τόσον ἀδύνατος.

— Ναί, πράγματι, μοῦ ἀπήντησε. Δὲν αἰσθάνομαι καθόλου καλά, ἀλλὰ μολαταῦτα θέλω νὰ μάθω. Εἰπέ μου, τί συμβαίνει ;

Προσεπάθησα καὶ πάλιν νὰ ὑπεκφύγω εἰς τὴν ὑπόδειξίν του, ἀλλ' αὐτὸς ἐπέμεινε. Ἐπρόκειτο περὶ διαταγῆς· ἠναγκάσθην νὰ ὑποκύψω. Τοῦ ἔδωκα τότε μὲ ὀλίγας λέξεις, ὅσον τὸ δυνατὸν βραχύτερον, τὴν ἐλεεινὴν εἰκόνα τῆς καταστάσεως τοῦ βασιλείου, ἀλλ' ἐπέμεινε νὰ τοῦ ἀναγνώσω ὁλόκληρον τὸ ὑπόμνημα τὸ ὁποῖον εἶχα κρύψει. Ὑπήκουσα, καὶ τοῦ ἀνέγνωσα τὸ ἀκόλουθον σημείωμα.

«Ἐκ πολλῶν ἐπιστολῶν προερχομένων ἀπὸ τὸ μέτωπον, προκύπτει ὅτι κατὰ διαταγὴν διενεργεῖται παρὰ τοῖς στρατιώταις συστηματικὴ διδασκαλία περὶ τῶν τρομερῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ πυροβόλου τῶν 42 ἑκατοστομέτρων, περὶ τῶν ἀσφυξιογόνων ἀερίων, περὶ τοῦ τρόμου ὃν ἐνσπείρει ὁ Γερμανὸς στρατιώτης, πρὸ τοῦ ὁποίου ὁ καθεὶς ἀναγκάζεται νὰ ὑποχωρήσῃ κ.λ.π. . . . Ἐκτὸς τούτου, οὐδὲν παραλείπεται πρὸς ὑποδαυλισμὸν ἐν τῷ στρατῷ πολιτικῶν παθῶν. Τὸ ἠθικὸν τῶν στρατιωτῶν ὑφίσταται τὰς συνεπείας τοιαύτης ἐνεργείας.

«Ἀπ' ἐναντίας, πλεῖστοι ἀξιωματικοὶ καὶ πάμπολλοι στρατιῶται ἀπειλοῦν νὰ «φ υ γ ο σ τ ρ α τ ή σ ο υ ν» μὲ τὰ ὅπλα των, διὰ νὰ πολεμήσουν κατὰ τῶν Βουλγάρων, ἐὰν ἡ Κυβέρνησις ἐπέτρεπε νὰ προχωρήσουν ἔτι περαιτέρω εἰς τὸ ἔδαφός μας. Καταστρέφω ἐπιμελῶς τὰς ἐπιστολὰς αὐτὰς διὰ νὰ μὴν ἐκθέτω τοὺς γράφοντας αὐτάς, διότι ὁ Βασιλεὺς γνωρίζει ὅτι συμμερίζομαι τὰ αἰσθήματά των καὶ ὅτι κατανοῶ τὸ ἐλατήριον ὅπερ τοὺς ὠθεῖ νὰ ἐνεργοῦν οὕτω ἀντιπειθαρχικώτατα, ἀλλ' ἐπὶ καθαρῶς πατριωτικῷ σκοπῷ. Ταῦτα, διὰ νὰ παρατηρήσω εἰς τὴν Α. Μ. ὅτι ὅλος ὁ στρατὸς δὲν συμμερίζεται τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι τοῦ Ἐπιτελείου καὶ τῆς Κυβερνήσεως, ὅπως προσπαθοῦν

οἱ περὶ αὐτὸν νὰ βεβαιώσουν τὸν Βασιλέα. Εἰς τὴν Α. Μ. ἀπόκειται νὰ ἐκτιμήσῃ τοὺς μεγάλους κινδύνους οὓς ἐγκλείει ἡ παρὰ τῷ στρατῷ βασιλεύουσα αὐτὴ ψυχολογικὴ κατάστασις.

«Ἔχω ἐμπεριστατωμένας πληροφορίας ὅτι, κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἐπιτελείου ἀπεσπάσθησαν 200 περίπου στρατιῶται διαφόρων φρουρῶν, ἀναλαβόντες, καθ' ἃ ὁρίζεται, «ὑπηρεσίαν διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς τοῦ Βασιλέως», εἶδος μυστικῆς ἀστυνομίας. Οἱ στρατιῶται αὐτοὶ περιέρχονται ἐν πολιτικῇ ἐνδυμασίᾳ τὰς Ἀθήνας μὲ ἀποστολὴν «νὰ κατασκοπεύουν ὅλον τὸν κόσμον κατ' οἶκον καὶ ἀνὰ τὰς ὁδοὺς» καὶ νὰ προστατεύουν τὸν Βασιλέα κατὰ φανταστικῶν ἐχθρῶν. Μερικοὶ ἐξ αὐτῶν ἐκπληροῦν τὰ ὑψηλὰ αὐτὰ καθήκοντα, μὲ τόσην ἀδεξιότητα, ὥστε ἀπεκαλύφθησαν ἤδη καὶ εἶνε γνωστοὶ ὡς χαφιέδες.

«Τὰ συντάγματα ἔλαβαν φαίνεται ἀπὸ τὸ Ἐπιτελεῖον τὴν διαταγὴν νὰ ὑποβάλουν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν καταλόγους τῶν κατὰ τὰς ἐκλογὰς ψηφισάντων στρατιωτῶν. Οἱ ἀξιωματικοὶ ἀπαιτοῦν τὸ ἐκλογικὸν βιβλιάριον τῶν στρατιωτῶν διὰ νὰ γνωρίζουν ἐὰν ἐψήφισαν ἢ ὄχι καὶ διὰ νὰ ἠξεύρουν τὰς πολιτικάς των γνώμας. (1) Ἡ διαταγὴ αὕτη χαρακτηρίζεται ὡς παράνομος ἀνάμιξις τῆς στρατιωτικῆς ἐξουσίας εἰς τὰ πολιτικὰ δικαιώματα παντὸς στρατιώτου. Μία ἀνώνυμος ἐπιστολή, γραμμένη γαλλιστί, χαρακτηρίζει τὰς πολυαρίθμους περιπολίας αἵτινες διατρέχουν τοὺς ἀθηναϊκοὺς δρόμους νυχθημερὸν καὶ μὲ ἐφ' ὅπλου λόγχην, ὡς «χονδροειδῆ καὶ ὑπερβάλλοντα ζῆλον» τοῦ Ἐπιτελείου καὶ τῆς Κυβερνήσεως, «ἀνάξιον τῶν βασιλοφρόνων αἰσθημάτων τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ καὶ ἐξαιρετικῶς ὀλέθριον διὰ τὴν δημοτικότητα τοῦ Βασιλέως».

«Ἄλλη ἐπιστολὴ καταγγέλλει τὸν Βασιλέα ὡς γράψαντα προσωπικῶς εἰς τὸν στρατηγὸν Παπούλαν παρακαλῶν αὐτὸν νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν ἀδελφόν του νὰ ἀποσύρῃ τὴν ὑποψηφιότητά του

---

(1) Τοῦτο μετὰ τὴν ἀποχὴν τῶν βενιζελικῶν ἀπὸ τὰς τελευταίας ἐκλογάς.

εἰς τὰς βουλευτικὰς ἐκλογὰς ἐν Μεσολογγίῳ, διότι θὰ ἠδύνατο νὰ κάμῃ κακὸν εἰς τὸν κ. Στράτον». Τὸ διάβημα αὐτὸ χαρακτηρίζεται ὡς ἐκλογικὴ ἀνάμιξις τοῦ Βασιλέως, καὶ ἀπειλεῖται ἡ δημοσίευσις τῆς ἐπιστολῆς.

«Ὁ Μεγαλειότατος εἶπε, φαίνεται, εἰς τὸν Διευθυντὴν τοῦ «Ἐμπρὸς» ὅτι ἂν ἡ Συνεννόησις ἐνίκα αὐτὸς θὰ παρῃτεῖτο τοῦ θρόνου καὶ θὰ ἐγκατέλιπε διὰ παντὸς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ ἀνώνυμος ἐπιστολογράφος ἀπαιτεῖ ἐπίσημον διάψευσιν τοῦ Αὐλαρχείου, ἐπὶ ἀπειλῇ νὰ δημοσιεύσῃ τἀνωτέρω.

«Νὰ εἴπω εἰς τὸν Βασιλέα ὅτι ἐξακολουθῶ λαμβάνων σωρείαν ἐπιστολῶν καὶ ἀπειλῶν ἀπευθυνομένων κατ' εὐθεῖαν πρὸς αὐτόν. Ἀφ' ἑτέρου ἄλλοι ἐπιστολογράφοι προσφέρονται νὰ δολοφονήσουν τὸν κ. Βενιζέλον, ἐὰν ὁ Βασιλεὺς τὸ θελήσῃ. Πλεῖστα πρόσωπα μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ πολιτικαὶ καὶ στρατιωτικαὶ προσωπικότητες συμβουλεύουν τὴν Α. Μ. νὰ μεταβάλῃ ριζικῶς στάσιν καὶ νὰ ἀπομακρύνῃ τὴν γερμανόφιλον κλίκαν ἀπὸ τὸ περιβάλλον της διὰ νὰ σώσῃ τὸν θρόνον καὶ τὸ Ἔθνος.

«Ἰδοὺ αὐτολεξεὶ τί γράφει σήμερον ὁ Sir Thomas Cunningham βλέπων πόσον ὀλίγον σπεύδει ὁ Βασιλεὺς νὰ δεχθῇ τὸν Πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας, ὅστις διστάζει νὰ ἐπιμείνῃ περισσότερον :

> «Δι' ὄνομα τοῦ Θεοῦ ὑπενθυμίσατε εἰς τὴν Α. Μ. ὅτι ἔχει καθῆκον νὰ δεχθῇ τὸν Sir Francis Elliot. Ὁ Βασιλεὺς πρέπει χωρὶς ἄλλο νὰ τὸν ἰδῇ τὸ ἐνωρίτερον. Ἡ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος εἶνε πλέον ἢ σοβαρὰ τὴν σήμερον καὶ δὲν ἐπιτρέπεται ἡ παραμικρὰ ἐπιβράδυνσις».

«Πράγματι ἡ κατάστασις εἶνε τόσον σοβαρὰ καὶ τόσον κρίσιμος, ὥστε ἐθεώρησα καθῆκόν μου νὰ μὴ τὴν ἀποκρύψω περισσότερον εἰς τὴν Α. Μ.».

Ἐφ' ὅσον ἀνεγίνωσκα, ἔβλεπα τὸν Βασιλέα ὠχριῶντα ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον. Ἀμφεταλαντευόμην μεταξὺ δύο ἀντιθέτων αἰσθημάτων : τῆς θλίψεως νὰ τὸν βλέπω οὕτω ὑποφέροντα ἐξ αἰτίας μου, καὶ τῆς ἐλπίδος νὰ τοῦ προκαλέσω βαθεῖαν ἐντύπωσιν

ἐπὶ τῷ συμφέροντι τοῦ Ἔθνους, δεδομένου ὅτι ἀκριβῶς ἕνεκα τῆς ἀδυναμίας του ταύτης ἐφαίνετο πλέον εὐαίσθητος ἀπέναντι τῆς ζοφερᾶς πραγματικότητος ἥν τοῦ περιέγραφα. Ὅταν ἔπαυσα ἀναγινώσκων, ἐσηκώθη, ἐβάδισε πρὸς τὸ παράθυρον ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἁπλώνεται ἡ θέα πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν, καὶ ἔμεινε ἐκεῖ μὲ τὰ χέρια σταυρωμένα ὀπίσω του, χωρὶς νὰ ἀρθρώσῃ λέξιν, ἐπὶ ἀρκετὰς στιγμάς. Ἡ καρδιά μου ἔπαλλεν ἀπὸ ἐλπίδα. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ᾐσθανόμην ὅτι ἐπαίζετο ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος ! Ἐὰν ἐπετύγχανα !

Ἐπὶ τέλους ὁ Βασιλεὺς ἐστράφη πρὸς ἐμέ. Ἡ ὠχρότης του ἦτο ἀληθῶς τρομακτική. Ἦτο σὰν πτῶμα, καί, μὲ ψυγμοὺς σχεδὸν εἰς τὴν φωνὴν μοῦ εἶπε ἁπλῶς, ὡσὰν νὰ ἔκαμνε μίαν ὁμολογίαν :

— Τὰ ξέρω ! Ἀλλὰ τί νὰ κάμω τώρα ;

— Μοῦ ἐπιτρέπετε, Μεγαλειότατε, νὰ σᾶς τὸ εἴπω ;

— Ἄ, ναί ! Πές μου το !, ἀπήντησε ὡσὰν νὰ ἐπιάνετο ἀπὸ μίαν ἀνέλπιστον σανίδα σωτηρίας.

— Θὰ σᾶς τὸ εἴπω, ἀλλ' ὄχι τώρα. Εἶσθε ὑπερβολικὰ κουρασμένος. Σήμερα σᾶς χρειάζεται ἀνάπαυσις.

— Ναί, ἀλήθεια. Τὸ κεφάλι μου γυρίζει, τὰ γόνατά μου τρέμουν. Αἰσθάνομαι ὅτι εἶμαι πολὺ ἀδύνατος. Θὰ μοῦ ἐχρειάζετο, ἐπρόσθεσε μὲ μελαγχολικὸν μειδίαμα, μιὰ ἀναρρωτικὴ ἄδεια.

Εἶχα συγκινηθῆ καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος. Ἀποσυρθείς, εἰσῆλθα εἰς τὸ γραφεῖόν μου καὶ συνέταξα τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολὴν ἥν δὲν τοῦ ἐδιάβασα παρὰ τὴν ἐπομένην τὸ πρωί, ἀφοῦ εἶχα μάθει ὅτι εἶχε διέλθει καλὴν νύκτα καὶ ὅτι οἱ ἰατροὶ τοῦ εἶχαν ἐπιτρέψει νὰ καταβῇ εἰς τὸ γραφεῖόν του.

Ἀθῆναι, τῇ 14 Δεκεμβρίου, 1915.

«Μεγαλειότατε,

«Μοῦ ἐκάματε πρὸ ὀλίγου τὴν μεγάλην τιμὴν νὰ μοῦ ζητήσετε τὴν γνώμην μου ἐπὶ τῆς τόσον σοβαρᾶς καταστάσεως τῆς χώρας. Ἀντλῶν θάρρος ἀπὸ τὴν ἐρώτησιν ταύτην, λαμβάνω τὴν τόλμην

νὰ ὑποβάλω ταπεινοφρόνως εἰς τὴν 'Υ. Μ. τὴν εἰλικρινεστάτην μου γνώμην. 'Εὰν ἡ 'Υ. Μ. θεωρῇ ὅτι ὅσα θὰ τῆς εἴπω προσκρούουν ὁπωσδήποτε εἰς τὸ ὀφειλόμενον πρὸς τὸν Αὐθέντην καὶ Βασιλέα μου σέβας, ξεσχίσατε ἁπλῶς τὰς σελίδας ταύτας, Μεγαλειότατε, καὶ μὴ εὕρετε ἐν αὐταῖς ἄλλο τι εἰμὴ τὴν εἰλικρινῆ μου ἀφοσίωσιν.

«'Η ἐσωτερικὴ κατάστασις, ἡ τόσον κρίσιμος, εἶνε ἁπλῆ συνέπεια τῆς σημερινῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, ἥτις εὑρίσκεται εἰς προφανῆ σύγκρουσιν μὲ τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα. 'Ολόκληρος ἡ προσπάθεια τῆς Γερμανικῆς προπαγάνδας δὲν ἴσχυσε νὰ μεταβάλῃ τὰς πρὸς τὴν Γαλλίαν καὶ 'Αγγλίαν τάσεις τῆς 'Ελλάδος, οὔτε καὶ νὰ μειώσῃ τὴν πρὸς τὸν κ. Βενιζέλον ἐμπιστοσύνην τῆς χώρας.

«'Εκ πεποιθήσεως πρὸς τὴν γερμανικὴν νίκην καὶ ἐξ ἐμπιστοσύνης πρὸς τὸν Κάϊζερ, ἡ 'Υ. Μ. ἔκαμε καὶ ἐθυσίασε μέχρι τοῦδε ἀρκετὰ ὑπὲρ τῆς ἐπιτυχίας τῶν γερμανικῶν ὅπλων. Τολμῶ νὰ πιστεύσω ὅτι ἂν μετεβάλλετε 'Υμεῖς σήμερον τρόπον τοῦ ὁμιλεῖν ὁ Αὐτοκράτωρ θὰ ἀντελαμβάνετο ὅτι τὰ ὑπέρτατα συμφέροντα τῆς 'Ελλάδος ἀπαιτοῦν ριζικὴν ἀλλαγὴν τοῦ προσανατολισμοῦ της. 'Η 'Ελλὰς ὀφείλει νὰ παρακολουθήσῃ τοὺς πόθους της καὶ νὰ ταχθῇ ἄνευ περιφράσεων παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Συνεννοήσεως, ἧς ἡ τελικὴ νίκη εἶνε πλέον ἐκτὸς ἀμφιβολίας καὶ ἣν νίκην τὸ συμφέρον μας μᾶς ὑπαγορεύει νὰ ὑποβοηθήσωμεν δι' ἁπασῶν ἡμῶν τῶν δυνάμεων. 'Ο Κάϊζερ θἀναγνωρίσῃ τὴν τόσον λεπτὴν 'Υμῶν θέσιν καὶ θὰ ἐννοήσῃ ὅτι δὲν δύνασθε νὰ ἐνεργήσητε ἄλλως.

«Δὲν θὰ τολμήσω νὰ καταχρασθῶ τῶν στιγμῶν τῆς 'Υ. Μ. διὰ νὰ τῇ παραστήσω πᾶν ὅ,τι ἤδη ἀπωλέσαμεν ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ 'Ιταλία μᾶς προέλαβε εἰς τὸν πόλεμον, ὅτι ἡ Βουλγαρία ἐξεκαθάρισε τὴν θέσιν της, ὅτι ἡ Ρουμανία εἶνε ἑτοίμη νὰ ἐπέμβῃ, καὶ ὅτι ἡ Σερβία συνετρίβη. Δὲν θὰ θίξω ἐπίσης τὸ οἰκονομικὸν ζήτημα, ὅπερ ἐν τούτοις προέχει τόσον.

«'Επὶ ἑνὸς ἄλλου σημείου, Μεγαλειότατε, θὰ λάβω τὸ θάρρος νὰ ἑλκύσω τὴν 'Υμετέραν προσοχήν. Βλέπετε ὅτι οὐδεὶς τῶν ἀντι-

προσώπων τῆς Συνεννοήσεως δὲν θέλει πλέον νὰ πλησιάζῃ τοὺς Ὑπουργοὺς Ὑμῶν. Δὲν ἀπευθύνομαι πλέον παρὰ πρὸς Ὑμᾶς κατ' εὐθεῖαν. Ἐξ ἄλλου οἱ Ὑπουργοί Σας δὲν τολμοῦν πλέον νὰ λαμβάνουν τὴν παραμικρὰν ἀπόφασιν, χωρὶς νὰ συμβουλεύωνται τὴν Ὑ. Μ., ἐπιρρίπτοντες ἐπ' Αὐτῆς πᾶσαν εὐθύνην, ἐνῷ ὁ Βασιλεὺς ὤφειλε νὰ μὴν ὑπέχῃ οὐδεμίαν. Εἰς τοιαύτας κρισίμους περιστάσεις, ἡ τοιαύτη ἀνεπάρκεια ἑνὸς ὑπουργείου καταντᾷ ἔγκλημα κατὰ τοῦ Ἔθνους. Οἱ Κύριοι αὐτοὶ δὲν ἔχουν παρὰ ἓν πρᾶγμα ὑπ' ὄψει των : τὸ προσωπικόν των συμφέρον καὶ τὰ πάθη των.

«Μοῦ εἴπατε σήμερον τὸ πρωΐ, Μεγαλειότατε, μίαν φράσιν ἥτις μὲ συνεκίνησε βαθύτατα. Μοῦ εἴπατε ὅτι αἰσθάνεσθε ἑαυτὸν τόσον ἀσθενῆ, ὥστε θὰ εἴχετε ἀνάγκην ἀναρρωτικῆς ἀδείας, — καὶ τοῦτο εἶνε ἀληθέστατον. Μετὰ τόσον μακρὰν ἀσθένειαν, θὰ σᾶς ἐχρειάζετο ἀνάπαυσις. Ἀντ' αὐτοῦ ὑποχρεοῦσθε νὰ ἀσχολῆσθε καθημερινῶς μὲ τὴν παραμικροτέραν λεπτομέρειαν. Ἀναγινώσκετε εἰς τὰς πλείστας τῶν ἐφημερίδων ἀπειλὰς καὶ πικρὰς ἐπικρίσεις τῆς πολιτικῆς Σας. Ὑποχρεοῦσθε νὰ ὑφίστασθε παντοειδεῖς στενοχωρίας. Ἡ Ὑ. Μ. βλέπει τελος μόνη Της ποῦ βαδίζομεν ραγδαίως καὶ ὁλοταχῶς. Ἔχετε πλείστους συμβούλους, Μεγαλειότατε, χωρὶς οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν νὰ γνωρίζῃ ἢ νὰ θέλῃ νὰ Σᾶς ὑποδείξῃ τὸ πῶς δύνασθε νὰ σταματήσητε εἰς τὸν μοιραῖον αὐτὸν κατήφορον. Ὁ φανατισμός των Σᾶς κατεβίβασε τοὐναντίον μέχρις ἐκλογικῶν ἐρίδων καὶ κομματικῶν ζητημάτων.

«Τὴν ἀναρρωτικὴν Ὑμῶν ἄδειαν καὶ τὴν ἡσυχίαν Σας θὰ τὰς εἴχετε, Μεγαλειότατε, ἂν εἴχετε παρ' Ὑμῖν ἐκεῖνον ὅστις εἶνε ὁ μόνος μὴ ὑποχωρήσας ποτὲ πρὸ οὐδεμιᾶς εὐθύνης, διὰ τὸ ἀγαθὸν τοῦ Ἔθνους. Ἐκεῖνον ὅστις οὐδέποτε ἔπαυσε, παρὰ τὰ ὅσα ἀντίθετα Σᾶς λέγουν οἱ ἐνδιαφερόμενοι, νὰ θεωρῇ τὴν Ὑ. Μ. ὡς ἀπαραίτητον διὰ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς Ἑλλάδος. Δυστυχῶς οὗτοι ὤρυξαν τὴν τάφρον τόσον βαθεῖαν μεταξὺ τῆς Ὑ. Μ. καὶ τοῦ κ. Βενιζέλου, ὥστε μόνος ὁ μέγας κίνδυνος ὃν διατρέχει ἡ πατρὶς καὶ μία εἰλικρινὴς ἔκκλησις ἐκ μέρους Σας θὰ ἠδύναντο νὰ

πείσουν τὸν κ. Βενιζέλον, θυσιαζομένου κάθε προσωπικοῦ συλλογισμοῦ.

«Μεταστρέψατε τὴν στάσιν Ὑμῶν, Μεγαλειότατε. Μὴ σταθῆτε πλέον αἰχμάλωτος οἰκογενειακῶν λόγων. Φανῆτε ἱκανός, — συγχωρήσατε τὸ θράσος μου, — φανῆτε ἱκανὸς νὰ θυσιάσετε ἐν ἀνάγκῃ καὶ αὐτὴν τὴν φιλοτιμίαν Σας. Μεταβάλετε κατεύθυνσιν, Μεγαλειότατε, ἐν ὅσῳ εἶνε ἀκόμη καιρός. Οἱ Βούλγαροι τρέμουν σήμερον ἀκόμη πρὸ Ὑμῶν. Αὔριον θὰ εἶνε πλέον ἀργά. Ἐμπιστευθῆτε Ὑμᾶς εἰς τὸ ἔνστικτον καὶ τὴν θέλησιν τοῦ λαοῦ Σας, καὶ ὁ λαὸς αὐτὸς θὰ συσσωματωθῇ ὅλος πέριξ Ὑμῶν, ὁ στρατὸς θὰ ἀναστηλώσῃ τὸ ἠθικόν του, καί, τίς οἶδε, τὰ ὄνειρά μας ἴσως θὰ ἐκπληρωθοῦν καὶ θὰ ἴδωμεν τὴν Υ. Μ. εἰσερχομένην θριαμβευτικῶς, μὲ τὸ ξίφος ὑψωμένον, εἰς τὸ Βυζάντιον.

«Διατελῶ τῆς Υ. Μ. κ.λ.π. . . . »

Τὴν ἐπιστολὴν αὐτήν, ἥν μόνον ἡ ἀγάπη μου πρὸς τὴν Πατρίδα καὶ ἡ πρὸς τὸν Βασιλέα ἀφοσίωσίς μου μοῦ ὑπηγόρευσεν, ὁ Βασιλεὺς τὴν ἀνέγνωσε τὴν αὐτὴν ἡμέραν εἰς τὸν ἀδελφόν του Πρίγκηπα Νικόλαον, ὅστις ἀντὶ νὰ διακρίνῃ τὸν σκοπὸν καὶ τὸ ἐλατήριόν της, δὲν εὗρεν ἄλλην παρατήρησιν νὰ κάμῃ παρὰ διὰ τὴν παραβίασιν τῆς ἐθιμοτυπίας ἥν εἶχα διαπράξει τολμήσας νὰ γράψω εἰς τὴν Α. Μ. ἐπὶ μονοῦ χάρτου «ὡσὰν νὰ εἶχα χρησιμοποιήσει ἕνα σημειωματάριον !» Αὐτὸ τοὐλάχιστον ὁ Ὑψηλότατος εἶπε τὴν ἑπομένην κατὰ τὴν ὑποδοχὴν τὴν λαβοῦσαν χώραν εἰς τὰ Ἀνάκτορά του, καὶ ὅλαι αἱ Κυρίαι τῆς κλίκας ἔψαλλαν φυσικὰ ὡς ἐπῳδὸν εἰς τὰ Πριγκηπικὰ λόγια συγκινητικὴν θρηνῳδίαν ἐπὶ τοῦ «μονοῦ χαρτιοῦ» καὶ τῆς ἀναιδείας μου νὰ τολμήσω νὰ συμβουλεύσω εἰς τὸν Βασιλέα τὴν μετάκλησιν τοῦ «Προδότου» ! Ἔμαθα ὅλας αὐτὰς τὰς λεπτομερείας ἀπὸ τὰς Κυρίας Κ. καὶ Μ., διότι φυσικὰ τὴν Τρίτην ἐκείνην δὲν ἐπῆγα εἰς τὴν ὑποδοχὴν τῆς Μ. Δουκίσσης Ἑλένης.

Διατεθεὶς δυσμενῶς ἐναντίον μου παρὰ τοῦ Πρίγκηπος Νικο-

λάου, ὁ Βασιλεὺς μοῦ ἐκράτησε τὸ βαρὺ ἐπί τινας ἡμέρας, συνεπείᾳ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς. Τοῦ ὑπέβαλα τότε τὴν παραίτησίν μου, ἥτις, ὡς τὸ ἀνέφερα ἀνωτέρω, δὲν ἐγένετο δεκτὴ ἀπὸ τὴν Α. Μ., ἀλλὰ εἰς τὴν ὁποίαν αἱ Αὐλικαὶ ραδιουργίαι μὲ ὑπεχρέωσαν νὰ ἐπιμείνω.

Ἡ Ἱστορία οὐδέποτε θὰ συγχωρήσῃ τὸν Κωνσταντῖνον διὰ τὸ ἀδυσώπητον καὶ τελείως ἀδικαιολόγητον μῖσός του κατὰ τοῦ κ. Βενιζέλου.

Ἐνθυμοῦμαι ὅτι μίαν ἡμέραν μετὰ τὴν κατὰ Μάρτιον τοῦ 1915 παραίτησιν τοῦ κ. Βενιζέλου, ὁ Βασιλεὺς βλέπων με μᾶλλον κατηφῆ, μοῦ εἶπε :

— Μὴν κάνεις αὐτὰ τὰ μοῦτρα. Θὰ συνεργασθῶ ἀκόμη καὶ συντόμως μὲ τὸν Βενιζέλο σου.

—Ὄχι, Μεγαλειότατε, τοῦ ἀπήντησα, ποτὲ πλέον ! Αὐτοὶ ποῦ εἶχαν συμφέρον νὰ ἀπομακρύνουν τὸν κ. Βενιζέλον ἀπὸ τῆς ἐξουσίας θὰ συγκεντρώσουν τώρα ὅλας των τὰς προσπαθείας διὰ νὰ δημιουργήσουν μεταξὺ ὑμῶν καὶ αὐτοῦ πραγματικὴν ἄβυσσον, ἥτις κάθε ἡμέραν νὰ εἶνε καὶ πλέον ἀδιάβατος.

Τὰ γεγονότα μὲ ἐδικαίωσαν πλήρως, δυστυχῶς. Ὀλίγας ἡμέρας ἔπειτα, περιεπατοῦμεν μαζῆ εἰς τὸν Κῆπον καὶ τοῦ εἶπα ἀποτόμως :

— Πιστεύετε, Μεγαλειότατε, ὅτι ὁ Λουδοβῖκος 14ος τῆς Γαλλίας ἦτο μέγας ;

— Τί ἐρώτησις ! ; Ἀφοῦ ἔδωκε τὸ ὄνομά του εἰς τὸν αἰῶνά του !

Τὴν ἀπάντησιν ἀκριβῶς αὐτὴν ἤθελα νὰ προκαλέσω, καὶ τοῦ εἶπα τότε ὅτι, καθ' ἃ πιστοποιοῦν τὰ ἀπομνημονεύματα τῆς ἐποχῆς, ὁ Λουδοβῖκος 14ος εἶχε πνεῦμα μέτριον, ἀλλ' ὅτι ὑπῆρξε μέγας ἰδίως διότι εἶχε τὴν εὐφυΐαν νὰ περιστοιχισθῇ ἀπὸ πᾶν ὅ,τι ὑπῆρχε μέγα ἐν Γαλλίᾳ, καὶ ἡ μεγαλοφυΐα ὅλων αὐτῶν τῶν Γάλλων ἀντενάκλα ἐπὶ τοῦ Βασιλέως των μέχρι τοῦ νὰ τὸν καταστήσῃ καὶ αὐτὸν μέγαν. Τὸ ἴδιον ἄλλως τε συμβαίνει εἰς ὅλα

τὰ κράτη, μὲ σχεδὸν ὅλους τοὺς βασιλεῖς, τοὺς προκηρυχθέντας μεγάλους ὑπὸ τῆς Ἱστορίας. Τοῦ εἶπα ἀκόμη ὅτι αὐτὸς εἶχε, πλησίον του, ἕνα ἄνδρα ὅστις μόνος του ἤρκει διὰ νὰ τὸν ἀπαθανατίσῃ καὶ μεγαλοποιήσῃ, καὶ ὅτι ἐν τούτοις αὐτὸν τὸν ἄνδρα τὸν εἶχεν ἀπομακρύνει ἀντὶ νὰ ἀκολουθῇ πιστῶς τὰς συμβουλάς του.

— Εἴχατε πάρει τὸ φτερούγισμά σας, τοῦ εἶπα, καὶ εἴχατε ὅλας τὰς πιθανότητας νὰ καταστῆτε καὶ Ἐσεῖς ἕνας μέγας βασιλεὺς καὶ νὰ δημιουργήσετε ἔνδοξον βασιλείαν... Ἀλλὰ μετὰ τὴν 6 Μαρτίου, ὅλα ἐπῆγαν χαμμένα...

— Καὶ τώρα ; ἠρώτησεν ὁ Βασιλεύς, μᾶλλον λυπημένος καὶ προφανῶς ὑπὸ τὴν βαθεῖαν ἐντύπωσιν τῶν λόγων μου.

— Τώρα, Μεγαλειότατε, τὸ ὄνομά σας ἴσως νὰ μείνῃ εἰς τὴν Ιστορίαν. Ἀλλὰ δὲν θὰ συνοδεύεται ἀπὸ τὴν δόξαν...

Δὲν συνεπλήρωσα τὴν σκέψιν μου. Δὲν τοῦ εἶπα ὅτι ποτὲ οἱ μεταγενέστεροι δὲν θὰ συγχωρήσουν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον τὴν συμπαιγνίαν του μὲ τὸν Βούλγαρον καὶ τὸν Τοῦρκον, τὴν κατὰ τοῦ κ. Βενιζέλου ἐπιστράτευσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ τὴν προκληθεῖσαν ἀπὸ τὴν πρόθεσιν τοῦ Προέδρου νὰ πολεμήσωμεν κατὰ τῶν Τούρκων καὶ τῶν Βουλγάρων· τὴν ἀπολυταρχικὴν τοῦ Βασιλέως συμπεριφορὰν πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ὄχι, δὲν τοῦ τὰ εἶπα ὅλα αὐτά, οὔτε ἐτόλμησα νὰ συμπληρώσω τὴν σκέψιν μου, ἀλλ' ἤκουα ἤδη ψιθυριζόμενον πέριξ μου τὸ φρικῶδες ἐπίθετον μὲ τὸ ὁποῖον ὁ Κωνσταντῖνος θὰ ἐπονομασθῇ μίαν ἡμέραν, ὅταν ἡ ἱστορία τῶν τελευταίων γεγονότων γνωσθῇ. Αὐτὸς φεῦ ! θὰ τὸ ἔχῃ θελήσει. Αἱ συμβουλαί, τὸ ἐπαναλαμβάνω διὰ χιλιοστὴν φοράν, δὲν τοῦ ἔλειψαν.

Τὴν 14ην Αὐγούστου 1916 εἰς ἕνα θαυμάσιον λόγον ὃν ἐξεφώνησεν ὁ κ. Βενιζέλος ἀπὸ τὸν ἐξώστην τῆς οἰκίας του τῆς ὁδοῦ Πανεπιστημίου πρὸ ἀπειροπληθοῦς ἀκροατηρίου, ὁ μέγας πατριώτης ἐξετόξευσε πρὸς τὸν Βασιλέα μίαν ὑστάτην προειδοποίησιν. Μέσα εἰς τὴν ὁρμὴν τοῦ πόνου του, συνεβούλευσε τοὺς Ἀθηναίους νὰ συγκροτήσουν μίαν ἐπιτροπήν, ἥτις νὰ μεταβῇ

παρὰ τῷ Βασιλεῖ διὰ νὰ τοῦ ὑποβάλῃ τοὺς πόθους τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ Ἔθνους. Τὴν Ἐπιτροπὴν αὐτὴν ὁ Κωνσταντῖνος ἠρνήθη νὰ τὴν δεχθῇ. Κατὰ τὴν νύκτα τῆς 11 πρὸς τὰς 12 τοῦ ἐπομένου μηνός, ὁ κ. Βενιζέλος μὲ μίαν δρᾶκα πιστῶν του φίλων, ἔφευγε πρὸς τὴν Κρήτην καὶ ἐσχημάτιζε τὴν Προσωρινὴν Κυβέρνησιν...

Ἦτο κηρυγμένος πόλεμος μεταξὺ τῆς Ἰδέας ἣν ἐνεσάρκωνε ὁ Βενιζέλος καὶ τῆς Βίας ἣν ἐξεπροσώπει ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος.

Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΜΜΑΧΟΙ

Ὅταν ἐξερράγη ὁ πόλεμος, ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος δὲν εὑρίσκετο εἰς ἀπολύτως καμμίαν ἐπαφὴν μὲ τὴν Συνεννόησιν ἐν Ἀθήναις. Μόνοι οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Κεντρικῶν Δυνάμεων εὑρίσκοντο εἰς διαρκεῖς σχέσεις μετ' αὐτοῦ.

Πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας ἦτο τότε, ἐν Ἀθήναις ὁ κ. Δεβίλλ, ἀνὴρ ἐπιστημονικῆς μορφώσεως, ἀλλὰ μὴ κοσμικὸς καὶ μισῶν τὴν Αὐλήν. Ἀπέκρυπτε ἄλλως τε τόσον ὀλίγον τὴν πρὸς τοὺς Βασιλεῖς ἀπέχθειάν του ὥστε εἶχε καταστήσει μᾶλλον δυσκόλους καὶ τὰς ἐπισήμους ἀκόμη μετὰ τῆς Αὐλῆς σχέσεις του. Ἐπροκλήθησαν μάλιστα ὡς ἐκ τούτου καὶ προστριβαί τινες, ἀναγκάσασαι τὸν Πρωθυπουργὸν νὰ μεσολαβήσῃ καὶ τὸν Αὐλάρχην νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Γαλλικὴν Πρεσβείαν πρὸς παροχὴν ἐξηγήσεων. Ὁ Μερκάτης δὲν εἶχε δυστυχῶς οὔτε τὴν λεπτότητα οὔτε τὸ πνεῦμα νὰ τερματίσῃ ὁμαλῶς τὴν ὑπόθεσιν. Ὅλα αὐτὰ ὅμως δὲν ἠμποροῦσαν καὶ νὰ καταστήσουν τὸν Γάλλον Πρέσβυν συμπαθῆ ἐν Ἀθήναις. Ὀφείλω ἐν τούτοις νὰ ἀποδώσω τὴν ὀφειλομένην εἰς τὸν κ. Δεβὶλλ δικαιοσύνην : ὑπῆρξεν εἷς τῶν σπανίων διπλωματῶν, ἂν μὴ ὁ μόνος, ὅστις ἔδειξε διαύγειαν εἰς τὴν παρακολούθησιν τῶν τότε συμβαινόντων καὶ ἰδιαιτέρως καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν στάσιν τῆς Βουλγαρίας.

Μεταξὺ τῶν κυριῶν τῆς Γαλλικῆς Πρεσβείας, ὑπῆρχον δύο συμπαθέσταται Κυρίαι, ἐρασιτέχνιδες σπάνιαι τῆς μουσικῆς, ἡ ὑποκόμησσα du Halgouët, σύζυγος τοῦ πρώτου γραμματέως, καὶ ἡ Κυρία Μπρακέ, τοῦ στρατιωτικοῦ ἀκολούθου. Αἱ κυρίαι αὐταὶ ἔδιδαν συχνὰ ὑποδοχὰς εἰς στενὸν κύκλον φίλων, καθ' ἃς ἐπαίζετο ἰδίως σοβαρὰ μουσική, ἀλλὰ δὲν ἐδέχοντο τὴν Αὐλήν, μὴ ἔχουσαι μετ' αὐτῆς παρὰ καθαρῶς ἐπισήμους σχέσεις. Ὅσον

ἀφορᾷ τὸν Στρατηγὸν καὶ τότε Συνταγματάρχην Μπρακέ, ἦτο οὗτος ὑπόδειγμα φιλόφρονος Κυρίου, ἀλλὰ πάρα πολὺ ἄτολμος διὰ νὰ γνωρίζῃ νὰ ὁμιλῇ εἰς ἕνα Βασιλέα. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οὐδὲ σκιὰ ἐπαφῆς ὑφίστατο μεταξὺ τῶν Γάλλων καὶ τῆς Α. Μ.

Ὁ Πρεσβευτὴς τῆς Μ. Βρεττανίας, Sir Francis Elliot ἠγάπα πολὺ τὸν Βασιλέα ἀλλ' ἦτο καὶ αὐτὸς ἄτολμος καὶ ἰδίως σιωπηλότατος. Ἡ δειλία του ἔφθανε μέχρι τοῦ σημείου ὥστε, ὅταν τὸν παρεκάλουν νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Κηφισσιὰν παρ' ἐμοὶ νὰ παίξῃ μίαν παρτίδα bridge μὲ τὸν Βασιλέα, τότε ἀκόμη Διάδοχον, — καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Ὑψηλότατος μοῦ ἔκαμνε τὴν τιμὴν ν' αὐτοπροσκαλῆται εἰς τὸ ταπεινὸν ἐξοχικόν μου ἐνδιαίτημα «Τὸ καταφύγιόν μου», ὁ Ἄγγλος πρεσβευτὴς ἐδίσταζε συχνάκις νὰ δεχθῇ, φοβούμενος μήπως ἡ παρουσία του εἶνε περιττή. Ἀργότερα, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου, ὁσάκις συνήντων τὴν Λαίδη Elliot, τὴν παρώτρυνα διαρκῶς νὰ προσκαλέσουν τὸν Βασιλέα εἰς τὴν Ἀγγλικὴν Πρεσβείαν, ἀλλὰ μοῦ ἐξέφραζε πάντοτε τοὺς δισταγμοὺς καὶ τοὺς φόβους της μήπως ὁ Βασιλεὺς ἀρνηθῇ ἕνεκα τῶν γερμανοφίλων αἰσθημάτων του. Καὶ ἐν τούτοις ὁσάκις ἡ Α. Μ. προσεκαλεῖτο, μετέβαινε πάντοτε μεὐχαρίστησιν, καὶ τὴν ἐπομένην ἐδεχόμην τὰς εὐχαριστίας τῆς Λαίδης Elliot διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἑσπερίδος. Ὁ Βασιλεὺς ἐλάτρευε τὸν κόσμον καὶ τὰς ὑποδοχάς.

Ἀλλ' αὐτὸ φυσικὰ δὲν ἦτο ἀρκετόν. Οἱ Σύμμαχοι Πρεσβευταὶ τὸν ἔβλεπαν σπανιώτατα. Ἀπ' ἐναντίας, οἱ Πρέσβεις τῶν Κ. Αὐτοκρατοριῶν, — ἰδίως τῆς Γερμανίας, — οἱ γραμματεῖς των, καὶ ἰδιαιτέρως ὁ Γερμανὸς στρατιωτικὸς ἀκόλουθος Φάλκενχάουζεν, ἤρχοντο συχνὰ εἰς τὰ Ἀνάκτορα, ἐφευρίσκοντες διαρκῶς προσχήματα καὶ προφάσεις πρὸς τοῦτο. Δι' αὐτὸ καὶ εἶχα γράψει εἰς τὸν κ. Ρωμάνον, τὸν ἐν Παρισίοις πρέσβυν μας, παρακαλῶν αὐτὸν νὰ ὑποδείξῃ εἰς τὸ Γαλλικὸν Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν νὰ διορίσῃ εἰς Ἀθήνας γραμματέα τινὰ ἢ στρατιωτικὸν ἀκόλου-

θον, ὅστις νὰ εἶνε πρωτίστως κοσμικὸς καὶ νὰ ἔχῃ τὰ μέσα νὰ δέχεται συχνὰ παρ' αὐτῷ, καὶ νὰ δίδῃ οὕτω, εἰς τὸ ἀνοικτό του σπῆτι, εἰς τὸν Βασιλέα τὴν εὐκαιρίαν νὰ πλησιάζῃ Γάλλους, τοῦθ' ὅπερ θὰ τὸν ἀπέσπα κἄπως ἀπὸ τῆς Γερμανικῆς ἐπιρροῆς.

Ὅταν ὁ κ. Γκυγιεμὲν διωρίσθη εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ κ. Δεβίλλ, ἦτο ἤδη πάρα πολὺ ἀργά. Τὸ κακὸν εἶχε συντελεσθῆ. Ὁ Βασιλεὺς ἠγάπα καθ' ἡμέραν ὀλιγώτερον τοὺς Γάλλους. Ὅταν τὸν ἠρώτων περὶ τῶν συνομιλιῶν του μὲ τὸν κ. Γκυγιεμέν, ὁ Μεγαλειότατος μοῦ ἔλεγε γελῶν ὅτι ὁ Γάλλος Πρεσβευτὴς δὲν τὸν ἄφηνε ποτὲ οὐδὲ λέξιν νὰ ἀρθρώσῃ, διότι ὡμίλει πάντοτε, ἀκατάπαυστα. Ἡ Γαλλικὴ Πρεσβεία ὑφίστατο τότε ἐπισκευάς, καὶ ὁ κ. Γκυγιεμὲν δὲν ἠδύνατο οὔτε νὰ κατοικῇ εἰς αὐτήν, οὔτε νὰ προσκαλῇ, ὅπως θὰ ἐπεθύμει, τὸν Βασιλέα.

Λόγου γενομένου περὶ τοῦ κ. Γκυγιεμὲν δὲν ἠμπορῶ νὰ μὴ διακηρύξω ὅτι ἡ Ἑλλὰς τοῦ ὀφείλει πολλά, χάρις εἰς τὸν φιλελληνισμόν του. Ἐν τούτοις ὑπῆρξε στιγμή, ὅταν ἤμεθα ἤδη ἐν Θεσσαλονίκῃ, ὅπου καὶ ὁ κ. Γκυγιεμὲν ὑπέστη καὶ αὐτὸς τὴν γοητείαν τοῦ Βασιλέως καὶ ἐπίστευσε τὰς ὑπὲρ τῶν Συμμάχων βεβαιώσεις του.

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐζήτουν ἀπὸ τὴν Γαλλικὴν Κυβέρνησιν, τὸ Ἀγγλικὸν ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργεῖον τὸ ἔκαμε, διορίσαν ὡς στρατιωτικὸν ἀκόλουθον εἰς τὴν Πρεσβείαν Ἀθηνῶν τὸν ταγματάρχην Sir Thomas Cunningham, τέλειον ἄνθρωπον τοῦ κόσμου, καὶ ὅστις, καθὼς καὶ ἡ Λαίδη Cunningham, ἦτο φιλοφρονέστατος. Ἀλλ' ὁ Sir Thomas διέπραξε «γκάφφας». Πιστεύων ὅτι θὰ ἀφώπλιζε τὸ γερμανόφιλον Ἐπιτελεῖον, κατηνάλισκε τὸν καιρὸν καὶ τὰ χρήματά του προσκαλῶν τοὺς ἐπιτελεῖς εἰς τὸ γεῦμα, εἰς τὸ ξενοδοχεῖον τῆς Ἀγγλίας, μὲ τὴν ἀξιόλογον πρόθεσιν νὰ τοὺς ἐπηρεάσῃ ὑπὲρ τῆς Συνεννοήσεως καὶ ἴσως νὰ διεισδύσῃ συγχρόνως εἰς τοὺς σκοπούς των, ἀλλὰ τὸ ἀντίθετον πάντοτε συνέβαινε. Αὐτὸς ἦτο ὁ κυριολεκτικῶς ἐξαπατώμενος,

μέχρι τοῦ σημείου νὰ ὁμιλῇ πρὸς τοὺς ἐπιτελεῖς ὑπὲρ τὸ δέον, ἐφ' ᾧ καὶ ἡ Κυβέρνησίς του τὸν ἀνεκάλεσε.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ὁ 5ος τῆς Ἀγγλίας ἔδωκεν εἰς τὸν ἐξάδελφόν του, Βασιλέα τῆς Ἑλλάδος, ἕνα καλὸν μάθημα περὶ τῶν καθηκόντων του ὡς συνταγματικοῦ ἄρχοντος. Ἰδοὺ πῶς.

Ἐπιδιώκων πάντοτε τὸν σκοπόν μου νὰ δημιουργήσω ὅσον τὸ δυνατὸν στενωτέρας σχέσεις μεταξὺ τοῦ Βασιλέως καὶ τῶν Συμμαχικῶν Πρεσβειῶν, εἶχα τόσον ἐπιτύχει νὰ καταστήσω τοὺς Cunningham εὐνοουμένους τῆς Αὐλῆς καὶ νὰ προκαλέσω τὴν πρὸς τὸν Ἔκπτωτον ἀφοσίωσίν των, ὥστε ὁ Sir Thomas, ἐπιστρέψας ἐν Ἀγγλίᾳ, ἔδωκε, φαίνεται, καὶ διαλέξεις ἀκόμη ὑπὲρ τοῦ ἤδη τότε ἐκθρονισθέντος Βασιλέως. Ὅταν ὁ Ἔκπτωτος εἶχε μάθει ὅτι ὁ Cunningham εἶχεν ἀνακληθῇ, ἠθέλησε νὰ ἐπιδείξῃ τὴν δυσαρέσκειάν του εἰς τὸν Elliot, ὅν ἐθεώρει ὡς ὑπαίτιον τῆς ἀνακλήσεως, καὶ προσεκάλεσε τὸν Sir Thomas καὶ τὴν Λαίδη Cunningham εἰς καθαρῶς καὶ στενότατα οἰκογενειακὸν πρόγευμα, διὰ νὰ πειράξῃ τὸν Ἄγγλον Πρέσβυν, εἰς ὅν οὐδέποτε εἶχε μέχρι τοῦδε περιποιήσει τοιαύτην τιμήν. Ὁ Κωνσταντῖνος ἔκαμε μάλιστα καὶ κἄτι πλέον, δὲν ἐδίστασε νὰ τηλεγραφήσῃ κατ' εὐθεῖαν εἰς τὸν Βασιλέα τῆς Ἀγγλίας, παρακαλῶν αὐτὸν νὰ ἐπέμβῃ ὅπως ἀφήσουν τὸν Sir Thomas ἐν Ἀθήναις. Ὁ Βρεττανὸς Βασιλεὺς ἀπήντησε τότε ἁπλούστατα ὅτι τοῦτο ἀφεώρα τοὺς ὑπουργούς του.

Συχνάκις ἔσχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ εἴπω εἰς τὸν Κωνσταντῖνον, ὅτι ἂν ποτὲ ἐπέπρωτο δημοκρατικὸς ἄνεμος νὰ σαρώσῃ ὅλους τοὺς Βασιλεῖς, ὁ μόνος ἴσως ὁ ὁποῖος θἀπετέλει ἐξαίρεσιν θὰ ἦτο Γεώργιος ὁ 5ος, ὅστις κατέχει ὅλας τὰς ἀρετὰς συνταγματικοῦ βασιλέως. Ἕνας βασιλεύς, καθὼς καὶ κάθε ἄνθρωπος, δικαιοῦται νὰ ἔχῃ τὰς προτιμήσεις του καὶ τὰς γνώμας του, ἀλλ' ὄχι καὶ νὰ τὰς ἐκφράζῃ, ἰδίως δημοσίᾳ, διότι, τότε, ἀπὸ Βασιλεὺς καταντᾷ κομματάρχης.

'Αφοῦ ὁ λόγος περὶ Γεωργίου τοῦ 5ου, ἀκουσίως ἔρχεται εἰς τὴν μνήμην μου — καὶ θὰ τὸ διηγηθῶ — ἕν μικρὸν ἀνέκδοτον, χρονολογούμενον ἀπὸ 30 ἐτῶν περίπου, καὶ σχετικὸν μὲ κἄτι ποῦ συνέβη εἰς μίαν ὑποδοχὴν παρὰ τῷ κόμητι de Montholon, πρέσβει τῆς Γαλλίας. 'Ο Βασιλεὺς τῆς 'Αγγλίας ἦτο τότε ἐπίδοξος διάδοχος, καὶ ὁ ἀτυχὴς Τσάρος Νικόλαος ὁ Β'., ἦτο Τσαρέβιτς, ἀμφότεροι δὲ ἦσαν παρόντες. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ ἡμέτερος Διάδοχος, ὁ Κωνσταντῖνος, εἶχε πρὸ ὀλίγου ἐπανέλθει ἐκ Γερμανίας, μετὰ τοὺς ἀρραβῶνάς του μὲ τὴν Σοφίαν, τὴν ἀδελφὴν τοῦ Κάϊζερ. Οἱ δύο του ἐξάδελφοι ἠστειεύοντο μαζῆ του διαρκῶς, ἐν σχέσει μὲ τὸ εἰδύλλιόν του μὲ τὴν «γλυκειὰ Σοφία», μέχρι τοῦ σημείου ὥστε ὁ Κωνσταντῖνος, ἔξω φρενῶν διὰ τὰς ἀστειολογίας των αὐτὰς μὲ τὰς ὁποίας τὸν κατεδίωκον παντοῦ, μοῦ εἶπε ἑλληνιστὶ καὶ καταθυμωμένος : «Δῶς' τους μιὰ κλωτσιά . . . Δὲν ἠμπορῶ πειά !» Πῶς νὰ ἐκτελέσω παρομοίαν διαταγὴν κατ' ἐκείνων οἱ ὁποῖοι, καθὼς τὸ παρετήρησα εἰς τὸν διάδοχον, θὰ ἐγίνοντο μίαν ἡμέραν ὁ εἷς Βασιλεὺς τῆς 'Αγγλίας καὶ ὁ ἄλλος Αὐτοκράτωρ πασῶν τῶν Ρωσσιῶν ; 'Εγλύτωσα ἀπὸ αὐτὴν τὴν δύσκολον θέσιν, ἀλλάζων τὴν ὁμιλίαν καὶ περισπῶν τὴν προσοχὴν τῶν 'Υψηλοτάτων ἐπὶ μιᾶς Κυρίας διερχομένης κοντὰ εἰς τὴν γωνίαν ὅπου ὁ ἀτυχὴς ἐρωτευμένος ὑφίστατο τὴν ἔφοδον τῶν ἀστειολόγων ἐξαδέλφων του.

'Εσκεπτόμην τὸ τόσον ἀπομακρυσμένον αὐτὸ ἐπεισόδιον, ὅταν, πρό τινων μηνῶν, εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Buckingham, ἡ Α. Μ. Γεώργιος ὁ Ε'. μοῦ ἔκαμε τὴν μεγάλην τιμὴν νὰ μοῦ ἐπιδώσῃ ἰδιοχείρως τὸν ἀγγλικὸν στρατιωτικὸν σταυρόν, ὃν μετὰ τόσης ὑπερηφανείας φορῶ.

'Επανέρχομαι ἐμμέσως εἰς τὰ τῶν σχέσεων τοῦ Βασιλέως μὲ τοὺς Πρέσβεις τῆς Συνεννοήσεως. 'Υπὸ ἔποψιν ὑποδοχῶν, ἡ Πρεσβεία ἡ πλέον φιλόξενος ἐν 'Αθήναις ἦτο ἡ Ρωσσική. 'Η Κυρία Δεμίδωφ ἐγνώριζε νὰ δέχεται τὸν κόσμον, ὡς ἀληθὴς ρωσσὶς πριγκήπισσα, μὲ μίαν ἐντελῶς ἰδιαιτέραν γοητείαν καὶ μὲ πολυ-

τέλειαν ἀνταξίαν τῶν βασιλικῶν της ξένων. Ὁ Δεμίδωφ εἶχε ἀδυναμίαν πρὸς τοὺς Βασιλεῖς, μέχρι τοῦ νὰ λησμονῇ συχνὰ ὅτι εἶνε Ρῶσσος.

Αἱ ἑσπερίδες αὐταὶ τῆς Ρωσσικῆς πρεσβείας μοῦ ἐνθυμίζουν μίαν φράσιν τῆς θελκτικωτάτης Πριγκηπίσσης Ἑλένης, θυγατρὸς τοῦ Ἐκπτώτου. Ἡ Ὑψηλοτάτη συμμετεῖχε ὅλων τῶν εἰς αὐτὴν διδομένων ἑορτῶν, ἀλλὰ δὲν διεσκέδαζε μὲ ὅλη της τὴν καρδιὰ παρὰ ὅταν ἐπήγαινε μόνη μὲ τὸν Βασιλέα, διότι ὅταν ἡ Βασίλισσα ἐτίμα τὴν ὑποδοχὴν διὰ τῆς παρουσίας της, τὰ πράγματα ἤλλαζαν ἐντελῶς. Καὶ πρῶτον, διότι ὅταν ἡ Μεγαλειοτάτη ἦτο παροῦσα, δὲν ἐχόρευαν διόλου, ἕνεκα τοῦ προσφάτου πένθους τοῦ ἀειμνήστου, ἀλλὰ τόσον ταχέως ἀπὸ μερικοὺς λησμονηθέντος Γεωργίου Α΄. Ἐξ ἄλλου, διὰ λόγους ὑγείας, ἡ Βασίλισσα ἀπεχώρει πάντοτε εἰς τὰς 11 ἀκριβῶς. Ἕνα βράδυ, ἡ ἀτυχὴς Πριγκήπισσα, κυττάζουσα μελαγχολικῶς τὸ ὡρολόγιόν της, μοῦ εἶπε, ἀναστενάζουσα καὶ χωρὶς νὰ ὑποπτεύεται ὅτι μετὰ τὴν ἀναχώρησίν της τὸ μεγαλήτερον ἴσως θέλγητρον τῆς ἑσπερίδος ἐξηφανίζετο :

— Ἐσεῖς θὰ μείνετε ἀκόμη καὶ θὰ διασκεδάσετε ἐνῷ ἐγώ, μετ' ὀλίγα λεπτὰ θὰ εἶμαι ἠναγκασμένη νὰ πάω νὰ κοιμηθῶ !

— Ἀγαπᾶτε λοιπὸν πολὺ τὸν κόσμον, Ὑψηλοτάτη ;

— Ναί, μοῦ ἀπήντησε ἀφελῶς, «τὸ βαστῶ ἀπὸ τὸν μπαμπᾶ», ὅπως λέγει τὸ τραγοῦδι.

Καὶ πράγματι, ὁσάκις ἐξήρχετο μὲ τὸν πατέρα της, ἐμέναμεν πάντοτε πολὺ ἀργά, σχεδὸν οἱ τελευταῖοι, διότι ὁ Βασιλεὺς εἶχε τὴν συνήθειαν, μετὰ τὸ μπρίδζ τὸ ὁποῖον ἠγάπα πολύ, νὰ πηγαίνῃ εἰς τὸ κυλικεῖον. Τότε ἀκριβῶς οἱ διάφοροι καὶ συνήθεις αὐλοκόλακες καὶ μερικαὶ Κυρίαι τὰς ὁποίας ὁ σνομπισμὸς ἄφηνεν ἀχορτάστους ἀπὸ βασιλικὰς χειραψίας, τὸν περιεστοίχιζον ἐπαιτοῦντες κανένα λόγον ἢ κανὲν βλέμμα τοῦ Βασιλέως, περὶ τὸν ὁποῖον ἔκαμναν τὸν ἀπαραίτητον κύκλον.

Ἡ ἀνωτέρω φράσις τῆς Πριγκηπίσσης Ἑλένης διαδηλοῖ συγ-

χρόνως καὶ πόσην εὐχαρίστησιν ἠσθάνετο ὁ Βασιλεὺς εἰς τὰς κοσμικὰς συναθροίσεις. Ἐπρόκειτο περὶ μανίας σχεδόν, καὶ ἀποδεικνύεται οὕτω πόσον εἶχα δίκαιον ἐπιμένων ἡ Α. Μ. νὰ ἔχῃ συχνὰ τὴν εὐκαιρίαν νὰ φιλοξενῆται καὶ ἀπὸ τοὺς Γάλλους. Παρετήρησα εἰς τὴν ζωήν μου ὅτι τὰ μεγαλύτερα γεγονότα ἐξαρτῶνται πολλάκις ἀπὸ ἀσήμαντα μικροπράγματα.

Ὁ κόμης Ἀλέξανδρος Μποσδάρη, ὁ ἐν Ἀθήναις Πρεσβευτὴς τῆς Ἰταλίας, εἶνε σοφώτατος ἄνθρωπος, πολὺ ὑποχρεωτικὸς καὶ ἰδίως ποιητής. Γνωρίζει ὅλον τὸν Δάντην ἀπὸ στήθους καὶ τοῦ ἤρεσκε πολὺ νὰ ἀκούῃ καμμίαν ὡραίαν γυναῖκα νὰ τοῦ ἀπαγγέλλῃ στίχους παρὰ τοὺς πόδας τῆς Ἀκροπόλεως. Ὅπως καὶ ὁ συνάδελφός του Sir Francis, ἦτο καὶ αὐτὸς παλαιὸς Ἀθηναῖος· τὸν εἴχαμεν καὶ αὐτὸν γνωρίσει ὡς γραμματέα Πρεσβείας, πρὸ 20 ἴσως χρόνων. Ἡ δὲ κόμησσα Ἰωάννα ἦτο φιλοφρονεστάτη, ἐξυπνοτάτη καὶ πρωτοτυποτάτη.

Ὁ Μποσδάρη ἦτο πάρα πολὺ μανιώδης ἰμπεριαλιστής, διὰ νὰ κατέχῃ τὴν πρεσβευτικὴν θέσιν τῶν Ἀθηνῶν. Ἦτο δ' ἐπὶ πλέον καὶ ὑπερβολικὰ γερμανόφιλος. Ἐπεδείκνυε προθύμως τὰ αἰσθήματά του, μέχρι καὶ τοῦ νὰ λέγῃ δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ ὅτι τὸ ὄνομά του ἦτο Μποσδάρεν, μὲ γερμανικὴν κατάληξιν. Δὲν ἀπέκρυπτε ὡσαύτως τὴν ἔλλειψιν συμπαθείας του πρὸς τὸν κ. Βενιζέλον, — πρὸς τὸν ὁποῖον ἐν τούτοις ἐδείκνυε πάντοτε βαθύτατον σεβασμόν, —ἀλλὰ καθ' οὗ εἰργάζετο εἰς τὰ κρυφά. Ἔχω ἀκουσίως τὴν ἰδέαν ὅτι θὰ ἠσθάνθη ὅλως ἰδιαιτέραν ἡδονήν, ὅταν, τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1916, ἡ Κυβέρνησίς του τὸν ἐπεφόρτισε νὰ δηλώσῃ εἰς τὸ ὑπουργεῖον Ἀθηνῶν ὅτι ἡ «Ἰταλία δὲν εἶχε κανὲν ἐνδιαφέρον σχετικῶς πρὸς οἱονδήποτε πιεστικὸν μέτρον» σκοποῦν νὰ προστατεύσῃ τοὺς ὑπὸ τῶν Ἐπιστράτων τρομοκρατουμένους Βενιζελικούς. Δι' ἕνα ἰμπεριαλιστὴν ὅπως ἦτο αὐτός, ὁ κ. Βενιζέλος ἦτον φυσικὰ ἕνα πρόσκομμα. Εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐχρειάζετο Ἑλλὰς ἀδύνατος καὶ διῃρημένη, ἐπιτρέπουσα εἰς αὐτὴν νὰ ψαρεύῃ εἰς τὰ θολὰ νερὰ καὶ νὰ πραγματοποιῇ τὰς ἐπὶ τῆς Ἀλβανίας καὶ

ἀλλαχοῦ βλέψεις της. Βέβαια δὲν τῆς πολυήρχετο μία Ἑλλὰς οἵαν τὴν ὠνειρεύετο ὁ κ. Βενιζέλος, μεγάλη, ἰσχυρὰ καὶ ἡνωμένη. Τὰ ὑπουργεῖα Γούναρη, Σκουλούδη, Ζαΐμη καὶ Λάμπρου, τὰ ὁποῖα ἄφηναν καὶ μάλιστα προσεκάλουν τοὺς Ἰταλοὺς νὰ κατέλθουν μέχρι Πρεβέζης, ἤρεσκαν φυσικὰ περισσότερον εἰς τὴν Ἰταλίαν !

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν παλαιόν μου φίλον Ἀλέξανδρον Μποσδάρη, θὰ προσθέσω ὅτι εἶχεν ἐξωθήσει τὸν πρὸς τὴν Γερμανίαν ἔρωτά του, μέχρι τοῦ νὰ ἀναλάβῃ, παρὰ τὴν σκιὰν μιᾶς ὡραίας ξανθῆς, τὴν διαδοχὴν τοῦ Βαρώνου Σὲνκ von Schweinburg !

Ἐμφορουμένη χωρὶς ἄλλο ἀπὸ εἰλικρινεστάτην χαράν, ὁλόκληρος ἡ Ἑλλὰς θὰ ἔμαθε ὅτι αἱ σημαντικαὶ διαπραγματεύσεις τοῦ κ. Βενιζέλου μετὰ τοῦ κ. Νίττι θὰ ἐπιφέρουν, — πρέπει νὰ το ἐλπίζωμεν, — ὡς ἀποτέλεσμα, αἰσθητὴν βελτίωσιν τῶν μελλουσῶν Ἑλληνο-ἰταλικῶν σχέσεων. Τὸ εὔχομαι ἐκ βάθους καρδίας. Ἀλλὰ φοβοῦμαι ὅτι οὐδέποτε θὰ δυνηθῶ νὰ λησμονήσω τελείως ὅτι ὑπῆρξαν μερικαὶ ἡμέραι καθ' ἃς ἠσθάνθην κατὰ τῶν Ἰταλῶν, μῖσος ἀνάλογον τοῦ κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ Τούρκων, ὡς ἐχθρῶν τῆς πατρίδος μου. Ὑπῆρξε στιγμή, κατὰ τὰ 1914, κατὰ τὴν κρίσιμον περίοδον τοῦ Ἠπειρωτικοῦ ζητήματος, ὁπότε ἡ καλὴ Ἀθηναϊκὴ κοινωνία, ἐκτὸς μερικῶν παρασίτων ἀπαντωμένων παντοῦ καὶ πάντοτε, εἶχε μποϋκοττάρει τὰς κατὰ Πέμπτην ὑποδοχὰς τῆς Κομήσσης Μποσδάρη. Εἶχε μάλιστα παραπονεθῇ ἡ Κόμησσα εἰς τὸν Βασιλέα, ὅστις μοῦ ἔκαμε τὴν παρατήρησιν : ἠναγκάσθην νὰ ὑπακούσω καὶ νὰ συχνάζω ἐκ νέου τὴν Ἰταλικὴν Πρεσβείαν, ὁμολογῶ δὲ ὅτι τὸ ἔκαμα μ' εὐχαρίστησιν διότι προσωπικῶς ἠρεσκόμην πολὺ μὲ τοὺς Μποσδάρη. Ἀλλὰ ἔλαβα γνῶσιν παρὰ πολλῶν ἐκθέσεων περὶ τῶν ἐνεργειῶν τῶν Ἰταλῶν ἐναντίον τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν εἰς τὰς διαφόρους ἑλληνικὰς χώρας τὰς ὁποίας χωρὶς κανὲν ἀπολύτως δικαίωμα κατεῖχον. Δὲν ἔχω δὲ ἀρκετὰς λέξεις διὰ νὰ καταδικάσω τὴν βάναυσον διοίκησιν τῆς Δωδεκανήσου ἀπὸ τὸν στρατηγὸν Ἀμέλιο. Κατέχω ἀκόμη

ἐπιστολὴν τοῦ Μποσδάρη, εἰς τὴν ὁποίαν μὲ παρεκάλει νὰ εἴπω εἰς τὸν Βασιλέα, — ἐν ὀνόματι τοῦ ὁποίου ἐνόμιζε ὅτι εἶχα ζητήσει αὐτὴν τὴν «χάριν», — ὅτι ὁ στρατηγὸς 'Αμέλιο «ἐλυπεῖτο ἠναγκασμένος νὰ ἀρνηθῇ» εἰς κάποιον ἀτυχῆ πατέρα, «διὰ σοβαροὺς πολιτικοὺς λόγους», τὴν ἄδειαν νὰ ἐπιστρέψη εἰς Ρόδον ἵνα ἐπανίδη τὴν ἀποθνήσκουσαν ἐν τῷ Νοσοκομείῳ θυγατέρα του! Τὸν τόσον ἔνοχον αὐτὸν Ἕλληνα, τὸν εἶδα : εἶχε ἔλθει νὰ μὲ εὕρη εἰς τὰ 'Ανάκτορα· καὶ τῷ ὄντι ἦτο ἐγκληματίας, καὶ δι' αὐτὸ ἀκριβῶς εἶχα μεσολαβήσει προσωπικῶς ὑπὲρ αὐτοῦ παρὰ τῷ Μποσδάρη. 'Ο ἀπαίσιος αὐτὸς Ἕλλην, εἶχε τολμήσει νἀρνηθῇ νὰ κραυγάση, κατὰ μίαν διαδήλωσιν ἐπιβληθεῖσαν εἰς τὴν Ρόδον παρὰ τοῦ 'Αμέλιο : «Ζήτω ἡ 'Ιταλία !» ! ! 'Εφυλακίσθη δι' αὐτὸν τὸν λόγον καὶ ἐξωρίσθη, καταδικαζόμενος δι' αὐτό του τὸ ἔγκλημα νὰ μὴν ἐπανίδη πλέον τὴν ἐν ξένῳ νοσοκομείῳ ἐγκαταλειφθεῖσαν ὁλομόναχην καὶ ἀποθανοῦσαν κόρην του !

'Ημπορεῖ κανεὶς νὰ δώση τὴν ἀκόλουθον ἀπάντησιν εἰς τοὺς 'Ιταλοὺς σωβινιστὰς καὶ εἰς τὴν μερίδα ἐκείνην τοῦ 'Ιταλικοῦ Τύπου, ἥτις τολμᾷ νὰ διαμαρτύρεται διότι δῆθεν ἡ 'Ελλὰς «ἐκέρδισε πάρα πολλὰ» ἀνακτῶσα τὰς χώρας ἐπὶ τῶν ὁποίων εἶχεν ἀπαράγραπτα δικαιώματα, ἐνῷ ἡ 'Ιταλία δὲν εἶχε ἐπ' αὐτῶν τὸν παραμικρὸν τίτλον.

'Εὰν ἡ 'Ελλὰς δὲν ἐπενέβη ἐνωρίτερα εἰς τὸν κατὰ τῆς Γερμανίας πόλεμον, τοῦτο ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν πρώην Βασιλέα της. 'Εξ ἄλλου ὅμως, ἐπενέβη ἀργότερα ἄνευ ὅρων, ἄνευ μυστικῆς συνθήκης. 'Ο κ. Βενιζέλος εἶχεν ἀπ' ἐναντίας ἐπιμόνως καὶ ἐπανειλημμένως ζητήσει ἀπὸ τὸν Ἔκπτωτον νὰ ἐξέλθῃ τῆς οὐδετερότητος ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς ὅτε οἱ Γερμανοὶ εὑρίσκοντο τῷ 1914 εἰς τὰ πρόθυρα τῶν Παρισίων, καί, τότε ἀκόμη, — τὸ ἐπαναλαμβάνω, — ἄνευ ὅρων. Αὐτὸ μάλιστα ἦτο καὶ τὸ μέγα ἔγκλημα ποὺ τοῦ προσῆπταν ὅ τε Βασιλεὺς καὶ οἱ ἀντίπαλοί του. Τὰ γεγονότα ἀπέδειξαν ὅτι εἶχε δίκαιον ἐμπιστευόμενος εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν 'Αγγλίαν.

Εὑρισκόμην εἰς θέσιν τοιαύτην ὥστε νὰ γνωρίζω πόσον, ἑβδομάδας τινὰς πρὸ τῆς ὑπογραφῆς τῆς μεταξὺ Ἰταλίας καὶ Συνεννοήσεως μυστικῆς συνθήκης, οἱ Ἰταλοὶ ἐμαίνοντο κατὰ τοῦ κ. Βενιζέλου φοβούμενοι ὅτι ἡ ἐπεμβατικὴ ἀπόφασις τῆς Ἑλλάδος θὰ ὑπεχρέου τὴν Ἰταλίαν νὰ ἐξέλθῃ καὶ αὐτὴ τῆς οὐδετερότητος. Ἐφοβοῦντο ὅτι θὰ τοὺς ἐπρολαμβάναμεν καὶ ὅτι θὰ ἦσαν καταδικασμένοι νὰ πολεμήσουν ἐξ αἰτίας τῆς Ἑλληνικῆς ἐπεμβάσεως. Διατί λοιπὸν διαμαρτύρονται τώρα ;

Δὲν θὰ εἴπω τίποτε περὶ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Κεντρικῶν Δυνάμεων. Τόσον ὁ κόμης de Quadt καὶ ὁ διάδοχός του κόμης de Mirbach, ὅσον, καὶ ἰδίως, ὁ de Szilaczy, ὁ πρεσβευτὴς τῆς Αὐστρίας, ἐπέδειξαν λεπτότητα τοιαύτην ὥστε νἀποφύγουν ἐπιμελῶς τὸ παραμικρὸν ἐπεισόδιον μὲ τοὺς συναδέλφους των. Καὶ τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι, οὐδὲν παραμελοῦντες διὰ νἀφήσουν νὰ πιστευθῇ εἰς Ἀθήνας τὸ ἀναπόφευκτον τῆς γερμανικῆς νίκης, οἱ Πρεσβευταὶ τοῦ Κάϊζερ ἔκαμαν τὸ πατριωτικόν των καθῆκον. Δὲν ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ τοὺς προσάψῃ τίποτε : τὰ ἄδικα τὰ ἐπετέλεσαν οἱ πιστεύσαντες εἰς αὐτούς.

Τὸ μόνον ποῦ ἠμπορεῖ κανεὶς ἴσως νὰ ἐπικρίνῃ, εἶνε ἡ μᾶλλον κωμικὴ σπουδὴ τοῦ κόμητος de Quadt νὰ σημαιοστολίζῃ κάθε πρωῒ μὲ τὴν γερμανικὴν σημαίαν τὸν ἐξώστην τῆς Πρεσβείας, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς παραμικρᾶς, ἔστω καὶ φανταστικῆς, ἐπιτυχίας τῶν γερμανικῶν ὅπλων. Ἡ Γαλλικὴ Πρεσβεία, ἥτις κεῖται εἰς ὀλίγων βημάτων ἀπόστασιν ἐπὶ τῆς αὐτῆς λεωφόρου, ἐφάνη πολὺ ἀξιοπρεπεστέρα, μὴ ἀποκριθεῖσα οὔτε ἅπαξ εἰς τὰς προσβλητικὰς ὅσον καὶ ἀνωφελεῖς αὐτὰς διαδηλώσεις, μέχρι τῆς ἡμέρας ὅπου ὑπερηφάνως ἀνεπέτασε τὰ τρία χρώματα τῆς Γαλλικῆς σημαίας, πρὸς ἑορτασμὸν τῆς τελικῆς νίκης.

Ἀλλά, ἐπαναλαμβάνω, δὲν ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ θεωρήσῃ ὡς ἔγκλημα τὴν συνήθειαν τοῦ de Quadt, ὅστις, ὡς ἁγνὸς Γερμανός, μοῦ ἀνήγγελλε τακτικά, ὁσάκις συνηντώμεθα εἰς τὴν Λέσχην, καὶ μὲ ὕφος ἐμπιστευτικὸν καὶ μυστηριῶδες, ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ

του θὰ εἰσήρχετο ἀσφαλῶς τὴν ἑπομένην, ἢ τὸ πολὺ-πολὺ τὴν μεθεπομένην εἰς Παρισίους.

Συχνά, πάρα πολὺ συχνὰ ἐπροφέρθη ἡ λέξις «γκάφφα» προκειμένου περὶ τῆς κατὰ τὸν πόλεμον πολιτικῆς τῆς Συνεννοήσεως. Τὴν σήμερον νομίζω ὅτι καὶ οἱ διαπράξαντες τὰ λάθη δὲν τὰ ἀρνοῦνται. Ἀλλ' ἐπιθυμῶ, ἅπαξ διὰ παντός, νὰ δηλώσω ὅτι ἂν καὶ ἐγὼ ἔλαβα ἐνίοτε τὸ θάρρος νὰ ὁμιλήσω περὶ «γκαφφῶν», δὲν τὸ ἔκαμα ποτὲ διὰ νὰ θελήσω οὕτω νὰ δικαιολογήσω τὰς ἐγκληματικὰς ἐνεργείας τοῦ Βασιλέως καὶ τῶν κακοβούλων συμβούλων του, οἵτινες ἐνσυνειδήτως ἐνήργουν ἐναντίον τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἠμπορεῖ κανεὶς ὅμως ἆρά γε νὰ γράψῃ τὸ παραμικρὸν περὶ τῶν ἐνταῦθα ἐξεταζομένων γεγονότων, χωρὶς νὰ ἐπαναλάβῃ ἀκατάπαυστα ὅτι, κατὰ τὸν τρομερὸν αὐτὸν πόλεμον καὶ ἰδιαιτέρως καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν πεισματώδη ἀγῶνα τὸν διεξαχθέντα μεταξὺ τοῦ πραγματικοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Συνταγματικῆς Ἑλλάδος καὶ ἑνὸς Βασιλέως καταβάντος ἀπὸ τοῦ θρόνου διὰ νὰ γίνῃ ἁπλῶς κομματάρχης καὶ σφοδρὸς τοῦ κ. Βενιζέλου ἀντίπαλος, ὅτι ἡ Συνεννόησις συχνά, συχνότατα κατέστησε τὴν θέσιν τοῦ τελευταίου πλέον ἢ δύσκολον ; Εἰργάσθη ἐνίοτε ὑπὲρ τοῦ Ἐκπτώτου, καίτοι οὗτος εἶχε καθαρὰ ἐκδηλωθῆ ἐναντίον της, μέχρι τοῦ σημείου νὰ τὸν παραστήσῃ εἰς τὰ ὄμματα μερικῶν φανατικῶν ὡς Βασιλέα-Ἐθνομάρτυρα διαρκῶς ποτιζόμενον ἀπὸ πικρίας καὶ ταπεινώσεις, ὁπόταν ἐτύγχανε νὰ ἐπιβάλλωσιν αἱ ἐγκληματικαί του κατὰ τῆς Συνεννοήσεως ἐνέργειαι τὴν λῆψιν σταθερῶν κατ' αὐτοῦ μέτρων. Συχνὰ διηρωτᾶτο τις μήπως ἡ εἰς τὰ Βαλκάνια συμμαχικὴ πολιτικὴ εἶχε τυχὸν ὡς ἀποκλειστικὸν σκοπὸν τὴν ἐπὶ τοῦ θρόνου διατήρησιν Βασιλέως γερμανοφίλου καὶ ἀντιπάλου τοῦ Ἀνταντοφίλου Βενιζέλου !

Δὲν θὰ βαρύνω τὸν ἀναγνώστην ἀναφέρων χρονολογίας καὶ τὴν ξηρὰν ἐξιστόρησιν γεγονότων γνωστῶν ἤδη εἰς τὰς ἐνδιαφερούσας Κυβερνήσεις. Θὰ ἀντιπαρέλθω τὰ γεγονότα αὐτά. Θὰ ἐπεθύμουν μόνον νὰ πείσω τοὺς ἀναγνώστας μου ὅτι ὅλα τὰ ἄδικα

δὲν πρέπει νὰ ἐπιρριφθοῦν εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ τὴν μὴ ἐπέμβασίν της κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ πολέμου.

Καὶ πρὸ πάντων θέλω νἀναφέρω τὸ ἀκόλουθον μὴ ἀρκούντως γνωστὸν γεγονός.

Μίαν ἡμέραν, ἐνθυμοῦμαι, τῷ 1914, πρὸ τῆς μάχης τοῦ Μάρνη, καθ' ἣν στιγμὴν ἡ Γαλλία ἐφαίνετο συντριβεῖσα, εἰσῆλθα παρὰ τῷ Βασιλεῖ εὐθὺς μετὰ τὴν ἔξοδον τοῦ κ. Βενιζέλου. Ὁ Μεγαλειότατος ἦτο τόσον ταραγμένος καὶ στενοχωρημένος, ὥστε ἐφαίνετο μὴ παρακολουθῶν τὰ ὅσα τοῦ ἔλεγα. Κλείσας τὸ χαρτοφυλάκιόν μου, ἔλαβα τὸ θάρρος νὰ εἴπω εὐλαβῶς εἰς αὐτὸν ὅτι θὰ ἐπανηρχόμην ἀργότερα, διότι τὸν ἔβλεπα ἀπορροφημένον καθ' ὁλοκληρίαν ἀπὸ ἄλλας σκέψεις. Ὡσὰν νὰ ἤθελε νὰ μοῦ ἐξηγήσῃ τὴν ταραχήν του, ὁ Βασιλεὺς μοῦ εἶπε τότε ἀποτόμως δεικνύων μὲ θυμὸν διὰ τοῦ δακτύλου του τὴν θύραν ἀφ' ἧς ὁ Πρόεδρος εἶχε πρὸ ὀλίγου ἐξέλθει.

— Μὰ δὲν ἠμπορεῖς νὰ φαντασθῇς τὸ τί μοῦ ἔλεγε τώρα αὐτὸς (ὁ Βενιζέλος) ! Ποτὲ δὲν θὰ τὸ μαντέψῃς... Ἦλθε ἁπλούστατα νὰ μοῦ προτείνῃ νὰ ἐπέμβωμεν ἀμέσως παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Συμμάχων, ἐνῷ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα αὔριον ὁ Γουλιέλμος θὰ μπῇ στὸ Παρίσι !

Καὶ πράγματι, οὐδέποτε οἱ Γερμανοὶ εἶχαν φθάσει πλησιέστερα τῶν Παρισίων ! Οἱ οὐλᾶνοι εὑρίσκοντο σχεδὸν εἰς τὰ πρόθυρα, καὶ ἡ οἰκουμένη ὁλόκληρος ἀνέμενε μὲ ἀγωνίαν ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν τὴν πένθιμον εἴδησιν τῆς εἰσόδου τῶν Γερμανῶν εἰς τὴν Γαλλικὴν ἢ μᾶλλον εἰς τὴν παγκόσμιον πρωτεύουσαν.

Καὶ ἀναμφισβήτητον εἶνε ὅτι χωρὶς τὸ θαυμάσιον ξύπνημα τῆς Γαλλικῆς ψυχῆς, ἡ Γαλλία τότε θὰ κατεποντίζετο. Καὶ ὁ Βασιλεὺς ἐξηκολούθησε, κατηγανακτημένος.

— Καὶ σήμερα μοὔρχεται ὁ Βενιζέλος νὰ μοῦ 'πῇ ὅτι εἶνε ἡ εὐθετωτέρα στιγμὴ διὰ τὴν μικρὰν Ἑλλάδα νὰ κάμῃ τὴν «ὡραίαν χειρονομίαν» καὶ νὰ πληρώσῃ τὸ χρέος τῆς εὐγνωμοσύνης ὅπερ ὀφείλει εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν, συμμαχοῦσα μὲ αὐτάς.

Καὶ ἔξω φρενῶν προφανῶς, ἕνεκα τῆς σιωπῆς μου, ἐπρόσθεσε :

— Τί φρονεῖς γι' αὐτὴν τὴν τρέλλα ;

Τοῦ ἀπήντησα ὅπως συνήθως ὅτι δὲν ἠμποροῦσα νὰ τολμήσω νὰ διεξαγάγω μετ' αὐτοῦ καθαρῶς στρατιωτικὰς συζητήσεις· ἀλλ' ὅτι εἶμαι ἠναγκασμένος νὰ τοῦ ἐπαναλάβω ἀκόμη μίαν φορὰν ὅτι εἶχα ἀπεριόριστον ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν διορατικότητα καὶ τὴν ἀντίληψιν τοῦ Προέδρου.

Μὲ τὴν οἰκειότητα καὶ φιλίαν ποῦ μοῦ εἶχε πάντοτε ὁ Βασιλεὺς μὲ χαρακτήρισε τρελλόν, βλᾶκα καὶ ὑφιστάμενον τὰ μάγια τοῦ Βενιζέλου, καὶ μοῦ ἐδήλωσε βιαίως ὅτι ποτὲ δὲν θὰ ἐπενέβαινε ὑπὲρ τῶν Συμμάχων, διότι οἱ Γερμανοὶ ἦσαν ἤδη νικηταί. Εἰς αὐτὰ ἀπήντησα ὅτι, ἂν ἐπρόκειτο νὰ θεωρηθῶ τρελλὸς μαζῆ μὲ τὰ 9/10 τῶν Ἑλλήνων καὶ νὰ πλανηθῶ μαζῆ μὲ ὅλους τοὺς ξένους πολιτικοὺς οἵτινες εἶχαν περὶ τοῦ κ. Βενιζέλου ἐντελῶς διαφορετικὴν ἀπὸ αὐτὸν γνώμην, θὰ ἐπροτιμοῦσα νὰ μείνω τρελλὸς καὶ νὰ ἐξακολουθῶ πλανώμενος.

Τὸ ἴδιο βράδυ συνεγευμάτιζα μὲ τὸν κ. Βενιζέλον παρὰ τῷ κ. Μπενάκη, τῷ πρώην δημάρχῳ Ἀθηναίων, ὃν ἐπρόκειτο τόσον ἀγρίως νὰ κακοποιήσουν. οἱ ἐπίστρατοι τῷ 1916. Ἠρώτησα τὸν Πρόεδρον ἐὰν πράγματι εἶχε ὁμιλήσει κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἰς τὸν Βασιλέα καὶ ἂν πράγματι δὲν ἐφοβεῖτο τὴν εἴσοδον τῶν Γερμανῶν εἰς Παρισίους.

— Ναί, μοῦ ἀπήντησεν ὁ Πρόεδρος, αὐτὸ ἠμπορεῖ νὰ συμβῇ καὶ θὰ ἦτο μέγα δυστύχημα ὄχι μόνον διὰ τὴν Γαλλίαν, ἀλλὰ δι' ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα. Ἀλλ' αὐτὸ δὲν θὰ ἐσήμαινε καὶ ἧτταν τῆς Γαλλίας. Ἐφ' ὅσον ὑφίσταται στενὴ ἐπαφὴ μεταξὺ τοῦ γαλλικοῦ καὶ τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ, δὲν φοβοῦμαι τίποτε διὰ τὴν Γαλλίαν. Ἄλλως τε τώρα ἰδίως ὅπου οἱ Σύμμαχοι εὑρίσκονται ἐν κινδύνῳ ἔχομεν καθῆκον νὰ τρέξωμεν εἰς βοήθειάν των.

Καὶ μὲ σχεδὸν προφητικὴν πεποίθησιν, ἥτις βαθεῖαν μοῦ ἐπροξένησε ἐντύπωσιν, ὁ κ. Βενιζέλος προσέθεσε τὰ λόγια αὐτά : «Καὶ ὅμως ἡ Ἀντὰντ θὰ νικήσῃ !»

Καὶ τὰ παρηγορητικὰ αὐτὰ καὶ ἐνθαρρυντικὰ λόγια, τὰ ἐπα-

νέλαβε, καθὼς γνωρίζω, εἰς πλείστους Γάλλους ἐν Ἀθήναις, ἀνυψῶν καὶ αὐτῶν ἀκόμη τὸ καταπίπτον ἠθικόν. Μέχρι τοῦδε πάντοτε ἀπέδειξεν ὁ Πρόεδρος ὅτι ἦτο ἄξιος τῆς ἐμπιστοσύνης ἥν ἐνέπνεε.

Τὰ ἀνωτέρω βεβαιώνουν ἀκόμη μίαν φορὰν τὴν ἀκράδαντον πίστιν τοῦ κ. Βενιζέλου ἐπὶ τὴν Ἀντάντ, καὶ ἀποτελοῦν ἀπάντησιν εἰς ὅσους προσάπτουν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅτι ἤργησε νὰ ἐπέμβῃ εἰς τὸν ἀγῶνα. Εἷς καὶ μόνος ἄνθρωπος τὴν παρημπόδισε, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς δὲν τὸ κατώρθωσε μέχρι τέλους.

Τὴν 4 Αὐγούστου 1914 ὁ Κάϊζερ, ἐκάλει παρ' αὐτῷ τὸν ἐν Βερολίνῳ Πρέσβυν μας καὶ τῷ ἀνήγγελλε, — ἐπιφορτίζων αὐτὸν νὰ διαβιβάσῃ τὸ πρᾶγμα ἐπισήμως εἰς τὸν Βασιλέα Κωνσταντῖνον, — ὅτι πρὸ ὀλίγου εἶχε τελειωτικῶς συναφθῇ συμμαχία μεταξὺ Γερμανίας καὶ Τουρκίας, καὶ τοῦ ὑπεδείκνυε ἐπίσης ὅτι καὶ ἡ Βουλγαρία ἀσφαλῶς καὶ ἡ Ρουμανία πιθανῶς θὰ ἐπενέβαινον συντόμως καὶ αὐταὶ παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Κεντρικῶν Αὐτοκρατοριῶν.

Δὲν θὰ ἐνδιατρίψω ἐπὶ τῆς πιέσεως τῆς ἀσκηθείσης ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος ὅπως ἐξέλθῃ τῆς οὐδετερότητος ὁσάκις ἡ ταπεινὴ ἀλλὰ τόσον πολύτιμος συνδρομὴ τοῦ μικροῦ μας στρατοῦ ἐφαίνετο, ἀναλόγως τῶν γεγονότων, ἀναγκαία εἰς τὴν Συνεννόησιν. Εἶμαι πεπεισμένος ὅτι οἱ διευθύνοντες τὴν γαλλικὴν καὶ τὴν ἀγγλικὴν πολιτικὴν θὰ ἀναγνωρίσουν ἐντίμως ὅτι δὲν εἶχαν, ἐνίοτε, ἀπέναντι τῆς Ἑλλάδος παρὰ πολιτικὴν καιροσκόπον καὶ συμφεροντολογικήν. Ἐὰν ἡ πολιτικὴ τοῦ Γούναρη, Σκουλούδη κ.τ.λ. ἐφάνη συχνά, καὶ δικαίως, ἀμφίβολος εἰς τὴν Συνεννόησιν, ἡ Ἑλλὰς ἠμπορεῖ καὶ αὐτὴ νὰ κατηγορήσῃ τὴν Συνεννόησιν ὅτι δὲν ὑπῆρξε πάντοτε εἰλικρινὴς πρὸς αὐτήν.

Πόσον διαφορετικὴν φορὰν θὰ εἶχαν λάβει τὰ γεγονότα, ἐάν, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, οἱ Σύμμαχοι εἶχαν τὴν Ἑλλάδα μεθ' ἑαυτῶν !

Καὶ θὰ ἐχρειάζετο τόσον ὀλίγον διὰ νὰ τὸ ἐπιτύχουν, ἐὰν ὀλίγον εἶνε τὸ νὰ ζητῇ κανεὶς τὴν δικαιοσύνην !

Ἀντὶ νὰ διαδηλώσῃ φανερῶς τὴν εὐμένειάν της ὑπὲρ τῶν δικαίων ἐθνικῶν ἀπαιτήσεων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἡ Συνεννόησις ἀμφιταλαντεύετο διαρκῶς, ἐδίσταζε, προσεπάθει διαρκῶς νὰ συμβιβάσῃ τὰ ἀσυμβίβαστα, ἀμφέρρεπε χωρὶς ποτὲ νὰ λάβῃ τὴν παραμικρὰν ἀπόφασιν, — ἄλλοτε ἀπειλοῦσα, ἄλλοτε παρακαλοῦσα τὴν Ἑλλάδα, ἄλλοτε κολακεύουσα τοὺς Βουλγάρους καὶ ἄλλοτε ἀφήνουσα τὸν Τουρκικὸν στόλον νὰ ἐνισχυθῇ διὰ τοῦ «Γκαῖμπεν» καὶ τοῦ «Μπρεσλάου», — εἰς βάρος μας, φυσικά, — μέχρι μάλιστα τοῦ νὰ ἀφήνῃ νὰ λέγεται ὅτι καὶ αὐτῆς τῆς Θεσσαλονίκης ἡ τύχη θὰ ἦτο μετὰ τὸν πόλεμον προβληματική !

Δὲν νομίζω ὅτι ὑπερβάλλω λέγων ὅτι ἄνευ τοῦ κινήματος τοῦ κ. Βενιζέλου, ἡ ἐκστρατεία τῶν Συμμάχων ἐν Θεσσαλονίκῃ θὰ ἠδύνατο εἰς ὡρισμένας περιστάσεις νὰ ἀποβῇ οἰκτρὰ ἧττα διὰ τὴν Συνεννόησιν.

Ναί ! Ἡ Συνεννόησις ἔσφαλε ἐν τῇ Ἀνατολικῇ της πολιτικῇ, τόσον ἀπέναντι τῆς Ἑλλάδος ὅσον καὶ ἀπέναντι τῆς Σερβίας, εἰς ἣν δὲν ἐπέτρεψε νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν Βουλγάρων κατὰ τὴν εὔθετον στιγμήν, ἐκ φόβου πάντοτε νὰ μὴ «δυσαρεστήσῃ» τὴν Βουλγαρίαν, ἀδιάφορον ἄν, ὡς ἐκ τούτου, ἄφηνε τὴν Βουλγαρίαν νὰ συντρίψῃ τὴν Σερβίαν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τοῦτο ἀκόμη πταίει ὁ Κωνσταντῖνος ὅστις μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς ἠπάτα τὰς Δυνάμεις τῆς Συνεννοήσεως λέγων ψευδῶς ὅτι δὲν θὰ ἄφινε τὴν Σερβίαν ἀνυπεράσπιστον.

Καὶ μετὰ ἀκόμη τὴν ἔκρηξιν τοῦ ἐθνικοῦ μας κινήματος ἐν Θεσσαλονίκῃ, καὶ μετὰ ἀκόμη τὴν ὑπὸ τοῦ κ. Βενιζέλου συγκρότησιν τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως, ἔσχομεν παντοειδεῖς δυσκολίας διὰ νὰ καθορίσωμεν τὰς μετὰ τῆς Συνεννοήσεως σχέσεις μας. Καί, ἐν πρώτοις, ἡ ἐν Βουλώνῃ κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1916 διάσκεψις ἠρνήθη νὰ μᾶς ἀναγνωρίσῃ. Μετὰ χιλίας ἀμφιταλαντεύσεις, ἡ Κυβέρνησις τῆς Ἐθνικῆς Ἀμύνης ἀνεγνωρίσθη ἐπὶ τέλους ἡμιεπισήμως, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ῥητὸν ὅρον τὸ κίνημά μας

νὰ μὴ ἔχῃ χαρακτῆρα «ἀντιδυναστικόν». Ἐν τούτοις ποσάκις ἐπανέλαβα ὅτι ὁ κ. Βενιζέλος δὲν ἔπαυε θεωρῶν τὴν βασιλείαν ἀναγκαίαν ἐν Ἑλλάδι διὰ πολὺν ἀκόμη χρόνον ! ; Διὰ τῆς δηλώσεως αὐτῆς τὴν ὁποίαν ἐνόμιζαν ὅτι ἐπέβαλλον εἰς τὸν κ. Βενιζέλον, αἱ Σύμμαχοι Δυνάμεις δὲν ἐπετύγχαναν ἄλλο τι παρὰ νὰ δίδουν λαβὴν εἰς συζητήσεις καὶ ἐπιχειρηματολογίας σοφιστικὰς ἐπὶ τοῦ ἀδυνάτου τῆς συγχρόνου ἐν Ἑλλάδι ἀναγνωρίσεως δύο βασιλικῶν Κυβερνήσεων, ἀφοῦ καὶ ἡμεῖς ἀκόμη ἐξηκολουθοῦμεν ἀποδεχόμενοι τὴν κυριαρχίαν τοῦ Βασιλέως. Καὶ ταῦτα πάντα μὲ τὸν προφανῆ σκοπὸν νὰ ὑποστηριχθῇ ὁ Κωνσταντῖνος, καὶ μὲ τὴν χιμαιρικὴν ὑστεροβουλίαν νὰ παρασυρθῇ οὗτος κατὰ τῆς Γερμανίας καὶ νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἐθνικοῦ κινήματος ! Καί, τέλος, μόνον μετὰ τὰ ἀπαίσια γεγονότα τοῦ Νοεμβρίου 1916 ἡ Συνεννόησις ἀπεφάσισε νἀνοίξῃ τὰ μάτια, χωρὶς ἐν τούτοις ἀκόμη νὰ ἐγκαταλείψῃ πᾶσαν ἐλπίδα, παρὰ τὰς ἐμπεριστατωμένας ἐκθέσεις τοῦ Γάλλου Ἀρχιστρατήγου Σαρράϊγ, ὅστις, ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας ἐζήτει τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Κωνσταντίνου, τὴν συντελεσθεῖσαν δύο ὅλα ἔτη κατόπιν. Οἱ Σύμμαχοι ἀπεφάσισαν τότε νὰ μὴ βοηθήσουν πλέον, τοὐλάχιστον ἐμφανῶς, ἕνα Βασιλέα ὅστις δὲν ὠνειρεύετο παρὰ τὴν γερμανικὴν νίκην καὶ ἔλαβαν ἐπὶ τέλους τὴν ἀπόφασιν νὰ ἀναγνωρίσουν ἐπισήμως τὴν ἐν Θεσσαλονίκῃ Κυβέρνησιν. Ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία ἀντεπροσωπεύθησαν ἀπὸ τὸν κ. De Billy καὶ τὸν Λόρδον Γκράνβιλλ, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἀκόμη σήμερον τὴν τιμὴν νἀντιπροσωπεύουν τὰς Κυβερνήσεις των παρὰ τῇ Α. Μ. τῷ Βασιλεῖ Ἀλεξάνδρῳ. Μόνη, ἐκ τῆς Τριπλῆς Συνεννοήσεως, ἡ Ρωσσία δὲν εἶχε διαπιστεύσει ἀντιπρόσωπον παρὰ τῷ κ. Βενιζέλῳ.

Οὕτω, μετὰ τὸ πρῶτον σοβαρὸν σφάλμα των τὸ ἀπέναντι τῆς Σερβίας, μετὰ τὴν ἀπογοήτευσίν μας διὰ τὴν Τουρκικήν της πολιτικήν, μετὰ ἓν τρίτον καὶ σοβαρώτερον ἀκόμη σφάλμα ἀπέναντι τῆς Βουλγαρίας, ἡ Συνεννόησις ἐπέμενε θέλουσα νὰ διαπράξῃ, ἐκ προμελέτης, καὶ τέταρτον σφάλμα, ἐπίσης σημαντικόν, μὲ τὴν προσπάθειάν της νὰ προσελκύσῃ τὴν φιλίαν τοῦ Κωνσταντίνου.

Αὐταὶ αἱ ὀλίγαι γραμμαὶ ἀποτελοῦν περίληψιν τῆς ὅλης Ἀνατολικῆς πολιτικῆς τῶν Συμμάχων, κατὰ τὸ πρῶτον μέρος τοῦ πολέμου.

Ἐν τούτοις ὅταν, τῷ 1915, ἐγκατέλειψα τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Βασιλέως, εἶχα εἰπῆ εἰς τοὺς πρέσβεις τῆς Συνεννοήσεως ἐν Ἀθήναις, οἵτινες μοῦ ἐζήτουν τοὺς λόγους τῆς παραιτήσεώς μου, ὅτι ἠδύναντο νὰ βεβαιώσουν τὰς Κυβερνήσεις των ὅτι π ο τ έ, καὶ ἐπέμενα ἐπὶ τῆς λέξεως αὐτῆς, ὁ Βασιλεὺς δὲν θὰ ἐπενέβαινε ὑπὲρ αὐτῶν. Τὸ κακὸν ἦτο ἤδη ἀνεπανόρθωτον. Ὁ Βασιλεύς, ἡ Αὐλή, τὸ Ἐπιτελεῖον, μερὶς τῆς χώρας καὶ τοῦ τύπου εἶχαν κατακτηθῆ ὑπὸ τῆς Γερμανίας, ὁ δὲ γερμανικὸς χρυσὸς ἐπέπρωτο φεῦ !, ὅπως καὶ παντοῦ ὅπου ἐξωδεύθη, νὰ ἀποπερατώσῃ τὸ ἔργον τῆς προπαγάνδας καὶ τῆς διαφθορᾶς.

Ὡμίλησα περὶ τοῦ Ἐπιτελείου. Ἔ λοιπόν ! Παρὰ τὰ ὅσα μερικοὶ πιστεύουν περὶ αὐτοῦ, θὰ εἴπω ὅτι εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ πολέμου τὸ Ἐπιτελεῖον, ἐκτὸς ἴσως ἀξιωματικῶν τινων σπουδασάντων ἐν Γερμανίᾳ, — καὶ πάλιν ὄχι ὅλων, — ἦτο ὑπὲρ τῆς Συνεννοήσεως, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Βασιλεὺς δὲν θὰ ἐτόλμα, τότε, νὰ σκεφθῇ διαφορετικά.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν Β. Οἰκογένειαν, ἐκτὸς τῆς Βασιλίσσης, ἅπαντα τὰ μέλη της ἦσαν ὑπὲρ τῶν Συμμάχων καὶ πολλοὶ πρίγκηπες ἀπεκάλουν ἀνευλαβῶς τὴν Σοφίαν «Γερμανίδα», μέχρις οὗ ἡ «Γερμανὶς» αὕτη κατώρθωσε νὰ προσελκύσῃ ὅλους τοὺς ἀνδραδέλφους καὶ ὅλας τὰς ἀνδραδέλφας της, φανατίσασα ἀπαξάπαντας ἐναντίον τοῦ κ. Βενιζέλου καὶ τῶν Συμμάχων.

Ποσάκις ὁμιλῶν πρὸς ἐμὲ περὶ τῶν Συμμάχων, ὁ Βασιλεὺς μοῦ ἔλεγε : «οἱ φίλοι σου οἱ κουτόφραγκοι» ! Πιστὴ ἐκδήλωσις τῶν περὶ αὐτῶν σκέψεων τοῦ Μεγαλειοτάτου καὶ τοῦ Ἐπιτελείου.

Περὶ τῆς Αὐλῆς, οὔτε ἀξίζει νὰ γίνῃ λόγος. Θὰ ὑπήκουε πειθηνίως εἰς τὸ παραμικρὸν νεῦμα τοῦ αὐθέντου καὶ θὰ ἠκολούθει αὐτὸν τυφλῶς.

Όσον ἀφορᾷ τὰ διάφορα καὶ πολυάριθμα Ὑπουργεῖα ἅτινα διεδέχθησαν ἄλληλα, μὲ πρωθυπουργοὺς ἄνδρας ἱκανοὺς τὸ πολὺ-πολὺ νὰ ἐκτελοῦν χρέη γραμματέων νομαρχίας, ἦσαν τελείως ἀνίκανα νὰ ἔχουν ἰδικήν των πολιτικήν. Ὁ κυβερνῶν ἦτον ὁ Ἔκπτωτος, κυβερνώμενος καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὸν Στρέϊτ καὶ τὸν Δούσμανην.

Ποσάκις ὅτε κατὰ τὰς μετὰ τοῦ Βασιλέως συνομιλίας μου, ὑπερήσπιζα τὸν ἀγῶνα τῆς Συνεννοήσεως, καθ' ἥν ἐποχὴν ἡ Ρωσσία, μὴ βλέπουσα μὲ καλὸν ὄμμα τὴν πιθανότητα τῆς ἐπεμβάσεώς μας, εἶχε ἐπιτύχει νὰ ἀποσπάσῃ τὴν ἀρνητικὴν ἀπάντησιν τῶν Συμμάχων της εἰς τὴν προσφορὰν τοῦ κ. Βενιζέλου ὅστις ἔθετε ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας ὅλον τὸν Ἑλληνικὸν στρατὸν εἰς τὴν διάθεσίν των, ποσάκις ὁ Βασιλεὺς μοῦ εἶπε :

— Μὰ διατί λοιπὸν θέλεις νὰ ἐξέλθωμεν τῆς οὐδετερότητος ; Βλέπεις λαμπρὰ πῶς ἡ Ρωσσία δὲν μᾶς θέλει. Λοιπὸν θὰ βγάλουμεν ἡμεῖς τὰ κάστανα ἀπὸ τὴ φωτιὰ διὰ τοὺς Ρώσσους ;»

Ἦτο δυστυχῶς ἀληθές. Ὑπῆρξε στιγμὴ καθ' ἥν ὁ κ. Σαζόνωφ ἠρνήθη κατηγορηματικῶς, τῷ 1914, τὴν ὑποστήριξιν τῆς Ἑλλάδος. Καὶ τῷ 1915 καθ' ἥν ἐποχήν, παρὰ τὰς προβλέψεις τοῦ Ἐπιτελείου μας, ἠλπίζετο ἡ ἐπιτυχία τῆς κατὰ τῶν Δαρδανελλίων ἐπιχειρήσεως καὶ ἡ ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως παρὰ τῶν Συμμάχων, ὁ κ. Σαζόνωφ ἠσχολεῖτο ἤδη μὲ τὴν ρύθμισιν τῶν λεπτομερειῶν τῆς ἐπισήμου λειτουργίας ἥτις θὰ ἐτελεῖτο πομπωδῶς εἰς τὸν Μητροπολιτικὸν Ναὸν τοῦ Βυζαντίου, εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. Αὐτὸ δὲν ἐνθυμίζει τὸ ἕτερον ἐπεισόδιον τοῦ προγεύματος τοῦ διαταχθέντος διὰ τὴν ἐν ὡρισμένῃ ἡμέρᾳ προβλεπομένην εἴσοδον τοῦ Κάϊζερ ἐν Παρισίοις ; Πρὸς καθορισμὸν τοῦ πράγματος, θὰ προσθέσω ὅτι ἡ Ρωσσικὴ Κυβέρνησις εἶχε ὄχι μόνον ἐναντιωθῇ κατὰ τῆς εἰσόδου τῶν στρατευμάτων μας εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς πρώην Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας, ἀλλ' ὅτι εἶχε ἀκόμη αὐστηρῶς ἀποκλείσει καὶ τὴν ὑφ' οἱανδήποτε μορφὴν συμμετοχὴν οἱουδήποτε Ἑλληνικοῦ στοιχείου εἰς τὸ κοσμοϊστορικὸν αὐτὸ γεγονός, ἐν μιᾷ πόλει κατ' ἐξοχὴν Ἑλληνικῇ ὑπὸ

ἔποψιν αἰσθημάτων, καὶ ὡς ἐκ τῆς πλέον ἢ χιλιετοῦς ἱστορίας της !

Ὁ Βασιλεὺς δὲν ὑπῆρξε ὅμως εἰλικρινὴς ὅταν προσεποιήθη ὅτι ἠγνόει ὅτι ἡ ρωσσικὴ Κυβέρνησις, ὑπείκουσα εἰς τὴν πίεσιν τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας, συνήνει μετ' οὐ πολὺ εἰς τὴν πολεμικήν μας συνεργασίαν. Καὶ ἀφ' ἑτέρου δὲν θὰ δυνηθῇ ὁ Κωνσταντῖνος νἀρνηθῇ ὅτι ἡ ἀχαρακτήριστος ἄρνησις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως νὰ δεχθῇ τὴν Κύπρον προτεινομένην παρὰ τῆς Ἀγγλίας εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶχεν ἐμποδίσει τὴν Ρωσσίαν νὰ ἐξωτερικεύσῃ τὴν τότε κατὰ τῆς Βουλγαρίας ἀντιπάθειάν της παρέχουσα εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπίσημον βεβαίωσιν περὶ τῆς προτεινομένης ἡμῖν Θράκης. Ἡ πρόφασις αὐτὴ τοῦ Βασιλέως ἦτο ψευδής, καθὼς καὶ πᾶσαι αἱ ἄλλαι προφάσεις εἰς ἃς κατέφευγε προσπαθῶν νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἀπαθῆ αὐτοῦ καὶ ἀρνητικὴν πολιτικήν.

Ἡ θεωρία ἐν τούτοις αὐτὴ τοῦ Βασιλέως περὶ Κωνσταντινουπόλεως ἦτο προωρισμένη νὰ γίνῃ εὐκόλως ἀσπαστὴ ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τοὺς ἀγνοοῦντας τὴν ἀλήθειαν. Ἔλεγε ὅτι δὲν ἤθελε νὰ ἐξέλθῃ τῆς οὐδετερότητος διὰ νὰ διατηρήσῃ δι' ἀργότερα τὴν Κωνσταντινούπολιν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, ὅπως μακιαβελικῶς τοῦ τὸ ἐψιθύριζε ὁ Κάϊζερ.

Ὅσον μὲ ἀφορᾷ, ἐὰν ἐτόλμων νὰ ἐκφράσω τὴν ταπεινήν μου γνώμην, θὰ ἔλεγα ὅτι θὰ ἐθεωρούμην, πρὸς τὸ παρόν, ὡς Ἕλλην, ἱκανοποιημένος, ἂν ὁ κ. Σαζόνωφ ἤθελε νὰ ἀναγνωρίσῃ ὅτι ἡ Ἁγία Σοφία οὐδέποτε ὑπῆρξε σλαυϊκή, ἀκόμη ὀλιγώτερον τουρκική, καὶ ἰδίως ὄχι ἰταλική, ὅπως μερικοὶ ἐτόλμησαν τελευταῖον νὰ ἰσχυρισθοῦν ! Ἡ Ἁγία Σοφία εἶνε ἑλληνικὴ καὶ ἂν ὑπάρχῃ δικαιοσύνη θὰ μείνῃ ἑλληνική.

Ἀφοῦ ὁ λόγος περὶ Κωνσταντινουπόλεως, θὰ ἀναφέρω μίαν ἀκρόασιν ἣν ὁ Βασιλεὺς ἔδωκε τῷ 1914 εἰς πλούσιον τραπεζίτην Κωνσταντινουπολίτην, καὶ ἥτις ἀποκαλύπτει μίαν ἄλλην πρόφασιν δι' ἧς ὁ Κωνσταντῖνος ἐδικαιολόγει τὴν ἀπέναντι τῆς Τουρκίας οὐδετερότητά του. Πράγματι, δὲν ἐζήτει ἄλλο παρὰ

προφάσεις διὰ νὰ ἐξηγήσῃ καὶ διὰ νὰ δικαιολογήσῃ ἰδίως ἀπέναντι τῆς συνειδήσεώς του τὴν ἀπόφασίν του νὰ μὴ ἐπέμβῃ εἰς τὸν πόλεμον, παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ ἔθνους ὁλοκλήρου, παρὰ τὴν πυρετώδη καὶ ἄπελπιν προσδοκίαν τοῦ 'Αλυτρώτου 'Ελληνισμοῦ, ὅστις ἐκαραδόκει ἀγωνιωδῶς τὴν ἄφιξιν τοῦ στόλου καὶ τοῦ στρατοῦ φερόντων εἰς αὐτὸν τὴν ἐλευθερίαν. Ὥστε ὁ Βασιλεὺς ἦτον ἐνθουσιασμένος ὅταν ὁ κ. Ζ.... τοῦ εἶπε ὅτι θὰ ἤρκει νὰ κηρύξωμεν τὸν πόλεμον ὑπὲρ τῆς Συνεννοήσεως, διὰ νὰ ἀρχίσουν ἀμέσως, ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ καθ' ὅλην τὴν Τουρκίαν, ἀνθελληνικαὶ σφαγαί. Ὁ Βασιλεὺς δὲν ἐνόησε ὅτι, λέγων ταῦτα, ὁ Ζ.... ὡμίλει πολλῷ μᾶλλον ὡς χρηματιστὴς παρὰ ὡς πατριώτης, καὶ ἐχρησιμοποίησε τὸ νέον αὐτὸ καὶ ἀσύστατον ἐπιχείρημα εἰς τὴν συνομιλίαν ἥν εἴχαμεν μαζῆ τὴν ἰδίαν ἡμέραν. Μοῦ εἶπε, μὲ ὕφος ἀνθρώπου πληροφορημένου :

— 'Εὰν ἐκηρύσσαμεν τὸν πόλεμον, θὰ εἴχαμε σφαγὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει. Εἶχα ἐν σχέσει πρὸς αὐτὸ θετικωτάτας πληροφορίας.

Γνωρίζων τὰς ἰδέας τοῦ Ζ.... τὰς ὁποίας οὗτος εἶχε ἀναπτύξει τὴν παραμονὴν παρουσίᾳ μου εἰς τὸ Ξενοδοχεῖον τῆς Μ. Βρεταννίας, καὶ γνωρίζων ἰδίως ὅτι ὁ Βασιλεὺς εἶχε δεχθῆ τὸ πρωὶ τὸν τραπεζίτην, εὔκολα ἐμάντευσα πόθεν τοῦ εἶχαν δοθῆ αἱ θετικώταται αὐταὶ πληροφορίαι. Εἰς μάτην προσεπάθησα νὰ παραστήσω εἰς τὴν Α. Μ. ὅτι ἐκ πείρας ἐγνωρίζαμεν ὅτι οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ ἰθύνοντες αὐτούς, — οἱ περίφημοι ἀρχηγοὶ τοῦ κομιτάτου «Ἕνωσις καὶ Πρόοδος», οἱ 'Εμβέρ, Ταλαάτ, καὶ Τζεμάλ, — καθὼς ἄλλως τε καὶ ὅλαι αἱ φυλαὶ αἱ ἀνεπίδεκτοι πολιτισμοῦ, — ἦσαν καὶ εἶνε συγχρόνως ἄνανδροι πρὸ τῆς ἰσχύος, αὐθάδεις δὲ καὶ ἄγριοι ἐν τῇ δεσποτικῇ ἐξασκήσει τῆς κυριαρχίας των· εἰς μάτην τοῦ ὑπενθύμισα ἀκόμη τοὺς πολέμους τοῦ 1897 καὶ τοῦ 1912, ὁπότε οἱ τουρκικοὶ πληθυσμοὶ 'Ηπείρου, Μακεδονίας καὶ Μ. 'Ασίας εἶχαν τεθῆ μόνοι των ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν ὁμοεθνῶν μας, ἅμα τῇ ἀγγελίᾳ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου, — ἐν τούτοις ὁ Βασιλεὺς δὲν ἤθελε νὰ πεισθῆ καὶ ὠ-

χυρώθη μὲ πεῖσμα ὄπισθεν τοῦ ψευδοπατριωτικοῦ ἐπιχειρήματος ποῦ ὁ Ζ. . . . τοῦ εἶχε ὑποδείξει. Τὸ ἀποτέλεσμα φεῦ ! δὲν ἤργησε νὰ συντελεσθῇ. Εὐθὺς ἅμα οἱ Νεότουρκοι ἀρχηγοὶ ἐβεβαιώθησαν ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος δὲν θὰ ἐπενέβαινε ἐναντίον των, διέταξαν, τῇ εἰσηγήσει τοῦ γερμανικοῦ ἐπιτελείου, τὴν καταστροφὴν τοῦ ἀνθηροτάτου ἑλληνισμοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Θράκης, ἐκτοπίζοντες αὐτὸν κατὰ πολυαρίθμους ὁμάδας. «Ἐφ' ὅσον ὑπάρχουν ἐδῶ κωδωνοστάσια ἐκκλησιῶν καὶ σχολεῖα ἑλληνικά, δὲν θὰ εἶσθε ποτὲ οἱ κύριοι τῆς χώρας», εἶχε διακηρύξει ὁ Λίμαν φὸν Σάνδερς εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν δολοφόνων.

Πολλαὶ ἑκατοντάδες χιλιάδων ἀπέθαναν τότε, ἐκ κοπώσεως, ἐκ πείνης, ἐκ τῶν στερήσεων. Ὅσοι εἶδαν ἐκ τοῦ πλησίον τὰ ἀνεκδιήγητα αὐτὰ δράματα, ὅσοι εἶδαν τὰ λείψανα αὐτὰ καὶ τὰ μαρτύρια, τόσον ἐν Τουρκίᾳ, ὅσον καὶ κατὰ τὴν βουλγαρικὴν ἐν Μακεδονίᾳ εἰσβολήν, — τὴν ὀφειλομένην εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Σκουλούδη καὶ προσωπικῶς εἰς τὸν Βασιλέα, — δὲν θὰ συγχωρήσουν ποτὲ τὴν κωνσταντινικὴν φατρίαν. Οἱ ἀληθεῖς δήμιοι τῶν ἀναριθμήτων αὐτῶν θυμάτων δὲν εἶνε οἱ Τοῦρκοι μόνον καὶ οἱ Βούλγαροι, ἀλλὰ κυρίως οἱ ἐν Ἀθήναις καὶ Βερολίνῳ σύμμαχοί των.

Δὲν εἶχα ἐπίσης τίποτε νἀπαντήσω, καὶ ὁ Βασιλεὺς ἐτερμάτιζε πᾶσαν συζήτησιν, ὅταν μοῦ ἔλεγε :

— Ὁμολόγησε ἐν τούτοις ὅτι ἡ Ἀγγλία προτιμᾷ τὴν Βουλγαρίαν ἀπὸ ἐμᾶς.

Καὶ πράγματι ἡ Ἀγγλία ἔδιδε πίστιν εἰς μόνας τὰς πληροφορίας τοῦ Μπάουτσερ, Μπῶξτον, κ.λ.π. Ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις οὐδέποτε ἐπίστευσε ἄλλους ἀπὸ αὐτούς της τοὺς πράκτορας, χωρὶς νὰ λαμβάνῃ τὸν κόπον νὰ ἐξετάζῃ τὸ ἐλατήριον τὸ ὁποῖον τοὺς ἐνέπνεε. Ἐνῷ ἡ Ἀγγλία ἐξηκολούθει ταῖς γλύκαις της μὲ τὴν Βουλγαρίαν, ἐγὼ ἐκράτουν τὸν ἐν Ἀθήναις Ἄγγλον Πρέσβυν ἐνήμερον τῶν ὀχυρωματικῶν ἔργων τὰ ὁποῖα ἐξετελοῦντο εἰς τὰ Δαρδανέλλια ἀπὸ τοὺς Γερμανούς, τῇ βοηθείᾳ καὶ τῶν Βουλγάρων οἵτινες εἶχον θέσει εἰς τὴν διάθεσίν των τὰς

γραμμάς των καὶ τὸ τροχαῖον ὑλικόν των, καὶ οἵτινες τοὺς ἐβοήθουν ὡσαύτως πρὸς συναρμολόγησιν ἐν Καβάλλᾳ, τῶν ὑποβρυχίων των ἅτινα εἶχον κατὰ τεμάχια μεταφερθῇ ἕως ἐκεῖ σιδηροδρομικῶς. Ἐνθυμοῦμαι μάλιστα ὅτι ἔδωκα κάποτε εἰς τὸν Sir Francis τοὺς ἀριθμοὺς τῶν βουλγαρικῶν βαγονίων, τὰ ὁποῖα, εἰς ὡρισμένας ἡμέρας, εἶχαν μεταφέρει πυροβόλα καὶ ὑλικὸν πολέμου. Ἤθελα οὕτω νὰ τοῦ ἀποδείξω τὴν θετικότητα τῶν πληροφοριῶν τοῦ ἐν Σόφιᾳ πρεσβευτοῦ μας κ. Ναούμ, καὶ νὰ τοῦ δώσω, οὕτω πως, τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐξακριβώσῃ τὸ γεγονός. Μίαν ἄλλην φοράν, τοῦ ἔδωκα πληροφορίας περὶ τῆς ἀκριβοῦς θέσεως τῶν γερμανο-τουρκικῶν πυροβολείων εἰς τὰς μικρασιατικὰς ἀκτάς. Εἶχα δὲ τὴν μεγάλην ἱκανοποίησιν νὰ μάθω μετ' οὐ πολὺ ὅτι μερικὰ ἀπὸ τὰ πυροβολεῖα αὐτὰ εἶχαν καταστραφῇ τελείως ἀπὸ τὸν ἀγγλικὸν στόλον.

Προηγουμένως ἀκόμη, προγευματίζων κάποτε εἰς τὴν Λέσχην, κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1915, μὲ τὸν σύμβουλον τῆς Ἀγγλικῆς Πρεσβείας Ἔρσκιν, τοῦ εἶπα ὅτι ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει στρατιωτικός μας ἀκόλουθος εἶχεν εἰδοποιήσει τὴν Κυβέρνησίν μας ὅτι ὑπῆρχον ἐν Βουλγαρίᾳ γερμανοὶ ἀξιωματικοὶ ἐπισήμως ἀναγνωρισθέντες ἤδη παρὰ τῆς Βουλγαρικῆς Κυβερνήσεως καὶ καταγινόμενοι μὲ τὴν ἐγκατάστασιν ἀσυρμάτου τηλεγράφου. Καὶ πράγματι ὀλίγον ὑστερώτερα ὁ ἀσύρματος ἤρχισε λειτουργῶν μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Βερολίνου διὰ Σόφιας. Χάρις εἰς αὐτὸν τὰ γερμανικὰ ὑποβρύχια κατώρθωσαν νὰ καταδιώξουν τὴν «Ἑσπερίαν» ἐφ' ἧς ἐπέβαινε ὁ κ. Βενιζέλος, κατὰ τὸν ἀνὰ τὸ Αἰγαῖον πλοῦν μας τοῦ Σεπτεμβρίου 1916.

Δίδων τὰς πληροφορίας αὐτὰς εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Συνεννοήσεως, φρονῶ ὅτι δὲν ἐπρόδιδα ποσῶς τὰ μυστικὰ τῆς ὑπηρεσίας μου. Εἶχα διαρρήδην καὶ ἐντίμως δηλώσει εἰς τὰς ἄνω σφαίρας ὅτι θὰ κατήγγελλον εἰς τοὺς Συμμάχους πᾶν ὅ,τι θὰ ἠδύνατο νὰ τοὺς βοηθήσῃ εἰς τὸν κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ Τούρκων ἀγῶνά των. Βοηθῶν τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν

εἶχα ἰδίως τὸ αἴσθημα ὅτι ὑπηρέτουν τὴν πατρίδα μου. Ὁ Βασιλεὺς τὸ ἐγνώριζε. Ἡ συνείδησίς μου δὲν μὲ βαρύνει καθόλου.

Ἐν σχέσει πρὸς τὴν Ἀγγλικὴν βουλγαροφιλίαν θὰ ἀναφέρω ἓν γεγονὸς ἀκατανόητον διὰ τὸν γνωρίζοντα τὴν ἐντιμότητα καὶ τὴν εἰλικρίνειαν τῶν Ἄγγλων. Μοῦ εἶχαν βεβαιώσει, κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1916, ὅτι κάποιος ἀνώτερος Ἄγγλος ἀξιωματικὸς εἶχε λάβει ἐν Θεσσαλονίκῃ τὴν διαταγὴν νὰ μεταβῇ εἰς Ἀθήνας καὶ νὰ ζητήσῃ ἀκρόασιν παρὰ τῷ Βασιλεῖ, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ τοῦ κάμῃ δήλωσίν τινα ἡμιεπίσημον. Ἡ δήλωσις αὕτη, μεταβιβαζομένη, ὅπως ἀναμφιβόλως θὰ μετεβιβάζετο, παρὰ τοῦ Κωνσταντίνου εἰς Βερολῖνον, θὰ ἠδύνατο νὰ θέσῃ ἐν κινδύνῳ τοὺς Συμμάχους, καὶ τρέμει κανεὶς ἀναλογιζόμενος τὰς ἀνεπανορθώτους συνεπείας ἃς ἡ ἀδιακρισία αὐτὴ θὰ συνεπῆγε εἰς βάρος τοῦ Συμμαχικοῦ Στρατοῦ Ἀνατολῆς καὶ ἐμμέσως εἰς βάρος τοῦ ὅλου ἀγῶνος.

Ἀλλ' ὀφείλω νὰ εἴπω, πρὸς τιμὴν τοῦ Ἄγγλου στρατηγοῦ, ὅτι «ἐλησμόνησε» νὰ ἀρθρώσῃ εἰς τὸν Βασιλέα τὸ παραμικρὸν σχετικῶς πρὸς τὴν ἀνατεθεῖσαν εἰς αὐτὸν περίεργον αὐτὴν ἀποστολήν. Ὁ ἀξιωματικὸς οὗτος ἦτο πάρα πολὺ ἔντιμος στρατιώτης διὰ νὰ τὴν «ἐνθυμηθῇ». Ἡ εἰς τὸν Ἔκπτωτον ἐπίσκεψίς του περιωρίσθη οὕτως εἰς ἀπόδοσιν τυπικῆς φιλοφροσύνης πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς χώρας, ἐν ᾗ ἐμάχετο ὁ ἀγγλικὸς στρατός. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἄλλως τε ἐποχὴν ὁ στρατηγὸς Σαρράϊγ εἶχε κάμει ἀνάλογον ἐπίσκεψιν εἰς τὸν Βασιλέα. Καὶ μοῦ εἶνε ἀδύνατον νὰ μὴ προσθέσω ὅτι, κατὰ τὰς ἐπιθέσεις τοῦ 1917 καὶ τοῦ 1918, οἱ Ἄγγλοι στρατιῶται ἀπέδειξαν ὅτι ἐσκέπτοντο ὁμοίως ἀκριβῶς μὲ τὸν στρατηγόν των, διότι, ἀδιαφοροῦντες πρὸς τὰς ἐνεργείας μερικῶν πολιτικῶν, ἐπολέμησαν, ὅπως συνήθως, γενναιότατα.

Ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ στρατηγοῦ Σαρράϊγ, θὰ σημειώσω ὅτι ἐπανελθόντα ἐν Θεσσαλονίκῃ μετέβην νὰ τὸν ἐπισκεφθῶ διὰ νὰ μάθω τὰς ἐκ τοῦ ἐν Ἀθήναις ταξειδίου ἐντυπώσεις του. Καὶ ἔμαθα, μεταξὺ ἄλλων, ὅτι ὁ Βασιλεύς, ἀδιαθετῶν

ἐκείνην τὴν ἡμέραν, — ἦτον ἄρά γε ἀληθές ; — τὸν εἶχε δεχθῇ εἰς τὸ ἰδιαίτερόν του διαμέρισμα τοῦ 1ου πατώματος, καὶ ὅτι καθ' ἣν στιγμὴν ἀποχαιρετίσας ἐξήρχετο τοῦ δωματίου ὅπου εἶχε δοθῇ ἡ ἀκρόασις, ἀπατηθεὶς ὡς πρὸς τὴν θύραν τῆς ἐξόδου, ὁ στρατηγὸς εὑρέθη αἴφνης πρὸ γυναικείας σιλουέττας κεκρυμμένης ὄπισθεν αὐτῆς τῆς θύρας. Κατὰ τὴν περιγραφήν, ἡ σιλουέττα αὐτὴ δὲν ἦτο ἡ τῆς Βασιλίσσης Σοφίας. Μὲ ἐβεβαίωσαν ἔπειτα ὅτι ὁ κόμης von Mirbach, ὁ ἐν 'Αθήναις Γερμανὸς πρεσβευτής, εὑρίσκετο κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν παρὰ τῇ Βασιλίσσῃ διὰ νὰ κατασκοπεύσῃ καὶ ἀκούσῃ καὶ αὐτὸς τί θὰ ἔλεγε ὁ Γάλλος 'Αρχιστράτηγος εἰς τὸν Κωνσταντῖνον.

Φαίνεται ὅτι μεταγενεστέρως ὁ τρόπος αὐτὸς κατασκοπείας, ὅστις ἦτο τελείως ἄγνωστος κατὰ τὴν ἐποχήν μου, ἐτελειοποιήθη σπουδαίως, διότι ἡ Κα Κέννεθ Μπράουν (Δήμητρα Βακκᾶ) εἰς τὸ ἀξιόλογον ἔργον της «Αἱ Γερμανικαὶ ραδιουργίαι ἐν 'Ελλάδι» ὁμιλεῖ περὶ μερικῶν ἐπίπλων τοποθετημένων εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ γραφεῖον τοῦ Βασιλέως εἰς τὸ ἰσόγειον, καὶ ὄπισθεν τῶν ὁποίων ὁ Στρέϊτ καὶ ἄλλοι ἀκόμη ἐξήσκουν τὴν ἄτιμον ὑπηρεσίαν των. Αὐτὸ καὶ μόνον τὸ γεγονὸς ἀποδεικνύει ἀρκούντως μέχρι ποίου σημείου ἐξαρτήσεως εἶχεν ἐκπέσει ὁ Βασιλεὺς καὶ μαρτυρεῖ τὴν βαρεῖαν κηδεμονίαν, ἥτις ἐβάρυνεν ἐπ' αὐτοῦ.

'Αλλ' ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν στάσιν τῆς Συνεννοήσεως ἐν 'Αθήναις. 'Η Προσωρινὴ Κυβέρνησις εἶχεν ἤδη ἀπό τινος ἐγκατασταθῇ ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ κατεβάλλομεν πᾶσαν προσπάθειαν πρὸς σχηματισμὸν ταγμάτων καὶ πρὸς ἀποστολήν των εἰς τὸ μέτωπον, καὶ ἐν τούτοις αἱ συμμαχικαὶ στρατιωτικαὶ ἀποστολαὶ ἐν 'Αθήναις, διὰ νὰ εἶνε ἀρεσταὶ εἰς τὸν Βασιλέα, ἐπροκάλουν παντοειδεῖς δυσκολίας εἰς τοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ τοὺς στρατιώτας τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ συμμετάσχουν τοῦ κινήματος. Δύο ἐκ τῶν ἀνεψιῶν μου, παιδιὰ μήπω ἀκόμη 18 ἐτῶν, οἵτινες ἤθελον νὰ ἔλθουν ὡς ἁπλοῖ ἐθελονταὶ καὶ νὰ καταταχθοῦν εἰς τὸν στρατὸν τῆς 'Εθνικῆς 'Αμύνης, ἠμποδίσθησαν, ἐφυλακίσθησαν καὶ θὰ

ἐσφάζοντο ἴσως ἀπὸ τοὺς ἀστυνόμους τῆς κωνσταντινικῆς φατρίας, ἂν μή, ὅπως τὸ ὡμολόγησε κυνικώτατα εἰς τὴν μητέρα των ὁ φρούραρχος Ἀθηνῶν, εἶχαν ἐγκαίρως ἀναγνωρισθῆ ! Ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ εἴπῃ ὅτι, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, οἱ πράκτορες τοῦ Κωνσταντίνου ὑπεστηρίζοντο δυστυχῶς καὶ ἐβοηθοῦντο ἀπὸ τὰς ἐν Ἀθήναις στρατιωτικὰς ἀποστολάς. Θὰ ἦτο ἐνδιαφέρον νὰ μάθῃ κανεὶς ἀπὸ τοὺς κυρίους αὐτοὺς πόθεν τοὺς ἤρχοντο αὐταὶ αἱ διαταγαὶ καὶ πῶς ἦσαν διατυπωμέναι ! Αἰώνιαι ἀντιλογίαι καὶ ἀντιθέσεις !

Θὰ ἀναφέρω ἓν γεγονὸς προγενέστερον τοῦ πολέμου ὅπερ θἀποδείξῃ τὴν περὶ Τούρκων κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην Γαλλικὴν ἀντίληψιν.

Τὴν 25 Ἰουλίου 1914, εἷς Γάλλος μηχανικός, ὁ κ. Σ., ἀφικόμενος ἐκ Κυδωνιῶν τῆς Μ. Ἀσίας, ἐγένετο δεκτὸς εἰς ἀκρόασιν παρὰ τοῦ Βασιλέως καὶ τοῦ ἔδωκε φρικώδεις λεπτομερείας περὶ τῶν προσφάτων σφαγῶν καὶ ἐξώσεων καθ' ὁμάδας τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν, τῇ εἰσηγήσει, ὅπως τὸ προανέφερα, τοῦ Γερμανικοῦ ἐπιτελείου. Ὁ θαρραλέος αὐτὸς Γάλλος ἔσωσε, ἀλλὰ φεῦ ! προσωρινῶς μόνον, τὴν ζωὴν πλείστων Ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν, θέτων αὐτὰς ὑπὸ προστασίαν τῆς Γαλλικῆς σημαίας. Ὁ Βασιλεὺς τὸν ἐπαρασημοφόρησε, καὶ δικαιότατα, διὰ τοῦ σταυροῦ τοῦ Σωτῆρος εἰς ἀνάμνησιν τῶν παρασχεθεισῶν ὑπηρεσιῶν. Παρεκάλεσα τὸν κ. Σ. . . νὰ δημοσιεύσῃ, μόλις φθάσῃ εἰς Παρισίους, τὰ γεγονότα ὧν ὑπῆρξεν αὐτόπτης μάρτυς. Μοῦ ὑπεσχέθη νὰ τὸ κάμῃ, προσθέτων ὅμως ὅτι εἶχεν ἤδη στείλει πλείστας ἐκθέσεις εἰς τὸ Ὑπουργεῖον ἐπὶ τῆς καταστάσεως, ἀλλ' ὅτι τοῦ ἀπήντων πάντοτε ὅτι παρόμοιαι δημοσιεύσεις «δὲν ἦσαν πολιτικῶς σκόπιμοι». Ἔμαθα ἐκ τῶν ὑστέρων ὅτ τοῦ διετύπωσαν τὰς αὐτὰς ἀντιρρήσεις καὶ τὴν αὐτὴν ἄρνησιν δημοσιεύσεως τῆς παραμικρᾶς περιγραφῆς, μετὰ τὴν ἐν Γαλλίᾳ ἐπάνοδόν του. Δὲν ἦτο ἁρμόζον νὰ δυσαρεστήσουν «τοὺς καϋμένους τοὺς Τούρκους» διὰ τῆς απο-

καλύψεως άληθειών άφορωσών αύτούς καί δυναμένων νά τούς «άδικήσουν» τόσον είς τά όμματα του πολιτισμένου κόσμου.

Τό άποτέλεσμα τής πολιτικής αύτής είνε ότι τήν σήμερον, καίτοι νικημένη, ή Τουρκία σηκώνει άναιδώς τήν κεφαλήν καί άπειλεί έκ νέου. Έχει έμπιστοσύνην είς μερικούς ξένους κεφαλαιούχους !

Τό ότι ή Ρωσσία ύπεστήριζε τόν Κωνσταντίνον κατά του Βενιζέλου είνε εύεξήγητον. Ό Έκπτωτος δέν ήθελε νά έπέμβη : άν έπενέβαινε θά είχαμεν, κατά πάσαν πιθανότητα, άπελευθερώση τήν Κωνσταντινούπολιν καί τούτο δέν ήρεσκεν είς τούς Ρώσσους. Θά άποσιωπήσω τούς συγγενικούς δεσμούς οίτινες ήνωναν μερικάς αύλάς μέ τήν ίδικήν μας καί τάς άσκηθείσας ώς έκ τούτου πιέσεις ύπέρ του πρώην Βασιλέως. Τό ότι, έξ άλλου ή Ίταλία έμίσει τόν κ. Βενιζέλον, καί ύπεστήριζε έπιμόνως τόν Κωνσταντίνον, όστις διά τής πολιτικής του έξησφάλιζε τήν διχόνοιαν καί τήν άναρχίαν έν Έλλάδι, καί τούτο συνεβιβάζετο μέ τήν μακιαβελικήν Ίταλικήν πολιτικήν. Άλλά νά βλέπη κανείς τήν Άγγλίαν καί τήν Γαλλίαν ύποστηριζούσας καί αύτάς τότε ένα Βασιλέα φανερόν έχθρόν των, ίδού κάτι τι τό άκατανόητον. Καί ή περίεργος αύτή στάσις έξηκολούθησε όχι μόνον μέχρι τής ήμέρας καθ' ήν ό κακός δαίμων του Βασιλέως έτέθη έκποδών, άλλά καί μετά τήν έκθρόνισίν του. Έλέχθη μάλιστα ότι μέχρι τής τελευταίας ήμέρας, ύπήρχεν έν Άθήναις Σύμμαχός τις στρατηγός μέ τήν είδικήν έντολήν νά έπιβλέπη όπως ό Έκπτωτος μή έκθρονισθή. Τό πράγμα δέν μου φαίνεται πιθανόν, άλλά κάποτε ή στάσις τής Συνεννοήσεως καθίστα τό κάθε τι πιστευτόν.

Καθ' ήν στιγμήν γράφω τάς γραμμάς ταύτας, αί άγγλικαί έφημερίδες άγγέλλουν ότι τουρκόφιλός τις βουλευτής, ύπεραμυνόμενος τών Τούρκων παρά τάς προσφάτους σφαγάς τών Άρμενίων έν Μαράς τής Κιλικίας, έπηρώτησε τόν Λλόϋδ Τζώρτζ έπί τών «σφαγών» τών «διαπραχθεισών» έν Σμύρνη, κατά τήν έν Μαΐω 1919 αύτόθι άποβίβασιν τών στρατευμάτων μας. Άγνοώ ποίαν άπάντησιν θά δώση ό Άγγλος πρωθυπουργός, άλλά

θὰ ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ εἰς τὸν βουλευτὴν αὐτόν, — τοῦ ὁποίου ἡ περίεργος εὐαισθησία δὲν συγκινεῖται παρὰ διὰ ἑξηκοντάδα θυμάτων, καὶ ὄχι ὅταν πρόκειται περὶ τῶν ἑκατοντάδων χιλιάδων θυμάτων τῶν Τούρκων, — ὅτι ὅταν εἰσέρχωνται στρατεύματα εἰς μίαν πόλιν μὲ τὸ ὅπλον ἐπ' ὤμου, ὡς ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ παρατάξεως, καὶ ὅταν ἐκ τῶν οἰκιῶν ἐκρήγνυνται ἄνανδροι κατ' αὐτῶν πυροβολισμοί, οἱ ἀρχηγοὶ τῶν μονάδων τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ δὲν ἔχουν μόνον τὸ δικαίωμα ἀλλὰ καὶ τὸ καθῆκον νὰ διατάξουν τὴν χρησιμοποίησιν τῶν ὅπλων, πρὸς τιμωρίαν τῶν ἐξ ἐνέδρας προσβαλλόντων. Ἐξ ἄλλου, γνωρίζοντες τὸ προαιώνιον μῖσος μεταξὺ τῶν δύο λαῶν, οἱ διοικηταὶ τῶν ξένων στρατευμάτων θὰ ἔπρεπε ἴσως νὰ ἔχουν λάβει τὰ μέτρα των προτοῦ ἐπιτραπῇ ἡ ἀποβίβασις. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὁ βουλευτὴς αὐτὸς ὤφειλε νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ Ἕλληνες τῆς Μ. Ἀσίας ὑπέστησαν τὰ πάνδεινα ὡς τῆς τουρκικῆς ὠμότητος ἐπὶ πέντε αἰῶνας καὶ πλέον, καὶ ὅτι μεταξὺ τῶν στρατιωτῶν αὐτῶν ὑπῆρχον πιθανώτατα πατέρες, ἀδελφοὶ ἢ υἱοὶ θυμάτων τῆς τουρκικῆς θηριωδίας. Δὲν ἔχω σκοπὸν οὕτω ὁμιλῶν, — κάθε ἄλλο, — νὰ ὑπερασπίσω μεμονωμένους τινὰς στρατιώτας οἵτινες ἐλησμόνησαν τὸ καθῆκόν των, ἐλησμόνησαν ὅτι ἔφερον στολήν, προβαίνοντες εἰς ἐπιβολὴν ἀντιποίνων. Οὐδόλως σκέπτομαι νὰ δικαιολογήσω τὰς τιμωρητέας πράξεις των περὶ ὧν ἔγινε λόγος εἰς τὴν Βουλὴν τῶν Κοινοτήτων. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἤθελα, εἶνε νὰ διευκολύνω τὴν κατανόησιν τοῦ πράγματος.

Ἀξιωματικός τις τοῦ Ἀγγλικοῦ Ναυτικοῦ, ὁ ὁποῖος ἀνῆκε πρὸ τοῦ πολέμου εἰς τὴν Ἀγγλικὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ναυτικὴν ἀποστολήν, μοῦ ἔλεγε πρό τινων ἡμερῶν ὅτι ὅλοι οἱ Τοῦρκοι οὓς ἐγνώρισε μέχρι τοῦδε τοῦ εἶχαν φανῆ συμπαθεῖς. Θὰ ἠμποροῦσα νὰ εἴπω καὶ ἐγὼ τὸ ἴδιον, διὰ τινὰς ἐξ αὐτῶν οὓς ἐγνώρισα πολὺ φιλόφρονας. Ἐν τούτοις αὐτοὶ οἱ Τοῦρκοι εἶνε οἱ ἀδελφοὶ καὶ οἱ συγγενεῖς συστηματικῶν σφαγέων.

Ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ πρὸς στιγμὴν νὰ κάμω μικρὰν ἀναδρομήν.

Ἐὰν ἡ Συνεννόησις εἶχεν ἀποδεχθῆ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ πολέμου τὰς Ἑλληνικὰς προτάσεις, ὁ πόλεμος θὰ εἶχε ἀσφαλῶς τερματισθῆ δύο ἔτη ἐνωρίτερα, ἑκατομμύρια ἀνθρωπίνων ὑπάρξεων θὰ εἶχαν σωθῆ, καὶ μετ' αὐτῶν πόσοι πόνοι, πόσαι δυστυχίαι καὶ πόσα δάκρυα ! Δὲν θὰ ἠναγκαζόμεθα νὰ καταφύγωμεν εἰς τὴν ἀμερικανικὴν ἐπέμβασιν, τὴν μολαταῦτα τόσον πολύτιμον, καί, κἄτι πλέον, δὲν θὰ εἴχομεν πρὸ ἡμῶν τὸ φάντασμα τοῦ μπολσεβικισμοῦ, διότι ἡ Γερμανία δὲν θὰ εἶχε τότε τὸν καιρὸν νὰ τὸν δημιουργήσῃ καὶ ὀργανώσῃ ἐν Ρωσσίᾳ.

Ναί ! Οὔτε ἡ Γερμανία οὔτε οἱ σύμμαχοί της δὲν συνετρίβησαν ὅπως ἔπρεπε. Δὲν ᾐσθάνθησαν ἀκόμη ἐφ' ἑαυτῶν τὸ βάρος τῆς ἥττης, ὅπως τὸ ἤξιζαν, διὰ τὴν εὐθύνην ἣν ἀνέλαβαν προκαλοῦντες τὸν φρικώδη αὐτὸν πόλεμον.

Ἐνθυμοῦμαι ὅτι τὴν 28 Σεπτεμβρίου 1918 εὑρισκόμενος εἰς τὰς πρώτας γραμμὰς εἶδα διερχομένους ἐν αὐτοκινήτῳ τοὺς πρὸς συνθηκολόγησιν πληρεξουσίους τῆς Βουλγαρίας συνοδευομένους ὑπὸ τοῦ γραμματέως τοῦ Ἀμερικανοῦ ἐν Σόφιᾳ ἐπιτετραμμένου, ὅστις μετέβαινε μετ' αὐτῶν μέχρι Θεσσαλονίκης, ἐνῷ ὁ κ. Μόρφυ ἐπήγαινε εἰς Σβέτι Βρὰκ ὅπου ἀνέμεινε μὲ ἀνυπομονησίαν τὸ ἀποτέλεσμα τῶν διαπραγματεύσεων. Τὴν μεθεπομένην, τὴν αὐγήν, καθ' ἣν στιγμὴν ἐπρόκειτο, μὲ τὸ ἱππικὸν σύνταγμα τῆς Derbyshire yeomanry, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχα ζητήσει νὰ προσκολληθῶ διὰ τὴν ἐπέλασιν κατά τινων γερμανο-βουλγαρικῶν πυροβολαρχιῶν, πρὸς τὸ μέρος τοῦ Πετριτσιοῦ, ἤμεθα ἤδη ἔφιπποι, ὁ συνταγματάρχης Nielson μοῦ ἀνεκοίνωσε διαταγὴν τοῦ στρατηγοῦ Briggs, ἐπιβάλλουσαν εἰς ἡμᾶς νὰ παύσωμεν πᾶσαν ἐπιχείρησιν διότι ἡ ἀνακωχὴ εἶχεν ὑπογραφῆ μετὰ τῆς συνθηκολογούσης καὶ παραδιδομένης εἰς ἡμᾶς Βουλγαρίας. Καὶ τοῦτο ἐν μέσῃ ὁρμητικῇ μαχητικῇ ἐξάψει τῶν στρατευμάτων μας, καὶ ἐνῷ ἠλπίζαμεν νὰ κόψωμεν τὴν ὑποχώρησιν μεγάλου μέρους τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ εἰς τὰ στενὰ τῆς Κρέσνας.

Ἀναγινώσκων τὴν διαταγὴν δὲν ἠδυνήθην νὰ μὴ συσχετίσω ταύτην μὲ τὴν πρὸ δύο ἡμερῶν συνάντησίν μας μετὰ τοῦ συνο-

δεύοντος τοὺς Βουλγάρους πληρεξουσίους διπλωμάτου. Καὶ ἔσχον ἀμέσως τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἀτυχοῦς καὶ ἰδίως παρακαίρου ἐπεμβάσεως μερικῶν Δυνάμεων ὑπὲρ τῶν Βουλγάρων, ἥτις ἔτεινε εἰς τὴν ἀποδοχὴν ἀνακωχῆς καὶ εἰ δυνατὸν ἀμέσου εἰρήνης ἐπὶ τῇ ἐλπίδι νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν βουλγαρικὴν ὑποστήριξιν κατὰ τῆς Τουρκίας. Αὐτὸ ἀκριβῶς ἐφοβεῖτο πάντοτε καὶ δικαιότατα ὁ κ. Βενιζέλος, ὅταν μετέδιδε εἰς τὸν Βασιλέα τοὺς φόβους του μήπως ἡ Βουλγαρία ὑποκαθίστατο εἰς ἡμᾶς, παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Συμμάχων.

Προσεπάθησαν φυσικὰ οἱ Βούλγαροι νὰ ἐπιρρίψουν ὅλα των τὰ σφάλματα ἐπὶ τοῦ Βασιλέως τῆς Βουλγαρίας διὰ νὰ μειωθῇ ἡ εὐθύνη τοῦ λαοῦ του. Ἀλλὰ διατί ἡ Βουλγαρία δὲν ἔκαμεν ὅ,τι ἔκαμε ἡ Ἑλλάς ; Διατί δὲν ἔκαμε καὶ αὐτὴ ἐπανάστασιν, διὰ νὰ κατανικήσῃ τὴν θέλησιν τοῦ Βασιλέως της ;

Ὅταν τὴν αὐτὴν ἡμέραν μετέβην νἀποχαιρετίσω τὸν στρατηγὸν Sir Charles Briggs, δὲν τοῦ ἀπέκρυψα τὴν πικρίαν μου καὶ τοῦ εἶπα ὅτι τώρα πλέον δὲν εἶχα παρὰ μίαν εὐχήν : τὸ κολοσσαῖον αὐτὸ λάθος τὸ διαπραχθὲν εἰς τὸ Μακεδονικὸν μέτωπον νὰ μὴ τὸ ἐπαναλάβουν οἱ Σύμμαχοι καὶ εἰς τὸ δυτικὸν μέτωπον. Ἐν τούτοις, δυστυχῶς, τὸ ἴδιο λάθος καὶ ἐκεῖ τὸ διέπραξαν ! Ὅπως ἠμπόδισαν τὸν στρατὸν τῆς Ἀνατολῆς νὰ ἐπιβάλῃ τὴν ὑπογραφὴν τῆς ἀνακωχῆς ἐν Σόφιᾳ ἢ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁμοίως οἱ Σύμμαχοι δὲν παρέτειναν τὰς ἐχθροπραξίας εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐπιβάλουν τοὺς ὅρους των ἐν Βερολίνῳ. Τοῦ λάθους αὐτοῦ αἱ συνέπειαι ἐκτυλίσσονται ἀκόμη. Καὶ ἡ τελευταία λέξις δὲν ἐλέχθη ἀκόμη . . . .

Πῶς ἐλησμονήθησαν αἱ θαυμάσιαι αὐταὶ ἀρχαὶ τοῦ Μ. Ναπολέοντος, ὅστις ἔλεγε ὅτι ἡ εἰρήνη διὰ νὰ εἶνε μόνιμος πρέπει νὰ ὑπογραφῇ ὑπὸ τοὺς κρότους τῶν πυροβόλων ! Ἀληθὲς εἶνε ὅτι ἡ Συνθήκη τῶν Βερσαλλιῶν ὑπεγράφη καὶ αὐτὴ τὴν 28 Ἰουνίου 1919 ὑπὸ τοὺς κρότους τῶν πυροβόλων, ἀλλὰ τὰ πυροβόλα αὐτὰ ἦσαν πολὺ μακρὰν διὰ νὰ ἀκουσθοῦν ἀπὸ τὴν διάσκεψιν τῶν Βερσαλλιῶν ! . . .

Διὰ νὰ περιορισθῶ εἰς τὰ τοῦ Μακεδονικοῦ μετώπου, ἠμπορῶ ἄρά γε νὰ περιορίσω τὰς πικροτάτας αὐτὰς σκέψεις μου, ὅταν συλλογίζωμαι τί θὰ εἶχεν ἤδη τώρα συντελεσθῇ ἐὰν εἶχαν ἀφεθῇ τὰ στρατεύματα τῆς Ἀνατολῆς νὰ εἰσέλθουν εἰς Σόφιαν καὶ ἐκεῖθεν νὰ βαδίσουν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ; Δὲν εἶνε μήπως ὁλοφάνερον ὅτι τὸ τόσον δύσλυτον καὶ γηραιὸν αὐτὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα θὰ εἶχε αὐτομάτως τότε λυθῇ ἅπαξ διὰ παντός ; Ἠδύνατο κανεὶς νὰ ὀνειρευθῇ καλυτέραν πρὸς τοῦτο εὐκαιρίαν ; Θὰ ἠδύναντο μήπως, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, οἱ Τοῦρκοι, μιμούμενοι τοὺς Γερμανοὺς αὐθέντας των, νὰ σηκώσουν σήμερον ἐκ νέου τὴν κεφαλὴν καὶ νὰ ἀπειλοῦν ἀκόμη ;

Εἶνε ἀναμφισβήτητον. Ἐὰν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, — καὶ βέβαια δὲν τοὺς ἔλειψαν αἱ ὑποδείξεις — οἱ Σύμμαχοι ἐδείκνυον μείζονα διορατικότητα, ἐὰν ὑπεστήριζον εἰλικρινῶς τὴν Ἑλλάδα, ὅλα θὰ ἦσαν διαφορετικά. Πολυάριθμοι δυσκολίαι θὰ εἶχαν ἀποσοβηθῇ, καὶ δὲν θὰ ἐνεφανίζοντο τώρα τόσα προβλήματα, ἀπειλοῦντα τὸ μέλλον.

Καὶ τί ἐχρειάζετο ὅπως τὸ ὄνειρον αὐτὸ καταστῇ πραγματικότης ; Ὀλίγη περισσοτέρα ἀποφασιστικότης, καὶ μερικαὶ ἀγγλογαλλικαὶ μεραρχίαι, αἵτινες θὰ ἀπεστέλλοντο, ἐγκαίρως ὅμως, εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἀλλὰ προτοῦ ἀποσταλοῦν, θὰ ἔπρεπε νὰ προσελκυσθῇ ἡ ἐμπιστοσύνη τῆς Ἑλλάδος, διὰ πολιτικῆς ἐντίμου πρὸς αὐτήν, χωρὶς γλύκαις πρὸς τὸν Βούλγαρον καὶ περιποιήσεις πρὸς τὸν Τοῦρκον.

Ποσάκις, ὑποστηριζόμενος παρὰ τοῦ στρατηγοῦ Δαγκλῆ, δὲν ἐπεχείρησα νὰ διεγείρω τὴν φιλοδοξίαν τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου, παριστῶν εἰς αὐτὸν τὴν πιθανότητα νὰ ἀναλάβῃ τὴν γενικὴν διεύθυνσιν τοῦ πολέμου εἰς τὰ Βαλκάνια καὶ προδιαγράφων εἰς αὐτὸν τὸν ἔνδοξον ρόλον, ὁ ὁποῖος τοῦ ἐπεφυλάσσετο ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ ἐάν, ἐπὶ κεφαλῆς ὅλου τοῦ στρατοῦ, καὶ τῶν γαλλικῶν καὶ ἀγγλικῶν μεραρχιῶν εἰσήρχετο θριαμβευτὴς εἰς τὸ Βυζάντιον !

Ἐνταῦθα θὰ ἀναφέρω ἕνα ἀστεϊσμὸν τοῦ κ. Βενιζέλου, ὅστις

εἶπε κάποτε εἰς μίαν Κυρίαν ἥτις τὸν ἐπείραζε ἕνα βράδυ διὰ τὸ πάθος του πρὸς τὸ μπρίδζ, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχε ἐπιδοθῇ ἀπὸ τῆς ἀπομακρύνσεώς του ἐκ τῆς ἀρχῆς :

— Κυρία μου, ἐὰν δὲν ἔπαιζα κατ' αὐτὴν τὴν στιγμὴν μπρίδζ, θὰ εὑρισκόμην εἰς τὸ σπῆτί μου ἀναγινώσκων ἢ μελετῶν. 'Αλλ' ἐπειδὴ αἰσθάνομαι ἐνίοτε τὴν ἀνάγκην ἀναπαύσεως, ἐὰν δὲν ἔκαμνα τίποτε, ἀναγκαστικῶς θὰ ἐσκεπτόμην, καὶ ὅταν σκέπτωμαι ἀκουσίως συλλογίζομαι τὴν θέσιν εἰς τὴν ὁποίαν θὰ εὑρίσκετο τώρα ἡ χώρα μας ἐὰν ὁ Βασιλεὺς μὲ εἶχε ἀφήσει νὰ ἐφαρμόσω τὴν πολιτικὴν ἥν εἰσηγούμην. Καὶ ὅταν συλλογίζωμαι ταῦτα, καὶ βλέπω ἀφ' ἑτέρου τὰ σήμερον συμβαίνοντα, νομίζω ὅτι γίνομαι τρελλός. 'Αλλὰ βλέπετε, Κυρία μου, ἂν ἐγινόμην τρελλὸς θὰ ἐδικαίωνα τὸν Βασιλέα Κωνσταντῖνον καὶ τοὺς ὀπαδούς του, οἱ ὁποῖοι διατείνονται ὅτι εἶμαι ἰδεαλιστὴς καὶ φαντασιόπληκτος καὶ ὅτι τὰ ὄνειρα ποῦ ἔτρεφα διὰ τὴν 'Ελλάδα δὲν ἦσαν παρὰ τὰ ὄνειρα ἑνὸς τρελλοῦ ! Καταλαμβάνετε τώρα, Κυρία μου, — ἐπρόσθεσε μειδιῶν μὲ μελαγχολίαν, — ὅτι δὲν ἔχω οὔτε κἂν τὸ δικαίωμα νὰ γίνω τρελλός ! . . .

Ὄχι. Χιλιάκις ὄχι ! Τὸ ὄνειρόν του δὲν ἦτο τὸ ὄνειρον τρελλοῦ. Τὰ γεγονότα τὸ ὑπεραπέδειξαν !

Γράφων, δὲν ἔχω σκοπὸν νὰ κατηγορήσω τὴν Συνεννόησιν, οὔτε νὰ κλαυθμηρίσω ἀνωφελῶς ἐπάνω εἰς ἓν ἀνεπανόρθωτον παρελθόν. Καὶ ἀκόμη ὀλιγώτερον ἐπιθυμῶ, ἐπιρρίπτων εὐθύνας καὶ ἐπὶ ἄλλων, νὰ μειώσω τὴν εὐθύνην τοῦ 'Εκπτώτου ἢ νὰ ὑπερασπισθῶ αὐτὸν, τὸ 'Επιτελεῖόν του, καὶ τοὺς ἀναξίους συμβούλους του. Οὐδὲν σφάλμα τῶν Συμμάχων ἠμπορεῖ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἐγκληματικήν των διαγωγήν. 'Οσονδήποτε μικρὰ καὶ ἀσθενὴς καὶ ἂν εἶνε, μία χώρα ὀφείλει, χωρὶς οὔτε νὰ παραιτῆται τῶν τίτλων της οὔτε νὰ χάνῃ τὴν ἀξιοπρέπειάν της, νὰ γνωρίζῃ νὰ ὑποκύπτῃ εἰς τὸν νόμον τοῦ ἰσχυροτέρου, ὅταν μάλιστα συγχρόνως ἐκτελῇ ἰδίως καὶ τὸ καθῆκόν της. 'Η ὑπομονὴ εἶνε ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀσθενοῦς. 'Αλλ' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐζητεῖτο ἀπὸ

τὴν Ἑλλάδα δὲν ἦτο νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὸν νόμον τοῦ ἰσχυροτέρου, — ὅπως οἱ Κωνσταντινικοὶ ἤθελαν νὰ πείσουν τὸν κόσμον, — ἀλλά, παρέχουσα τὴν ὑποστήριξίν της εἰς τοὺς Συμμάχους, νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν δρόμον τῶν ἐθνικῶν της πόθων καὶ νὰ πραγματοποιήσῃ τὰ ἰδανικά της.

Γράφων τὰς σελίδας αὐτὰς μίαν ἰδέαν, ἕνα σκοπὸν ἔχω : νὰ ὑπερασπίσω τὴν πατρίδα μου κατ' ἀδικωτάτων ἐνίοτε κατηγοριῶν, καὶ νὰ ἀποδείξω ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν ὑπέχει ὅλην τὴν εὐθύνην δι' ὅλα ὅσα ἀρέσκονται, συχνάκις ἐπιπολαιότατα, νὰ τῆς ἐπιρρίπτουν.

Τὸ ἐπαναλαμβάνω ἀκόμη μίαν φοράν : ἐὰν ἐξαίρω μὲ τόσην πικρίαν καὶ τόσον ἀποτόμως ἐνίοτε τὰ σφάλματα τῆς συμμαχικῆς πολιτικῆς εἰς τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα καὶ ἰδίως ἀπέναντι τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ πολέμου, δὲν τὸ κάμνω διὰ νὰ ὑπεραμυνθῶ τοῦ Βασιλέως. Καὶ ἂν ἤθελα ἀκόμη νὰ τὸν ὑπερασπίσω, θὰ ὠπισθοχώρουν πρὸ τῆς συντριβούσης κάθε τοιαύτην προσπάθειαν πραγματικότητος τῶν γεγονότων.

Θὰ εἶνε ποτὲ δυνατὸν νἀρνηθῇ τις, — ὁ ἴδιος ἄλλως τε θὰ ἠδύνατο ἆρά γε νὰ τὸ ἀρνηθῇ — ὅτι κατὰ τὸν πόλεμον αὐτὸν ὑπῆρξε ὁ σύμμαχος τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Τούρκων ; Καὶ μετ' αὐτό, ἔχει κανεὶς ἀνάγκην νὰ προσθέσῃ ἄλλο τι ἐναντίον του; Μήπως οἱ ὑπερασπισταί του ἠμποροῦν νὰ ἐξουδετερώσουν τὸ γεγονὸς ὅτι ἐν μέσῳ τουρκικῷ ὑπουργικῷ συμβουλίῳ, ὁ Ἐμβὲρ πασσᾶς ἐδήλωσε κατὰ Μάρτιον τοῦ 1915, ὅτι ἡ Τουρκία ἠδύνατο «μετὰ βεβαιότητος νὰ σταθμίσῃ ἐπὶ τῆς συμμαχίας τοῦ Κωνσταντίνου» ; Καὶ δύναταί τις νἀρνηθῇ ὅτι ὁ Τουρκικὸς τύπος ἀπέβλεπε πρὸς τὴν ἐνδεχομένην μετάκλησιν τοῦ κ. Βενιζέλου, συνεπείᾳ τῶν κατὰ Μάϊον τοῦ 1915 ἐκλογῶν, ὡς πρὸς γεγονὸς ἰσοδυναμοῦν μὲ τὴν καταστροφὴν τῆς Τουρκίας ;

Ὄχι! Κάθε ὑπεράσπισις εἶνε ἀδύνατος. Καὶ αὐτοὶ οἱ ὑπὲρ τοῦ Βασιλέως δὲν θὰ ἐτόλμων ποτὲ νὰ παρουσιασθοῦν ὡς δικηγόροι του πρὸ τοῦ δικαστηρίου τῆς Ἱστορίας, ἐὰν ἐγνώριζαν ὅτι, ὅταν τὸ *** πεζικὸν σύνταγμα, ἐφ' οὗ ἡ κωνσταντινικὴ φατρία ἐστή-

ριζε τόσας ἐλπίδας, ἔφθασεν ἐκ τῆς Παλαιᾶς Ἑλλάδος, εἰς τὸ μέτωπον τῆς Λιούμνιτσας, οἱ Βούλγαροι, μαθόντες τοῦτο παρὰ τῶν κατασκόπων των, ἤρχισαν κραυγάζοντες ἀπὸ τὰ πλησιέστερα τῶν ἰδικῶν μας χαρακώματά των : «Ζήτω ὁ Κωνσταντῖνος» (ἑλληνιστί), μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ ἐξωθήσουν εἰς αὐτομολίαν τὰ στρατεύματα ποῦ ἐθεώρουν πιστὰ εἰς τὸν Βασιλέα. Ἀλλὰ ἡ κραυγὴ αὐτὴ δὲν εὕρισκε πλέον ἠχὼ εἰς τὴν καρδίαν τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν. Πρὸ τοῦ αἰωνίου των ἐχθροῦ ὑπερίσχυσε ἡ συναίσθησις τοῦ καθήκοντος.

Θὰ διηγηθῶ τὸ ἀκόλουθον περιστατικόν.

Τὴν 19ην Ἀπριλίου 1915 ὁ Μεγαλειότατος μὲκάλεσε διὰ νὰ μοῦ ἐπιδείξῃ ἓν τηλεγράφημα τοῦ πρίγκηπος Γεωργίου καὶ τὴν ἀπάντησιν ἥν ἰδιοχείρως ἔγραψε ἐνώπιόν μου. Τὴν 14ην Ἀπριλίου, παραιτουμένη τῆς ἀπαιτήσεώς της νὰ ὑποχρεώσῃ τὴν Βουλγαρίαν νὰ συμμετάσχῃ καὶ αὐτὴ τοῦ πολέμου, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἐκηρύσσετο διατεθειμένη νὰ ἐξέλθῃ τῆς οὐδετερότητος ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ τῆς ἐγγυηθῇ ἡ ἐδαφικὴ οὐδετερότης τῆς Ἑλλάδος διὰ χρονικὸν διάστημα ἐκτεινόμενον πέραν τοῦ τέρματος τοῦ πολέμου, δεδομένου τοῦ βουλγαρικοῦ κινδύνου ὅστις θὰ ἦτο τότε διπλασίως ἀπειλητικός. Ὁ κ. Μπριὰν ἐθεώρησε τὴν ἀπαίτησιν αὐτὴν ὑπερβολικήν. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἐπρότεινε τότε τὴν συμμετοχὴν εἰς τὸν πόλεμον τοῦ στόλου της μόνου, τοῦ στρατοῦ της ἐπιφυλασσομένου διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον κατὰ τῆς Βουλγαρίας. Ὁ κ. Δελκασσὲ ἀπήντησε ἐκφράζων τοὺς φόβους του μὴ τυχὸν «δυσαρεστηθῇ» ἡ Βουλγαρία. Τότε ὁ Πρίγκηψ Γεώργιος ἐτηλεγράφησεν ἐκ Παρισίων εἰς τὸν Βασιλέα, ἐπιπλήσσων αὐτὸν διὰ τὰς δυσκολίας ἅς, κατ' αὐτόν, παρείχομεν εἰς τὴν Συνεννόησιν.

Λυποῦμαι ὅτι δὲν ἔχω πρόχειρον τὸ τηλεγράφημα αὐτὸ τοῦ Πρίγκηπος. Ἀλλ' ἐξ ἄλλου δίδω κάτωθι ἀντίγραφον τῆς ἀρκετὰ βιαίας ἀπαντήσεως τοῦ Κωνσταντίνου. Ὅταν ὑπέδειξα εἰς τὴν Α. Μ. ὅτι ὁ Πρίγκηψ θὰ μετεβίβαζε ἴσως τὴν ἀπάντησιν αὐτὴν πρὸς ἀνάγνωσιν εἰς τὸν κ. Δελκασσὲ καὶ ὅτι τὸ ὕφος της δὲν

ἦτο καὶ πολὺ διπλωματικόν, ὁ Βασιλεὺς μοῦ ἀπηγόρευσε ρητῶς νὰ μεταβάλω τὸ παραμικρόν. Ἰδοὺ τὸ τηλεγράφημα :

«19 Ἀπριλίου 1915.

«Πρέσβυν Ἑλλάδος ἐν Παρισίοις διὰ Πρίγκηπα Γεώργιον

«Παρακαλῶ νὰ ἀνακοινώσῃς εἰς τὸν Δελκασσὲ ὅτι παρερμηνεύει περιέργως τὴν ἄποψίν μας. Εἶνε ἀπολύτως ἀνακριβὲς ὅτι κατ' οὐδένα λόγον δὲν θέλομεν νὰ ἐξέλθωμεν τῆς οὐδετερότητος. Θὰ ἦτο βλακῶδες νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ἀλληλεγγύη τῶν Δυνάμεων δὲν μᾶς φαίνεται ἀρκετὴ ἀπέναντι τῆς Βουλγαρίας. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ Βουλγαρία δὲν θὰ ἐξέλθῃ τῆς οὐδετερότητος καὶ ἐπειδὴ μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου ἡ ἀλληλεγγύη αὐτὴ δὲν θὰ ὑφίσταται πλέον, εἴμεθα πεπεισμένοι ὅτι τότε, ἡ Βουλγαρία, ἰσχυρὰ καὶ ἀναπαυμένη, θὰ ἐπωφεληθῇ τῆς ἐξασθενήσεως ἡμῶν διὰ νὰ μᾶς ἐπιτεθῇ ἐξ ἐκδικητικότητος πρῶτον καὶ ἵνα κατακτήσῃ τὰς χώρας τὰς ὁποίας ὀρέγεται. Δὲν φαίνονται ἐν Εὐρώπῃ ἀντιλαμβανόμενοι τῆς ψυχολογικῆς καταστάσεως τῆς Βουλγαρίας. Διαμαρτύρομαι ἐπίσης μὲ ὅλας μου τὰς δυνάμεις κατὰ τοῦ ὑπαινιγμοῦ ὅτι δῆθεν ἠθελήσαμεν νὰ παρασύρωμεν τὰς Δυνάμεις εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Βουλγαρίας. Εἴμεθα πρὸ παντὸς τίμιοι καὶ παρακαλῶ τὸν κ. Δελκασσὲ νὰ μὴ τὸ λησμονῇ.

«Ὑπογρ. Κωνσταντῖνος Β.».

Τείνων εἰς ἐμὲ διὰ νὰ κρυπτογραφήσω τὸ ἰδιοχείρως γραφὲν αὐτὸ τηλεγράφημα, — τοῦ ὁποίου κατέχω ἀκόμη τὸ πρωτότυπον, ὁ Βασιλεὺς μοῦ εἶπε μὲ βαθυτάτην πικρίαν, τόσον βαθεῖαν ὥστε ἀσφαλῶς κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἦτο εἰλικρινής, — ἐκτὸς ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι καὶ ἐγὼ ἐνεπαίχθην, ὅπως τόσοι ἄλλοι, τοῦθ' ὅπερ θεωρῶ ἀπίθανον :

— Οἱ Σύμμαχοι δὲν θέλουν νὰ ἐννοήσουν ὅτι δὲν ἐπιθυμῶ νὰ τοὺς προσφέρω ἠθικὴν μόνον ὑποστήριξιν, ἀλλὰ πραγματικὴν καὶ θετικὴν βοήθειαν μὲ ὅλον μου τὸν στρατὸν καὶ ὅλον μου τὸν

στόλον· ἀλλά, πρὸς τοῦτο, ὀφείλω νὰ ἔχω τὰς χεῖρας ἐλευθέρας πρὸς τὸ μέρος τῆς Βουλγαρίας.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὁ Βασιλεὺς θὰ ἐπενέβαινε, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ φαίνεται ἐπεμβαίνων αὐθορμήτως καὶ ὄχι ὑποκύπτων εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ κ. Βενιζέλου ὑποστηριζομένην πολιτικήν. Οἱ περὶ Βουλγάρων φόβοι του ἦσαν ἄλλως τε βάσιμοι, ἀλλ' ἡ ψυχολογική του αὐτὴ κατάστασις δὲν ἐπέπρωτο νὰ διαρκέσῃ, ὅπως ἄλλως τε ἐφήμερος ὑπῆρξε καὶ ἡ ἀγανάκτησίς του κατὰ τοῦ κ. Δελκασσέ, ὅστις ἐτόλμα νἀμφιβάλλῃ περὶ τῆς τιμιότητός του... Οἱ Βούλγαροι κατέστησαν σύμμαχοί του, καὶ τὴν τιμήν του φεῦ! μόνος του τὴν ἐδολοφόνησε!

Μοῦ εἶνε ἀδύνατον νὰ κλείσω τὸ περὶ Κωνσταντίνου καὶ Συνεννοήσεως αὐτὸ κεφάλαιον, χωρὶς νἀποδώσω φόρον εὐγνωμοσύνης εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἀειμνήστου Βασιλέως Γεωργίου, διὰ τὴν συμβουλὴν ἥν, οὕτως εἰπεῖν πέραν τοῦ τάφου, ἔδιδε εἰς τὸν Ἔκπτωτον ὑπὲρ τῶν Συμμάχων.

Τὴν ἡμέραν καθ' ἥν ὁ ἐν Ἀθήναις Πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας εἶχεν ἔλθει εἰς τὰ Ἀνάκτορα διὰ νὰ ἀναγγείλῃ ἐπισήμως τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου, ἐπανέλαβα εἰς τὸν Βασιλέα, καίτοι οὐδεὶς ἐξ ἡμῶν ἠδύνατο τότε νὰ φαντασθῇ τὰ ἀκολούθως συμβάντα, τοὺς λόγους αὐτοὺς τοῦ πατρός του:

— Ἐὰν ποτὲ ἡ Εὐρώπη ὁλόκληρος ἐκήρυσσε τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Γαλλίαν, ἡ θέσις τῆς μικρᾶς Ἑλλάδος θὰ ἦτο παρὰ τὸ πλευρόν των.

Ἀτυχῶς τὸ ὄνομα τοῦ προσώπου εἰς ὃ ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος εἶχεν εἴπει αὐτοὺς τοὺς λόγους μοῦ διαφεύγει τώρα. Ἐὰν αἱ σελίδες αὐταὶ πέσουν ποτὲ ὑπὸ τὰ ὄμματά του, θὰ τοῦ ἤμην εὐγνώμων νὰ μοῦ τὸ ὑπενθυμίσῃ.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΙΒ!
ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΠΑΝΤΟΤΕ
ΝΙΚΗΤΗΣ

Η ΑΣΘΕΝΕΙΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ

Πολλοὶ μῦθοι διεδόθησαν σχετικῶς μὲ τὴν κατὰ τὰ 1915 ἀσθένειαν τοῦ Βασιλέως. Ἐλέχθη ὅτι ἐπρόκειτο περὶ «πολιτικῆς» ἀσθενείας. Ἐλέχθη ὅτι ἡ Βασίλισσα Σοφία, ἐν μέσῳ σφοδρᾶς συζητήσεως περὶ Γερμανίας, ἐπλήγωσε τὸν Βασιλέα κατάστηθα μὲ ἐγχειρίδιον, καὶ ἀκόμη ἀνεκάλυψαν παντοειδεῖς ἄλλας ἀναλόγους μυθιστορηματικὰς βλακείας. Ὅλα αὐτὰ εἶνε τερατωδῶς ψευδῆ. Ὁ Κωνσταντῖνος ἠσθένησε πραγματικῶς, καὶ μάλιστα σοβαρώτατα, μέχρι τοῦ βαθμοῦ νὰ κινδυνεύσῃ ἐνίοτε ἡ ζωή του. Καὶ γνωρίζω πῶς ἡ ἀσθένειά του αὐτή, καὶ ποῦ, ἐπροκλήθη.

Τοῦτο συνέβη εἰς τὴν οἰκίαν τῆς Κας Στράτου (1), τὴν ὁποίαν ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ ὀνομάσῃ τὴν Ἐγερίαν τῶν Ἐπιστράτων. Ὁ σύζυγός της εἶχε πάντοτε ὡς μόνην θρησκείαν μίαν καιροσκοπικὴν πολιτικήν, χωρὶς οὔτε κἂν σκιὰν πατριωτισμοῦ. Ἦτο τότε ὑπουργὸς εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τοῦ κ. Βενιζέλου, ὁπόθεν ἐξεδιώχθη διὰ κάποια σκάνδαλα.

Τὸ βράδυ ἐκεῖνο ἡ ζέστη ἦτο ὑπερβολικὴ εἰς τὰς αἰθούσας, καὶ τὸ ψῦχος δριμύ, ἔξω. Δὶς ὁ Μεγαλειότατος μὲ ἠμπόδισε, διότι δῆθεν ἔκαμνε πολλὴν ζέστην, νὰ κλείσω τὸ παράθυρον τὸ ὁποῖον εἶχαν ἀνοίξῃ ὀπίσω του, ἐνῷ ἱστάμενος παρὰ τὸ κλειδοκύμβαλον, συνωμίλει μετὰ τῆς Κας Ναδίνας Σλῆμαν, ἄλλης καὶ αὐτῆς ἐπιστρατευτικῆς Μαινάδος, Γαλλίδος ἀρνησιπάτριδος, συζευχθείσης ἕνα Γερμανο-Γραικύλον, υἱὸν τοῦ διασήμου Γερμανοῦ ἀρχαιολόγου. Μετὰ τρεῖς ἡμέρας, ὁ Βασιλεὺς ὑφίστατο τὴν πρώτην

(1) Κατ' ἐκείνην τὴν ἑσπερίδα ἔσχον μετὰ τοῦ κ. Ζωγράφου, ὑπουργοῦ τότε τῶν Ἐξωτερικῶν, τὴν περὶ ἧς ἀνωτέρω ὡμίλησα συνομιλίαν.

προσβολὴν τῆς ἀσθενείας του ἐξ ἧς ἐπέπρωτο τόσον νὰ ὑποφέρῃ· ἐπρόκειτο περὶ μολυσματώδους ὑγρᾶς πλευρίτιδος.

Ὄχι μόνον εἶνε ἀπολύτως ψευδὲς ὅτι δῆθεν ἡ Βασίλισσα Σοφία τὸν ἐπλήγωσε, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας τὸν ἐπεριποιήθη μὲ ἀκούραστον ἀφοσίωσιν, νυχθημερόν, ἐπὶ πολλὰς ἑβδομάδας, παρὰ τὴν τότε ἐξασθένησιν καὶ τῆς ἰδικῆς της ὑγείας. Ὁ ἀσθενὴς δὲν ἤθελε ἄλλην νοσοκόμον ἀπὸ τὴν «Σόφη» του. Ἐπερνοῦσε ἡ Μεγαλειοτάτη ὁλοκλήρους τὰς ἡμέρας της παρὰ τὸ προσκέφαλόν του, καὶ τὰς νύκτας, ἐξαπλωμένη, ἐνδεδυμένη, ἐπὶ μικροῦ καναπέ, παρὰ τὴν κλίνην του. Κατὰ τὴν ἀσθένειάν του, ὁ Βασιλεὺς μὲ ἐκάλεσε μίαν ἡμέραν παρ' αὐτῷ· ἅμα εἰσῆλθα εἰς τὸ δωμάτιόν του, ἡ Βασίλισσα, ἐκ διακριτικότητος ἴσως, ἀλλὰ πιθανώτατα καὶ διότι μὲ ἀπηχθάνετο ἐγκαρδίως, ἠγέρθη ἀποτόμως καὶ ἐξῆλθε, συναποφέρουσα καὶ τὸ ἐργόχειρόν της. Καὶ ἐν τούτοις, δὲν εἶχα πρὸς αὐτήν, τότε, παρὰ θαυμασμὸν διὰ τὴν νοσηλευτικήν της ἀφοσίωσιν, ἥτις, χάρις εἰς τὴν σιδηρᾶν της θέλησιν δὲν τὴν ἐμπόδιζε, νὰ ἐξακολουθῇ, κάθε πρωΐ, τελεία σπητονοικοκυρά, τὰς τακτικάς της ἀνὰ τὰ Ἀνάκτορα καὶ μέχρι καὶ τοῦ μαγειρείου περιοδείας.

Ἀλλ' ἂν ἡ ἀσθένεια τοῦ Βασιλέως δὲν ἦτο προσποιητή, τὸ βέβαιον ἐν τούτοις εἶνε ὅτι οἱ περὶ αὐτὸν τὴν ἐξεμεταλλεύθησαν συχνάκις, οἱ περὶ αὐτόν, — δηλ. ἡ Βασίλισσα, τὸ Ἐπιτελεῖον καὶ ἡ Κυβέρνησις. Ὁσάκις ὁ Βασιλεὺς ἐχειροτέρευε, καὶ ἐνομίζετο ὅτι ἡ γερμανικὴ ὑπόθεσις ἐν Ἑλλάδι ἐπήγαινε ὡς ἐκ τούτου κακά, διετείνοντο ὅτι ἡ ὑγεία του ἦτο πολὺ καλυτέρα, ἐκ φόβου μεταστροφῆς τῆς παρ' ὅλας τὰς ἐνεργείας των εὐμενοῦς ὑπὲρ τῆς Συνεννοήσεως Ἑλληνικῆς κοινῆς γνώμης. Ὅταν δὲ ἡ ὑγεία του πραγματικῶς ἐβελτιοῦτο, ἔλεγαν τοὐναντίον ὅτι ἡ κατάστασίς του εἶχε ἐπιδεινωθῇ διὰ νὰ ἐκμεταλλεύωνται τὴν λαϊκὴν συμπάθειαν ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ ἐπομένως ὑπὲρ τοῦ ἀντιβενιζελικοῦ κόμματος οὗτινος ἡ συγκρότησις ἐπὶ τῇ προβλέψει τῶν προσεχῶν ἐκλογῶν ἦτο ὁ μόνος σκοπὸς τοῦ κ. Γούναρη.

Θὰ λυποῦμαι πάντοτε διότι ἐπέμεινα τόσον παρὰ τῷ Γούναρη ὅπως μετακληθοῦν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἰατρικαὶ αὐθεντίαι ἵνα ἀναλάβουν τὴν θεραπείαν ἐκ συμφώνου μὲ τοὺς ἰατρούς μας. Τὸ εἶχα κάμει ὄχι μόνον ἐκ πραγματικοῦ πρὸς τὸν ἀσθενῆ Βασιλέα ἐνδιαφέροντος, ἀλλ' ἐπίσης ὀλίγον, — δύναται σήμερον νὰ τὸ ὁμολογήσω, — μὲ τὴν ὑστεροβουλίαν ὅτι θὰ ἦτο ἀνάγκη, — ἕνεκα τῆς διακοπῆς τῶν μετὰ τῆς Γερμανίας συγκοινωνιῶν, — νὰ μετεκαλοῦντο Ἰατροὶ Γάλλοι. Ἐν τούτοις, ἔκαμα τὸν λογαριασμόν μου χωρὶς τὴν Βασίλισσαν, ἥτις ἔσχε τὴν αὐτὴν μὲ ἐμὲ σκέψιν, ἀλλὰ συμφώνως μὲ τὰς ἰδικάς της προτιμήσεις. Δὲν εἶχα σκεφθῆ ὅτι, τῆς Βουλγαρίας ἐγκαταστησάσης ἤδη ἀπὸ πολλοῦ, μυστικὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τῆς Γερμανίας, ἡ Βασίλισσα θὰ ἐπωφελεῖτο τῆς περιστάσεως ὅπως μετακαλέσῃ Γερμανοὺς ἐπιστήμονας. Οἱ δύο αὐτοὶ Ἀσκληπιοί, οἱ ἰατροὶ Κράους καὶ Ἄϊζελμπεργκ ἠσχολήθησαν φυσικὰ μὲ τὸν ἄρρωστόν των ὅν ἄλλως τε οἱ ἰατροί μας ἐθεράπευαν λαμπρά, ἀλλ' ἠσχολήθησαν συγχρόνως καὶ μὲ τὰ συμφέροντα τοῦ Αὐτοκράτορός των, τοῦ ὁποίου ὑπῆρξαν οἱ ἀληθεῖς πράκτορες, κατὰ τὰ δύο εἰς Ἀθήνας ταξείδιά των.

Ἰδού, μεταξὺ ἄλλων, μία ἀπόδειξις τούτου, ἀπόδειξις ἣν ὁ ἴδιος ἔσχον. Εὑρισκόμενος ἐν τῷ στρατῷ Μακεδονίας, ἐπωφελήθην ἵνα μεταβῶ εἰς Καστορίαν, ὡς εἰς προσκύνημα εἰς τὸ μέρος ὅπου ὁ ἀδελφός μου Παῦλος ἔπεσε τὸ 1904 πολεμῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερώσεως τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τῶν Βουλγάρων. Αὐτόθι, κατώκησα εἰς τὴν οἰκίαν λαμπροῦ καὶ τιμιωτάτου ἀνθρώπου, προκρίτου τῆς πόλεως, τοῦ κ. Κ., οὗτινος ὁ υἱὸς ἦτο δεκανεὺς καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ μεταξὺ Βερολίνου καὶ Ἀθηνῶν πράκτορες διήρχοντο διὰ τῆς οὐδετέρας ζώνης ἵνα μεταβαίνουν ἐκεῖθεν εἰς Ἤπειρον, — τὴν κατεχομένην τότε ἀπὸ τοὺς συμμάχους τῆς Συνεννοήσεως : τοὺς Ἰταλούς, — τοῦθ' ὅπερ ἔδιδε εἰς τὸν φίλον μου Μποσδάρι τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐκδίδῃ ἀδείας διόδου, — καὶ ἵνα ἐκεῖθεν ἡσύχως, διὰ τῆς Ἀλβανίας καὶ τῆς κατεχομένης Σερβίας,

διέρχωνται πρὸς τὴν Αὐστρίαν. Ὁ υἱὸς τοῦ κ. Κ. μοῦ διηγήθη τὸ ταξείδιον τῶν γερμανῶν ἰατρῶν, καὶ ὅταν τοῦ εἶπα ὅτι εἶχαν χρησιμεύσει ὡς ἀγγελιαφόροι μεταξὺ τοῦ Ἐκπτώτου καὶ τοῦ πρώην Κάϊζερ, κατασυνεκινήθη καὶ ἔξω φρενῶν διεκήρυξε ὅτι ἦτο ἀσυγχώρητος διότι, ἔλεγε, συνειργάσθη ἀκουσίως εἰς τὴν ὑπὲρ τῆς Γερμανίας καὶ Βουλγαρίας προδοσίαν τῆς Ἑλλάδος. Τὴν ἡμέραν τῆς διὰ τῆς οὐδετέρας ζώνης διόδου τῶν Γερμανῶν ἰατρῶν εἶχε μεταφέρει, κατὰ διαταγὴν τοῦ ἀξιωματικοῦ του καὶ ἐπὶ ἀρκετὰ μακρὸν διάστημα, μίαν βαρυτάτην βαλίζαν, περιέχουσαν πολύτιμα ἀντικείμενα ἢ τὴν διὰ τὸ Βερολῖνον ἀλληλογραφίαν τῆς Αὐλῆς Ἀθηνῶν, ἣν ὁ δόκτωρ Κράους τοῦ εἶχε ἐμπιστευθῆ συμβουλῇ τοῦ ἀξιωματικοῦ τῆς χωροφυλακῆς.

Ἀλλ' ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὸν Σεπτὸν ἄρρωστον. Τὰ ἰατρικὰ δελτία κατεσκευάζοντο ἀναλόγως τῶν περιστάσεων καὶ συνετάσσοντο εἰδικῶς, μετὰ συνεννόησιν μεταξὺ Γούναρη, Δούσμανη καὶ τοῦ ἰδιαιτέρου ἰατροῦ τοῦ Βασιλέως, τοῦ ἀρχιάτρου Ἀναστασοπούλου, νυμφευμένου μὲ Γερμανίδα. Περιττὸν νὰ προσθέσω ὅτι ὁ τελευταῖος οὗτος ἀπήλαυε τῆς ἀμερίστου ἐμπιστοσύνης τῆς Βασιλίσσης.

Μίαν ἡμέραν καθ' ἣν ἡ ὑγεία τοῦ Βασιλέως εἶχεν εἰς ἄκρον ἐπιδεινωθῆ, μετέδωκα τὰς κακὰς αὐτὰς εἰδήσεις εἰς ἕνα τῶν συμμάχων Πρέσβεων, ἐλθόντα, ὅπως συνήθως, εἰς τὰ Ἀνάκτορα διὰ νὰ πληροφορηθῇ προσωπικῶς περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Α. Μ. Ὁ Γούναρης τὸ ἔμαθε, καὶ κατέφθασε κατεπειγόντως διὰ νὰ παραπονεθῇ. Αἱ ἐκλογικαί του ὑποθέσεις θὰ ἐπήγαιναν βέβαια πολὺ ἄσχημα ἐκείνην τὴν ἡμέραν. Ἡ Βασίλισσα συνεκινήθη καὶ αὐτή, μαθοῦσα ὅτι ἡ ἀλήθεια εἶχε γνωσθῇ καὶ ἐξεμάνη κυριολεκτικῶς. Προεκλήθη πραγματικὴ ἀναστάτωσις εἰς τὰ Ἀνάκτορα καὶ ὁ ἰατρὸς Ἀναστασόπουλος προέβη, ἐπὶ ὁλόκληρον πρωΐαν, εἰς ἀληθῆ ἀνάκρισιν, διὰ νἀνακαλύψῃ πῶς εἶχαν γνωστῇ τὰ συμβαίνοντα εἰς τὸ βασιλικὸν δωμάτιον. Εὐνόητον εἶνε διατί ἐκράτησα σιωπὴν βαθυτάτην περὶ τοῦ ἀληθοῦς ἐνόχου τῆς τρομε-

ρᾶς αὐτῆς ἀδιακρισίας ! Διότι ἐπρόκειτο περὶ τῆς ὡραίας Πριγκηπίσσης Ἑλένης ἥτις μοῦ εἶχε δώσει αὐτὰς τὰς λεπτομερείας σχετικῶς μὲ τὴν κακὴν νύκτα ποῦ εἶχε περάσει ὁ ἄρρωστος. Ἄλλως τε ἀπηυθυνόμην πάντοτε εἰς τὴν Ὑψηλοτάτην διὰ νὰ ἔχω θετικὰς πληροφορίας, διότι ἦτο ἡ μόνη, μετὰ τοῦ Πρίγκηπος Παύλου, ἡ ἔχουσα ἐλευθέραν τὴν εἴσοδον εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ πατρός των.

Εἶνε σήμερον ἡ πρώτη φορά, μετὰ τόσον χρόνον, ὅπου προδίδω τὴν Α. Υ. Ἐὰν ποτὲ αἱ σελίδες αὐταὶ εἶχαν τὴν τιμὴν νὰ ἀναγνωσθοῦν ἀπὸ τὴν Βασίλισσαν, τολμῶ νὰ ἐλπίσω ὅτι ἡ Α. Μ. δὲν θὰ μαλώσῃ τὴν πριγκήπισσαν, μανθάνουσα ὅτι αὐτὴ ὑπῆρξεν ἡ ἔνοχος, ἡ ἀναστατώσασα, ἐκείνην τὴν ἡμέραν, τὰ Ἀνάκτορα.

Τὸ μικρὸν αὐτὸ ἐπεισόδιον, ὀλίγον ἔλειψε ἐν τούτοις νὰ ἐπαγάγῃ καὶ ἄλλας συνεπείας. Διὰ νὰ παρεμποδίσῃ ἀσφαλέστερον εἰς τὸ μέλλον τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ἀληθείας, ἡ Βασίλισσα, ἐν τῷ θυμῷ της, μᾶς ἐμήνυσε ὅτι μᾶς ἀπηγόρευε νὰ ἐξακολουθῶμεν δεχόμενοι τοὺς μερικοὺς στενοὺς φίλους τῆς Αὐλῆς, οἵτινες συνηθροίζοντο συχνὰ τὸ βράδυ εἰς τὸ Αὐλαρχεῖον διὰ νὰ λαμβάνουν νέα. Πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν, μέχρι τοῦδε βαθέως ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν Βασιλέα, δὲν ἔβαλαν πλέον τὸ πόδι των εἰς τὰ Ἀνάκτορα καὶ δὲν ἐξεδήλωσαν πλέον κανὲν ἐνδιαφέρον, προσβληθέντες ἀπὸ τὴν διαταγὴν αὐτὴν τῆς Βασιλίσσης. Ἐπὶ πλέον, ὁ ὑπασπιστὴς τῆς ὑπηρεσίας, πάντοτε κατὰ διαταγήν της, διέταξε νὰ ἀπωθηθῇ μέχρι τῆς Λεωφόρου Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ τὸ πλῆθος τὸ ὁποῖον, κάθε ἡμέραν καὶ μάλιστα ἕως ἀργὰ τὴν νύκτα, ἐπολιόρκει τὰ Ἀνάκτορα διὰ νὰ παρακολουθῇ ἐκ τοῦ πλησίον τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀσθενείας τοῦ Βασιλέως. Ἐρχόμενος τὴν ἐπομένην πρωῒ εἰς τὰ Ἀνάκτορα, ἤκουσα διαβαίνων ἀνὰ μέσον τοῦ πλήθους, πολλοὺς ψιθυρισμοὺς καὶ δυσμενῆ μᾶλλον σχόλια, συχνὰ ὑψηλῇ τῇ φωνῇ ἐκφραζόμενα ἀπὸ τὸν λαόν, ἐπικινδύνως καὶ αὐτὸν δυσαρεστηθέντα ἀπὸ τὸ ἀστυνομικὸν μέτρον τῆς Βασιλίσσης.

Ἡ ἀφοσίωσίς μου μὲ παρεκίνησε νὰ μεταβῶ ἀμέσως παρὰ τῷ Διαδόχῳ διὰ νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχήν του ἐπὶ τῶν λυπηρῶν συνεπειῶν, τὰς ὁποίας παρόμοια μέτρα ἠδύναντο νὰ ἐπαγάγουν διὰ τὴν βασιλείαν. Ὁ Ὑψηλότατος, καίτοι οὐδὲ σκιὰν συμπαθείας ἔτρεφε πρὸς ἐμέ, ἕνεκα τῶν ραδιουργιῶν τῶν ἀγαπητῶν μου συναδέλφων, τῶν συζύγων καὶ θυγατέρων των, ἀντελήφθη ἐν τούτοις τὸ ὀρθὸν τῶν παρατηρήσεών μου καὶ ἐπεδοκίμασε τὴν ἐναντίαν διαταγὴν ἥν εἶχα λάβει τὴν πρωτοβουλίαν νὰ δώσω εἰς τὴν Ἀνακτορικὴν φρουρὰν μὲ κίνδυνον νὰ προσβάλω θανασίμως τὸν Αὐλάρχην ἢ τὸν Ὑπασπιστὴν τῆς ὑπηρεσίας οἱ ὁποῖοι κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν δὲν εἶχαν ἀκόμη φθάσει εἰς τὰ Ἀνάκτορα.

Ἄν, ὅπως ὅλοι αὐτοὶ οἱ Κύριοι, δὲν ἤμουν ἄλλο παρὰ ἕνας ἁπλοῦς αὐλοκόλαξ, πειθήνιον ὄργανον καὶ ἕτοιμος πάντοτε νὰ ὑποκλίνωμαι τυφλῶς πρὸ τῶν βασιλικῶν θελήσεων, δὲν θὰ εἶχα παρὰ νἀφήσω νὰ ἐκτελεσθῇ ἡ διαταγὴ τῆς Βασιλίσσης, χωρὶς νὰ ἀναμιχθῶ εἰς πράγματα μὴ ἀφορῶντα ποσῶς τὴν ὑπηρεσίαν μου. Ἀλλὰ τοῦτο θὰ τὸ ἔκαμνα εἰς βάρος τῆς δημοτικότητος τοῦ Βασιλέως ὅν ἐθεώρουν καθῆκόν μου νὰ ὑπερασπίζωμαι ἐφ' ὅσον εὑρισκόμην ἀκόμη παρ' αὐτῷ. Παρόμοιαι ὑπηρεσίαι μένουν πάντοτε ἄγνωστοι καὶ οὐδέποτε ἐκτιμῶνται κατ' ἀξίαν. Καὶ πῶς ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ ἄλλως ;

Βασιλεῖς, πολιτικοί, πρίγκηπες τοῦ αἵματος ἢ τοῦ κεφαλαίου, πάντες ἐκεῖνοι, ἐν μιᾷ λέξει, τοὺς ὁποίους συχνὰ ἄνευ λόγου ἀποκαλοῦν «μεγάλους», γνωρίζουν τάχα ποτὲ τὴν εὐγνωμοσύνην ; Δύνανται ὅμως μήπως καὶ νὰ εἶνε εὐγνώμονες, ἀγνοοῦντες τὴν ἀλήθειαν ἥν τὸ ταπεινόν των περιβάλλον δὲν ἀφήνει ποτὲ νὰ φθάνῃ μέχρις αὐτῶν ; Τὸ ἐκτελεῖν τὸ καθῆκόν του, τὸ βαδίζειν πάντοτε τὴν εὐθεῖαν ὁδόν, χωρὶς ὑποκλίσεις πρὸ οὐδενός, χωρὶς προσδοκίαν καμμιᾶς ὠφελείας, ἰδοὺ μία σπανία ἱκανοποίησις ἥτις δὲν δίδεται εἰς τὸν καθένα, ἀλλ' ἥτις, ὅταν δοθῇ εἴς τινα, εἶνε ἡ μεγαλυτέρα δυνατὴ τοιαύτη. Προτιμότερον εἶνε νὰ καταβληθῇ κανεὶς καὶ νὰ πέσῃ πρὸ τῶν ἀναγκῶν τῆς ζωῆς, παρὰ νὰ παρέχῃ

εἰς τοὺς ἰσχυροὺς τὸ θέαμα ἀνθρώπου κύπτοντος πρὸ αὐτῶν καὶ ἰδίως ἐπαιτοῦντος τὴν εὔνοιάν των.

Ἡ ἀνεξαρτησία, ἡ εἰλικρίνεια, ἡ ἀφοσίωσις, ἀποτελοῦν συχνὰ στίγματα ἐν μέσῳ μιᾶς Αὐλῆς, ἐκτὸς ἂν ὁ ἡγεμών, ὅπως ἡ λέξις τὸ δεικνύει, ἡγεῖται πράγματι ὑπὸ πνευματικὴν ἔποψιν τοῦ ποιμνίου, ὅπερ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀπαρτίζει μίαν Αὐλήν. Ἀλλ' εἶνε τόσον σπάνιον αὐτὸ τὸ φαινόμενον !

Κατὰ τὴν ἀσθένειαν ἀκριβῶς τοῦ Βασιλέως, διεξήχθησαν αἱ βουλευτικαὶ ἐκλογαὶ τοῦ Μαΐου 1915. Ἐπῆγα νὰ ψηφίσω εἰς τὸ Ζάππειον. Καθ' ἣν στιγμὴν ἡτοιμαζόμην νὰ ρίψω τὴν μαύρην ψῆφόν μου εἰς τὴν κάλπην ἑνὸς Γουναρικοῦ ὑποψηφίου, ὁ ἀντιπρόσωπός του ὅστις εὑρίσκετο, σύμφωνα μὲ τὸ ἔθιμον, ὄπισθεν τῆς κάλπης καὶ ὅστις προφανῶς δὲν μὲ ἐγνώριζε, ἤρχισε νὰ μοῦ ἀπαγγέλλῃ τὴν ὡς μάθημα ἐπαναλαμβανομένην πρὸ κάθε ψηφοφόρου φράσιν : «Μάθετε ὅτι κάθε ψῆφος ὑπὲρ τῶν βενιζελικῶν ὑποψηφίων ἰσοδυναμεῖ μὲ σφαῖραν φονεύουσαν τὸν Βασιλέα !» Ὁ Κωνσταντῖνος πρέπει νὰ ἔχῃ σιδηρᾶν ἰδιοσυγκρασίαν, ἀφοῦ κατώρθωσε νὰ ἐπιζήσῃ, μετὰ τόσας σφαίρας ! Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶχε ἀκόμη τελειώσει τὸ λογίδριόν του, ὅταν ἕνα βλέμμα ποὺ τοῦ ἔρριψα ὑπεράνω τῆς κάλπης ἐκάρφωσε εἰς τὸ στόμα του τὸ ὑπόλοιπον τῆς φράσεως· ἐνόησε λαμπρὰ ὁ φίλτατος ὑπὲρ τίνος ἐψήφιζα. Καὶ ἀντελήφθην ὅτι εἶχε καταλάβει τὴν σημασίαν τοῦ βλέμματός μου, διότι, ἐνῷ ἀπεμακρυνόμην, τὸν ἤκουσα ἐρωτῶντα ἕνα γείτονά του ποῖος εἶμαι. Θὰ ἐξεπλάγη βέβαια ἅμα τὸ ἔμαθε. Μίαν ὥραν μετά, ἡ ψῆφός μου ἦτο γνωστὴ καὶ εἰς τὴν Κυβέρνησιν καὶ εἰς τὴν Αὐλήν, ὁ δὲ παλαιός μου φίλος καὶ πρώην συνάδελφος Ροΐδης ἦτο ἔξω φρενῶν μὲ τὴν αὐθάδειάν μου ποῦ ἐτόλμησα νὰ ψηφίσω ἐλευθέρως καὶ οὕτως εἰπεῖν δημοσίᾳ ὑπὲρ τῶν βενιζελικῶν ὑποψηφίων, παρὰ τὸν κίνδυνον νὰ φονεύσω τὸν Βασιλέα ! Εἰς τὰς ἐπομένας ἐκλογάς, εἰς ἃς τὸ κόμμα τοῦ κ. Βενιζέλου δὲν συμμετέσχε, δὲν ἔλαβα καθόλου τὸν κόπον νὰ

ὑπάγω νὰ ψηφίσω. Ὁ ἀγαπητός μου Ροΐδης ἐδυσφόρησε ἐκ νέου, διατεινόμενος ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἐγκλήματος κατὰ τοῦ Βασιλέως. Δὲν θὰ ἤξευρα πλέον τί νὰ κάμω, ἐὰν ἡ ἐκλογικὴ αὐτὴ κωμῳδία ἐπανελαμβάνετο ἀκόμη !

Τὴν 3ην Μαΐου 1915 ὁ Βασιλεὺς ἐπήγαινε πολὺ ἄσχημα. Εἷς ἐκ τῶν ἰατρῶν του ἐξερχόμενος τοῦ συμβουλίου δὲν μοῦ τὸ ἀπέκρυψε. Τὸ ἴδιο ἀπόγευμα διεξήγετο εἰς τὸ Ζάππειον μία φιλανθρωπικὴ ἀγορὰ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Μ. Δουκίσσης Ἑλένης. Καὶ ἐπρόκειτο, ὅπως παντοῦ ὅπου ὑπάρχει Αὐλή, περὶ κοσμικῶν διασκεδάσεων, τῶν ὁποίων ἄλλως τε ἐστερούμεθα, ἀπό τινος χρόνου, ἐξ αἰτίας τῆς ἀσθενείας τοῦ Βασιλέως. Καθὼς εἶχα μάθει ὅτι ἡ ἑορτὴ θὰ παρετείνετο ἀργὰ τὸ βράδυ μὲ χοροὺς καὶ φωταψίας, ἔκρινα καθῆκόν μου νὰ θέσω ἐνημέρους τοὺς πρίγκηπας περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Α. Μ., ἵνα ἀπαλειφθῇ τοὐλάχιστον ἀπὸ τοῦ προγράμματος τὸ νυκτερινόν του μέρος, δεδομένου μάλιστα ὅτι τὸ Ζάππειον εὑρίσκεται εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τὰ Ἀνάκτορα. Ἔγινα δεκτὸς ἀπὸ ὅλους καὶ ὅλας μὲ καταφανῆ δυσαρέσκειαν, ὡς διαταράσσων τὰ σχέδιά των· μερικὰ μέλη τῆς Β. Οἰκογενείας μοῦ ἐκράτησαν τὸ βαρὺ καὶ ἄλλα ἐξεφράσθησαν ἐναντίον μου. Καὶ τὴν ἑπομένην ἐφαίνοντο ὡς νὰ μὲ ἐθεώρουν ἐγκληματίαν, διότι ὁ Βασιλεὺς δὲν εἶχε ἀποθάνει, ὅπως εἶχα ἐκφράσει τὸν φόβον. Ἐν γένει δὲ ἡ ἀδιαφορία τῆς Β. Οἰκογενείας κατὰ τὴν ἀσθένειαν τοῦ Βασιλέως ὑπῆρξε ἐνίοτε πραγματικῶς ἐκπληκτική.

Κατὰ τὴν μακρὰν αὐτὴν ἀσθένειαν, εἶχα συχνὰ ὑποδείξει εἰς τὸν Γούναρην καὶ εἰς ἄλλους ὑπουργοὺς τὴν ἀπαραίτητον ἀνάγκην ἐγκαταστάσεως ἀντιβασιλείας μὲ τὸν Διάδοχον ὡς ἀντιβασιλέα. Διότι δὲν εἶχε κανεὶς τὸ δικαίωμα νὰ ἀφήνῃ οὕτω πως καὶ ἐπ' ἀόριστον ἀδέσποτα τὰ ζωτικὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους, τὰ ὁποῖα ἄλλως τε ἦσαν πλέον ἢ ποτὲ ἐκτεθειμένα. Ὁ φίλος μου

Γεώργιος Μπαλτατζῆς (1) μοῦ ἀπήντα τότε διὰ τοῦ βλακωδεστέρου τρόπου, λέγων ὅτι δὲν ἔβλεπε, πρὸς τὸ παρόν, τὸ «ἀρκετὰ σοβαρὸν» ἐκεῖνο γεγονὸς τὸ ὁποῖον θὰ ὑπηγόρευε παρόμοιον μέτρον! Ὅλοι αὐτοὶ οἱ εἰλικρινεῖς πατριῶται δὲν ἐσκέπτοντο ἄλλο πρᾶγμα ἢ τὰς ἐκλογάς, χωρὶς ποσῶς νὰ ἐννοοῦν ὅτι εἰς παρομοίας στιγμὰς ἡ διεξαγωγὴ ἐκλογῶν ἦτο ἔγκλημα κατὰ τοῦ Ἔθνους. Ἔχω λόγους νὰ πιστεύω ὅτι ἀρνούμενος τὴν ἐγκατάστασιν ἀντιβασιλείας, ὁ Γούναρης ἐνισχύετο πρὸς τοῦτο ἀπὸ τὴν Βασίλισσαν, ἥτις κατὰ τὴν ἀσθένειαν τοῦ Βασιλέως ὑπῆρξε ἡ πραγματικὴ ἀντιβασίλισσα. Καὶ ὡς ἀπόδειξις τούτου ἀρκεῖ τὸ ἑξῆς γεγονός.

Ἀπὸ τῆς 24ης μέχρι τῆς 27ης Ἰουνίου 1915 οὐδὲν ἐμπιστευτικὸν τηλεγράφημα ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ μοῦ διεβιβάσθη ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν. Ἐγνώριζα ἐν τούτοις ὅτι τὰ τηλεγραφήματα αὐτὰ δὲν ἔπαυαν νὰ διαβιβάζωνται τακτικὰ παρὰ τοῦ Ὑπουργείου εἰς τὰ Ἀνάκτορα. Ἐκ τῶν Ἀνακτόρων ἐξαπεστέλλοντο κατ' εὐθεῖαν εἰς τὸ Ἐπιτελεῖον διὰ τοῦ ὑπασπιστοῦ τῆς ὑπηρεσίας, χωρὶς νὰ μοῦ ἀνακοινοῦνται Τὸ ἔμαθα ἄλλως τε

(1) Πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ ὅστις μὲ 15 ἄλλους εἶχε τὸ θράσος νὰ προσυπογράψῃ μίαν ἔκκλησιν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν ἐξωθοῦσαν αὐτὸν εἰς ἐπανάστασιν ἵνα ἀπαιτήσῃ ἀμέσους ἐκλογὰς καὶ ἵνα «σώσῃ» τὴν πατρίδα ἀπὸ τοῦ «πολιτικοῦ ἐκτροχιασμοῦ» καὶ τῆς «τυραννίας» ὧν ὁ κ. Βενιζέλος εἶνε ὑπαίτιος καὶ αὐτουργός ! Καὶ τοῦτο καθ' ἣν στιγμὴν ὁ μέγας αὐτὸς πατριώτης συμμετεῖχε τῆς διασκέψεως τοῦ Σὰν Ρέμο διὰ νὰ τερματίσῃ τὸ πραγματοποιοῦν τὰ ἐθνικὰ ἰδεώδη ἔργον του. Εἰς παρομοίας ἐξαιρετικὰς περιστάσεις αἱ κραυγαὶ αὐταὶ αἱ στομφώδεις ὑπὲρ τοῦ σεβασμοῦ τοῦ περιφήμου Συντάγματος — τοῦ τοσάκις καὶ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ποδοπατηθέντος ἀπὸ τοὺς Κωνσταντινικούς, — ἔχουν κἄτι τι τὸ ἀπαισίως κωμικόν. Χρησιμοποιεῖν τὸ ἐπιχείρημα ὅτι βουλευτικαὶ ἐκλογαὶ διεξήχθησαν ἤδη ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν ἄλλαις χώραις, ἐνῷ ἦτο ἀδύνατον νὰ διεξαχθοῦν ἀκόμη παρ' ἡμῖν, δὲν ἀποδεικνύει ἄλλο τίποτε παρὰ τὸ τυφλὸν πάθος καὶ τὴν ἄγνοιαν τῶν διὰ τὴν κακοδαιμονίαν τοῦ τόπου πολιτευομένων αὐτῶν.

καὶ συνεπείᾳ παραπόνου τοῦ στρατηγοῦ Δούσμανη, δυσαρεστηθέντος διότι μίαν ἡμέραν ὁ συνταγματάρχης Σκουμπουρδῆς τὰ εἶχε διαβιβάσει χωρὶς νὰ λάβῃ τὸν κόπον νὰ τὰ κλείσῃ ἐντὸς φακέλλου σφραγισμένου, καὶ ὅλον τὸ Ἐπιτελεῖον εἶχε λάβει γνῶσιν αὐτῶν ! Ἔκαμα ὑπομονὴν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, ἀλλ' ἔπειτα ἀπηυθύνθην εἰς τὸν Ὑπασπιστὴν τοῦ Βασιλέως, ὅστις μοῦ ὡμολόγησε, ὑπὸ πᾶσαν ἐχεμύθειαν, ὅτι τοῦτο συνέβαινε κατὰ διαταγὴν τῆς Βασιλίσσης. Ἐὰν ἡ ὑγεία τοῦ Βασιλέως τὸ εἶχε ἐπιτρέψει θὰ ὑπέβαλλα αὐτοστιγμεὶ τὴν παραίτησίν μου, ἀλλά, ἕνεκα τῶν περιστάσεων, δὲν ἠθέλησα νὰ δημιουργήσω ἐπεισόδιον. Ἐν τούτοις, διὰ νὰ βεβαιωθῶ, μετέβην παρὰ τῷ Αὐλάρχῃ τῆς Βασιλίσσης, τῷ Ἰωάννῃ Θεοτόκῃ, ἵνα τοῦ ζητήσω νὰ παρακαλέσῃ τὴν Βασίλισσαν νὰ εὐδοκήσῃ νὰ μὲ ἀφήσῃ νὰ μάθω τὸν λόγον τῆς διαταγῆς αὐτῆς. Ὁ Θεοτόκης ἦλθε νὰ μὲ εὕρῃ, μετὰ ἡμίσειαν ὥραν, μὲ ὕφος στενοχωρημένον, — ἀνθρώπου ὅστις πρὸ ὀλίγου ἐδέχθη σφοδρὰν «κατσάδα», — ὅτι ἡ Βασίλισσα ἀνεγνώριζε πράγματι ὅτι ἦτο προτιμότερον τὰ ἐμπιστευτικὰ αὐτὰ τηλεγραφήματα νὰ ἐξακολουθοῦν νὰ ἐπιδίδωνται εἰς ἐμέ, ὅπως καὶ πρίν, «ἀλλά, προσέθεσε ὁ Θεοτόκης, προσπάθησε νὰ συμφιλιωθῇς μὲ τὸν συνταγματάρχην Μεταξᾶν, διὰ νὰ ἠμπορῇ οὗτος νὰ ἔρχεται εἰς τὸ γραφεῖόν σου κάθε πρωΐ ὅπως λαμβάνῃ γνῶσιν τούτων, καθὼς καὶ ἄλλοτε ἔκαμνε».

Ἐνόησα τότε πόθεν προήρχετο ὅλη αὐτὴ ἡ ἱστορία. Ἡμέρας τινὰς πρὶν εἶχα μετὰ τοῦ Ἰ. Μεταξᾶ δριμεῖαν συζήτησιν ἀκριβῶς ἐν σχέσει μὲ τὰ τηλεγραφήματα αὐτά, τὰ ὁποῖα, κατὰ διαταγὴν τοῦ Βασιλέως, ὤφειλα νὰ τοῦ ἐπιτρέπω κάθε πρωΐ νὰ ἔρχεται εἰς τὸ γραφεῖόν μου νὰ ἀναγινώσκῃ, προτοῦ ἀποσταλοῦν εἰς τὸ Ἐπιτελεῖον. Ἐπειδὴ ἕνα πρωΐ εἶχεν ἀργήσει νὰ ἔλθῃ, τὰ εἶχα ἤδη στείλει εἰς τὸν Δούσμανην. Ὁ Μεταξᾶς εὑρίσκετο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τελείαν διάστασιν μὲ αὐτόν, καὶ δὲν ἠδυνήθη ἑπομένως νὰ ὑπάγῃ νὰ τὰ ἀναγνώσῃ εἰς τὸ Ἐπιτελεῖον, διὰ νὰ τὰ ἀνακοινώσῃ ἀμέσως, ὅπως ἔκαμνε τακτικά, εἰς τὸν Γερμανὸν στρατιωτικὸν ἀκόλουθον. Ἐξῆλθε λοιπὸν

τοῦ γραφείου μου ἔξω φρενῶν. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης δὲν ἐπανῆλθε. Τοῦτο δὲν μ' ἐδυσηρέστησε καθόλου : τοὐναντίον ἕνας ὀλιγώτερος ἐλάμβανε οὕτω πως γνῶσιν τῶν σοβαρωτάτων αὐτῶν ἐγγράφων. Εἶχα μάλιστα πλειστάκις λάβη τὸ θάρρος νὰ παρακαλέσω τὸν Βασιλέα νὰ μοῦ ἐπιτρέψη νὰ μὴ στέλλω εἰς τὸν Δούσμανην παρὰ τὰ τηλεγραφήματα τὰ σχετικὰ μὲ καθαρῶς στρατιωτικὰ ζητήματα, ἀλλ' ὁ Μεγαλειότατος ἠναντιώθη ἐπιμόνως, προφασιζόμενος ὅτι καὶ ἐν Βερολίνῳ ὁ Αὐτοκράτωρ ἀνεκοίνου εἰς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου ὅλα τὰ σοβαρὰ τηλεγραφήματα καὶ ἔγγραφα, διὰ νὰ εἶνε οὗτος ἐνήμερος ὅλων τῶν ζητημάτων τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς. Ἤμην λοιπὸν ὑποχρεωμένος νὰ ἐκτελῶ τὴν διαταγὴν τοῦ Βασιλέως, ἀλλὰ θὰ ὁμολογήσω σήμερον ὅτι ἀνέλαβα ἐνίοτε τὴν πρωτοβουλίαν νὰ καταστρέψω μερικὰ ἀπ' αὐτὰ τὰ τηλεγραφήματα, χωρὶς νὰ ἐπιτρέψω νὰ ἀναγνωσθοῦν οὔτε ἀπὸ τὸν Μεταξᾶν οὔτε ἀπὸ τὸν Δούσμανην, διότι ἡ ἀνακοίνωσίς των εἰς τὸ Βερολῖνον μοῦ ἐφαίνετο προωρισμένη νὰ γίνη πρόξενος μεγίστου κακοῦ εἰς βάρος τῶν Συμμάχων.

Οὕτως ἐξηγεῖται τὸ πρᾶγμα. Ὁ Μεταξᾶς θὰ παρεπονέθη βέβαια εἰς τὴν Βασίλισσαν ὅτι ἐξ αἰτίας τῆς διαστάσεώς μας, δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ λαμβάνη γνῶσιν ἐμπιστευτικῶν τηλεγραφημάτων, ὧν ἡ ἄγνοια συνεπῆγε κενὰ εἰς τὴν ἐνημερότητα τοῦ δυστυχοῦς στρατιωτικοῦ ἀκολούθου τῆς Γερμανίας.

Ἐξήγησα εἰς τὸν Θεοτόκην ὅτι μετὰ τὸ μὲ τὸν Μεταξᾶν ἐπεισόδιον δὲν ἤθελα νὰ τοῦ γράψω, ἐκ φόβου μήπως τὸ διάβημά μου ἑρμηνευθῇ ὡς πρῶτον βῆμα πρὸς συμφιλίωσιν, ἀλλ' ὅτι ἂν ἐπρόκειτο περὶ διαταγῆς τῆς Βασιλίσσης, θὰ συνεμορφούμην καὶ θὰ τοῦ ἔστελλα μίαν λέξιν παρακαλῶν αὐτὸν νὰ περάση ἀπὸ τὸ γραφεῖόν μου. Ἐπὶ τούτῳ, ὁ φίλος Θεοτόκης βλέπων ὅτι τὸν εἶχα μαντεύσει, διεμαρτυρήθη τρέμων ὅτι δὲν ἤρχετο νὰ μοῦ ὁμιλήσῃ παρὰ προσωπικῶς, ὅτι ἡ Βασίλισσα δὲν εἶχε ἀναμιχθῇ εἰς τίποτε, ὅτι δὲν εἶχε καμμίαν σχέσιν μὲ τὸ ζήτημα, ἐπὶ τέλους ὅτι ἡ Βασίλισσα δὲν ἀνεκατώνετο ποτὲ εἰς τίποτε, — ἐκτὸς εἰς τὰ

τηλεγραφήματά μου ! Ὁ τρόμος του ἐπρόδιδε ὅτι τόσον ἡ Βασίλισσα ὅσον καὶ ὁ Αὐλάρχης της ἐφοβοῦντο πολὺ μήπως ἀποκαλυφθοῦν καὶ ἐκτεθοῦν. Προσεποιήθην ὅτι δὲν εἶχα ἐννοήσει καὶ τὸν ἄφησα νὰ ἀναπτύσσῃ τὰς ἀτελειώτους θεωρίας του καὶ τὴν ἀντίληψίν του ἐπὶ τῶν καθηκόντων ἑνὸς αὐλικοῦ, ἅτινα συνίστανται προφανῶς εἰς τὸ νὰ προτιμᾷ κανεὶς νὰ δέχεται οἱονδήποτε κόλαφον παρὰ νὰ προκαλῇ τὸ παραμικρὸν ἐπεισόδιον. Οὐδέποτε εἶχα τοιαύτας ἰδέας καὶ χωρὶς καμμίαν στενοχωρίαν τοῦ τὸ εἶπα καθαρά.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς Μαΐου ἡ θέσις τοῦ Βασιλέως ἦτο πολὺ ἐπικίνδυνος, ὁ δὲ κ. Βενιζέλος, ὅστις εὑρίσκετο ἐν Λέσβῳ, παρεκάλεσε ἕνα τῶν πρώην συνυπουργῶν του, τὸν κ. Ροῦφον, — ὅστις ἔπειτα ἤλλαξεν ἀναιδέστατα πολιτικὰς «πεποιθήσεις» διὰ νὰ εἶνε ἀρεστὸς εἰς τὸν Βασιλέα, — νὰ μεταβῇ προσωπικῶς εἰς τὰ Ἀνάκτορα νὰ πληροφορηθῇ περὶ τῆς ὑγείας τῆς Α. Μ. καὶ νὰ τοῦ τηλεγραφήσῃ κατ' εὐθεῖαν τὰς εἰδήσεις. Ἐθεώρησα καλὸν νὰ θέσω εἰς ἄμεσον συνάφειαν τὸν κ. Ροῦφον μὲ τὸν ἰδιαίτερον ἰατρὸν τοῦ Βασιλέως, καὶ ἔσπευσα νὰ ἀνακοινώσω εἰς τὸν τύπον τὸ παρὰ τοῦ κ. Βενιζέλου ἐπιδειχθὲν ἐνδιαφέρον.

Τὴν ἐπομένην τὸ πρωΐ, εὑρισκόμην εἰς τὰ Ἀνάκτορα καὶ συνωμίλουν μετὰ τοῦ Διαδόχου καὶ τοῦ θείου του, τοῦ Πρίγκηπος Ἀνδρέα, ὅταν ἔφθασε ὁ ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν κ. Στράτος. Ὁ Πρίγκηψ Ἀνδρέας τοῦ ὡμίλησε περὶ τῆς ἐπισκέψεως τοῦ κ. Ρούφου, ἥν ὅλαι αἱ ἐφημερίδες εἶχαν ἤδη ἀναφέρει τὸ πρωΐ. Ὁ δὲ Στράτος, μαινόμενος διὰ τὸ δεῖγμα αὐτὸ τοῦ ὑπὲρ τοῦ Βασιλέως ἐνδιαφέροντος τοῦ ἑκουσίου ἐξορίστου, ἦτο ἕτοιμος νὰ ἀπαντήσῃ μὲ τὴν συνήθη του βαναυσότητα, ὅταν, στρεφόμενος πρὸς ἐμὲ ἐσιώπησε ἀποτόμως καὶ τόσον βλακωδῶς, ὥστε καὶ οἱ Πρίγκηπες μὲ ἐκύτταξαν μὲ ὕφος κάθε ἄλλο παρὰ εὐφυές, ἀλλὰ χαρακτηριστικόν. Ἀπεμακρύνθην ἀμέσως καὶ βιαίως, διὰ νὰ τοὺς ἀφήσω ἐλευθέρους νὰ ἀνταλλάξουν ὅλας τὰς φιλόφρονας ἐκφράσεις των κατὰ τοῦ κ. Βενιζέλου.

Τὰς ἡμέρας ἐκείνας, εἶχαν εὐχηθῆ εἰς ὅλας τὰς ἐκκλησίας τοῦ βασιλείου ὑπὲρ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ὑγείας τοῦ Κωνσταντίνου. Ὁ Γουναρικὸς τύπος εἶχε ὀργιάση καταδικάζων τὴν ἀδιαφορίαν ἥν ἐπεδείκνυε ὁ κ. Βενιζέλος, ὅστις εὑρισκόμενος ἐν Λέσβῳ εἶχεν ἀπόσχη τῆς ἐν τῷ αὐτόθι ναῷ ἐπισήμου λειτουργίας. Οἱ Κύριοι αὐτοὶ καὶ ἡ Αὐλὴ ἦσαν πολὺ στενοχωρημένοι ὅταν ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ κ. Βενιζέλου εἶχε δηλώσει ὅτι ὁ Πρόεδρος ἐνόμισε προτιμότερον νὰ μὴ παρευρεθῇ εἰς τὴν λειτουργίαν, ἵνα ἀποφύγῃ παρακαίρους ἐν τοιαύταις στιγμαῖς ὑπὲρ αὐτοῦ ἐκδηλώσεις, ἀλλ' ὅτι ταπεινοφρόνως εἶχε διατάξει νὰ εὐχηθοῦν, παρουσίᾳ του, ὑπὲρ τοῦ Βασιλέως εἰς τὴν ἐκκλησίαν μικροῦ χωρίου τῶν πέριξ.

Καὶ ἡ ἐπῳδὸς ἦτο πάντοτε μία ἀπὸ τὰς δύο. Ἄν ὁ Βενιζέλος ἐτόλμα νὰ ἐπιδείξῃ ἐνδιαφέρον, τὸ ἔκαμνε φυσικὰ μὲ πολιτικὴν ὑστεροβουλίαν. Ἄν ὁ Βενιζέλος παρημέλει νὰ δείξῃ ἐνδιαφέρον, ἐπρόκειτο περὶ ἐγκληματικῆς του ἀδιαφορίας πρὸς τὸν Βασιλέα. Αἰώνιαι ἀδικίαι !

Ὅλος αὐτὸς ὁ συρφετὸς τῶν ἀνθρωπίσκων δυσηρεστήθη ἀκόμη περισσότερον, ὅταν τὴν 28ην Μαΐου, μόλις ἐπανελθὼν ἐκ Λέσβου, ὁ κ. Βενιζέλος ἦλθεν αὐτοπροσώπως εἰς τὰ Ἀνάκτορα, νὰ μάθῃ νέα περὶ τοῦ Βασιλέως. Οἱ διάφοροι συνάδελφοί μου ἔγιναν ἄνω-κάτω. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἡ Γουναρικὴ Κυβέρνησις, ἥτις ἀπὸ πολλοῦ ἐκλονίζετο, δὲν εἶχε λάβει τὸ παραμικρὸν ἀστυνομικὸν μέτρον οὔτε εἶχε παρατάξει στρατὸν διὰ νὰ παρεμποδίσῃ τὸν «προδότην» νὰ πλησιάσῃ τὰ Ἀνάκτορα !

Θὰ προσθέσω ἐπίσης ὅτι τὴν 21ην Μαΐου 1915, ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου, μεταξὺ τῶν χιλιάδων εὐχετηρίων τηλεγραφημάτων τῶν σταλέντων εἰς τὸν Βασιλέα, καὶ εἰς τὰ ὁποῖα ἀπήντησα, κατὰ διαταγήν, μὲ τὴν ὑπογραφήν μου, — ἕνεκα τῆς ἀσθενείας τοῦ Βασιλέως, — ὑπῆρχε ἐπίσης καὶ τηλεγράφημα τοῦ κ. Βενιζέλου. Ἐθεώρησα σκόπιμον νὰ τὸ ἀνακοινώσω εἰς τὴν Βασίλισσαν, μὲ δύο μου λέξεις ἵνα τῆς εἴπω ὅτι εἶχα λάβει τὴν πρωτοβουλίαν νὰ ἀπαντήσω βραχέως, εὐχαριστῶν. Πρὸς μεγάλην

μου ἔκπληξιν, ἡ Βασίλισσα μετ' ὀλίγον μοῦ ἐμήνυσε ὅτι ὁ Βασιλεὺς ἐπεθύμει εἰς τὸ εὐχαριστήριον αὐτὸ τηλεγράφημα νὰ τεθῇ ἡ ἰδική του ὑπογραφή. Ἔσπευσα νὰ σταματήσω τὸ ἤδη ἀποσταλὲν τηλεγράφημα, διὰ νὰ συμμορφωθῶ μὲ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Βασιλέως. Αἱ μερικαὶ αὐταὶ ἀκτῖνες βασιλικῆς εὐγενείας ἔσβυσαν ὅμως γρήγορα, τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Στρέϊτ.

Προκειμένου περὶ τηλεγραφημάτων, χρονογραφικῶς θὰ ἀναφέρω ὅτι καὶ ὁ ἀτυχὴς Τσάρος Νικόλαος ὁ Β'. τηλεγραφῶν τὰς εὐχάς του εἰς τὸν ἐν Ἑλλάδι ἐξάδελφόν του, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγ. Κωνσταντίνου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἔγραφε εἰς τὸ τηλεγράφημά του ὅτι τοῦ ηὔχετο «ὄχι μόνον ὡς συγγενής, ἀλλὰ καὶ ὡς μέλλων σύμμαχος». Ἀγνοῶ τί ἀπήντησεν ἡ Βασίλισσα εἰς τὴν δυσάρεστον αὐτὴν φράσιν, διότι κατὰ τὴν ἀσθένειαν τοῦ Βασιλέως εἰς αὐτὴν ἐπέδιδα πάντοτε τὰ τηλεγραφήματα τῶν ἐστεμμένων κεφαλῶν τὰ ἀφορῶντα τὴν ὑγείαν τῆς Α. Μ.

Ἰδοὺ καὶ ἓν ἄλλο ἀκόμη γεγονός, ἀσήμαντον μὲν ἀλλ' ὅπερ θὰ χρησιμεύσῃ νὰ δώσῃ μίαν ἰδέαν περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν περιστοιχιζόντων τοὺς Πρίγκηπας καὶ τὸν Βασιλέα. Ὡμίλουν μίαν ἡμέραν εἰς τὴν αὐλὴν τῶν Ἀνακτόρων μὲ τὸν Διάδοχον, ὅταν ἡ Κα Ρ., σύζυγος τοῦ συναδέλφου μου, ἐπλησίασε, χωρὶς διατυπώσεις, τὸν Ὑψηλότατον καὶ τοῦ εἶπε ἀναιδῶς καὶ σχεδὸν μαινομένη : «Πῶς, Ὑψηλότατε, ὁμιλεῖτε εἰς ἕνα βενιζελικόν ;» Ὁ Πρίγκηψ ἠρκέσθη νὰ μειδιάσῃ, μὴ ἔχων τὸ πνεῦμα νὰ ἀπαντήσῃ, ἀλλὰ τὸ ἔκαμα διὰ λογαριασμόν του καὶ ἔδωκα εἰς τὴν Κυρίαν αὐτὴν τὴν ἀπάντησιν ποῦ τῆς ἤξιζε.

Ὡραῖον πρᾶγμα ἡ πίστις ! Ἐκτὸς τῆς περιφήμου θαυματουργοῦ εἰκόνος τῆς Παρθένου, περὶ ἧς θὰ ὁμιλήσω κατωτέρω, ἐλάβομεν πληθὺν ὅλην εἰκόνων παντὸς εἴδους. Ἐγεμίσαμεν μὲ αὐτὰς ἓν ὁλόκληρον δωμάτιον τῶν Ἀνακτόρων. Ὁσάκις παρέδιδα μίαν ἐξ αὐτῶν εἰς τὴν Κυρίαν Κοντοσταύλου, τὴν ἐπὶ τῶν Τιμῶν Κυ-

ρίαν τῆς Βασιλίσσης, τὴν ἐλάμβανε μὲ πολλὴν εὐλάβειαν ἀπὸ τὰς χεῖράς μου, σταυροκοπουμένη, ὡς ἐὰν ἤμην τοὐλάχιστον ἐπίσκοπος, καί, ψελλίζουσα ἱερὰς λέξεις, ἐπρόφερε συγχρόνως ἀναθεματισμοὺς κατὰ τοῦ ἀτυχοῦς Sir Francis Elliot ὅστις, κατ' αὐτήν, ἤθελε νὰ ἐκθρονίσῃ τὸν Βασιλέα ! Μοῦ εἶχε σοβαρώτατα μεταδώσει τοὺς περὶ τούτου φόβους της !

Ἀφοῦ ὁ λόγος περὶ ἁγίων εἰκόνων, θὰ διηγηθῶ ἓν γεγονὸς τὸ ὁποῖον θὰ φανῇ βέβαια ἐκπληκτικόν, ἀλλὰ τοῦ ὁποίου δὲν ὑπῆρξα ὁ μόνος μάρτυς. Ὁμολογῶ ὅτι ἔχω ἐλαχίστην πίστιν εἰς τὰς προφητείας καὶ εἰς τὴν χρησιμότητα τῶν ἁγίων εἰκόνων. Πιστεύω τοὐναντίον ὅμως πολὺ εἰς τὰ προαισθήματα.

Ἕνα μῆνα περίπου πρὸ τῆς ἀσθενείας τοῦ Βασιλέως, ἡ Κα Κ. Γ. . . σύζυγος ἰατροῦ, συμπαθεστάτου ἐξωτερικοῦ, ἀρκετὰ νόστιμη, μὲ τὰ ὡραῖά της μυστικοπαθῆ καὶ μεγάλα μάτια, ἦλθεν εἰς τὰ Ἀνάκτορα ζητοῦσα νὰ ὁμιλήσῃ εἰς τὸν ὑπασπιστὴν τῆς ὑπηρεσίας. Ὑπασπιστὴς τῆς ὑπηρεσίας ἦτο ἐκείνην τὴν ἡμέραν ὁ συνταγματάρχης Λεβίδης. Καὶ τοῦ διηγήθη ἡ Κυρία ὅτι ὁ ἅγιος . . . , — δὲν ἐνθυμοῦμαι πλέον ποῖος ἀπὸ ὅλους, — τῆς εἶχε ἐμφανισθῇ κατ' ὄναρ καὶ τῆς εἶχε προείπῃ ὅτι ὁ Βασιλεὺς θὰ προσεβάλλετο ἀπὸ σοβαρὰν ἀσθένειαν, συνεπείᾳ τῆς ὁποίας καὶ θὰ ἀπέθνησκε. Ὑπεδείκνυε τὰς ἀπαραιτήτους προσευχὰς καὶ ἄλλα ἀνάλογα μέτρα, διὰ νὰ προληφθῇ τὸ κακόν. Ὁ ὑπασπιστὴς ὑπεδέχθη φυσικὰ κατ' ἀξίαν τὴν πρόρρησιν. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἡ περίεργος αὐτὴ Κυρία ἐπανῆλθε εἰς τὰ Ἀνάκτορα καὶ παρεπονέθη ὅτι ὁ «Ἅγιος» τὴν εἶχε ἐπιπλήξει, διότι δὲν εἶχαν κάμει τίποτε ἀφ' ὅ,τι εἶχεν οὗτος ὁρίσει. Ὁ Βασιλεὺς ἦτο λαμπρὰ εἰς τὴν ὑγείαν του, ὁ Λεβίδης ἤρχισε λοιπόν, παρὰ τὰς τρομερὰς αὐτὰς προφητείας, ἀστεϊζόμενος πρὸς τὴν δυστυχῆ Κυρίαν. Εὑρισκόμην, ἐκείνην τὴν στιγμήν, εἰς τὸ ὑπασπιστήριον, καὶ κατεπλάγην ἰδὼν τὴν ἔκφρασιν πραγματικῆς ἀπογνώσεως ἡ ὁποία ἐζωγραφίζετο εἰς τὰ μάτια τῆς συνομιλητρίας του. Εἶχε γίνει ὠχρά, ὠχροτάτη, καὶ εἶχε σηκώσει πρὸς τὸν οὐρανὸν τὸ ὡραῖό της βλέμμα, ὡσὰν νὰ ἤκουε βλασφημίας. Τὴν ἐξέλαβα καὶ ἐγὼ ὡς

τρελλήν, ἀλλά τὴν ἐλυπήθην, καὶ πλησιάζων αὐτήν, τὴν παρεκάλεσα νὰ καθήση καὶ νὰ μοῦ ἐμπιστευθῇ περὶ τίνος ἐπρόκειτο. Μοῦ εἶπε τότε ὅτι ὁ «Ἅγιος» εἶχε ἐκ νέου ἐμφανισθῇ πρὸ αὐτῆς, τὰς τρεῖς τελευταίας νύκτας, καὶ χωρὶς νὰ τῆς ἀφήνη μίαν στιγμὴν ἡσυχίας ἐπέμενε νὰ τὴν ὑποχρεώση νὰ γνωστοποιήση εἰς τὸν Βασιλέα ὅτι ἂν δὲν ἐπήγαινε οὗτος αὐτοπροσώπως εἰς ἕν ὡρισμένον μοναστήριον ἐν Θεσσαλίᾳ ἵνα τελέση αὐτόθι λειτουργίαν καὶ μεταφέρῃ ἐκεῖθεν μίαν μικρὰν ἁγίαν εἰκόνα, θὰ ἀπέθνησκε ἐξ ἀσθενείας ἥτις μετ' οὐ πολὺ θὰ τὸν προσέβαλλε. Προσεπάθησα νὰ διατηρήσω τὴν σοβαρότητά μου ἐφ' ὅσον μοῦ διηγεῖτο αὐτὰ ἡ ὡραία φαντασιόπληκτος, καὶ τὴν συνώδευσα ἔπειτα μέχρι τῆς θύρας, ἐπανελθὼν δὲ ἐξέσπασα εἰς τὰ γέλοια μὲ τοὺς συναδέλφους μου οἱ ὁποῖοι μὲ περιέπαιζαν διὰ τὸ εὐλαβὲς ὕφος μὲ τὸ ὁποῖον τὴν εἶχα ἀκούσει. Περιττὸν νὰ προσθέσω ὅτι δὲν ἔκαμα τίποτε σχετικῶς μὲ τὴν φανταστικὴν εἰκόνα. Μετὰ δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας, ὁ Βασιλεὺς ἔπεσεν ἄρρωστος. Ἡ Κυρία Κ. Γ. ἐπανῆλθε εἰς συνάντησίν μου καὶ μοῦ εἶπε μὲ τόνον μελαγχολικοῦ παραπόνου : —«Καὶ ἐσεῖς δὲν μὲπιστεύσατε. Δὲν ἐκάματε τίποτε ἀφ' ὅ,τι σᾶς εἶπα διὰ τὸν Βασιλέα καὶ ὁ Ἅγιος ἐξακολουθεῖ νὰ ταράσσεται». Τῆς εἶπα ὅτι ὁ Βασιλεὺς ἦτο κλινήρης καὶ ὅτι δὲν ἠδύνατο πρὸς τὸ παρὸν νὰ κάμῃ τὸ μέχρι Θεσσαλίας ταξείδιον.

— Στείλατε ἐν τούτοις νὰ πάρετε τὴν εἰκόνα, ἐπέμεινε. Δὲν σᾶς κοστίζει τίποτε. Θὰ σᾶς τὴν δώσουν ἀμέσως ἐὰν τὴν ζητήσετε ἐκ μέρους τοῦ Βασιλέως. Δὲν θὰ μετανοήσετε. Κάμετέ το, σᾶς ἱκετεύω, ἐπρόσθεσε μὲ τὰ χέρια ἡνωμένα ὡς ἐὰν προσηύχετο, καὶ ἰδίως τοποθετήσετέ την εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ ἀσθενοῦς· εἰδεμὴ θἀποθάνη καὶ θὰ τὸ ἔχετε αἰωνίως εἰς τὴν συνείδησίν σας !»

Προσεποιήθην ὅτι τὸ ἐπίστευσα, ἐσημείωσα μάλιστα τὸ ὄνομα τοῦ μοναστηρίου, τῆς ἐκκλησίας κ.τ.λ. Τὸ βράδυ, εἰς τὴν λέσχην, συνήντησα τὸν φίλον μου Κ. Τοπάλην, βουλευτὴν τῆς ἐπαρχίας ὅπου, κατὰ τὴν Καν Γ., εὑρίσκετο τὸ ἐν λόγῳ μοναστήριον. Αἱ παρ' αὐτῆς δοθεῖσαι πληροφορίαι περὶ τοῦ μοναστηρίου, τὸ ὁποῖον

δὲν ἐγνώριζε αὕτη παρ' ἀφ' ὅ,τι τῆς εἶχεν εἴπει τὸ φάντασμα, καὶ εἰς τὸ ὁποῖον δὲν εἶχε ποτὲ μεταβῆ, ἦσαν ἀκριβέσταται, καθὼς ὁ Τοπάλης μὲ ἐβεβαίωσε. Τὸν παρεκάλεσα τότε νὰ μὲ βοηθήσῃ διὰ νὰ εὕρωμεν καὶ μεταφέρωμεν τὴν εἰκόνα, ἐὰν πραγματικῶς ὑπῆρχεν, καὶ ἔθεσα εἰς τὴν διάθεσίν του ἕνα ἀγγελιαφόρον, ὁ ὁποῖος νὰ μεταβῇ καὶ τὴν φέρῃ. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας, ἐλάμβανα τὸ πολύτιμον ἀντικείμενον, τὸ ὁποῖον ἔσπευσα νὰ φέρω τὸ ἴδιο βράδυ εἰς τὴν Πριγκήπισσαν Ἑλένην, ἥτις ἐτοποθέτησε τὴν εἰκόνα εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ πατρός της.

Ἐπίστευα ὅτι εἶχα τελειώσει μὲ τὴν φαντασιόπληκτον, ἀλλ' ἐδέχθην ἐκ νέου τὴν ἐπίσκεψίν της, μίαν ἡμέραν ὅπου ὁ Βασιλεὺς ἦτο μεταξὺ ζωῆς καὶ θανάτου. Οἱ ἰατροὶ εἶχαν σχεδὸν χάσει κάθε ἐλπίδα. Ἡ Κα Κ. Γ. μοῦ εἶπε νὰ μὴ φοβοῦμαι καθόλου, ὅτι ὁ Βασιλεὺς θὰ ἐπέζῃ ἀσφαλῶς, ἀλλ' ὅτι θὰ ἔσυρε τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν εἰς τὸν βόρβορον καὶ εἰς τὸ αἷμα, ἐὰν δὲν ἀπηυθύνοντο μερικαὶ ὡρισμέναι εὐχαὶ εἰς ὅλους τοὺς ναοὺς τοῦ βασιλείου. Τὴν ηὐχαρίστησα, ἀλλ' ἡ πρὸς τὸν Βασιλέα ἀφοσίωσίς μου περιωρίσθη εἰς τοῦτο, δεδομένου ὅτι, ὅπως τὸ εἶπα, ἐπεριμέναμεν ἀπὸ μιᾶς στιγμῆς εἰς τὴν ἄλλην τὸ μοιραῖον τέλος, παρὰ τὴν μεταφερθεῖσαν εἰκόνα.

Κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἡ ὑγεία τοῦ Βασιλέως εἶχε τελείως ἀποκατασταθῆ, ὅταν ἡ Κα Κ. Γ. μ' ἐπεσκέφθη πάλιν. Μοῦ ὡμίλησε ἐκ νέου περὶ τῶν ὅσων μοῦ εἶχε ἤδη διηγηθῆ σχετικῶς μὲ τὴν Ἑλληνικὴν σημαίαν, προσθέτουσα ὅτι ὁ «Ἅγιος» τῆς ἔλεγε ὅτι ὁ Βασιλεὺς ἐξώθει τὴν Ἑλλάδα πρὸς τὴν ἄβυσσον καὶ ὅτι ἢ θὰ ἐφονεύετο ἐν μέσῳ ἐπαναστάσεως ἢ θὰ ἐξεθρονίζετο. Ὁμολογῶ ὅτι ἡ συνομιλήτριά μου εἶχε ἀρχίσει νὰ μοῦ προξενῇ ζωηρὰν ἐντύπωσιν, καὶ δικαίως. Τὴν παρεκάλεσα νὰ μὲ περιμείνῃ μίαν στιγμὴν εἰς τὸ γραφεῖόν μου, καὶ μετέβην νὰ ζητήσω ἀπὸ τὸν Βασιλέα νὰ τὴν δεχθῇ, διηγούμενος εἰς αὐτὸν τὸ πρῶτον μόνον μέρος τῆς προφητείας της, περὶ τῆς ἀσθενείας του, χωρὶς νὰ τοῦ ἀναφέρω τι περὶ τῆς σημαίας. Ἀλλὰ συνοδεύων τὴν

περίεργον ἐπισκέπτριαν παρὰ τῷ Βασιλεῖ, τὴν συνεβούλευσα νὰ τῷ ἐπαναλάβῃ ἀφόβως πᾶν ὅ,τι μοῦ εἶχεν εἰπῆ σχετικῶς. Μοῦ ἀπήντησε ἀφελῶς ὅτι θὰ τὰ ἔλεγε χωρὶς ἄλλο, διότι δὲν ἔκαμνε παρὰ νὰ μεταδίδῃ τοὺς λόγους τοῦ Ἁγίου. Τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι, μετὰ τὴν ἀναχώρησίν της, ὁ Βασιλεὺς μὲ ἐκάλεσε καὶ μοῦ εἶπε ὅτι ἂν ἡ Κυρία αὐτὴ ἐπανήρχετο ποτὲ θὰ ἤθελε νὰ τὴν δεχθῇ, τοῦθ' ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι καὶ αὐτὸς ὑπέστη ἐξ αὐτῆς βαθεῖαν ἐντύπωσιν. Ἡ Κα Γ. δὲν ἐπανῆλθε πλέον ποτέ. Ἀλλ' εἶνε μήπως ἀνάγκη νὰ προσθέσω ὅτι ὅλαι της αἱ προφητεῖαι ἐπραγματοποιήθησαν κατὰ γράμμα ; Πράγματι τὴν Ἑλληνικὴν σημαίαν τὴν ἔσυρε ἐπὶ μακρὸν ὁ Βασιλεὺς εἰς τὸν βόρβορον καὶ εἰς τὸ αἷμα, ἀλλὰ χάρις εἰς τὸν κ. Βενιζέλον καὶ τὸν ἡρωϊσμὸν τῶν στρατιωτῶν μας, ἡ σημαία ἀνεπετάσθη ἐκ νέου ἐνδοξοτέρα ἀκόμη ἢ πρίν, πλυθεῖσα ἔκτοτε διὰ τοῦ αἵματος πλείστων χιλιάδων γενναίων Ἑλλήνων.

Οὐδέποτε ἡ μηδαμινότης καὶ ἡ στενοκεφαλιὰ τοῦ Γούναρη ἐξεδηλώθησαν τόσον ὅσον κατὰ τὴν ἀσθένειαν τοῦ Βασιλέως. Ὅταν ἡ θέσις τῆς Α. Μ. ἦτο σχεδὸν ἀπελπιστικὴ καὶ ὅταν ἰδίως τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα ἔτρεχαν τὸν μεγαλύτερον κίνδυνον, ὁ Γούναρης καὶ οἱ ἀντάξιοι συνεργάται του δὲν ἐσκέπτοντο ἄλλο τι ἀπὸ τὰς ἐκλογὰς καὶ ἠσχολοῦντο μὲ τὴν παρὰ τοῦ ἑτοιμοθανάτου σχεδὸν Βασιλέως ὑπογραφὴν προσωπικῶν Διαταγμάτων, διὰ τὴν τελεσφορωτέραν διὰ τὸ ἐκλογικόν των πρόγραμμα μετάθεσιν τῶν προστατευομένων των. Οὐδέποτε θὰ λησμονήσω τὴν ἐντύπωσιν ποῦ μοῦ ἐπροξένησε μίαν ἡμέραν ὁ πρωτότυπος αὐτὸς καὶ ἀποτόμως χειροτονηθεὶς πρωθυπουργός, ὅταν ἦλθεν εἰς τὰ Ἀνάκτορα, συνοδευόμενος παρ' ἑνὸς τῶν ὑπουργῶν του, τοῦ Τσαλδάρη, καὶ ὅταν τοὺς ἐπεδόθησαν ὑπογεγραμμένα τὰ διατάγματα τὰ ὁποῖα ἀνυπομόνως ἐπερίμεναν. Τοσαύτη ὑπῆρξεν ἡ χαρά των, — καὶ τόσον βλακώδης ἰδίως, — ὥστε ἐλησμόνησαν κἂν νὰ ζητήσουν εἰδήσεις τοῦ ἀρρώστου, ἀλλὰ ἁρπάσαντες τὰ πολύτιμα διατάγματα, ἔφυγαν τρίβοντες τὰ χέρια των, ἀπαράλλακτα ὅπως δύο

λωποδύται τρέχοντες νὰ μοιράσουν τοὺς καρποὺς τῆς λωποδυσίας των.

Ἀλλ' ἡ κυριωτέρα ἀνάμνησις, τὴν ὁποίαν θὰ μοῦ ἀφήσῃ ὁ Γούναρης εἶνε ἡ κωμικωτάτη ἐντύπωσις τὴν ὁποίαν μοῦ ἐπροξένησε κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν μεταφορὰν τῆς λεγομένης θαυματουργοῦ Εἰκόνος τῆς Παρθένου, ἐκ Τήνου εἰς Ἀθήνας. Ἡ εἰκὼν αὐτὴ μετεφέρθη πομπωδέστατα, ἐπὶ πολεμικοῦ πλοίου, τῇ εἰσηγήσει ὅλων τῶν γεροντικῶν γυναρίων τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Γούναρη, καὶ πρὸς πεῖσμα ὅλων τῶν Γερμανῶν καὶ Ἑλλήνων Ἀσκληπιαδῶν. Ἐξαπεστάλη δὲ ἔπειτα ὀπίσω εἰς τὴν Τῆνον μὲ μείζονας ἔτι τιμάς, μετὰ τὴν ἀνάρρωσιν τοῦ Βασιλέως.

Βλέπω ἀκόμη, εἰς τὴν μνήμην μου, τὸν πρωθυπουργόν, ἀληθῆ σύγχρονον Δὸν Κιχῶτον μὲ ρεδιγκόταν καὶ φοροῦντα ἕνα θαυμάσιον ὑψηλὸν πῖλον, ὅν ἐφόρει πάντοτε εἰς τὸ ὄπισθεν μέρος τῆς κεφαλῆς, συνοδευόμενον δὲ ὑπὸ τοῦ πιστοῦ καὶ ἀνταξίου συντρόφου του Σάντζο, ὅστις ἐκρύπτετο ὑπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Γεωργ. Μπαλτατζῆ, — τρέχοντας ἀμφοτέρους κάθε τόσο εἰς τὰ Ἀνάκτορα, διὰ νὰ ἀναγγέλλουν τὸ σημεῖον ἀκριβῶς, — μὲ τὸ ἑκατοστόμετρον, — ὅπου εὑρίσκετο, εἰς τὸν δρόμον τοῦ Φαλήρου, ἡ ἁγία εἰκών, ἥτις μετεφέρετο μεγαλοπρεπῶς ἐπ' αὐτοκινήτου ἐν μέσῳ εὐσεβοῦς πλήθους. Καὶ ἔκαμνε ὁ Γούναρης τὰς ἀναφοράς του, μὲ κωμικὴν ἀληθῶς σοβαρότητα, ὁμοιάζων μὲ στρατηγὸν ὀπερέττας, λαμβάνων δὲ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν πληροφορίας νεωτέρας ἀπὸ τοὺς ἀπειραρίθμους ἀγγελιαφόρους τοὺς ὁποίους εἶχε τὴν πρόνοιαν νὰ τοποθετήσῃ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς στρατηγικῆς αὐτῆς γραμμῆς, ἐπιστρατεύσας πρὸς τοῦτο ὁλόκληρον ἱππικὸν σύνταγμα ! Τὸ πρᾶγμα ἦτο τόσον οἰκτρὸν καὶ χονδροειδὲς δι' ἕνα πρωθυπουργόν, ὥστε κατελαμβάνετο κανεὶς ἀπὸ θλῖψιν ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου Λέων ὁ Γ'. ὁ Εἰκονοκλάστης δὲν κατώρθωσε νὰ περατώσῃ τὸ ἔργον του κατὰ τὸν 7ον αἰῶνα, διὰ ριζικωτέρας πολιτικῆς εἰς τὸ ζήτημα τῆς περὶ τῶν εἰκόνων ἔριδος !

Ἡ ἀντιπάθειά μου πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Ἐκπτώτου κατασκευασθέντα αὐτὸν Πρωθυπουργόν, ἦτο ἀναμφιβόλως ἀμοιβαία, ἀφ' ὅτου παρημπόδισα τὴν δολοφονίαν τοῦ κ. Βενιζέλου. Ἰδοὺ ὑπὸ ποίας περιστάσεις.

Κατὰ Μάϊον τοῦ 1915, ἐδέχθην εἰς τὰ Ἀνάκτορα τὴν ἐπίσκεψιν κἄποιου ὅστις μοῦ κατήγγειλε, μὲ λεπτομερείας, τὴν ὕπαρξιν συνωμοσίας κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ Προέδρου, καὶ ὅστις μοῦ παρέδωκε κατάλογον τῶν συνωμοτῶν καὶ τὸν τόπον τῆς συναθροίσεως αὐτῶν. Εἶχαν οὗτοι σκοπὸν νὰ προκαλέσουν, διὰ προσποιητοῦ δυστυχήματος, τὸ ναυάγιον τοῦ πλοίου ὅπερ ἐπρόκειτο νὰ μεταφέρῃ ἐκ Λέσβου τὸν κ. Βενιζέλον, καὶ ἐν τῇ ἐπακολουθούσῃ ἀναστατώσει νὰ τὸν φονεύσουν. Ἕνας ἀποτρόπαιος ἀξιωματικὸς τοῦ ναυτικοῦ, τύπος ἐκφύλου, — διαγραφεὶς ἔκτοτε τῶν στελεχῶν, — ἐπρόκειτο νὰ διευθύνῃ καὶ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἔνδοξον αὐτὴν ἐπιχείρησιν.

Καὶ τοῦτο, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ κ. Βενιζέλος, μιμούμενος ἕνα ἔνδοξον πρόγονόν του, εἶχε ἀποφασίσει, ἐν τῇ ὁρμῇ τῆς θαυμασίας του πατριωτικῆς αὐτοθυσίας, νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰς Ἀθήνας, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι οἱ ἀνάξιοι διάδοχοί του θὰ κατέληγον ἐπὶ τέλους νὰ ἀκολουθήσουν τὴν παρ' αὐτοῦ χαραχθεῖσαν ὁδὸν καὶ χωρὶς πλέον νὰ φοβοῦνται, χάρις εἰς τὴν ἀπομάκρυνσίν του, μήπως κατηγορηθοῦν ὅτι βαδίζουν ἐπὶ τὰ ἴχνη τῆς πολιτικῆς τοῦ προκατόχου των.

Ἐπέδωκα ἀμέσως τὸν κατάλογον τῶν συνωμοτῶν εἰς τὸν φίλον μου Ἀλέξιον Γρίβαν, βενιζελικὸν βουλευτήν, καὶ νῦν ὑπουργὸν τῶν Στρατιωτικῶν, ἵνα εἰδοποιήσῃ τὸν Πρόεδρον, διότι ἐγώ, ὡς ἐκ τῆς θέσεώς μου εἰς τὴν Αὐλήν, δὲν ἤθελα νὰ φανῶ, τόσῳ μᾶλλον ὅπου μεταξὺ τῶν συνωμοτῶν ὑπῆρχον καὶ ὄργανα τῆς μυστικῆς ἀστυνομίας τῶν Ἀνακτόρων.

Προσεκάλεσα αὐθημερὸν τὸν ἀρχηγὸν τῆς μυστικῆς αὐτῆς ἀστυνομίας καὶ χωρὶς φυσικὰ νὰ τοῦ μεταδώσω ὅλας τὰς λεπτομερείας ποῦ ἐγνώριζα, τοῦ παρέστησα τὰς διὰ τὸν Βασιλέα συνεπείας, ἐὰν τυχὸν διεκοινώνετο ὅτι ἡ μυστικὴ ἀστυνομία, ἡ τότε

συσταθεῖσα μὲ τὸν σκοπὸν νὰ προστατεύῃ τὸν Μεγαλειότατον κατὰ βουλγαρικῆς τινος ἀποπείρας, εἶχεν ἀναμιχθῆ εἰς παρόμοιον ἔγκλημα. Ὁ ἀστυνόμος ἔφυγε κάτωχρος καὶ τρέμων ἀπὸ τὸ γραφεῖόν μου, ὑποσχόμενος νὰ προβῆ εἰς σοβαρωτάτην ἀνάκρισιν. Ἀλλ' ἀντ' αὐτοῦ ἔσπευσε φυσικὰ νὰ εἰδοποιήσῃ τὸν ἱεραρχικὸν προϊστάμενόν του Γούναρην ὅτι ἡ συνωμοσία εἶχε ἀποκαλυφθῆ. Αὐτὸ ἀκριβῶς ἤθελα. Νὰ καταστήσω γνωστὸν εἰς τὴν Κυβέρνησιν, χωρὶς θόρυβον καὶ χωρὶς πάταγον, ὅτι ἤμην ἐνήμερος τῶν μηχανευομένων, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι τοῦτο θὰ ἤρκει διὰ νὰ ναυαγήσουν τὰ ἐγκληματικὰ αὐτὰ σχέδια.

Ὁ Γούναρης ἀντὶ νὰ κλείσῃ τὸ στόμα του καὶ νὰ ξεθυμάνῃ μόνος του, ἔσπευσε κατεπειγόντως εἰς τὰ Ἀνάκτορα ὅπου, μαινόμενος ἐναντίον μου, διεσκέφθη μετὰ τοῦ Αὐλάρχου περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ μὲ ἀπομακρύνουν ἀπὸ θέσιν ἥτις μοῦ ἐπέτρεπε νὰ γνωρίζω περισσότερα ἀφ' ὅ,τι ἡ Κυβέρνησις ἤθελε νὰ γνωρίζω. Ὁ Μερκάτης, θέλω νὰ τὸ πιστεύσω, δὲν ἐγνώριζε τίποτε περὶ τῆς συνωμοσίας, ἀλλ' εἶχε λόγους νὰ θέλῃ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν ἐπιθυμίαν αὐτὴν τοῦ πρωθυπουργοῦ, διότι εἶχε τὸν αἰώνιον καὶ ἀδικαιολόγητον φόβον μήπως μὲ ἴδῃ ἀντικαθιστῶντα αὐτὸν εἰς τὴν θέσιν τοῦ Αὐλάρχου, συνεπείᾳ τῆς εὐνοίας ἣν μοῦ ἐπεδείκνυε ὁ Βασιλεύς. Ὁ Μεγαλειότατος ἦτο ἀκόμη πολὺ ἄρρωστος, ὥστε ἡ ἀπομάκρυνσίς μου ἦτο, πρὸς τὸ παρὸν τοὐλάχιστον, ἀδύνατος, ἀλλ' ὁ Μερκάτης, — ὡς εἰλικρινὴς φίλος ! — συνεβούλευσε τὸν Γούναρην νὰ τοῦ προμηθεύσῃ γραπτὴν κατ' ἐμοῦ μήνυσιν, ἐπὶ οἱαδήποτε προφάσει, οὕτως ὥστε τοῦ Βασιλέως θεραπευομένου, νὰ δυνηθῆ νὰ βασισθῆ ἐπ' αὐτῆς διὰ νὰ τοῦ ὁμιλήσῃ ἐναντίον μου. Ἡ πρόφασις τῆς μηνύσεως ἐφευρέθη καὶ διετυπώθη εὐκόλως, ὁ δὲ Γούναρης ὁ ἴδιος εἶχε τὴν βλακείαν νὰ μοῦ τὸ ὁμολογήσῃ μεταγενεστέρως. Ἡ πρόφασις αὐτὴ ἦτο ὅτι ὅλαι μου αἱ ἐνέργειαι ἦσαν «ἀντίθετοι πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς Κυβερνήσεως».

Τί ὁ Γούναρης ἀπεκάλει οὕτω ; Τὸ ὅτι τὸν ἠμπόδισα νὰ γίνῃ ἔστω καὶ ἔμμεσος συνένοχος μιᾶς δολοφονίας ! Ἡ ἀγνωμοσύνη

ὡρισμένως, δὲν ἔχει ὅρια. Ἐπερίμενα τοὐναντίον εὐχαριστίας! Καθὼς ἀνέγνωσα ἐν τούτοις τελευταῖον εἰς τὰς ἐφημερίδας, ὁ ὀλέθριος αὐτὸς ἄνθρωπος δὲν παρέλειψε, παρὰ τὴν πρώτην ἀποτυχοῦσαν ἀπόπειράν του, νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ πείραμα, γενόμενος συνένοχος εἰς τὴν μυσαρὰν συνωμοσίαν τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1919. Καὶ τώρα εὑρισκόμενος ἐν Ἰταλίᾳ, ὅπου φυγοδικεῖ, κινεῖ πάντα λίθον διὰ νὰ προκαλέσῃ ἐν Ἑλλάδι ταραχάς.

Ἐξέπληξα πολὺ τὸν Μερκάτην ὅταν τοῦ εἶπα ὅτι ἂν ὁ Βασιλεύς, τῆς ὑγείας του ἀποκαθισταμένης, μοῦ ἐπέρριπτε τὸ παραμικρὸν ἄδικον εἰς τὴν περίστασιν αὐτήν, ἐσκόπευα νὰ τοῦ ὑποβάλω ἀμέσως τὴν παραίτησίν μου.

— Μὰ πῶς θὰ τὸ μάθῃ ; μὲ ἠρώτησε κατάπληκτος βλέπων με ἐνήμερον τῶν σκοτεινῶν ραδιουργιῶν του.

— Θὰ τοῦ τὸ εἰπῶ ἐγώ !, τοῦ ἀπήντησα ψυχρότατα, χωρὶς νὰ τοῦ προσθέσω ὅτι εἶχα λάβει γνῶσιν ὅλων τῶν λεπτομερειῶν τῆς μετὰ τοῦ Γούναρη συνομιλίας του, ἀπὸ τὸ στόμα αὐτοῦ τούτου τοῦ Πρωθυπουργοῦ. Καὶ πράγματι αὐτὸ ἔπραξα ἐν πρώτοις μόλις ἀνέρρωσε ὁ Βασιλεύς, ὅστις μοῦ ἔδωκε δίκαιον καθ' ὅλην τὴν γραμμήν. (1).

Μὲ τὸ περὶ τῆς ἀσθενείας τοῦ Ἐκπτώτου κεφάλαιον αὐτὸ συνδέεται καὶ ἓν ἄλλο γεγονός. Ἡ ἄρνησις τῆς Βασιλίσσης νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν Πρίγκηπα Γεώργιον νὰ ἴδῃ τὸν Βασιλέα, τὸν ἀδελφόν του, ἐνῷ εἶχεν ἔλθει ἐπὶ τούτῳ ἐκ Παρισίων, κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1915. Ὁ Βασιλεύς, κατὰ τὴν ἀσθένειάν του, ἦτο κατὰ γράμμα αἰχμάλωτος τῆς Βασιλίσσης, ἥτις δὲν τοῦ ἐπέτρεπε νὰ βλέπῃ παρὰ τοὺς εὐμενῶς πρὸς τὴν Γερμανίαν διακειμένους. Ἔτρεμε λοιπὸν μήπως ὁ ἀνδράδελφός της ἐπηρεάσῃ τὸν Βασιλέα ὑπὲρ τῆς Συνεννοήσεως. Ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ὁ Πρίγκηψ εἶδε ἀπαγορευομένην εἰς αὐτὸν τὴν εἴσοδον τοῦ Βασιλικοῦ δωματίου, ἐνῷ τόσος ἄλλος κόσμος ἔβλεπε τὸν

(1) Δὲν θὰ ἔκαμνε τὸ ἴδιον δύο μῆνας ἀργότερα.

ἀδελφόν του. Τότε ἀκριβῶς, κατὰ τὴν διάρκειαν ἑνὸς περιπάτου μας εἰς τὸν Β. Κῆπον, ὁ Ὑψηλότατος μὲ ἀφῆκε νὰ τοῦ ὁμιλήσω διὰ πρώτην φορὰν περὶ τοῦ κ. Βενιζέλου, χωρὶς νὰ ἐκμανῆ.

— Ὁμολογῆστε, τέλος, Ὑψηλότατε, τοῦ εἶπα, ὅτι ὁ Βενιζέλος εἶνε ἀξιοθαύμαστος !

Ἀποφεύγων ἄμεσον ἀπάντησιν, ὁ Πρίγκηψ μοῦ εἶπε :

— Ἔ λοιπόν ! Ἰδοὺ κατὰ τί διαφέρω ἀπὸ τὸν Βασιλέα. Ἐγὼ θεωρῶ τὸν Βενιζέλον ὡς τὸν χείριστον ἐχθρόν μου καὶ ἐν τούτοις γνωρίζεις ὅτι ἐξωθῶ μὲ ὅλας μου τὰς δυνάμεις τὸν Βασιλέα νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν ὑπὲρ τῆς Συνεννοήσεως πολιτικήν του. Ἐνῷ ὁ Κωνσταντῖνος ἀναγνωρίζει ὅτι ὁ Βενιζέλος εἶνε μεγάλος ἄνθρωπος, καὶ ἐν τουτοις δὲν ἀκολουθεῖ τὰς συμβουλάς του. Ποιὸς ἀπὸ τοὺς δυό μας εὑρίσκεται ἐν τῇ ἀληθείᾳ ;

Πόσον λυπηρὸν καὶ ἀδικαιολόγητον ἦτο αὐτὸ τὸ μῖσος τοῦ πρίγκηπος, τὸ ἐπίσης ἀδυσώπητον ὅπως καὶ τὸ τοῦ Βασιλέως, κατὰ τοῦ κ. Βενιζέλου ! Ἦτο τοσούτῳ μᾶλλον λυπηρὸν καθ' ὅσον ὁ Πρίγκηψ Γεώργιος ὑπῆρξε ὁ μόνος, ἐξ ὅλης τῆς Β. Οἰκογενείας, ὅστις ἐπέδειξε πατριωτισμόν, κατ' αὐτὸν τὸν πόλεμον, ὡς Ἕλλην Πρίγκηψ. (1) Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου δὲν θὰ εἶχα παρὰ νὰ ἀναφέρω τὰ τόσον ἐπίμονα τηλεγραφήματά του τὰ σταλέντα διὰ νὰ ἐξωθήσῃ τὸν ἀδελφόν του νὰ ἐπέμβῃ ὑπὲρ τῆς Συνεννοήσεως. Ἦτο τὸ μόνον μέλος τῆς Β. Οἰκογενείας τὸ ἀποβλέπον πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ὡς πρὸς τὴν πατρίδα του ! Ποία καλυτέρα τούτου ἀπόδειξις, ἀπὸ τὴν ἑλληνικωτάτην ἀνατροφὴν ἣν ἐξακολουθεῖ νὰ δίδῃ εἰς τὰ θελκτικά του τέκνα, τὰ ἀνατραφέντα ἐν τούτοις τόσον μακρὰν τῆς Ἑλλάδος ! Ὁ Πρίγκηψ ἔφυγε ἐξ Ἀθηνῶν, ἐκ μίσους κατὰ τοῦ κ. Βενιζέλου, καὶ πολὺ πρὸ τῆς ἐκθρονίσεως τοῦ Κωνσταντίνου. Δὲν ἐπανῆλθε, ὡς γνωστόν, παρὰ κατὰ τοὺς πολέμους τοῦ 1912 καὶ 1913.

(1) Ἐν τούτοις αἱ τελευταῖαι ἐν Παρισίοις ραδιουργίαι τῆς Α. Ὑ. ὑπὲρ τοῦ Κωνσταντίνου ἐν Ἑλλάδι, ἐὰν ἀληθεύουν, ἀποδεικνύουν ὅτι τὸ μῖσος εἶνε εἰσέτι τὸ κυριαρχοῦν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ Πρίγκηπος αἴσθημα.

Ὅταν εὑρισκόμην ἐν Παρισίοις ὡς δεύτερος στρατιωτικὸς ἀκόλουθος κατὰ τὴν διάσκεψιν τῆς Εἰρήνης, ἐπεριπάτουν μίαν ἡμέραν εἰς τὸ Saint-Cloud εἰς τὴν ὁδὸν Saint-Valérien, ὅταν εἶδα ἐπὶ τῆς κιγκλιδωτῆς ἐξωθύρας ἑνὸς κήπου κυματίζουσαν τὴν Ἑλληνικὴν σημαίαν ὁμοῦ μὲ τὴν Γαλλικὴν καὶ τὴν Ἀγγλικήν. Ἐκινήθη ἡ περιέργειά μου, καὶ ἠρώτησα ποῖος κατώκει ἐκεῖ. Μοῦ ἀπήντησαν ὅτι ἡ ἔπαυλις ἦτο τοῦ Πρίγκηπος Γεωργίου, ἀπόντος τότε ἐκ Γαλλίας, ἀλλ' ὅτι ἡ Α. Β. Ὑ. ἡ Πριγκήπισσα Μαρία καὶ οἱ μικροὶ πρίγκηπες ἦσαν ἐκεῖ. Μὴ γνωρίζων τί εἴδους ὑποδοχὴν θὰ μοῦ ἔκαμνε ἡ Πριγκήπισσα, λαμβανομένων ὑπ' ὄψει τῶν αἰσθημάτων δυναστικῆς καὶ οἰκογενειακῆς ἀλληλεγγύης τὰ ὁποῖα εἶχαν συνενώσει ὅλα τὰ μέλη καὶ ὅλους τοὺς συγγενεῖς τῆς Β. Οἰκογενείας μετὰ τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Κωνσταντίνου, περιωρίσθην νὰ ζητήσω νὰ ἴδω τοὺς μικροὺς πρίγκηπας. Ἡ Πριγκήπισσα Μαρία παραξενευθεῖσα ὡς ἐκ τῆς ἀρνήσεώς μου νὰ εἴπω τὸ ὄνομά μου εἰς τὸν ἀρχιθεράποντα, ὡδήγησε μόνη της παρ' ἐμοὶ τὰ τέκνα της. Ἐξεπλάγη σφόδρα ἀναγνωρίζουσά με, καὶ ὅπως πάντοτε, μὲ ἐδέχθη κατὰ τὸν φιλοφρονέστερον τρόπον, καίτοι ἐπεχείρησε ἐλαφρὰν καὶ δειλὴν ὑπεράσπισιν τοῦ Ἐκπτώτου. Εἰς τὴν πρὸς τὸν Πρίγκηπα Πέτρον ἐρώτησίν μου ἐὰν ἐνεθυμεῖτο ἀκόμη μερικὰς ἑλληνικὰς λέξεις, τόσον αὐτὸς ὅσον καὶ ἡ χαριτωμένη μικρὰ Εὐγενία, μοῦ ἀπήντησαν ζωηρότατα εἰς ἄπταιστον ἑλληνικήν, καὶ μάλιστα μὲ δόσιν ἀγανακτήσεως, ὡς ἂν ὤφειλα νὰ μὴ τὸ ἀγνοῶ.

— Μὰ πῶς ὄχι ! Ἀφοῦ ἐξακολουθοῦμε τακτικὰ τὰ μαθήματά μας μὲ τὴν Κυρίαν Λουκίαν !

Καὶ ἐν τούτοις τὰ παιδιὰ αὐτὰ δὲν ἔζησαν σχεδὸν καθόλου ἐν Ἑλλάδι, καὶ νομίζω μάλιστα ὅτι ἡ Πριγκήπισσα Εὐγενία δὲν ἐπῆγε καθόλου εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀφ' ὅτου ὁμιλεῖ.

Ἀδυνατῶ νὰ περατώσω τὸ κεφάλαιον αὐτό, χωρὶς νὰ ἐξάρω, σχετικῶς μὲ τὰς ἐκλογὰς τοῦ Μαΐου 1915, ἕνα γεγονός, μοναδικὸν πιθανώτατα εἰς τὰ κοινοβουλευτικὰ χρονικά, ἑνὸς λαοῦ ὁλοκλήρου ψηφίζοντος ὑπὲρ ἑνὸς πολιτικοῦ ἔχοντος ὡς πρό-

γραμμα τὸν πόλεμον. Καὶ τοῦτο, μετὰ δύο προσφάτους πολέμους, μετὰ τὰς ἀπειλητικὰς νίκας τῶν Γερμανῶν ἐν Γαλλίᾳ καὶ Βελγίῳ, καὶ ἰδίως μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐπιθέσεως κατὰ τῶν Δαρδανελλίων ἥτις ἀπέβη τόσον καταστρεπτικὴ διὰ τοὺς Συμμάχους καὶ διὰ τὸ γόητρόν των. Δὲν ἐξετιμήθη κατ' ἀξίαν εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἡ ἡρωϊκὴ αὐτὴ χειρονομία τῆς μικρᾶς Ἑλλάδος. Ἐπεδείχθη τοὐναντίον ἐναντίον της, εἰς μερικοὺς κύκλους, μία περιφρόνησις τόσον ἄδικος ὅσον καὶ συκοφαντική, καὶ ἐνίοτε μάλιστα τόσον χονδροειδὴς ὥστε ἐγὼ ὁ γεννηθεὶς ἐν Γαλλίᾳ καὶ θεωρῶν τὴν Γαλλίαν ὡς τὴν δευτέραν μου πατρίδα, ὑπέφερα συχνάκις βαθύτατα, ὡς ἐκ τῆς ἔχθρας αὐτῆς, εἰς τὰς σχέσεις μου μέ τινας Γάλλους συναδέλφους μου.

Εὐχόμεθα

ΕΤΗ ΠΟΛΛΑ

καὶ εὐτυχισμένα

1922

ΤΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟΝ

Ἀνέφερα ἤδη ὅτι κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ πολέμου, ἡ μεγάλη πλειονότης, ἂν ὄχι τὸ σύνολον τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ Ἐπιτελείου, καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἀκόμη τῶν σπουδασάντων ἐν Γερμανίᾳ, διέκειτο εὐνοϊκῶς πρὸς τὴν Συνεννόησιν. Οἱ ἀξιωματικοὶ οὗτοι θὰ εἰργάζοντο πάσῃ δυνάμει ὑπὲρ αὐτῆς, ἐὰν ὁ Βασιλεὺς εἶχε ἐκδηλώσει τὴν ἁπλῆν περὶ τούτου ἐπιθυμίαν καὶ ἐὰν ἡ Συνεννόησις εἶχε κατορθώσει νὰ προσοικειωθῇ τὴν πολύτιμον συνεργασίαν των.

Ἀντὶ τούτου, τόσον ἕνεκα τῶν διαπραχθέντων ὑπὸ τῶν μὲν καὶ τῶν δὲ σφαλμάτων, ὅσον καὶ συνεπείᾳ μερικῶν ἀναξίων προσωπικῶν λόγων, ὁλόκληρον ἀνεξαιρέτως τὸ Ἐπιτελεῖον κατελήφθη ἀκλοούθως ὑπὸ ἀληθοῦς φανατισμοῦ ὑπὲρ τῆς Γερμανίας. Ἤθελε δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου νὰ τιμωρήσῃ τὴν Συνεννόησιν.

Ἐπιμένω ἐπὶ τοῦ ὅτι, καθὼς δὲν ἠθέλησα νὰ ὑπεραμυνθῶ τοῦ Ἐκπτώτου, ὡσαύτως δὲν σκοπῶ νὰ ὑπερασπισθῶ τοὺς Κυρίους αὐτοὺς τοῦ Ἐπιτελείου. Τίποτε ποτὲ δὲν θὰ τοὺς δικαιολογήσῃ διὰ τὴν ἀπὸ τῆς μιᾶς ἡμέρας εἰς τὴν ἄλλην ἀπότομον αὐτὴν μεταστροφὴν τῶν γνωμῶν των πρὸς «τιμωρίαν» τῶν Συμμάχων, καὶ μὲ τὴν μοιραίαν συνέπειαν τόσων κακοδαιμονιῶν εἰς βάρος τῆς πατρίδος των. Διὰ τῆς διαγωγῆς των, τινὲς ἐξ αὐτῶν τῶν ἀξιωματικῶν ἔχασαν τὸ δικαίωμα νὰ καλοῦνται Ἕλληνες καὶ ἐδικαιολόγησαν τὴν τρομερὰν ἐκείνην λέξιν τὴν ὁποίαν κάθε πατριώτης δικαιοῦται νὰ χρησιμοποιῇ ὁμιλῶν περὶ αὐτῶν. Ἡ σχετικὴ μὲ ταῖς «γκάφφες» τῆς Συνεννοήσεως πρόφασις εἶνε μία σκανδαλώδης καὶ ἀβάσιμος δικαιολογία : εἶνε παιδαριῶδες τὸ νὰ αὐτοτιμωρῆται κανεὶς διπλασίως διὰ νὰ τιμωρήσῃ δῆθεν τὸν ἄλλον. Οἱ ἀξιωματικοὶ αὐτοὶ εἶνε ἀσυγχώρητοι. Καθὼς καὶ ὁ πρώην αὐθέντης των, συνειργάσθησαν καὶ αὐτοὶ μὲ τὸν Τοῦρ-

κον καὶ τὸν Βούλγαρον. Αὐτὴ ἡ συνεργασία των ἀποτελεῖ ἔγκλημα ἀπὸ τὸ ὁποῖον οὐδέποτε θὰ ξεπλυθοῦν.

Ὁμιλεῖν περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐπιτελείου κατὰ τὴν ἀπασχολοῦσαν ἡμᾶς περίοδον σημαίνει ὁμιλεῖν πρωτίστως περὶ τοῦ στρατηγοῦ Δούσμανη. Τὸν ἐγνώριζα πολὺ ὀλίγον καὶ ἐξ ὄψεως μόνον. Κατὰ τὸν αὐτὸν βέβαια τρόπον μὲ γνώριζε καὶ ἐκεῖνος. Δὲν ἦτο καθόλου κοσμικός. Ἡ πρώτη μας ἄλλως τε συνάντησις ἔλαβε χώραν ὑπὸ περιστάσεις τοιαύτας ὥστε νὰ μὴ τὸν καταστήσῃ εἰς ἐμὲ καθόλου συμπαθῆ.

Ἡ συνάντησις αὐτὴ χρονολογεῖται ἀπὸ τὰ 1913, κατὰ τὴν πολιορκίαν τῶν Ἰωαννίνων. Ὁ Βασιλεύς, τότε διάδοχος καὶ ἀρχιστράτηγος, εἶχε πρὸ ὀλίγου ἀφιχθῆ ἀπὸ τὸ Μακεδονικὸν μέτωπον μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης, διὰ νὰ συνεχίσῃ ἐν Ἠπείρῳ τὰς ἐπιχειρήσεις ἃς εἶχεν ἀρχικῶς ἀναλάβει ὁ Στρατηγὸς Σαπουντζάκης, οὗτινος ἤμην διαγγελεύς. Ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν ἔλθει, ἐκεῖνο τὸ πρωΐ, μετὰ τοῦ ἐπιτελείου του, εἰς τὸ ὕψωμα τῆς Κανέττας διὰ νὰ μελετήσῃ τὸ ἔδαφος καὶ ρίψῃ βλέμμα ἐπὶ τοῦ ὁρίζοντος. Μοῦ εἶχε ζητήσει ἓν σχέδιον τὸ ὁποῖον εἶχα μεταβῆ νὰ τοῦ φέρω. Ἤμην ἕτοιμος νὰ ἐπιδώσω εἰς τὸν Ὑψηλότατον τὸ σχέδιον, ὅταν ὁ Δούσμανης,—τότε Ταγματάρχης,—ἐπροχώρησε πρὸς ἐμὲ καὶ βαναυσότατα, — χωρὶς νὰ μὲ ἀναγνωρίσῃ, καθ' ἃ εἶπε ἔπειτα πρὸς δικαιολογίαν του, — μοῦ ἐζήτησε τὸ σχέδιον τὸ ὁποῖον ἐκράτουν ἀνὰ χεῖρας. Ὅταν δὲ τοῦ ἀπήντησα ὅτι ὁ Πρίγκηψ μοῦ τὸ εἶχε ζητήσει καὶ ὅτι ὁ Στρατηγός μου μὲ εἶχε διατάξει νὰ τοῦ τὸ ἐπιδώσω προσωπικῶς, ὁ Δούσμανης μοῦ εἶπε ἀποτόμως :

— Δὲν ὑπάρχει ἐδῶ οὔτε Πρίγκηψ οὔτε Διάδοχος. Διάδοχος εἶμαι ἐγώ !

Καὶ μοῦ ἥρπασε τὸ σχέδιον ἀπὸ τὰς χεῖρας. Πᾶς ὁ γνωρίζων με θὰ μαντεύσῃ πῶς ὁλόκληρος ἐτινάχθην πρὸ τοῦ τρόπου αὐτοῦ, παρὰ τὴν διαφορὰν τοῦ βαθμοῦ καὶ τὴν θέσιν του ὡς ἀρχηγοῦ τοῦ Ἐπιτελείου. Τὸ ἀντελήφθη καὶ ὁ ἴδιος, κάποιος τοῦ εἶπε

φαίνεται εἰς τὸ αὐτὶ τὸ ὄνομά μου, διότι ἦλθε μετά τινας στιγμὰς πρὸς ἐμὲ διὰ νὰ μοῦ δώσῃ εἰδήσεις τοῦ ἀδελφοῦ μου Βασιλείου, ἀξιωματικοῦ τοῦ ἱππικοῦ, τὸν ὁποῖον, μοῦ εἶπε, εἶχε προσφάτως συναντήσει εἰς τὸ Μακεδονικὸν μέτωπον. Ἐν μιᾷ λέξει κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν διὰ νὰ μοῦ φανῇ εὐχάριστος. Ἀλλὰ ἡ ἐντύπωσις εἶχε ἤδη γείνει. Καὶ ἡ ἐντύπωσις αὐτὴ οὐδέποτε μετεβλήθη ἔκτοτε. Αἱ πρῶται λέξεις του τὰς ὁποίας ἤκουσα τὸν ζωγραφίζουν ὁλόκληρον.

Ὁ Δούσμανης ἐγεννήθη συνωμότης. Ἡ φιλοδοξία τοῦ δὲν εἶχε ὅρια. Διὰ νὰ ἐκπληρώσῃ τοὺς σκοπούς του, θὰ ἐβάδιζε ἀδιστάκτως καὶ ἐπὶ πτωμάτων. Μοῦ διηγήθησαν ὅτι ὅταν ἦτον ἀκόμη εὔελπις εἰς τὴν Σχολήν, ὁ τότε διοικητὴς τῆς Σχολῆς Συνταγματάρχης Κολοκοτρώνης εἶπε κάποτε περὶ αὐτοῦ εἰς τὸν Συνταγματάρχην Μᾶνον : «Αὐτὸ τὸ παιδὶ θὰ χύσῃ μιὰ μέρα αἷμα εἰς τὴν Ἑλλάδα». Ἡ πρόρρησις αὐτὴ ἐπραγματοποιήθη τῷ 1916 διὰ τῆς δημιουργίας τῶν Συλλόγων Ἐπιστράτων, διὰ τοῦ σχεδίου αὐτοῦ τοῦ ὁποίου ἡ σύλληψις καὶ ἡ τιμὴ ἀνήκουν ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ Ἐπιτελεῖον, τῇ συνεργασίᾳ τῆς Κυβερνήσεως, τοῦ Γερμανοῦ στρατιωτικοῦ ἀκολούθου καὶ μερικῶν ἄλλων τρελλῶν. Τί ἄλλως τε ἠμπορεῖτε νὰ φρονῆτε περὶ ἀνθρώπου ὅστις οὐδέποτε σᾶς προσβλέπει κατάματτα ὅταν σᾶς ὁμιλῇ ; Τὸ ἀνειλικρινές του βλέμμα ἀποφεύγει διαρκῶς τὸ βλέμμα τῶν ἄλλων. Εἶπα κάποτε σοβαρώτατα εἰς τὸν Βασιλέα ὅτι ὁ Δούσμανης, ἀφοῦ συνέτεινε εἰς τὴν πτῶσιν τοῦ κ. Βενιζέλου, θὰ προσεπάθει νὰ τὸν ρίψῃ καὶ τὸν ἴδιον. Ἐκλαβὼν αὐτὸ ὡς ἀστεϊσμόν, ὁ Βασιλεὺς ἐξεκαρδίσθη, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ὑπερασπίσῃ τὸν Ἐπιτελάρχην του. Ἡ εὐκαιρία αὕτη δὲν ἐδόθη εἰς τὸν τελευταῖον, ἀλλὰ συνέβαλε βεβαίως εἰς τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Κωνσταντίνου διὰ τῶν ὀλεθρίων του συμβουλῶν.

Ὁ Στρατηγὸς Δούσμανης δὲν ἦτο οὔτε κἂν ὑπὸ ἠθικὴν ἔποψιν θαρραλέος. Οὐδέποτε θὰ λησμονήσω πῶς ἦλθε ὠχρὸς καὶ τρέμων εἰς τὰ Ἀνάκτορα, τὴν ἐπομένην τῆς ἡμέρας

καθ' ἣν ὁ κ. Βενιζέλος, ὡς ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν, τὸν εἶχε θέσει εἰς διαθεσιμότητα, τιμωρῶν αὐτὸν διὰ τὴν δημοσίευσιν ἐπιστολῆς περιεχούσης ὕβρεις κατ' αὐτοῦ, ὑπὸ τὴν διπλῆν του ἰδιότητα ὡς Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως καὶ ὡς ὑπουργοῦ. Ὁ Δούσμανης μὲ ἠρώτησε μικροπρεπῶς ποῖαι ἦσαν αἱ πρὸς αὐτὸν διαθέσεις τοῦ Βασιλέως. Καὶ τὸν ἐλυπήθην τόσον ὥστε τὸν καθησύχασα καὶ τοῦ εἶπα ὅτι ὁ Βασιλεὺς τὸν εἶχε ἐγκαρδιώτατα ὑποστηρίξει δι' αὐτογράφου ἐπιστολῆς ἀπευθυνομένης εἰς τὸν κ. Πρόεδρον (καὶ τῆς ὁποίας ἐκράτησα ἀντίγραφον), μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἐπιτύχῃ μείωσιν τοὐλάχιστον τῆς ἐπιβληθείσης αὐτῷ ποινῆς. Ἀλλ' εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν ὁ κ. Βενιζέλος ἐφάνη τελείως ἀδιάλλακτος, μέχρι μάλιστα τοῦ νὰ ὑποβάλῃ εἰς τὸν Βασιλέα τὴν παραίτησίν του, ἐάν, μέχρις ὡρισμένης ὥρας, τὸ Β. Δ. τὸ θέτον τὸν Δούσμανην εἰς διαθεσιμότητα δὲν ὑπεγράφετο. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον οὐδέποτε εἶπα εἰς τὸν Δούσμανην εἶνε ὅτι, ὅταν μετ' ὀλίγον καιρὸν ὁ Πρόεδρος τὸν ἀνεκάλεσε, ἕνεκα τῶν περιστάσεων, ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ Ἐπιτελείου, ὑπὸ τὸν ὅρον εἰς τὸ δεύτερον Συμβούλιον τοῦ Στέμματος νὰ ἐπαναλάβῃ ὅ,τι τοῦ εἶχε ἰδιαιτέρως δηλώσει τὴν προτεραίαν περὶ τῆς ἑλληνικῆς μεραρχίας ἣν συνεφώνει ὅπως ἡ Ἑλλὰς θέσῃ εἰς τὴν διάθεσιν τῶν Συμμάχων διὰ τὴν ἐκστρατείαν τῶν Δαρδανελλίων, χωρὶς νὰ προκληθῇ ἐκ τούτου ἡ παραμικρὰ ζημία διὰ τὸ ὑπόλοιπον στράτευμα, — συγχρόνως δὲ ἡ δήλωσις αὐτὴ θὰ διεσκέδαζε τοὺς τελευταίους δισταγμοὺς τοῦ Βασιλέως ὅστις θὰ ἐπανεύρισκεν ὡσαύτως τὸν εὐνοούμενόν του, — ἐκεῖνο, λέγω, τὸ ὁποῖον δὲν εἶπα ποτὲ οὔτε εἰς τὸν Δούσμανην οὔτε εἰς τὸν κ. Βενιζέλον εἶνε ὅτι, ὅταν τὸ ζήτημα ἐτέθη κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ὁ Βασιλεὺς ἀντὶ νὰ εὐχαριστηθῇ ἐξεμάνη κυριολεκτικῶς. Εἶχε ἀρχίσει νὰ ἀρέσκεται συνεργαζόμενος μετὰ τοῦ ἐπίσης ὑποκριτοῦ καὶ πανούργου διαδόχου τοῦ Δούσμανη, τοῦ ὑπαρχηγοῦ τοῦ Ἐπιτελείου Μεταξᾶ, ὅστις εἶχε ἐπὶ πλέον τὴν εὐφυΐαν νὰ καταστήσῃ ἑαυτὸν ἀπαραίτητον εἰς τὴν Βασίλισσαν, ἥτις δι' αὐτοῦ ἐμάνθανε καὶ διωχέτευε τὰς εἰς τοὺς Γερμανοὺς χρησίμους πληροφορίας.

Τὸ ἐπαναλαμβάνω : ὁ Δούσμανης ἦτο πρωτίστως συνωμότης : εἶχε ἀνάγκην ἐχθρῶν ἐναντίον τῶν ὁποίων νὰ ἀγωνίζεται ἐμμόνως καὶ νὰ ραδιουργῇ εἰς τὸ σκότος. Καὶ ἐχθρὸς ἦτο δι' αὐτὸν κάθε ἄνθρωπος τὸν ὁποῖον, δι' ἕνα οἱονδήποτε λόγον, ὑλικὸν ἢ διανοητικόν, ἐθεώρει ὑπέρτερον αὐτοῦ ἢ ἀπολαύοντα τῆς βασιλικῆς εὐνοίας. Ἐὰν δὲν εἶχε ἐχθρούς, θὰ τοὺς ἐδημιούργει μόνον καὶ διὰ νὰ πολεμᾷ κατ' αὐτῶν εἰς τὸ σκότος.

Ὁ ὑπαρχηγὸς τοῦ Ἐπιτελείου, Συνταγματάρχης Ἰωάννης Μεταξᾶς, ἦτο ἀναμφιβόλως ἀξιωματικὸς ἀξίας ὑπὸ στρατιωτικὴν ἐπιστημονικὴν ἔποψιν, ἀλλ' ἦτο ἐξαιρετικῶς πικρόχολος. Τὸ μῖσος καὶ ἡ ἐκδικητικότης ἐκυριάρχουν ἐν τῇ ψυχῇ του. Κατέστη, οὕτω, ὁ ἀδυσώπητος ἐχθρὸς τῆς Ἀγγλίας, διότι ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις δὲν εἶχε θελήση — καὶ ὀφείλω νὰ προσθέσω : δυστυχῶς διὰ τὴν Ἀγγλίαν, — νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὸ πολεμικόν του κατὰ τῶν Δαρδανελλίων σχέδιον, οὗ ἡ ἐπιτυχία θὰ ἤνοιγε τὴν ὁδὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἀφ' ὅτου ἰδίως ὁ Μεταξᾶς εἶχε καταστῇ τὸ δεξὶ χέρι τῆς Βασιλίσσης, ἡ ὁποία τὸν ἔβλεπε συχνά, — ὅπως ὁ Στρέϊτ εἶχε γίνει ὁ μυστικοσύμβουλος τοῦ Βασιλέως, — ἀμφότεροι διὰ νὰ πληροφοροῦν τὴν Γερμανίαν καὶ νὰ λαμβάνουν τὰς διαταγὰς τοῦ Κάϊζερ, — ἀπὸ τῆς στιγμῆς πλέον αὐτῆς ὁ Μεταξᾶς ἐπῆρε τὸ ὕφος μικροῦ Μόλτκε. Εἶνε ἀναμφισβήτητον ὅτι τόσον αὐτὸς ὅσον καὶ πλεῖστοι ἄλλοι ἀξιωματικοὶ τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου μας, ἦσαν καλοὶ στρατιωτικοί· ἐπιβάλλεται νὰ τὸ ἀναγνωρίσωμεν, παρ' ὅλα τὰ κατὰ τῆς πατρίδος ἐγκλήματά των : θὰ προσθέσω μάλιστα ὅτι ἡ ἀξία των αὕτη καθιστᾷ τὰ ἐγκλήματά των ἔτι πλέον ἀσυγχώρητα. Πρὸς δικαιολογίαν των κατέφευγον εἰς παντοειδεῖς καὶ ἀστηρίκτους θεωρίας : «ἀφοῦ», ἔλεγαν, «εἴμεθα οὐδέτεροι, ὀφείλομεν νὰ ἐπιτρέψωμεν εἰς τοὺς Γερμανοὺς καὶ τοὺς συμμάχους των νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸ ἔδαφός μας, ὅπως τὸ ἐπετρέψαμεν καὶ εἰς τοὺς Ἀγγλογάλλους. Αὐτὸ θὰ ἦτο δίκαιον !» Ὁμιλοῦντες οὕτω, οἱ παραπλανώμενοι αὐτοὶ

οὐδετερόπληκτοι (;) ἐλησμόνουν ὅτι σύμμαχοι τῶν Γερμανῶν ἦσαν οἱ προαιώνιοι ἐχθροί μας. Προσεποιοῦντο ἐπίσης ὅτι ἠγνόουν ὅτι ἡ ἀγγλο-γαλλικὴ κατοχὴ εἶχε πανταχοῦ σπείρει εἰς τὴν Μακεδονίαν τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν ἐλπίδα, ἐνῷ οἱ Γερμανοί, οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐσκόρπιζαν παντοῦ ἄλλο ἀπὸ τὸν τρόμον, καὶ ἡ χώρα κατεστρέφετο ὑπὸ τὰ βήματά των. Ἡ ἁπλῆ αὐτὴ σύγκρισις ἀποδεικνύει τὰ προδοτικά των ἔνστικτα.

Ἡ ἀπαισία αὐτὴ θεωρία περὶ τῆς δῆθεν οὐδετερότητός μας υἱοθετήθη μάλιστα καὶ διετυπώθη καὶ ἐπισήμως ἀπὸ ἕνα ἐκ τῶν κωνσταντινικῶν πρωθυπουργῶν. Πρόκειται περὶ τοῦ Σπύρου Λάμπρου. Ὁ Λάμπρος ἀπέθανε, δὲν θέλω λοιπὸν νὰ εἴπω τίποτε ἄλλο περὶ αὐτοῦ ἐκτὸς τοῦ ὅτι, ἀπὸ ἔγκριτος καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας ἐν τῷ πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν, ἐχειροτονήθη ἀπὸ τῆς μιᾶς ἡμέρας εἰς τὴν ἄλλην ὑπὸ τοῦ Βασιλέως πρωθυπουργός. Αὐτὸ ἀρκεῖ. Ἀπέστειλε τὴν 21 Ἰουνίου 1916 εἰς τὸν Ναύαρχον Dartige du Fournet ἐπίσημον ἐπιστολὴν ἐμπνευσθεῖσαν ἢ μᾶλλον ὑπαγορευθεῖσαν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Ἐπιτελείου, ὅπερ καὶ μόνον ἦτο εἰς θέσιν νὰ γνωρίζῃ τοιαύτας τεχνικὰς λεπτομερείας. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν αὐτήν, ἥτις ἐγράφη εἰς ἀπάντησιν τῆς αἰτήσεως ὑλικοῦ πολέμου τῆς διατυπωθείσης ὑπὸ τοῦ Ναυάρχου, ἐν ὀνόματι τῶν Συμμάχων, ὁ Λάμπρος κατέστρωνε συγκριτικὸν πίνακα τοῦ ἤδη παραχωρηθέντος αὐτοβούλως ὑφ' ἡμῶν εἰς τοὺς Συμμάχους ὑλικοῦ, καὶ τοῦ ὑλικοῦ τοῦ μὴ παραχωρηθέντος ἀλλ' ἁρπαγέντος ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ! Καθιέρωνε οὕτω ὁ Λάμπρος δι' ἐπισήμου ἐγγράφου τὴν ὁμοιότητα τῶν ὑποχρεώσεων τῆς Ἑλλάδος πρὸς τοὺς Βουλγάρους καὶ Γερμανοὺς ἀφ' ἑνός, καὶ πρὸς τοὺς Γάλλους καὶ Ἄγγλους ἀφ' ἑτέρου ! Καὶ μήτ' αὐτός, μήτε κανεὶς ἐκ τῶν Κυρίων τοῦ Ἐπιτελείου ἀντελήφθη τὴν προσβλητικὴν εἰρωνείαν τοῦ Γάλλου Ναυάρχου ὅστις παρεπονεῖτο ὅτι εἶχε λάβει ὀλιγώτερον ὑλικὸν τοῦ ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κλαπέντος !

Κάποιος ποταπὸς συγγραφεὺς ἐξέδωκε ἐν Ἑλβετίᾳ λίβελλον κατὰ τοῦ κ. Βενιζέλου, κατηγορῶν αὐτὸν ὅτι «προητοίμασεν ἀπὸ

μακροῦ χρόνου τὴν ὑποδούλωσιν τῆς Ἑλλάδος εἰς τοὺς Συμμάχους». Τί θὰ ἔλεγε ἆρά γε περὶ τῆς θέσεως τῆς Ἑλλάδος ἐὰν οἱ Γερμανοί, νικῶντες μὲ τὴν βοήθειαν τῶν Τουρκο-Βουλγάρων, εἶχαν ὑποχρεώσει τὴν πατρίδα μας νὰ συμμετάσχῃ τῆς περιφήμου Ὁμοσπονδίας τὴν ὁποίαν ὠνειρεύετο ὁ Κωνσταντῖνος ; Τοῦ ἐχρειάζετο μήπως ἀκόμη τίποτε περισσότερον ἀπὸ τοῦ νὰ βλέπῃ τὸν Βασιλέα, τὸ Ἐπιτελεῖον καὶ τὴν Κυβέρνησιν ὑπὸ τὰς τελείας διαταγὰς τοῦ Βερολίνου, τὰς ὑπὸ τοῦ Θεοτόκη διαβιβαζομένας ; Ἂν τοῦτο δὲν ἦτο ὑποδούλωσις, τότε τί εἶνε ὑποδούλωσις ; Καὶ αὐτὸς εἶνε ἀκόμη ὁ μικρο-Ἕλλην ὁ τολμήσας νὰ ὀνομάσῃ τὸν στρατὸν τῆς Μακεδονίας «συρφετὸν μισθωτῶν», διότι τὰ Συντάγματά μας ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Γάλλου Ἀρχιστρατήγου καὶ τοῦ Ἄγγλου γενικοῦ Ἀρχηγοῦ ἐμάχοντο παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Συμμάχων.

Σχετικῶς πρὸς τὰ ἀνωτέρω, ὁ Sir Thomas Cunningham μοῦ διηγήθη κάποτε κάτι ποῦ ὁ Συνταγματάρχης Μεταξᾶς τοῦ εἶχεν εἴπει, νομίζων ὅτι ἔλεγε φιλοφροσύνην ἢ εὐφυΐαν τινά : τὸν εἶχε διαβεβαιώσει ὅτι δὲν ἔτρεφε καμμίαν προσωπικὴν κατὰ τῶν Συμμάχων ἔχθραν, ἀλλ' ὡς Ἕλλην δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῇ ἡ Ἑλλὰς νὰ καταντήσῃ ὑπόδουλος τῆς Συνεννοήσεως.

Καὶ θὰ προσθέσω κάτι πλέον. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην αἱ κωνσταντινικαὶ ἐφημερίδες εἶχαν τὴν ἀπίστευτον ἀναισχυντίαν νὰ ἐκδηλώνουν τὴν εὐγνωμοσύνην των, διότι ὁ Βασιλεὺς τῆς Βουλγαρίας «εἶχεν ὑποσχεθῇ τὴν ἐδαφικὴν ἀκεραιότητα τῆς Ἑλλάδος» ! Ὁ πατριωτισμὸς τοῦ Συνταγματάρχου Μεταξᾶ ἐγίνετο ἄνω-κάτω μὲ τὴν μόνην ἰδέαν ὅτι ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἐπολέμει τοὺς Βουλγάρους παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Συμμάχων, ἀλλ' ὁ ἴδιος Κύριος δὲν ἠσθάνετο ποσῶς ταπεινωμένος βλέπων τὴν Ἑλλάδα νὰ τίθεται ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῶν Βουλγάρων ! Τί λογική ! Ἕως ποῦ φθάνει ὁ φανατισμὸς ὅταν τὸν τρέφῃ τὸ μῖσος καὶ ἡ ἐμπάθεια !

Κατὰ τὴν πρόσφατον δίκην των, οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ Ἐπιτε-

λείου ἐπεχείρησαν νὰ δικαιολογηθοῦν ἀπὸ τὴν ἀποτρόπαιον ἐφεύρεσιν καὶ ὑπ' αὐτοῦ ὀργάνωσιν τῶν ἐπιστρατικῶν ὀρδῶν. Ἐν τούτοις ὅλη ἡ ἀτιμία τῆς ἐγκληματικῆς αὐτῆς πράξεως τοὺς ἀνήκει ἀναμφισβητήτως, καὶ ἀπαιτεῖται ἀναίδεια διὰ νὰ τὸ ἀρνῆται κανεὶς σήμερον, ὅπως κάμνει ὁ Συνταγματάρχης Στρατηγός, ὅστις ἐγεννήθη δικολάβος πολὺ περισσότερον παρὰ στρατιώτης.

Ὁμοίως ἡ ἐξ ἐνέδρας ἐπίθεσις κατὰ τῶν Συμμάχων καὶ τῶν βενιζελικῶν κατὰ Μάρτιον τοῦ 1916 τοὺς εὐθύνει ἀπολύτως, διότι ἠδύναντο νὰ τὴν παρεμποδίσουν ἐκτὸς ἂν ὁμολογήσουν ὅτι ὁ θεσμὸς τῶν ἐπιστράτων εἶχε ὑπερβῇ τὰς προσδοκίας των εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ μεταβληθοῦν αὐτοὶ εἰς τοὺς πραγματικοὺς ἄρχοντας. Καί, πράγματι, ἡ συγγένεια μεταξὺ τῶν δύο τούτων βασιλικῶν ὑπηρεσιῶν ἦτο τότε τόσον στενή, ὥστε ὁ λέγων «Ἐπίστρατοι» καὶ ὁ λέγων «Ἐπιτελεῖς» ἔλεγε ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα.

Ἡ Κα Δουλγέρωφ, ἥτις ἐφάνη ἀκούραστος καθ' ὅλους τοὺς πολέμους μας ὡς νοσοκόμος, μοῦ διηγήθη κάποτε ἐν Θεσσαλονίκῃ, ὅτι τὸ πρωῒ τῆς περιφήμου 18ης Νοεμβρίου, μεταβαίνουσα εἰς τὸ νοσοκομεῖόν της συνήντησε ἕνα ἀξιωματικὸν τοῦ Γ. Ἐπιτελείου, ὅστις τῆς εἶπε γελῶν :

— Στείλατέ μας μερικὰς νοσοκόμους εἰς τὸ Ἐπιτελεῖον· ἴσως νὰ ἔχωμεν τὴν ἀνάγκην των πρὸ τοῦ τέλους τῆς ἡμέρας ! . . .

Αὐτὸ θὰ ἤρκει πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ προσχεδιασμένου τῆς ἐπιθέσεως, ἐὰν δὲν ἦτο βεβαιωμένον ὅτι, ἀπὸ τῆς προτεραίας, ὁ Διάδοχος διέτρεχε τοὺς στρατῶνας διὰ νὰ παρακινήσῃ τοὺς στρατιώτας νὰ φανοῦν ἀδυσώπητοι τὴν ἐπομένην πρὸς τοὺς Ἀγγλο-Γάλλους. Ἐπ' αὐτοῦ τοῦ σημείου, ὑπάρχουν πάμπολλοι, ὁμοιόμορφοι καὶ ἐξ ἴσου καταδικαστικαὶ καταθέσεις. Τὴν ἐπομένην ἄλλως τε τῆς μυσαρᾶς ταύτης ἡμέρας, ὁ τότε ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν διεβίβαζε, κατὰ διαταγὴν τοῦ Βασιλέως, τὰ συγχαρητήριά του εἰς τοὺς «ἐπιστράτους» καὶ τοὺς ἄλλους στρατιώτας,

ὡς «σώσαντας τὴν Πατρίδα !» Καὶ ὁ Συνταγματάρχης Κουρέβελης ἐξηκολούθει τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν ἀνδρῶν, ἵνα τοὺς φανατίσῃ ὑπὲρ τοῦ Ἐκπτώτου τοῦ θριαμβεύσαντος κατὰ τῆς Συνεννοήσεως καὶ ἐναντίον τοῦ κ. Βενιζέλου, τοῦ πιστοῦ ταύτης συμμάχου.

Μετ' ὀλίγας δὲ ἡμέρας ἡ Βασίλισσα Σοφία ἐτηλεγράφει εἰς τὸν ἀδελφόν της Γουλιέλμον : « . . . Ὁ στρατὸς καὶ ὁ λαὸς ἐπολέμησαν θαυμασίως καὶ ἀντέστησαν πιστῶς. Ἡ σελὶς ἐστράφη. Ἐπρόκειτο περὶ μεγάλης νίκης κατὰ τεσσάρων Μεγάλων Δυνάμεων . . . Παρακαλῶ νὰ εἰδοποιηθῶμεν πότε ὁ στρατὸς τῆς Μακεδονίας θὰ λάβῃ ἐνισχύσεις διὰ νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν τελικὴν ἐπίθεσιν . . . » (1)

Καθὼς βλέπομεν, τὸ περὶ τοῦ ἀκατανικήτου τῆς Γερμανίας δόγμα εἶχε πολλοὺς ὀπαδοὺς ἐν Ἀθήναις, ἡ δὲ Βασίλισσα ἦτο ἀνυπόμονος νὰ ἴδῃ περατουμένην ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον τὴν ἧτταν τῶν Συμμάχων.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὸ Ἐπιτελεῖον ἦτο πανίσχυρον. Ὁ Βασιλεὺς περιωρίζετο νὰ ὑπογράφῃ. Ὁ ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν δὲν ὑφίστατο πλέον παρὰ ὀνομαστικῶς. Τὸ Ἐπιτελεῖον ἐγνώριζε κάλλιον παντὸς ἄλλου ὅτι, ὅταν εἶχεν ἐπιστρατευθῆ ἡ Βουλγαρία, εἶχε περιωρισμένα καὶ ὀλίγιστα πυρομαχικά, 400 μόνον ὀβίδας, θαρρῶ, κατὰ πυροβόλον. Καὶ ἡ Τουρκία ἀκόμη ὀλιγώτερα.

Τὸ Ἐπιτελεῖον καὶ ὁ Βασιλεὺς ἐγνώριζαν λαμπρὰ ὅτι ἐάν, καὶ ὑπὸ τὴν πρωθυπουργίαν ἀκόμη τοῦ Γούναρη, ἡ Κυβέρνησις, ὅπως εἶχα τοσάκις ἱκετεύσει τὸν Βασιλέα, εἶχε ἁπλῶς δηλώσει εἰς τὴν Βουλγαρίαν τὴν στερράν της ἀπόφασιν νὰ σεβασθῇ τὴν συνθήκην τοῦ Βουκουρεστίου, ἡ Βουλγαρία δὲν θὰ ἐτόλμα νὰ ἐπιστρατευθῇ. Γνωρίζομεν τί ἔπραξε ἀντ' αὐτοῦ ὁ Γούναρης.

---

(1) Ραδιοτηλεγράφημα τοῦ Σταθμοῦ ΑΤΑ εἰς τὸν Σταθμὸν ΧΜ. (23/6 Δεκεμβρίου 1916).

Προδίδων τὴν πατρίδα του, εἰδοποίησε τοὺς Βουλγάρους ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν θὰ ἐπενέβαινε. Ὁ Βασιλεὺς ἐπεκύρωσε προσωπικῶς τὴν δήλωσιν αὐτήν !, καὶ ταῦτα πάντα ἐγένοντο τὴν παραμονὴν τῆς ἡμέρας καθ' ὁ Γούναρης ἀντικαθίστατο ὑπὸ τοῦ κ. Βενιζέλου. Ἕν καὶ μόνον φύλλον χάρτου, ἁπλαῖ τινες λέξεις θὰ ἤρκουν τότε διὰ νὰ σώσουν τὴν Σερβίαν ἀπὸ τὴν μετέπειτα τρομεράν της τύχην. Διὰ νὰ φανῇ ἀρεστὸς εἰς τὸν πρώην Κάϊζερ, ὁ Ἔκπτωτος δὲν τὸ ἐπέτρεψε.

Εἶνε ἄρά γε ἀνάγκη νὰ ὑπομνήσωμεν εἰς τοὺς Κυρίους αὐτοὺς τοῦ Ἐπιτελείου τὴν διαταγήν των, τὴν προστάσσουσαν τὴν ἀφαίρεσιν τῶν κλείστρων ἀπὸ τὰ πυροβόλα τὰ προασπίζοντα τὰ ἀπέναντι τῶν Βουλγάρων σύνορα ; Ὅταν ἀπηύθυνα ἐν Θεσσαλονίκῃ μίαν σχετικὴν πρὸς τὴν ἀτιμίαν αὐτὴν τοῦ Ἐπιτελείου ἐρώτησιν εἰς φίλον μου ἀνώτερον ἀξιωματικὸν τοῦ πυροβολικοῦ, τὸν Μ. Ρ., μοῦ ἀπήντησε οὗτος, μὲ τὰ δάκρυα εἰς τὰ μάτια, ὅτι ἡ ἐπαγγελματικὴ ἐχεμύθεια τὸν ἠμπόδιζε νὰ μοῦ εἴπῃ τὸ παραμικρόν. Δὲν ἦτο αὐτὴ ἀρκετὴ ὁμολογία ;

Ὑπάρχει ἄρά γε ἀνάγκη νὰ μνημονεύσω ἐπίσης τὰς διαταγὰς τὰς δοθείσας εἰς τὸ 5ον Σῶμα στρατοῦ καὶ τὰς ὁποίας ἐφρόντισαν φυσικὰ νὰ μὴ μοῦ ἀνακοινώσουν ; Ὅταν ἐγκατέλειψα τὴν Αὐλήν, εἶχα σταλῇ εἰς τὸ σῶμα αὐτὸ ὡς διαγγελεὺς τοῦ Στρατηγοῦ Σωτήλη. Αἱ διαταγαὶ αὗται, τὰς ὁποίας θρησκευτικῶς ἐσεβάσθη ὁ Σωτήλης ὡς προερχομένας ἐκ μέρους τοῦ Βασιλέως, διέτασσον «νὰ ληφθοῦν ὅλα τὰ ἀναγκαῖα μέτρα διὰ νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ ἐλευθέρα δίοδος τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ διὰ τῆς ὁδοῦ τῶν Σερρῶν» ! ! ! Τὰς διαταγὰς αὐτὰς τὰς ἐξουδετέρωσε εὐτυχῶς ὁ Στρατηγὸς Σαρράϊγ, καταστρέψας τότε τὴν γέφυραν τοῦ Δεμὶρ-Ἰσσάρ, πρὸς βαθεῖαν ἀγανάκτησιν ὅλων τῶν κωνσταντινικῶν ἀξιωματικῶν.

Ὑπάρχει ἄρά γε ἀνάγκη νὰ ὁμιλήσω ἀκόμη καὶ περὶ τῆς προδοσίας τοῦ Ροῦπελ, δι' ἣν ὁ Δούσμανης καὶ οἱ συνένοχοί του προσεπάθησαν νὰ ὑπερασπίσουν ἑαυτοὺς κατὰ τὴν πρόσφατον δίκην των ; Ἡ προδοσία αὐτὴ ἰσοδυνάμει μὲ τὴν παραχώρησιν

εἰς τὴν Βουλγαρίαν τῆς Ἀνατολ. Μακεδονίας σχεδὸν ὁλοκλήρου, τῶν φρουρίων μας καὶ ὅλου τοῦ πολεμικοῦ μας ὑλικοῦ. Ἐν τούτοις αὐτὴ ἡ προδοσία ἐπροκάλεσε τὴν διὰ τοῦ Μεγαλοσταύρου τοῦ Σωτῆρος, — ὢ τρομερὰ εἰρωνεία ! — παρασημοφορίαν πλείστων πρώην πρωθυπουργῶν καὶ τότε ὑπουργῶν, εἰς τὸ ἀποτρόπαιον ἐκεῖνο ὑπουργεῖον Σκουλούδη.

Καὶ εἷς ἐκ τῶν Κυρίων αὐτῶν, (πρόκειται περὶ τοῦ Στεφάνου Δραγούμη), ἐτόλμησε νὰ εἴπῃ ὅτι θὰ ἐπροτίμα χιλιάκις νὰ ἴδῃ τοὺς Βουλγάρους ἐν Ἀθήναις, παρ' «αὐτὸν τὸν Βενιζέλον» ! Καὶ ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Σκουλούδης διεβεβαίωνε σοβαρώτατα τὸν Γάλλον Πρέσβυν κ. Γκυγιεμέν, ὅστις τοῦ προσῆπτε τὴν προδοσίαν τοῦ Ροῦπελ, ὅτι ἐσκόπευε νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς Βουλγάρους νὰ ἔλθουν μέχρις Ἀθηνῶν ! Ἰδοὺ εἰς τί περιωρίζετο ὅλη ἡ φιλοδοξία αὐτοῦ τοῦ φιλαργύρου καὶ ἀπεχθοῦς γεροντίου. Αὐταὶ καὶ μόναι αἱ λέξεις του ἀρκοῦν διὰ νὰ ζωγραφίσουν τὴν διανοητικότητα τοῦ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως τεθέντος, εἰς τόσον τραγικὰς στιγμάς, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως.

Εἶπα ὅτι οἱ Κύριοι τοῦ Ἐπιτελείου καθὼς καὶ τὰ μέλη τοῦ Ὑπουργείου Σκουλούδη ἔσχον τὴν τόλμην νὰ ἀντικρούσουν τὴν περὶ προδοσίας τοῦ Ροῦπελ κατηγορίαν. Ἀντὶ νὰ ζητηθοῦν γραπταὶ ἀποδείξεις, διατί δὲν τοῖς ἀπηυθύνθη ἡ ἁπλουστάτη αὐτὴ ἐρώτησις ; : Εἶδε κανεὶς ποτὲ στράτευμα προσεγγίζον, ἐν καιρῷ πολέμου, ἐχθρικὸν φρούριον μὲ τὸ ὅπλον ἐπ' ὤμου, ὡς ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ παρατάξεως, καὶ ἰδίως διὰ μέσου στενῶν τόσων δυσβάτων ὡς τὰ τῆς Κρέσνας, ἐὰν μὴ ὑπάρχῃ προτέρα συνεννόησις ;

Σχετικῶς πρὸς τὸ φρούριον Ροῦπελ, ἐκεῖνο ὅπερ αὐξάνει ἀκόμη τὸν βόρβορον εἰς τὸν ὁποῖον ἐκυλίσθη ὁ Ἔκπτωτος, εἶνε οἱ ἀπαίσιοι λόγοι τοὺς ὁποίους εἶπε εἰς ἕνα τῶν Συμμάχων Πρέσβεων ἐν σχέσει μὲ τὰς αὐθορμήτους διαδηλώσεις τὰς γενομένας ἐν Θεσσαλονίκῃ, πρὸς διαμαρτυρίαν κατὰ τῆς προδοσίας ταύτης. Ἐτόλμησε ὁ Βασιλεὺς νὰ εἴπῃ ὅτι αἱ διαδηλώσεις αὗται εἶχον «ὀργανωθῆ» παρὰ τῶν Μακεδόνων προσφύγων, καὶ

πληρωθῇ 20 δραχμὰς κατὰ διαδηλωτήν ! Ὁ πρώην Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων ἔκρινε προφανῶς ἐξ ἰδίων τὰ ἀλλότρια, καὶ ἀπηρνεῖτο τὴν ὕπαρξιν πατριωτισμοῦ εἰς τὴν καρδίαν τῶν ὑπηκόων του. Ἠρνεῖτο νὰ πιστεύσῃ ὅτι τὰ ἑκατομμύρια τοῦ Βαρώνου Σὲνκ δὲν εἶχον δυνηθῇ νὰ φονεύσουν κάθε αἴσθημα καὶ κάθε πατριωτισμὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Αἱ πρὸς τὸν Πρέσβυν τῆς Συνεννοήσεως λέξεις αὐταὶ τοῦ Ἐκπτώτου ἀρκοῦν διὰ νὰ τὸν στιγματίσουν εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα !

Κατὰ τὴν δίκην των ἁπαξάπαντες οἱ Κύριοι αὐτοὶ τοῦ Ἐπιτελείου ἔσπευσαν φυσικὰ νὰ ἐκδηλώσουν τὰ πρὸς τὴν Συνεννόησιν αἰσθήματά των ἀφοσιώσεως. Τὸ ὅτι κατέστησαν ἀνταντόφιλοι ἀφ' ἧς ἡμέρας ἡ Ἀντὰντ ἐνίκησε, οὐδεὶς θὰ δυσκολευθῇ νὰ τὸ πιστεύσῃ, ἀλλ' ἐκεῖνο ποῦ εἶνε κάπως δυσκολώτερον νὰ πιστευθῇ εἶνε ὅτι, διαρκοῦντος τοῦ πολέμου, δὲν ἦσαν γερμανόφιλοι μέχρι μανίας.

Ἂς μοῦ ἐπιτρέψουν οἱ ἀναγνῶσταί μου νὰ ὁμιλήσω καὶ περὶ ἑνὸς προσωπικοῦ γεγονότος, ὅπερ θὰ συντείνῃ εἰς τὸ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι τὸ Ἐπιτελεῖον καὶ τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν δὲν εἶχαν ἀκόμη καταστῆ ἀνταντόφιλα κατὰ τὴν ἐποχὴν περὶ ἧς θὰ ὁμιλήσω.

Μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ Βασιλέως ἀπομάκρυνσίν μου καὶ τὴν ἐπαναφοράν μου εἰς τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ, δέκα ἡμέρας περίπου πρὶν μοῦ γνωστοποιηθῇ ἡ διαταγὴ ὑπὸ τοῦ συντάγματός μου, ἡ Λαίδη Cunningham, ἡ σύζυγος τοῦ Ἄγγλου στρατιωτικοῦ ἀκολούθου, — καὶ τὸ μικρὸν αὐτὸ γεγονὸς θὰ ἐπιβεβαιώσῃ ἐπιπροσθέτως πᾶν ὅ,τι εἶπα ἀνωτέρω περὶ τῶν ἐξαιρέτων σχέσεων τοῦ Sir Thomas μὲ τὸ Ἐπιτελεῖόν μας, — μοῦ εἶχεν εἴπῃ ὅτι εἶχε μάθει παρὰ συγγενοῦς τινος τοῦ Στρατηγοῦ Δούσμανη ὅτι θὰ ἐλάμβανα συντόμως τὴν διαταγὴν νὰ φύγω ἐξ Ἀθηνῶν διὰ νὰ μεταβῶ εἰς Μακεδονίαν παρὰ τῷ 5ῳ Σώματι. Μοῦ ἔκαμναν οὕτω τὴν τιμὴν νὰ φοβοῦνται τὴν ἐν Ἀθήναις παρουσίαν μου. Μὲ μίαν λέξιν ἐπρόκειτο περὶ ἐξορίας.

Εὑρισκόμενος εἰς τὸν Στρυμόνα, μὲ τὸ 5ον Σῶμα, ἔκαμνα μίαν ἡμέραν περίπατον, ἔφιππος, εἰς τὴν ὁδὸν Σερρῶν, παρὰ τὸ Ὄρλιακο, ὅταν, διακρίνας ἀπόσπασμα ἀγγλικοῦ ἱππικοῦ σταθμεῦον αὐτόθι, κατηυθύνθην ἀμέσως πρὸς αὐτὸ καὶ ἔγινα εὐγενέστατα δεκτὸς ὑπὸ τοῦ Ἐπιλάρχου Ramsay καὶ τῶν ἀξιωματικῶν του. Καὶ καθὼς μοῦ εἶπαν ὅτι ἐσκόπευαν νὰ ἐπιχειρήσουν τὴν ἑπομένην ἀνίχνευσιν μέχρι τῶν πρώτων γραμμῶν, πρὸς τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ροῦπελ, — τοῦτο συνέβαινε ὀλίγους μῆνας πρὸ τῆς προδοσίας, — προσεφέρθην νὰ τοὺς συντροφεύσω καὶ νὰ τοὺς ὁδηγήσω, διότι ἐγνώριζα κάλλιστα τὴν περιοχὴν ἐκείνην ἀπὸ τοῦ προσφάτου κατὰ τῶν Βουλγάρων πολέμου μας. Ὑπεσχέθην δὲ νὰ ἐπανέλθω τὸ ἴδιο βράδυ μὲ τοὺς ἵππους μου, διὰ νἀπέλθωμεν μαζῆ, τὴν αὐγήν. Ἐπέστρεψα εἰς τὸ Σῶμα νὰ εἰδοποιήσω τὸν Στρατηγὸν καὶ τότε Συνταγματάρχην Νίδερ, ἀρχηγὸν τοῦ Ἐπιτελείου τοῦ Σώματος, περὶ τῆς ὀλιγοημέρου ἀπουσίας μου καὶ τῆς ἀνιχνεύσεως ἣν ἐπεθύμουν νὰ κάμω μετὰ τῶν Ἄγγλων. Ὁ Συνταγματάρχης ἔξυσε τὸ κεφάλι του, ἐκοκκίνησε καὶ μοῦ εἶπε στενοχωρημένος : — Ἀγαπητέ μου Μελᾶ, μὴν ὑπάγῃς . . . — καὶ τοῦτο μὲ τόνον ἀνθρώπου μὴ θέλοντος νὰ εἴπῃ περισσότερα. Ἐπέμεινα ὅμως παρακαλῶν αὐτὸν νὰ διαβιβάσῃ εἰς τὸν Στρατηγὸν Σωτήλην τὴν αἴτησίν μου ἀδείας εἰς τὸν τομέα μας αὐτόν. Πρὸ τῆς ἐπιμονῆς μου ὁ Νίδερ μετέβη παρὰ τῷ Στρατηγῷ, ἀλλ' ἐπέστρεψε μετὰ μίαν στιγμὴν διὰ νὰ μοῦ εἴπῃ, ἀκόμη πλέον στενοχωρημένος ἢ πρίν, ὅτι ὁ Σωματάρχης ἀπηγόρευε ὄχι μόνον νὰ μεταβαίνω παρὰ τοῖς Ἄγγλοις ἀλλ' ἀκόμη ν' ἀπευθύνω τοῦ λοιποῦ τὸν λόγον εἰς τοὺς Ἄγγλους καὶ τοὺς Γάλλους. Ἠρώτησα ἀμέσως τὸν Συνταγματάρχην Νίδερ ἐὰν τυχὸν ἐν ἀγνοίᾳ μου εὑρισκόμεθα εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν μὲ τοὺς Συμμάχους καὶ ἀπὸ πότε. Καὶ τότε μοῦ ἐδόθη ἡ ἀπάντησις, — διὰ πρώτην φορὰν τὸ ἐμάνθανα, — ὅτι ἤμην ὑπὸ πραγματικὸν περιορισμὸν (1) στερούμενος τοῦ δικαιώματος νὰ ἀπομακρύνωμαι τοῦ Στρατηγείου

(1) Ὑπουργεῖον Στρατιωτικῶν ΕΠ., ἀρ. 46971, ἔτος 1916.

πέραν ὡρισμένης ἀκτῖνος, καὶ ὑφιστάμενος ἰδίᾳ τὴν ρητὴν ἀπαγόρευσιν νὰ εὑρίσκωμαι εἰς σχέσεις μὲ τοὺς Συμμάχους. Ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἡλικίαν μου καὶ τὴν πρόσφατον θέσιν μου, δὲν εἶχαν θελήσει νὰ μοῦ τὸ εἴπουν μόλις ἔφθασα εἰς τὸ Σῶμα, καὶ ὁ Στρατηγὸς Σωτήλης εἶχε μάλιστα τὴν εὐγένειαν νὰ μὲ προσκαλῇ συχνὰ νὰ συνδειπνῶ μετ' αὐτοῦ καὶ νὰ μὲ ἀφήνῃ, μέχρι τοῦδε, τελείως ἐλεύθερον τῶν κινήσεών μου καὶ τῶν ἐφ' ἵππου περιπάτων μου. Ἐάν ποτε, κατὰ τύχην, ὁ Ταγματάρχης Ramsay ἀναγνώσῃ αὐτὸ τὸ βιβλίον θὰ μάθῃ διατί δὲν ἐφάνην πιστὸς εἰς τὴν ὑπόσχεσίν μου, χωρὶς μάλιστα οὔτε κἂν νὰ ἠμπορῶ νὰ τοῦ στείλω δύο λέξεις δικαιολογητικὰς διὰ νὰ τὸν εἰδοποιήσω. Ἐξ ὑπερηφανείας σχεδὸν οὔτε ἐξῆλθον ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἀπὸ τὴν καλύβην μου, μὴ θέλων νὰ χρησιμοποιήσω οὔτε κἂν τὴν περιωρισμένην ἐλευθερίαν τὴν ὁποίαν τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν εἶχεν εὐδοκήσει νὰ μοῦ ἀφήσῃ.

Ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς περιπετείας αὐτῆς, εἶχα ζητήσει καὶ ἐπιτύχει ἀπὸ τὸν Στρατηγὸν Σωτήλην τὴν ἄδειαν νὰ μεταβῶ εἰς Θεσσαλονίκην διὰ νὰ συμβουλευθῶ ἕνα ἰατρόν. Ὁ Στρατηγὸς Σαρράϊγ καὶ ὁ Λόρδος Γκραννάρδ, ἀπεσπασμένος παρὰ τῷ Ἀγγλικῷ στρατηγείῳ, μὲ προσεκάλεσαν φιλοφρονέστατα εἰς τὸ γεῦμα. Δύο ὅμως κωνσταντινικοὶ κατάσκοποι τοὺς ὁποίους ἀπὸ περιφρόνησιν δὲν θὰ ὀνομάσω, κατήγγειλαν τὰς ἐγκληματικάς μου σχέσεις μετὰ τῶν Συμμάχων, καὶ ὁ ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν, Στρατηγὸς Γιαννακίτσας (1), ἀπηύθυνε τηλεγραφήματα ἐπὶ τηλεγραφημάτων εἰς τὸν φρούραρχον Θεσσαλονίκης, διατάσσων αὐτὸν νὰ μοῦ κοινοποιήσῃ τὴν διαταγὴν νὰ ἐπανέλθω ἀμέσως εἰς τὸ Σῶμά μου, καὶ νὰ ἀνακοινώσῃ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τὴν

(1) Ὁ Στρατηγὸς Γιαννακίτσας εἶχε ἐκλεγῇ Ἐπίτιμος Πρόεδρος τῶν Ἐπιστράτων. Καὶ ἀπεποιήθη μέν, . . . κατὰ τὴν πρόσφατον δίκην του, τὴν τιμὴν αὐτήν, ἀλλὰ παραμένει τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Ἐπίστρατοι τὸν εἶχαν θεωρήσει ἄξιον αὐτῆς. Καὶ τοῦτο ἀρκεῖ, πρὸς χαρακτηρισμόν του !

ὥραν τῆς ἐκ Θεσσαλονίκης ἀναχωρήσεώς μου. Ἔκτοτε καὶ ἡ ἐν τῇ πόλει αὐτῇ διαμονή μου μοὶ ἀπηγορεύετο.

Μετά τινας ἡμέρας, εἶχα καὶ πάλιν ἀνάγκην νὰ συμβουλευθῶ τὸν ἰατρόν, καὶ ἀπεφάσισα νὰ ζητήσω νέαν ἄδειαν, ἑκὼν ἄκων. Ἐπὶ τῆς σοβαρωτάτης αὐτῆς ὑποθέσεως ἀντηλλάγησαν μακρὰ τηλεγραφήματα μεταξὺ τοῦ Σώματος καὶ τοῦ Ὑπουργείου, καταλήξαντα εἰς τὸ νὰ μοῦ χορηγηθῇ ἡ ἄδεια νὰ μεταβῶ ὄχι εἰς Θεσσαλονίκην ἀλλ' εἰς Καβάλλαν, ὅπου δὲν ὑπῆρχον Σύμμαχοι ! Ἐκεῖ εἶδα τὸν Στρατηγὸν Γεννάδιον καὶ τὸν περίφημον Ἐπιτελάρχην του Χατζόπουλον.

Καθ' ἣν ὥραν γράφω τὰς γραμμὰς αὐτὰς τὸ Στρατοδικεῖον ἐξέδωκε τὴν ἀπόφασίν του καὶ κατεδίκασε δύο μόνον ἐκ τῶν 4 κυρίων ἐνόχων τοῦ πρώην Γ. Ἐπιτελείου, ἐξ ὧν τὸν ἕνα ἐρήμην διότι φυγοδικεῖ ἐν Ἰταλίᾳ. Οἱ ἄλλοι, — ἐπίσης ἔνοχοι, — ἠθωώθησαν. Δὲν συμβιβάζεται μὲ τὸ βιβλίον αὐτὸ οἱοσδήποτε περὶ αὐτῶν λόγος. Ἡ ἀθώωσις ὅμως τοῦ ἑνὸς ἐκ τούτων ὀφείλεται, λέγεται, εἰς τὴν ἔλλειψιν ἀποδείξεων. Αἱ ἀποδείξεις αὐταὶ κατεστράφησαν ἐπιμελῶς κατὰ τὴν ἐξαφάνισιν ἐγγράφων εἰς ἃς τὸ Ἐπιτελεῖον προέβη ὅταν ᾐσθάνθη τὸ ἔδαφος ἐκφεῦγον ὑπὸ τοὺς πόδας του καὶ μόλις ὁ Ἀντισυνταγματ. Ἐξαδάκτυλος ἐπείσθη ὅτι οἱ Γερμανοὶ δὲν εἶχαν πλέον πολλὰς πιθανότητας νὰ φθάσουν μέχρις Ἀθηνῶν καὶ νὰ ἐκτιμήσουν τὰς ἐξόχους του πρὸς αὐτοὺς καὶ τοὺς Βουλγάρους ὑπηρεσίας. Ἀλλὰ μία καταδικαστικὴ μαρτυρία κατὰ τοῦ ἀξιωματικοῦ τούτου θὰ ἠδύνατο νὰ εὑρεθῇ ἐν Βερολίνῳ εἰς τὰ γραφεῖα τοῦ Γερμανικοῦ Ἐπιτελείου, ὅπου ἕν ἔγγραφον ἐπεδόθη κἄποτε ὑπὸ τοῦ αὐτόθι Πρέσβεως τοῦ Ἐκπτώτου. Πρόκειται περὶ μακροῦ τηλεγραφήματος συντεταγμένου ὑπὸ τοῦ Συνταγματάρχου Ἐξαδακτύλου, ὅστις, ὡς ὑπεύθυνος ἀρχηγὸς τοῦ πολιτικοῦ τμήματος τοῦ Ἐπιτελείου, ἔδιδεν ἐν αὐτῷ ἐμπεριστατωμένας συμβουλὰς εἰς τοὺς Βουλγάρους περὶ τοῦ εὐθετωτέρου σημείου ὅπου θὰ ἠδύναντο οὗτοι νὰ κατατροπώσουν τοὺς Ἀγγλο-Γάλλους κατὰ τὴν ὑποχώρησιν τοῦ Κριβολάκ.

Ὁ Κύριος αὐτὸς διεμαρτυρήθη, φυσικά, ἀπαράλλακτα ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι, διαβεβαιώσας τὴν ἀθωότητά του καὶ τὴν πρὸς τὴν Συνεννόησιν ἀφοσίωσίν του. Τὸ τηλεγράφημα αὐτὸ ἦτο προσυπογεγραμμένον ὑπὸ τοῦ τότε πρωθυπουργοῦ κ. Ἀλεξ. Ζαΐμη. Εἶμαι πεπεισμένος ὅτι ἂν ὁ κ. Ζοννὰρ ἐγνώριζε τὴν λεπτομέρειαν αὐτὴν δὲν θὰ ἔδιδε εἰς τὸν κ. Ζαΐμην πιστοποιητικὸν καλῆς διαγωγῆς διὰ τὴν πρὸς τὴν Συνεννόησιν ἀφοσίωσίν του.

ΤΑ ΔΑΡΔΑΝΕΛΛΙΑ

ΤΟ "ΓΚΑΙΜΠΕΝ" ΚΑΙ ΤΟ "ΜΠΡΕΣΛΑΟΥ"

Δὲν θὰ ἐπανέλθω ἐπὶ τῶν παλινωδιῶν τῆς Συνεννοήσεως ἀπέναντι τῶν διαφόρων κωνσταντινικῶν ὑπουργείων. Ἄγνοια καὶ διστακτικότης τῆς μέν, κακὴ θέλησις ἰδίᾳ δὲ κακὴ πίστις τῶν ἄλλων. Ἐμνημόνευσα ὅμως, ὁμιλῶν περὶ τῆς συνομιλίας τοῦ Βασιλέως μετὰ τοῦ Στρατηγοῦ Πῶ, τὴν φράσιν τοῦ Κωνσταντίνου ἐν σχέσει μὲ τὸν καταλληλότερον δρόμον δι' οὗ θὰ κατελαμβάνοντο τὰ Δαρδανέλλια. Ἀδυνατῶ ἑπομένως νὰ μὴ ἐξάρω ἰδιαιτέρως τὸ γεγονὸς ὅτι, ἂν διὰ μίαν καὶ μόνην φοράν, τὸ Ἀγγλικὸν ναυαρχεῖον εἶχε παραιτηθῆ τῆς δυσπιστίας του, θὰ ἐλάμβανε ἴσως ὑπ' ὄψιν τὴν εἰς αὐτὸ ἐπιδοθεῖσαν σχετικὴν ἔκθεσιν τοῦ Ἐπιτελείου μας, καὶ 28.200 νεκροὶ καὶ 216.000 ἐκτὸς μάχης τεθέντες ἄνδρες θὰ ἐσώζοντο τότε ἀπὸ τὸ τόσον ἀνωφελὲς ἂν καὶ ἐσαεὶ ἔνδοξον τέλος των.

Τὸ τελευταῖον κτύπημα ὅπερ ἐξώθησεν ὁριστικῶς τὴν Τουρκίαν εἰς τὴν ἀγκάλην τῆς γερμανικῆς συμμαχίας συνίστατο, χωρὶς ἀμφιβολίαν, εἰς τὴν δωρεάν, τὴν ἐμφανισθεῖσαν ὡς πώλησιν, τῶν πολεμικῶν πλοίων τῆς Γερμανίας : τοῦ «Γκαῖμπεν» καὶ τοῦ «Μπρεσλάου».

Οἱ ναυτικοὶ καὶ πάντες οἱ γνωρίζοντες τὴν ἀξίαν τοῦ θαυμασίου ἀγγλικοῦ ναυτικοῦ, θὰ ἀντιληφθοῦν εὐκόλως ὅτι θὰ ἤρκει οἱ Ἄγγλοι νὰ τὸ εἶχαν πραγματικῶς θελήσει, ὅπως ἐμποδίσουν τὰ δύο αὐτὰ σκάφη νὰ εἰσέλθουν εἰς τὰ Δαρδανέλλια. Ὁ ἀγγλικὸς στόλος τὰ ἐκυνήγει πρὸς τὸ μέρος τῆς Πόλας, εἰς τὸ Ἀδριατικὸν

πέλαγος, ἐνῷ ὁ ἰδικός μας στόλος, ὑπ' ἀρχηγὸν τὸν Ναύαρχον Κουντουριώτην, ἀνεγνώριζε τὴν παρουσίαν των εἰς τὴν Σῦρον, καὶ ἐζήτει, παρὰ τὴν καταπληκτικὴν ὑπεροχὴν τοῦ «Γκαῖμπεν» ἀπέναντι τῶν ἰσχυροτέρων μας πλοίων, καὶ παρὰ τὴν οὐδετερότητα ἡμῶν, τὴν ἄδειαν νὰ τὰ καταδιώξῃ.

Καί τι πλέον : τὴν 4ην Αὐγούστου 1914 ὁ Κάϊζερ εἰδοποίει τὸν Κωνσταντῖνον, διὰ μέσου τοῦ ἐν Βερολίνῳ πρέσβεώς μας, ὅτι «τὰ ἐν τῇ Μεσογείῳ εὑρισκόμενα γερμανικὰ πλοῖα μετέβαινον νὰ ἑνωθοῦν μετὰ τοῦ Τουρκικοῦ στόλου ἵνα δράσουν ἐκ συμφώνου». Ἐπρόκειτο προφανῶς περὶ τοῦ «Γκαῖμπεν» καὶ τοῦ «Μπρεσλάου».

Καθὼς τὸ παρατηρεῖ ὀρθότατα ὁ κ. Μόργεντάου, Πρεσβευτὴς τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς, εἰς τὰ Ἀ π ο μ ν η μ ο ν ε ύ μ α τ ά του «ὁ τουρκικὸς στόλος καθίστατο οὕτω ἰσχυρότερος τοῦ ρωσσικοῦ ἐν Εὐξείνῳ Πόντῳ στόλου, καὶ παρέλυε τελείως οἱανδήποτε δρᾶσιν τούτου κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπὶ πλέον τὸ «Γκαῖμπεν» καὶ τὸ «Μπρεσλάου» ἠδύναντο εὐκόλως νὰ ἐπιτηροῦν καὶ νὰ ἀπειλοῦν τὴν πόλιν, τρομοκρατοῦντα ἐν ἀνάγκῃ τοὺς Τούρκους». Καὶ ὁ Πρεσβευτὴς προσθέτει καὶ τὰς ἑξῆς ἀκόμη μεγάλας ἀληθείας : «Ὁ ἀκριβοδίκαιος ἱστορικὸς ὅστις θὰ ἀναλύσῃ τὸν παρόντα πόλεμον καὶ τὰς συνεπείας του, θὰ παρατηρήσῃ ὅτι ἡ διὰ τῶν Στενῶν δίοδος τῶν Γερμανικῶν αὐτῶν πλοίων ἐδέσμευσε τὰς τύχας τῆς Τουρκίας συνδέσασα αὐτὰς μὲ τὰς τῆς Γερμανίας καὶ καθώρισε τὴν μοῖραν τῆς Τουρκικῆς Αὐτοκρατορίας. . . . Ἂς ὑποθέσωμεν ὅτι ἐκβιάζοντες τὰ Στενὰ οἱ Ἄγγλοι εἶχον προσβάλει καὶ καταβυθίσει τοὺς ἀντιπάλους των εἰς τὴν Προποντίδα. Εἶνε πιθανώτατον ὅτι ἡ καταστροφὴ τῶν πλοίων τούτων θὰ παρημπόδιζε τὴν εἰς τὸν πόλεμον ἐπέμβασιν τῆς Τουρκίας, διότι ἡ κατοχὴ τούτων ἦτο ἀκριβῶς ἡ ἐπιβαλοῦσα, ὅταν ἦλθε ἡ στιγμή, τὴν ἕνωσιν τῶν τουρκικῶν μὲ τὰ γερμανικὰ στρατεύματα».

Ὁ κ. Μόργεντάου διατείνεται ὅτι οἱ Ἄγγλοι δὲν κατεδίωξαν τοὺς ἀντιπάλους των εἰς τὰ Στενά, «σεβόμενοι τὸ ἀπαραβίαστον

τῶν διεθνῶν συνθηκῶν — τῆς τῶν Παρισίων τοῦ 1856 καὶ τῆς τοῦ Λονδίνου τοῦ 1871, — αἵτινες ἀπαγορεύουν εἰς τὰ πολεμικὰ πλοῖα τὴν εἴσοδον εἰς τὰ Δαρδανέλλια ἄνευ εἰδικῆς ἐξουσιοδοτήσεως». Οἱ Ἄγγλοι ἐγνώριζαν ἐν τούτοις ἐκ πείρας, καὶ δὴ πικρᾶς δι' αὐτοὺς πείρας, ὅτι οἱ Γερμανοὶ δὲν θὰ ἐσέβοντο πλέον καμμίαν συνθήκην. Θὰ ἔτεινε κανεὶς νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἐνήργησαν οὕτω μᾶλλον διότι, παρ' ὅλα τὰ φαινόμενα, ἤλπιζαν ἀκόμη ἐπὶ τῆς φιλίας τῆς Τουρκίας καὶ ἐπεθύμουν νὰ μὴ τὴν δυσαρεστήσουν, — ἐνῷ ἐν Ἀθήναις ἐγνωρίζομεν ἤδη τὴν 6ην Αὐγούστου 1914 χάρις εἰς τὸν Κάϊζερ τὸν ἴδιον, ὅτι ἡ μετὰ τῆς Τουρκίας συμμαχία του εἶχεν ἤδη ὑπογραφῆ τὴν προτεραίαν.

Ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν ἐν Ἑλλάδι ἦτο ὁ δικηγόρος καὶ ἀφωσιωμένος τῷ Βασιλεῖ κ. Δεμερτζῆς. Καὶ ἐνῷ, καθὼς τὸ ἀνέφερα, οἱ Ἄγγλοι ἀνεβοκατήρχοντο ὁλόκληρον τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος διὰ νὰ αἰχμαλωτίσουν τὸ «Γκαῖμπεν» καὶ τὸ «Μπρελάου», τὰ πλοῖα ταῦτα ἠνθράκευον ἡσύχως ἐν Σύρῳ, χάρις εἰς ἓν Γερμανικὸν ἐμπορικὸν ἀτμόπλοιον, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ἠδυνάμεθα νὰ ἀρνηθῶμεν ἄνθρακας ἕνεκα τῆς οὐδετερότητος ἡμῶν. Δύσκολον ὅμως εἶνε νὰ πιστεύσῃ τις ὅτι τοῦτο ἐγένετο ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν Ὑπουργοῦ. Τὴν 3ην Αὐγούστου 1914 διὰ τῆς ὑπ' ἀρ. 602 διαταγῆς ὁ Ἕλλην ναύαρχος διετάσσετο ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου νὰ μείνῃ κλεισμένος εἰς τὴν ναυτικὴν ἐν Μούδρῳ βάσιν μας πρὸς ἀποσόβησιν παντὸς ἐπεισοδίου, καὶ προφανῶς πρὸς παρεμπόδισίν του νὰ ἴδῃ τί συνέβαινε παρὰ τὰ Δαρδανέλλια, ἐνῷ τοὐναντίον ἡ γενικὴ κατάστασις ἐπέβαλλε ἄγρυπνον ἐπιτήρησιν. Εἶτα, ἀποτόμως, — τὴν 8ην Αὐγούστου τὴν νύκτα, — ὁ Ναύαρχος Κουντουριώτης ἔλαβε τὴν ὑπ' ἀρ. 639 ἐπείγουσαν διαταγήν, δι' ἧς ὁ Ὑπουργὸς τοῦ Βασιλέως ἀπήτει νὰ «τηλεγραφήσῃ ἀμέσως εἰδήσεις περὶ τοῦ «Γκαῖμπεν» καὶ τοῦ «Μπρεσλάου» τὰ ὁποῖα εὑρίσκοντο ἐν Σύρῳ εἰς τὰς 10 μ. μ.».

Τὴν δὲ 7ην Αὐγούστου 1914 ὁ ναύαρχος Κουντουριώτης εἶχε λάβει τὴν κάτωθι διαταγήν :

«Ἀθῆναι 7 Αὐγούστου 1914.

«Ἀρ. 629. Ὑπουργεῖον Ναυτικῶν Ναυάρχῳ, ἀρχηγῷ Στόλου.

«Ἐφιστῶμεν προσοχήν σας καὶ ἐπιθυμοῦμεν μᾶς κρατεῖτε ἐνημέρους κινήσεων «Γκαῖμπεν» καὶ «Μπρεσλάου», ἅτινα, κατὰ τὰς πληροφορίας μας, πλέουν πρὸς Ἀνατολάς. Ἐνδεχόμενον προσπαθοῦν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὰ Δαρδανέλλια. Ἐν ἀνάγκῃ στείλατε ἀντιτορπιλλικὸν πρὸς ἀνίχνευσιν, ἀλλὰ χωρὶς νὰ ἀφήσετε νὰ ὑποτεθῇ ὅτι σκοποῦμεν νὰ ἀποκλείσωμεν τὰ Δαρδανέλλια.

«Ὑπογρ. Ὁ ὑπουργὸς Δεμερτζῆς».

Ἡ διαταγὴ αὕτη, — εἶνε φανερόν, — ἐδόθη ἀπὸ τὸν Ὑπουργὸν τῶν Ναυτικῶν· ἡ πρωτοβουλία τοῦ ἀνήκει προφανῶς καθ' ὁλοκληρίαν. Ὁ Βασιλεύς, ὅστις ἐν τούτοις ἐγνώριζε ἀπὸ δύο ἡμερῶν τὸ πρᾶγμα, ἔκρινε ἴσως ἄσκοπον νὰ ἐμπιστευθῇ εἰς τὸν ὑπουργόν, ὅτι τὰ γερμανικὰ πλοῖα θὰ εἰσήρχοντο πραγματικῶς εἰς τὰ Δαρδανέλλια. Φανερὸν ὅμως εἶνε ἐπίσης πόσον ὁ Ὑπουργός, ἐξ ὑποταγῆς εἰς τὸν Βασιλέα, ἐφοβεῖτο μὴ δυσαρεστήσῃ τοὺς Γερμανούς, καὶ ἤθελε νὰ μὴ ἀφήσῃ εἰς αὐτοὺς οὔτε κἂν νὰ ὑποθέσουν ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς Στόλος ἐσκόπει ν' ἀποκλείσῃ τὰ Δαρδανέλλια, τοῦθ' ὅπερ θ' ἀπετέλει τρομερὰν ἀπέναντι τοῦ Κάϊζερ «γκάφφαν». Καὶ διὰ τοῦτο κάποιος εἰς τὸ Ὑπουργεῖον ἔσπευσε νὰ ἐπανορθώσῃ τὸ πρᾶγμα, διὰ τῆς ἀκολούθου διαταγῆς τῆς ἀπαγορευούσης ἐκ νέου πᾶσαν ἐπιτήρησιν τῶν Δαρδανελλίων, ἐπὶ τῷ προφανεῖ σκοπῷ νὰ ἀφεθῇ ἡ θάλασσα τελείως ἐλευθέρα εἰς τοὺς Γερμανούς.

«Ἀθῆναι 7 Αὐγούστου 1914. Λίαν ἐπείγουσα.

«Ἀρ. 636. Ὑπουργεῖον Ναυτικῶν Ναυάρχῳ, Ἀρχηγῷ Στόλου.

«Ἀναφερόμενοι εἰς τηλεγραφικὴν διαταγὴν 629, ἀκυροῦμεν τελευταίαν παράγραφον σχετικὴν μὲ ἀνίχνευσιν ἀντιτορπιλλικοῦ. Ἀναφέρατε λῆψιν παρούσης.

«Ὁ ὑπουργὸς Δεμερτζῆς».

Εὐνόητον εἶνε ὅτι ἡ προαναφερθεῖσα ὑπ' ἀρ. 639 διαταγὴ τῆς 8ης Αὐγούστου, δι' ἧς τὸ 'Υπουργεῖον ζητεῖ ἐπειγόντως εἰδήσεις περὶ τοῦ «Γκαῖμπεν» καὶ τοῦ «Μπρεσλάου» δὲν ἐδόθη παρὰ ὅταν οἱ ἐνδιαφερόμενοι εἶχαν πλέον τὴν βεβαιότητα ὅτι τὰ Γερμανικὰ πλοῖα εἶχαν κατορθώσει ἤδη νὰ καταφύγουν εἰς τὰ Δαρδανέλλια.

'Αφοῦ ἀπηγόρευον εἰς τὸν Ναύαρχόν μας τὴν ἐπιτήρησιν τῶν Δαρδανελλίων, διατί τὸ τόσον ἐνδιαφέρον περὶ τῶν κινήσεων τῶν Γερμανῶν, εἰμὴ πρὸς διαβίβασιν τῆς καλῆς εἰδήσεως εἰς Βερολῖνον ; 'Υπῆρχε προφανῶς ἅμιλλα μεταξὺ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Πρέσβεως τοῦ Γουλιέλμου καὶ τῆς 'Ελληνικῆς Αὐλῆς, μὲ σκοπὸν ποῖος τῶν δύο νὰ πρωτοαναγγείλῃ εἰς τὸν Αὐθέντην τὴν εἴδησιν.

Τὰ δύο Γερμανικὰ αὐτὰ πολεμικὰ εἰσῆλθον εἰς τὰ Στενὰ τὴν 10ην Αὐγούστου εἰς τὰς 6 μ. μ. 'Η 'Αγγλικὴ Μοῖρα ἀφίκετο εἰς τὰ Δαρδανέλλια τὴν 12ην Αὐγούστου, ἀκριβῶς δύο ἡμέρας πολὺ ἀργά. Μόλις ἔφθασε ἡ Μοῖρα αὕτη, ὁ γενναῖος Κουντουριώτης, ὑπείκων μόνον εἰς τὸν πατριωτισμόν του καὶ παρὰ τὴν οὐδετερότητά μας, ἀποστέλλει πάραυτα τὸν παρ' αὐτῷ Ἄγγλον ἀξιωματικὸν τῆς ἐν 'Ελλάδι Ναυτικῆς 'Αποστολῆς Γεώργ. Λῆθ πρὸς τὸν διοικοῦντα τὴν 'Αγγλικὴν Μοῖραν 'Αξιωματικὸν ὅπως τῷ προτείνῃ νὰ τεθῇ αὐτὸς ὁ Κουντουριώτης μετὰ τῆς ὑπ' αὐτὸν Μοίρας ἐπὶ κεφαλῆς τῶν πλοίων ἅτινα ἐνόμιζε ὅτι ἐπρόκειτο νὰ καταδιώξουν τὰ δύο ἐχθρικὰ γερμανικὰ ἐν τῇ Προποντίδι. Τῷ ἐδόθη ὅμως ἡ ἀπροσδόκητος ἀπάντησις ὅτι οἱ Ἄγγλοι μὴ ἔχοντες διαταγὰς δὲν ἠδύναντο νὰ καταδιώξουν τὸ «Γκαῖμπεν» καὶ τὸ «Μπρεσλάου».

Καὶ ἐν τούτοις κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν τὰ Δαρδανέλλια δὲν ἦσαν ὠχυρωμένα, ἢ μᾶλλον ἦσαν μόνον ὠχυρωμένα μὲ παλαιὰ πυροβόλα τοῦ 1870 ἐνῷ ὀλίγον βραδύτερον οἱ Γερμανοί, τῇ βοηθείᾳ τῶν Βουλγάρων, τὰ κατέστησαν ἀπροσπέλαστα.

'Αδύνατον εἶνε νὰ πιστεύσῃ τις ὅτι ταῦτα πάντα συνέβαινον

ἐν ἀγνοίᾳ τῶν ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν Ὑπουργοῦ. Τὸ γεγονὸς ὅτι Ἕλλην Ὑπουργός, ἐπὶ τῷ μόνῳ σκοπῷ νὰ φανῇ ἀρεστὸς τῷ πρώην Βασιλεῖ, δὲν ἔκαμε ἀπολύτως τίποτε διὰ νὰ παρεμποδίσῃ τὸν εἰς τὰ Τουρκικὰ ὕδατα κατάπλουν τῶν δύο φοβερῶν αὐτῶν μονάδων αἵτινες ἐπρόκειτο μίαν ἡμέραν νὰ στρέψουν τὰ πυροβόλα των ἐναντίον τοῦ Ἑλληνικοῦ Στόλου, ἀποτελεῖ αἰώνιον στῖγμα διὰ τὸν Ἕλληνα Ὑπουργόν !

Εἶχα πάντοτε ἐξαιρέτους σχέσεις μὲ τοὺς Κέρρ. Μὲ προσεκάλουν εἰς ὅλας των τὰς ὑποδοχάς. Ἡ Κυρία Κὲρρ εἶνε συμπαθεστάτη· φεύγουσα δὲ ἐξ Ἀθηνῶν ἀφῆκε εἰς τὴν κοινωνίαν μας τὰς ἀρίστας τῶν ἀναμνήσεων. Ἀλλ' ἔχει ἓν μέγα κακόν : τὴν πρὸς τὰς ἐστεμμένας κεφαλὰς ἀδυναμίαν της, συνεπείᾳ τῆς ὁποίας συγχωρεῖ τὰ πάντα κυριολεκτικῶς εἰς τοὺς Βασιλεῖς. Εἶχα εἴπει εἰς τὸν Κὲρρ ὅτι ὁσάκις ἤθελε νὰ ἴδῃ τὸν Βασιλέα, δὲν εἶχε παρὰ ἁπλούστατα νὰ μοῦ τηλεφωνῇ, καὶ ὅτι χωρὶς ἐθιμοτυπίας, χωρὶς ἀνάμιξιν οὔτε Ὑπασπιστοῦ οὔτε Αὐλάρχου, — ἰδίως τοῦ τελευταίου, διαρκῶς ἐνεργοῦντος ἐν ὀνόματι τοῦ Πρωτοκόλλου, θὰ τὸν εἰσῆγον παρὰ τῇ Α. Μ. Οὕτω πράττων ἐνόμιζα ὅτι ἐξυπηρέτουν τὰ βρεττανικὰ καὶ ἑπομένως καὶ τὰ ἡμέτερα συμφέροντα, ἅτινα πάντοτε ἐθεώρησα ὡς ἀρρήκτως συνδεδεμένα. Ἐξ ἄλλου δὲν ἐζήτουν ἄλλο παρὰ εὐκαιρίας ἵνα δημιουργήσω ὅσον τὸ δυνατὸν συχνοτέραν συνάφειαν μεταξὺ Βασιλέως καὶ Ἀγγλογάλλων. Δυστυχῶς ὁ Κέρρ, — καὶ τὸ ἔμαθα πάρα πολὺ ἀργά, — διὰ νὰ φαίνεται ἴσως ἀρεστὸς τῷ Βασιλεῖ, — δὲν ἔκαμνε παρὰ νὰ πλειοδοτῇ εἰς τὰ ὅσα οὗτος ἔλεγε. Καὶ ἐκ συμφώνου οἱ δύο ἀπεφάσισαν ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς στόλος δὲν εἶχε καμμίαν ἀξίαν καὶ ἦτο μάλιστα ἀνίκανος νὰ ἐξέλθῃ εἰς τὸ πέλαγος !

Ἐν τούτοις ὁ Πρῶτος Λόρδος τοῦ Ναυαρχείου, Sir Eric Geddes, ὅστις ἐπεσκέφθη τὸν στόλον μας τῷ 1918, ἤτοι μετὰ 4 σχεδὸν ἔτη, ἐδήλωσε τοὐναντίον εἰς τὴν Βουλὴν τῶν Κοινοτήτων ὅτι ὁ μικρὸς Ἑλληνικὸς στόλος δὲν ἦτο ἄξιος περιφρονήσεως.

Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΙΒ

Ο ΒΟΥΛΓΑΡΟΚΤΟΝΟΣ

ΓΕΡΜΑΝΙΑ ΚΑΙ ΕΛΛΑΣ

Ὑπάρχουν τὴν σήμερον ἄνθρωποι, καὶ ὄχι μεταξὺ τῶν ὀλιγώτερον σοβαρῶν, συζητοῦντες ἀκόμη ἐὰν ἡ Γερμανία ἐπροσχεδίασε τὸν τρομερὸν αὐτὸν πόλεμον. Πᾶσα περὶ τούτου συζήτησις θὰ ἦτο ξένη πρὸς τὸ βιβλίον αὐτό. Θὰ ἀναφέρω ἐν τούτοις τὸ ἀκόλουθον γεγονός, ὅπερ θἀποτελέσῃ μίαν ἐπὶ πλέον ἀπόδειξιν, — μεταξὺ τόσων, — τοῦ ὅτι ἐν Γερμανίᾳ ἐσκέπτοντο περὶ πολέμου ὡς περὶ πράγματος πολὺ πρὸ τῆς κηρύξεώς του ἀποφασισθέντος.

Τὴν 8ην Μαρτίου 1914 ἤμην κεκλημένος εἰς τὴν Ρουμανικὴν Πρεσβείαν, εἰς γεῦμα προσφερόμενον παρὰ τοῦ Πρέσβεως καὶ τῆς Κας Φιλοδὼρ πρὸς τιμὴν τῆς Κας καὶ τοῦ Κου von Mutius, — συμβούλου, τούτου, τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Γερμανικῆς Πρεσβείας, — ἐρχομένου δὲ μὲ εἰδικὴν παρὰ τῷ Βασιλεῖ ἀποστολήν.

Εἰς τὸ πρόγευμα αὐτὸ παρεκάθηντο οἱ Δεμίδωφ, ὁ Αὐλάρχης, ὁ κόμης Bassewitz, α΄. γραμματεὺς τῆς Γερμανικῆς Πρεσβείας, ὁ γραμματεὺς τῆς Ρουμανικῆς κ. Τζουβάρα, καὶ ἐγώ. Ἤμην εἰς τὴν τράπεζαν ὁ γείτων τῆς συμπαθεστάτης ὅσον καὶ ἐξυπνοτάτης Κας von Mutius. Μετὰ τὰς πρώτας λέξεις ἃς μοῦ ἀπηύθυνε, δὲν ἠδυνήθην νὰ μὴ τῇ ἐκφράσω τὴν βαθεῖάν μου ἔκπληξιν διότι ἤκουα γερμανίδα Κυρίαν ὁμιλοῦσαν τόσον ἀλάνθαστα τὰ γαλλικὰ καὶ μὲ τὸν ἁγνότερον παρισινὸν τρόπον. Διὰ νὰ μὲ ἐξαπατήσῃ ἀκόμη περισσότερον ἴσως, ἡ ὡραία γείτων μου μοῦ ἀπήντησε μειδιῶσα καὶ μὲ ἀθῶον ὕφος : «Μὰ αὐτὸ ἐξηγεῖται : Εἶμαι τὸ γένος Betmann-Hollweg !»

Δηλαδὴ ἦτο συγγενὴς τοῦ Καγκελλαρίου τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ κατάπληξίς μου ἔφθασε εἰς τὸ κατακόρυφον καὶ ἦτο τόσον ὀφθαλμοφανὴς ὥστε τότε μόνον ἤρχισε νὰ μοῦ ἐξηγῇ τὸ πρᾶγμα ἡ συνομιλήτριά μου, προσθέτουσα ὅτι εἶχε συγγενεῖς

ὁμωνύμους καὶ ἐν Γαλλίᾳ. Ἔκτοτε ἔμαθα ὅτι ἡ Κα von Mutius ἦτο ποιήτρια καὶ ἐξέδωκε ἤδη γαλλιστὶ μερικὰ θαυμάσια ποιήματα, ἅτινα ἀνέγνωσα, ἀλλ' ὑπὸ ψευδώνυμον ὅπερ ἀτυχῶς μοῦ διαφεύγει αὐτὴν τὴν στιγμήν.

Κατὰ τὸ ἐπίλοιπον τοῦ προγεύματος, ἡ ἰδιαιτέρα συνομιλία μας περιστράφη περὶ τὴν τρομερὰν θέσιν ἐν ᾗ θὰ εὑρίσκετο αὕτη, ἐν περιπτώσει πολέμου, ὁπότε θὰ εἶχε τὴν σκληροτάτην μοῖραν νὰ βλέπῃ τοὺς στενούς της συγγενεῖς πολεμοῦντας λυσσωδῶς μεταξύ των εἰς δύο ἀντίθετα στρατόπεδα. Παρὰ τὰ πλεῖστα πολεμικὰ προανακρούσματα τὰ ὁποῖα ἠκούοντο ἤδη εἰς τὸν πολιτικὸν ὁρίζοντα, προσεπάθησα νὰ τὴν καθησυχάσω λέγων εἰς αὐτὴν ὅτι ἀνησύχει ἀδίκως, ὅτι δὲν ἐγίνετο τότε κανεὶς λόγος περὶ πολέμου, καὶ ὅτι δὲν ὑπῆρχε αἰτία παρομοίας ἀγωνίας. Εἰς μάτην ὅμως. Ἡ Κυρία von Mutius ἐπανήρχετο διαρκῶς εἰς τὴν αὐτὴν σκέψιν, ὡς εἰς ἔμμονον ἰδέαν. Ἦτο φανερὸν ὅτι ἡ ψυχή της ἐδονεῖτο καὶ ἡ καρδία της ὑπέφερε ὅταν ἐξέφραζε τοὺς φόβους της αὐτούς. Ἡ Κυρία αὐτὴ εἶνε ἐξ ἐκείνων τῶν γυναικῶν αἱ ὁποῖαι μόναι των ἠμποροῦν νὰ σᾶς κάμουν νἀγαπήσητε ὁλόκληρον ἔθνος. Ἀλλά, διερωτῶμαι, γνωρίζουσα ὅπως γνωρίζει κατὰ βάθος τὴν γαλλικήν, ἔχει ἆρά γε ψυχὴν πράγματι γερμανικήν ;

Ἀσυναισθήτως, μετὰ τὸ πρόγευμα ἤμην εἴπέρ ποτε ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ὁ πόλεμος ἦτο μοιραῖος καὶ ἀναπόφευκτος. Καὶ ἐν τούτοις πολλοὶ μῆνες ἀκόμη μᾶς ἐχώριζαν ἀπὸ τὴν προσχεδιασθεῖσαν καταστροφήν !

Μετὰ τὸ πρόγευμα, εἶχα μακρὰν συνομιλίαν μὲ τὸν γερμανὸν διπλωμάτην. Δὲν εἶχε ἀκόμη ἴδει τὸν Βασιλέα. Ἀλλὰ δὲν ἐχρειάζετο μεγάλη εὐφυΐα διὰ νὰ μαντεύσῃ τις τὴν ἀποστολὴν ἣν ἡ Κυβέρνησίς του τοῦ εἶχε ἀναθέσει. Μὲ μίαν λέξιν ἐπρόκειτο νὰ βολιδοσκοπηθῇ ὁ Βασιλεὺς ἐν σχέσει μὲ τὰς παραχωρήσεις ἃς θὰ ἦτο διατεθειμένος νὰ κάμῃ εἰς τὴν Τουρκίαν. Δηλ. οὐδὲν ἧττον ἢ νὰ ἐρωτηθῇ ἡ Ἑλλὰς ἐὰν θὰ ἐπεθύμει νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Τουρκίαν τὰς νήσους Λέσβον, Χίον, Σάμον κ.λ.π., ἢ τοὐλάχιστον νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἐπ' αὐτῶν ἐπικυριαρχίαν τοῦ

Σουλτάνου. Βλέπομεν ὅτι ἡ Γερμανία, πιστὴ ἀπὸ τοῦδε εἰς τὴν μέλλουσαν σύμμαχόν της, ἐμερίμνα ἤδη περὶ τῶν Τουρκικῶν συμφερόντων καὶ φυσικὰ εἰς βάρος μας. Ἀλλ' ἡ τελευταία αὐτὴ «λεπτομέρεια» ἦτο δευτερευούσης φύσεως διὰ τοὺς ὀπαδοὺς τῆς κωνσταντινικῆς φατρίας.

Τοῦ ἀπήντησα ἀνεπιφυλάκτως ὅτι ἤμην ἐκ τῶν προτέρων βέβαιος ὅτι οὐδέποτε ἡ Ἑλλὰς θὰ ἀπεδέχετο παρομοίαν λύσιν.

Τὴν ἑπομένην ὡμίλησα εἰς τὸν Βασιλέα περὶ τῆς συνομιλίας μου αὐτῆς μὲ τὸν von Mutius καὶ τοῦ ἀνέφερα πᾶν ὅ,τι οὗτος μοῦ εἶχεν εἴπει σχετικῶς μὲ τὰς νήσους, καθὼς καὶ τὴν καθαρῶς ἀτομικὴν ἀπάντησιν τὴν ὁποίαν τοῦ εἶχα δώσει. Ὁ Βασιλεὺς δὲν παρεπονέθη, ἀλλ' ἐγνώριζα ὅτι εἶχε δεχθῆ τὸ ἴδιο πρωῒ τὸν von Mutius. Χωρὶς νὰ μοῦ εἴπῃ τὸ παραμικρὸν περὶ τῆς ἀκροάσεως ταύτης, ὁ Μεγαλειότατος μοῦ ἀνέπτυξε παντοειδεῖς γερμανικὰς θεωρίας περὶ τῶν ὠφελημάτων «ρεαλιστικῆς» ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος πολιτικῆς. Μοῦ ὡμίλησε περὶ τοῦ γερμανικοῦ ὄγκου, ὅστις θὰ ἐλάμβανε τὴν ἔκτασιν μεγάλης ὁμοσπονδίας ἐξαπλουμένης ἀνὰ τὰ Βαλκάνια, τῆς Ἑλλάδος μὴ ἐξαιρουμένης. Ὅτι ἐπομένως δὲν ἔβλεπε κανὲν ἐμπόδιον εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἐπικυριαρχίας τοῦ Σουλτάνου ἐπὶ τῶν νήσων, ἐπικυριαρχίας ἥτις θὰ ἦτο καθαρῶς φαινομενική, «ἁπλῆ ἱκανοποίησις», προσέθηκε, παρεχομένη τῇ Τουρκίᾳ πρὸς ἐμπέδωσιν τῶν μετ' αὐτῆς καλῶν μας σχέσεων. Ἦτο τέλος φανερὸν ὅτι ὁ Βασιλεὺς περιωρίζετο νὰ ἐπαναλαμβάνῃ ὅσα μοῦ εἶχεν εἴπῃ τὴν προτεραίαν ὁ von Mutius. Ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις δὲν εὑρέθη κἂν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ συζητήσῃ τὸ ζήτημα, διότι, διὰ λόγους οὓς ἀγνοῶ, ὁ Στρέϊτ δὲν εἶχε τολμήσει νὰ ἀναφέρῃ τὸ πρᾶγμα εἰς τὸν Πρόεδρον, καὶ ὁ Γερμανὸς διπλωμάτης ἀνεχώρησεν ἐξ Ἀθηνῶν χωρὶς νὰ ἐπιτύχῃ τίποτε, καθὼς ἄλλως τε τὸν εἶχα προειδοποιήσει.

Ἐκτὸς μερικῶν ἐπιστημόνων, ἰδίᾳ τῶν ἀρχαιολόγων, οὐδέποτε ἡ Γερμανία, — καὶ ἡ Αὐστρία ἀκόμη ὀλιγώτερον, — ἠγάπησε

τὴν Ἑλλάδα, εἴτε ἔκαμε ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος τὸ παραμικρόν. Ὅλοι οἱ γερμανόφιλοι ὑμνοῦν ἀκατάπαυστα τὸν Κάϊζερ, διὰ τὴν Καβάλλαν, ἀφεθεῖσαν δῆθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα χάρις εἰς τὴν ἐπέμβασίν του. Ὁμολογῶ ὅτι δὲν ἐνεβάθυνα εἰς τὸ ζήτημα, ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἐνθυμοῦμαι δὲν ἠδύνατο ὁ Κάϊζερ νὰ ἐνεργήσῃ διαφορετικά. Δὲν πολυεσκοτίζετο κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν διὰ τὰ βουλγαρικὰ συμφέροντα, ἅτινα προσέκρουον εἰς τὰ τῶν φίλων του τῶν Τούρκων, καὶ ἑπομένως μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Βουλγαρίας ἐπροτίμα ἡ πλάστιγξ νὰ κλίνῃ ὑπὲρ τοῦ γαμβροῦ του, τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον οὐδὲν γερμανικὸν συμφέρον διεκυβεύετο τότε. Οἱ γερμανόφιλοι τῶν Ἀθηνῶν ἠμποροῦν νὰ εἶνε βεβαιότατοι ὅτι ὁ Κάϊζερ ἠγάπα πάρα πολὺ τὴν πατρίδα του, διὰ νὰ διστάσῃ, ἔστω καὶ ἐπὶ μίαν στιγμήν, προκειμένου νὰ θυσιάσῃ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος τὸ παραμικρὸν συμφέρον τῆς Γερμανίας ἢ τῶν συμμάχων της.

Εἶνε ἀληθὲς ὅτι τὴν 4ην Αὐγούστου 1915, μόλις ἐγνώσθη ἡ ἀπόφασις τῆς Συνεννοήσεως ἥτις ἤθελε νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν εἰς τὴν Βουλγαρίαν παραχώρησιν μέρους τῆς Μακεδονίας, μὲ τὴν ἐλπίδα καὶ τὸν σκοπόν, — τὸν τόσον χιμαιρικόν, — νὰ ἀνασυγκροτήσῃ τὴν Βαλκανικὴν συμμαχίαν, εἶνε ἀληθὲς ὅτι ὁ Κάϊζερ εἶχε σπεύσει τότε νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τὸν Βασιλέα Κωνσταντῖνον τὴν «ἐδαφικὴν ἀκεραιότητα τῆς Ἑλλάδος». Ἀλλὰ κάθε Ἕλλην ἔχει σήμερον τὸ δικαίωμα νὰ διερωτᾶται, μετ' ἐκπλήξεως, πῶς ὁ Γουλιέλμος θὰ ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀκεραιότητα μας, αὐτὸς ὁ καταστρέψας ἐσαεὶ τὰ συμφέροντα καὶ τὸ μέλλον τῆς ἰδίας του πατρίδος ; Ἀκόμη καὶ ἂν ἦτο νικήτρια, ἡ Γερμανία δὲν θὰ ἠδύνατο καὶ πάλιν νὰ πράξῃ τίποτε ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, οὖσα σύμμαχος τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Τουρκίας. Αὐτὸ ἀκριβῶς ὁ ἔκπτωτος εἶχε τὸ πεῖσμα νὰ μὴ θέλῃ νὰ ἐννοήσῃ, ὅταν ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας, τοῦ ἔλεγα ὅτι ἔπρεπε νὰ καταβάλωμεν πᾶσαν προσπάθειαν πρὸς παρεμπόδισιν τῆς γερμανικῆς νίκης, ἀνεξαρτήτως τόσων καὶ τόσων ἄλλων λόγων.

Ἰδοὺ δύο προσωπικὰ τηλεγραφήματα τοῦ Γουλιέλμου πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον, ἅτινα θὰ δώσουν ἀκριβεστάτην ἰδέαν τῆς ἀπέναντι τῆς Ἑλλάδος διπροσωπίας τοῦ Γερμανοῦ Αὐτοκράτορος.

Τὴν 4ην καὶ 5ην Μαρτίου 1915, τὴν παραμονὴν δηλ. καὶ τὴν ἡμέραν τοῦ πρώτου Συμβουλίου τοῦ Στέμματος, ὅπερ θὰπεφάσιζε περὶ τῆς ὑπὲρ τῶν Συμμάχων ἐπεμβάσεως τῆς Ἑλλάδος, ὁ Κάϊζερ ἐξαπέστειλε πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον τὰ δύο ἀκόλουθα τηλεγραφήματα :

«Τηλεγράφημα τῆς Α. Μ. τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ Βασιλέως πρὸς τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα τῆς Ἑλλάδος.

Βερολῖνον, 4 Μαρτ. 1915. 7.15′ μ. μ.

«Ἀγαπητέ μου Τῖνο,

«Μανθάνω ὅτι ἡ ἐπίθεσις τῶν Δυνάμεων τῆς Ἀντὰντ κατὰ τῶν Δαρδανελλίων προὐκάλεσε ἀγωνίαν ἐν Ἑλλάδι. Ἀρέσκομαι νὰ πιστεύω ὅτι ἡ νευρικότης αὕτη εἶνε μία ἀναμφισβήτητος ἀπόδειξις τοῦ ὅτι τὰ καλῶς ἐννοούμενα συμφέροντα τῆς Ἑλλάδος, — καὶ ἐὰν ἀκόμη ὑπῆρχον σχετικαὶ ἀμφιβολίαι, — τὴν παρακινοῦν νὰ ἀποκλίνῃ ὑπὲρ ἡμῶν. Δὲν θὰ ἦτο δύσκολον, μὲ ὀλίγην καλὴν θέλησιν, νὰ πεισθῇ ἡ κοινὴ γνώμη ὅτι μόνον ἐὰν ἡ Κωνσταντινούπολις παραμείνῃ εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων, θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποβῇ χρήσιμος εἰς τὴν Ἑλλάδα. Πάντες οἱ δυνάμενοι νὰ ἐκφέρουν αὐθεντικὴν κρίσιν εἶνε σύμφωνοι ἐπὶ τοῦ ὅτι οἱ Τοῦρκοι δύνανται ἀκόμη, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, νὰ ὑπερασπίσουν τὰ Δαρδανέλλια, ἐὰν ἡ Ἑλλὰς ἠρνεῖτο τὴν ἄμεσον ἢ ἔμμεσον συνδρομήν της εἰς τοὺς ἐπιτιθεμένους. Ἐν τούτοις ἐφελκύω σοβαρῶς τὴν προσοχήν σου, διὰ τὸ συμφέρον τῆς χώρας σου καὶ διὰ τὴν ἀτομικήν σου εὐτυχίαν, ἥτις εἶνε ἀλληλέγγυος τῆς τῆς ἀδελφῆς μου, ἐπὶ τοῦ ὅτι δὲν πρέπει νὰ παρασυρθῇς εἰς περιπέτειαν τῆς ὁποίας τὸ ἀβέβαιον τέλος θὰ ἠδύνατο νὰ θέσῃ ἐν κινδύνῳ τὰ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ θρόνου σου ἐπιτευχθέντα διὰ τῶν δύο προσφάτων πολέμων ἀποτελέσματα.

«Αἱ διαβεβαιώσεις ἃς ἐξέφρασας τὴν ἐπιθυμίαν νὰ λάβῃς ἵνα δύνασαι νὰ διατηρήσῃς τὴν οὐδετερότητα, σοῦ ἐδόθησαν ἤδη παρ' ἡμῶν, καθὼς θὰ τὸ ἔμαθες ἐν τῷ μεταξύ.

('Υπογρ.) «Γουλιέλμος».

«Τηλεγράφημα τῆς Α. Μ. τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ Βασιλέως πρὸς τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα τῆς 'Ελλάδος.

Βερολῖνον, 5 Μαρτίου 1915.

«'Αγαπητέ μου Τῖνο,

«Τὸ τηλεγράφημά σου μόλις ἔλαβα. Θὰ διεσταυρώθη μὲ τὸ χθεσινὸν ἰδικόν μου. Δὲν ἠμπορῶ ἢ νὰ σοῦ ἐπαναλάβω ὅτι μοῦ εἶνε ἀδύνατον νὰ ἐννοήσω πῶς ἡ 'Ελλὰς δύναται νὰ ριφθῇ εἰς μίαν πολιτικὴν τρέλλαν συνεπαγομένην τὴν ἔξοδόν της ἐκ τῆς οὐδετερότητος ὑπὲρ τῶν Δυνάμεων τῆς 'Αντάντ. Πρέπει νὰ εἶσαι ἀπολύτως βέβαιος περὶ τοῦ ὅτι ἡ ἐπὶ τοῦ Βυζαντίου κυριαρχία τῆς Ρωσσίας θὰ ἦτο ἐπικινδυνωδεστέρα διὰ τὴν 'Ελλάδα ἀπὸ τὴν Τουρκικήν. 'Εξ ἄλλου ἡ συμμετοχὴ τῆς 'Ελλάδος εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας θὰ ἦτο εὐπρόσδεκτος εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ἥτις θὰ ἔβλεπε οὕτω τὸ μέσον νὰ φθάσῃ μέχρι Καβάλλας. Μία ἐπιφυλακτικὴ οὐδετερότης θὰ ἦτο διὰ τὴν 'Ελλάδα ἡ μόνη ὑπαγορευομένη ὑπὸ τῆς φρονήσεως πολιτική. Τὸ νὰ ἀφήσῃ κανεὶς ἑαυτὸν νὰ παρασύρεται ἀπὸ τὰς λαϊκὰς κραυγὰς ὁδηγεῖ εἰς τὴν καταστροφήν. 'Η 'Ιστορία τὸ ἀπέδειξε πάντοτε.

«Ἔχεις προφανεῖς μαρτυρίας τοῦ φιλικοῦ ἐνδιαφέροντος τὸ ὁποῖον τρέφω ὑπὲρ τῆς 'Ελλάδος, καὶ θὰ ἐμμείνω πάντοτε εἰς τὴν αὐτὴν στάσιν, ἐφ' ὅσον συνάδει αὕτη μὲ τὸ συμφέρον καὶ τὴν παντοδυναμίαν μου. Ἤμην ἀνέκαθεν ὑπὲρ τῆς ἐξασφαλίσεως τοῦ 'Ελληνικοῦ στοιχείου ἐν Μ. 'Ασίᾳ (sic) καὶ οὐδόλως ἐδίστασα προκειμένης τῆς προσαρτήσεως τῶν Νήσων εἰς τὴν 'Ελλάδα. 'Ενήργησα ὡσαύτως ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἐν Σόφιᾳ, διὰ νὰ παρεμποδίσω τὴν Βουλγαρίαν νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς 'Ελλάδος. Πρέπει ἰδίως νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ ἀπειλὴ εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ἐξετίθεντο τὰ 'Ελλη-

νικὰ ἐν Ἠπείρῳ σύνορα, ἐν περιπτώσει ἐπεμβάσεως τῆς Ἰταλίας κατὰ τῶν Κεντρικῶν Αὐτοκρατοριῶν.

«Θὰ λάβω ὑπ' ὄψει τὴν ἐκφρασθεῖσαν ἐπιθυμίαν νὰ σᾶς ἔλθω οἰκονομικῶς ἐπίκουρος, ἐὰν μᾶς ἐδίδετο μία ὑπόσχεσις εὐμενοῦς οὐδετερότητος παρὰ τῆς Ἑλλάδος.

«Ἐγκαρδίους χαιρετισμοὺς εἰς τὴν Σοφίαν.

(Ὑπογρ.) «Γουλιέλμος».

Καθὼς βλέπομεν ὁ πρώην Αὐτοκράτωρ δὲν θέλει κἂν νὰ διστάσῃ ὅτι εἷς καὶ μόνος τρόπος ὑπάρχει διὰ τὸν ἀποβλέποντα εἰς τὴν ἐξασφάλισιν «τῶν καλῶς ἐννοουμένων» συμφερόντων τῆς Ἑλλάδος. Τὰ συμφέροντα αὐτὰ δὲν ἠμποροῦν βέβαια νὰ ἐξασφαλισθοῦν ἄλλως ἢ παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Γερμανίας, τῆς ἤδη συμμάχου τῶν Τούρκων, συντομώτατα δὲ καὶ τῶν Βουλγάρων! Δὲν ἐχρειάζετο πρὸς τοῦτο παρὰ «ὀλίγη καλὴ θέλησις», ὅπως «πεισθῇ ἡ κοινὴ γνώμη» περὶ αὐτοῦ, ἐὰν εὑρίσκετο ἀκόμη κανεὶς ὁ ἀμφιβάλλων! Ἄλλως τε ὁ Βαρῶνος Σὲνκ θὰ μεριμνήσῃ νἀσχοληθῇ περὶ τούτου, μὲ τὰ ἀλάθητα μέσα ἅτινα θὰ τεθοῦν εἰς τὴν διάθεσίν του, ἐπὶ τῷ σκοπῷ αὐτῷ. Καὶ ὁ σκοπὸς οὗτος ἦτο νὰ πεισθῶμεν ὅτι χιλιάκις προτιμοτέρα μία Κωνσταντινούπολις μένουσα εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων, τοσούτῳ μᾶλλον ἀφοῦ ὄπισθεν τῶν Τούρκων θὰ εὑρίσκοντο οἱ Γερμανοί, — αὐτοὶ οὗτοι οἱ διατάξαντες τὴν τελείαν ἐξόντωσιν τοῦ Μικρασιατικοῦ καὶ Θρακικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ὑπῆρχον ἤδη 450.000 περίπου Ἑλλήνων προσφύγων εἰς τὰς νήσους τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος, οἵτινες εἶχον ἐγκαταλείψει πᾶν ὅ,τι εἶχον ἵνα φύγουν πρὸ τῶν σφαγέων. Τῇ εἰσηγήσει τοῦ Βερολίνου καὶ τοῦ Λίμαν φὸν Σάνδερς 500.000 νέων θυμάτων ἐξετοπίσθησαν ἔκτοτε εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Μ. Ἀσίας. Ἡ τύχη τῶν ἀτυχῶν τούτων ψυχῶν εἶνε ἀκόμη ἄγνωστος ἐκτὸς τοῦ ὅτι οἱ ἡμίσεις περίπου ἐξ αὐτῶν ἀπέθανον ἤδη φρικώδη θάνατον ἢ ζοῦν εἰσέτι ζωὴν τοῦ θανάτου χείρονα.

Καὶ ὁ Κάϊζερ ὄχι μόνον δὲν ἔπραξε τὸ παραμικρόν, ὄχι μόνον δὲν ἐπενέβη προσωπικῶς πρὸς σωτηρίαν των, ἀλλὰ τοὐναντίον ἐπέμεινε διὰ τοῦ Ἐπιτελείου πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ προγράμματος τῶν ἐκτοπισμῶν, καὶ ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτής του βαρῶνος φὸν Βάγκενχάϊμ ἐνεθάρρυνε διαρκῶς τοὺς Τούρκους κυβερνήτας πρὸς τελείαν καταστροφὴν τοῦ ἐν Τουρκίᾳ Ἑλληνισμοῦ.

Τὴν σήμερον οὐδεμία ἀμφιβολία ἐπιτρέπεται περὶ τῆς ἐπισήμου συμμετοχῆς τῆς γερμανικῆς Κυβερνήσεως καὶ τῶν εἰς τοὺς Τούρκους δοθεισῶν ἐνθαρρύνσεων εἰς τὸ ἔργον τῆς σφαγῆς καὶ τοῦ ἐκτοπισμοῦ τῶν Ἑλληνικῶν καὶ Ἀρμενικῶν πληθυσμῶν. Ἔχομεν τὴν μαρτυρίαν Γερμανοῦ (1) τοῦ κ. Λέψιους, ὅστις δηλοῖ ὅτι οἱ κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἀρμενίων διωγμοὶ δὲν εἶνε ἄλλο παρὰ δύο «φάσεις» τοῦ αὐτοῦ προγράμματος.

Ἔχομεν ἀκόμη τὴν ἔκθεσιν (2) τοῦ κ. Γρυπάρη, πρέσβεως τῆς Ἑλλάδος ἐν Βιέννῃ, πρὸς τὸν κ. Βενιζέλον, ἐν ᾗ ἀνακοινοῦται ὅτι ὁ ἐκτοπισμὸς τῶν Ἑλλήνων μακρὰν τῶν μικρασιατικῶν ἀκτῶν, ἀπεφασίσθη ἐκ συμφώνου μὲ τὸ Γερμανικὸν ἐπιτελεῖον.

Γνωρίζομεν ἀκόμη ὅτι κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1917 ὁ κόμης de Metternich, πρεσβευτὴς τῆς Γερμανίας ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀνεκλήθη ὑπὸ τοῦ Κάϊζερ, τῇ αἰτήσει τοῦ Ἐμβὲρ πασσᾶ καὶ τῶν γερμανικῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀρχῶν, διότι εἶχε «δυσαρεστήσῃ» τοὺς Τούρκους καὶ «ἀδικήσῃ τὰ γερμανικὰ συμφέροντα» μεσολαβῶν ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν. Ἐπὶ πλέον, ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτής μας Κος Καλλέργης (3) εἰδοποίησε ἐπισήμως τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, καθ' ἃ τοῦ ὡμολόγησε ὁ Μ. Βεζύρης, ὅτι εἰς τὴν ἀπαίτησιν τοῦ Λίμαν φὸν Σάν-

---

(1) Ἔκθεσις τῆς 31 Ἰουλίου 1915. Ἀρχεῖα Ἑλληνικῆς Πρεσβείας Κων/πόλεως, ἀρ. 8477.

(2) 31/13 Σεπτεμβρίου 1915, ἀρ. 1599.

(3) Ἔκθεσις τοῦ κ. Καλλέργη, Πρέσβεως τῆς Ἑλλάδος ἐν Κων/πόλει, 28 Μαρτίου 1917. Ἀρχεῖα, ἀρ. 2338.

δερς, ἀρχηγοῦ τοῦ 5ου Σώματος στρατοῦ, ὀφείλεται ὁ ἐκτοπισμὸς τοῦ πληθυσμοῦ τῶν Κυδωνιῶν. Ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις εἶχε, φαίνεται, κατ' ἀρχὰς ἀρνηθῆ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου τούτου, ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ ὑποκύψῃ πρὸ τῶν ἀπειλῶν τοῦ Γερμανοῦ στρατηγοῦ, ὅστις ἐδήλου ὅτι, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, δὲν ἠγγυᾶτο διὰ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ στρατοῦ, ἐνῷ ὁ Ταλαὰτ ἐξέφραζε τὸν φόβον μὴ διατεθῇ δυσμενῶς ὁ φίλος τῶν Τούρκων Κωνσταντῖνος! Ὡς καὶ ὁ Τοῦρκος Ταλαὰτ περιεποίει εἰς τὸν Ἔκπτωτον τὴν τιμὴν νὰ τοῦ ἀποδίδῃ αἰσθήματα καὶ ἐνδιαφέρον ἅπερ οὐδέποτε ἔσχε ὑπὲρ τῶν ἀτυχῶν ἀλυτρώτων ἀδελφῶν μας ! Τὸ μῖσος ἐναντίον τοῦ ὀνειρευομένου τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτῶν τὸν ἐτύφλωνε τόσον, ὥστε δὲν τὸν ἄφηνε νὰ βλέπῃ τὰ τρομερά των μαρτύρια ! Ναί, ὁ Ταλαὰτ προσέδιδε εἰς τὸν ἐκπεσόντα Βασιλέα πατριωτισμὸν ὃν οὐδέποτε ἔσχε. Καὶ πρὸ τοῦ φρικώδους αὐτοῦ ἐγκλήματος, βλέπομεν αὐτὸν τοῦτον τὸν Γερμανὸν Πρέσβυν διστάζοντα ! Εἰς τὰς διαμαρτυρίας αὐτὰς ὁ Λίμαν φὸν Σάνδερς ἀπήντησε ὅτι ἦτο σύμφωνος μὲ τὸ Γενικὸν Γερμανικὸν Στρατηγεῖον, διὰ λόγους «στρατιωτικῆς φύσεως». Οἱ λόγοι οὗτοι ὑπέκρυπτον τὰς γερμανικὰς προθέσεις νὰ καταστραφῇ ὁ ἑλληνισμὸς τῶν μερῶν ἐκείνων, ἵνα ἀντικατασταθῇ παρὰ Γερμανῶν ἐμπόρων.

Καὶ μεθ' ὅλα ταῦτα ὁ Κάϊζερ εἶχε τὴν ἀπίστευτον ἀναίδειαν νὰ γράψῃ ὅτι «ὑπῆρξε πάντοτε ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ» ! Ἐτόλμα ἀκόμη νὰ λέγῃ ὅτι «οὐδόλως ἐδίστασε προκειμένης τῆς προσαρτήσεως τῶν Νήσων εἰς τὴν Ἑλλάδα». Ἐνῷ ὄχι μόνον κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1914 ἡ Γερμανία ἠρνεῖτο κατηγορηματικῶς νὰ συμμετάσχῃ τῆς ναυτικῆς ἐπιδείξεως, τῆς προταθείσης ὑπὸ τοῦ κ. Βενιζέλου καὶ υἱοθετηθείσης παρὰ τῆς Ἀγγλίας, ὅπως ἐκ συμφώνου ἐπιβληθῇ εἰς τὴν Τουρκίαν ἡ ληφθεῖσα ἐν σχέσει μὲ τὰς Νήσους ἀπόφασις, ἀλλ' ἀκόμη κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπίσκεψιν τοῦ Γουλιέλμου ἐν Κερκύρᾳ, κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1914, γνωρίζω ὅτι ὁ κ. de Βαγγενχάϊμ ἔλεγε εἰς τὸν κ. Βενιζέλον, παρουσίᾳ τοῦ καγκελλαρίου de Bethmann Hollweg καὶ τοῦ ἀπαραιτήτου Στρέϊτ, ὅτι ἦτο

«ἀκατανόητον νὰ ἐπιμένωμεν τόσον διὰ τὰς νήσους τῆς ἀσιατικῆς ἀκτῆς, δεδομένου ὅτι αὗται θὰ ἀνήκουν ἀναγκαστικῶς μίαν ἡμέραν εἰς τὴν Δύναμιν τὴν κατέχουσαν τὴν Μ. Ἀσίαν».

Ὁ Κάϊζερ λέγει ἀκόμη μὲ θαυμασίαν αὐθάδειαν, ἵνα ἐξάρῃ εἰς τὰ ὄμματα τοῦ Κωνσταντίνου τὰς παρ' αὐτοῦ παρασχεθείσας εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπηρεσίας, ὅτι ἐνήργησε δῆθεν ἐν Σόφιᾳ ἵνα παρεμποδίσῃ τὴν Βουλγαρίαν νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ διατί ἡ τόση πρὸς ἡμᾶς γενναιοφροσύνη, εἰμὴ ὅπως διατηρηθοῦν ἄθικτοι αἱ βουλγαρικαὶ δυνάμεις κατὰ τῆς Σερβίας, — τῆς Βουλγαρίας οὔσης ἐξησφαλισμένης περὶ τῆς οὐδετερότητός μας συνεπείᾳ τῆς ἐγκληματικῆς ὑποσχέσεως τοῦ ὑπουργείου Γούναρη καὶ τοῦ Βασιλέως ; Αἱ συμπάθειαι τοῦ Κάϊζερ ἦσαν, καθὼς βλέπομεν, ἐλαφρῶς συμφεροντολογικαί.

Ὁ Αὐτοκράτωρ ὑπαινίσσεται ἐπίσης, μὲ ἀληθῶς συγκινητικὴν τρυφερότητα, τὸν ἐνδεχόμενον ἰταλικὸν κίνδυνον ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἠπειρωτικὰ σύνορα. Ἀλλ' ἀκριβῶς ἐὰν εἴχαμεν ἐπέμβει παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Συνεγνοήσεως, τότε μόνον ἡ Ἰταλία δὲν θὰ ἠδύνατο ὑπ' οὐδὲν πρόσχημα νὰ ἀποκαλύψῃ τὸ παιγνίδι της, ὅπως ἔκαμε, καὶ νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Ἤπειρον, ὅπως εἰσέβαλε, ἐλπίζουσα ὅτι μὲ τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Κωνσταντίνου θὰ ἐδημιουργεῖτο ἐμφύλιος πόλεμος εἰς τὴν Ἑλλάδα παρέχων αὐτῇ μοναδικὴν εὐκαιρίαν. Ἡ διαφορά μας ἄλλως τε μὲ τὴν Ἰταλίαν ἦτο τότε λελυμένη, ὑπὸ τοῦ κ. Βενιζέλου, ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου 1914. Διὰ τῆς συμφωνίας αὐτῆς ἡ Αὐλὼν παρεχωρεῖτο εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐνῷ ὅλη ἡ Βόρειος καὶ ἑλληνικωτάτη Ἤπειρος μᾶς ἀπεδίδετο.

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἰς τὰ τηλεγραφήματα αὐτὰ τοῦ Κάϊζερ εἶνε ἀδύνατον νὰ παρέλθῃ ἀπαρατήρητον, εἶνε ἡ ὁμολογία τοῦ Κάϊζερ περὶ τῆς σημασίας ἣν θὰ εἶχε ἡ συμμετοχὴ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν κατὰ τῶν Δαρδανελλίων ἐπιχείρησιν. Καὶ τοῦτο λεχθήτω πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἐκδοχῆς ἣν τόσον ζωηρῶς ὑπερησπίσθη ὁ κ. Βενιζέλος καὶ ἣν μὲ τόσην λύσσαν ἐπολέμησαν οἱ Κύριοι αὐτοὶ τοῦ Ἐπιτελείου καὶ ὁ Βασιλεύς, οἵτινες τὴν ἐχαρακτήρισαν ὡς τρελλὴν χίμαιραν. Ἔχομεν τώρα τὴν ὁμολογίαν τοῦ Κάϊζερ,

ὅστις δὲν ἀποκρύπτει τοὺς φόβους του διὰ τὴν «ἄμεσον» ἢ ἔστω καὶ «ἔμμεσον συνδρομὴν» ἣν ἡ Ἑλλὰς θὰ παρεῖχε εἰς τοὺς Συμμάχους ἐὰν ἡνοῦτο μετ' αὐτῶν. Καὶ μόλις, μὲ δειλίαν, τολμᾷ νὰ δίδῃ τὴν πιθανότητα ἀντιστάσεως ἐκ μέρους τῶν Τούρκων. Τί ἔχουν εἰς τοῦτο νὰ ἀπαντήσουν οἱ δοῦλοι τοῦ Βασιλέως καὶ ἀντίπαλοι τοῦ κ. Βενιζέλου ;

Ὁ Κάϊζερ ὁμιλεῖ ἀκόμη περὶ τοῦ κινδύνου ὃν θὰ ἀπετέλει διὰ τὴν Ἑλλάδα ἡ ὑπὸ τῆς Ρωσσίας κατάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Αὐτὸ εἶνε ἀληθές. Ἀλλ' ὁ Κάϊζερ ἐλησμόνει ἢ μᾶλλον ἠγνόει ὅτι ἀκριβῶς ἐὰν ἡ Ἑλλὰς ἐπενέβαινε ὅταν τὸ ἐπρότεινε ὁ κ. Βενιζέλος, ὁ κίνδυνος οὗτος θὰ ἀπετρέπετο, διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οὔτε ἡ Γαλλία οὔτε ἡ Ἀγγλία θὰ ἄφηναν εἰς τὴν Ρωσσίαν τὸ Βυζάντιον. Μόλις ἕνα μῆνα μετὰ ταῦτα, ἀφοῦ ἡ Συνεννόησις ἀπώλεσε πᾶσαν ἐλπίδα νὰ ἴδῃ πραγματοποιουμένην τὴν συνεργασίαν τῆς Ἑλλάδος, τότε μόνον ἐμεσολάβησε ἀναγκαστικῶς ἡ συμφωνία περὶ τῆς εἰς τὴν Ρωσσίαν παραχωρήσεως τοῦ Βυζαντίου, τοῦθ' ὅπερ ἡ ἔγκαιρος ἐπέμβασίς μας θὰ εἶχεν ἀποσοβήσει.

Ἀξιοσημείωτος εἶνε ἡ εἰς τὸ δεύτερον τῶν τηλεγραφημάτων διαδοχικὴ μεταλλαγὴ τῶν ὑπὸ τοῦ Κάϊζερ χρησιμοποιουμένων ὅρων, ὅταν ὁμιλῇ περὶ τῆς οὐδετερότητος τῆς Ἑλλάδος. Ἐν ἀρχῇ, ὁμιλεῖ περὶ τῆς «ὑπὲρ τῆς Ἀντὰντ οὐδετερότητος». Ἔπειτα, τὴν μεταβάλλει εἰς «ἐπιφυλακτικὴν οὐδετερότητα», διὰ νὰ τὴν καταντήσῃ ὁριστικῶς, εἰς τὸν τελευταῖον στίχον τοῦ τηλεγραφήματος, εἰς «εὐμενῆ ὑπὲρ τῆς Γερμανίας οὐδετερότητα». Ὁ Αὐτοκράτωρ ἦτο πράγματι μουσικός. Τὸ crescendo αὐτὸ εἶνε πραγματικῶς ἄπταιστον !

Διὰ νὰ εἴμεθα δίκαιοι, ὀφείλομεν ἐν τούτοις νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ὁ Κάϊζερ ἀγαπᾷ ἐνίοτε τὴν εἰλικρίνειαν. Οὕτω πρόκειται περὶ ὠμῆς ἐξομολογήσεως τῆς ἀληθείας εἰς τὸν ἀγαπητόν του γαμβρόν, ὅταν τὸν διαβεβαιοῖ ὅτι θὰ ἐξακολουθήσῃ ἐνδιαφερόμενος ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος «ἐφ' ὅσον ἡ στάσις αὐτὴ συνάδει μὲ τὰ ἰδικά του συμφέροντα καὶ τὴν παντοδυναμίαν του».

Δὲν χάνει οὔτε τὴν εὐκαιρίαν ὁ Γουλιέλμος διὰ νὰ δώσῃ, ὡς ἐν παρόδῳ, μίαν καλὴν συμβουλήν. Κατ' αὐτόν, ἡ «Ἱστορία ἀπέδειξε πάντοτε ὅτι τὸ παρασύρεσθαι ἀπὸ τὰς λαϊκὰς κραυγὰς ὁδηγεῖ εἰς τὴν καταστροφήν». Φυσικὰ τοῦ ἦτο ἀδύνατον νὰ παραδεχθῇ ὅτι, τοὐναντίον, τὸ ἀκολουθεῖν τὰς «κραυγὰς» τῶν Γιοῦνκερ — στρατιωτικοῦ κόμματος — ὁδηγεῖ συχνὰ καὶ αὐτὸ εἰς τὴν καταστροφήν.

Ὁ Κωνσταντῖνος δὲν εἶχε τὴν εὐφυΐαν νὰ ἀναγνώσῃ διὰ μέσου τῶν γραμμῶν τῶν ὅσων τοῦ ἔγραφε ὁ Κάϊζερ, ἄλλως θὰ ἠδύνατο νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὸν ἐξαίρετον γυναικάδελφόν του, ὅτι ἐάν, ἀντὶ νὰ εἰσακούσῃ τὰς συμβουλάς του εἶχε τὸ πνεῦμα καὶ ἰδίως τὴν ἐντιμότητα νὰ εἰσακούσῃ τὰς «λαϊκὰς κραυγὰς» ἃς ἐνεσάρκωνε ὁ Βενιζέλος, θὰ ἦτο ἀκόμη σήμερον Βασιλεύς, καὶ δὴ Βασιλεὺς ἔνδοξος ἐπὶ θρόνου ἐσαεὶ ἐνδόξου.

Ἔχω, αὐτὴν τὴν στιγμήν, πρὸ ὀφθαλμῶν ἓν τηλεγράφημα τοῦ Θεοτόκη, ὑπὸ ἡμερομηνίαν 20 Ὀκτωβρίου 1915, σχετικὸν μὲ τὴν προσχεδιασθεῖσαν ἐπίσκεψιν τοῦ Βασιλέως ἐν Θεσσαλονίκῃ. Συχνὰ εἴχαμεν συσκεφθῇ περὶ αὐτοῦ μετὰ τοῦ Γάλλου Πρέσβεως κ. Γκυγιεμέν, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι ἡ θέα τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων, αἱ ζητωκραυγαὶ τῶν ἀγγλο-γαλλικῶν δυνάμεων ἃς ἡ Α. Μ. θὰ ἐκαλεῖτο βέβαια νὰ ἐπισκεφθῇ τὸ μέτωπον, ὁ κρότος ἐπὶ τέλους τοῦ πυροβόλου, θὰ ἐξύπνα τὴν φιλοτιμίαν του καὶ τὰ πολεμικά του αἰσθήματα. Μὲ μίαν λέξιν, ἐξηρτῶμεν πολλὰς ἐλπίδας ἀπὸ τὸ βασιλικὸν αὐτὸ ταξείδιον ὅπερ θὰ καθιέρωνε οὕτως εἰπεῖν τὴν παρουσίαν τῶν Συμμάχων ἐν Θεσσαλονίκῃ. Εἶχε ἀποφασισθῇ ὅτι ὁ Βασιλεὺς θὰ μετέβαινε αὐτόθι κατ' Ὀκτώβριον, διὰ τὴν ἐπέτειον τῆς ἐν 1912 ἁλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς νίκης αὐτῆς τῆς ὁποίας φεῦ ! μετὰ τρία ἔτη τὰ ἀποτελέσματα εἶχαν ἤδη διακυβευθῇ.

Ἀλλ' εἴχαμεν κάμει τὸν λογαριασμόν μας χωρὶς τὸ Βερολῖνον. Ὅλαι αἱ διαταγαὶ εἶχαν ἤδη δοθῇ, αἱ ἐλάχισται λεπτομέρειαι τοῦ ταξειδίου εἶχαν τακτοποιηθῇ, τὸ πᾶν εἶχε καθορισθῇ καὶ προ-

βλεφθῆ, — ἐκτὸς τῆς «ἐξουσιοδοτήσεως» τοῦ Κάϊζερ. Δὲν ἔμαθα ἐπακριβῶς πῶς ὁ Αὐτοκράτωρ ἔλαβε γνῶσιν τοῦ σχεδίου, τὸ βέβαιον ὅμως εἶνε ὅτι τὸ ἔμαθε ἐγκαίρως διὰ νὰ ἀποτρέψῃ τὴν πραγματοποίησίν του. Τὸ περὶ οὗ ὁμιλῶ τηλεγράφημα ἀποτελεῖ τὴν ἀρίστην περὶ τούτου ἀπόδειξιν.

Διὰ τοῦ τηλεγραφήματος αὐτοῦ ὁ Γερμανὸς ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς διαβιβάζει διὰ τοῦ Θεοτόκη εἰς τὸν Βασιλέα «τὴν χαράν του καὶ τὰς εὐχαριστίας του διότι ἡ Α. Μ. παρῃτήθη τῆς ἰδέας νὰ μεταβῇ ὑπὸ τὰς παρούσας περιστάσεις εἰς Θεσσαλονίκην». Δὲν εἶνε τοῦτο χαρακτηριστικὸν τῆς ἐξαρτήσεως εἰς ἣν εὑρίσκετο ἡ Ἑλλὰς ἀπέναντι τοῦ Βερολίνου ; Χρειάζονται ἄλλα σχόλια ; Τί ἠμποροῦν εἰς τοῦτο νἀπαντήσουν ὁ Βασιλεύς, τὸ Ἐπιτελεῖον, αἱ κωνσταντινικαὶ κυβερνήσεις καὶ ἁπαξάπαντες οἱ Γερμανόφιλοι τῶν Ἀθηνῶν ; Ἦτο τοῦτο, ναὶ ἢ ὄχι, ὑποδούλωσις ;

Ὁ Κάϊζερ εἶχε παντελῶς λησμονήσει, — ἦτο τόσον ἀπομεμακρυσμένη ἡ ἐποχὴ ἐκείνη ! — τὴν πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἔχθραν του, ἥτις τὸν εἶχε ἐξωθήσει νὰ στείλῃ τοὺς στρατηγούς του νὰ πολεμήσουν κατὰ τοῦ γαμβροῦ του, βοηθοῦντες τοιουτοτρόπως τοὺς Τούρκους κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ἡμῶν τοῦ 1897, — καὶ τοῦτο πρὸς ἐκδίκησιν κατὰ τοῦ Βασιλέως Γεωργίου τοῦ Α΄. ὅστις δὲν εἶχε μεταβῇ εἰς Βερολῖνον νἀνταποδώσῃ τὴν Αὐτοκρατορικὴν ἐπίσκεψιν.

Εἶχεν ἐπίσης λησμονήσει τὰ ὅσα ἔγραφε εἰς τὸν ἀτυχῆ του ἐξάδελφον, τὸν Τσάρον, τῇ 20 Δεκεμβρίου 1898, ἐκ τῆς αὐτοκρατορικῆς θαλαμηγοῦ, ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ, ἐν ᾗ ὑπερασπίζει τόσον κατηγορηματικῶς τὴν ὑπόθεσιν τῆς Τουρκίας καὶ τοῦ Σουλτάνου, ἐκφράζει τὴν εὐχὴν νὰ ἴδῃ «τοὺς μικροὺς ἐκείνους καὶ ἀγαπητοὺς Κρῆτας ψηνομένους ζωντανοὺς εἰς τὴν Κόλασιν» ! Κάθε φράσις του ἐκδηλοῖ τὸ ἐνδιαφέρον του ὑπὲρ τῶν Τούρκων ! Καὶ ὑπενθυμίζει εἰς τὸν Τσάρον ὅτι ὁ τουρκικὸς στρατὸς κατετρόπωσε τὸν στρατὸν τοῦ Κωνσταν-

τίνου εἰς τὴν Λάρισσαν καὶ τὸν Δομοκόν, ἐξ αἰτίας ἀκριβῶς τῆς Κρήτης, καὶ ἐπικαλεῖται τὴν ἐπέμβασίν του πρὸς σωτηρίαν τοῦ Σουλτάνου.

Σχετικῶς μὲ τὴν Κρήτην τίποτε δὲν θὰ μοῦ ἀποβάλῃ τὴν ἰδέαν ὅτι κατὰ τὸν ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν εἰς 'Ακρωτῆρι διενεργηθέντα παρὰ τοῦ ἐν Χανίοις συμμαχικοῦ στόλου βομβαρδισμὸν τοῦ 1897, μία κάποια ἀνεξήγητος παρέκκλισις μιᾶς ὀβίδος τοῦ γερμανικοῦ θωρηκτοῦ, συνεπείᾳ τῆς ὁποίας ἡ ὀβὶς ἐξερράγη εἰς 5 ἢ 6 μέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ ἡμετέρου πολεμικοῦ, — ἐπὶ τοῦ ὁποίου εὑρισκόμην, — ὠφείλετο εἰς ἁπλῆν συγκυρίαν. Ἴσως μίαν ἡμέραν νὰ διαλευκανθῇ τὸ ἐπεισόδιον αὐτό.

Οὐδέποτε αἱ Κεντρικαὶ Δυνάμεις ἐπέδειξαν συμπάθειαν πρὸς τὴν Ἑλλάδα· αὐτὰ ταῦτα ἄλλως τε τὰ συμφέροντα τῆς Ἑλλάδος ἦτο ἀδύνατον νὰ συμβιβασθοῦν μὲ τὰ τῆς Γερμανίας καὶ Αὐστρίας. Εἶνε μάλιστα ἐκ διαμέτρου ἀντίθετα. Ὁ Βίσμαρκ τὸ εἶχε κατανοήσει, καὶ διὰ τοῦτο ἀκριβῶς εἶχε ἐναντιωθῇ εἰς τὸν γάμον τοῦ Ἐκπτώτου μετὰ τῆς Σοφίας Χοεντζόλλερν, παριστῶν εἰς τὸν Κάϊζερ ὅτι ἡ Γερμανία «δὲν εἶχε καὶ δὲν θὰ εἶχε ποτὲ κανὲν κοινὸν μὲ τὴν Ἑλλάδα συμφέρον, ἐφ' ὅσον ἡ Ἀγγλία θὰ κατεῖχε τὴν ναυτικὴν ὑπεροπλίαν». Τὰ γεγονότα ἐδικαίωσαν τὸν Βίσμαρκ.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΟΙΒ'
ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ.

ΕΝΔΟΙΑΣΜΟΙ

Μοῦ εἶνε ἀδύνατον νὰ ἐκφράσω πόσον ὑπέφερα ὅταν ἔπρεπε νὰ ὑπακούσω εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ Στρατηγοῦ Σαρράϊγ νἀκολουθήσω ὡς διαγγελεὺς τὸν Στρατηγὸν Ρενιὼ κατὰ τὴν ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν ἐκστρατείαν τοῦ Ἰουνίου 1917.

Ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν ! Μὰ ἦτο τοῦτο δυνατόν ; Αὐταὶ αὖται αἱ τρεῖς λέξεις μόναι των ἐκφράζουν μὲ τραγικὴν εὐγλωττίαν τὸ μαρτύριον ἑνὸς πατριώτου, τὸν πόνον ἑνὸς Ἀθηναίου. Διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν ζωήν μου ᾐσθάνθην τὸν φόβον. Ἀφοῦ εἶχα ζήσει, νυχθημερὸν οὕτως εἰπεῖν, ἐπὶ τρία ἔτη ὑπὸ τὸ πῦρ τοῦ ἐχθροῦ, ἀφοῦ τρεῖς ἵπποι εἶχαν φονευθῆ ὑπ' ἐμέ, ἐδειλίασα τότε πρὸ τοῦ πυρός. Ἐδειλίασα πρὸ τῆς ἰδέας ὅτι, ἂν αἱ Ἀθῆναι ἀνθίσταντο, θὰ ἐκάμναμεν χρῆσιν πυροβόλων ! Φρίκη !

Πῶς νὰ φαντασθῶ ὅτι τὸ περίφημον Ἐπιτελεῖον τοῦ Δούσμανη, τοῦ Μεταξᾶ καὶ τῶν περὶ αὐτοὺς θὰ ἐφοβεῖτο νὰ θυσιασθῇ ὑπὲρ τοῦ Βασιλέως τῶν Ἀθηνῶν ; Πῶς νὰ πιστεύσω ὅτι δὲν θὰ ἐξερρηγνύετο οὔτε μία στάσις, οὔτε μία κραυγή, οὔτε μία κἂν διαμαρτυρία, ἐνῷ μέχρι τῆς παραμονῆς τῆς ἀποβιβάσεώς μας εἰς Πειραιᾶ ὅλοι αὐτοὶ οἱ Δὸν Κιχῶται ἠπείλουν νὰ πλημμυρίσουν τὰς Ἀθήνας ἀπὸ πῦρ καὶ ἀπὸ αἷμα, παρὰ νὰ ἀφήσουν καταρριπτόμενον τὸ εἴδωλόν των ; !

Ὑπάρχουν μερικοὶ φανατικοὶ οἵτινες σήμερον ἀκόμη προσπαθοῦν νὰ ἀφήσουν νὰ πιστευθῇ ὅτι ὁ Βασιλεύς, παραιτούμενος, τὸ ἔπραξε ἐξ αὐτοθυσίας, διὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὴν πατρίδα. Εἶνε ψευδές. Ἐὰν τὸ αἷμα δὲν ἐχύθη, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι τὸ Ἐπιτελεῖον καὶ οἱ Ἐπίστρατοι δὲν εἶχαν καιρὸν νὰ παρασκευάσουν τὴν παραμικρὰν ἀντίστασιν. Ἐὰν τὸ πᾶν συνετελέσθη χωρὶς αἱματοχυσίαν, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴ διπλωματικὴν ἱκανότητα

τοῦ κ. Ζοννάρ, καὶ τὴν ταχύτητα τῆς ἐνεργείας τοῦ Στρατηγοῦ Ρενιώ. Διὰ πρώτην φοράν, οἱ Κωνσταντινικοὶ εἶχαν πλανηθῆ ὅσον ἀφορᾷ τοὺς Συμμάχους. Διὰ πρώτην τέλος φοράν, ἡ Συνεννόησις κατώρθωσε νὰ δράσῃ καὶ ἰδίως νὰ κυρώσῃ τὰς ἀποφάσεις της, χωρὶς ἀμφιταλαντεύσεις καὶ περιττὰς ἀπειλάς. (1) Οὕτω ἐξηγεῖται καὶ μόνον ἡ στάσις τῆς Κωνσταντινικῆς φατρίας. Κατελήφθη αὕτη ἐξ αἰφνιδιασμοῦ.

Εἰς τὸ περὶ τῆς κατὰ τῶν Ἀθηνῶν ἐπιχειρήσεως βιβλίον του, ὁ Στρατηγὸς Ρενιὼ γράφει ὅτι τέσσαρας ἡμέρας μετὰ τὴν εἰς Πειραιᾶ ἀποβίβασίν μας τοῦ ἐζήτησα ὡς χάριν νὰ μοῦ ἐπιτρέψῃ νὰ ἐπανέλθω εἰς τὸ Μακεδονικὸν μέτωπον. Εἶχα πάρα πολὺ ὑποφέρει, ὅταν τὴν 30/12 Ἰουνίου 1917, ἡ Verité, ἀφοῦ ἡτοιμάσθη τὴν αὐγὴν πάνοπλος πρὸς μάχην, εἰσῆλθε βραδέως εἰς τὸν Πειραϊκὸν λιμένα, μὲ τὰ πυροβόλα της καὶ τοὺς πυροβολητάς της ἑτοίμους πρὸς δρᾶσιν. Τί φρικτὴ στιγμὴ ὅταν ἔβλεπα τὰ ἀποσπάσματα ἀποβιβαζόμενα ἔνοπλα καὶ σπεύδοντα πρὸς ὅλας τὰς κατευθύνσεις πρὸς τὰ ὄπισθεν τοῦ Πειραιῶς ὑψώματα, εἰς παράταξιν μάχης, ὡς ἐὰν ἐξετέλουν ἐπίθεσιν, προστατευόμενα δὲ ὑπὸ τῶν πυροβόλων τοῦ στόλου ! Τί κακὸν ὄνειρον !

Ὅταν ἤμην παιδί, ἀναγινώσκων τὴν ἱστορίαν τῆς πατρίδος μου, δὲν εὕρισκα ἀρκετὰς ἐκφράσεις διὰ νὰ ἐκδηλώσω τὴν ἀγανάκτησίν μου κατὰ τῶν προγόνων μας ἐκείνων, οἵτινες πρὸς τερματισμὸν τῶν ἐρίδων των, ἐκάλουν τοὺς ξένους ἐν Ἑλλάδι. Καὶ ἰδοὺ ὅτι καὶ ἐγὼ εὑρισκόμην εἰς τὴν αὐτὴν περίπου σκληρὰν θέσιν. Αἱ περιστάσεις ἦσαν βεβαίως πολὺ διαφορετικαί. Οἱ Ἄγγλοι καὶ οἱ Γάλλοι ἤρχοντο ὡς φίλοι. Ἤρχοντο νὰ βοηθήσουν τὴν Ἑλλάδα πρὸς ἐπιτέλεσιν τοῦ καθήκοντός της, ἀλλ' αὐτὸ τὸ καθῆκον

(1) Παρ' ὀλίγον ἐν τούτοις καὶ τότε ἀκόμη αἱ προρρήσεις τοῦ Βασιλέως καὶ τῶν ὀπαδῶν του περὶ τῆς συμμαχικῆς πολιτικῆς νὰ πραγματοποιηθοῦν, τῆς ἐπιχειρήσεως ναυαγούσης ἢ τοὐλάχιστον ἀναβαλλομένης, τὴν τελευταίαν στιγμήν. Ἐὰν ὁ κ. Ζοννὰρ ἀναγνώσῃ αὐτὸ τὸ βιβλίον θὰ ἐννοήσῃ εὐκόλως τί ὑπαινίσσομαι.

ἐπρόκειτο μολαταῦτα νὰ ἐπιβληθῇ διὰ τῆς δυνάμεως τῶν ξιφολογχῶν. Καὶ πράγματι, πῶς θὰ ἡττῶντο οἱ Βούλγαροι, πῶς θὰ ἐξετοπίζοντο οἱ Ἰταλοί, πῶς θὰ ἠλευθεροῦτο ἡ Ἤπειρος καὶ ἡ Μακεδονία, ἐφ' ὅσον οἱ σύμμαχοι τῶν εἰσβολέων, ὁ Βασιλεὺς καὶ οἱ σπαθοφόροι του, θὰ παρέμενον πάντοτε, διαρκὴς καὶ ζωντανὴ ἀπειλὴ εἰς τὴν καρδίαν τῆς Ἑλλάδος ; Ἡ ἰδέα τοῦ ἀδελφοκτόνου αὐτοῦ πολέμου μὲ κατετρόμαξε τόσον ὥστε ἐπανῆλθον εἰς Θεσσαλονίκην ἵνα ἐπιδώσω εἰς τὸν Στρατηγὸν Σαρράϊγ τὴν ἔκθεσιν τοῦ στρατηγοῦ Ρενιώ, ὅστις εἶχεν εὐγενέστατα ἐφεύρει τὸ πρόσχημα τοῦτο διὰ νὰ μὲ ἀφήσῃ νὰ φύγω. Ὁ Στρατηγὸς Σαρράϊγ μοῦ παρεπονέθη μὲ τοσον κολακευτικὰς λέξεις διότι ἔφυγα ἐκ Πειραιῶς, ὥστε ἐπανῆλθον αὐτόθι, ἐνθαρρυνθεὶς ἀπὸ κάποιον πρὸς τὸν ὁποῖον εἶχα πάντοτε τὴν βαθυτέραν ἐκτίμησιν καὶ ὅστις μοῦ εἶπε ὅτι ἂν ἠρχίζαμεν νὰ αἰσθηματολογοῦμεν θὰ καθιεροῦμεν τὴν καταστροφὴν τῆς χώρας μας. Ὡς στρατιώτης ὤφειλα νὰ ὑπακούσω καὶ ἰδίως νὰ αὐτοθυσιασθῶ· ἀλλ' ὑπῆρξε δι' ἐμὲ πραγματικὸν μαρτύριον νὰ εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ διαβιβάζω διαταγὰς καὶ νὰ λαμβάνω ὁδηγίας σχετικὰς μὲ τὴν κίνησιν τῶν στρατευμάτων ἅτινα ἐπρόκειτο νὰ πολιορκήσουν τὰς Ἀθήνας, συνεπείᾳ τῶν ταραχῶν ἃς εἶχαν προκαλέσει αἱ μᾶλλον βραδύνασαι διαδηλώσεις αἱ ὀργανωθεῖσαι ὑπὲρ τοῦ Ἐκπτώτου παρὰ τῆς κωνσταντινικῆς φατρίας.

Τὴν 14/27 Ἰουνίου ὁ κ. Βενιζέλος ἀπεβιβάζετο διὰ πρώτην φορὰν ἀπὸ τοῦ θωρηκτοῦ Jurien de la Gravière. Μετέβαινε νὰ ὁρκισθῇ πρὸ τοῦ νέου Βασιλέως καὶ νὰ συγκροτήσῃ τὴν Κυβέρνησίν του. Ἔλαβον παρὰ τοῦ Στρατηγοῦ Ρενιὼ τὴν διαταγὴν νἀκολουθήσω τὸν Πρόεδρον εἰς Ἀθήνας, νὰ ἀγρυπνῶ ἐπ' αὐτοῦ, καὶ ἐν περιπτώσει κινδύνου νὰ καλέσω στρατόν. Ἀλλ' ὡς γνωστόν, ἡ μεγαλυτέρα ἡσυχία ἐβασίλευσε. Ὅταν ἐφθάσαμεν εἰς τὰ Ἀνάκτορα, δὲν εἶχα τὸ θάρρος νὰ εἰσέλθω. Ἔμεινα εἰς τὴν Αὐλήν. Πῶς νὰ εἰσέλθω εἰς τὸν Οἶκον αὐτὸν ὅπου εἶχα ἐπὶ τόσον καιρὸν θωπεύσει τὰ ὡραιότερα ὄνειρα δόξης διὰ τὴν Πα-

τρίδα μου καὶ διὰ τὸν Βασιλέα μου, — δι' ἕνα βασιλέα ἐκλιπόντα !

'Αλλ' ὅταν τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν εἴσοδόν μας εἰς 'Αθήνας, συνώδευσα τὸν Στρατηγὸν Ρενιὼ ἔφιππος εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἄρεως καὶ εἴδομεν τὸ αὐτόθι ἐγερθὲν ὑπὸ τῆς κωνσταντινικῆς φατρίας μνημεῖον, ὅταν εἶδα τὸ μεσαιωνικὸν αὐτὸ μνημεῖον τοῦ μίσους καὶ τῆς βλακείας, τὸ πομπωδῶς ὀνομασθὲν ἀπ' αὐτοὺς τοὺς τρελλοὺς «Τὸ ἀνάθεμα τοῦ Βενιζέλου», καὶ εἰς τὸ ὁποῖον, καθὼς φαίνεται, καὶ πλεῖσται Μαινάδες τῆς Κοινωνίας μας ἔφεραν τὸν λίθον των, ἐν μέσῳ τῶν χειροκροτημάτων τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματούχων, πολιτικῶν τε καὶ στρατιωτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀκόμη, ὅταν εἶδα τὴν ἀκατονόμαστον αὐτὴν ἀπόδειξιν τοῦ θρησκοπολιτικοῦ φανατισμοῦ τῶν Κωνσταντινικῶν ἐν μέσῳ 20ῷ αἰῶνι, ὅλοι οἱ ἐνδοιασμοὶ οὓς εἶχα αἰσθανθῆ ἐρχόμενος ἐναντίον τῶν 'Αθηνῶν διεσκεδάσθησαν ἀποτόμως καὶ ἀντικατεστάθησαν ἀπὸ ἔχθραν.

Καὶ ὅταν ἐκεῖθεν μετέβην, μετὰ τοῦ στρατηγοῦ, κατὰ πρόσκλησιν τοῦ ἀδελφοῦ μου Βασιλείου, εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ 3ου ἱππικοῦ συντάγματος, ὅπερ οὗτος διώκει μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῆς Α. Β. Ὑ. τοῦ Πρίγκηπος 'Ανδρέου, ὅταν ἔμαθα ὅτι συνεπείᾳ τῶν ἐγκληματικῶν ραδιουργιῶν τῶν 'Επιλάρχων Κ. καὶ Μ. καὶ ἄλλων φανατικῶν, καθὼς καὶ τοῦ Πρίγκηπος τοῦ ἰδίου, εἶχε ἐπιτευχθῆ ἡ εἰς φυγοστρατίαν ἐξώθησις ὅλων σχεδὸν τῶν ἱππέων, ἐξ ὧν δὲν ἔμενον πλέον παρὰ ὀλίγοι τινές, ἀνεπαρκεῖς τὸν ἀριθμὸν καὶ δι' αὐτὴν ἀκόμη τὴν συντήρησιν τῶν ἵππων, — ὅταν ἔμαθα τὴν ἀποτρόπαιον αὐτὴν προδοσίαν τῆς Σημαίας καὶ παντὸς τοῦ δι' ἕνα ἀξιωματικὸν ἱεροῦ καὶ ὁσίου, ὄχι μόνον δὲν διετήρησα πλέον τὸν παραμικρὸν ἐνδοιασμόν, ἀλλ' ἤρχισα λυπούμενος ὅτι ἡ κατὰ τῶν 'Αθηνῶν ἐπιχείρησις εἶχε συντελεσθῆ ἄνευ αἱματοχυσίας. Ὁ Στρατηγὸς προσεπάθησε νὰ εἴπῃ πατριωτικούς τινας λόγους εἰς τοὺς κατὰ διαταγὴν τοῦ ἀδελφοῦ μου

συγκεντρωθέντας ἀξιωματικούς. Ἀλλ' ἀμφιβάλλω ἐὰν κατώρθωσε νὰ τοὺς συγκινήσῃ. Καθὼς καὶ ὁ πρώην ἀρχηγός των, ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἄνδρες ἦσαν ἀκόμη τότε τυφλωμένοι ἀπὸ τὸ μῖσος, ξένοι πρὸς κάθε εὐγενές, ὑψηλὸν καὶ πατριωτικὸν αἴσθημα. Δὲν ἔβλεπαν εἰμὴ Κωνσταντινικοὺς ἀφ' ἑνὸς καὶ Βενιζελικοὺς ἀφ' ἑτέρου· καὶ ἐθελοτύφλουν. Εἰς τὰ ὄμματά των τὸ ζήτημα ὅλον περιωρίζετο μεταξὺ τοῦ Βασιλέως, ἐξ ἑνός, — χωρὶς νὰ σκέπτωνται κἂν ὅτι ὁ Βασιλεὺς καὶ τὸ κόμμα του εἶχαν προδώσει τὴν Μακεδονίαν, τὴν Ἤπειρον, τοὺς Μικρασιάτας Ἕλληνας καὶ αὐτὴν τὴν τιμὴν τῆς Ἑλλάδος, — καὶ μεταξὺ τοῦ κ. Βενιζέλου, ἐξ ἄλλου, τοῦ Βενιζέλου αὐτοῦ, ὅστις, ἐν τούτοις, ὑπερβάλλων, γνωρίζομεν πόσας καὶ ποίας δυσκολίας, ἤρχετο νὰ ἀναστηλώσῃ τὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ σώσῃ τὴν ἐθνικὴν τιμήν ! Μὲ μίαν λέξιν δὲν ἤθελον νὰ βλέπουν ἄλλο παρὰ τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων ἀντίπαλον τοῦ κ. Βενιζέλου ! Τίποτε ἄλλο !

Ναί ! Ἡ φατρία αὐτὴ δὲν ὑπέστη τὴν τιμωρίαν ἥτις τῆς ἤξιζε. Ὁ κ. Βενιζέλος καὶ τὸ κόμμα του ἐφάνησαν ὑπεράγαν ἐπιεικεῖς. Ἡ ἀπόδειξις ; Ἐνθυμηθῆτε τὴν ἀπόπειραν τὴν γενομένην παρὰ δύο Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν τοῦ Γκαΐρλιτς, ὅπου ὁ Παπαρρηγόπουλος, ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ Ἐκπτώτου εἶχεν ἐκ Ζυρίχης ἀποσταλῇ ἵνα τοὺς ἐξαγοράσῃ καὶ τοὺς ἀποστείλῃ εἰς Ἑλλάδα διὰ γερμανικοῦ ὑποβρυχίου, μὲ εἰδικὴν κατὰ τοῦ Βενιζέλου ἀποστολήν. Ἐνθυμηθῆτε τὴν ἄλλην κατὰ τοῦ Ἔθνους συνωμοσίαν τοῦ τελευταίου Νοεμβρίου καὶ τὴν ἄλλην ἀκόμη τὴν ἐσχάτως μηχανευθεῖσαν ἐν Ἑλβετίᾳ πρὸς δολοφονίαν τοῦ ἐν Σὰν Ρέμο κ. Βενιζέλου. Αὐτὰ τὰ ἐγκλήματα ἀκριβῶς μοῦ ὑπηγόρευσαν ὡς καθῆκον νὰ λύσω τὴν σιωπήν.

Διατί εἶχα αἰσθανθῇ ἆρά γε τόσους ἐνδοιασμούς ; !

Ἐν σχέσει πρὸς αὐτὸ τὸ αἴσθημα, θὰ διηγηθῶ ἐδῶ μίαν συνομιλίαν ἥν εἶχα μετὰ τοῦ Προέδρου Βενιζέλου, ἐν μιᾷ ἀληθῶς τραγικῇ στιγμῇ.

Κατὰ τὰς προηγουμένας ἡμέρας εἶχα ἐν Πειραιεῖ κινήσει

πάντα λίθον, προβῆ εἰς ὅλα τὰ δυνατὰ καὶ ἀδύνατα διαβήματα διὰ νὰ ἀποσπάσω τὴν ἀπόφασιν τῶν ἁρμοδίων, τοῦ κ. Ζοννὰρ καὶ τοῦ Στρατηγοῦ Ρενιώ, ἵνα μὴ ἐπιτραπῇ εἰς Ἀθήνας εἰμὴ ἡ εἴσοδος Ἑλληνικῶν στρατευμάτων. Ἀλλ' εἰς μάτην. Τὴν 25 Ἰουνίου, μετέβην νύκτωρ δευτέραν ἤδη φορὰν ἐπὶ τοῦ Jurien καὶ τῆς Verité ἵνα, κατὰ διαταγὴν τοῦ Στρατηγοῦ Ρενιώ, προβῶ εἴς τινα ἀνακοίνωσιν πρὸς τοὺς κ. κ. Ζοννὰρ καὶ Βενιζέλον. Μετέδωκα εἰς τὸν Πρόεδρον τοὺς φόβους μου περὶ τοῦ τί θὰ εἴπῃ ἡ Ἱστορία δι' ἡμᾶς τοὺς καταφυγόντας εἰς τὰς ξιφολόγχας τῶν ξένων ἵνα ἐπανέλθωμεν εἰς Ἀθήνας.

Ὁ κ. Βενιζέλος μοῦ εἶπε, βαθέως τεθλιμμένος, καὶ μὲ ὑγροὺς τοὺς ὀφθαλμούς, ὅτι πρὶν ἢ ἀναχωρήσῃ ἐκ Θεσσαλονίκης εἶχε προτείνει εἰς τοὺς Κυρίους αὐτοὺς ἵνα ἀποσταλοῦν ἐν Ἀθήναις Ἑλληνικὰ μόνον στρατεύματα, ἀλλ' ὅτι δὲν εἶχε τολμήσει νὰ ἐπιμείνῃ περισσότερον, μετὰ τὰ λυπηρὰ γεγονότα τοῦ Νοεμβρίου 1916. Ἡ Ἱστορία δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ τοῦ προσάψῃ τὸ παραμικρόν.

Τὸ ἀπόγευμα τῆς αὐτῆς ἡμέρας, συνώδευσα τὸν Στρατηγὸν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Ἄλλος πόνος μὲ ἐπερίμενε ἐκεῖ. Μοῦ εἶνε ἀδύνατον νὰ ἐκφράσω τὸ τί ᾐσθάνθην βλέπων τοποθετημένα ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ βράχου γαλλικὰ πολυβόλα.

Βέβαια, οὔτε ὁ κ. Βενιζέλος οὔτε οἱ Γάλλοι εἶχαν ποτὲ προβλέψει παρόμοιον θέαμα. Καὶ μὲ πόσην ὅμως φιλόφρονα σπουδὴν ὁ Στρατηγὸς Ρενιὼ ἱκανοποίησε τὴν παράκλησίν μου, ὅταν τοῦ ἐζήτησα τὴν ἀπομάκρυνσίν των ! Καὶ μὲ πόσην χαρὰν ὁ Στρατηγὸς Κασταίν, παλαιὰ γνωριμία τοῦ μετώπου, ἔσπευσε καὶ αὐτὸς νὰ ἐκτελέσῃ τὴν διαταγήν ! Ὁ Στρατηγὸς Κασταίν, ποιητὴς ὅσον καὶ στρατιώτης, μοῦ ὡμολόγησε ὅτι ἐκράτει τὴν φρουρὰν αὐτὴν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, πολλῷ μᾶλλον διὰ νὰ ἀπολαύῃ τῆς ποιητικῆς ἁρμονίας τοῦ τόπου ἢ διὰ νὰ τὴν μετασχηματίσῃ εἰς φωλεὰν πολυβόλων.

Ὄχι. Δὲν πταίουν οὔτε ὁ Βενιζέλος, οὔτε οἱ Σύμμαχοι. Ἀναθεματισμένοι ἂς εἶνε ἐσαεὶ οἱ προκαλέσαντες τήν, ἔστω καὶ ἐπὶ

στιγμήν, τοποθέτησιν αὐτῶν τῶν πολυβόλων ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ βράχου !

Τὴν 5ην Ἰουλίου καὶ ἄλλη σκληρὰ δοκιμασία. Ὁ κ. Ζοννὰρ ἐπρόκειτο ἐκείνην τὴν ἡμέραν νὰ ἀποθέσῃ στέφανον ἐπὶ τοῦ τάφου τῶν Γάλλων τῶν πεσόντων ὑπὸ τὰ βλήματα τοῦ τυφλοῦ κωνσταντινικοῦ φανατισμοῦ. Μὲ μίαν συγκινητικὴν λεπτότητα, δι' ἣν τοῦ εἶμαι ἀκόμη βαθέως εὐγνώμων, ὁ Στρατηγὸς Ρενιὼ μοῦ εἶχε ἀναγγείλῃ ἀπὸ τῆς προτεραίας ὅτι δὲν θὰ εἶχε ἀνάγκην ἐκεῖνο τὸ πρωῒ τῶν ὑπηρεσιῶν μου. Ἐνόησα τί λόγον εἶχεν αὐτὴ ἡ ἄδεια· ἀλλ' ἠθέλησα μολαταῦτα νὰ τὸν συνοδεύσω. Ἤθελα νὰ πίω τὸ ποτήριον ὁλόκληρον !

Οἱ Γάλλοι εἶχαν δείξει τὴν ἄπειρον εὐγένειαν νὰ χαράξουν ἐπὶ τῶν πλακῶν τῶν καλυπτουσῶν τὰ λείψανα τῶν γενναίων των ναυτῶν τὰς ἁπλᾶς αὐτὰς λέξεις : «Πεσὼν ὑπὲρ τῆς Γαλλίας», μὲ τὴν ἀποφράδα ἡμερομηνίαν καὶ τὸ ὄνομα. Ἀπέφυγαν ἐπιμελῶς νὰ χαράξουν τὴν ἀπαισίαν ἐκείνην λέξιν ἥτις θὰ διῃώνιζε τὴν ἀπαισιότητα τοῦ διαπραχθέντος ἐγκλήματος. Ὀφείλω ἐπίσης νὰ ἐξάρω τὴν λεπτότητα τοῦ κ. Ζοννάρ, ὅστις εἰς τὴν πρὸς τοὺς νεκροὺς προσφώνησίν του, ἀπέφυγε νὰ προφέρῃ τὴν λέξιν αὐτήν. Εἴθε τὰ εὐγενῆ αὐτὰ θύματα νὰ ἀναπαυθοῦν ἐν εἰρήνῃ παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως ! Δὲν εἶνε οἱ μόνοι Γάλλοι οἱ ἐλθόντες πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ ἐδάφους μας. Αἱ μέλλουσαι Ἑλληνικαὶ γενεαὶ θὰ κλίνουν εὐλαβῶς καὶ εὐγνωμόνως τὸ γόνυ πρὸ τῶν τάφων των.

Α. Μ. Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΙΒ'
B.520

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΙΒ!
ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΠΑΝΤΟΤΕ
ΝΙΚΗΤΗΣ

ΜΕΡΙΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

Τὸ μετὰ τοῦ Ναυάρχου Κὲρρ ἐπεισόδιον.

Ἡ ἀκόλουθος ἐπιστολὴ τοῦ κ. Βενιζέλου τῆς 7ης Σεπτεμβρίου 1914 ἡ δημοσιευθεῖσα ἐν τῇ Λευκῇ Βίβλῳ, τῷ ἀπηυθύνθη ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ἑνὸς τηλεγραφήματος, τὸ ὁποῖον, ἄνευ ἐντολῆς, ὁ Ναύαρχος καὶ ἀρχηγὸς τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἀγγλικῆς Ναυτικῆς Ἀποστολῆς ἤθελε ν' ἀποστείλῃ εἰς τὸ Ἀγγλικὸν Ναυαρχεῖον κατόπιν τῆς μετὰ τῆς Α. Μ. συνομιλίας του.

Παραθέτω ἐνταῦθα καὶ τὴν ἀνέκδοτον ἀπάντησιν τοῦ Βασιλέως, ὅστις ἀποκηρύσσει τὸν Ναύαρχον. Οἱ ἀναγνῶσται θὰ παρατηρήσουν εἰς τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν τὰς περὶ τῆς ἐντιμότητος καὶ εἰλικρινείας τοῦ Κωνσταντίνου διαχυτικὰς διαβεβαιώσεις του πρὸς τὸν κ. Βενιζέλον καὶ τὰς ἐκδηλώσεις του περὶ τῶν καλῶν ἀλλὰ φεῦ ! τόσον ἐφημέρων διαθέσεών του ἀπέναντι τῆς Συνεννοήσεως. Ἀξιοσημείωτος ἐπίσης ἡ πρώτη περὶ θείας ἀποστολῆς του γενομένη παρὰ τοῦ τέως Βασιλέως μνεία.

1.

Ὁ κ. Βενιζέλος πρὸς τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα,

Εἰς Τατόϊον.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 7ῃ Σεπτεμβρίου, 1914.

Μεγαλειότατε,

Ἐντολῇ τῆς Ὑμ. Μεγαλειότητος ὁ Ναύαρχος Κὲρρ μοὶ ἐπέδειξε τὸ κείμενον τηλεγραφήματος, ὅπερ συνέταξεν ἐπὶ τῇ βάσει

τῆς συνδιαλέξεως, ἣν ἔσχε μετὰ τῆς 'Υμ. Μεγαλειότητος εἰς ἀπάντησιν τοῦ σχετικοῦ τηλεγραφήματος τοῦ 'Αγγλικοῦ Ναυαρχείου.

Τὸ τηλεγράφημα τοῦτο, οὗτινος ἀντίγραφον λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ ἐσωκλείσω, παρεκάλεσα τὸν Ναύαρχον νὰ μὴ διαβιβάσῃ, πρὶν λάβῃ νεωτέραν ἐντολὴν τῆς 'Υμ. Μεγαλειότητος, σπεύδω δὲ διὰ τῆς παρούσης νὰ παρακαλέσω εὐλαβῶς τὴν 'Υμ. Μεγαλειότητα ἵνα ἀποδεχθῇ τὴν παραίτησίν μου, ὅπως ἀποκατασταθῇ ἡ ἀπαραίτητος πλήρης ἁρμονία μεταξὺ Στέμματος καὶ ὑπευθύνου Κυβερνήσεως εἰς στιγμὰς τόσον κρισίμους διὰ τὸ Ἔθνος.

Μετὰ τὰς κατ' ἐξουσιοδότησιν τῆς 'Υμ. Μεγαλειότητος γενομένας ἐκ μέρους μου δηλώσεις πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Τριπλῆς Συνεννοήσεως καὶ τὰ ἀνταλλαγέντα μεταξὺ τοῦ Βασιλέως τῆς 'Αγγλίας καὶ τῆς 'Υμ. Μεγαλειότητος τηλεγραφήματα, δὲν νομίζω ὅτι ἡ σημερινὴ ἀπάντησις 'Υμῶν εἰς τὸ νέον διάβημα τῆς 'Αγγλικῆς Κυβερνήσεως (Ναυαρχείου) ἠδύνατο νὰ εἶνε ὅτι ἡ 'Ελλὰς ἀρνεῖται νὰ πολεμήσῃ κατὰ τῆς Τουρκίας, ἐφ' ὅσον πρώτη ἡ Τουρκία δὲν ἐπιτεθῇ κατ' αὐτῆς.

Ὅπως εἶχον τὴν τιμὴν νὰ εἴπω εἰς τὴν 'Υμ. Μεγαλειότητα δὲν εἶνε δυνατὸν βεβαίως νὰ ἀχθῶμεν εἰς ἐπιθετικὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας, ἐφ' ὅσον δὲν ἔχομεν ἐξησφαλισμένην τὴν σύμπραξιν τῆς Βουλγαρίας ἢ τὴν ἀπόλυτον τοὐλάχιστον οὐδετερότητα αὐτῆς. 'Αλλὰ τὸ νὰ δηλῶμεν ὅτι ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει, οὐδὲ καὶ τῆς προϋποθέσεως ταύτης ὑπαρχούσης, εἴμεθα διατεθειμένοι νὰ πολεμήσωμεν τὴν Τουρκίαν, πρὶν ἢ αὕτη μᾶς ἐπιτεθῇ, τοῦτο ἀντίκειται προφανῶς εἰς τὰ καλῶς ἐννοούμενα συμφέροντα τοῦ Ἔθνους.

Διότι δὲν πρέπει νὰ πλανώμεθα. Ἡ Τουρκία διεξάγει πρὸ πολλοῦ καθ' ἡμῶν πόλεμον ἀκήρυκτον. 'Αφοῦ ἠρνήθη ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν περὶ τῶν νήσων ἀπόφασιν τῶν Δυνάμεων, ἤρχισε καὶ συνεχίζει ἔτι διωγμὸν κατὰ τοῦ 'Ελληνικοῦ στοιχείου ἐν Τουρκίᾳ, οὗτινος ἀγριώτερον οὐδένα ἄλλον ὑπέστη ὁ 'Ελληνισμός. Διακόσιαι πεντήκοντα χιλιάδες ὁμογενῶν ἐξεδιώχθησαν ἤδη ἐκ τῆς Τουρκίας, ἐνῷ αἱ περιουσίαι των, ὧν ἡ συνολικὴ ἀξία δὲν

ἠμπορεῖ νὰ ὑπολογισθῇ ἐλάσσων τῶν 500 ἑκατομμυρίων δραχμῶν, οὐσιαστικῶς ἐδημεύθησαν. Οὐδὲ δύναται νὰ ὑπάρχῃ ἡ ἐλαχίστη ἀμφιβολία ὅτι μὲ τὴν θρασύτητα τὴν ὁποίαν φυσικῶς ἐμπνέει εἰς τὴν Τουρκίαν ἡ ὁλόψυχος αὐτῆς ὑποστήριξις ὑπὸ τῆς Γερμανίας, αὔριον θὰ συνεχίσῃ τὸν κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου διωγμὸν εἰς εὐρυτέραν κλίμακα, ἐκδιώκουσα τὸν εἰς ἑκατομμύρια ὅλα ἀνερχόμενον ὁμογενῆ πληθυσμὸν τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ δημεύουσα τὴν εἰς δισεκατομμύρια ἀνερχομένην περιουσίαν του. Καὶ ἐφ' ὅσον παρουσιάζεται ἡ ἄποψις διεξαγωγῆς πολέμου κατὰ τῆς Τουρκίας μετὰ πολλῶν καὶ ἰσχυρῶν Συμμάχων θὰ ἀπορρίψωμεν τὴν εὐκαιρίαν ταύτην διὰ νὰ εὑρεθῶμεν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ διεξαγάγωμεν τὸν πόλεμον τοῦτον μόνοι ἄνευ συμμάχων καὶ ἄνευ φίλων ;

Λαμβάνοντες μέρος εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας ἐν συμμαχίᾳ μετὰ τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ρωσσίας ὑπὸ τὸν τεθέντα ἤδη ὅρον τῆς ἐνεργοῦ συμπράξεως τῆς Βουλγαρίας ἢ τῆς πλήρους ἐξασφαλίσεως τῆς οὐδετερότητός της, οὐδένα ἔχομεν βεβαίως λόγον, οὔτε συμφέρον κανὲν νὰ κηρύξωμεν πόλεμον κατὰ τῶν μεσευρωπαϊκῶν Δυνάμεων. Ἀλλὰ καὶ ἂν αὗται μᾶς θεωρήσουν ἐμπολέμους, ὅλαι αἱ κατ' ἀνθρώπινον ὑπολογισμὸν πιθανότητες εἶνε ὅτι οἱαδήποτε καὶ ἂν εἶνε ἡ ἔκβασις τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου ἐν τῇ μέσῃ Εὐρώπῃ, τοπικῶς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἡ ἐπικράτησις τοῦ συνδυασμοῦ, οὗ μετέχει ἡ Ἀγγλία, ἔσται πλήρης.

Ἀρνούμενοι κατ' ἀρχὴν καὶ ὑφ' οἱασδήποτε προϋποθέσεις τὴν σύμπραξίν μας εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας, δὲν ἀποφεύγομεν τὸν πόλεμον, ἀλλ' ἀναβάλλομεν ἁπλῶς αὐτόν. Καὶ δὲν τὸν ἀναβάλλομεν κἂν ἐπὶ πολύ. Ἡ Τουρκία εἶνε προφανὲς ὅτι δὲν θὰ θελήσῃ ν' ἀποστρατευθῇ πρὶν λύσῃ καὶ τοὺς μεθ' ἡμῶν λογαριασμούς της. Οὕτω δὲ ἡ ἐκλογὴ ἡμῶν εἶνε ἐντελῶς περιωρισμένη εἰς τοῦτο : Ἂν θὰ προτιμήσωμεν νὰ διεξαγάγωμεν τὸν πόλεμον μόνοι κατὰ τῆς Τουρκίας, ὅτε καὶ νικῶντες μόνον τὰς νήσους δυνάμεθα ν' ἀσφαλίσωμεν, ἀλλ' οὐδαμῶς καὶ τὴν τύχην τοῦ ἐν Τουρκίᾳ Ἑλληνισμοῦ, ὅστις μάλιστα καὶ ἀγριώτερον θὰ ἐξον-

τωθῇ μετὰ τὴν τυχὸν νίκην μας, ἢ ἂν θὰ προσπαθήσωμεν τὸν πόλεμον τοῦτον νὰ διεξαγάγωμεν ἐν συμμαχίᾳ τριῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ὅτε οὐ μόνον τὴν παλινόστησιν τῶν ἐκδιωχθέντων δυνάμεθα νὰ ἐπιτύχωμεν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀποτελεσματικὴν προστασίαν τοῦ ὁμογενοῦς ἐν Τουρκίᾳ στοιχείου διὰ τῆς ἐν τῷ μέλλοντι ὑποστηρίξεως αὐτοῦ ὑπὸ τριῶν Μεγάλων Δυνάμεων.

Ποία ἡ προτιμητέα ὁδὸς εἶνε ἀπολύτως προφανές. Ἀλλ' ἐκεῖνο ὅπερ νομίζω συγχίζει τὰ πράγματα καὶ γεννᾷ ἐν τῷ πνεύματι τῆς Ὑμ. Μεγαλειότητος καὶ τοῦ κ. Στρέϊτ τάσεις ἀντιθέτους πρὸς τὰς ὑπ' ἐμοῦ ὑποστηριζομένας εἶνε ἡ ἐπιθυμία τοῦ νὰ μὴ δυσαρεστήσωμεν τὴν Γερμανίαν, ἀναλαμβάνοντες πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας ἐν συμπράξει μετὰ ἐχθρικῶν πρὸς αὐτὴν Δυνάμεων. Ἀλλ' ἡ Ὑμ. Μεγαλειότης δὲν ἀγνοεῖ ὅτι ὅταν ἡ Ἀγγλία κατὰ τὸ περυσινὸν εἰς Εὐρώπην ταξείδιόν μου ἐδήλου ὅτι εἶνε ἑτοίμη καὶ δι' ἀποστολῆς διεθνοῦς στόλου νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τὴν Τουρκίαν τὴν περὶ τῶν Νήσων ἀπόφασιν τῆς Εὐρώπης, ἐφ' ὅσον ἡ Γερμανία συνεφώνει εἰς τοῦτο, ἡ Γερμανία ἐματαίωσε τὸ μέτρον τοῦτο, ἀρνηθεῖσα νὰ προσχωρήσῃ εἰς αὐτό.

Ἡ Ὑμ. Μεγαλειότης γνωρίζει ἐπίσης ὅτι καὶ ὅταν βραδύτερον ἐπροτάθη ὑπὸ τῶν Δυνάμεων τῆς Τριπλῆς Συνεννοήσεως νὰ γίνῃ χρῆσις αὐστηρᾶς γλώσσης ἐν τῇ διακοινώσει πρὸς τὴν Τουρκίαν περὶ τῶν Νήσων, ἡ Γερμανία καὶ πάλιν ἀντετάχθη εἰς τοῦτο. Καὶ ἤδη ἡ Γερμανία εἶνε ἡ ἐξοπλίζουσα τὸν Τουρκικὸν βραχίονα διὰ τῆς παραχωρήσεως πλοίων, διὰ τῆς παροχῆς χρημάτων καὶ ὅπλων καὶ ἐφοδίων, ἀκόμη δὲ καὶ ἀξιωματικῶν. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ὁ ἐξοπλισμὸς στρέφεται κατὰ πρῶτον λόγον κατὰ τῆς Ρωσσίας. Ἀλλὰ στρέφεται συγχρόνως καὶ καθ' ἡμῶν, ἀφοῦ ἡ Γερμανία διὰ ν' ἀναγκάσῃ ἡμᾶς ν' ἀθετήσωμεν τὰς πρὸς τὴν Σερβίαν συμμαχικὰς ὑποχρεώσεις μας, ρητῶς μᾶς ἀπειλεῖ ὅτι ἐὰν προστρέξωμεν εἰς βοήθειαν τῶν Σέρβων, προσβαλλομένων ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, ἡ Τουρκία θὰ προσβάλῃ ἡμᾶς ἐκ τῶν νώτων. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη διαρκοῦντος τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου ἡ Τουρκία χρησιμοποιηθῇ πρὸς ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Ρωσσίας μόνον

καὶ οὐχὶ καθ' ἡμῶν, δύναταί τις ν' ἀμφιβάλλῃ ὅτι μετὰ τὸ πέρας τοῦ πολέμου ἡ Τουρκία — ἂν εὑρίσκεται πρὸς τὸ μέρος τῶν νικητῶν — θὰ ἐμπνέεται ἀπὸ τοιαύτην ὑπερφροσύνην, ὥστε ὄχι μόνον τὸ ἐν τῇ Αὐτοκρατορίᾳ Ἑλληνικὸν στοιχεῖον νὰ ἐξοντώσῃ ἀλλὰ καὶ τὰς νήσους νὰ μᾶς ἀφαιρέσῃ, ἐνισχυομένη ναυτικῶς ὑπὸ τῆς Γερμανίας, ἐνῷ ἡμεῖς θὰ εἴμεθα τότε ἄφιλοι καὶ ἀβοήθητοι ; Ἢ μήπως δὲν γνωρίζομεν ἐκ στόματος αὐτοῦ τοῦ κόμητος Quadt ὅτι ἡ Γερμανία ἐν ἁρμονίᾳ σήμερον πρὸς τὰς σκέψεις τῆς Αὐστρίας, προτίθεται, ἂν ἡ ἐπικράτησις αὐτῆς ἐν τῷ πολέμῳ εἶνε πλήρης, νὰ δημιουργήσῃ μεγάλην Βουλγαρίαν ἐκτεινομένην μέχρι τῆς Ἀδριατικῆς, ἵνα χρησιμοποιήσῃ αὐτὴν κατὰ τοῦ Σλαυϊσμοῦ, μετὰ τὴν πρόσφατον γερμανικὴν ἀνακάλυψιν ὅτι οἱ Βούλγαροι δὲν εἶνε Σλαῦοι, ἀλλὰ Τάρταροι ;

Διατί λοιπὸν θὰ δειχθῶμεν τόσον εὐλαβεῖς πρὸς τὴν Δύναμιν, ἥτις ἀποβλέπει εἰς τὴν ἐκ παντὸς τρόπου ἐνίσχυσιν τῶν δύο κυριωτάτων ἐχθρῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ — Βουλγάρων καὶ Τούρκων — καὶ διατί θ' ἀδιαφορήσωμεν πρὸς τὰς Δυνάμεις ἐκείνας, αἵτινες ἀφοῦ ἐδημιούργησαν καὶ εἰς πᾶσαν περίστασιν ἐπροστάτευσαν τὴν Ἑλλάδα, εἶνε καὶ σήμερον διατεθειμέναι, ἐὰν προσβληθῶμεν ὑπὸ τῆς Τουρκίας, νὰ εὑρεθοῦν εἰς τὸ πλευρόν μας ;

Δὲν παραγνωρίζω, Μεγαλειότατε, ὅτι ἡ προϋπόθεσις ἣν θέτω εἰς τὴν ἐνεργὸν κατὰ ξηρὰν συμμετοχήν μας μετὰ τῆς Τριπλῆς Συνεννοήσεως εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας, ἡ σύμπραξις δηλαδὴ ἢ ἡ ἀσφαλὴς οὐδετερότης τῆς Βουλγαρίας εἶνε δύσκολον νὰ πραγματοποιηθῇ. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν αἴρει, οὐδὲ ἀμβλύνει κἂν τὴν ἀντίθεσιν τῶν τάσεων καὶ ῥοπῶν, ἥτις ἀρχῆθεν ἐξεδηλώθη μεταξὺ τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ τῆς λοιπῆς Κυβερνήσεως καὶ ἥτις ἀντίθεσις καὶ μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ κ. Στρέϊτ καὶ τὴν προσωρινὴν παραμονὴν αὐτοῦ ἐν τῷ Ὑπουργείῳ φαίνεται μετατρεπομένη εἰς ἀντίθεσιν κατευθύνσεων μεταξὺ Στέμματος καὶ Κυβερνήσεως.

Ὅπως διευκολύνω τὴν ἀποκατάστασιν, τὴν τόσον ἀναγκαίαν, πλήρους ἁρμονίας μεταξὺ Στέμματος καὶ ὑπευθύνων Αὐτοῦ Συμ-

βούλων, λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ ὑποβάλω τὴν παραίτησίν μου καὶ ἐπωφελοῦμαι τῆς εὐκαιρίας νὰ διαβεβαιώσω τὴν Ὑμ. Μεγαλειότητα περὶ τῶν αἰσθημάτων ἀναλλοιώτου πίστεώς μου πρὸς τὸν Θρόνον.

('Υπ.) ΕΛΕΥΘ. Κ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ.

2.

Ἀπάντησις τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος.

Ἀνάκτορον Διαδόχου (Ἐπείγουσα)
Ἀθῆναι Τατόϊ, 7 Σεπτεμβρίου 1914.

Φίλε Κύριε Πρωθυπουργέ,

Ἔλαβα τὴν ἐπιστολήν σας διὰ τὴν ὁποίαν ὁμολογῶ ὅτι κάπως ἠπόρησα. Τὰ ἐπιχειρήματα τὰ ὁποῖα ἀναφέρετε θεωρῶ ἰσχυρότατα καὶ τὰ παραδέχομαι πληρέστατα. Ἄλλως τε τὰ ἐπιχειρήματα αὐτὰ μοὶ εἴχετε καὶ προφορικῶς ἀναφέρει καὶ τὸ Σάββατον, ὅταν σᾶς εἶδα εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ τότε ἤδη σᾶς εἶπον καὶ σᾶς ἔδειξα ὅτι ἐσυμφώνουν. Θὰ ἐνθυμεῖσθε βεβαίως ὅτι προκειμένου περὶ τῆς ἀμοιβῆς τὴν ὁποίαν κατόπιν θὰ ἐλαμβάνομεν διὰ τοὺς κόπους μας, ἐθεώρουν ὅτι ἔπρεπε νὰ τὴν ζητήσωμεν ὡρισμένως, ἢ τοὐλάχιστον ν' ἀναφέρωμεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἢ νὰ ὑποδεικνύωμεν τὸ εἶδός της, ἐνῷ σεῖς, διὰ νὰ μὴ παζαρεύσωμεν, ἐκρίνατε μᾶλλον νὰ συμπράξωμεν ἄνευ αἰτήσεως ἀμοιβῆς ἀφιέμενοι εἰς τὴν γενναιοδωρίαν τῆς Ἀγγλίας. Τοῦτο φρονῶ ὅτι εἶνε μία nuance, ἥτις δὲν δύναται νὰ τιμηθῇ διὰ τῆς λέξεως διαφωνίας. Πρέπει ἐν τούτοις νὰ προσθέσω ὅτι κατὰ τὴν ὁμιλίαν αὐτὴν καθὼς καὶ κατὰ τὴν σημερινὴν μετὰ τοῦ Ναυάρχου

Κὲρρ, εἶχα ὑπ' ὄψιν ἐνδεχόμενον πόλεμον κηρυσσόμενον καθ' ἡμῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων. Εἰς τὴν περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ ἐλαμβάνομεν ἡμεῖς μέρος εἰς πόλεμον μεταξὺ Τριπλῆς Συνεννοήσεως καὶ Τουρκίας, θὰ παρουσιάζετο ἡ ἀνάγκη νέας καὶ ἐμβριθοῦς συνεργασίας μας διὰ νὰ καθορίσωμεν τὴν ἀνάγκην τῆς συμπράξεως αὐτῆς, τοὺς ὅρους της, κ.τ.λ. Ἀλλὰ αὐτὰ ὅλα οὐδόλως ἐνδιαφέρουν τὸν Ναύαρχον Κὲρρ οὔτε ὑπηρεσιακῶς θὰ τὰ συνεζήτουν μετ' αὐτοῦ. Εἰς τὸν Ναύαρχον εἶπα, εἰς ἀπάντησιν τῆς ἀνακοινώσεώς του, τὴν ὁποίαν ἐγνώριζον ἤδη ἀπὸ ὑμᾶς, ὅτι θὰ ἀνέθετον τὴν μελέτην τῆς ἐπιχειρήσεως εἰς τὸ Γεν. Ἐπιτελεῖον, τὸ ὁποῖον καὶ ἄλλοτε εἶχεν ἀσχοληθῇ μὲ αὐτήν, ἐπειδὴ δὲ τὸ Ἀγγλικὸν Ναυαρχεῖον ὁμιλεῖ ὡρισμένως περὶ Καλλιπόλεως, τοῦ προσέθεσα ὅτι δυνατὸν ἡ μελέτη νὰ εὕρισκε μᾶλλον συμφέρουσαν ἀπόβασιν ἐπὶ τῆς Ἀσιατικῆς ἀκτῆς. Αὐτὰ ἐθεώρησα τὸ τέλος τῆς ἐπισήμου ἀπαντήσεώς μου. Κατόπιν, ἐπειδὴ τὸν γνωρίζω καλὰ καὶ εἴχομεν καὶ ἄλλοτε οἰκειοτέρας κάπως ὁμιλίας, τοῦ ὡμίλησα γενικῶς περὶ τῆς καταστάσεως. Γνωρίζει ἐπίσης καλὰ τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας καὶ ὡς εἰς γνώστην τοῦ χαρακτῆρός του εἶπα ὅτι ἐγὼ προσωπικῶς θὰ ἐπροτίμων νὰ μᾶς προσβάλῃ ἡ Τουρκία παρὰ νὰ λάβωμεν ἡμεῖς μέρος εἰς πόλεμον κηρυσσόμενον ὑπὸ τῆς Τριπλῆς Συνεννοήσεως διὰ νὰ μὴ τὰ χαλάσω προσωπικῶς μὲ τὸν Αὐτοκράτορα εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα. Τοῦ εἶπα ἐπίσης ὡς «κουβέντα», ἀφοῦ τοῦ εἶπα πρῶτον ὅτι ἦτο πολιτικὸν ζήτημα τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ λυθῇ μεταξὺ τῶν Κυβερνήσεων Ἑλλάδος καὶ Ἀγγλίας καὶ ὅτι δὲν εἶνε ἰδική του δουλειά, ὅτι ἐὰν ἡ Βουλγαρία ἔμενεν ἀμέτοχος εἰς τοιοῦτον πόλεμον κατόπιν θὰ ἦτο αὐτὴ ἰσχυρὰ καὶ δὲν ἀπεκλείετο ὁ φόβος νὰ ἐζήτει τότε ἀφορμὴν ἐπιθέσεως ἐναντίον μας. Βλέπετε καὶ ἐκ τοῦ τύπου τῆς ὁμιλίας μου ὅτι δὲν τοῦ ἔκαμα ἀνακοινώσεις τὰς ὁποίας νὰ τηλεγραφήσῃ εἰς τὸ Ναυαρχεῖον. Δὲν θέλω νὰ ἀδιαφορήσωμεν πρὸς τὰς Δυνάμεις τῆς Τριπλῆς Συνεννοήσεως οὔτε νὰ φανῶ εὐλαβὴς πρὸς τὴν Γερμανίαν. Δὲν ζητῶ παρὰ τὸ συμφέρον τοῦ τόπου καὶ τοῦ λαοῦ τοῦ ὁποίου ἡ Θεία Πρόνοια μὲ

ἔταξεν ἄρχοντα καὶ προσπαθῶ κατὰ δύναμιν νὰ μετέλθω μόνον Ἑλληνικὴν πολιτικήν.

Σᾶς εἶπα εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπιστολῆς μου ὅτι κἄπως ἠπόρησα μὲ τὴν ἐπιστολήν σας. Ὁ λόγος εἶνε ὁ ἑξῆς : Φαίνεται ὅτι νομίζετε ὅτι ἀπὸ τοῦ Σαββάτου, ὅτε σᾶς εἶδον τελευταίαν φοράν, ἤλλαξα γνώμην περὶ τῆς τηρητέας πολιτικῆς καὶ ὅτι τὴν διάφορον γνώμην αὐτὴν ἀνεκοίνωσα πρῶτον εἰς τὸν Κὲρρ καὶ ὄχι εἰς ὑμᾶς. Ἐπίσης ὅτι ἐσυμφώνησα μὲ διαφορετικὴν γνώμην τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν περὶ τηρητέας πολιτικῆς εἰς περίστασιν ἥτις ἐνδέχεται νὰ παρουσιασθῇ, καὶ ὅτι τὴν νέαν μου γνώμην αὐτὴν τὴν ἐξωτερίκευσα εἰς τρίτον πρόσωπον προτοῦ σᾶς τὴν ἀνακοινώσω. Ἐπροσπάθησα πάντοτε νὰ εἶμαι τίμιος καὶ εἰλικρινὴς εἰς τὰς σχέσεις μου μετὰ τῶν Ὑπουργῶν μου, ἰδιαίτατα δὲ εἰς τὰς σχέσεις μου πρὸς τὸν πρωθυπουργὸν καὶ τὸν κύριον Βενιζέλον ὡς ἄνθρωπον. Δὲν νομίζετε ὅτι ἐὰν ἐρωτᾶτε πρῶτον ἐὰν τὰ περιεχόμενα εἰς τὸ τηλεγράφημα τοῦ Κὲρρ εἶνε ἡ ἔκφρασις τῆς γνώμης μου, θὰ ἦτο ἀρκετόν ; Ἐν καταφατικῇ δὲ ἀπαντήσει θὰ εἶσθε πάντοτε εἰς καιρὸν νὰ ὑποβάλητε τὴν παραίτησίν σας. Ὡς ἔχουν τὰ πράγματα, δὲν βλέπω λόγον παραιτήσεως καὶ δὲν τὴν δέχομαι.

Ὅλως ὑμέτερος,
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β.

Ἐν σχέσει μὲ τὴν ὑπουργικὴν καὶ πολιτικὴν μεταρρύθμισιν.

Αἱ ἀκόλουθοι ἐπιστολαὶ ἀντηλλάγησαν μεταξὺ τοῦ πρώην Βασιλέως καὶ τοῦ κ. Βενιζέλου κατὰ τὴν ὑπουργικὴν κρίσιν τὴν ἐπακολουθήσασαν μετὰ τὰ Συμβούλια τοῦ Στέμματος.

Ἡ ἀπάντησις τοῦ Προέδρου εἶνε, ὅπως πάντοτε, ὑπερόχου εὐγλωττίας. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Βασιλέως, ἀποτελεῖ ἔγγραφον ἀπόδειξιν ὅτι ἀνεγνώριζε τὰς ἐκ τῆς μετὰ τῆς Σερβίας συνθήκης ὑποχρεώσεις ἡμῶν.

3.

Ὁ Βασιλεὺς πρὸς κ. Βενιζέλον.

Ἀνάκτορον Διαδόχου
Ἀθῆναι Κυριακή, 22α Φεβρουαρίου 1915.

Κύριε Πρωθυπουργέ,

Εἶδα τὸν κ. Ζαΐμην, ὁ ὁποῖος μοῦ εἶπε τὰ ἑξῆς : Θεωρεῖ τὴν Κυβέρνησιν, τὴν ὁποίαν εἶνε ἐνδεχόμενον νὰ σχηματίσῃ, ὡς προσωρινὴν καὶ ὑπηρεσιακήν. Θεωρεῖ ἀναγκαῖον ν' ἀκολουθηθῇ πολιτικὴ οὐδετερότητος πρὸς τὴν Σερβίαν κατόπιν τῶν ἀναληφθεισῶν ὑποχρεώσεων ἐκ τῆς συμμαχίας καὶ συνεπῶς τὴν περαιτέρω εἰσαγωγὴν διὰ Θεσσαλονίκης τῶν χρειωδῶν αὐτῆς. Μοῦ εἶπε προσέτι ὅτι ἔχει ἀποσυρθῇ τῆς πολιτικῆς καὶ δὲν σκοπεύει νὰ ἐπανέλθῃ, δὲν δύναται ἑπομένως νὰ θεωρηθῇ ἀντίπαλος ὑμῶν. Νομίζει ὅμως ὅτι ἡ κυβέρνησις τῆς χώρας διὰ Β. Διαταγμάτων θὰ ἦτο ἀσέβεια πρὸς τὴν Βουλὴν καὶ τὴν πλειοψηφίαν αὐτῆς.

Ὑπὸ τοὺς ὅρους αὐτοὺς ἐπιθυμεῖ νὰ γνωρίζῃ ἐὰν θὰ τοῦ παρέξετε ὑποστήριξιν ἐν τῇ Βουλῇ διὰ τὰ ὑπηρεσιακὰ μέτρα τὰ ὁποῖα θὰ ἦτο ἠναγκασμένος νὰ τῇ ὑποβάλῃ.

Ἄνευ τῶν ἀνωτέρω ὅρων δὲν νομίζει ὅτι θὰ τοῦ εἶνε δυνατὸν νὰ σχηματίσῃ Κυβέρνησιν.

Σᾶς παρακαλῶ ἐπὶ τῶν ἐκτεθειμένων νὰ μοὶ δώσετε ἀπάντησιν.

Ὅλως ὑμέτερος,
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β.

4.

Ἀπάντησις κ. Βενιζέλου εἰς τὸν Βασιλέα.

Ὁ Πρόεδρος
τοῦ Ὑπουργ. Συμβουλίου

Ἀθῆναι, 22α Φεβρουαρίου 1915

Μεγαλειότατε,

Γνωρίζει ἡ Υ. Μ. πόσον ὀλεθρίαν θεωρῶ διὰ τὴν Ἑλλάδα τὴν πολιτικὴν ἥτις πρόκειται νὰ ἐγκαινιασθῇ διὰ τῆς ἐγκυμονουμένης κυβερνητικῆς μεταβολῆς, ὡς ἔλαβον τὴν τιμὴν νὰ ἐξηγήσω χθὲς προφορικῶς εἰς τὴν Υ. Μ., οἱαδήποτε καὶ ἂν εἶνε ἡ ἐπίφασις τῶν πραγμάτων καὶ ὁσαιδήποτε καὶ ἂν ληφθῶσι προφυλάξεις.

Ἡ ἄρνησις Ὑμῶν ὅπως μετάσχωμεν, ἔστω καὶ ἐν περιωρισμένῳ μέτρῳ, τῆς ἐπιχειρήσεως κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως θὰ θεωρηθῇ ὑπὸ τῶν Δυνάμεων τῆς Τριπλῆς Συνεννοήσεως, καὶ ἰδίως τῆς Ἀγγλίας, ὡς ἀθέτησις τῶν ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου γενομένων ὑποσχέσεων, ὀφειλομένη εἰς τὸ ὅτι ἡ Υ. Μ. δυναστικὴν ἀκολουθοῦσα πολιτικήν, ἀρνεῖται ν' ἀκολουθήσῃ πολιτικὴν ἥτις δύναται νὰ φέρῃ αὐτὴν εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὸν Γερμανὸν Αὐτοκράτορα.

Ἀλλ' ὅταν τοιαύτην μορφώσῃ πεποίθησιν ἡ Ἀγγλία, εἶνε ἀδύνατον νὰ πιστεύσῃ τις ὅτι θὰ ἐξακολουθήσῃ ἐπιδιώκουσα τὴν μεγέθυνσιν τῆς Ἑλλάδος, ἀφοῦ τὴν οὕτω μεγεθυνθησομένην Ἑλλάδα κινδυνεύει νὰ εὕρῃ κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἀνάγκης ἐν τῷ μέλλοντι πρὸς τὸ μέρος τῆς Γερμανίας, ἕνεκα τῆς πολιτικῆς τοῦ παγίου παρ' ἡμῖν Μοναρχικοῦ παράγοντος. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν νέαν πολιτικὴν ἥτις πρόκειται νὰ ἐγκαινιασθῇ διὰ τῆς Κυβερνητικῆς μεταβολῆς, ἐξήγησα πρὸς τὴν Μεγαλειότητά Σας ὅτι θεωρῶ ἰσοδύναμον πρὸς ὁριστικὴν ἐγκατάλειψιν πάσης ἰδέας πρὸς περαιτέρω μεγέθυνσιν καὶ πιθανὸν νέον διπλασιασμὸν τῆς Ἑλλάδος ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ ὡς, κατ' ἀνάγκην, περιορισμὸν τῆς ἐθνικῆς ἐν τῷ μέλλοντι πολιτικῆς εἰς προστασίαν τῶν ἤδη

κτηθέντων, ἀφοῦ θὰ λείπῃ μὲν τὸ ἀναγκαῖον ἔρεισμα διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῆς πολιτικῆς ἐκείνης, ἡ σταθερὰ ὑποστήριξις τῆς Ἀγγλίας, δὲν θὰ δύναται δὲ νὰ εὑρεθῇ τὸ ἔρεισμα τοῦτο ἐν Γερμανίᾳ, ἀφοῦ ἡ Δύναμις ἀκριβῶς αὕτη ἀποβλέπει εἰς τὴν οὐχὶ ἁπλῶς οἰκονομικὴν ἀλλὰ καὶ πολιτικὴν κατάκτησιν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἑπομένως ἔσται ὁ ἀμείλικτος ἐν τῷ μέλλοντι διώκτης πάσης ἐκδηλώσεως Μικρασιατικῆς ἐκ μέρους ἡμῶν πολιτικῆς. Ὅταν ταῦτα ἅτινα χθὲς ἐξήγησα διὰ μακρῶν τῇ Ὑ. Μ. εὐαρεστηθῇ Αὕτη νὰ ἐνθυμηθῇ, πρὸς δὲ καὶ τοὺς κινδύνους οὓς καὶ δι' αὐτὴν τὴν συντήρησιν τῶν ἤδη κεκτημένων ἐγκλείει ἡ νέα πολιτικὴ ἥτις πρόκειται νὰ ἐγκαινιασθῇ διὰ τῆς ἀποφασισθείσης μεταβολῆς, θέλει ἀναγνωρίσει ὅτι ὁ κ. Ζαΐμης, ζητῶν νὰ συμμετάσχω τῶν εὐθυνῶν του διὰ τῆς κοινοβουλευτικῆς ἐγκρίσεως τῆς Κυβερνήσεώς του, ζητεῖ πάρα πολλὰ πράγματα, καὶ πρὸ πάντων πράγματα τὰ ὁποῖα, ἐὰν ἐνεκρίνοντο καὶ ὑπ' ἐμοῦ, θ' ἀπετέλουν κατάφωρον νοθείαν τοῦ πολιτεύματος ὅπερ ἀποτελεῖ τὸ παλλάδιον τοῦ ἐθνικοῦ μας βίου.

Ὁ κ. Ζαΐμης, ἀφοῦ ἀναλαμβάνει νὰ ἐγκαινιάσῃ πολιτικὴν ἡ ὁποία γνωρίζει ὅτι δὲν ἐγκρίνεται ὄχι ἁπλῶς ὑπὸ τῆς δεδηλωμένης γνώμης τῆς Βουλῆς, ἀλλ' οὐδὲ ὑπὸ τῆς κοινῆς ἐν γένει γνώμης τῆς χώρας, θὰ εὑρίσκεται δὲ ἑπομένως οὐσιαστικῶς ἐκτὸς τοῦ πολιτεύματος, δύναται νὰ ἀναλάβῃ καὶ τὴν πολὺ μικροτέραν εὐθύνην τοῦ νὰ διοικήσῃ διὰ Νομοθετικῶν Διαταγμάτων ἀφοῦ, ἕνεκα τῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων, ὑπεσχέθην ἤδη εἰς τὴν Μεγαλειότητά Σας ὅτι οὐδεμία θὰ διατυπωθῇ κατὰ τούτου ἐκ μέρους τῆς πλειοψηφίας διαμαρτύρησις.

Ἐὰν ἐξ ἄλλου ὁ κ. Ζαΐμης πιστεύῃ ὅτι ἡ Κυβερνητικὴ μεταβολὴ ἐγκρίνεται ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης, θεωρῇ δὲ καὶ πρόσφορον τὸν χρόνον πρὸς διεξαγωγὴν ἐκλογῶν, δὲν ἔχει παρὰ νὰ κάμῃ ἔκκλησιν εἰς τὴν χώραν προβαίνων εἰς ἐκλογάς, ὅτε θὰ εὑρίσκεται καὶ κατὰ τύπους καὶ κατ' οὐσίαν ἐντὸς τοῦ πολιτεύματος.

Τῆς Ὑ. Μ. εὐπειθέστατος θεράπων
ΕΛΕΥΘ. Κ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ.

5.

Τὸ ἀκόλουθον τηλεγράφημα ἀπηυθύνθη ἐκ Παρισίων εἰς τὸν Βασιλέα ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του. Μαρτυρεῖ, ὡς προερρήθη, ὅτι ἡ Α. Ύ. ὁ Πρίγκηψ Γεώργιος ὑπῆρξε ὁ μόνος βασιλόπαις τῆς Ἑλλάδος, ὁ ἀποβλέπων πρὸς τὴν Ἑλλάδα τότε ὡς πρὸς τὴν ἀληθῆ του Πατρίδα.

«Ἀρ. 496. Τηλεγράφημα Πρίγκηπος Γεωργίου τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα.

Παρίσιοι, 27 Ἀπριλίου 1915.

«Ἡ κατάστασις εἶνε ἐξαιρετικῶς σοβαρὰ καὶ ὅλον τὸ μέλλον τοῦ Ἔθνους ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ὑμετέρας ἀποφάσεως. Μετὰ ὅλα τὰ ὑπὸ τῆς προηγουμένης καὶ παρούσης Κυβερνήσεως γενόμενα παρὰ τῇ Τριπλῇ Συνεννοήσει διαβήματα, καὶ ἰδίᾳ μετὰ τὴν τελευταίαν πρότασιν στόλου καὶ ἐπιφυλακῆς στρατοῦ κατὰ βουλγαρικοῦ κινδύνου, τὴν γενομένην δεκτὴν παρὰ Δυνάμεων, ἐξετέθημεν σοβαρῶς, τοῦθ' ὅπερ σημαίνει ὅτι ἀρνούμενοι τώρα τὴν συνδρομήν μας ἢ προτείνοντες ταύτην ὑπὸ ὅρους οὓς γνωρίζομεν ἀπαραδέκτους, ἐκτιθέμεθα εἰς βέβαιον κίνδυνον νὰ ἴδωμεν Ἀγγλίαν καὶ Γαλλίαν ἐχθρικῶς πρὸς ἡμᾶς διακειμένας καὶ εἰς τὸ μέλλον ἀκόμη, ὅπερ θὰ ἰσοδυνάμει μὲ καταστροφὴν τῆς Ἑλλάδος. Τὰ ἐν τῇ Μεσογείῳ καὶ Μ. Ἀσίᾳ συμφέροντα ἡμῶν θὰ θυσιασθοῦν εἰς ὄφελος τῶν ἰταλικῶν καὶ ἄλλων συμφερόντων, καὶ οὐδὲν θὰ δύναται νὰ μᾶς σώσῃ. Σὲ ἱκετεύω γονυκλινὴς ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς μου καὶ μὲ ὅλας μου τὰς δυνάμεις, πρὸς τὸ προσωπικόν σου συμφέρον, πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ Ἔθνους οὗτινος ἡ τύχη ἐξαρτᾶται τὴν στιγμὴν ταύτην ἀποκλειστικῶς ἀπὸ Σέ. Ἐπέμβητε ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ. Τὸ ἐναντίον εἶνε βεβαία αὐτοκτονία διὰ Σὲ καὶ δι' Ἔθνος.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ.»

Παραθέτω κάτωθι τρεῖς ἀνεκδότους ἐπιστολὰς τοῦ κ. Βενιζέλου πρὸς τὸν Βασιλέα. Ὁ ἀναγινώσκων αὐτὰς εὑρίσκει ἀκατανόητον πῶς οὗτος δὲν ἐπείσθη ἀπὸ τὰ ἀκαταγώνιστα καὶ πανίσχυρα ἐπιχειρήματα τοῦ Πρωθυπουργοῦ του.

Ἐν τῇ ἀπὸ 13 Σεπτεμβρίου 1914 ἐπιστολῇ, εὑρίσκει κανεὶς μίαν ἔτι ἀπόδειξιν τῆς πρὸς τοὺς Σέρβους τιμίας πολιτικῆς τοῦ κ. Βενιζέλου καὶ τῆς εἰς τὴν Συνεννόησιν φιλίας του, ὅταν συμβουλεύῃ εἰς τὸν Βασιλέα νὰ δώσῃ ἁπτὴν μαρτυρίαν τῆς εἰλικρινείας τῶν προθέσεών του, προβλέπων ἀπὸ τότε τὴν περίπτωσιν παροχῆς ἐλευθέρας διόδου εἰς τοὺς Συμμάχους διὰ Θεσσαλονίκης, ἵνα οὗτοι σπεύσουν εἰς βοήθειαν τῶν Σέρβων.

6.

Ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν
Ὑπουργός

Ἀθῆναι, 13η Σεπτεμβρίου 1914

Μεγαλειότατε,

Νομίζω ὅτι ὀφείλω νὰ ἐπικαλεσθῶ ἰδιαζόντως τὴν προσοχὴν τῆς Ὑμετ. Μεγαλειότητος ἐπὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ ὑπὸ χρονολογίαν 12 τρέχ. τηλεγραφήματος τοῦ κ. Δραγούμη. (1). Βεβαιούμεθα οὕτω αὐθεντικῶς ὅτι τὰ μεγάλα Βουλγαρικὰ γυμνάσια, ἐὰν γείνουν, θὰ γείνουν μεταξὺ Ἀνατολ. Ρωμυλίας καὶ Δυτικῆς Θράκης. Καὶ ἂν μὲν ἡ Ρουμανία μέχρι τέλους ἀρνηθῇ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν μεταφορὰν τοῦ Βουλγαρικοῦ ὑλικοῦ πολέμου διὰ τοῦ ἐδάφους της, φαίνεται δύσκολον νὰ κινηθῇ πρὸς πόλεμον ἡ Βουλγαρία. Λαμβανομένης ὅμως ὑπ' ὄψει τῆς ἐλλείψεως σταθερᾶς κατευθύνσεως ἐν τῇ Ρουμανικῇ πολιτικῇ, δὲν ἠμποροῦμεν νὰ εἴμεθα ἥσυχοι ὅτι ἡ Ρουμανία θὰ ἐξακολουθήσῃ μέχρι τέλους ἀρνουμένη τὴν ἄδειαν ταύτην. Πλὴν τούτου δὲ ἐν ἐνδεχομένῃ

(1) Πρέσβεως ἐν Πετρουπόλει.

νέᾳ ἐπιθέσει κατὰ τῆς Σερβίας, ἐὰν οἱ Αὐστρογερμανοὶ ἔχωσιν ἐπιτυχίαν τινὰ ἐπὶ τῶν βορειοανατολικῶν Σερβικῶν συνόρων, θὰ εἶνε δυνατὴ ἡ ἐκεῖθεν διάβασις εἰς Βουλγαρίαν τοῦ δι' αὐτὴν προωρισμένου ὑλικοῦ πολέμου. Καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ κίνδυνος Βουλγαρικῆς καθ' ἡμῶν ἐπιθέσεως ἀποβαίνει σοβαρὸς κυρίως διὰ τοῦτο, διότι, ἐνῷ ἡ Βουλγαρία συνεπείᾳ τοῦ τελευταίου ἐν τῇ Αὐστρογερμανικῇ ἀγορᾷ δανείου καὶ τῆς σιταρκείας της θὰ δύναται νὰ διεξαγάγῃ πόλεμον καθ' ἡμῶν, ἡμεῖς θὰ εἴμεθα ἀνίκανοι νὰ διεξαγάγωμεν τοιοῦτον πόλεμον δι' ἔλλειψιν χρημάτων. Διότι δὲν φαίνεται πιθανὸν ὅτι κατὰ τὰς ἐπανειλημμένας ἀρνήσεις ἡμῶν νὰ παράσχωμεν τὴν ζητηθεῖσαν ὑπὸ τῆς Τριπλῆς Συνεννοήσεως ἐπικουρίαν, αἱ Δυνάμεις αὐτῆς θὰ εἶνε διατεθειμέναι νὰ συνδράμουν ἡμᾶς χρηματικῶς.

Τὸν κίνδυνον τοῦτον ὀφείλομεν νὰ προλάβωμεν ἀποδεικνύοντες κατὰ τρόπον πρακτικὸν ὅτι ἀπολύτως εἰλικρινὴς ἦτο ἡ ἐξ ἀρχῆς τοῦ πολέμου γενομένη δήλωσις ἡμῶν πρὸς τὰς Δυνάμεις τῆς Τριπλῆς Συνεννοήσεως, ὅτι αἱ συμπάθειαι ἡμῶν εἶνε μὲ τὸ μέρος αὐτῶν καὶ ὅτι εἴμεθα πρόθυμοι νὰ λάβωμεν μέρος ὑπὲρ αὐτῶν εἰς τὸν πόλεμον ἐὰν μόνον ἠδυνάμεθα νὰ ἀσφαλισθῶμεν ἀπὸ Βουλγαρικῆς ἐπιθέσεως.

Νομίζω ὅτι ὁ καλύτερος τρόπος ὅπως ἐπιτύχωμεν τοῦτο θὰ ἦτο δήλωσις ἡμῶν πρὸς τὴν Ἀγγλίαν καὶ Γαλλίαν ὅτι εἴμεθα διατεθειμένοι νὰ ἐπιτρέψωμεν τὴν διὰ Θεσσαλονίκης διάβασιν Ἀγγλογαλλικῶν στρατευμάτων, ἅτινα τυχὸν θ' ἀπεστέλλοντο πρὸς βοήθειαν τῆς Σερβίας, καὶ ὑπόσχεσις ὅτι, ἂν οἱ Βούλγαροι ἐπετίθεντο κατὰ τῶν Ἀγγλογαλλικῶν στρατευμάτων, θὰ ἐσπεύδομεν εἰς βοήθειαν αὐτῶν καθ' ὃν ἀκριβῶς τρόπον εἴμεθα ἀποφασισμένοι νὰ σπεύσωμεν εἰς βοήθειαν τῶν Σέρβων ἂν οἱ Βούλγαροι ἐπιτεθῶσι κατ' αὐτῶν.

Τοιαύτη προσφορὰ ἡμῶν καὶ δεκτὴ γενομένη δὲν πρόκειται, νομίζω, νὰ μᾶς ἐκθέσῃ εἰς σοβαροὺς κινδύνους. Βεβαίως θὰ παραβλέψωμεν οὕτω τὴν οὐδετερότητά μας καὶ οἱ Αὐστρογερμανοὶ θὰ ἠδύναντο, ἐὰν ἤθελον, νὰ κηρύξωσι καὶ καθ' ἡμῶν τὸν πόλεμον.

Ἀλλὰ δὲν εἶνε πιθανὸν νὰ πράξωσι τοῦτο, ἀφοῦ οὐδὲν ἄλλο θὰ ἐπετύγχανον διὰ τούτου παρὰ τὴν εἰς τὸν πόλεμον μετοχὴν τῶν πέντε Σωμάτων Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, ἅτινα ἄλλως θὰ ἀπεῖχον τοῦ πολέμου. Τότε μόνον θὰ ἐκήρυσσον καὶ καθ' ἡμῶν τὸν πόλεμον ἐὰν πράγματι ἀπέβλεπον εἰς κάθοδον πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην. Ἀλλὰ τότε ἡ κάθοδος αὕτη δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν ν' ἀποτραπῇ ἅμα ὡς οἱ Αὐστρογερμανοὶ κατέστρεφον τὸν Σερβικὸν στρατόν. Ἐν πάσῃ περιπτώσει θὰ ἠμυνόμεθα τότε τῆς Θεσσαλονίκης ὄχι μόνον διὰ τῶν ἰδίων ἡμῶν δυνάμεων, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἐπικουρίας τῶν Γάλλων καὶ ἰδίᾳ τῶν Ἄγγλων.

Ἐὰν δὲ οἱ μὲν Αὐστρογερμανοὶ δὲν κηρύξουν καθ' ἡμῶν τὸν πόλεμον ἀλλὰ τούτου μετάσχουν οἱ Βούλγαροι, τότε κατὰ τούτων θὰ ἔχωμεν νὰ πολεμήσωμεν ὄχι μόνον ἐν συμμαχίᾳ μετὰ τῶν Σέρβων, ἀλλ' ἐν συμμαχίᾳ καὶ μετὰ τῶν Ἀγγλογάλλων.

Τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος
Εὐπειθέστατος θεράπων
ΕΛΕΥΘ. Κ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ.

7.

Ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν
Ὑπουργός — Ἀθῆναι, τῇ 12ῃ Σεπτεμβρίου 1915

Μεγαλειότατε,

Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ ἐπισύρω εὐλαβῶς τὴν προσοχὴν τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος ἐπὶ τοῦ ἐπισυναπτομένου ἐν ἀντιγράφῳ τηλεγραφήματος τοῦ κ. Γρυπάρη (1) τῆς 10ης τρέχ. μηνός, ὅπερ, μόλις ἐπανελθὼν ἐκ Τατοΐου σήμερον, ἔλαβα.

---

(1) Πρέσβεως ἐν Βιέννῃ.

Τὸ τηλεγράφημα τοῦτο ἀποδεικνύει πόσον δίκαιον εἶχον ὅτε, τὴν πρωΐαν, ἐξέθηκα πρὸς τὴν 'Υμ. Μεγαλ. τὸν κίνδυνον εἰς τὸν ὁποῖον ἐξετιθέμεθα ἐάν, ἀθετοῦντες τὴν συνθήκην μας μὲ τὴν Σερβίαν, προεκαλοῦμεν, τὴν τελευταίαν στιγμήν, συνεννόησιν Σερβίας καὶ Βουλγαρίας ἐπὶ τῇ βάσει παραχωρήσεων τῆς πρώτης πρὸς τὴν δευτέραν, μεθ' ὃ ἡ τελευταία ἠδύνατο νὰ στραφῇ καθ' ἡμῶν μηδεμίαν πλέον δυναμένων νὰ προσδοκῶμεν οὐδαμόθεν συνδρομήν. Εἰς ἐνίσχυσιν τῶν προβλέψεών μου τούτων θὰ μοὶ ἐπιτραπῇ νὰ ἐπισύρω τὴν προσοχὴν τῆς 'Υμετ. Μεγαλ. ἐπὶ τοῦ ὑπὸ χρονολογίαν 10ης τρέχ. τηλεγραφήματος τοῦ κ. Κακλαμάνου (1) λέγοντος : «Θεωρῶ χρέος μου νὰ ὑποδείξω ὑμῖν ὅτι ὁ Πρέσβυς τῆς Σερβίας, λίαν στενοχωρημένος ἐκ τῆς ἐνδεχομένης στάσεως τῆς 'Ελλάδος, μοὶ εἶπεν ὅτι ἐὰν ἡ Σερβία ἐγκατελείπετο ὑφ' ὅλων δὲν θὰ τῇ ἀπέλειπε ἢ νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τῆς Βουλγαρίας».

Ὅπως εἶχα τὴν τιμὴν νὰ ἐξηγήσω, τὴν πρωΐαν, εἰς τὴν 'Υ. Μ., ἀπὸ τοῦ κινδύνου τούτου δὲν προφυλαττόμεθα οὐδ' ἐὰν ἡ Βουλγαρία ἐπιτεθῇ ἤδη κατὰ τῆς Σερβίας. 'Αφοῦ ἡ Σερβία κατασυντριβῇ ὑπὸ τῆς συνδεδυασμένης ἐπιθέσεως Αὐστρογερμανῶν καὶ Βουλγαρίας, ἡ τελευταία αὕτη θὰ δύναται, στρεφομένη πρὸς τὰς Δυνάμεις τῆς Συνεννοήσεως, νὰ δηλώσῃ ὅτι εἶνε πρόθυμος νὰ κρατήσῃ ἐπὶ τοῦ Σερβικοῦ ἐδάφους μόνον τὴν ἀναμφισβήτητον Βουλγαρικὴν καὶ μέρος τῆς ἀμφισβητουμένης ζώνης, νὰ ἐκκενώσῃ δὲ ὑπὲρ τῆς Σερβίας πάντα τὰ λοιπὰ ἐδάφη, ἀρκεῖ αἱ Δυνάμεις τῆς Συνεννοήσεως νὰ ἀποβλέψουν εὐμενῶς εἰς τὴν ὑπὸ τῆς Βουλγαρίας πολεμικὴν διεκδίκησιν τῆς 'Ελληνικῆς Μακεδονίας.

Τὴν διδομένην ἐγγύησιν ἐκ μέρους τῆς Γερμανίας ὅτι ἡ Βουλγαρία δὲν θὰ ἐπιτεθῇ καθ' ἡμῶν ἡ 'Υμετ. Μεγαλειότης ὀρθῶς θεωρεῖ ὡς ἐντελῶς ἀξιόπιστον. 'Αλλ' ὅπως ἔλαβον τὴν τιμὴν νὰ παρατηρήσω τὴν πρωΐαν, δὲν πρόκειται περὶ ἐνεργείας αὐτῆς

(1) Πρέσβεως ἐν Πετρουπόλει.

τῆς Γερμανίας, ἀλλὰ περὶ ἐνεργείας τῆς Βουλγαρίας. Ἐὰν ἡ τελευταία αὕτη, εἴτε ἐξ ἀρχῆς, εἴτε κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων, κρίνῃ ὡς ὑπέρτατον αὐτῆς ἐθνικὸν συμφέρον νὰ ἐπιτεθῇ καθ' ἡμῶν διὰ νὰ μᾶς ἀπωθήσῃ πέραν τοῦ Ἀλιάκμονος, εἶνε δυνατὸν ἡ Γερμανία νὰ κηρύξῃ πόλεμον κατὰ τῆς Βουλγαρίας διὰ ν' ἀποτρέψῃ αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἀθετήσεως τῶν ὑποχρεώσεών της ; Ἡ Γερμανία ἡ ὁποία ἀγωνιζομένη ἤδη πρὸς πολλοὺς καὶ ἰσχυροὺς ἐχθροὺς δὲν θὰ δύναται νὰ διαθέσῃ ἰσχυρὰς δυνάμεις ὅπως διεξαγάγῃ πόλεμον καὶ πρὸς τὴν Βουλγαρίαν, ἐνῷ ἄλλως τε ἡ τελευταία θὰ ἔχῃ εἰς χεῖράς της τὴν Γερμανίαν ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι θὰ ἐπιτρέπῃ τὴν ἐλευθέραν διὰ τοῦ ἐδάφους της ἐπικοινωνίαν μεταξὺ Αὐστρογερμανῶν καὶ Τούρκων ;

Ἐνόμισα ὅτι μοὶ ἐπεβάλλετο νὰ ὑποβάλω εὐλαβῶς ἄλλην μίαν φορὰν τ' ἀνωτέρω εἰς τὴν Ὑμετ. Μεγαλειότητα ἐξ ἀφορμῆς τοῦ συνημμένου τηλεγραφήματος τοῦ κ. Γρυπάρη.

Τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος
Εὐπειθέστατος θεράπων
ΕΛΕΥΘ. Κ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ.

8.

Ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν
Ὑπουργός

Ἀθῆναι, τῇ 12ῃ Σεπτεμβρίου 1915

Μεγαλειότατε,

Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ ἐπιστήσω εὐλαβῶς τὴν προσοχὴν τῆς Ὑμ. Μεγαλειότητος ἐπὶ τοῦ περιεχομένου τῶν ὑπὸ χρονολογίαν — δύο τῆς 8.30 καὶ ἑνὸς τῆς 4ης — τριῶν τηλεγραφημάτων

τοῦ κ. Ψύχα (1) ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ ὑπὸ χρονολ. 12ης ἰδίου μηνὸς — ὥρα 4.30 — τοῦ κ. Ναοὺμ (2) καὶ 11ης ἰδίου τοῦ κ. Γενναδίου. (3).

Ἐκ τῆς ἀλληλουχίας τῶν τηλεγραφημάτων τούτων προκύπτει σαφῶς καὶ ἀνενδοιάστως ὅτι ἡ Ρουμανία πρῶτον μὲν εἶνε ὁριστικῶς προσανατολισμένη πρὸς τὰς Δυνάμεις τῆς Συνεννοήσεως, πτοουμένη μόνον νὰ ἐκτεθῇ σήμερον ἀπέναντι τῶν Κεντρικῶν Αὐτοκρατοριῶν ἕνεκα τῆς γειτονίας της πρὸς αὐτὰς καὶ τῆς σημερινῆς στρατιωτικῆς καταστάσεως ἐν τῷ Ἀνατολικῷ θεάτρῳ τοῦ πολέμου, δεύτερον δὲ ὅτι οὐδέποτε αὕτη ἐδήλωσε πρὸς τὴν Βουλγαρίαν, οὔτε ἀπ' εὐθείας οὔτε διὰ Βερολίνου — ὡς εἶχε τηλεγραφήσει ἡμῖν ὁ κ. Θεοτόκης — ὅτι θὰ μείνῃ ἀδιάφορος εἰς ἐνδεχομένην ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Σερβίας, καὶ ὅτι τοὐναντίον ἐδήλωσεν εἰς Σόφιαν ὅτι πᾶσαν κατὰ τῆς Σερβίας προσβολὴν θὰ θεωρήσῃ ὡς πρᾶξιν «ἄφιλον» — inamicale. Ἑπομένως ἡ βεβαίωσις τοῦ κ. Ραδοσλαύωφ ἐπὶ τῆς οὐδετερότητος τῆς Ἑλλάδος (4) καὶ τῆς Ρουμανίας εἶνε ἀνακριβὴς καὶ ὡς πρὸς τὴν τελευταίαν ταύτην.

Οὕτω δὲ ἡ Βουλγαρία εὑρίσκεται καὶ πάλιν ἐν ἀπομονώσει ἀπέναντι τῶν λοιπῶν Βαλκανικῶν χριστιανικῶν λαῶν καὶ φαίνεται ὅτι ὁ Θεὸς τυφλώνει καὶ πάλιν τοὺς ἡγέτας της ὅπως τὴν ὠθήσουν εἰς νέαν τυχοδιωκτικὴν πολιτικὴν ἐξ ἧς δύναται νὰ ἐξέλθῃ ὁριστικῶς συντετριμμένη.

Τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος
Εὐπειθέστατος θεράπων
ΕΛΕΥΘ. Κ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ.

---

(1) Πρέσβεως ἐν Βουκουρεστίῳ.
(2) Πρέσβεως ἐν Σόφιᾳ.
(3) Πρέσβεως ἐν Λονδίνῳ.
(4) Προφανὴς ἀπόδειξις τοῦ ὅτι ὁ κ. Βενιζέλος δὲν ἐγνώριζε ἀκόμη τίποτε ἀπολύτως τότε περὶ τῆς ἐγκληματικῆς δηλώσεως τῆς γενομένης παρὰ τοῦ Βασιλέως καὶ τοῦ Γούναρη πρὸς τὴν Βουλγαρίαν.

Ἐκθέσεις πρὸς τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα ἐπὶ συνομιλιῶν τινων μετὰ τοῦ κ. Πασσάρωφ, Πρέσβεως τῆς Βουλγαρίας.

Παρατίθενται ἐνταῦθα ἐκθέσεις τινὲς ἃς ἐπέδωκα εἰς τὸν Βασιλέα, σχετικῶς πρὸς συνομιλίας ἃς ἔσχον μετὰ τοῦ Πρέσβεως τῆς Βουλγαρίας, καθὼς καὶ ἔκθεσις περὶ τῶν ὅσων μοὶ εἶχεν εἴπη ὁ Ἄγγλος στρατιωτικὸς ἀκόλουθος.

Ἐκ τῶν ὅσων μοὶ εἶπεν ὁ κ. Πασσάρωφ ὑποσημειῶ ἰδίως τὰς προσπαθείας του ὅπως μᾶς ἀποσπάσῃ ἀπὸ τῆς Σερβίας καὶ μᾶς ἀποξενώσῃ ἀπὸ τῆς Ρουμανίας. Εἰς μίαν ἢ δύο τῶν συνομιλιῶν τούτων, εἶχε ἐξωθήσει τὰς πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἐκδηλώσεις μέχρι τοῦ νὰ μοῦ ἐπαναλάβῃ πλέον ἢ ἅπαξ ὅτι δὲν εἴχομεν συμφέρον νὰ «νυμφεύσωμεν τὸν πρώην Διάδοχον μετὰ τῆς Α. Β. Ὑ. τῆς Πριγκηπίσσης Ἐλισσάβετ τῆς Ρουμανίας, ἀλλ' ὅτι προτιμότερον δι' ἀμφότερα τὰ Ἔθνη θὰ ἦτο νὰ νυμφευθῇ τὴν Α. Β. Ὑ. τὴν Πριγκήπισσαν Εὐδοξίαν τῆς Βουλγαρίας». Τὴν πρώτην φορὰν δὲν εἶχα τολμήσει νὰ ὁμιλήσω περὶ αὐτοῦ εἰς τὸν Βασιλέα, ἔστω καὶ ὑπὸ τύπον ἀστεϊσμοῦ. Ἐὰν ὁ κ. Πασσάρωφ εἶχε κάμει τὴν πρότασιν ταύτην μετὰ δύο ἔτη, θὰ εἶχε βεβαίως πιθανότητας ἐπιτυχίας.

Ἐνδιαφέρον εἶνε νὰ παρατηρῇ τις τὴν ὀργὴν μεθ' ἧς ὁ Βούλγαρος Πρεσβευτὴς ἠρνεῖτο τότε ὅτι εἶχε προγευματίσῃ ἢ ἔστω καὶ συνομιλήσει κἂν μὲ τοὺς συναδέλφους του τῶν Κεντρικῶν Αὐτοκρατοριῶν, ὧν προώριστο οὐδὲ κἂν ἓν ἔτος ἀργότερα, νὰ καταστῇ ὁ ἀχώριστος σύντροφος καὶ συνδαιτυμὼν εἰς τὴν Βασιλικὴν τράπεζαν.

Η.Α.Μ. Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΙΒ

Η ΕΛΛΑΣ ΘΡΗΝΕΙ ΤΟΝ ΜΕΓΑΛΟΝ ΣΤΡΑΤΗΛΑΤΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΝ !!

9.

Α΄. ΥΠΟΜΝΗΜΑ

15 Ὀκτωβρίου 1914.

Προγευματίσας μὲ τὸν κ. Πασσάρωφ ἔμαθα ὅτι χθὲς τὸν ἐπεσκέφθη κατ' οἶκον ὁ κόμης de Quadt, ὅστις τὸν ἐπληροφόρησεν ὅτι ὁ πρωθυπουργὸς Ραδοσλαύωφ εἶπεν εἰς τὸν ἐν Σόφιᾳ Πρέσβυν τῆς Γερμανίας ὅτι ἔμαθεν ἐξ Ἀθηνῶν ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἐπεστρατεύετο. Τοῦτο ἐγνώρισεν ἀμέσως ὁ κ. Πασσάρωφ εἰς τὸν κ. Πολίτην.

Ἐπίσης τῷ εἶπεν ὅτι ἡ Τουρκία ἔχει ἕτοιμον στρατὸν 150.000 ἀνδρῶν εἰς τὰ βουλγαρικὰ σύνορα.

Σήμερον εἶχε τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Πρέσβεως τῆς Τουρκίας, ὅστις τὸν ἠρώτησεν εἰρωνικῶς ἐὰν ἤρχισε διαπραγματεύσεις μὲ τὸν κ. Βενιζέλον πρὸς συνεννόησιν διὰ κοινὴν δρᾶσιν.

Προκειμένου περὶ δράσεως ὁ Πασσάρωφ μοῦ εἶπε : «Θὰ ἦτο εὔκολος ἡ συνεννόησις. Ἂν σεῖς δώσητε 100—120.000 ἄνδρας καὶ ἡμεῖς 300.000 τάχιστα ἠθέλομεν συντρίψει τὴν Τουρκίαν. Πρέπει ὅμως νὰ γείνῃ τοῦτο τώρα ἀμέσως διὰ νὰ φέρωμεν καίριον κατ' αὐτῆς πλῆγμα».

Εἰς ἐρώτησίν μου διατί ἐκεῖνοι δὲν ἐπιχειροῦν ἀμέσως τὸ ἐγχείρημα ἐναντίον τῆς Ἀδριανουπόλεως, μοῦ ἀπήντησεν ἀπροκαλύπτως ὅτι φοβοῦνται τοὺς Ρουμάνους, ἐναντίον τῆς κακῆς πίστεως τῶν ὁποίων δὲν παύει καταφερόμενος. Ἀπ' ἐκεῖ, λέγει, ἔρχονται ὅλαι αἱ δολοπλοκίαι καὶ προσπάθειαι πρὸς ἐπίτευξιν ἐχθρότητος μεταξὺ ἡμῶν καὶ Βουλγάρων. Ἀπ' ἐκεῖ διέρχονται τὰ πολεμεφόδια καὶ ἄλλα πολεμικὰ εἴδη, τὰ προωρισμένα διὰ τὴν Τουρκίαν ὅπως καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῶν ἰδικῶν μας πολέμων. Μοῦ ἔλεγε μάλιστα ὅτι ἄν τις παρατηρήσῃ τὰς χρονολογίας μεταφορᾶς πολεμεφοδίων τελευταίως, θὰ ἰδῇ ὅτι τακτικὰ συμπίπτουν μὲ δῆθεν ἀντιαυστριακὰς διαδηλώσεις πρὸς παραπλάνησιν τῆς κοινῆς γνώμης.

Ἡ εἴδησις τῆς μεταβάσεως τοῦ Γραμματέως τοῦ Βασιλέως τῆς Βουλγαρίας εἰς Κωνσταντινούπολιν μὲ εἰδικὴν ἀποστολὴν δὲν εἶνε ἀκριβής. Διαψεύδει ἐπίσης τὴν διὰ Βουλγαρίας διέλευσιν πολεμεφοδίων διὰ τὴν Τουρκίαν.

Εἶπεν ὅτι ὁ Γκαλὴπ βέης λαμβάνει ἀμέσως γνῶσιν τῶν ὅσων λέγονται ἐνώπιον τοῦ Ρουμάνου Ἐπιτετραμμένου, ἐξ οὗ ἐξάγει τὸ συμπέρασμα ὅτι βεβαίως ὑπάρχει συνεννόησις μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν.

Διὰ τῶν ἐνεργειῶν του κατώρθωσε νὰ συνδεθῶσιν ἤδη αἱ τηλεγραφικαὶ γραμμαὶ Δράμας—Ξάνθης καὶ Δεμὶρ Ἰσσὰρ—Πετρίτσι.

Παρεπονέθη ὅτι ἐνῷ ἐκεῖνος κάμνει κάθε τι πρὸς σύσφιγξιν τῶν μεταξύ μας καλῶν σχέσεων, ἡμεῖς τὰ πάντα παρεξηγοῦμεν.

Γ. Μ.

10.

Β'. ΥΠΟΜΝΗΜΑ

30 Ὀκτωβρίου 1914.

Προχθὲς εἶχα ὁμιλήσει εἰς τὸν Πασσάρωφ ἐπὶ ἄρθρου τῆς «Νέας Ἡμέρας» διὰ τὰς ἐν Πόρτο-Λάγο τοποθετηθείσας ὑπὸ τῶν Βουλγάρων τορπίλλας. Φαίνεται ὅτι ἐτηλεγράφησεν ἀμέσως εἰς Σόφιαν, διότι σήμερον μοῦ εἶπεν ὅτι ἔλαβε ἐπίσημον διάψευσιν ἥν ἔσπευσε ν' ἀνακοινώσῃ τῷ κ. Προέδρῳ. Κατ' αὐτὸν ἡ πηγὴ τῆς εἰδήσεως ἦτο Ρουμανικῆς προελεύσεως.

Παρεπονέθη ὅτι χθὲς ἐδημοσιεύθη ἐνταῦθα καὶ ἑτέρα ἀνακριβὴς εἴδησις, ὅτι δηλαδὴ ἐπρογευμάτισε καὶ διὰ μακρῶν συνωμί-

λησε μὲ τοὺς Πρέσβεις Γερμανίας καὶ Αὐστρίας, ὅπερ, λέγει, ἀποδεικνύει πρόθεσιν δημιουργίας ζιζανίων.

Ἐπανειλημμένως μοῦ εἶπεν ὅτι τὸ Μακεδονικὸν ζήτημα εἶνε δι' αὐτοὺς ὅ,τι δι' ἡμᾶς ἦτο τὸ Κρητικόν. Ὁσάκις ὁμιλεῖ περὶ Μακεδονίας, τονίζει ὅτι πρόκειται περὶ μόνου τοῦ ὑπὸ τῶν Σέρβων κατεχομένου τμήματος.

Παρεπονέθη ὅτι ὅ τε κ. Ναοὺμ καὶ ὁ Γραμματεύς του λαμβάνουν ὅλας των τὰς πληροφορίας ἀπὸ τὰς συμφέρον ἐχούσας νὰ σπείρουν ζιζάνια Πρεσβείας Σερβίας καὶ Ρουμανίας, περιορίζονται δὲ εἰς τυπικωτάτας μόνον σχέσεις μετὰ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Βουλγαρίας, ἐνῷ ἐπανειλημμένως συνεβούλευσε τὸν κ. Ναοὺμ νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν γνωριμίαν καθαρῶς Βουλγαρικῶν κύκλων, ἵνα δυνηθῇ νὰ σχηματίσῃ σαφῆ γνώμην.

Πρὶν ἢ χωρισθῶμεν μοῦ εἶπε αὐτολεξεί : «Σᾶς δίδω τὸν λόγον μου ὅτι ὁπόταν σᾶς παρακαλῶ νὰ διαβιβάσετε τίποτε εἰς τὴν Αὐτοῦ Μεγαλειότητα ἀντιπροσωπεύω τὴν γνώμην τοῦ Βασιλέως μου, ὅστις διαπνέεται ὑπὸ τῶν ἀρίστων διὰ τὴν Ἑλλάδα αἰσθημάτων καὶ ὅστις ἕνα μόνον ποθεῖ, τὴν σύσφιγξιν τῶν μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν δεσμῶν».

Γ. Μ.

11.

Γ'. ΥΠΟΜΝΗΜΑ

10 Νοεμβρίου 1914.

Ἤρχισε λέγων ὅτι ἀδίκως καὶ ἐναντίον τοῦ συμφέροντός μας ὑποστηρίζομεν τόσον ἐπιμόνως τοὺς Σέρβους. Ἠρώτησα τότε ποῦ βλέπει τὴν τόσον ἔντονον ὑποστήριξίν μας πλὴν τοῦ πρὸς τὰς συμμαχικάς της ὑποχρεώσεις σεβασμοῦ τῆς Ἑλλάδος ἥτις

μάλιστα, ἐπὶ τοῦ παρόντος, μένει οὐδετέρα. —«Μὰ τί σεβασμόν, εἶπεν ὁ Πρέσβυς, ἂν σᾶς ἐπετίθετο κανεὶς σήμερον, θὰ ἦτο ἡ Σερβία εἰς θέσιν νὰ σᾶς βοηθήσῃ ; Λοιπὸν ἂν ἡμεῖς ἐπιτεθῶμεν ἐναντίον αὐτῆς διατί νὰ τὴν βοηθήσετε ; Ἄλλως τε ὅτε πρὸ μηνῶν ἐβολιδοσκοπήθη ἡ Σερβικὴ Κυβέρνησις δι' ἐνδεχομένην ρῆξιν ὑμῶν πρὸς τὴν Τουρκίαν ἀπέφυγε ν' ἀπαντήσῃ ἱκανοποιητικῶς. Ἔπειτα μέσα σ' αὐτὴν τὴν διεθνῆ ἀναρχίαν εἶνε δυνατὸν νὰ γίνεται ἀκόμη λόγος περὶ συνθηκῶν ; Κυττάξετε τί γίνεται τριγύρω σας. Τὸ συμφέρον σας εἶνε νὰ εἶσθε συνοριακῶς χωρισμένοι μὲ τὴν Σερβίαν δι' ἡμῶν. Τὸ μέλλον σας ἀπαιτεῖ νὰ εἴμεθα ἡνωμένοι, ἄλλως τόσον σεῖς ὅσον καὶ ἡμεῖς μεγάλους διατρέχομεν κινδύνους».

Ἔλαβα τότε τὸ θάρρος νὰ εἰπῶ καθαρὰ τὴν γνώμην μου ὅτι ἤμην ἐντελῶς βέβαιος ὅτι οὐδέποτε, οὔτε ὁ Βασιλεὺς (! !) οὔτε ὁ κ. Βενιζέλος ἤθελόν ποτε ἀθετήσει τὰς συμμαχικάς μας ὑποχρεώσεις, καὶ δὴ ἀπέναντι Συμμάχων εἰς τοιαύτην δυσχερῆ θέσιν. Ὅτι ἐπὶ πλέον δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παροραθῇ τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα τὸ ὁποῖον κάθε ἄλλο παρὰ συμπαθὲς ἦτο πρὸς τὴν Βουλγαρίαν. Ὅτι ἄν, ἐν ἀπωτέρῳ μέλλοντι, τὰ γεγονότα προώρισται νὰ μᾶς φέρουν εἰς στενὰς μὲ τοὺς Βουλγάρους σχέσεις, θὰ πρέπῃ ν' ἀφήσωμεν τὸν χρόνον νὰ ἐπιφέρῃ πρῶτα τὴν λήθην.

Μολαταῦτα, ἡ τελευταία του φράσις ἦτο : «Πιστεύσατέ με, ἡ συμμαχία σας μὲ τὴν Σερβίαν εἶνε μόνον φαινομενική».

Εἰς ἐρώτησίν μου ἂν ἡ σημερινὴ εἴδησις ὅτι ἡ Ρωσσία θὰ ζητήσῃ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν διὰ τοῦ βουλγαρικοῦ ἐδάφους διάβασιν τῶν Ρωσσικῶν εἰς τὴν Σερβίαν ἐπικουριῶν διὰ τῆς βίας ἀληθεύει, ἀπήντησε μετ' ἀγανακτήσεως ὅτι : «Οὐδέποτε οὐδεὶς Βούλγαρος πολιτευτὴς θὰ τολμήσῃ νὰ ἐπιτρέψῃ τοῦτο ἔστω καὶ μὲ κίνδυνον πολέμου πρὸς τὴν Ρωσσίαν !»

Λυπεῖται βλέπων ἀποτυχούσας ὅλας του τὰς μέχρι τοῦδε ἐνεργείας πρὸς σύσφιγξιν τῶν μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν σχέσεις, καθ' ὅσον διὰ τῆς στάσεώς μας φαινόμεθα ἀδιάλλακτοι ἐχθροὶ τῶν Βουλγάρων.

Ἐξέφρασε παράπονα διὰ τὴν μήπω ἐπιστροφὴν τῶν ἐν ταῖς φυλακαῖς κρατουμένων Βουλγάρων. Ἐπίσης ἐναντίον τοῦ Γραφείου τοῦ Τύπου Θεσσαλονίκης σχετικῶς μὲ τὸ ψευδῶς διαδοθὲν περὶ τῶν ἐπιγραφῶν «Κωνσταντίνου τοῦ Βουλγαροκτόνου» ἐπὶ τῶν δημοσίων κτιρίων πρὸς δημιουργίαν ζιζανίων μὲ τὴν Σόφιαν.

Πρώτην φορὰν σήμερον ὡμίλησε περὶ Μοναστηρίου. Εἰς παρατήρησίν μου ὅτι τὸ Μοναστῆρι εἶνε καθαρῶς Ἑλληνικόν, τὸ παρεδέχθη εἰπὼν ὅμως ὅτι μερικὰ χωρία τῆς περιφερείας εἶνε Βουλγαρικά, «ἀλλά, προσέθεσε, θὰ ἦτο πάντοτε δυνατὸν νὰ φθάσωμεν εἰς συνεννόησιν».

Ἐπανειλημμένως μὲ ἠρώτησεν ἂν ἀληθεύῃ ὅτι ἐγίνετο κοινὸν διάβημα τοῦ Ἕλληνος καὶ τοῦ Ρουμάνου πρεσβευτοῦ πρὸς τὴν ἐν Σόφιᾳ Κυβέρνησιν. Ἐδήλωσα παντελῆ ἄγνοιαν. «Ἐὰν τοῦτο ἠλήθευε, εἶπε, θὰ ἔκαμνε αἰσχίστην ἐντύπωσιν ἐν Σόφιᾳ».

Ἐξέφρασα τότε τὴν ἀπορίαν μου διατί ὅλα αὐτὰ δὲν τὰ λέγει ἀπ' εὐθείας πρὸς τὸν κ. Πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως, ἀπήντησε δὲ μετὰ παρρησίας ὅτι ἐπεθύμει πρότερον νὰ μάθῃ τὰς διαθέσεις τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Κυβερνήσεως διότι δὲν θέλει νὰ προκαλέσῃ ἐκεῖνος τὴν συζήτησιν.

Εἰς ἐρώτησίν μου διατί οἱ Βούλγαροι δὲν καταλαμβάνουν τὴν εἰς αὐτοὺς ἐπιδικασθεῖσαν γραμμὴν τῆς Θράκης, ἀπήντησεν ἀπροκαλύπτως ὅτι τὸ ἐγχείρημα εἶνε δύσκολον διότι οἱ Τοῦρκοι εἶνε ἰσχυρῶς ὠχυρωμένοι ἔχοντες ἐκεῖ περὶ τὰς 280.000 στρατοῦ.

Ἡ ἐντύπωσίς μου ἐκ τῆς σημερινῆς ὁμιλίας εἶνε ὅτι ὁ Πρέσβυς τῆς Βουλγαρίας εἶνε προφανῶς στενοχωρημένος.

Γ. Μ.

12.

Δ'. ΥΠΟΜΝΗΜΑ

19 Δεκεμβρίου 1914.

Μοὶ ἐξέφρασε πάλιν σήμερον τὰ παράπονά του ὅτι κάθε ἄλλο κάμνει ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἢ νὰ προλειαίνῃ τὰς μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν σχέσεις. Συγκεκριμένως δὲ μοὶ εἶπεν ὅτι, ἐπειδὴ Ρωσσική τις ἐφημερὶς ἐδημοσίευσεν ὅλως ἀνεπισήμως καὶ ἀβασανίστως περὶ συμπλοκῶν εἰς τὰ Ἑλληνοβουλγαρικὰ σύνορα λέγουσα ὅτι «ἡ Ἑλλὰς ἐζήτησε συγγνώμην ἀπὸ τὴν Βουλγαρίαν», ὁ ἐν Πετρουπόλει Πρέσβυς τῆς Ἑλλάδος ἐδημοσίευσε δριμύτατον ἐπίσημον ἀνακοινωθὲν ἐναντίον τῆς Βουλγαρίας. Ὅτε δὲ παρεπονέθη εἰς τὸν κ. Πολίτην ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ὁ κ. ὑφυπουργὸς τῷ ἐφάνη λαμβάνων τὸ μέρος τοῦ Ἕλληνος Πρέσβεως.

Κακίστην ἐπίσης ἐντύπωσιν, εἶπεν, ἔκαμε εἰς Σόφιαν ἡ ἐπίσημος δήλωσις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ὅτι δὲν θὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὴν Βουλγαρίαν νὰ καταλάβῃ, ἔστω καὶ ἐκ συμφώνου μετὰ τῆς Σερβίας, μέρη τῆς Μακεδονίας. «Τί σᾶς πειράζει σᾶς ;», εἶπε. Ἀπήντησα τότε ὅτι ἠγνόουν ἂν ὑπῆρχε καμμία τοιαύτη δήλωσις, ἀλλ' ὅτι ὡς Ἕλλην ἔχω τὴν ἀτομικὴν γνώμην ὅτι οὐδέποτε ἡ Ἑλλὰς θὰ παύσῃ ἐνδιαφερομένη καὶ παρακολουθοῦσα τὴν τύχην τῶν διαμερισμάτων Μοναστηρίου, Δοϊράνης καὶ Γευγελῆς, ὅπου τόσοι καὶ τόσοι Ἕλληνες ὑπάρχουν.

Ὡμίλησε περὶ τῶν ἐκφωνηθεισῶν προσφωνήσεων κατὰ τὴν ἐπίδοσιν τῶν διαπιστευτηρίων τοῦ Πρέσβεως τῆς Ρουμανίας. «Διατί, εἶπε, νὰ μνημονευθῇ ἡ Συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου ; Ἦτο προφανῶς νύξις ἐναντίον μας. Πρὸς τί τοῦτο ;». Ἐμπιστευτικῶς δὲ μοὶ εἶπεν ὅτι ὁ κ. Φιλοδὼρ εἶχεν ὁμολογήσει εἴς τινας συναδέλφους του ὅτι ἠγνόει ἐντελῶς τὴν ἀπάντησιν ἣν ἐπρόκειτο νὰ τῷ δώσῃ ὁ Βασιλεύς.

Εἰς τὰς ἐναντίον τῆς στάσεως τῆς Ἑλλην. Κυβερνήσεως αἰτιάσεις του ἀπήντησα ὅτι πάντοτε αἰτίαν δίδουν οἱ Βούλγαροι· τῷ ἀνέφερα τὰ τελευταῖα ἐπεισόδια τῆς Βάρνης, τὰς δηλώσεις τοῦ κ. Ραδοσλαύωφ ἐν τῇ Βουλγαρικῇ Βουλῇ κ.λ.π. Εἰς αὐτὰ ἀπήντησεν οὕτω : «Ὁμολογήσατε ὅτι ἀπὸ τοῦ πολέμου μέχρι πρὸ δέκα ἡμερῶν οὐδέποτε ἐδώκαμεν τὴν παραμικροτέραν αἰτίαν ἐκτὸς μικρῶν τοπικῶν τινων δυσαρεσκειῶν ἄνευ σοβαρότητος. Ὁμολογήσατε ὅτι κατὰ τὸ εἰς Γκιουμουλτζίναν ταξείδιόν του ὁ Βασιλεὺς Φερδινάνδος ἐπέδειξε πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἐνδιαφέρον ὅπερ ἦτο ἓν πρῶτον διάβημα πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ἀντὶ ὅλων αὐτῶν τί ἐκάματε ; Ποτὲ τίποτε. Ὁ Πρίγκηψ Νικόλαος καὶ τὰ μέλη τῆς Διπλωματικῆς Ἀποστολῆς εἰς Βουκουρέστιον ἔλαβον ὅλα τὰ μέτρα των διὰ νὰ μὴ περάσουν οὔτε ἀπὸ μίαν γωνίαν τοῦ Βουλγαρικοῦ ἐδάφους ἐνῷ θὰ εἴμεθα εὐτυχεῖς νὰ τοὺς ὑποδεχθῶμεν. Ἐν τούτοις τὰ κοινὰ συμφέροντα εἶνε πολὺ ἰσχυρότερα καὶ στενώτερα μεταξύ μας παρὰ μὲ οἱονδήποτε ἄλλο Βαλκανικὸν κράτος».

Ἔθιξε καὶ τὸ οἰκονομικὸν ζήτημα εἰπὼν ὅτι τακτικὰ παρακολουθεῖ τὰς ἐν τῇ Βουλῇ συζητήσεις, ἀλλά, προσέθεσε, «πῶς εἶνε δυνατόν, εἴτε σεῖς εἴτε ἡμεῖς, νὰ εὐρωστήσωμεν ποτὲ οἰκονομικῶς ὅταν συνεχῶς κρατοῦμεν ἀνὰ χεῖρας τὸ τουφέκι ;»

Γ. Μ.

13.

Ε΄. ΥΠΟΜΝΗΜΑ

4 Ἀπριλίου 1915.

Μοὶ εἶπε χθές, προκειμένου περὶ τοῦ κινήματος τοῦ Βαλαντόβου ὅτι παρεσκευάσθη ὑπὸ Νεοτούρκων, Αὐστριακῶν καὶ τῆς μυστικῆς Ἑταιρίας τῆς «Μαύρης Χειρός», ἧς πρόεδρος λέγει

ὅτι εἶνε ὁ Στρατηγὸς Δομιανῆ Πόποβιτζ, στρατιωτικὸς διοικητὴς τῆς Μακεδονίας. Σκοπὸς τῆς ἐπιχειρήσεως ἦτο νὰ ἐξεγερθοῦν οἱ ὑπὸ τοὺς Σέρβους διατελοῦντες Βουλγαρικοὶ καὶ Τουρκικοὶ πληθυσμοὶ καὶ διὰ τῆς ἐξεγέρσεως αὐτῆς ἐπιτευχθῇ ἡ πτῶσις τῆς Κυβερνήσεως Πάσιτζ.

Βεβαιοῖ ὅτι ἡ ἐπίσημος Βουλγαρία οὐδόλως ἀνεμίχθη εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην.

Γ. Μ.

14.

ΣΤ'. ΥΠΟΜΝΗΜΑ

24 Ἀπριλίου 1915.

Μοὶ εἶπε σήμερον ὅτι προκειμένου νὰ ληφθῇ καμμία ἀπόφασις περὶ ἐξόδου τῆς Ἑλλάδος ἐκ τῆς οὐδετερότητος καλὸν ἤθελεν εἶναι νὰ ἐλάμβανε καὶ ἐκεῖνος γνῶσιν ὅπως, ἀπὸ κοινοῦ, τὰ δύο Κράτη συνεργασθῶσι.

Εἰς ἐρώτησίν μου περὶ τῆς στάσεως τῆς Βουλγαρίας ἐν περιπτώσει ἐξόδου τῆς Ἑλλάδος, εἶπεν ὅτι εἶνε πεπεισμένος ὅτι θὰ ἐπετίθετο καὶ ἡ Βουλγαρία κατὰ τῆς Τουρκίας ἐὰν εἶχε τὴν βεβαιότητα περὶ παραχωρήσεων ἐν Μακεδονίᾳ. Ἀπήντησα ὅτι φρονῶ τοῦτο ἀδύνατον, τοὐλάχιστον πρὸ τοῦ τέλους τοῦ πολέμου καὶ πρὶν ἢ ὁ διαμελισμὸς τῆς Τουρκίας ἐπιτευχθῇ ὁριστικῶς.

Μοὶ εἶπεν ὅτι ἔχει ἀπ' εὐθείας κρυπτογραφικὸν λεξικὸν μὲ τὸν Βασιλέα του καὶ ὅτι ἂν ποτὲ ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ἤθελε τίποτε θὰ ἦτο εὐτυχὴς νὰ τεθῇ εἰς τὰς διαταγάς του. Τῷ ἐξέφρασα τὴν ἐπὶ τούτῳ ἀπορίαν μου εἰπὼν ἀπροκαλύπτως τὴν γνώμην μου, ἀλλὰ πρὸ τῆς ἐπιμονῆς του ὑπεσχέθην νὰ διαβιβάσω τὰ λεχθέντα.

Γ. Μ.

15.

Ὑπόμνημα πρὸς τὸν Βασιλέα περὶ συνομιλίας μετὰ τοῦ Ἄγγλου Στρατιωτικοῦ Ἀκολούθου.

15 Νοεμβρίου 1915.

Σήμερον κατὰ τὸ πρόγευμα ὁ Sir Thomas Cunningham μοὶ εἶπε πολλὰ ὑψίστης σπουδαιότητος. Εἰς ἐρώτησίν μου διατί δὲν εἶπεν αὐτὰ εἰς τὴν Μεγαλειότητά Του ἀφοῦ εἶχε τύχει τῆς τιμῆς ἀκροάσεως ἀκριβῶς σήμερον παρὰ τῷ Βασιλεῖ, ἀπήντησεν ὅτι ὁ Μεγαλειότατος τῷ ἐφάνη ἀκόμη τόσον πολὺ ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τῆς χθεσινῆς τελευταίας διακοινώσεως τῆς Συνεννοήσεως, ὥστε δὲν ἐτόλμησε νὰ εἴπῃ ὅσα κατὰ νοῦν εἶχε.

Ἐν Ἀγγλίᾳ, εἶπε, ἐννοοῦν κάλλιστα τὴν δυσχερῆ θέσιν εἰς ἣν εὑρίσκεται ἡ Μεγαλειότης Του μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς Ἀγγλικῆς διπλωματίας ἐν σχέσει μὲ τὴν πρὸς τοὺς Σέρβους ὀφειλομένην βοήθειαν. Καί, ἐὰν μὲν ἡ Ἑλλὰς εἶχεν ἐξ ἀρχῆς δηλώσει ὅτι κατόπιν τῆς διπλωματικῆς αὐτῆς ἀποτυχίας δὲν ἔχομεν πλέον πεποίθησιν εἰς τὴν Ἀγγλίαν, θὰ ὑπῆρχεν εἰσέτι μεγάλη ἐν Ἀγγλίᾳ συμπάθεια ὑπὲρ ἡμῶν, ἀλλ' ἡ ἀναφανδὸν ἀπάρνησις τοῦ casus foederis ἀπεξένωσεν ἡμᾶς τῆς συμπαθείας αὐτῆς διότι ἡ κατάστασις οὐδόλως μετεβλήθη ἀπὸ τοῦ Φεβρουαρίου μέχρι τοῦ Ὀκτωβρίου 1915.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἂν καὶ προσωπικῶς θεωρεῖ πᾶσαν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος ἀπειλὴν ὡς αὐτόχρημα φρικτήν, νομίζει χρέος του νὰ ὑποδείξῃ ὅτι ἡ μεταστροφὴ αὕτη τῶν ἀγγλικῶν διαθέσεων θὰ ἐπιφέρῃ τὴν λῆψιν αὐστηρῶν ὅσον οὐδέποτε μέτρων ἐναντίον μας.

«Βγάλτε, εἶπε, ἀπὸ τὸν νοῦν σας ὅτι ὄπισθεν τῶν, διὰ στρατιωτικοὺς μόνον λόγους, ἀπαιτήσεών μας κρύπτεται καμμία πολιτικὴ ὀπισθοβουλία. Ἡ ἄποψις τῆς Συνεννοήσεως εἶνε ὅτι ἐζητήθη ἡ συνδρομὴ τῶν Ἀγγλογάλλων πρὸς πλήρωσιν ὅρου τῆς Ἑλληνο-

σερβικῆς Συνθήκης καὶ ὅτι ἡ ὅσον ἔνεστι ταχεῖα παροχὴ τῆς συνδρομῆς αὐτῆς θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχε πείση τὴν Ἑλλάδα νὰ ἐκτελέση τὰς πρὸς τὴν Σερβίαν ὑποχρεώσεις της. Ἐπὶ πλέον οἱ Σέρβοι εἰδοποιήθησαν περὶ τῆς ἐμμέσου αὐτῆς βοηθείας καὶ τώρα δύσκολον εἶνε νὰ μὴ θεωρηθῶσιν οἱ Ἕλληνες ὡς παραβάντες τὰς ὑποχρεώσεις των. Μετὰ τὴν πρόσκλησιν ταύτην τῆς Ἑλλάδος εἶνε φανερὸν ὅτι οἱ Σύμμαχοι ἐδικαιοῦντο ν' ἀξιώσουν πᾶσαν εὐκολίαν ἐκ μέρους σας ἀνεξαρτήτως τῆς ἀλλαγῆς τῆς Κυβερνήσεως.

«Τώρα βέβαια ποῦ οἱ Βούλγαροι εἰσεχώρησαν μεταξὺ τῶν Συμμάχων καὶ τῶν Σέρβων, παρουσιάζονται περιπτώσεις, ἃς οὐδεὶς δύναται νὰ προΐδῃ. Διότι, ἐὰν μὲν ἡττηθοῦν οἱ Σέρβοι καὶ παραδοθοῦν, αἱ πρὸς αὐτοὺς ὑποχρεώσεις τῆς Συνεννοήσεως παύουν ἀναγκαστικῶς πρὸς τὸ παρόν. Ἂν ὅμως ἐξακολουθήσουν κλεφτοπόλεμον μέσα εἰς τὰ βουνά, βεβαίως θὰ χρειασθοῦν ἀκόμη τὴν συνδρομήν μας».

Μοὶ ὡμολόγησεν ὅτι θὰ συναντηθοῦν πολλαὶ δυσκολίαι ἐν περιπτώσει ὑποχωρήσεως, χωρὶς νὰ λογαριάζῃ κανεὶς καὶ τὸ ζήτημα τοῦ γοήτρου. Ἡ ἀτομική του ἐντύπωσις εἶνε ὅτι οἱ Σύμμαχοι εἶνε τόσον ἐκτεθειμένοι, ὥστε οὐδέποτε θὰ ὀπισθοχωρήσουν τώρα πλέον. Προσέθεσε δέ :

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν Ἑλληνικὴν ἄποψιν τοῦ ζητήματος τοῦ νὰ ἐμποδισθῶσιν οἱ Βούλγαροι νὰ ἐπιτεθοῦν παρὰ τὴν Δοϊράνην, οἱ Ἕλληνες λέγετε ὅτι, ζητήσαντές μας νὰ ἔλθωμεν εἰς Μακεδονίαν ὑπεκύψατε εἰς ἀνωτέραν βίαν. Δὲν ἔχομεν καμμίαν ἀσφάλειαν ὅτι ὅσῳ καὶ ἂν θελήσῃ ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος νὰ ὑπερασπίσῃ τὰ σύνορά του δὲν θὰ ἀναγκασθῇ καὶ τότε νὰ ὑποκύψῃ εἰς ἀνωτέραν βίαν. Ζητοῦμεν δηλαδὴ νὰ εἰπῇ καὶ ἡ Ἑλλὰς εἰς τὴν Γερμανίαν ὅτι ἀναγκάζεται νὰ ὑποκύψῃ εἰς ἀνωτέραν βίαν.

«Προκειμένου περὶ τῆς βαλκανικῆς ἀπόψεως τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος, ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τοῦ ζητήματος τῆς Σερβίας, ἡ ἔλλειψις ὀρεινοῦ πυροβολικοῦ ἴσως ἀναγκαστικῶς ἐπιβάλῃ ἀμυντικὴν στάσιν μέχρι τῆς ἀνοίξεως. Ἕως τότε δὲ πολλὰ ἐνδεχό-

μενον νὰ συμβῶσι. Δυνατὸν οἱ Γερμανοὶ ν' ἀποσυρθῶσι πρὸς ἄλλα μέτωπα καὶ τότε ἡ Ἑλλὰς θὰ εἶχεν εὐκαιρίαν νὰ ἐπέμβῃ εἴτε μόνη εἴτε μαζύ μας μὲ κατεύθυνσιν τὴν Σόφιαν διὰ νὰ συντρίψῃ τὴν Βουλγαρίαν καὶ κατακτήσῃ τὴν Θράκην. Διὰ τοῦτο θὰ ἔπρεπε ἡ Ἑλλὰς νὰ μὴ ἐγκαταλείψῃ ὁριστικῶς πᾶσαν ἰδέαν ἐπεμβάσεως, ἀλλὰ νὰ παραμείνῃ ἐν ἐνόπλῳ οὐδετερότητι ἐπισκοποῦσα τὰ συμβαίνοντα, ἐν τῷ μεταξὺ δὲ νὰ εὕρῃ κανὲν modus vivendi τὸ ὁποῖον καὶ τὰς Ἀρχὰς Θεσσαλονίκης νὰ ἱκανοποιῇ καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα νὰ συμπληρώσῃ τὰς παρασκευάς της χωρὶς νὰ σπρώξῃ τὰ πράγματα εἰς ἀδιέξοδον».

Προσέθεσε δὲ ἀκόμη καί, ἂν καλῶς ἠννόησα, εἰς αὐτὰ ἐβάσισε τὸ πρὸς τὴν Κυβέρνησίν του ὑπόμνημα, τὰ ἑξῆς σοβαρώτατα :

«1ον) Νὰ μᾶς ἐφοδιάσουν οἱ Σύμμαχοι μὲ τὰ ἀναγκαιοῦντα ὀρεινὰ πυροβόλα καὶ πυρομαχικὰ εἰς διάστημα πέντε μηνῶν.

2ον) Νὰ ἐπισκευάσουν καὶ κατασκευάσουν ὁδοὺς καὶ σιδηροδρομικὰς συγκοινωνίας ἀπὸ Θεσσαλονίκης πρὸς Β.

3ον) Νὰ μᾶς ἐφοδιάσουν μὲ παντὸς εἴδους προμηθείας καὶ συμπληρώσουν ὅλα μας τὰ χρειώδη».

Γ. Μ.

Λόγος ἐκφωνηθεὶς ὑπὸ τοῦ κ. Βενιζέλου ἐν Χανίοις τῇ 13 Σεπτεμβρίου 1916 καὶ προκηρύσσων τὴν σύστασιν Ἐθνικῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως.

Δημοσιεύω ἀποσπάσματα τοῦ λόγου τούτου ἵνα ἀποδείξω ὅτι καὶ κατὰ τὴν ὑστάτην ἀκόμη ὥραν ὁ μέγας πατριώτης ἐκάλει τὸν Ἔκπτωτον νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ Ἐθνικοῦ κινήματος ὅπερ ἐπέπρωτο νὰ μᾶς ἐπιτρέψῃ νὰ ἀνακτήσωμεν τὴν τιμήν μας καὶ νὰ βοηθήσωμεν τοὺς Συμμάχους εἰς τὸν κοινὸν ἀγῶνα.

16.

«....Τὸ ποτήριον τῆς πικρίας καὶ τῶν ταπεινώσεων ἐξεχείλισε.

Μία πολιτική, τῆς ὁποίας δὲν θέλομεν νὰ ἐξετάσωμεν τὸ ἐλατήριον, ἐπροξένησε εἰς διάστημα ὀλιγώτερον τοῦ ἑνὸς καὶ ἡμίσεος ἔτους, τοιαύτας ἐθνικὰς καταστροφάς, ὥστε ἡ μεταξὺ τῆς τότε καὶ τῆς νῦν Ἑλλάδος σύγκρισις ἀφήνει ἀμφιβολίας περὶ τοῦ ἂν πρόκειται περὶ τῆς αὐτῆς χώρας.

Ὑπὸ τὴν πίεσιν κακῶν συμβούλων τὸ Στέμμα ἠθέλησε νὰ ἐγκαθιδρύσῃ προσωπικὴν πολιτικήν, ἥτις ἀπεμάκρυνε τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τῶν ἐκ παραδόσεως φίλων της ἵνα τὴν προσεγγίσῃ τοὐναντίον πρὸς τοὺς κληρονομικούς της ἐχθρούς.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς πολιτικῆς ταύτης εἰσὶν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ὁ συνταγματικὸς ἐκτροχιασμὸς καὶ ἡ ἀποσύνθεσις· ἐν δὲ τῷ ἐξωτερικῷ, ἡ ἀπομόνωσις καὶ ἡ περιφρόνησις. Πέριξ ἡμῶν ἡ δυσπιστία καὶ ὁ περίγελως, παρ' ἡμῖν δὲ ἡ ἀναρχία. Αἱ προαιώνιοι φίλοι μας καὶ οἱ προστάται τῆς Ἑλλάδος εἶνε ἠναγκασμένοι νὰ λαμβάνωσι μέτρα ἀσφαλείας ἐν τῷ ἰδίῳ ἡμῶν ἐδάφει, θεωροῦντες ἡμᾶς ὡς ἐχθρούς. Τὰ ἐδάφη μας κατέχονται παρὰ τῶν προαιωνίων μας ἐχθρῶν. Ἀφοῦ ἀφήσαμεν τοὺς συμμάχους ἡμῶν Σέρβους νὰ ἡττηθῶσι, ὑπεβοηθήσαμεν τὴν νίκην τῶν Βουλγάρων. Ἀπηγορεύσαμεν εἰς τοὺς μὲν νὰ διέλθωσι διὰ τοῦ ἐδάφους ἡμῶν πρὸς ἀντιμετώπισιν τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ. Καὶ ἐπετρέψαμεν εἰς τοῦτον νὰ εἰσέλθῃ ἐντὸς αὐτοῦ, συντελοῦντες οὕτω εἰς τὸν θρίαμβον αὐτοῦ.

Ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς ὁ νικήσας τῷ 1912 καὶ τῷ 1913 ἐγκαταλείπει νῦν ἀμαχητεὶ χώρας ἐλευθερωθείσας πρὸ τριῶν ἐτῶν.

Ὁ ἐχθρὸς ὁ τότε ἡττηθεὶς προχωρεῖ σήμερον γαῦρος ἐπὶ τῶν αὐτῶν τούτων χωρῶν αἵτινες παραχωροῦνται αὐτῷ ἄνευ ἀντιστάσεως καὶ ἐφ' ὧν τὰ στρατεύματα παραδίδονται μόνα των. Τὸ Ροῦπελ, ἡ Καβάλλα, τὰ φρούρια ἡμῶν, εἶνε κατειλημμένα καὶ οἱ πληθυ-

σμοὶ φεύγουσι πρὸ τοῦ εἰσβολέως. Ταπεινωμένη καὶ ἀξιοδάκρυτος ἡ Ἑλληνικὴ σημαία καταβιβάζεται ἀντικαθισταμένη ὑπὸ τῆς βουλγαρικῆς, ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς λαμβάνει τὴν διαταγὴν νὰ παρίσταται ἀπαθὴς μάρτυς τοῦ θεάματος τοῦ ἐσταυρωμένου Ἔθνους..............................

Θὰ ἤμεθα εὐτυχεῖς ἐάν, καὶ τὴν ὑστάτην ἀκόμη στιγμήν, ὁ Βασιλεὺς ἀπεφάσιζε νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Ἐθνικῶν δυνάμεων ἵνα, ἀδιαιρέτως ἡνωμένοι, δυνηθῶμεν νὰ ἐξακολουθήσωμεν ἐφαρμόζοντες τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν πολιτικήν. Ἀλλ' ἐὰν τοῦτο ἦτο ἀνεπίτευκτον, δὲν θὰ μᾶς ἔμενε, ὡς μόνον μέσον σωτηρίας, εἰμὴ νὰ δράσωμεν μὲ τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ ἔθνους τὸ ὁποῖον ἐμπνέεται ἀπὸ τὴν πεποίθησιν ὅτι μὴ συνεργαζομένη μετὰ τῶν Συμμάχων Δυνάμεων πρὸς ἀναδιοργάνωσιν τῆς Ἀνατολῆς μετὰ τὸν μέγαν πόλεμον, ἡ Ἑλλὰς τρέχει πρὸς τὴν ἰδίαν της καταστροφήν.....

....Ποιούμεθα ἔκκλησιν πρὸς πάντα ἐθνικὸν παράγοντα ἀντιλαμβανόμενον ὅτι ἡ ἐξακολούθησις τῶν ταπεινώσεων καὶ τῶν καταστροφῶν τῶν προκληθεισῶν ὑπὸ τῆς σήμερον ἐφαρμοζομένης πολιτικῆς ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸν ἐθνικὸν ἡμῶν θάνατον.

Κατερχόμεθα εἰς τὸν ἀγῶνα μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι, ἐλλείψει τοῦ Κράτους, τὸ Ἔθνος καλούμενον εἰς τὰ ὅπλα θέλει ἐπιτελέσει ἐκ νέου τὸ ἀναγκαῖον θαῦμα ὅπως ἡ πατρὶς ἐπανέλθῃ εἰς τὸν δρόμον ἀφ' οὗ ἐξετροχιάσθη πρὸ ἑνὸς καὶ ἡμίσεος ἔτους».

Παραθέτω ἐνταῦθα δύο ἐπιστολὰς ἃς ἔλαβα τὸ θάρρος νὰ ἀπευθύνω εἰς τοὺς ἐν Ἀθήναις Πρέσβεις τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας, καθαρῶς καὶ αὐστηρῶς προσωπικάς, διότι, ἀπομακρυνθεὶς τῆς Αὐλῆς, εὑρισκόμην τότε εἰς τὸ στράτευμα. Θὰ μοῦ συγχωρηθῇ τὸ ἐκ πικρίας ὑπερεκχειλίζον ὕφος των, ὅπερ ὀφείλεται εἰς τὰς ἀμφιταλαντεύσεις τῶν τότε πολιτικῶν, καὶ ὁ τόνος μου, ὅστις εἶνε πολὺ πλέον στρατιωτικὸς παρὰ διπλωματικός.

17.

Πρὸς τὸν κ. Γκυγιεμέν, Πρέσβυν τῆς Γαλλίας ἐν Ἀθήναις.

Μέτωπον 15/28 Ὀκτωβρίου 1916.

Ἀγαπητέ μου Πρέσβυ,

....Καθ' ἃ μανθάνομεν τόσον ἐσεῖς ὅσον καὶ ὁ Sir Francis φαίνεσθε ἐξαπατηθέντες ἀπὸ τὸν ἐν Ἀθήναις Βασιλέα.

Γνωρίζετε κάλλιον ἐμοῦ ποῖος ἦτο πρὸ μηνὸς ὁ τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι τῆς Συνεννοήσεως, ὅσον ἀφορᾷ τὸν Βασιλέα Κωνσταντῖνον καὶ ἰδίᾳ τὰς πρὸς αὐτὸν διαθέσεις τῆς ἀγγλικῆς διπλωματίας. Δὲν ἠμπορῶ μὰ τὴν ἀλήθειαν νὰ ἐξηγήσω τὴν απότομον μεταστροφὴν τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως ἥτις ἔσχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἔγγραφον ἀπόδειξιν, — ἀνεξαρτήτως τόσων ἄλλων, — τῆς διπροσωπίας τοῦ Βασιλέως καὶ τῶν ραδιουργιῶν τῆς Βασιλίσσης. Πῶς ἐξηγεῖται τὸ ὅτι ἀπὸ τῆς μιᾶς ἡμέρας εἰς τὴν ἄλλην (1) ἡ Συνεννόησις ἠδυνήθη νὰ μεταβάλῃ γνώμην καὶ ν' αὐτοχειροτονηθῇ σήμερον ὑπερασπίστρια Βασιλέως ὀλεθρίου τόσον διὰ τὸν Ἑλληνισμόν, ὅσον καὶ δι' ἑαυτήν.

Χωρὶς νὰ σᾶς κάμω τὴν ὕβριν νὰ πιστεύσω ὅτι ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία θὰ ἠδύναντο ποτὲ νὰ λησμονήσουν τὴν δρᾶκα τῶν πατριωτῶν οἵτινες διττῶς διακινδυνεύουν τὴν ζωήν των ἐδῶ διὰ ν' ἀκολουθήσουν τὴν ἐθνικὴν πολιτικήν, ἔρχομαι νὰ σᾶς φωνάξω

---

(1) Τὴν 24ην Ὀκτωβρίου 1916 ἐπίσημον ἀνακοινωθὲν τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς Πρεσβείας ἀνήγγελλε τίποτε ὀλιγώτερον τίποτε περισσότερον, τὴν «συμφιλίωσιν» τοῦ Βασιλέως μετὰ τῆς Συνεννοήσεως. Ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε ἁπλούστατα ἐξαπατήσει μίαν ἔτι φορὰν τὴν Συνεννόησιν, καθὼς ἄλλως τε τὸ εἶχε κάμει τοσάκις, ὑπερηφανευόμενος ἔπειτα διὰ τοῦτο πρὸς ἐμέ. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς τυφλώσεως ταύτης ὑπῆρξαν ἄμεσα. Μετὰ ἓξ ἑβδομάδας ἡ Κωνσταντινικὴ φατρία ἀπήντα εἰς τὰ νέα ταῦτα δείγματα ἀδυναμίας καὶ δισταχτικότητος, διὰ τῆς ἐξ ἐνέδρας ἐπιθέσεως τοῦ Νοεμβρίου !

μὲ ὅλην τὴν δύναμιν τῶν πνευμόνων μου : «Προσοχὴ εἰς τὸν Βασιλέα !»

Ὁ Βασιλεὺς σᾶς ἐξηπάτησε, σᾶς ἐξαπατᾷ καὶ θὰ σᾶς ἐξαπατᾷ μέχρι τέλους. Οὔτε ὑμᾶς οὔτε τοὺς Ἄγγλους οὔτε κανένα ἄλλον ὁ Βασιλεὺς δὲν θεωρεῖ πλέον ὡς ἐχθρούς. Οἱ μόνοι του ἐχθροὶ εἶνε σήμερον ὁ κ. Βενιζέλος καὶ ὁ στρατὸς ὃν προσπαθοῦμεν νὰ δημιουργήσωμεν πρὸς ἀναστήλωσιν τῆς Πατρίδος, πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Τιμῆς, βοηθοῦντες συνάμα ὑμᾶς καὶ τοὺς Σέρβους. Ὅσον ἀφορᾷ αὐτόν, τὴν τιμὴν τὴν θεωρεῖ ὡς περιττὸν ράκος καὶ πατρίδα δὲν ἔχει. Πρὸς ἐπίτευξιν τώρα τοῦ μόνου του σκοποῦ, ἵνα δηλ. σᾶς ἀποσπάσῃ ἀπὸ τοῦ κ. Βενιζέλου, θὰ σᾶς κολακεύσῃ, θὰ σᾶς ὑποσχεθῇ τὸ πᾶν, διὰ νὰ σᾶς κάμῃ νὰ τὸν ἐγκαταλείψετε, ἐλεύθερος, ὅταν θὰ τὸ ἐπιτύχῃ, νὰ ἐπανέλθῃ καὶ πάλιν ἐναντίον σας καὶ σᾶς προδώσῃ ὑπὲρ τῶν Γερμανῶν.

Μὴ κάμνετε ψευδῆ καὶ ἀπατηλὰ ὄνειρα, μὴ πιστεύετε, σᾶς ἱκετεύω, τὰς δῆθεν καλὰς αὐτὰς διαθέσεις. Ἐὰν σήμερον ἐφαίνεσθε ἀποκλίνοντες ὑπὲρ τῆς Ἀθηναϊκῆς Κυβερνήσεως θὰ ἐκινδυνεύατε νὰ διακόψητε τελείως τὴν ὁρμήν μας. Προσέξατε δι' ἐσᾶς ὅσον καὶ δι' ἡμᾶς. Τὰ ἡμίμετρα ἀπέβησαν δι' ὑμᾶς πάντοτε ὀλέθρια ἐν τῇ Ἀνατολικῇ σας πολιτικῇ. Ἔχετε πρὸ ὑμῶν Βασιλέα ἐνεργοῦντα οὕτω μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ σώσῃ ἑαυτὸν καὶ τοὺς ὀπαδούς του, χωρὶς νὰ συλλογίζεται οὐδαμῶς τὴν Ἑλλάδα. Εὐαρεστηθῆτε παρακαλῶ νὰ ἀνακοινώσητε τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν καὶ εἰς τὸν Sir Francis. Διερμηνεύει, εἶμαι πεπεισμένος, τὴν γνώμην πάντων ἡμῶν ἐνταῦθα.

Δεχθῆτε κ.λ.π.,

Γ. Μ.

18.

Πρὸς τὸν Sir Francis Elliot,

Πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας ἐν Ἀθήναις.

Μέτωπον 6/19 Φεβρουαρίου 1917.

Ἀγαπητέ μοι Sir Francis,

Ἐπωφελοῦμαι τῆς εὐκαιρίας ἵνα σᾶς γράψω ἐν σπουδῇ ὀλίγας τινὰς γραμμὰς αἵτινες θὰ σᾶς δώσουν μίαν ἰδέαν τῆς ἐκπλήξεως ἥν μᾶς προξενεῖ ἡ στάσις τῆς Συνεννοήσεως εἰς τὰς προσφάτους της σχέσεις μὲ τὴν Ἀθηναϊκὴν Κυβέρνησιν. Σᾶς γράφω μὲ τὴν ἐλευθερίαν καὶ εἰλικρίνειαν εἰς ἃς μὲ ἐνθαρρύνει τὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς σας.

Ἡ ὁμολογία σας τῶν ἀνησυχιῶν ἃς σᾶς προκαλοῦν οἱ ἀπαίσιοι αὐτοὶ λῃσταί, οἱ ἐπίστρατοι, ἀποτελεῖ αὐτόχρημα τὴν καταδίκην τῆς μέχρι σήμερον ἀκολουθηθείσης πολιτικῆς. Οἱ Σύμμαχοι κατεδίκασαν τὸ κίνημά μας εἰς ἀκινησίαν, ἀπὸ τῆς γενέσεώς του, ἐπιβάλλοντες εἰς αὐτὸ τοὺς σκληροτέρους περιορισμούς. Ἀνέλαβαν ἀπέναντι τοῦ Βασιλέως τὴν ὑποχρέωσιν νὰ μὴ ἐπιτρέψουν τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἐνεργείας μας ἐπὶ τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος. Κατέστρεψαν οὕτω σχεδόν, ἐναντίον τοῦ ἰδίου αὐτῶν συμφέροντος, ἢ τοὐλάχιστον ἐσταμάτησαν τὴν ἐθνικὴν ὁρμὴν ἥτις ἤθελε ἀποφέρει εἰς ὑμᾶς τόσον σπουδαίαν βοήθειαν. Παρεδώσατε τοὺς Βενιζελικοὺς δεσμίους καὶ τελείως ἀφωπλισμένους εἰς τὴν κωνσταντινικὴν φατρίαν.

Καὶ τώρα αἱ ἀμφιταλαντεύσεις σας, οἱ δισταγμοί σας, ἡ τελεία ἔλλειψις συμπνοίας καὶ ἰδίως μέσων κυρωτικῶν τῶν ἀποφάσεών σας, — τοσον ἕνεκα τῆς μοναρχικῆς ἀλληλεγγύης μερικῶν Δυνάμεων ὅσον καὶ ἕνεκα τῶν ραδιουργιῶν τῆς Ἰταλίας, — σᾶς παραλύουν μέχρι τοῦ σημείου νὰ παραδώσετε ἐκ νέου τοὺς πατριώτας εἰς τοὺς ἐν Ἀθήναις δολοφόνους.

Ἡ Ἀγγλία ἀμφιβάλλει εἰσέτι περὶ τῆς προδοσίας τοῦ Βασιλέως, καθὼς ἀμφέβαλλε καὶ περὶ τῆς τῶν Τούρκων, καθὼς ἀμφέβαλλε καὶ περὶ τῆς τῶν Βουλγάρων. Ἐν τούτοις πρὸ ἑνὸς καὶ πλέον ἔτους σᾶς ἀνέφερα ὡρισμένα γεγονότα ἐπὶ τῶν προδοσιῶν τούτων.

....Ναί, ἀγαπητέ μοι Sir Francis, παίζετε ἐπικίνδυνον παιγνίδι καὶ κινδυνεύετε νὰ χάσετε ἐντελῶς τὸ ὀλίγον γόητρον τὸ ὁποῖον μένει ἀκόμη σήμερον εἰς τὴν Συνεννόησιν ἐν Ἑλλάδι, καὶ νὰ δικαιώσετε τὴν κωνσταντινικὴν φατρίαν, διὰ τῆς προφανοῦς αὐτῆς ἐλλείψεως θάρρους καὶ διὰ τῶν αἰωνίων ἀπειλῶν καὶ τελεσιγράφων σας, τὰ ὁποῖα οὐδόλως πλέον λαμβάνονται ὑπὸ σοβαρὰν ἔποψιν ἀπὸ τὴν Ἀθηναϊκὴν Κυβέρνησιν.

Ἀφ' ἧς στιγμῆς δὲν ἔχετε τὴν δύναμιν καὶ τὰ μέσα νὰ ἐπιβάλλετε τὰς θελήσεις σας, διατί δὲν μᾶς ἀφήνετε νὰ ἐνεργήσωμεν διὰ τῶν ἰδικῶν μας μέσων ; Διατί νὰ ἀναλαμβάνετε ἐν ὀνόματί μας ὑποχρεώσεις ἃς δὲν εἴσθε βέβαιοι ὅτι θὰ δυνηθῆτε ἐνδεχομένως νὰ σεβασθῆτε, καὶ αἵτινες δὲν καταλήγουν εἰς ἄλλο παρὰ νὰ σᾶς παραλύουν καὶ νὰ ἀποκαλύπτουν τὴν ἀδυναμίαν σας καὶ τὴν ἀσυμφωνίαν σας ;

Πιστεύσατέ με. Δὲν σᾶς γράφω μόνον ὡς Ἕλλην, ἀλλὰ καί, — ἐπίσης, — ὡς φίλος τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, ἃς βλέπω ἐξακολουθούσας τὸν στραβὸν δρόμον. Τὰ δύο αὐτὰ Ἔθνη κηρύσσουν ὅτι μάχονται ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν λαῶν, ἀλλὰ πῶς θὰ δικαιολογήσουν ἑαυτὰ εἰς τὰ ὄμματα τῆς Ἱστορίας καὶ τῆς Ἀνθρωπότητος, ἂν ἀφήσουν οὕτω νὰ καταστραφῇ τὸ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας αὐτὸ κίνημα, ὅπερ φαίνονται θέλοντα νὰ πνιγῇ ἐν τῇ γενέσει του, πρὸς ὄφελος τοῦ Βασιλέως τῶν Ἀθηνῶν ;

Σκεφθῆτε ὅσα σᾶς εἶπα, δράσατε χωρὶς ἀπώλειαν χρόνου. Κτυπήσατε ἰσχυρὰ ἢ ἀφήσατέ μας νὰ ἐνεργήσωμεν ἡμεῖς. Τὸ νὰ μὴ κόπτετε τὸ κακὸν ἀπὸ τὴν ρίζαν του δύναται νὰ σᾶς κοστίσῃ πολὺ ἀκριβά. Ἀλλὰ πρὶν ἐπιβληθῆτε εἰς τὰς Ἀθήνας, κατορ-

θώσατε νὰ ἐπιβληθῆτε πρότερον ἐν Ρώμῃ καὶ Πετρουπόλει. Πρὸς τὸ παρὸν τὸ ὀφείλετε εἰς ἡμᾶς· ἀργότερον θὰ ὀφείλετε ἴσως νὰ τὸ κάμετε δι' ὑμᾶς αὐτούς.

Δεχθῆτε κ.λ.π.,

Γ. Μ.

Κρίνω σκόπιμον νὰ δημοσιεύσω ἐνταῦθα μερικὰς ἐπιστολὰς σχετικὰς μὲ τὰ γεγονότα ὡς καί τινας καθαρῶς ἰδιωτικῆς φύσεως, δυναμένας ὅμως ἴσως νὰ βοηθήσουν τὸν ἀναγνώστην ὅπως λάβῃ μίαν ἰδέαν τῆς διχονοίας ἥν ἐπροκάλεσεν ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ἐν Ἑλλάδι καὶ ἥτις διήρεσε καὶ μέλη τῆς αὐτῆς οἰκογενείας καὶ φίλους ἐκ τῶν στενωτέρων. Εἴθε ἡ διχόνοια αὐτὴ νὰ ἐκλείψῃ τὸ ταχύτερον.

19.

Μέτωπον 17 Ὀκτωβρίου 1916.

Τῷ ἀνεψιῷ μου Α. Π., εἰς Ἀθήνας.

........Τί γίνεσθε ; Ποῦ εἶνε ὁ νεανικὸς ἐνθουσιασμός σας ; Πῶς δὲν ἐρυθριᾶτε σεῖς οἱ νέοι, σεῖς οἱ φοιτηταί, νὰ βλέπετε τὴν πρωτοφανῆ, τὴν ἀνήκουστον προδοσίαν τῶν ἐν Ἀθήναις ; Πῶς δὲν κάμετε τίποτε διὰ νὰ ἐξεγερθῇ τὸ Πανεπιστήμιόν σας ὡς εἷς ἄνθρωπος καὶ νὰ σπεύσετε νὰ πατάξετε τοὺς κακούργους καὶ τοὺς προδότας ; Πῶς ἠμπορεῖτε ἀκόμη νὰ ἀναπνέετε τὸν ἀέρα τῶν Ἀθηνῶν τὸν μολυσμένον ; Πῶς ἠνέχθητε τὴν κατάσχεσιν τοῦ Στόλου ; Πῶς τὰς Γαλλικὰς περιπολίας ; Πῶς τὴν κατάσχεσιν τῶν Ταχυδρομείων καὶ Σιδηροδρόμων ; Πῶς ἀνέχεσθε νὰ τορπιλλίζουν οἱ Γερμανοί, τῇ ὑποδείξει τῶν ἀθλίων αὐλικῶν πρακτόρων, τὰ ἄοπλα ἐμπορικά μας πλοῖα ; Ὅλα αὐτὰ

χωρὶς καμμίαν ἀπολύτως διαμαρτυρίαν ! Ἐκ δουλοπρεποῦς λατρείας πρὸς ἕν ἀνάξιον εἴδωλον !

Θὰ ἦτο ποτὲ δυνατὸν καὶ μετὰ τὸν καταστρεπτικώτερον ἀκόμη πόλεμον νὰ πάθῃ ἡ Ἑλλὰς χειρότερα δεινὰ ἀφ' ὅσα σήμερον ἔπαθε ; Σᾶς χρειάζονται καὶ ἄλλοι κόλαφοι, ἄλλα κακουργήματα, ἄλλαι μεγαλύτεραι ἀποδείξεις προδοσίας ; Εἶνε δυνατὸν νὰ φαντασθῇ τις ὅτι ἀνέχεσθε νὰ διατάσσεται ἐξ Ἀθηνῶν ἡ καταδίωξις καὶ ὁ φόνος Ἑλλήνων μεταβαινόντων εἰς τὸ Μέτωπον νὰ πολεμήσουν τὸν Βούλγαρον ; Οἱ Κωνσταντινικοὶ κατέστρεψαν ναὶ ἢ ὄχι τὰ πάντα ἠθικῶς καὶ ὑλικῶς ; Τί περισσότερα θέλετε; Τί ἄλλο σᾶς χρειάζεται ; Τίποτε δὲν σᾶς συγκινεῖ πλέον ; Τόσον ἔκφυλος εἶνε ἡ νέα γενεά ; Δὲν θέλω νὰ τὸ πιστεύσω.

Ξύπνα Ἀντώνη ! Ξύπνησε καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς κοιμωμένους τὸν ὀλέθριον, τὸν κατηραμένον ὕπνον τοῦ ἠθικοῦ θανάτου ! Ἐγέρθετε ! Πῆτε πῶς ἡ παροῦσα φρικιαστικὴ σας ἀδράνεια δὲν ἦτο παρὰ ἕνας τρομερὸς ἐφιάλτης ! Τί τὴν θέλετε τὴν ζωὴν ἀτιμασμένη, ὅπως ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἀθηνῶν ἠτίμασε διὰ πάντα τὴν Ἑλλάδα ! Ξύπνα ! Πρέπει τὸ Πανεπιστήμιο νὰ κινηθῇ ἀμέσως, ἄλλως θὰ ταφῇ διὰ πάντα ὑπὸ τὴν ἀτιμίαν καὶ τὸ αἶσχος.

Γ. Μ.

20.

Μέτωπον 17/30 Ὀκτωβρίου 1916.

Φίλε *** Εἰς Ἀθήνας.

Μόλις λαβὼν τὴν ἐπιστολήν σου, σοῦ εἶχα ἀπαντήσει ἐν σπουδῇ, εὐτυχὴς διότι διέκρινα ἕν μόνον σημεῖον : ὅτι ἦσο ἐκ τῶν ἡμετέρων. Ἀλλὰ σήμερον τὴν πρωΐαν, ἔχων μίαν ὥραν ἐλευθέραν,

ἀνέγνωσα ἐκ νέου τὴν ἐπιστολήν σου καὶ σοῦ ἀπαντῶ μετὰ ὥριμον σκέψιν.

Ἐν πρώτοις, παρατηρῶ ὅτι καταδικάζεις ἐκ νέου τὰς «γκάφφας», τὴν συσσώρευσιν, ὡς λέγεις, τῶν σφαλμάτων τῶν ὑπὸ τῆς Συνεννοήσεως διαπραχθέντων. Ἡ Ἱστορία θὰ ἀποδείξῃ μίαν ἡμέραν, ὅτι τὰ λάθη αὐτὰ δὲν ἔγιναν ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος μόνον. Ὁ Βασιλεὺς ὑπῆρξε πάντοτε κακῆς πίστεως πρὸς τοὺς Συμμάχους. Πῶς θέλεις αἱ Δυνάμεις νὰ λαμβάνουν ἀκόμη τὴν Ἑλλάδα, ἔστω καὶ τὴν ἰδικήν μας, ὑπ' ὄψιν, ὅταν σᾶς βλέπουν νὰ μένετε ἀτάραχοι καὶ ἥσυχοι ὑπὸ τὰς βιαιοτέρας τῶν ὕβρεων, αἵτινες, ἐμμέσως, ἀντανακλοῦν καὶ ἐφ' ἡμῶν ἀκόμη — κατάσχεσις τοῦ Στόλου, κατοχὴ τῶν Ταχυδρομείων, κατάληψις τῶν Σιδηροδρομικῶν γραμμῶν, κ.λ.π., — μὲ μίαν λέξιν, ὅταν ἀνέχεσθε τὴν κατοχὴν τῆς Ἑλλάδος ὁλοκλήρου, χωρὶς οὐδεμίαν κραυγὴν διαμαρτυρίας ; Καὶ παρ' ὅλας αὐτὰς τὰς προσβολάς, ὁ Βασιλεὺς ἔχει τὴν ταπεινότητα νὰ φέρεται δῆθεν φιλοφρόνως πρὸς τοὺς Πρέσβεις τῆς Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας καὶ εἰς τὸν Ναύαρχον **Dartige du Fournet.**

Λέγεις ὅτι αὔριον ἢ μεθαύριον θὰ παραιτηθῇς διὰ νὰ ἔλθῃς μαζῆ μας. Μὰ δὲν θέλομεν καθόλου τοῦτο. Πρέπει νὰ ἀναχωρήσῃς ὡς ἀξιωματικός· θά εἶνε ὁ μόνος τρόπος νὰ διαμαρτυρηθῇς κατὰ Βασιλέως πρὸς ὃν οὐδεὶς πλέον σεβασμὸς ὀφείλεται. Τὸ νὰ παραιτηθῇς τοῦ στρατοῦ, σημαίνει νὰ τοῦ ἐπιδείξῃς ἀκόμη εὐλάβειαν ἧς εἶνε ἀνάξιος. Λέγεις «ἐφ' ὅσον ἀκόμη δὲν πολεμεῖτε, ἡ παρουσία μου εἶνε περιττή. Ἀηδιάζω ὅλα αὐτὰ τὰ προκαταρκτικά». Ἀλλ' ἂν ὅλος ὁ κόσμος ἐσκέπτετο καθὼς σύ, ποῖος θὰ ἠσχολεῖτο μὲ τὴν ὀργάνωσιν τοῦ στρατοῦ ἐφ' οὗ βασίζομεν ὅλην μας τὴν ἐλπίδα ; Θέλεις νὰ ἔλθῃς ἐδῶ καὶ νὰ τὰ εὕρῃς ὅλα ἕτοιμα, ἵνα μεταβῇς κατ' εὐθεῖαν εἰς τὴν μάχην. Μάχεσθαι ὑπὲρ πατρίδος καὶ τοῦ δικαίου εἶνε τὸ πλέον ποθητὸν πρᾶγμα δι' ἕνα στρατιώτην, ὥστε δὲν ζητεῖς παρὰ μίαν ἀπόλαυσιν, καὶ διὰ νὰ τὴν ἐπιτύχῃς θέλεις νὰ ἀποφύγῃς κάθε καθῆκον καὶ κάθε κούρασιν. Θέλεις νὰ μὴν ὑποστῇς τὰ ἄνω καὶ τὰ κάτω, τὴν προσ-

δοκίαν, τὰς ἀπογοητεύσεις, τὰς πικρίας, τὰς ἀγωνίας, τὰς ἀποθαρρύνσεις, αἱ ὁποῖαι ὑπερπληροῦν τὰς ἐπαναστατικὰς καὶ πολιτικὰς κρίσεις τὰς ὁμοίας πρὸς αὐτὴν ἣν διέρχεται τώρα ἡ χώρα μας.

Εἶνε εὔκολος ἡ συμβουλὴ «νὰ ἁρπάξωμε τὸν ταῦρο ἀπὸ τὰ κέρατα», ἀλλὰ πρέπει κανεὶς νὰ γνωρίζῃ ἐπίσης τὰ διπλωματικὰ παρασκήνια καὶ νὰ μάθῃ ὅτι ὑπάρχουν πολλοὶ παράγοντες οὓς πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψει. Καὶ ἔπειτα ποίαν ἐμπιστοσύνην δύνανται οἱ Σύμμαχοι νὰ ἔχουν πρὸς ἡμᾶς, ὅταν μᾶς βλέπουν νὰ ἔχωμεν ἀκόμη ἐπιφυλάξεις καὶ εὐγένειαν πρὸς βασιλέα διαπράξαντα τόσα ἐγκλήματα ; Δὲν ὑπάρχει παράδειγμα ἡγεμόνος θελήσαντος νὰ καταστρέψῃ ἐν συνειδήσει ὁλόκληρον Ἔθνος, παραδώσαντος τὰ φρούριά του εἰς τὸν ἐχθρόν, ἐνθαρρύναντος τὴν φυγοστρατίαν, φονεύσαντος τὴν ἐθνικὴν ψυχήν, παραδώσαντος πληθυσμοὺς ὁλοκλήρους εἰς τοὺς δολοφόνους, καταδικάσαντος εἰς τὴν πεῖναν τοὺς ὑπηκόους του ἵνα παραχωρήσῃ τὴν ἐσοδείαν εἰς τὸν ἐχθρόν, ἀπειλήσαντος τέλος νὰ διαπεράσῃ τὸ πᾶν διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου διὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὸ ἀδυσώπητον μῖσός του.

Γνωρίζω ὅτι τὸ βαλκανικὸν μέτωπον εἶνε σημαντικόν. Ἔχω μάλιστα τὸ ἀκράδαντον προαίσθημα ὅτι ἐκ Βαλκανίων θὰ ἀρχίσῃ ἡ τῶν Γερμανῶν κατατρόπωσις, ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἔχομεν ἀνάγκην σοβαρῶν δυνάμεων. Ἐκεῖ πρέπει νὰ τείνουν ὅλαι μας αἱ προσπάθειαι, διότι ἡμεῖς καὶ μόνοι δυνάμεθα νὰ τὰς δώσωμεν εἰς τὴν Συνεννόησιν.

Γνωρίζω ὅτι τὸ βῆμα σημειωτὸν τὸ ὁποῖον μᾶς προσάπτεις εἶνε ὀλέθριον καὶ καταστρεπτικὸν δι' ἕνα στρατόν· ἀλλὰ διὰ νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἐπίθεσιν περὶ ἧς ὁμιλεῖς μὲ τόσην εὐκολίαν, ὁ Στρατηγὸς Σαρράϊγ ἐβασίζετο ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, πρὶν ὅμως ἡ ἐγκληματικὴ κωνσταντινικὴ φατρία τὸν βάλῃ εἰς τὴν κατάστασιν εἰς ἣν εὑρίσκεται, ἀπολέσας τὸ πρὶν ἠθικόν του.

Ἐγὼ ὅστις σοῦ γράφω ὅλα αὐτά, αἰσθάνομαι συχνὰ πολὺ ἀποθαρρημένος καὶ ἀηδιασμένος... Ἀλλὰ δὲν πρόκειται παρὰ περὶ παροδικῶν ἀποθαρρύνσεων, περὶ μεμονωμένων περιπτώσεων,

αἵτινες ἀδύνατον νὰ ἐμποδίσουν τὸ ἔργον μας καὶ τὴν ζωὴν καὶ ἀνόρθωσιν τοῦ Ἔθνους. Πρέπει ὅλοι νὰ κάμωμεν τὸ καθῆκόν μας, νὰ δώσωμεν ὅ,τι ἔχομεν εἰς τὴν κινδυνεύουσαν πατρίδα, ἀκόμη καὶ ἂν ἐπέπρωτο νὰ καταστραφῶμεν ἐν μέσῳ ἀγῶνι, πίπτοντες τοὐλάχιστον μαχόμενοι, μὲ τὸ ὅπλον ἀνὰ χεῖρας.

Γ. Μ.

21.

Μέτωπον 30 Νοεμβρίου 1916.

Ἀγαπητέ μοι ** Εἰς Ἀθήνας.

Ἡ ἐπιστολή σου μὲ ἀπήλπισε. Μοῦ γράφεις : «Μολαταῦτα καὶ πρὸ παντὸς μὴ λησμονῇς πόσον καλὸς ὑπῆρξε δι' ἐσὲ ὁ Βασιλεὺς καὶ πόσον σὲ ἠγάπα». Καὶ ἂν ἀκόμη ὁ Βασιλεὺς ἦτο δεκάκις ἀγαθώτερος πρὸς ἐμέ, πάντοτε ἐν τούτοις ἡ φιλοπατρία μου θὰ κατενίκα εἰς τὴν ψυχήν μου κἄθε ἄλλην σκέψιν, καὶ τὴν πατρίδα μου ὁ Βασιλεὺς τὴν ἐπρόδωσε, τὴν ἐποδοπάτησε !

Κατ' αὐτόν, δὲν ὑπάρχει Πατρίς. Πατρίς του, θρησκεία του εἶνε τὸ μῖσος, ἡ ἐκδίκησις. Καμμία εὐγένεια, καμμία μεγαλοψυχία ! Ἐὰν ὁ Βασιλεὺς ἐφάνη καλὸς πρὸς ἐμέ, τὴν καλωσύνην του τὴν ἐπλήρωσα διὰ τῶν ὑπηρεσιῶν ἃς τοῦ προσέφερα καὶ ἰδίως διὰ τῶν ἀκαταπαύστων προσπαθειῶν μου ἵνα τὸν πείσω νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν καλὸν δρόμον. Δὲν ὑπήκουσα εἰμὴ εἰς τὴν συνείδησίν μου, καὶ ἡ συνείδησίς μου δὲν αἰσθάνεται καμμίαν τύψιν.

Ἐάν, ὅπως ἐγώ, εἶχες ἴδῃ εἰς τὴν ὁδὸν τῶν Σερρῶν οἰκογενείας, χθὲς ἀκόμη εὐτυχεῖς, νὰ σπάζουν σήμερον λίθους δι' ἓν τεμάχιον ἄρτου· ἐὰν εἶχες ἴδῃ κάθε ἑσπέραν, τὰ μικρὰ παιδιὰ τῶν προσφύγων νὰ συλλέγουν μερικὰ ξυλάρια διὰ νὰ ἀνάψουν

τὴ φωτιά· ἐάν, ὅπως ἐγώ, εἶχες τὴν εὐκαιρίαν νὰ παρατηρήσῃς τὴν περιφρόνησιν τῶν ξένων πρὸς ὅ,τι τὸ ἑλληνικόν, θὰ ἀναθεμάτιζες καὶ ἐσύ, ἀντὶ νὰ τὸν ὑπερασπίζῃς, τὸν ἀτιμάσαντα τὴν φυλήν μας.

Καὶ ἐν τούτοις, ἀγαπητέ, ἐγὼ ὅστις τοῦ τὰ γράφω ὅλα αὐτά, ὅταν πρὸ ἡμερῶν συνήντησα ἐν Θεσσαλονίκῃ τοὺς Κρῆτας τῆς Ἀνακτορικῆς φρουρᾶς, οἵτινες προσεχώρησαν εἰς τὸ κίνημα, καὶ τοὺς εἶδα νὰ μοῦ κάμουν τὸν αὐτὸν πλήρη σεβασμοῦ χαιρετισμὸν καθὼς ἄλλοτε, βλέπων αὐτοὺς ἐν μεγάλῃ στολῇ καθὼς ὅταν ἐφρούρουν τὰ Ἀνάκτορα, ᾐσθάνθην τὴν καρδιά μου καταθλιβομένην. Μοῦ ἐνεθύμισαν τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν, θεράπων πιστὸς τοῦ Βασιλέως, ἠγωνιζόμην ἀκόμη διὰ νὰ τὸν σώσω. Συνεκινήθην βαθύτατα ἐνθυμούμενος τοῦτο, ἀλλὰ ταχέως ἀνηγέρθην. Δὲν πρέπει νὰ ἡττᾶται κανείς. Ἐὰν εἰσέτι αἰσθάνωμαι ἐνίοτε ἑλκυόμενος ἀπὸ τὸ παρελθόν, καὶ ἴσως ἠμποροῦσα προσωπικῶς νὰ τὸν ὑπερασπισθῶ ἀκόμη τὴν ὑστάτην στιγμὴν διὰ νὰ παρεκκλίνω ἀπ' αὐτοῦ τὴν ἐκδικήτριαν σπάθην ὅταν σημάνῃ ἡ ὥρα τῆς τιμωρίας, θὰ τὸ κάμω εἰς ἀνάμνησιν παλαιᾶς φιλίας καὶ μὲ τὸ αἴσθημα τοῦ οἴκτου τὸ ὁποῖον ἔχει κανεὶς πρὸς κατάδικον, ἐκτίοντα κατὰ τὴν ὑστάτην ὥραν τὰ ἐγκλήματά του..........

Ναί, πᾶν ὅ,τι ἔρχεται τὴν σήμερον ἐξ Ἀθηνῶν εἶνε βρωμερόν, ἀηδές, ἀποκαρδιωτικόν. Ἐὰν ὑπάρχῃ ἀκόμη μία ἀκτὶς φωτὸς φωτίζουσα τὴν δυστυχῆ αὐτὴν χώραν, τὴν εὑρίσκει κανείς, νομίζω ἐδῶ, εἰς τὸ μέτωπον, πρὸ τοῦ ἐχθροῦ τὸν ὁποῖον ἐρχόμεθα καὶ πρέπει νὰ καταδιώξωμεν. Διὰ τοῦ ἰδίου ἡμῶν αἵματος πρέπει νὰ πλύνωμεν καὶ καθαρίσωμεν τὰ τέκνα μας ἀπὸ τὴν ἀτιμίαν μὲ τὴν ὁποίαν ὁ Βασιλεὺς τὰ ἐστιγμάτισε. Ὅταν, πρό τινων ἡμερῶν, οἱ πρῶτοί μας στρατιῶται ἔπεσαν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς τιμῆς, — εἰρωνεία τῆς Μοίρας! φονευθέντες ἀπὸ ὀβίδας καὶ πυροβόλα ἑλληνικὰ παραδοθέντα ἐν Καβάλλᾳ εἰς τοὺς Βουλγάρους, — ᾐσθάνθημεν πραγματικὴν ὑπερηφάνειαν, σχεδὸν χαράν, τολμῶ νὰ εἴπω! Καθ' ἣν στιγμὴν σοῦ γράφω, μάχονται ἴσως καὶ ἄλλοι εἰς τοὺς Ἀθηναϊκοὺς δρόμους, πρὸς ὑπεράσπισιν, κατὰ τοῦ Ναυάρ-

χου Dartige du Fournet, τῶν ὅπλων καὶ τῆς τιμῆς ... τῆς Ἑλλάδος ! Διατί ὅμως δὲν ἔκαμαν τὸ ἴδιο ἐν Ροῦπελ καὶ ἐν Καβάλλᾳ ; Εἰπέ μου, διατί ;

Αὐτὰ ποῦ μοῦ γράφεις περὶ Ἱσπανίας εἶνε ἀστήρικτα. Πρόκειται περὶ χονδροειδοῦς γερμανικοῦ ψεύδους ! Τὸ πραγματικῶς σοβαρὸν ζήτημα εἶνε τὸ τῶν Ἰταλῶν, οἵτινες, ὅπως τὸ ἐφοβεῖτο τόσον δικαίως ἀπὸ δύο ἐτῶν ὁ κ. Βενιζέλος, καὶ ὅπως τόσον συχνάκις τὸ εἶπε εἰς τὸν Βασιλέα, καταβάλλουν πᾶσαν προσπάθειαν διὰ νὰ μᾶς ὑποκαταστήσουν δολίως, ἐνταῦθα, ἐν Ἠπείρῳ, ἐν Μ. Ἀσίᾳ. Κάθε Ἰταλὸς στρατιώτης, ὅν συναντῶ, μὲ κάμνει νὰ ἀναθεματίζω ἐκείνους οἵτινες ἔγιναν ἀφορμὴ τῆς παρουσίας τῶν Ἰταλῶν ἐπὶ ἑλληνικοῦ ἐδάφους.

Γ. Μ.

22.

Μέτωπον 9 Δεκεμβρίου 1916.

Πρὸς τὸν * Εἰς Ἀθήνας.

. . . .

Μέχρι ποίου σημείου πορρώσεως, δουλοφροσύνης, καταβαραθρώσεως ἐφθάσατε λοιπὸν ὅλοι διὰ νὰ ἐξακολουθῆτε ὀνομάζοντες προδότας τὸν ἄνδρα καὶ ἐκείνους ὧν ὁ μόνος σκοπὸς εἶνε νὰ σᾶς σώσουν ἀπὸ τὴν προδοσίαν ! .... Πρὸ ἡμερῶν, ὅταν αἱ ἀπαίσιοι ἐφημερίδες τῆς κωνσταντινικῆς φατρίας κατήγγελλον τὸν κ. Βενιζέλον ὡς διευθύνοντα προσωπικῶς τὰ πυροβόλα τοῦ γαλλικοῦ στόλου ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν, ὁ μέγας οὗτος πατριώτης μὲ παρεκάλει ἐν Θεσσαλονίκῃ νὰ μεταβῶ παρὰ τῇ Α. Β. Ὑ. τῷ Ἀντιβασιλεῖ τῆς Σερβίας νὰ τὸν δικαιολογήσω ὅτι τοῦ ἦτο ἀδύνατον νὰ δεχθῇ τὴν εἰς τὸ γεῦμα πρόσκλησίν του ἐκεῖνο τὸ ἑσπέρας, «διότι, — μὲ ἐπεφόρτισε νὰ εἴπω εἰς τὸν Πρίγκηπα, —

ἡ Ἑλλὰς ἐπένθει». Καὶ πράγματι, κατ' αὐτὴν τὴν ὥραν ἡ Ἑλλὰς εἶνε βουτηγμένη εἰς τὴν ἐντροπὴν καὶ τὴν ἀτιμίαν !

Τολμᾷς νὰ μὲ κατηγορῇς ὅτι συνωμοτῶ ! Ὄχι ! Δὲν εἶνε κανεὶς συνωμότης ὅταν ἠμπορῇ νὰ φωνάζῃ ὑψηλῇ τῇ φωνῇ εἰς τοὺς ἀποκαλοῦντας αὐτὸν οὕτω, καὶ νὰ τοὺς πτύῃ κατὰ μέτωπον τὴν ἀτιμίαν των !

Πρὸς τὸ παρόν, δὲν σκεπτόμεθα εἰμὴ πῶς νὰ σώσωμεν τὴν Μακεδονίαν, ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἔχομεν ἀνάγκην ὅπλων, τῶν ὅπλων ἐκείνων τὰ ὁποῖα οἱ προδόται, οἱ ἀληθεῖς προδόται, οἱ τῶν Ἀθηνῶν, παρέδωκαν εἰς τοὺς Βουλγάρους !

Τολμᾶτε νὰ κατηγορῆτε τοὺς Γάλλους ὅτι ἐπυροβόλησαν πρῶτοι· γνωρίζομεν ἐν τούτοις ὅτι, παρὰ τὰς παρὰ τοῦ Βασιλέως εἰς τὸν Ναύαρχον **Dartige du Fournet** δοθείσας ὑποσχέσεις, τὰ Γαλλικὰ ἀποσπάσματα ὑπέστησαν προδοτικὴν ἐπίθεσιν, καθ' ἣν στιγμὴν οἱ γενναῖοι αὐτοὶ ἔτρωγον ἡσύχως καὶ εἶχαν στήσει τὰ ὅπλα των εἰς πυραμίδας.

Τολμᾶτε νὰ μᾶς κατηγορῆτε ὡς συνωμότας, ἐνῷ γνωρίζομεν, — ἔχω ὁ ἴδιος παρ' ἐμοὶ τὴν κατάθεσιν ἑνὸς μάρτυρος Α. Γ. τοῦ 2ου λόχου, τοῦ 1ου συντάγματος, — πιστοποιοῦσαν ὅτι τὴν παρελθοῦσαν Πέμπτην, παραμονὴν τῆς νέας αὐτῆς νυκτὸς τοῦ Ἁγ. Βαρθολομαίου, ὁ Διάδοχος μετέβη εἰς τοὺς στρατῶνας τοῦ πεζικοῦ, κατηχῶν τοὺς στρατιώτας νὰ ἐξολοθρεύσουν τοὺς Ἄγγλους καὶ τοὺς Γάλλους....

Τολμᾶτε νὰ ἀρνῆσθε ὅτι ὅλοι οἱ πιστοὶ τοῦ Βασιλέως, ὅλοι, ἀπὸ τοῦ ἀνωτέρου μέχρι τοῦ κατωτέρου, δι' ἑνὸς ἢ ἄλλου τρόπου πληρώνεσθε καὶ τρέφεσθε μὲ τὸν γερμανικὸν χρυσὸν διὰ νὰ πωλῆτε τὴν Ἑλλάδα εἰς τὴν Γερμανίαν.

Τολμᾶτε ἀκόμη νὰ συμβουλεύετε σεβασμὸν πρὸς ἕνα Βασιλέα, ὅστις, ὡς πρῶτον ὅρον διὰ νὰ παραδώσῃ εἰς τὸν Γάλλον Ναύαρχον τὸ ὑλικόν, ζητεῖ τὴν παράδοσιν ἑνὸς Κρητὸς ὁπλαρχηγοῦ, πρὸς ἱκανοποίησιν ποταπῆς ἐκδικήσεως, ἀναξίας τοῦ τελευταίου τῶν ἀνθρώπων !

Τολμᾶτε νὰ ἀρνῆσθε τὸ ἀνθρωποκυνῆγι, τὸν διωγμὸν τῶν βενιζελικῶν τὸν ἀγρίως διεξαχθέντα εἰς τὰς ἀθηναϊκὰς ὁδοὺς ἐν μέσῳ τῶν χειροκροτημάτων μερικῶν μεγαιρῶν τῆς κλίκας σας.

Τολμᾷς νὰ ὑποδεικνύῃς εἰς ἐμὲ τὸ μόνον μέσον ἐπανόδου μου εἰς Ἀθήνας ! Σκεφθῆτε μᾶλλον τὰ μέσα δι' ὧν θὰ συγκρατηθῆτε ἐσεῖς ἐκεῖ, ὅταν θὰ σημάνῃ ἡ ὥρα τῆς τιμωρίας. Μάθετε ἅπαξ διὰ παντὸς ὅτι ὅλοι μας τρέφομεν σήμερον εἰς τὴν ψυχὴν ἐπίσης βαθὺ μῖσος κατὰ τῶν ἐν Ἀθήναις δολοφόνων ὅσον ἐναντίον τῶν χειρίστων ἐχθρῶν μας.

Ναί ! Σκεφθῆτε αὐτὴν τὴν ὥραν ! Ὅσον μὲ ἀφορᾷ, δὲν θὰ ἐπανέλθω ἐν Ἀθήναις παρὰ ὅταν θὰ ἔχω τὴν βεβαιότητα ὅτι αἱ κεφαλαὶ τῶν προδοτῶν θὰ πέσουν καὶ ὅτι αἱ ἀντάξιαι αὐτῶν μέγαιραι θὰ δαροῦν δημοσίᾳ.

Μὴ τολμᾶτε πλέον νὰ μοῦ λέγετε νὰ ἀπαρνηθῶ τὸν κ. Βενιζέλον. Ὁ κ. Βενιζέλος ἔχει ἐσαεὶ πλέον, ἐνσαρκώσει, εἰς τὰ ὄμματά μου, τὴν ἰδέαν τῆς Πατρίδος, καὶ τὴν Πατρίδα μου δὲν θὰ τὴν ἀπαρνηθῶ ποτέ. Θὰ ζῶ μόνον μακρὰν αὐτῆς, ἐφ' ὅσον μία ὀρδὴ ἀγρίων μυαίνῃ ἀκόμη τὸ ἔδαφός της.

Γ. Μ.

23.

Ἀθῆναι 6 Ἰουλίου 1917.

Τῷ *** Εἰς Κόρινθον.

Ἀφοῦ ἡ μετάνοια στὴν ψυχή σου ἀκόμη δὲν ἐμβῆκε, φυσικὸν ἦτο νὰ μὴ εὕρῃς λόγια τῆς καρδιᾶς καὶ ἀντ' αὐτῶν νὰ μοῦ γράψῃς τὰς ἀνοησίας ποῦ σήμερα μοῦ γράφεις.

Τολμᾷς νὰ ὁμιλῇς περὶ π α ρ ε ξ η γ ή σ ε ω ν , ὅταν τριγύρω σου βοοῦν τὰ πράγματα ὁλοφάνερα !

Τολμᾷς νὰ παραπονῆσαι ὅτι ἐχαρακτηρίσθης πολὺ ἄσχημα ἀπὸ τὸν θειό σου καὶ ἀπ' ἐμένα, ὅταν δὲν εὑρίσκωμει λέξεις διὰ νὰ χαρακτηρίσωμεν τὴν διαγωγή σου !

Τολμᾷς νὰ ὁμιλῇς περὶ κακοβούλων διαδόσεων, ὅταν ἡ μητέρα σου καὶ ὁ ἐκ μητρὸς πάππος σου ἀναφανδὸν λέγουν ὅτι —«κάλλια οἱ Βούλγαροι στὰς 'Αθήνας παρὰ ὁ κ. Βενιζέλος»!

Τολμᾷς, ναί, τολμᾷς νὰ λέγῃς ὅτι εἶσαι ἐν τάξει πρὸς τὴν Πατρίδα διότι ἔμεινες μαζῆ μὲ 3000 ἄλλους ἐγκληματίας, τυφλοὺς ἢ δειλοὺς πιστὸς εἰς τὸν ὅρκον σου πρὸς ἕνα ἐμπαθῆ Βασιλέα, προδίδων οὕτω τὸν κατὰ πολὺ ἱερώτερον πρὸς τὴν Πατρίδα ὅρκον ! 'Απὸ τὴν Πατρίδα σου ἐπροτίμησες ἕν ἄτομον, ἕν ἀνάξιον εἴδωλον !

Τολμᾷς ἀκόμη, ὢ φρίκη, νὰ λέγεσαι, χωρὶς νὰ ἐρυθριᾷς, ὑπερασπιστὴς τῆς Πατρίδος, ὅταν εἶσθε δοῦλοι ἐκείνων ποῦ ἀπὸ ἐμπάθειαν ἐπρόδωσαν τὴν Μακεδονίαν, τὴν Ἤπειρον, τὸν Στρατὸν καὶ αὐτὴν τὴν τιμὴν τῆς 'Ελλάδος !

Καὶ ὅλα αὐτὰ διατί ; 'Απὸ θαυμασμὸ μήπως διὰ τὸν Κάϊζερ ἢ ἀπὸ πεποίθησιν εἰς τὴν Γερμανικὴν νίκην ; Ὄχι, χίλιες φορὲς ὄχι· ἀλλ' ἀπὸ μῖσος, ἀπὸ ἐμπάθεια πρὸς ἐκεῖνον ὅστις δι' ὅλους τοὺς τιμίους καὶ γνησίους Ἕλληνας ἐκπροσωπεῖ τὰ ἰδανικὰ τοῦ 'Ελληνισμοῦ.

Τολμᾷς νὰ λέγῃς ὅτι θὰ πολεμήσῃς ὅταν ἔλθῃ ἡ ὥρα, ὡς ἂν ἦσο σὺ καὶ οἱ ὅμοιοί σου ἄξιοι νὰ κρίνετε περὶ τῆς ὥρας αὐτῆς καὶ ὡς ἂν ἡ ὥρα αὕτη δὲν εἶχεν ἤδη σημάνει πρὸ μηνῶν ὅπου πολεμοῦμεν καὶ πρὸ ἐτῶν ἀκόμη ὅταν τὸ ὑπεδείκνυε καὶ τὸ ἤθελεν ὁ κ. Βενιζέλος.

Λέγεις ὅτι ἀπέδειξες ὅτι γνωρίζεις νὰ κάμῃς τὸ καθῆκόν σου, ἀλλὰ πῶς δὲν τὸ κάμεις λοιπὸν καὶ τώρα ; Ἢ μήπως ἔχεις ἰδίαν περὶ καθήκοντος γνώμην, περὶ τοῦ πότε παύει καὶ πότε ἀρχίζει, πότε ἐκδηλοῦται διὰ τοῦ ἑνὸς καὶ πότε διὰ τοῦ ἑτέρου τρόπου ; 'Εγὼ πρεσβεύω ὅτι τὸ πρὸς τὴν Πατρίδα καθῆκον οὐδέποτε παύει καὶ πάντοτε ἕν καὶ τὸ αὐτὸ εἶνε καὶ οὐδεὶς ἔντιμος

καὶ γενναῖος στρατιώτης δικαιοῦται νὰ ἐπικαλῆται παλαιὰν ἀνδραγαθίαν ἢ νὰ ἐπαναπαύεται εἰς μίαν πληγήν. Ἄλλως τε δὲν ἐνθυμοῦμαι νὰ ἔκαμες ποτὲ σὺ τίποτε ἀντάξιον τοῦ ὀνόματος τὸ ὁποῖον δὲν σοῦ ἀνήκει πλέον διότι εἶνε πολὺ βαρὺ διὰ τοὺς ὤμους σου!

Τολμᾷς νὰ λέγῃς ὅτι δὲν ἐπιτρέπεις εἰς κανένα νὰ σοῦ ὑποδείξῃ τὸ πρὸς τοὺς Βουλγάρους μῖσος! Ἀλλ' ἐγὼ τολμῶ τοῦτο καὶ σοῦ φωνάζω ὅτι τὸ καθῆκόν σου δὲν τὸ ἔκαμες, διότι διὰ τῆς στάσεώς σου ἦσο καὶ εἶσαι ἀκόμη σύμμαχος τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν ἄλλων φοβερῶν ἐχθρῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ!

Διατί δὲν ἦσο ἐκ τῶν πρώτων εἰς τὸ πλευρὸν ἐκείνων οἵτινες ἀπὸ μηνῶν πολλῶν πολεμοῦν τοὺς Βουλγάρους, ἀντὶ νὰ κάθεσαι στὰς Ἀθήνας νὰ συμμερίζεσαι τὰ αἰσθήματα τῆς οἰκογενείας τῆς μητρός σου, ἧς ὁ πατὴρ ἐπώλησε τὴν ἰδιαιτέραν του πατρίδα ἀντὶ ἑνὸς μεγαλοσταύρου καὶ ἔφερε μαζὺ μὲ τὸν Βασιλέα Κωνσταντῖνον τοὺς Βουλγάρους ἐπάνω στὸν τάφο τοῦ πατρός σου!

Εἶσαι ἀνάξιος τοῦ πατρὸς αὐτοῦ! Εἶσαι ἀνάξιος νὰ φέρῃς εἰς τὸ μέλλον τὸ δοξασμένο καὶ τιμημένο του ὄνομα! Εἶσαι ἀνάξιος νὰ λέγεσαι στρατιώτης! Δὲν θέλω πλέον νὰ σὲ ἰδῶ, οὔτε νὰ σὲ ξεύρω!

Μόνον ὅταν μάθω ὅτι ἀπεκήρυξες ὁλόκληρον τὴν οἰκογένειαν τῆς μητρός σου καὶ αὐτὴν τὴν ἰδίαν ἀκόμη, μόνον ὅταν μάθω ὅτι διὰ τοῦ αἵματος καὶ τῆς ζωῆς σου αὐτῆς ἐπανέκτησες τὴν ἀπολεσθεῖσαν τιμήν σου — μόνον τότε θὰ σὲ συγχωρήσω ἴσως.— Ἄλλως ποτέ!

Γ. Μ.

24.

Μέτωπον, 2 Αὐγούστου 1918.

Ἀγαπητέ μοι,

Καίτοι ἔφθασα εἰς ἡλικίαν ὅπου τίποτε πλέον δὲν ἔπρεπε νὰ μὲ ἐκπλήττῃ, ὁμολογῶ ὅτι ἡ ἐπιστολή σου μὲ ἐξέπληξε.

Τὸ ὅτι δίδεις δίκαιον εἰς τὴν γυναῖκά σου, ἥτις, μεταξύ μας, οὐδέποτε κατώρθωσε νὰ σκέπτεται σοβαρῶς, αὐτὸ εἶνε δικαίωμά σου, καὶ ἴσως μάλιστα καθῆκόν σου. Ἀλλὰ νὰ ἔρχεσαι ἐσὺ νὰ μοῦ ἐπιβάλλῃς φιλίαν ὑπὸ ὅρους, — αὐτό, μὰ τὸν Θεόν, ὑπερβαίνει τὰ ὅρια.

Ὁ ἔρως εἶνε τυφλός. Τὸ γνωρίζω. Ἀλλ' ἡ φιλία δὲν εἶνε τυφλή. Ἡ φιλία τοὐναντίον στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἐκτιμήσεως, καί, καθὼς ὁ χαρακτήρ μου δὲν μοῦ ἐπιτρέπει νὰ ἐκτιμῶ ἄνθρωπον ὁ ὁποῖος ἀνήγαγε τὴν ἀτιμίαν εἰς θρησκείαν, καὶ ἔχει ὡς Θεὸν ἕνα ἐπίορκον, ἀρνοῦμαι διαρρήδην τὴν φιλίαν ἣν προσφέρεις τόσον μεγαλοψύχως εἰς ἐμὲ τὸν προδότην, εἰς ἐμὲ τὸν ἄνανδρον, εἰς ἐμὲ τὸν ἐπίορκον, εἰς ἐμὲ ὅστις ἐπροτίμησα τὴν Σημαίαν, τὴν Τιμήν, τὴν Πατρίδα, ἀπὸ τὸ ἀνάξιον εἴδωλον πρὸ τοῦ ὁποίου σύρεσθε ὡς δοῦλοι.

Ἀλλά, πόσον τυφλὸς εἶσαι ! Ἂν ἐλησμόνησες πάντα ὅσα ἐγώ, ὁ πρώην γραμματεὺς τοῦ Βασιλέως, σοῦ ἔλεγα καὶ προέλεγα πρὸ τριῶν καὶ πλέον ἐτῶν, δὲν ἀναγινώσκεις τοὐλάχιστον τὰς Ἐπισήμους Βίβλους, τὰς διπλωματικὰς ἐκθέσεις, τὰς ἐφημερίδας ; Τί σᾶς χρειάζεται ἀκόμη ; Καὶ τὰ χειρότερα δὲν ἐλέχθησαν εἰσέτι, παρὰ τὰ ὅσα γνωρίζομεν.

Ὄχι ! Δὲν αἰσθάνομαι ἱκανὸς νὰ ἔχω τὴν παραμικρὰν ἐκτίμησιν δι' ἀνθρώπους οἵτινες, ἀπὸ σνομπισμόν, βλακείαν, συμφέρον ἢ ἀνανδρίαν, ἐξακολουθοῦν νὰ λέγωνται δῆθεν πιστοὶ εἰς τὸν Ἔκπτωτον.

Κάθε στρατιώτης τὸν ὁποῖον βλέπω πίπτοντα πλησίον μου, — καὶ εἶδα πολλούς, — κάθε βογκητὸ πληγωμένου μοῦ φαίνεται

ὡς ἕνα ἐπὶ πλέον ἀνάθεμα ὑψούμενον πρὸς ἐκεῖνον ὅστις ἔγινε ἀφορμὴ ὅλου αὐτοῦ τοῦ κακοῦ.

Οἱ Ἄγγλοι καὶ οἱ Γάλλοι εἰσήγαγον τὴν εὐημερίαν καὶ τὸν πολιτισμὸν ἐν Μακεδονίᾳ καὶ πανταχοῦ ὅπου ἦλθαν. Ἐλᾶτε λοιπὸν νὰ ἰδῆτε πῶς μετεμόρφωσαν ἀφ' ἑτέρου τὴν Μακεδονίαν ὅπου εἰσέβαλαν οἱ ἀπαίσιοι σύμμαχοι τοῦ Ἐκπτώτου καὶ ἐρωτήσατε τὰ ἀναρίθμητα θύματά του ποίους προτιμοῦν, τοὺς Γερμανο-Βουλγάρους ἢ τοὺς Ἀγγλο-Γάλλους ; Καὶ ὅταν σκέπτεται κανεὶς ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς καὶ τὸ διαβολικῶς ἀποτρόπαιον Ἐπιτελεῖόν του ἤθελαν καὶ παρ' ὀλίγον νὰ ἐπετύγχαναν τὴν παράδοσιν τῶν Ἀθηνῶν εἰς αὐτοὺς τοὺς βαρβάρους !

Συγκινοῦμαι γράφων εἰς ἐσὲ ὑπ' αὐτὸν τὸν τόνον, διότι δὲν λησμονῶ οὔτε τὴν παλαιάν μας φιλίαν οὔτε τὰς ἀνταλλαγείσας ὑπηρεσίας. Ἡ εὐγνωμοσύνη εἶνε θρησκεία μου, ἀλλὰ φρονῶ ὅτι δύναται ἄριστα νὰ μένῃ ἄθικτος, χωρὶς αἱ σχέσεις νὰ εἶνε πρὸς τοῦτο ἀπαραίτητοι. Νομίζω ἐν τούτοις ὅτι τὸ πᾶν ἔχει ὅρια, καὶ ἰδίως ἡ ὑπομονή, καὶ φρονῶ ὅτι ὅταν, δι' ὀλίγας ἡμέρας ἐπιστρέφωμεν ἐπ' ἀδείᾳ ἐκ τοῦ μετώπου, ὅπου μαχόμεθα ἀπὸ μηνῶν ἀψηφοῦντες νυχθημερὸν τὸν θάνατον, εἶνε ἀφόρητον νὰ συναντῶμεν ἐν Ἀθήναις βλᾶκας, τολμῶντας νὰ μᾶς ἀποστρέφωνται, ἐνῷ τοὐναντίον αὐτοὶ ὤφειλαν νὰ ἀποφεύγουν τὸ βλέμμα μας.

Γ. Μ.

25.

Μέτωπον, 12 Ἰουλίου 1918.

Πρὸς τὸν Ἀξιότιμον Ἀρθοῦρον Κρόσφηλδ, εἰς Λονδῖνον.

Ἀγαπητέ μου Sir Arthur,

. . . .

. . . .Θὰ ἐμάθατε βέβαια τὴν νίκην τῶν στρατευμάτων μας κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπίθεσιν τοῦ Σκρᾶ δὶ Λέγκεν. Οἱ στρατιῶταί μας ἔκαμαν θαύματα, κατὰ τὴν ὁμολογίαν ὅλων τῶν γενναίων Γάλλων τῶν συμμετασχόντων εἰς τὴν ἐπιχείρησιν. Εἶχα τὴν τύχην νὰ εἶμαι εἰς τὴν ἐπίθεσιν καὶ εἶμαι εὐτυχὴς σκεπτόμενος ὅτι, ἀφ' ὅτου εἶδα τὴν μαχητικότητα τῶν ταγμάτων μας ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ γενναίου στρατηγοῦ Ἰωάννου, ἔχω τὸ αἴσθημα ὅτι ἀνεκτήσαμεν τὴν τιμήν.

Ἡ σκέψις μου τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐφέρετο πρὸς ὑμᾶς, ἀγαπητέ μοι Sir Arthur, καὶ πρὸς ὅλους τοὺς φιλέλληνας. Γνωρίζω ὅτι ἡ περὶ τῆς νίκης μας εἴδησις θὰ σᾶς ἔκαμε εὐχαρίστησιν.

Πρὸ ὀλίγου ἀπεσπάσθην εἰς τὸν Στρυμόνα, εἰς τὸν Ἀγγλικὸν τομέα, ὡς σύνδεσμος μεταξὺ τοῦ 16ου Ἀγγλικοῦ σώματος καὶ τοῦ 1ου ἡμετέρου. Εἶμαι εὐτυχὴς εὑρισκόμενος μεταξὺ τῶν Ἄγγλων, καὶ ἰδίως διότι ἔχω ὡς ἀρχηγὸν τὸν Στρατηγὸν Briggs, τὸν διοικητὴν τοῦ Σώματος. Ὅλοι οἱ ἀξιωματικοί, ἀνεξαιρέτως, τοῦ Ἐπιτελείου τοῦ Σώματος κάμνουν ὅ,τι δύνανται διὰ νὰ μᾶς βοηθοῦν. Ἐὰν εἴχομεν εἰς τὴν Ἑλλάδα πολλοὺς ἄνδρας καθὼς τὸν Στρατηγὸν Briggs, ἡ Ἀγγλία δὲν θὰ εἶχε ἀνάγκην συνθήκης συμμαχίας μὲ τὴν Ἑλλάδα διὰ νὰ τὴν προσεταιρισθῇ αἰωνίως. Τὸ ἀκούραστον καὶ πατρικόν του διὰ τοὺς στρατιώτας ἐνδιαφέρον, ἡ προσοχὴ μεθ' ἧς ἀσχολεῖται μὲ τὰς λεπτομερείας τὰς σχετικὰς μὲ τὴν εὐμάρειαν καὶ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ στρατοῦ, τὸν κατέστησαν πραγματικὸν εἴδωλον τῶν στρατιωτῶν μας, οἵτινες χαραδοκοῦν καθημερινῶς τὴν εἰς τὰς πρώτας γραμμὰς ἐμφάνισίν του. Εἶμαι βέβαιος ὅτι ὁ ἀδελφός σας θὰ τὸν γνωρίζῃ, τοὐλάχιστον ἐξ ὀνό-

ματος, διότι, κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ πολέμου, διώκει μίαν ταξιαρχίαν ἱππικοῦ εἰς τὸ δυτικὸν μέτωπον......

....Ἐστὲ βέβαιος ὅτι δὲν παραμελῶ τίποτε διὰ νὰ καθιστῶ ἔτι ἰσχυροτέρους τοὺς δεσμοὺς συμπαθείας μεταξὺ τῶν δύο Ἐθνῶν. Εἶμαι πεπεισμένος ὅτι καὶ σεῖς κάμνετε τὸ ἴδιον....... Ἀλλὰ πρὸ παντός, οὐδέποτε θὰ τὸ ἔχω ἐπαναλάβει ἀρκετά, ἡ Ἀγγλία ὀφείλει νὰ παύσῃ ταῖς γλύκαις της μὲ τοὺς ἐχθρούς μας, τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Βουλγάρους.

Γ. Μ.

Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν κ. Α. Γκωβαίν, εἰς Παρισίους.

Ἡ ἀκόλουθος ἐπιστολὴ ἀφήνει νὰ ἐννοηθῇ πόσον διαφορετικὴν τροπὴν θὰ ἐλάμβανον τὰ γεγονότα, ἐὰν ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ὁ Α΄. εὑρίσκετο εἰς τὸν Ἑλληνικὸν θρόνον :

26.

Παρίσιοι, 3 Ἀπριλίου 1919.

Φίλε Κύριε,

Ὡς συνέχειαν εἰς τὴν χθεσινήν μας συνομιλίαν, ἐπιτρέψατέ μοι νὰ σᾶς εἴπω ἀκόμη, ὅτι ἀνέγνωσα ἐπιστολὴν τοῦ ἀειμνήστου Βασιλέως Γεωργίου τοῦ Α΄. τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὸν υἱόν του Κωνσταντῖνον, γραφεῖσαν αὐτῷ ὀλίγον μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Στρατοῦ μας ἅλωσιν τῶν Ἰωαννίνων, καὶ ὀλίγον ἐπίσης ἀκριβῶς πρὸ τῆς μυσαρᾶς δολοφονίας τῆς Θεσσαλονίκης.

Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ, ὁμιλῶν αὐτῷ περὶ τοῦ Προέδρου Βενιζέλου καὶ ὑπαινισσόμενος τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνδρός, τῷ ἔλεγε αὐτολεξεί : «Εἶνε πραγματικὸς βράχος ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὀφείλομεν ὅλοι νὰ προσκολληθῶμεν, διὰ τὴν εὐτυχίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ διὰ τὴν ἰδικήν μας».

Γνωρίζομεν πόσον ὁ Ἔκπτωτος ἔλαβε ὑπ' ὄψει τὴν συμβουλὴν ταύτην, καθὼς καὶ τὴν θαυμασίαν πολιτικὴν διαθήκην τοῦ ἀειμνήστου Βασιλέως, τοῦ ὁποίου ἡ λεπτὴ διαίσθησις καὶ ἡ τόση διορατικότης τοῦ εἶχον, ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας, ἐπιτρέψει νὰ διακρίνῃ τὴν ἀξίαν τοῦ ἐξόχου πολιτικοῦ, οὗτινος, ἀναμφιβόλως, θὰ ὑπεστήριζε πάσῃ δυνάμει τὴν ἀνταντόφιλον πολιτικήν, τόσον ἕνεκα τῆς μεγάλης ἐκτιμήσεως ἣν ἔτρεφε πρὸς τὸν πρωθυπουργόν του καὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀγάπης πρὸς τὴν Γαλλίαν καὶ Ἀγγλίαν, ὅσον ἐξ αἰτίας τοῦ βαθέος μίσους ὅπερ ᾐσθάνετο κατὰ τῶν Γερμανῶν.

Δεχθῆτε, κ.λ.π.

Γ. Μ.

27.

Ἀθῆναι, 1 Σεπτεμβρίου 1916.

Τῷ Γεωργ. Στρέϊτ, εἰς Ἀθήνας.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν καὶ τῆς Καβάλλας, φυσικὴν συνέπειαν τῆς προδοσίας τοῦ Ροῦπελ, συνέπειαν καὶ αὐτὴν τῆς ἀντεθνικῆς καὶ ὀλεθρίας γερμανοφίλου πολιτικῆς ἧς, μεταξὺ τῶν πρώτων εἰσηγητῶν εἶσαι σύ, δὲν κρατοῦμαι πλέον καὶ σὲ ραπίζω ὡς ἕνα ἐκ τῶν πρωταιτίων τοῦ ὀλέθρου τῆς Ἑλλάδος.

Θὰ ἐθεώρουν ἀσυγχώρητον δι' οἷον δήποτε Ἕλληνα νὰ μονομαχήσῃ ὑπὸ τὰς σημερινὰς περιστάσεις δι' οἷον δήποτε λόγον ἐνόσῳ ἡ ἡλικία του τῷ ἐπιτρέπει νὰ πολεμήσῃ τὸν προαιώνιον ἐχθρόν, ἀλλὰ προκειμένου περὶ σοῦ φρονῶ ὅτι νὰ ἐκθέσω τὴν ζωήν μου, ἔστω καὶ μὲ κίνδυνον νὰ ὀρφανεύσω τὸν υἱόν μου, εἶνε καὶ αὕτη μία ἐκδούλευσις πρὸς τὴν πατρίδα, μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ τὴν ἀπαλλάξω ἀπὸ ἐσέ.

Σὲ προκαλῶ ὅθεν νὰ ἐξέλθῃς ἐκ τῶν χαρακωμάτων τοῦ Τατοΐου, ἄλλως θεώρησε τὸν ἑαυτόν σου ραπισθέντα ὑπ' ἐμοῦ μ' ὅλο τὸ πάθος βαρυαλγούσης ἑλληνικῆς ψυχῆς.

Γ. Μ.

28.

Ἀθῆναι, 6 Σεπτεμβρίου 1916.

Κυρίῳ Καλογεροπούλῳ, Πρωθυπουργῷ,

Κύριε Πρόεδρε,

Διὰ τοῦ «Ἐμπρὸς» πληροφοροῦμαι ὅτι πρόκειται νὰ γείνῃ σήμερον τὸ ἑσπέρας «δεξίωσις» εἰς τὰ καταφθάνοντα οἰκτρὰ λείψανα τῆς *** Μεραρχίας!

Ὡς Ἕλλην, Κύριε Καλογερόπουλε, σᾶς ἱκετεύω ἐν τῇ διπλῇ ὑμῶν ἰδιότητι τοῦ Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως καὶ Ὑπουργοῦ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν ὅπως, εὐαρεστούμενος δώσητε τὰς ἀπαιτουμένας διαταγὰς πρὸς ἀποσόβησιν τοῦ νέου τούτου φρικτοῦ θεάματος ἀφιλοπατρίας καὶ ἀποσυνθέσεως.

Δεχθῆτε, κ.λ.π.

Γ. Μ.

29.

Θεσσαλονίκη, 26 Νοεμβρίου 1916.

Τῷ κ. Δημ. Ράλλῃ, εἰς Ἀθήνας.

Κύριε Ράλλη,

Ἐννοῶ τὸν φόβον σας, ὡς πατήρ, διὰ τὸν υἱόν σας Γιάννην, ἔπειτα ἀπὸ ὅσα εἴδετε νὰ διαπράττωνται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν

σας ἐν μέσαις Ἀθήναις ὑπὸ τῶν καννιβάλων ἐπιστράτων ἐναντίον τῶν πατριωτῶν.

Δικαίωμα ὅμως σεῖς κανένα δὲν ἔχετε ν' ἀποκαλῆτε ἡμᾶς προδότας κ.λ.π. ἀφοῦ μένετε στὰς Ἀθήνας ἀσυγκίνητος θεατὴς τῶν τελουμένων ἀγρίων καὶ ἀκατονομάστων ὀργίων τῶν λεγομένων βασιλικῶν, διότι καὶ σεῖς μαζῆ μὲ τόσους ἄλλους, εἶσθε ὑπαίτιος τῆς καταστροφῆς, συντελέσας εἰς τὸ νὰ φθάσουν τὰ πράγματα εἰς ὃ φρικτὸν σημεῖον ἔφθασαν, διότι καὶ σεῖς δοῦλος τῆς ἐμπαθείας εἶσθε καὶ ἐνῷ εἴχετε εὐγενῆ αἰσθήματα, δὲν εἴχετε τὸ θάρρος τῆς γνώμης σας καὶ τὴν τόλμην ὅταν ἔπρεπε.

Ἀντὶ νὰ ὑβρίζετε ἡμᾶς-βαναύσως καὶ ν' ἀπειλῆτε ματαίως καλύτερα θὰ ἐκάμετε νὰ συστήσητε εἰς τοὺς κατηραμένους «ἐπιστράτους τοῦ βασιλέως» καὶ τοὺς ἀπαισίους ἀρχηγοὺς αὐτῶν νὰ παύσουν καταισχύνοντες τὸ Ἑλληνικὸν ὄνομα.

Γ. Μ.

30.

Ἀνοικτὴ ἐπιστολὴ (1) πρὸς τὸν Ἀντιστράτηγον Ν. Σωτήλην,

Εἰς Ἀθήνας.

Μέτωπον, 4 Νοεμβρίου 1916.

Στρατηγέ,

Ἐπέστρεψα σήμερον ἀπὸ τὴν γραμμὴν τῆς ἀγγλικῆς παρατάξεως ὅπου ἤδη μάχεται τὸ πρῶτον Τάγμα τοῦ Στρατοῦ τῆς Ἐθνικῆς Ἀμύνης παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Συμμάχων μας.

Ἤμην εἰς Νιγρίταν ἀφοῦ ἐπέρασα ἀπὸ τὸ Μεκὲς καὶ ὅλα

---

(1) Δημοσιευθεῖσα εἰς τὴν «Πατρίδα».

σχεδὸν τὰ μέρη ὅπου μαζῆ σου ἔμεινα τόσους μῆνας τοῦ παρελθόντος χειμῶνος εἰς τὸ ὑπὸ τὰς διαταγάς σου 5ον Σῶμα.

Εἰς τὰ περίχωρα τῆς Νιγρίτας εἶδα τὰ μέρη ὅπου τὸ Πάσχα ἔπινες μὲ τοὺς στρατιώτας εἰς ὑγείαν τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου. Εἶδα τὰ χωρία ὅπου ὅταν σὲ συνώδευα εἰς τὰ σχολεῖα ἐδίδασκες εἰς τὰ παιδιὰ λατρείαν πρὸς τὸν Βασιληᾶ διότι σ' αὐτὸν ὤφειλαν τὴ 'λευθεριά των.

Εἶδα τὸ σπῆτι ὅπου εἷς τῶν προὐχόντων τοῦ Δημητρῆτσι, ὁ σύζυγος τῆς μαίας, μᾶς ἔδωσε καφὲ καί, τῇ προτροπῇ σου, εὐλογοῦσε τὸν Βασιλέα ποῦ τοὺς εἶχε δώσει αὐτὴ τὴ 'λευθεριά, καὶ ἂν καὶ δι' αὐτὴν εἶχε χάσει τέσσαρα ἀπὸ τὰ παιδιά του ἔλεγε, παρηγορούμενος, «Τώρα ὅμως γιὰ πάντα εἴμαστ' ἐλεύθεροι !»

Καὶ ἐκείνη τὴ στιγμὴ ἐγὼ μέσα μου ἔφρυττα ἀναλογιζόμενος καὶ ἀπὸ τότε ἤδη προβλέπων ποῦ θὰ μᾶς ὡδήγει ἡ προδοτικὴ πολιτικὴ τῆς Κυβερνήσεως 'Αθηνῶν....

Πέρασα ἀπὸ τοὺς λασπωμένους δρόμους τοῦ Μεκὲς ὅπου τὴ Μεγάλη Παρασκευὴ ἀκολουθούσαμε τὸν 'Επιτάφιο πολεμικώτατα μὲ τὸ σπαθὶ στὸ πλευρό, καὶ μοῦ ἐφαίνετο τότε ποῦ τὴν 'Ελλάδα μας κηδεύαμε ἀντὶ νὰ πολεμῶμεν ἐκείνη τὴν ὥρα δι' αὐτήν ! Τύφλα στὰ σπαθιά σας ποῦ διὰ φιγοῦρα φέρετε ἐκεῖ κάτω στὰς 'Αθήνας !

Τὰ θυμᾶσαι ὅλα αὐτά, Στρατηγέ ; Θυμᾶσαι κάποτε ποῦ πηγαίνοντες περίπατο στὴ γέφυρα τοῦ Ὄρλιακο εἶδες ἐκεῖ κοντὰ δύο ἴλας 'Αγγλικὰς καὶ θύμωσες καὶ δι' ἐγγράφου σου πρὸς τὸν Ἄγγλο Στρατηγὸ Mahon ἐζήτησες τὴν ἐκεῖθεν ἀπομάκρυνσί των 237 μέτρα καὶ 65 ἑκατοστὰ μακρύτερα πίσω ἀπὸ τὸ λόφο διὰ νὰ μὴ τοὺς βλέπῃς κατὰ τοὺς περιπάτους του καὶ πειράζονται τὰ εὐαίσθητά σου νεῦρα (1) ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ αὐτὴ

(1) 'Ως ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπεδείχθη, δὲν ἦσαν τὰ νεῦρα τοῦ Στρατηγοῦ ποῦ ὑπηγόρευσαν τὴν μεταστάθμευσιν ταύτην, ἀλλ' αἱ διαταγαὶ τοῦ 'Επιτελείου ν' ἀφεθῇ ἡ δίοδος ἐλευθέρα εἰς τοὺς Βουλγάρους διὰ τῆς ὁδοῦ Σερρῶν.

θρασύτητα ; Αἴ τώρα λοιπόν, Στρατηγέ, αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ Ἄγγλοι προσδιορίζουν εἰς ἡμᾶς τὰς θέσεις τῶν ἰδικῶν μας Ταγμάτων ἅτινα μαζῆ των θὰ πολεμήσουν τὸν κοινὸν ἐχθρόν. Βλέπεις, Στρατηγέ, πῶς καμμιὰ φορὰ ἀλλάζουν τὰ πράγματα !

Θυμᾶσαι ἄλλη φορὰ ποῦ διὰ τοῦ Ἐπιτελάρχου σου κ. Νίδερ, σοῦ ἐζήτησα τὴν ἄδεια νὰ ὑπάγω νὰ γευματίσω μὲ τοὺς Ἄγγλους συναδέλφους εἰς τὸ Ὄρλιακο καὶ μοῦ μύνησες — «νὰ μὴ πλησιάζω τοὺς Ἀγγλογάλλους» — διότι ἦτο φανερὸ ὅτι ἐκτὸς τῶν ἀτομικῶν σου πεποιθήσεων εἶχες καὶ ὁδηγίας τοιαύτας ἀπὸ τὸν τότε ὑπουργὸν τῶν Στρατιωτικῶν Γιαννακίτσα καὶ τοὺς ὁμοίους του, Δούσμανη, Γούναρη καὶ Σίαν ; Τὰ θυμᾶσαι, Στρατηγέ ;

Λοιπὸν μάθε τώρα διατί ἤθελα νὰ ὑπάγω στὸ Ὄρλιακο ἐκείνη τὴν ἡμέρα τοῦ Μαρτίου ἢ Ἀπριλίου τοῦ 1916. Εἶχα σ' ἕνα τῶν περιπάτων μου συναντήσει τὸν ἐπίλαρχο Ramsay καὶ δείξη εἰς αὐτὸν ἐπὶ τοῦ χάρτου μερικὰς διόδους ποῦ ἀπὸ τὸ Βουλγαρικὸ πόλεμο ἐγνώριζα περὶ τὸ Ροῦπελ καὶ ὑποσχεθῆ σ' αὐτὸν νὰ διευθύνω ἐγὼ τὴν ἀναγνώρισι πρὸς τὰ Βουλγαρικὰ σύνορα.... Διατί νὰ μὴ παρακούσω τὴ διαταγή σου ; Διατί νὰ μὴ ἀκούσω μόνον τὸ προαίσθημά μου ; Διατί νὰ μὴ ὁδηγήσω ἐγὼ τοὺς Ἄγγλους στὰ μέρη αὐτὰ ἀντὶ οἱ προδόται τοῦ Ἐπιτελείου καὶ τῆς Κυβερνήσεως Ἀθηνῶν νὰ τὰ προδώσουν στοὺς Βουλγάρους ;

Τώρα, Στρατηγέ, ἂν ἤρχεσο ἐδῶ, θὰ ἔβλεπες στὸ δρόμο τῶν Σερρῶν πληθυσμοὺς ὅλους γυναικοπαίδων καὶ ἀνδρῶν, ἴσως καὶ τὴν κουμπάρα σου μεταξὺ αὐτῶν, θὰ ἔβλεπες τοὺς δυστυχεῖς αὐτοὺς εἰς τοὺς ὁποίους ἐδίδασκες τότε λατρεία πρὸς ἐκεῖνον ποῦ «τοὺς ἔδωσε τὴ 'λευθεριὰ» νὰ σπάζουν πέτρες διὰ νὰ ζοῦν γυμνοί, ἄστεγοι, πειναλέοι ! Ἀλλὰ δὲν θὰ ἔλθῃς. Καὶ κάμεις καλά, διότι ὅλοι αὐτοὶ μιᾷ φωνῇ θὰ σ' ἐρωτήσουν — ποῦ εἶνε τὸ σπῆτί των ; Ποῦ τὸ χωριό ; Ποῦ ἡ 'λευθεριά ; — Καὶ τότε, τί θὰ τοὺς πῆς, Στρατηγέ ; Ποῖος ὁ αἴτιος τῆς καταστροφῆς ; Ναί, ποῖος ; Καὶ μόνο κατάρες θ' ἄκουες ! Ἀλλ' εἶσαι πολὺ μακρυὰ καὶ σὺ καὶ οἱ συνάδελφοί σου Δούσμανης, Παπούλας, Χατζόπουλος, κ.λ.π. τοιοῦτοι !

Γνωρίζει ἆρά γε ὁ Βασιλεὺς ποῦ τὸν ἐξεθέσατε οὕτω ἀπέναντι τῶν δυστυχῶν αὐτῶν προσφύγων ; Ἴσως τότε θὰ ἐπείθετο νὰ διατάξῃ τὴν Κυβέρνησίν του καὶ τοὺς ἐπιστράτους τοῦ Γούναρη νὰ παύσουν νὰ ἐνεργοῦν ἐναντίον μας μέχρι τοῦ σημείου, ὢ φρίκη ! νὰ χρειάζεται οὐδετέρα ζώνη ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος, μεταξὺ Ἑλλήνων ! Καὶ τότε μᾶς ἐπιτραπῇ νὰ δώσωμε ὅλη μας τὴ βοήθεια στοὺς Συμμάχους διὰ ν' ἀποδώσωμε τὴν ἐλευθερία εἰς ἐκείνους οἵτινες δύο φορὲς τὴν ἔχασαν, θύματα τῆς πλέον ἐγκληματικῆς ἐμπαθείας !

Ναί, ἔπρεπε ἐδῶ νὰ εἶσθε ὅλοι σας, νὰ βλέπετε αὐτοὺς καὶ ν' ἀκούετε τὸ αἰώνιον ἀνάθεμα !

Ἐν Λονδίνῳ,
Μάϊος, 1920.

Στοιχειοθεσία - Εκτύπωση
UNIVERSITY STUDIO PRESS
Αρμενοπούλου 32 - 546 35 Θεσσαλονίκη
Τηλ. 208731, 209837 - Fax 216647

Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ(ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ)
960-12-0828

Ο Παύλος Β. Πετρίδης εξελέγη παμψηφεί Καθηγητής πρώτης βαθμίδας, του κλάδου της Πολιτικής και Συνταγματικής Ιστορίας, στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης το 1982. Ως επισκέπτης Καθηγητής δίδαξε και σε Πανεπιστημιακές Σχολές του εσωτερικού και του εξωτερικού. Διετέλεσε Πρόεδρος της Εθνικής Λυρικής Σκηνής και είναι Πρόεδρος του Μακεδονικού Πρακτορείου Ειδήσεων, της Κρατικής Σχολής Ορχηστρικής Τέχνης και Αντιπρόεδρος του Ιδρύματος Γ. Παπανδρέου. Είναι επιστημονικός σύμβουλος ιστορικών σειρών συνεργαζόμενος με τις Εκδόσεις "Προσκήνιο", "UNIVERSITY STUDIO PRESS", "Ελληνικά Γράμματα", και "Γκούτενμπεργκ".

Γνωστότερα βιβλία του είναι: Νεοελληνική Πολιτική Ιστορία (4η έκδοση), Η ευρωπαϊκή πολιτική του Καποδίστρια (2η έκδοση), Ξένη εξάρτηση και εθνική πολιτική (2η έκδοση), Δολοφονία Λαμπράκη (2η έκδοση), Στη δίνη του εμφυλίου πολέμου (3η έκδοση), Σύγχρονη Ελληνική Πολιτική Ιστορία (2η έκδοση), Βασιλική προδοσία, Στη συγκυρία της Αβασίλευτης, Η βασιλεία των Γλύξμπουργκ στην Ελλάδα, Ανάλεκτα Ιστορικοπολιτικά, Οι δίκες του Γοργοπόταμου, Εξουσία και παραεξουσία στην Ελλάδα κ.ά.

ISBN 960-12-0828-3